

Yearbook 2019 International Labour Movement

Évkönyv 2019 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLV. évfolyam

ROSA LUXEMBURG – GONDOLATOK A 100. ÉVFORDULÓN

TANULMÁNYOK

Balogh András: Kambozsza tragédiája; *J. Nagy László:* Szudán – kommunisták, nacionalisták 1969-1971; *Ferwagner Péter Akos:* Egyiptom – korai munkásmozgalom, nemzeti forradalom; *Pálfi László:* Burkina Faso – „A Becsületes Emberek Országá”; *Zolcsák Attila:* Dominika – az 1965-ös forradalom

ESEMÉNYEK

Szilágyi Ágnes Judit: A brazilai választások után; *Koroncz Ágnes:* Választások Andalúziában; *Manfred Neuhaus:* „Marx számomra érvényes”; *Pálfi László:* Az SPD helyzetéről

A KOMINTERN

Székelty Gábor: Aldo Agosti (interjú); *Zolcsák Attila:* Latin-Amerika és a Komintern

KUBA

Kovács Gábor: Változás és folytatás Kubában; *Krajcsi Sándor Roland:* 'Che' Budapesten

CHILE

Tom Lewis: A Népi Egység programjától a katonai puccsig. Salvador Allende utolsó rádióüzenet; *Dick Barbor:* Egy szemtanú beszámolója

OLASZORSZÁG

Pankovits József: Két könyv ismertetésének ürügyén; *Vjacseszlav Kolomijec:* Az olasz választási kampány

ÚJ BALOLDALI INTERNACIONÁLÉ?

Pál István: Janisz Varufakis, Jeremy Corbyn Európában és Bernie Sanders, Alexandria Ocasio-Cortez az USA-ban

DOKUMENTUM

Varga Jenő titkos emlékirata

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

Sztrájkok, tüntetések, a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség

ÉLETRAJZOK

Claude Weil (Bruno Groppo); Narihiko Ito (*Székelty Gábor*); *Hans Hautmann (Winfried Garscha);* Samir Amin (*J. Nagy László*); *Inessa Armand (Bebesi György);* Jens Jensen (*Gerd Callesen*); *Kepes Imre (Zalai Anita);* Jack Rahite (*Ferwagner Péter Akos*); *Damdini Szuhebátor (Balogh Péter);* Koço Tashko (*Erwin Lewin*)

KÖNYVISMERETÉSEK

Hajdú Tibor, Garadnai Zoltán, Bartha Eszter, Bakó András

BESZÁMOLÓK

100 éves a magyar köztársaság (*Heinz Fischer*); ITH (*Bartha Eszter*); Marxist Internet Archives (*Pál István*); Horány (*Droppa György*)

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Claude Weil (Bruno Groppo); Narihiko Ito (*György Széll*); *Hans Hautmann (Winfried Garscha);* *Heinz Fischer – eine Botschaft für 1918; 100 Years of Comintern: Interview with Aldo Agosti; Documents: Lenin, Trotsky, Bela Kun; Gerd Callesen: Jens Jensen; Erwin Lewin: Koço Tashko; Louis Jungmayer: The Hell's Angels Have Never Been Hippies*

Magyar Lajos Alapítvány

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2019
XLV. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2019

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztőbizottság:

Bebesi György
Dömény Zsuzsa
Ferwagner Péter Ákos
Horváth Jenő
Juhász József
J. Nagy László
Konok Péter
Koronczi Ágnes
Pál István
Pálfi László
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit

Levelezés: *labour.yearbook2@gmail.com*

E kötetünket támogatta a *Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete*, a *Károlyi Mihály Társaság*, a *Lukács György Alapítvány*, a *Politikatörténeti Alapítvány* és a *Vas- és Fémmunkások Szakszervezete*

This volume was supported by *Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH)*, *Metallworker's Union Hungary*, *Foundation Michael Karolyi*, *Foundation Georg Lukacs*, *Foundation History of Politics*

Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017. és 2018. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, illetve and 2019: <http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v.: Kecskeméthy Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)

Morgan, Kevin (Manchester)
Narihiko Ito (Tokio)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovorszki)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Wolikow, Serge (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

ROSA LUXEMBURG FORRADALMAI

Gondolatok a 100. évfordulón.....	13
Az oroszországi forradalom.....	14
Berlinben rend van!.....	16
<i>Holger Politt</i> : Feliks Tych halálára.....	21

TANULMÁNYOK

<i>Balogh András</i> : Kambodzsa tragédiája	23
<i>J. Nagy László</i> : Konfrontáció és/vagy együttműködés?.....	34
<i>Ferwagner Péter Ákos</i> : Munkásmozgalom és nemzeti forradalom	
Egyiptomban – a korai időszak	42
<i>Pálfi László</i> : „A Becsületes Emberek Országá” – Thomas Sankara.....	52
<i>Zolcsák Attila</i> : Az 1965-ös áprilisi forradalom és az amerikai intervenció	
Dominikában	68

ESEMÉNYEK

<i>Szilágyi Ágnes Judit</i> : A brazilai választások után	79
<i>Koroncz Ágnes</i> : Választások Andalúziában.....	81
<i>Manfred Neuhau</i> s: „Marx számomra ma is érvényes”	88
<i>Pálfi László</i> : A csak félig teli pohár – értékelés az SPD helyzetéről.....	91

A KOMINTERN 100. ÉVFORDULÓJÁN

<i>Székelgy Gábor</i> : A Komintern	95
A Kommunista Internacionálé 100 éve	100
<i>Zolcsák Attila</i> : Latin-Amerika és a Komintern.....	105

KUBA

<i>Kovács Gábor</i> : Változás és folytatás Kubában	113
<i>Krajcsi Sándor Roland</i> : Ernesto Che Guevara diplomáciai látogatásai	
Közép- és Kelet-Európában (1959-1960).....	119

Az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Egyesült Államok Kuba elleni blokádjá	127
--	-----

CHILE

<i>Tom Lewis</i> : Chile 1969-1973: a Népi Egység programjától a katonai puccsig.....	129
Salvador Allende rádióüzenete, amely 1973 . szeptember 1-én hangzott el a <i>Radio Magallanes</i> ben	137
Egy szemtanú beszámolója	140

OLASZORSZÁG – A BALOLDAL ÉS VÁLASZTÁSOK 2018

<i>Pankovits József</i> : Két könyv ismertetésének ürügyén.....	143
<i>Vjacseszlav Kolomijec</i> : „A legundorítóbb választási kampány az olasz történelemben”	157

ÚJ BALOLDALI INTERNACIONÁLÉ?

<i>Pál István</i> : Választások Bronxban - avagy új fejezet az Amerikai Szocialista Párt történetében?	161
Janisz Varufakis és Bernie Sanders a Progresszív Internacionáléről	167
<i>Atossa Araxia Abrahamian</i> : Janisz Varufakis nemzetközi odüsszeája – a volt görög pénzügyminiszter kísérlete a baloldal globális összefogására írása alapján.....	171
<i>Gary Younge</i> : Jeremy Corbyn vezetése alatt a Labour három éve megváltoztatta a brit politikát.....	176
A DiEM 25	179

DOKUMENTUMOK

<i>Varga Jenő titkos emlékirata</i>	182
1939: véget ért a spanyol polgárháború	193

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM	195
--------------------------------------	-----

ÉLETUTAK

<i>Bruno Groppo</i> : Claudie Weill (1942–2018)	199
<i>Székely Gábor</i> : Narihiko Ito (1931–2017)	201
<i>Winfried R. Garscha</i> : Hans Hautmann (1943–2018).....	205
<i>J. Nagy László</i> : Samir Amin (1931-2018)	207

<i>Bebesi György: Inessa Armand (1874 - 1920) – az elhallgatott forradalmárnő</i>	210
<i>J. Nagy László: Juilette Bessis (1925-2018)</i>	217
<i>Székely Gábor: Louis Gibarti, alias Dobos László (1895-1967)</i>	219
<i>Gerd Callesen: Jens Jensen (1859-1928)</i>	225
<i>Zalai Antita: Kepes Imre (1908-1986)</i>	229
<i>Ferwagner Péter Ákos: Jack Ralite (1928–2017)</i>	233
<i>Balogh Péter: Damdiní Szühebátor (1893-1924)</i>	237
<i>Erwin Lewin: Koço Tashko (1899 – 1984)</i>	245

KÖNYVISMERTETÉSEK

<i>Hajdú Tibor: Thomas Sakmyster: A Communist Odyssey. The Life of József Pogány/ John Pepper (Egy kommunista Odisszea. Pogány József/John Pepper élete.)</i>	262
<i>Garadnai Zoltán: Gondolatok az emberről és a politikáról. François Mitterrand élete és kora (Éric Roussel: François Mitterrand. De l'intime au politique)</i>	269
<i>Bartha Eszter: A kommunisták kincse (Szécsi Noémi: Kommunista Monte Cristo)</i>	276
<i>Bakó András: Bartus Tamás és Soós Eszter Petronella: A mégiscsak szociáldemokrata. Tanulmányok Fejtő Ferencről</i>	279

BESZÁMOLÓK

100 éves a magyar köztársaság, <i>Heinz Fischer</i> , az Osztrák Köztársaság volt elnökének üdvözlése	282
<i>Bartha Eszter: Az 54. ITH Konferenciája. 2018. szeptember 6-8, Ausztria, Linz.</i>	284
<i>Pál István: A Marxist Internet Archives – a baloldali gondolkodók műveinek legnagyobb internetes tárháza</i>	286
<i>Droppa György: A leálló homokórától a 2018-as Horányi Baloldali Sziget Fesztiválig</i>	288

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

<i>Bruno Groppo: Claudie Weill (1942 – 2018)</i>	297
<i>György Széll: Narihiko Ito (1931 – 2017)</i>	299
<i>Winfried R. Garscha: Hans Hautmann (1943-2018)</i>	301

Eine Botschaft von Heinz Fischer für die Gedenkfeier der civil Organisationen in Budapest anlässlich der Gründung der ersten Ungarischen Republik	302
100 Years of the Communist International.....	304
Documents from Rosa Luxemburg, Lenin, Trotsky, Béla Kun	309
<i>Gerd Callesen</i> : Søren Federspiel: ”Jensen er valgt”. Jens Jensen – en biografi	326
<i>Erwin Lewin</i> : Koço Tashko in der Komintern und sein Anteil bei der Gründung der KP Albaniens.....	330
<i>Yungmayer, Louis</i> : The Hell’s Angels have never Been Hippies.....	342
<i>John Schwarzmantel</i> : Jeremy Corbyn and the Labour Party today.....	352
<i>Dietmar Lange</i> : Conference Report on the 54 th ITH Conference “Workplace Democracy Revisited: Labour and Practices of Participation, Workers’ Control and Self-Management in Global Perspective”	360
E SZÁMUNK SZERZŐI	365

CONTENTS

ROSA LUXEMBURG

On the 100 th Anniversary of the German Revolution	13
The Russian Revolution (<i>Rosa Luxemburg</i>)	14
Berlin is in Order! (<i>Rosa Luxemburg</i>)	16
<i>Holger Politt</i> : Feliks Tych's death	21

STUDIES

<i>András Balogh</i> : The tragedy of Cambodia	23
<i>László J. Nagy</i> : Confrontation and / or cooperation?	34
<i>Péter Ákos Ferwagner</i> : Worker Movement and National Revolution in Egypt - Early Period	42
<i>László Pálfi</i> : „The Country of Honest People” - Thomas Sankara	52
<i>Attila Zolcsák</i> : The April 1965 Revolution and American Intervention in Dominica	68

EVENTS, ANNIVERSAIRE

<i>Ágnes Judit Szilágyi</i> : After the Brazilian elections	79
<i>Ágnes Koroncz</i> : Elections in Andalusia	81
<i>Manfred Neuhaus</i> : „Marx is still valid for me today.”	89
<i>László Pálfi</i> : The only half full cup - about the situation in the SPD	91

THE COMMUNIST INTERNATIONAL – 100TH ANNIVERSARY

<i>Gábor Székely</i> : The Comintern	95
<i>Aldo Agosti</i> : Communist International for 100 years	100
<i>Attila Zolcsák</i> : Latin America and the Comintern	105

CUBA

<i>Gábor Kovács</i> : Change and continue in Cuba	113
<i>Sándor Roland Krajcsi</i> : Che Guevara's diplomatic visits to Central and Eastern Europe (1959-1960)	119
United Nations and United States blockade against Cuba	127

CHILE

<i>Tom Lewis: Chile 1969-1973: from the People's Unity program</i>	
to the military coup	129
Radio Message from Salvador Allende, 1973 September 1st -	
Radio Magallanes	137
An eyewitness in coup	140

ITALY - THE LEFT AND THE ELECTIONS, 2018

<i>József Pankovits: Under the pretext of two books</i>	143
<i>Vjacseszlav Kolomijec: „The most disgusting election campaign in Italian</i>	
history”	157

A NEW LEFT INTERNATIONAL?

<i>István Pál: Elections in Bronx - or a New Chapter in the History of the</i>	
American Socialist Party?	161
<i>Janis Varufakis and Bernie Sanders about the Progressive International</i>	167
<i>Atossa Araxia Abrahamian: Janis Varufakis' International Odyssey</i>	
– An attempt by the former Greek Finance Minister to write	
a left-wing global partnership	171
<i>Gary Younge: Under the leadership of Jeremy Corbyn, Labor has changed</i>	
British policy	176
The DiEM 25	179

DOKUMENTS

<i>Jenő (Eugen)Varga's secret memoir</i>	182
1939: Spanish civil war ended	193

TRADE UNION MOVEMENT

Hungary, ITUC	195
---------------------	-----

BIOGRAPHIES

<i>Bruno Groppo: Claudie Weill (1942–2018)</i>	199
<i>Gábor Székely: Narihiko Ito (1931–2017)</i>	201
<i>Winfried R. Garscha: Hans Hautmann (1943–2018)</i>	205
<i>László J. Nagy: Samir Amin (1931-2018)</i>	207
<i>György Bebesi: Inessa Armand (1874 - 1920)</i>	210
<i>László J. Nagy: Juilette Bessis (1925-2018)</i>	217

<i>Gábor Székely</i> : Louis Gibarti, alias Dobos László (1895-1967)	219
<i>Gerd Callesen</i> : Jens Jensen (1859-1928)	225
<i>Antita Zalai</i> : Kepes Imre (1908-1986)	229
<i>Péter Ákos Ferwagner</i> : Jack Ralite (1928–2017)	233
<i>Péter Balogh</i> : Damdiní Szühebátor (1893–1924)	237
<i>Erwin Lewin</i> : Koço Tashko (1899–1984)	245

BOOK REVIEWS

<i>Tibor Hajdú</i> : Thomas Sakmyster: A Communist Odyssey. The Life of József Pogány/ John Pepper	262
<i>Zoltán Garadnai</i> : Éric Roussel: François Mitterrand. De l'intime au politique	269
<i>Eszter Bartha</i> : Szécsi Noémi: The communist Monte Cristo	276
<i>András Bakó</i> : Bartus Tamás and Soós Eszter Petronella: Studies about Ferenc	279

REPORTS

On 100 th Anniversary of the Hungarian Republic – <i>Heinz Fischer</i>	282
<i>Eszter Bartha</i> : Report on the 54th ITH Conference . 2018, Ausztia, Linz	284
<i>István Pál</i> : The Marxist Internet Archives – is the largest online source of works by left-wing thinkers	286
<i>György Droppa</i> : From the stopping hourglass to the Horány Festival on the Left	288

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

<i>Bruno Groppo</i> : Claudie Weill (1942 – 2018)	297
<i>György Széll</i> : Narihiko Ito (1931 – 2017)	299
<i>Winfried R. Garscha</i> : Hans Hautmann (1943-2018)	300
Eine Botschaft von <i>Heinz Fischer</i> für die Gedenkfeier der civil Organisationen in Budapest anlässlich der Gründung der ersten Ungarischen Republik	302
On 100 th Anniversary of the Communist International <i>Gábor Székely</i> , <i>Aldo Agosti</i>	304
Documents from Rosa Luxemburg, Lenin, Trotsky, Béla Kun	309
<i>Gerd Callesen</i> : Søren Federspiel: ”Jensen er valgt”. Jens Jensen – en biografi	326
<i>Erwin Lewin</i> : Koço Tashko in der Komintern und sein Anteil bei der Gründung der KP Albaniens	330

CONTENTS	11
<i>Louis Yungmayer: The Hell’s Angels have never Been Hippies</i>	342
<i>John Schwarzmantel: Jeremy Corbyn and the Labour Party today</i>	352
<i>Dietmar Lange: Report on the 54th ITH Conference “Workplace Democracy Revisited: Labour and Practices of Participation, Workers’ Control and Self-Management in Global Perspective”</i>	360
OUR AUTHORS	365

Ebben az órában az emberiség számára csak a szocializmus a megváltás. Szocializmus vagy barbárság!" – Rosa Luxemburg (1918)

ROSA LUXEBURG FORRADALMAI

Gondolatok a 100. évfordulón

1919. január 15-én este 9 órakor tartóztatták le Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet, Németország Kommunista Pártja akkor már illegitimitásba kényszerített vezetőit. Rosát a Hotel Edenbe Waldemar Pabst kapitány elé vezették. Pabst azonosította a foglyot, akit leültettek az egyik sarokba. Eközben Pabst több telefont bonyolított le, egyet bizonyosan a Birodalmi Miniszterelnökséggel, ahol vagy magával a kancellárral, Friedrich Eberttel, vagy a felkelők leverésével megbízott Gustav Noskéval beszélhetett.¹ Ezt követően, tanúk előtt Pabst

parancsot adott, hogy a foglyot kísérik a Moabit fogházba – majd tanúk nélkül utasítást adott Rosa Luxemburg likvidálására. A foglyot a hotelből kilépve súlyosan bántalmazták, majd gépkocsiba ültették, és a mintegy 500 méterre levő Landwehrkanalnál kivégezték. Karl Liebknecht ekkor már egy órája halott volt.²

Az évfordulón Rovatunkban Rosa Luxemburg két írását közöljük: **Az orosz forradalomból** részleteket, életében megjelent utolsó írását, **Berlinben rend van!** teljes terjedelemben. Mindkettő figyelemre méltó elemzése az 1918-19-ben lezajló forradalmi folyamatnak. Mindkettő optimista írás, annak ellenére, hogy az előbbiben a breszti békekötést Luxemburg olyan vereségnek ítéli, amely nehéz helyzetbe hozta a bontakozó német forradalmat. A második írás a berlini felkelés vereségének pillanatában keletkezett.³

¹ Ebert és Noske a vizsgálat során tagadta a vádat. A katonai bíróság enyhe, illetve felmentő ítéleteket hozott. Waldemar Pabst viszont később írásban állította, hogy „Az akciót nem hajthattam volna végre Noske - és háttérben Ebert – jóváhagyása nélkül... De nagyon kevesen tudták, hogy engem miért nem vettek elő, miért nem vádoltak meg. Lovagiasan kiegyenlítettem a számlát az akkori SPD magatartásáért, amikor 50 éven át tartottam a számat együttműködésünkről.” Klaus Gietinger: *Der Konterrevolutionär. Waldemar Pabst. Eine deutsche Karriere.* Edition Nautilus, Hamburg 2009. 394.

² Bevezető az évfordulóra az Ezredvég 2019. 1. számában közölt tanulmányból.

³ Mindkét dokumentum megjelent magyarul; az orosz forradalomról írást Rosa Luxemburg és az Orosz Forradalom kötetben (ELTE, 1983) tették elsőnek közzé, a második a Rosa Luxemburg: Marxizmus, szocializmus, demokrácia, (Gondolat Kiadó, 1983.) összeállításban jelent meg. Az írások megtalálhatók az interneten: <https://www.marxists.org/magyar/archive/luxemburg/of.htm>

A rovat záró írása megemlékezés a legjelentősebb lengyel Rosa Luxemburg kutatóról, *Feliks Tychról*.

Kötetünk *Életutak rovatában* is két jeles Rosa Luxemburg kutatótól búcsúzunk: Évkönyvünk Nemzetközi tanácsadó testületének több évtizedes tagjaitól, az elhunyt *Claudie Weiltől* és *Narihiko Itótól*.

Az oroszországi forradalom

A forradalomról:

„Az orosz forradalom a világháború leghatalmasabb ténye. Kitörése, példátlan radikalizmusa, tartós hatása cáfolja leginkább azokat a hazug frázisokat, amelyekkel a hivatalos német szociáldemokrácia kezdetben ideológiailag buzgón leplezte a német imperializmus hódító hadjáratát: az orosz cárizmus megdöntésére és az általa leigázott népek felszabadítására hivatott német bajonettek missziójáról szóló frázisokat. Az orosz forradalom hatalmas mérete, megrendítő hatása – amely megrázkódtatta az osztályviszonyokat és felszínre hozta az összes társadalmi és gazdasági problémát, ahogyan következetesen, a belső logika fatalitásával haladt előre a polgári köztársaság első szakaszából a további fázisokba, melyek sorában a cárizmus megdöntése csupán jelentéktelen epizód, csaknem semmiség maradt – egyértelműen bizonyítja, hogy Oroszország felszabadulása nem a háború és a cárizmus katonai vereségének következménye, nem „a német öklökben levő német szuronyok” érdeme volt, amint ezt a Kautsky szerkesztette *Neue Zeit* vezércikke ígérte, hanem arra vall, hogy a forradalom Oroszországban mély gyökerekkel rendelkezett és belsőleg teljesen érett volt.

...

Eszelős elképzelés lenne, a munkásosztály diktatúrájának első világtörténelmi kísérletében – mégpedig a legnehezebb feltételek között: egy világégés és imperialista népgyilkolás káoszának kellős közepén, Európa legreakciósabb katonai hatalmának vasmarkú szorításában, a nemzetközi proletariátus teljes csődjének idején, tehát a munkásdiktatúrának ilyen abnormális feltételek melletti kísérletében –, mindabban, ami Oroszországban történt és történhetett, mindenáron a tökéletesség csúcsát látni. Fordítva, a szocialista politika elemi fogalmai és a

szükségszerű, történelmi előfeltételeibe való bepillantás arra a feltevésre készítet, hogy ilyen fatális feltételek mellett a legszilárdabb eltökéltség és a legviharedzettebb forradalmi energia sem képes megvalósítani a demokráciát és a szocializmust, hanem csupán ezeket célzó tehetetlen, torz nekifutásra elegendő.”

Az Alkotmányozó gyűlésről és az önrendelkezési jogról

„Míg az Alkotmányozó Gyűléssel, az általános választójoggal, a sajtó- és gyülekezési szabadsággal, röviden a néptömegek demokratikus szabadságjogainak egész apparátusával szemben – amelyek együttvéve képezték Oroszországban az „önrendelkezési jogot” – hűvös megvetést tanúsítottak, a nemzetek önrendelkezési jogával úgy foglalkoztak, mint a demokratikus politika ékszerével, amelynek kedvéért a reális kritika valamennyi praktikus szempontjának hallgatnia kellene. Míg az Alkotmányozó Gyűlésről tartott szavazás – a világ legdemokratikusabb választójoga alapján, egy népköztársaságban lezajlott népszavazás – a legkevésbé sem hatott rájuk, és nagyon józan kritikai megfontolások vezették őket, amikor a népszavazás eredményeit semmisnek nyilvánították, Bresztben ugyanakkor úgy védelmezték Oroszország idegen nemzetiségeinek „népszavazását” állami hovatartozásukról, mint minden szabadság és demokrácia igazi palládiumát, mint a népakarat igazi lényegét és mint a legmagasabb, legdöntőbb fokot a nemzetek politikai sorsának kérdésében.

Az itt feszülő ellentmondás annál inkább érthetetlen, mivel az egyes országok politikai életének demokratikus formájában – mint ezt még látni fogjuk – tulajdonképpen a szocialista politika legbecsesebb, elengedhetetlen alapelvéről van szó, míg a híres „nemzetek önrendelkezési joga” semmi más, mint üres kispolgári frazeológia és humbug.

....

Lenin és elvtársai nyilvánvalóan arra számítottak, hogy nincs biztonságosabb eszköz az orosz birodalom kebelén belüli sokféle, idegen nemzetiséget a forradalom ügye, a szocialista proletariátus mellé állítani, mint biztosítani számukra a forradalom és a szocializmus nevében a legrendkívülibb, legkorlátlanabb szabadságot a saját sorsuk felletti döntésben. A nemzetiségi kérdésben a bolsevikok ugyanazt a politikát

alkalmazták, mint az orosz parasztokkal szemben. A parasztság földéhségét a nemesi birtokok közvetlen birtokbavételére felhívó jelszóval akarták kielégíteni, és ez sorakoztatta volna fel a parasztságot a forradalom és a proletár kormányzat

zászlaja alá. Sajnos mindkét esetben tökéletesen hibás volt a számítás. Míg Lenin és elvtársai nyilvánvalóan azt várták, hogy az „egészen az állami különválásig terjedő” nemzeti szabadság védelmezőiként Finnországot, Ukrajnát, Lengyelországot, Litvániát, a balti és a kaukázusi államokat stb. az orosz forradalom hű szövetségeseivé teszik, átéltük a fordított színjátékot. Egyik „nemzet” a másik után arra használta fel frissen ajándékba kapott szabadságát, hogy az orosz forradalom halálos ellenségeként szövetkezzen a német imperializmussal, és annak védelme alatt maga vigye az Oroszországra zúduló ellenforradalom zászlaját.”

Berlinben rend van!

Die Rothe Fahne, 1919. január 14.

„Varsóban rend van!” – közölte 1831-ben Sebastiani miniszter a párizsi kama-rával, amikor Szuworov martalóchada a Prága külváros ellen intézett szörnyű roham után bevonult a lengyel fővárosba, és megkezdte a felkelőkön hóhérmunkáját.

„Berlinben rend van!” – hirdeti diadalmasan a polgári sajtó, hirdeti Ebert és Noske, hirdetik ama „győzelmes csapatok” tisztjei, amelyek felé a berlini kispolgári csőcselék az utcákon kendőket lenget és amelyeket hurrákiáltással köszönt. A német fegyverek dicsősége és becsülete meg van mentve

a világtörténelem ítélőszéke előtt. Akik Flandriában és az Argonnes-ban szármalmas vereséget szenvedtek, helyreállították hírnevüket azzal a fényes győzelemmel, melyet a „Vorwärts”-et megszálló háromszáz „spartakista” felett arattak. A német csapatok első diadalmas belgiumi benyomulásának ideje, von Emmich tábornoknak, Lüttich leigázójának ideje elhalványul ama tettek mellett, melyeket a Reinhardtok és társaik Berlin utcáin véghezvittek. Legyilkolt *parlamente-*

rek, akik a „Vorwärts” átadásáról akartak tárgyalni, és akiket a kormány maratóchada puskatussal felismerhetetlenné vert, úgyhogy tetemeik személyazonosságának megállapítása lehetetlen, foglyok, akiket a falhoz állítottak, és úgy gyilkoltak meg, hogy koponyájuk és agyuk szertefröccsent; e dicső tettek láttán ki emlékeznék még a franciáktól, angoloktól, amerikaiaktól elszenvedett szégyenletes vereségekre? „Spartakus” az ellenség neve, és Berlin az a hely, ahol tisztjeink győzni tudnak; Noske, a „munkás” – ez a neve annak a tábornoknak, aki győzelmeket tud szervezni ott, ahol Ludendorff kudarcot vallott.

Kinek ne jutna itt eszébe a párizsi „rend”-banda győzelmi mámore, a burzsoáziának a kommünárok hulláin rendezett bacchanáliája, ugyanazé a burzsoáziáé, amely nem sokkal előbb szánalmasan kapitulált a poroszok előtt, és átadta az ország fővárosát a külső ellenségnek, hogy maga gyáva nyúl módjára mentse az irháját! De a rosszul felfegyverzett, kiéhezett párizsi proletárok ellen, fegyvertelen asszonyaik, gyermekeik ellen – hej, de fellobbant megint a burzsoá úrfik, az „aranyifjúság”, a tisztok férfibátorsága! A külső ellenséggel szemben lekókadtt hadfiak bátorsága micsoda vadállati kegyetlenségekben tombolta itt ki magát védtelenekkel, foglyokkal, elesettekkel szemben!

„Varsóban rend van!” – „Párizsban rend van!” – „Berlinben rend van!” Így futnak fél századonként a „rend” fenntartóinak jelentései a világtörténelmi küzdelem egyik központjából a másikba. És az ujjongó „győztesek” nem veszik észre, hogy az olyan „rend”, amelyet időszakonként véres öldöklésekkel kell fenntartani, feltartóztathatatlanul halad történelmi végzete, bukása felé. Mi volt ez a legutóbbi berlini „Spartakus-hét”, mit hozott, mire tanít minket? A forradalmi proletároknak már a harc közepette, már az ellenforradalom diadalüvöltése közepette számot kell vetniük a történetekkel, az eseményekkel, és azok eredményeit a történelem nagy mértékével kell felmérniük. A forradalomnak nincs vesztegetni való ideje, tovább rohan – még nyitott sírokon, „győzelmeken” és „vereségeken” át – nagy céljai felé. A nemzetközi szocializmus harcosainak első feladata, hogy tudatosan kövessék irányvonalait, útjait.

Várható volt-e ebben a mérkőzésben a forradalmi proletariátus végleges győzelme, Ebert-Scheidemannék bukása és a szocialista diktatúra megteremtése? Bizonyára nem, ha a kérdést eldöntő körülményeket mind alaposan mérlegeljük. A forradalom ügyének pillanatnyilag sebezhető pontja, a katonatömegek politikai éretlensége – mert ezek még mindig tűrik, hogy tisztjeik népellenes, ellenforradalmi célokra használják fel őket – már magában is bizonyítja, hogy ebben az összeütközésben a forradalom *tartós* győzelme nem volt lehetséges. Másrészt, a katonaságnak ez az éretlensége csak egyik tünete a német forradalom általános éretlenségének.

A vidéket még most is alig érintette a forradalom, márpedig a katonatömegek

igen nagy része innen származik. Berlin mind a mai napig úgyszólván el van szigetelve a birodalomtól. Igaz, a vidéki forradalmi központok – a Rajna-vidéken, a partvidéken, Braunschweigben, Szászországban, Württembergben – szívvel-lélekkel a berlini proletariátus mellett állnak. Ámde mindenekelőtt hiányzik még az előrenyomulás közvetlen, azonos üteme, az akcióegység, amely összehasonlíthatatlanul hathatósabbá tenné a berlini munkásság előnyomulását és ütőképességét. Továbbá – s ez a forradalom említett politikai éretlenségének csak mélyebb összefüggése –, még csak kezdeti szakaszukban vannak a gazdasági harcok, az a tulajdonképpeni vulkanikus forrás, amely a forradalmi osztályharcot állandóan táplálja.

Mindebből az következik, hogy e pillanatban még nem lehetett számítani végleges, tartós győzelemre. „Hiba” volt-e hát a legutóbbi hét harca? Ha még valami szándékos „támadásról”, úgynevezett „puccsról” volna szó! De mi volt a kiindulópontja a legutóbbi harci hétnek? Mint minden eddigi esetben, mint december 6-án, mint december 24-én, a kormány brutális provokációja! Mint korábban a Chausseestrássén a védtelen tüntetőkkel rendezett vérfürdő, mint a matrózok legyilkolása, ez alkalommal a berlini rendőrfőkapitányság ellen elkövetett merénylet volt a további események oka. Hiába, a forradalom nem saját tetszése szerint operál, nyílt csatamezőn, „stratégák” által ravaszul elkészített terv alapján. Ellenfele is kezdeményez, sőt általában sokkal gyakrabban, mint maga a forradalom.

Ebert-Scheidemannék arcátlan provokációjának ténye *kényszerítette* a forra-

dalmi munkásságot arra, hogy fegyvert fogjon. Igen, a forradalom *becsületbeli ügye* volt, hogy a támadást azonnal teljes erejével visszaverje, nehogy az ellenforradalom további előnyomulásra bátorodjék fel, nehogy a proletariátus forradalmi sorai megbomoljanak, nehogy a német forradalom erkölcsi hitele az Internacionáléban megrendüljön.

A berlini tömegek azonnali ellenállása spontán módon is olyan magától értetődő energiával nyilvánult meg, hogy már az első nekifutáskor az „utcáé” volt az erkölcsi győzelem.

Mármost a forradalom belső léttörvénye, hogy sohasem áll meg tétlenül, paszszívan annál, amit elért. Egy erős csapás a legjobb védekezés. Minden küzdelemnek ez az elemi szabálya különösképpen érvényes a forradalom lépéseire. Magától értetődik, és a berlini proletariátus egészséges ösztönét, friss belső erejét tanúsítja, hogy nem nyugodott meg, amikor Eichhornt visszahelyezték hivatalába, hogy spontán hozzáfogott az ellenforradalom másik hatalmi állásának megszállásához: a polgári sajtó, a félhivatalos hírügynökség, a „Vorwaerts” megszállásához. A tömegeknek mindezek a lépései abból az ösztönös felismerésből fakadtak, hogy az ellenforradalom nem nyugszik bele elszenvedett vereségébe, hanem általános erőpróbára törekszik majd.

Testvérek! Ne lőjetek!

rűségében újra meg újra felmerül, és a harc minden egyes epizódja egy természeti törvény végzetszerűségével tárja fel egész terjedelmében ezt a problémát, bármily készületlen is a forradalom, bármily éretlen is a helyzet e probléma megoldására. „Le Ebert-Scheidemann-nal!” – ez a jelszó bukkan fel elkerülhetetlenül minden forradalmi válságban mint valamennyi részleges összeütközés egyetlen kimerítő

Ez is a forradalom egyik nagy történelmi törvénye, melyen megtörik az Független Szociáldemokrata Párt fajtájából való ama kis „forradalmárok” minden bölcselkedése és okoskodása, akik minden harcban csak a visszavonulásra keresnek ürügyet. Mihelyt világosan felvetették a forradalom alapvető problémáját – és ez *ebben* a forradalomban az Ebert-Scheidemann-kormánynak, a szocializmus győzelmét gátló legfőbb akadálynak a megdöntése –, akkor ez az alapvető probléma egész idősze-

formulája, és ezáltal magától, belső objektív logikájánál fogva, akár akarjuk, akár nem, a harc minden epizódját kiélezi.

A forradalmi fejlődés kezdeti szakaszában ellentmondás van a feladat kiéleződése és a megoldáshoz szükséges előfeltételek hiánya között, s ebből az ellentmondásból következik, hogy a forradalom egyes ütközetei formailag *vereséggel* végződnek. De a forradalom egyetlen formája az olyan „háborúnak” – ez is sajátos léttörvénye –, amelyben csak sorozatos „vereségek” készíthetik elő a végleges győzelmet!

Mit mutat nekünk a modern forradalmak és a szocializmus egész története? Az osztályharc első fellobbanása Európában, a lyoni selyemszövőök 1831-i zendülése súlyos vereséggel végződött; a chartista mozgalom Angliában vereséggel végződött. A párizsi proletariátus felkelése az 1848. júniusi napokban lesújtó vereséggel végződött. A Párizsi Kommün megsemmisítő vereséggel végződött. A szocializmus egész útját – ami a forradalmi harcokat illeti – csupa vereség jelzi.

És mégis, ugyanez a történet lépésről lépésre, feltarthatatlanul a végső győzelemhez vezet! Hol volnánk ma ama „vereségek” *nélkül*, amelyekből történelmi tapasztalatot, tanulságot, erőt, idealizmust merítettünk! Ma, amikor közvetlenül a proletár osztályharc végső csatájához értünk, éppen azoknak a vereségeknek a talaján állunk, amelyeknek *egyikéről sem* mondhatunk le, mert mindegyik erőnk és céltudatosságunk része.

A forradalmi harcokban éppen ellenkező a helyzet, mint a parlamenti harcokban. Németországban négy évtized alatt csupa parlamenti „győzelmet” arattunk, sőt éppenséggel győzelemről győzelemre haladtunk. És az eredmény a nagy történelmi próbánál, 1914. augusztus 4-én megsemmisítő politikai és erkölcsi vereség, hallatlan összeomlás, példátlan csőd volt. A forradalmak eddig csupa vereséget hoztak, de ezek az elkerülhetetlen vereségek éppen a jövőendő végleges győzelem zálogait halmozták fel.

Persze egy feltétellel! Az a kérdés, milyen körülmények okozták a mindenkori vereséget, abból fakad-e, hogy a tömegek előretörő harci energiája beleütközött a történelmi előfeltételek éretlenségének korlátjába, vagy abból, hogy a forradalmi akciót magát felemáság, határozatlanság, belső gyengeségek bénították meg.

Mindkét esetre klasszikus példát szolgáltat egyrészt a francia februári forradalom, másrészt a német márciusi forradalom. A párizsi proletariátus 1848. évi hősi akciója az egész nemzetközi proletariátus számára az osztályenergia eleven forrásává lett. Ezzel szemben a német márciusi forradalom siralmas mivolta koloncként nehezedett az egész legújabb kori német fejlődésre. Ez a siralmasság a hivatalos német szociáldemokrácia sajátos története révén kihatással volt még a német forradalom legutóbbi eseményeire, a most átélt drámai válságra is.

Milyennek látjuk a „Spartakus-hét” vereségét a fenti történelmi kérdés fényé-

ben? Vajon a vereség a támadó forradalmi energiának és a helyzet nem megfelelő érettségi fokának, vagy az akció gyöngeségének és határozatlanságának volt a folyománya?

Mindkettőnek! E válság kettős jellege, a berlini tömegek erőteljes, határozott, offenzív fellépése és a berlini vezetés határozatlansága, gyöngesége, félénksége közötti ellentmondás a különös ismertetőjele e legutóbbi epizódnak.

A vezetés csődöt mondott. De a vezetéset a tömegek által és a tömegekből kiindulva újjá lehet és újjá is kell teremteni. A tömeg a döntő tényező, a tömeg a szikla, amelyre a forradalom végső győzelme fel fog épülni. A tömegek a helyzet magaslátán álltak, és ezt a „vereséget” ama történelmi vereségek egyikévé tették, amelyekre büszke, s amelyekből erőt merít a nemzetközi szocializmus. És ezért fog ebből a „vereségből” kivirulni a jövődő győzelem.

„Berlinben rend van!” Ostoba poroszlók! „Rendetek” homokra épült. A forradalom már holnap „dübörögve újra felemelkedik”, és rémületesekre harsonaszóval fogja hirdetni:

Voltam, vagyok, leszek!

Holger Politt

Feliks Tych halálára⁴

(Részlet)

Aki ma kész jóhiszeműen keresni a lengyel munkásmozgalom nyomait a múltban, többnyire csak a legendás „Solidarność” korát, és a legendás munkásvezér Lech Wałęsa-t találja.

Holger Politt előadást tartott Varsóban annak kapcsán, hogy Zamość-ban eltávolították Luxemburg emléktábláját.

Azonban a fiatal történész, Feliks Tych olyasmint tett, amit világszerte elismertek. Mindenek előtt azt, hogy felfedezett több mint 1000 levelet Rosa Luxemburgtól Leo Jogichesig, amelyeket Moszkvában talált az 1950-es évek végén. 1968 és 1971 között ezeknek a leveleknek a nagy részét három kötetben megjelentette Varsóban. Ettől a pillanattól kezdve az egész Rosa Luxemburg-kutatás más alapokra helyeződött. A levélpublikáció következménye volt, hogy az 1970-től megkezdődött az NDK-ban Rosa Luxemburg műveinek kiadása, amely munkának utolsó kötete most, 2019-ben Rosa Luxemburg és legközelebbi politi-

⁴ Felix Tichröl megemlékeztünk az Évkönyvben: 2018. 268-271.

kai küzdőtársa, Leo Jogiches meggyilkolásának a 100. évfordulóján fejeződik be. E kötetek elképzelhetetlenek lennének anélkül a munka nélkül, amelyet Feliks Tych végzett a lengyel munkásmozgalom történetének kutatójaként. Meg kell említenünk azonban két olyan munkát, amelyeket már nem sikerült befejeznie. Először is *Julian Marchlewski* többkötetes levelezésének a kiadását, amelyek már nyomdára kész kézirat formában elkészült, de a rendszerváltást követő Lengyelországban már nem volt kiadó, amely vállalta volna megjelentetésüket. Tych a kilencvenes években *Leo Jogiches* politikai életrajzán dolgozott, amelyet német alapítványok támogattak. Az első fejezetek, valamint a munka töredékek ma Vilniusban és Zürichben találhatóak.

2010. január 27-én Feliks Tych beszédet mondott a Bundestagban, ahol a lengyel zsidók elpusztítását túlélő tanúként szólalt fel. Valószínűleg kevesen tudták a jelenlevő parlamenti képviselők közül, hogy Rosa Luxemburg életművének egyik legjobb ismerőjét és legértemesebb kutatóját hallgatják.

Amikor hosszú életpályája elején a fiatal történész elkezdte vizsgálni a szociáldemokrácia történetét a Lengyel Királyságban, akkor találkozott a párt két legendás vezetőjének Rosa Luxemburg és Leo Jogiches gondolatával: mint szemünk fényét kell óvnunk a vélemény, a gyülekezés és a szervezkedés szabadságát, amelyekért a munkások vérüket áldozták, mert csak ilyen körülmények között lehet megalapozni a szocializmus felé vezető utat. A jelen, amelyben Feliks Tych követte ezt a gondolatot, elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy bizonyítsa, a dolgok másfelé is fordulhatnak. Csak akkor, ha a lengyel munkások százezrei által követelt egyszerű és oszthatatlan szólásszabadság, gyülekezési és szervezkedési szabadság megvalósul - és a történész tudta, hogy mindez mennyire megfelel sok szempontból Rosa Luxemburg korábbi elképzeléseinek-, akkor érhet véget az a társadalmi rendszer, amit tévesen neveztek szocializmusnak. Bárki, aki elgondolkodni erről, nem mehet el a hatalmas életmű mellett, amelyet Feliks Tych hagyott hátra.

Forrás: Gern leben und eine Aufgabe haben. Zum Tod von Feliks Tych (1929–2015) Nekrologe von Holger Politt. Rosa-Luxemburgs Forschungsberichte, Heft 12, 95-97.

TANULMÁNYOK

Balogh András

Kambodzsa tragédiája

A 20. század tele van nagyszerű és felemelő eseményekkel, csodálatos vívmányokkal, máig inspiráló eszmékkel, egyben szörnyű tragédiákkal, vérszomjas diktátorokkal, népiirtásokkal és pótolhatatlan veszteségekkel. Ez utóbbiak közül máig különleges figyelem irányul a kambodzsai szörnyűségekre, amelyeket összefoglalva a Vörös Khmekrek nem felejtethető vérengzéseiként szoktak leírni.

Miért irányul még ma is, több, mit négy évtizeddel a megrázó események után olyan kitüntetett és nem múló figyelem a kambodzsai történetekre?

Nem kétséges, hogy önmagában egy szadista rendszer nem kerülne ennyire reflektorfénybe egy rettenetes évszázad embertelenségekben bővelkedő eseményei között. Tagadhatatlan, hogy a „kommunizmusról” szóló máig feldolgozatlan viták képezik a fő okot. Érthetetlen a baloldaliak számára, hogy a Vörös Khmekrek vitathatatlan kapcsolatban álltak a világtörténelem legnagyobb forradalmi eszméivel és mozgalmaival, olyan törekvéseket torzítottak el és forgattak ki, amelyek az emberiség nagy utópiáitól nem választhatók el. A magántulajdon és az állam, a család és a szabadságjogok soha nem látott torz megjelenésének voltunk tanúi. Óriási tanulságot jelent az állam, a pénz, a magántulajdon felszámolását meghirdető Vörös Khmer mozgalom különleges destruktivitása, egy szélsőséges nacionalista állam megteremtésének forгатókönyve. Az alábbiakban néhány olyan kérdést érintünk a vita ösztönzése céljából, mint

Mi is történt valójában?

Milyen körülmények között alakult ki a Vörös Khmekrek állama?

A nemzetközi baloldalnak van-e felelőssége?

Mit tettek a nyugati demokráciák?

Hogyan roppant össze a szadista és perverz állam?

Szerzett-e az emberiség, pontosabban: az uralkodó eszmék és mozgalmak immunitást hasonló törekvésekkel szemben?

Közvetlen előzmények

Az Egyesült Államok által támogatott kormány 1973-ban Kambodzsa ösztérületének csak egyharmadát birtokolta. A nagyon erőteljes amerikai bombázások katonailag kevés sikert értek el, ugyanakkor fokozták az Amerika-ellenességet egy olyan országban, ahol a legkisebb faluban is ott voltak a Vörös Khmerek fegyveresei, vagy propagandistái. Nagyon kegyetlen háború folyt. A pontos számokat senki nem ismeri, de korabeli elemzések szerint néhány éven belül több százezer ember vált áldozatává ennek a háborúnak. A kormánycsapatok és a Vörös Khmerek egymással vívtak öldöklő csatákat, foglyokat nem ejtettek, senki nem vizsgálta meg a másik fél szándékait és senkit nem akartak átnevelni. Az ellenség akár egyenruhás, akár nem egyenruhás tagjait azonnal a helyszínen kivégezték mindkét oldalon.

Az amerikaiak akkor kezdtek igen intenzív bombázásokba és a felperzselt föld taktikájának alkalmazásába 1973-ban, amikor már teljesen világossá vált, hogy a vietnami háborút be kívánják fejezni és már megkezdődtek a titkos tárgyalások az észak-vietnamiakkal az amerikai csapatok kivonásáról. A helyi amerikai parancsnokok akkor döntöttek az erőteljes kambodzsai akcióról, amikor már a fő cél, vagyis a vietnami pozíciók megtartása Észak-Vietnam megsemmisítésével, illúzióknak számított. 1972 végén az Egyesült Államok és Vietnam között fegyverszüneti tárgyalások folytak és ezek komoly eredményre vezettek, amikor a kambodzsai háború a maga különleges szörnyűségével újabb intenzív szakaszába lépett.

Később az amerikai támogatás jelentősen csökkent, ami a Khmer Köztársaság ellenálló képességét felmorzsolta. Ugyan a Vörös Khmerek nem rendelkeztek jelentős erővel, de amikor az amerikai-vietnami tárgyalások következtében az amerikaiak kivonultak Kambodzsából, a kambodzsai köztársasági csapatok gyorsan összeomlottak. Kambodzsaiak milliói a városokba menekültek, így Phnom Penhbe.

Az amerikaiak teljes kivonulása után a magát reménytelen helyzetben lévőnek tekintő kormányzat kénytelen volt visszavonulni. Egy ideig Phnom Penht megpróbálták még tartani, ám végül 1975. április 17-én a Vörös Khmerek bevonultak Phnom Penhbe, két héttel megelőzve a Viet Minh-egységek saigoni diadalát.

A Vörös Khmer hatalomátvétel

A Vörös Khmerek Phnom Penhben semmiféle ellenállásba nem ütköztek, mert az amerikaiak már korábban elhagyták Kambodzsát, majd a Vörös Khmer támadások hírére a kormány lemondott és miniszterelnöke magára hagyta kabinetjét

és az országot. Akik Phnom Penht elfoglalták, fegyelmezett, komor külsejű, mosolytalan és hallgató katonák voltak, közöttük sok fiatal, sőt gyermekek. A félelmetes és szótlan katonák több évtizedes kegyetlen dzsungelháború győztesei voltak, akik egy különlegesen életidegen indoktrináción mentek keresztül. Vezetéik szerint eddig soha nem létezett társadalmi és politikai rendszert kell létrehozni, amely a kambodzsai tradíciókon nyugszik, visszatérnek a paraszti egyenlőség kultúrájához és olyan társadalmi forradalmat valósítanak meg, amelynek eredményei példátlanok a világtörténelemben.

De kik voltak ennek a hallgató és félelmetes külsejű seregnek a vezetői? Ez sokáig nem derült ki, mint ahogyan az sem, hogy egyáltalán milyen szervezetnek a tagjai? Amit mondtak, az khmerül angkar padevatnak hangzott, ez pedig forradalmi szervezetet jelent, de semmi többet nem árultak el. Később a szervezet Kampuchea Kommunista Pártjának kezdte nevezni magát. Az új állam vezetőiről sem lehetett semmit sem tudni, még azt sem, hányan vannak, hogyan gondolkodnak és mi a múltjuk? A vezető körök saját szűk testületüket Angkar Locunak hívták, ami feltételezések szerint talán a párt központi bizottságát, vagy politikai bizottságát jelölhette. Amikor, jóval később, nyilvánosságra hozták, hogy ennek az egész félelmetes és titokzatos társaságnak a vezetője egy Pol Pot nevű egyén, mindenki sietve kereste, beleértve a nyugati hírszerző szerveket is, vajon mit lehet tudni erről az

emberről. Ilyen nevű kommunista vezető azonban senki nem ismert, senki nem találkozott vele. Az világossá vált, hogy valami különösen fanatikus szörnyetegről van szó, akinek első intézkedése az volt, hogy Phnom Penhből és az ország második

legnagyobb városából, Battanbangból mindenkit kitelepítettek, lezárták a határokat, és azonnal eltöröltek mindent, ami az árutermeléssel, a piacgazdasággal, vagy a magántulajdonnal állt kapcsolatban, ami nyilvánvalóan minden eddigi kommunista gyakorlatnál lényegesen következetesebb és radikálisabb volt. A piacokat megszüntették, a kereskedelmet felszámolták, majd a pénzforgalmat teljesen leállították, mondván, hogy pénzre a továbbiakban nincs szükség. Sok jóindulatú elemző abban az időben úgy gondolta, hogy itt egy forradalmi utó-

piáról van szó, kicsit szélsőségesebből és keményebből, mint amit addig lehetett látni a szocialista világban, de talán nem kell túl komolyan venni ezeket az intézkedéseket. Norodom Szihanuk (1922-2012) – Kambodzsa királya, hercege, miniszterelnöke

Lon Nol – 1970-ben döntötte meg Szihanuk uralmát

Az a tény pedig, hogy a városok lakosságát kitelepítik, nem keltett nagyon nagy meglepetést ezekben a megfigyelőkben, hiszen tudták jól, hogy az említett két város lakossága a Lon Nol időszakban, vagyis a köztársasági kormány idején, kezelhetetlenül felduzzadt, 3 millióan menekültek el a Vörös Khmerek, vagy egyszerűen a bombázások és éhínség elől a városi központokba.

Ez való igaz, az új vezérek azonban nem egyszerűen a lakosság-felesleget kívánták eltávolítani és falvakba irányítani, beállítani őket a termelésbe. Hamarosan nyilvánvaló lett, hogy a hallgatag és gonosz tekintetű fegyveresek a városokat akarják felszámolni és ezért minden városi lakost kitelepítettek. Ezek a nagyon fegyelmezett és robotként működő katonák Kambodzsa legszegényebb és legiskolázatlanabb paraszti rétegeiből kerültek ki, akiknek ősei is hozzá voltak szokva a szegénységhez, az éhínséghez, a nyomorhoz. A gerillaháborút jól viselték és azt a célt, hogy felszámolják a számukra teljesen idegen és ellenséges városokat, természetesnek tartották elődeik évszázados rossz tapasztalatai és saját ösztönös ellenszenvük miatt. A paraszthadsereg teljesen osztotta vezetői egalitarianizmusát, és azt, hogy ennek megteremtése érdekében a legkíméletlenebbül fel kell számolni az ellenséges, hivalkodó és perverz városokat és el kell távolítani a városlakókat.

A társadalmat két nagy csoportra osztották a vezetők. Ez, ha nem is azonnal, de elég gyorsan ismertté vált. Az egyik csoport az „alap khmerek”, ők a földművelő lakosság, a másik az „új khmerek”, városi hivatalnokok, értelmiségiek, a régi rendszer katonái, rendőrei, és a régi rendszerrel bármilyen kapcsolatban állók. A Vörös Khmereknek különös gondja volt arra, hogy az „új khmereket” küldjék a legnehezebb munkahelyekre, mindegyik munkahely vidéken volt és

vagy rizstermeléssel, vagy csatornák ásásával és töltések javításával állt kapcsolatban.

A Vörös Khmer vezetők nézetei

A Vörös Khmerek, akik magukat soha nem hívták így, végül felfedték azt, hogy Pol Pot egy álnév, egy olyan személynek az álneve, aki bizonyos szerepet töltött be Salot Shar néven a korábbi és Vietnammal kapcsolatban álló kommunista csoportokban. egy részben kínai eredetű, jómódú parasztcsaládból származott. Hamarosan arra is fény derült, hogy ezeknek az embereknek, akik között vezető szerepet Kieu Samphan és Yeng Sari játszottak, valamennyien középosztálybeli fiatalemberként Párizsban végezték tanulmányaikat, a legjobb körökben forogtak, Franciaországban csatlakoztak többnyire valamelyik ultraradikális baloldali szervezethez és a francia értelmiségi szubkultúra szélsőséges, erőteljesen az anarchizmus irányába mutató vonulatai érintették meg őket. Visszatérve Indokínába a Vietnamban szerveződő kommunista előszervezetnek, a Khmer Népi Forradalmi Pártnak lettek a tagjai. Szellemi gyökereikben – a párizsiakon kívül – a korabeli kínai uralkodó nézeteknek volt szerepük, azoknak a nézeteknek, amelyeket Kínában a Teng Hsziao-ping féle irányzat idején teljes egészében visszautasítottak, és mint kártékonyt és hibásat, mélységesen elítéltek. Ebben az időben azonban azok az elképzelések, amelyek megfogalmazódtak a kínai kulturális forradalomban, vagy olyan stratégiai célok, mint a „nagy ugrás”, teljes egészében megfeleltek a kambodzsai ultraforradalmárok gondolkodásmódjának. Az utópia náluk is összefonódott az erőszakos megoldásokkal. Nem kétséges, a kambodzsai történelem logikájától nem állt távol a kifejezetten antidemokratikus és kegyetlen megoldások keresése. A szóhasználat a korai kommunista mozgalmakból származva került be Pol Poték propaganda-szlogenei közé, így az „osztályellenség felszámolása”, „az árulók likvidálása”, „az ellenségnek a párton belüli megkeresése.” A pol potisták egy 4 éves tervet fogadtak el és a 4 év alatt kívánták a szocializmust „felépíteni”.

A pol potistákat azonban nem lehet a kínai, még kevésbé a szovjet vagy vietnami modellel azonosítani, hiszen Pol Poték túltettek egykori példaképeiken és egyértelműen egy következetesebb, „tisztább” és még soha nem létezett forradalmi modellben gondolkodtak. Az oktatási rendszert teljes egészében szétverték, mondván, hogy a rizstermeléshez nincs erre szükség. Annyit átvettek a kínai kulturális forradalomból, hogy ha ezek a városi „új khmerek” mégis tanulásra szorulóknak, akkor először is tanuljanak meg rizst termesztetni, de egyébként mindent tanuljanak meg a szegény-paraszságtól. A szélsőséges intézkedések minden területen érvényesültek. Így a legkíméletlenebbül nekiestek a buddhista

kolostoroknak, a szerzeteseknek és felszámolták a buddhizmus legfontosabb intézményét, a Sanghát. Az egészségügyi szolgáltatások nem létezökké váltak. Ez összefüggött azzal, hogy elítélték a nyugati orvosi módszereket, szerintük ezek inkább kárt okoznak és vissza kell menniük a saját, eredeti és sokkal tökéletesebb hagyományaikhoz. Nem tudni, hogy mihez mentek vissza, de tény az, hogy semmiféle betegséget nem gyógyítottak ezekben az időkben. Az osztályellenség fizikai felszámolására való törekvések érintették mindazokat, akik nem a szegényparaszti, tanulatlan, kétkezi munkás kategóriába tartoztak.

Vörös Khmerek rémuralma idején folytatódott mindaz, ami Lon Nol idején megkezdődött, ugyanis Lon Nol a lakosság egy részét halálra ítélte a bombázásokkal, a városok túlszűföklésével, a termelés tönkretételével, de ezt az ítéletet a Vörös Khmerek hajtották végre. A végrehajtás eredményeképpen ENSZ szakértők becslése szerint mintegy kétmillió ember vesztette életét¹. Lon Nol idején már eleve félmillió ember áldozatává vált a háborúnak, most a fizikai és lelki terror, az éhínség, a félelem minden eddigit felülmúlt. A számítások szerint 200 ezer embert végeztek ki politikai megfontolásokból. A többiek az elviselhetetlen munka, (a földeken 14 órát kellett dolgozni) az elégtelen táplálkozás, a szörnyű lakásviszonyok, az egészségügyi ellátás hiánya miatt haltak meg. A politikai okokból kézre kerített emberek számára általában soha nem végződött úgy egy kihallgatási processzus, hogy élve kerültek volna ki a börtönből. Pol Poték tökélyre vitték azt, hogy mindenkit, akit kihallgattak, beismerő vallomásra kényszerítettek és a kivégzés csak a beismerés után történt meg. Ezeket a beismeréseket írásban fektették le. Az elviselhetetlen kínzások és a kilátástalan helyzet a beismerő vallomásokat éppen úgy kicsikarta az emberekből, mint ahogy ez a 1930-as évek elején Moszkvában történt. (Azt már szociálpszichológusok feladata megmondani, hogy korlátlan hatalommal rendelkező, nyilvánvalóan a tisztességes emberi értékektől teljesen eltávolodott szadista diktátoroknak miért volt szükségük írásos vallomásokra.)

A kambodzsai vezetők szörnyű praktikái csak részben voltak ismertek a világ előtt. Egyesek rutinból támogatták, mások rutinból elítélték azt, ami Kambodzsában történt, de közvetlen ismeretei csak nagyon keveseknek volt, már csak azért is, mert az országot ténylegesen lezárták és a határ menti konfliktusok is zavarták a Kambodzsába jutást. A kambodzsai helyzetnek azonban voltak jelentős nemzetközi aspektusai.

¹ A Yale Egyetem Genocide programja 1,7 millió ember meggyilkolásáról tud. Ez az ország akkori népessége 21%-nak felelt meg

A Vörös Khmerek és a külvilág

Pol Pot néhány nap eltéréssel akkor foglalta el Phnom Penht, amikor a vietnami fegyveres erők bevonultak Saigonba. Ebben mindenki párhuzamot látott, holott teljesen különböző fejlődés alakult ki a két országban. Abban volt csak hasonlóság, hogy az amerikaiak minden további nélkül otthagyták mindkét országot, és természetesen magukra hagyták azokat is, akikkel éveken keresztül együttműködtek. Az Egyesült Államok által támogatott vezetők számára most vált világossá, hogy ők egy általuk nem ismert sakktáblának a parasztjai voltak, akiknek sokat nem ért az élete, még akkor sem, ha a királyi családból származtak. Sirik Matak a Phon Penh-i Vöröskereszthez is fordult, de amikor ott megtudták, hogy rajta van a Vörös Khmereknek azon a listáján, amely az árulók nevét tartalmazta, kérését visszautasították. Ezután a francia követségen kért menedékjogot, de a franciák, miután megkapták a Vörös Khmerek üzenetét, hogy erőszakkal is elviszik az árulókat, ha beengedik őket, a menedéj jog megadását visszautasították. Sirik Matakot a Vörös Khmerek elfogták és a Phnom Penh-i beszámolók szerint lefejezték. (Kissinger úgy tudta, hogy hasba lőtték és 3 napon keresztül hagyták haldokolni.) A fenti történet jól mutatja a korabeli viszonyokat és azt is, hogy az új hatalom senkit nem kímélt meg.

A nemzetközi kapcsolatokban két országnak volt a Vörös Kmer vezetők számára különleges jelentősége. Az egyik Kína. Kína volt az egyetlen ország, amelyel az idegengyűlölő, az idegenekre utálattal és lenézéssel tekintő „Demokratikus Kampuchea”, ahogyan a Vörös Khmerek országukat nevezték, kapcsolatot tartott. A Vörös Khmerek elszigeteltségükben is tudták, hogy szükségük van külföldi árukra, elsősorban fegyverekre, de ugyanúgy tanácsadókra, és ha valóban meg akarják valósítani tervüket, miszerint a rizstermelést felemelik olyan mértékűre, amilyenre még nem volt példa a kambodzsai történelemben, ezt a rizst valahol el kell adni. Ez annak is az eredménye volt, hogy Pol Poték őrült utópiájukban abból indultak ki, hogy egy-két év alatt megháromszorozzák az egy hektárra eső rizstermelést, vagyis az akkor általános egy tonna helyett, három tonnát fognak termelni és ennek a bevételéből fogják az iparosítást fedezni. (Ez azt jelenti, hogy a paraszti egalitáriánizmusra épülő egész koncepció magába foglalt egy távlati és ködös iparosítási programot is.) Kína lett volna az az ország, amely minden tekintetben segítette volna ezt a törekvést, de Kínának volt egy másik, azonnali komoly szerepe is a Vörös Khmer elképzelésekben. Ez pedig az volt, hogy Kína nyújtson segítséget a vietnamiakkal való konfliktusban.

Itt jutunk el ahhoz a ponthoz, hogy Kambodzsának a másik fontos nemzetközi relációjáról is szólnunk, Vietnamból. A kambodzsai baloldali és ezen belül a kommunista mozgalom kétségkívül vietnami gyökerű. Ezek a gyökök azonban nem

voltak elég erősek, vagy fontosak ahhoz, hogy a Vörös Khmerek megtartsák Vietnammal a kapcsolataikat. A Vörös Khmer vezetés ugyanis részben az európai szélsőbaloldallal rokonítható koncepciójával együtt szélsőségesen nacionalista volt. Azzal együtt, hogy a kambodzsai történelmet egy kidobható kacsának tartották, kivéve az Angkori Birodalmat, amelyet dicsőítettek, és amely alapját képezte a kambodzsai nemzeti öntudatnak, tulajdonképpen Vietnámot tekintették az első számú ellenségnek. Vietnam volt az a mumus, amelytől féltek, és amelyről feltételezték, hogy egy Indokinai Föderáció megteremtésével gyakorlatilag Kambodzsát be akarja kebelezni. Természetesen, szerepel egy másféle motiváció is, nevezetesen az, hogy a Pol Pothoz hasonló, elzárkózó diktátorok, általános paranóiajukból következően, mindenütt ellenséget látnak, és az ellenséget megsemmisítik. Számukra a fő ellenség Vietnam volt. Ezért Vietnámot a Vörös Khmerek meg is támadták, feltételezve azt, hogy Kína a segítségükre fog sietni.

Nicolae Ceaușescu és Pol Pot

Eközben a világ előtt valamennyire, ha nem is elfogadható, de tolerálható országnak azért tűnt Kambodzsza, mert Pol Pot kínai közvetítéssel Szihanuk herceget megnyerte arra, hogy vállalja az államfői szerepet. Szihanuk ezt megtette, a palotájában azonban fogoly volt és több tucat rokonát, köztük gyermekei egy részét a Vörös Khmerek megölték. A Pol Pot rezsimmel legmagasabb szinten a külvilág nem érintkezett, és ez vonatkozott a kínai vezetőkre is. (Egyetlenegy kivétel van, Ceaușescu román diktátor, aki feleségével hivatalos látogatást tett Phnom Penh-ben)

A Vörös Khmerek bukása

Vietnam fegyveres megtámadása oda vezetett, hogy a vietnamiak lépéskényszerbe kerültek. Tartottak attól, hogy Kína Kambodzsával szövetkezve mintegy bekeríti őket. A kínaiak fokozottan ellátták fegyverekkel és kisebb mértékben élelmiszerrel a Vörös Khmereket, akiket ez a támogatás felbátorított, hogy foly-

tassák a Vietnam elleni katonai akciókat. Vietnam, válaszul a vietnami területek elleni fegyveres támadásaira, 1978 karácsonyán megindította fegyveres erőit a Vörös Khmer rendszer ellen. Döntésüket politikailag és diplomáciailag jól előkészítették, hiszen mindkét területen óriási tapasztalataik és nagyon képzett vezetőik voltak. Tudták, hogy egy azonnali döntő csapással kell megsemmisíteniük Kambodzsát. Ezért 250 ezer katonával támadták meg és magukkal vitték azokat a Vietnamban élő kambodzsai baloldaliakat, akik szembe kerültek Pol Potékkal. A vietnamiak azért akartak azonnali és elsöprő győzelmet, hogy Kína ne tudjon beavatkozni. A félelmetesnek tekintett kambodzsai fegyveres erők, amelyek valóban évtizedeken keresztül sikeres dzsungelháborúkat vívtak, hol Szihanuk, hol Lon Nol, hol az amerikaiak ellen, összeomlottak és a támadás megkezdése után egy héttel a vietnami csapatok bevonultak Phnom Penhbe. Ez Pekinget váratlanul érte és elkésértette, hiszen lényegesen többet várt kambodzsai szövetségesétől. Bevonulásuk után a vietnamiak azonnal kijelentették, hogy „segítséget nyújtanak a demokratikus erők számára” és ők a 27 éves Hun Sen, egy Vietnamba szökött egykori Vörös Khmer tiszt vezetésével létrejött kormánynak a meghívására érkeztek, hogy segítséget nyújtsanak egy népgyilkos, embertelen és Vietnamot is veszélyeztető rendszer felszámolásához. Ezzel fejeződött be a Vörös Khmerek rémuralma, legalábbis az ország nagy részén. Az ezt követő időszak kezdetben lassú, de egyértelmű konszolidáció időszaka lett.

A Vörös Khmerek utóvédharcai - nyugati támogatással

A Vörös Khmer rendszer váratlanul gyors és teljes összeomlása a vietnami fegyveres erők és a velük szövetséges kambodzsai baloldali csoportok együttes intervenciója következtében megnyitotta az utat egy újfajta kambodzsai fejlődés számára. A lakosság tömegei örömmel fogadták a Vörös Khmerek leváltását, de különösebb lelkesedést nem mutattak sem a vietnamiak, sem pedig kambodzsai szövetségeseik iránt. A vietnamiak Kambodzsai politikai viszonyainak alakításában közvetlenül nem szóltak bele, de az általuk egyértelműen támogatott kambodzsai Kommunista Párt gyorsan átvette a hatalmat. Első dolga volt, hogy megváltoztassa az ország államformáját és politikai rendszerét. Még 1979-ben kikiáltották a Kampuchei Népköztársaságot, amelynek elnöke Heng Samrin, miniszterelnöke Hun Sen lett, aki a tényleges vezetést gyakorolta. A változások nagyon nagyok voltak és egyértelműen pozitívak abban a tekintetben, hogy megszűnt a szörnyű terror, a nagyvárosok lakosai visszatérhettek, az emberek szabadon választhatták meg nemcsak lakhelyüket, hanem napi tevékenységüket is. Mindezek az eredmények a Vörös Khmer időszakhoz képest üdítőek, ugyanakkor a kambodzsaiak nagy része ezzel csak részben tudott élni. A Lon Nol-

diktatúra és a Vörös Khmerek félévtizedes rémuralma együttesen szegényházzá változtatta az országot, az emberek milliói éheztek, a Vörös Khmerek tovább folytatták gerillatevékenységüket az országnak azon a részén, ahol erős szegényparaszti bázisuk volt és, ahol az a terrorhullám, ami jellemezte az országot, kevésbé bontakozott ki. Az elviselhetetlen állapotok vezettek oda, hogy több mint 300ezer kambodzsai menekült külföldre, elsősorban az Egyesült Államokba, Ausztráliába és a nyugat-európai országokba és ugyanekkor tömeg thai menekülttáborokba kényszerült.

Az új körülmények nem jelentettek tehát azonnali változást az emberek életkörülményeiben, főleg nem az ellátásban, és még a béke teljes helyreállítása sem következett be. Pol Poték vereséget szenvedtek, visszaszorultak az ország viszonylag kis, elsősorban Thaifölddel határos részére, de ott egyelőre felszámolhatatlannak bizonyultak. Nemcsak a gerillaháborúban való tapasztalataik miatt tudták megőrizni az állásaikat, hanem jelentős nemzetközi támogatást is kaptak. A történelemnek egy csúnya fintora a Vörös Khmereket életben tartotta. A kínaiak Vietnámot egy nemcsak kellemetlen, hanem veszedelmes ellenségnek is tekintették, amely részese a moszkvai konspirációnak Kína körülvételére és stabilitásának aláásására. Ebből az is következett, hogy a kínaiak továbbra is támogatták a Vörös Khmereket, holott jól látszott, hogy Phnom Penh-ben már nem tudják átvenni a hatalmat, viszont lekötik a vietnami erőket és ezáltal csökken a Kínára nehezedő nyomás. Sokkal nagyobb kiábrándulást okozott a Vörös Khmerek

gaztetteit ismerők körében az, hogy az Egyesült Államok és néhány szövetséges, elsősorban a Kambodzsával határos Thaiföld, a leghatározottabban a Vörös Khmereket támogatta. Míg eddig a Vörös Khmerekben egy szélsőséges kommunista szervezetet láttak, amely a „szokásosnál is” brutálisabb, most megváltozott a véleményük és egy csapásra az eddig tömeggyilkos-

nak bélyegzett Vörös Khmerekből hazafiak lettek, akiknek segíteni kell a vietnami hódítókkal szemben, akiknek célja az, hogy egész Délkelet-Ázsiában vezető szerepre tegyenek szert².

² Brzezinski: „I encourage the Chinese to support Pol Pot” New Statesman 17 Apr, 2000.

Nyilván a vezető nyugati hatalmak támogatásával tartotta meg az ENSZ-ben a Pol Pot rendszer a képviselőtét a vietnami győzelem után is.³ Margaret Thatcher nem titkolta azt a véleményét, hogy a Vörös Khmerek bizonyos vezetői bizonyos szerepet kaphatnak az ország új kambodzsai kormányban.⁴

A legjelentősebb nyugati hatalmak, elsősorban az Egyesült Államok és Nagy-Britannia többnyire álcázva, de nyíltan is fegyverrel és kiképzéssel segítette a távoli dzsungelben, a thai határ közelében tevékenykedő Pol Potistákat.

Ebben a szituációban szó sem lehetett semmiféle nemzetközi összefogásról az ország helyreállítására, vagy legalábbis a háború legszörnyűbb következményeinek az enyhítésére, az éhínség csökkentésére, bizonyos minimális egészségügyi szolgáltatások kialakítására. Az 1980-as években folytatódtek a harcok a Vörös Khmerekkel és ebben minden harcoló fél, a vietnamiak, a kambodzsai kommunisták és a Vörös Khmerek is komoly veszteségeket szenvedtek. A helyzet a vietnamiak számára is igen nehézé vált. Szembe találták magukat egy igen jelentős kínai támadással és szabályszerű háborút kellett vívniuk Kínával. Ez volt Vietnam harmadik indokínai háborúja, amit ismét győzelemmel fejezett be. Ezt követően azonban Kambodzsában a vietnami jelenlét nem volt tartható a továbbiakban, ugyanis rendkívül nagy gazdasági és diplomáciai terhekkel járt. Vietnam saját maga is küzdött a gazdaság átalakításával és jelentős gazdasági reformok beindításával.

Lassú kibontakozás

A Kampuchei Népköztársaság igyekezett olyan reformokat végrehajtani, amelyek összhangban voltak az ország helyzetével és megfelelt az akkori szocialista világ reform-elképzeléseinek. A Hu Sen-vezetés, demonstrálva teljes szakítását nemcsak a Pol Pot rezsimmel, hanem saját eddigi elképzeléseivel is, legalizálta a magántulajdont és a magánkezdeményezést, kifejezetten szabad piac bevezetését ígérte meg, a marxizmus-leninizmus monopol helyzetét elutasította és az elfogadott új alkotmány a buddhizmust, mint Kambodzsza államvallását jelölte meg. A későbbiekben nagy horderejűnek bizonyult az alkotmánynak az a paragrafusa,

Hun Sen

³ The Guardian 9 Juny 2000.

⁴ Reasonable ones of Khmer Rouge will have to play some part in the future government”

amely az ország történetében először a halálbüntetést tiltotta. Az átfogó reformokkal együtt az ország nevét ismételten megváltoztatták. (Korábban a Kambodzsai Királyság Khmer Köztársasággá változott Lon Nol időszakában, majd a Vörös Khmerek Kampuchéára változtatták, a hivatalos elnevezése ekkor Demokratikus Kampuchea lett, majd amikor vietnami segítséggel a Hun Sen vezette kommunisták hatalomra jutottak, nyilván kelet-európai mintára, a Kambodzsai Népköztársaságot hozták létre, ezt követően az ország neve 1989 szeptemberében Kambodzsza Állam-ra változott meg.) Kambodzsza Állam saját magát liberális demokráciának minősítette, de sem a gazdasági fejlesztésben, sem pedig a politikai fejleményekben nem jelentkezett különösebb erővel a liberalizmus. Az azonban kétségtelen, hogy Phnom Penhben megkezdődött a gazdaságnak egy lassú, de bizonyos területeken pozitív következményekkel való átalakulása. Ez elsősorban az ingatlanpiacon mutatkozott meg, ahol nagyobb arányban külföldi, főleg vietnami vállalkozók számottevő építkezésekbe fogtak, így az építőipar határozottan fejlődött. Ez a gazdasági növekedés elsősorban az újra benépesült városokban mutatkozott meg, míg vidéken, ahol a lakosság döntő többsége élt, semmit nem lehetett ebből tapasztalni. Amit az emberek érzéltek, az az áru és pénzviszonyok olyan megjelenése, ami nem kecsegtetett sokkal több előnnyel, mint amit tapasztaltak a Vörös Khmerek időszakában. A feketegazdaság lovagjai és a megvesztegethető állami hivatalnokok vették át a helyét a komor és szadista Vörös Khmer funkcionáriusoknak. Kambodzsza Délkelet-Ázsia legszerencsétlenebb országa lett. Bizonyos mutatók alapján, ami a gyermekhalandóságot, az alultápláltságot, a HIV-AIDS megbetegedések arányát, a várható élettartamot illeti, Kambodzsza a nemzetközi rangsor legaljára került az ENSZ-statisztikákban.

J. Nagy László

Konfrontáció és/vagy együttműködés?

Kommunisták és nacionalisták Szudánban 1969-1971

Irak mellett Szudánban volt olyan szoros s egyben olyan el-
lentmondásos az együttműködés a nacionalisták és a kom-
munisták között, hogy az felvillantotta a baloldali, markánsan kommunista esz-
meiségű hatalom megteremtésének a lehetőségét.⁵ A kommunisták itt, Afrika

⁵ Az iraki esetről ld. Évkönyv 2018.

leghatalmasabb országában – szemben az iraki helyzettel – nem csupán a nacionalista hatalmi blokkot kívülről támogató, leginkább csak kényszeredetten megtúrt szövetségesek voltak, hanem igen komoly pozíciókat foglaltak el a társadalom minden területén, együtt gyakorolták a hatalmat a nacionalistákkal 1969 és 1971 között.

A szudáni kommunistáknak már volt némi kormányzati tapasztalatuk. 1946-ban alakult pártjuk képviselője helyet kapott az Abbúd katonai diktatúrájának bukása (1964. október) után alakult kormányban. Egy évvel később azonban – ateizmus vádjával – betiltották a pártot, 11 képviselőjét pedig megfosztották mandátumától. A Legfelső Bíróság viszont 1966 decemberében alkotmányellenesnek minősítette a kommunista párt betiltását. A párt az elkövetkezendő választásokon már újra szerzett mandátumokat. A kommunisták befolyása különösen jelentős volt az értelmiségiek és az ifjúság körében, a nőszövetségben és a szakszervezetekben. Az 1964. októberi fordulat után tartott szabad választásokon, amikor külön körzeteket alakítottak ki az egyetemet végzettek számára, a kommunista párt a 14 körzetből 11-ben győzött. A párt az 1960-as évek végére, amikor taglétszámát 300 ezerre becsülték, ideológiailag és szociológiailag egyaránt rendkívül heterogén, a társadalom valamennyi elégedetlen elemét magába gyűjteni képes, a rigorózus bolsevik típusú szervezeti struktúrától eltérő „frontpárttá” vált.⁶

1969. május 25-én nacionalista katonatisztek Nimeri ezredesnek (1930–2009), a port-szudáni katonai akadémia parancsnokának a vezetésével vértelen puccsot hajtottak végre és átvették a hatalmat. Az új vezetés szocializmusról beszélt, progresszív intézkedéseket és ígéreteket tett: a külföldiek tulajdonában lévő vállalatokat államosítják, a reakciónak minősített iszlám vallási Umma Pártot betiltják (a Muszlim Testvérek vezetőit le is tartóztatták), a déli kérdést demokratikus módon, autonómiát biztosítva az országrésznek oldják meg, és szoros kapcsolatot alakítanak ki a szocialista országokkal. Az új hatalom a fordulatot követő napon bejelentette a Német Demokratikus Köztársaság elismerését, az ország elnevezését pedig Szudáni Demokratikus Köztársaságra változtatta.

⁶ Abdelhalid Mahgub: Új helyzet, új feladatok. A Szudáni Kommunista Párt IV. kongresszusának következtetései. *Béke és Szocializmus*, 1968. 7. sz.; Warburg Gabriel: *Islam, Nationalism and Communism in a Traditional Society. The Case of Sudan*. Frank Cass, London, 1978.

Két héttel a baloldali fordulat után az új kormány tájékoztatási minisztere interjút adott a magyar sajtónak.⁷ Ebben kijelentette: a nacionalista katonatisztek és a szocializmus képviselői között egyetértés van abban, hogy „a szocializmus felé kell haladni”. Majd körvonalazta ennek a jellemzőit: „Olyan szocialista rendszert akarunk építeni, amely megfelel hazánk lehetőségeinek, nemzeti érdekeinknek, hagyományainknak, körülményeinknek.” Hangsúlyozta, hogy ez a szocialista rendszer nem olyan lesz, mint a Szovjetunióban vagy Magyarországon van. Nem lesz kommunista, de antikommunista sem, mert „a kommunistaellenesség a demokráciaellenesség egyik formája”. Abban viszont hasonló lesz a kelet-európai rendszerekhez, hogy egyetlen uralkodó párt fogja gyakorolni a hatalmat. Ennek kialakításához tanulmányozni fogják a kelet-európai országok társadalmát, az egyiptomi Arab Szocialista Unió és az algériai Nemzeti Felszabadítási Front tevékenységét.

A tényleges hatalmat gyakorló Forradalmi Tanács tíz tagjából kettő a kommunista párt tagja volt. A kormányban négy kommunista miniszter kapott helyet: egy államminiszter, aki a miniszterelnöknek és a Forradalmi Tanács elnökének a tanácsadója címet is viselte, továbbá a tájékoztatási, az egészségügyi és a déli ügyek minisztere. A belügyminiszter, a mezőgazdasági és a munkaügyi miniszter pedig korábban, még egyetemistaként volt tagja a pártnak. Tényleg úgy tűnt, hogy Szudánban lehetőség nyílik „az ellenforradalom és az imperialista környezet gátjának az átszakítására” – fogalmazott Abdel Halek Mahgub, a párt főtitkára a kommunista pártok moszkvai értekezletén a fordulatot követő hónapban.⁸ A lehetőség valóba, ám a pártvezető optimizmus túlzónak tűnik, hiszen egy olyan szervezet nevében beszélt, amely már nem volt egységes, gyorsan mélyülő megosztottsága tragédiába sodorta nemcsak a pártot, de az egész szudáni kísérletet.

Néhány héttel a hatalomátvétel előtt Nimeri kapcsolatba lépett a kommunistákkal, együttműködést javasolt nekik a hatalomátvételben, amit Mahgub ellenzett. Ő elsődleges szerepet nem a kispolgári puccsista módszereknek szánt, hanem a hatalomváltást kikényszerítő tömegmozgalomnak. Ahmed Szulejmán, a párt politikai bizottságának tagja, a hadseregben végzett munka felelőse viszont az ajánlat elfogadását támogatta. Mivel ezt elutasították, lemondott politikai bizottsági tagságáról. (Ezt követően moszkvai nagykövetté nevezték ki).

Abdel Haled Mahgub
(1927-1971) a Szudáni
Kommunista Párt
főtitkára

⁷ *Népszabadság*, 1969. június 10.

⁸ *A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozása*. 1969. június 5–17. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969. 387.

A kommunista párt az első hivatalos állásfoglalását a hatalomátvétel napján tette közzé. A dokumentum a szudáni helyzet alapos ismeretéről tanúskodik és számos, a jövőre nézve fontos megállapítást tesz, rámutat a hatalmi blokk heterogén, ellentmondásokkal teli jellegére s az ebben rejlő veszélyekre. Ezért érdemes hosszabban idézni:

„A ma reggeli katonai puccs, amelyet a nemzeti demokratikus fronthoz tartozó fegyveres erők hajtottak végre, nem tekinthető fegyveres népi megoldásnak. Az államcsíny jellegét elsősorban a létrehozott Forradalmi Tanács és az új vezetés osztályösszetétele határozza meg. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy a hatalmat a kispolgárság haladó katonai csoportja gyakorolja, amely részét képezi a nemzeti demokratikus forradalom erőinek. A Szudáni Kommunista Párt mint a munkásosztály élcsapata számos kérdésben hasonló, több kérdésben viszont eltérő álláspontot foglal el, mint a hatalmon lévő kispolgári vezetés. Tény azonban, hogy a kispolgárság az adott körülmények között képes akklimatizálódni az általános demokratikus légkörhöz, bár ennek a katonatisztekéből, értelmiségiekből és földművelőkből álló társadalmi rétegnek a mentalitására a következetlenség, a politikai kiegyensúlyozatlanság, a határozatlanság és a jobboldal és a baloldal közötti ingadozás jellemző. A kispolgárság, amely néha enged a nyomásnak, máskor meghátrál előle, általában pozitív szerepet játszik a nemzeti demokratikus forradalomban, ez a szerep azonban még nem teszi alkalmassá a vezetésre. A haladó kispolgárság hatalomra jutása után jobboldali és baloldali irányzatokat termel ki magából. És amikor soraiban erőre kapnak a jobboldali csoportok, elkerülhetetlenül összefonódik a társadalom reakciós erőivel – noha továbbra is a haladás és a baloldaliság jelszavát hangoztatja. Éppen ezért a kispolgárság, amennyiben szembehelyezkedik a forradalmi erőkkel, osztályjellege következtében a társadalomban nem képes betölteni a vezető szerepet, és politikája kudarcra van ítélve. Ebben az új szituációban elsődrendű feladatunk, hogy kiszélesítsük az új hatalom tömegbázisát, és a katonai akciót össznépi forradalomná változtassuk. A demokratikus forradalom feladatait csak akkor tudjuk véglegesen megoldani, ha a kispolgári vezetést fokozatosan és demokratikus keretek között [kiemelés tőlem – JNL] az ország valamennyi erőit magába tömörítő Nemzeti Demokratikus Front hatalma váltja fel.”⁹

Vagyis a hatalomátvételt egyszerű „technikai” kérdésként fogta fel, amely elindíthat egy forradalmi folyamatot, de annak kiteljesedése csak akkor következik be, ha leküzdi “kispolgári” jellegét, s egyértelműen bal felé nyit. Nimeri és a Forradalmi Tanács, de a kommunista párt vezető testületének gyorsan növekvő többsége viszont úgy vélte, hogy a hatalomátvétellel elkezdődött a nemzeti de-

⁹ Idézi: Chrudinák Alajos: Az arab világ és a szudáni események. *Nemzetközi Szemle*, 1971. 9. sz. 41.

mokratikus forradalmi folyamat. Mahgub kitartott az eredeti álláspont mellett, s ennek következtében néhány hónap után szinte teljesen elszigetelődött.

A későbbi események ismeretében – és ha eltekintünk a korabeli elfogadott terminológiától (például kispolgári jelző stb.) – azt kell mondanunk, hogy jól elemezték a helyzetet, a benne rejlő lehetőségeket és veszélyeket.

Az állásfoglalás zavart okozott a pártban és a Forradalmi Tanácsban, amely pedig igényelte az ország egyetlen szervezett erejének, a kommunista pártnak az egységes támogatását. Nimerire nyomás nehezedett az arab országok (főként a szeptemberi puccs után Líbia) részéről: távolítsa el a kommunistákat a kormányból. A helyi sajtóban is támadás indult az „ateista kommunisták” ellen. Ezt még ideig-óráig úgy ellensúlyozták, hogy Nimeri a kommunista kormánytagok kérésére *bevezette a cenzúrát*.

Az ősz folyamán nagyon kritikus és feszült helyzet alakult ki. A válság úgy oldódott meg, hogy a Politikai Bizottság többsége október 19-i ülésén Mahgub álláspontjával szemben a politikai hatalomban való részvétel mellett foglalt állást. A párt pozíciója megerősödött a hónap végén történt kormányátalakítás után: a kommunisták befolyása kiterjedt az állambiztonság területére, újabb nagyköveti és katonai posztokat kaptak meg. Nimeri novemberi moszkvai útja is erősítette a kommunisták helyzetét, megígérte, hogy a kommunista párt tevékenységét nem korlátozzák. Moszkva viszont jelentős gazdaság (vízierőművek, utak építése stb.) és katonai támogatást ajánlott fel. A katonai együttműködés területén pedig, amint arról Orlov szovjet nagykövet tájékoztatta a szocialista országok diplomátáit, a Szovjetunió többet adott, mint amennyit Nimeri kért: a szudáni tisztek kiképzésének teljes anyagi fedezetét magára vállalta, s azonnal megkezdte a haditechnika (harckocsik, vadász- és szállító gépek) szállítását, illetve a megemelt létszámú katonai szakértők küldését.¹⁰

Mahgub és a pártvezetés többségének ellentéte azonban nem szűnt meg, s az 1969 szeptemberében Líbiában szintén puccsal hatalomra került katonatiszt Moammer Kadhafi (1942–2011) kezdeményezte föderációs terve (Egyiptom, Szudán és Líbia egyesülése) még csak növelte a feszültséget és megosztottságot a Forradalmi Tanácsban. Nimeri egyáltalán nem lelkesedett a líbiai vezető egység-terve iránt.

A hatalmi blokkban zajló viták ekkor még nem hatottak a szocialista országokkal kialakított kapcsolatokra. Nimeri elnök 1970. májusi kelet-európai útja során 1970. május 22-én, Bulgáriából jövet, Budapestre érkezett. A lapok a két ország közötti kapcsolatokat „baráti viszonyként” jellemezték, a Szudánban zajló folya-

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) XIX-J-1-j Szudán 1969. 88. doboz 003471/1.

matot pedig „a szocializmus követelményeinek megfelelő átalakításnak”¹¹ A delegáció tagja volt Tahir Abdel-Bari, aki közgazdász diplomáját Budapesten szerezte 1961-ben. Az Abbúd-diktatúra megdöntése után tért haza, és lett tagja a kommunista párt politikai bizottságának. 1970. május 1-jén őt nevezték ki a Szudáni Ipari Bank vezérigazgatójává.¹²

Az eredményes tárgyalások nyomán úgy tűnt, hogy a kommunisták és a katonatisztek közötti békésnek egyáltalán nem mondható viszony nem befolyásolja a kapcsolatainkat. A helyzet súlyosságára utal, hogy az aggodalomnak már a hivatalos pártlap is hangot adott: „Együttműködésük ugyan nem teljesen súrlódásmentes, de az ország *haladása szempontjából működőképesnek* mutatkozik.”¹³

A kommunista párt 1970 őszén kettészakadt. Az október 8-i központi bizottsági ülés után a 25 fős testület 11 tagja nyilatkozatot tett közzé, amelyben egyrészt kiállt Nimeri támogatása mellett, másrészt pedig Mahgubot diktatórikus vezetési stílussal és revizionizmussal vádolta meg, rendkívüli kongresszus összehívását kérte és bejelentette, hogy lépéseket tesz egy másik kommunista párt megalakítására. Ezt látva Nimeri letartóztatta és bebörtönözte Mahgubot és néhány társát. Ugyanakkor Nasszer halála után Kadhafi egyre türelmetlenebbül követelte Nimeritől, hogy egyértelműen foglaljon állást a hármass föderáció megvalósítása mellett, és távolítsa el a hatalomból a kommunistákat. Ettől tette függővé a megígért kölcsön folyósítását.

A kairói magyar nagykövet értesülése szerint „Nimeri ezt a feltételt – úgy látszott – először visszautasította, majd később elfogadta. A kiszivárgott információk szerint Anvar as-Szadat egyiptomi elnök a Nimeri–Kaddafy vitába nem avatkozott bele, s éppen e passzív magatartása bátorította Kaddafyt és elbátortalanította Nimerit.”¹⁴

A szudáni vezető továbbra sem csatlakozott ugyan az arab föderációhoz, de a baloldali beállítottságú tiszteket 1970 novemberében eltávolította a Forradalmi Tanácsból. 1971-ben pedig elnöki rendelettel betiltotta a kommunista pártot és az irányítása alatt lévő tömegszervezeteket. A rendelet nyilvánvalóan a Mahgub-szárnnyat érintette, a vele szakítók megerősítették pozíciójukat.

Az MSZMP-t aggasztották a szudáni fejlemények, de a beavatkozás látszatát is igyekezett kerülni. Meghallgatta a szembenálló frakciók képviselőit, de nem próbált közvetíteni közöttük. Moszkva viszont próbálta kibékíteni őket. Ezért szovjet pártdelegáció utazott a szudáni fővárosba. Sáfínak, a Szudáni Szakszervezeti Szövetség elnökének, a Mahgub-csoporthoz tartozó politikai bizottsági tagnak a közlése szerint „a szovjet küldöttség azt javasolta, hogy ne rontsák a

¹¹ *Népszabadság*, 1971. június 21.

¹² *Magyar Hírlap*, 1970. június 24.

¹³ Találkozás az új Szudánnal. *Népszabadság*, 1970. június 26.

¹⁴ MNL OL M-KS 288. f. 32/1971. 16. ő.e

rendszer és a párt közötti viszonyt, törekedjenek az egység helyreállítására, adjanak lehetőséget a pártból kivált személyek visszatérésére. E célból a két csoport közötti találkozó megtartását javasolták.”¹⁵ Ezt a Mahgub-csoport elutasította, és az SZKP kongresszusára szóló meghívást sem fogadta el, miután arra a másik frakciót is meghívták, s ezt „úgy értékelik, mint a Szudáni Kommunista Párt belügyeibe való beavatkozást, és káros tevékenységnek tekintik”.¹⁶

Nimeri, Kadhafi és Anvar Sadat

beavatkozást Kadhafi szorgalmazta. Szadat előbb habozott, majd a gyors katonai beavatkozás mellett döntött:

*„Az egyiptomi légierő szállítógépei dobták át Khartum körzetébe azokat a szudáni és palesztin (Saiqa) egységeket (egyes információk szerint egyiptomi tiszti iskolások is voltak közöttük), amelyek ismét hatalomra segítették Nimerit. (Kairói palesztin körök nem tudtak másként, csak elítélően nyilatkozni a palesztin egységek felhasználása miatt.) Intervenciójuk sikerének biztosítása érdekében az EAK hatóságok még attól sem riadtak vissza, hogy a fegyveres erőknél lévő szovjet tanácsadókat egy éjszakára mozgásukban korlátozzák, nehogy a katonai mozgósítás célja idő előtt kitudódjon.”*¹⁷

A magyar nagykövetség beszámolója szerint „az ellenpuccs végrehajtása után azonnal széleskörű megtorló akciókat hajtottak végre, amelynek során gyorsított eljárással kivégezték a július 19-i akcióban résztvevő 11 katonatisztet, a KP főtitkárát, Mahgubot és a PB hat tagját, katonai bíróság elé állítottak több száz katonatisztet, letartóztatták a párt két-három ezer tagját és aktivistáját.”¹⁸

A pattanásig feszült helyzetben a szélsőbaloldali erők léptek akcióba: a Forradalmi Tanácsból novemberben eltávolított al-Atta őrnagy vezetésével 1971. július 19-én letartóztatták Nimerit és átvették a hatalmat. Az illegálisba vonult kommunisták nem tudtak az akció előkészületeiről, de támogatták Attáékat. Három nap múlva azonban a saggaroni bázis páncélos alakulatai Egyiptom és Líbia beavatkozásával sikeres ellenpuccsot hajtottak végre.

A kairói magyar nagykövetség beszámolója szerint a konkrét katonai

¹⁵ MNL OL M-KS 288. f. 32/1971 17. ö.e.

¹⁶ Uo.

¹⁷ MNL OL M-KS 288. f. 32/1971 16. ö.e.

¹⁸ MNL OL M-KS 288. f. 32/1971 17. ö.e.

Nimeri rendkívül durva hangnemben támadta a Szovjetuniót, különösen pedig Bulgáriát, amelynek az országban lévő állampolgárait, szakértőit a szudáni belügyekbe való beavatkozással vádolta és kiutasította őket, moszkvai és szófiai nagykövetét pedig hazarendelte. A szocialista országok közül egyedül Magyarországot kímélték, a sajtó nem bírált, nem támadott bennünket. A magyar nagykövet közlése szerint a politikusok, akik közül többel találkozott, szintén nem tettek észrevételeket hazánkkal kapcsolatban.¹⁹ Ennek köszönhető, hogy a politikai kapcsolatok megromlása ellenére a kereskedelmi forgalom az egyre jobban iszlamizálódó szudáni belpolitika ellenére is az 1970-es években növekedett.

Szudán és a szocialista országok (Kína kivételével) politikai kapcsolatai végérvényesen megromlottak, a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok fenntartására ellenben mindkét fél törekedett. A kommunisták Madzsubbal szembenálló szárnyának képviselői egy ideig még kormányban maradtak, a vallási alapú antikommunista erők fokozatos előtérbe kerülésével azonban ők is teljesen kiszorultak a hatalomból. (Volt olyan is, aki „megért”, iszlamistává vált.)

Más arab országok és a Szovjetunió, illetve a szocialista országok kapcsolatára viszont nem hatottak ki a szudáni események. Némely arab vezető (pl. Asszad szíriai elnök) határozottan védelmébe vette a Szovjetuniót.

A szudáni kommunista-nacionalista együttműködés tragikus vége felerősítette a vitákat azon országok (Szíria, Irak) kommunista pártjában, ahol hasonló együttműködés már létezett. A szudáni eset ugyanakkor újfent tragikusan bizonyította, hogy a nacionalizmus képezi a legjelentősebb politikai erőt ott is, ahol viszonylag befolyásos kommunista párt létezik. A kommunista-nacionalista konfrontáció mindenütt az iszlamista erők megerősödését eredményezte.

Irodalom:

Warburg, Gabriel: Islam, nationalism and Communism in a Traditionel Society. The Case of Sudan. Frank Cass PUBN 1978.

Fawzy-Rossano, Didar: Problèmes du passage de la création de l'Etat à la libération de la nation. Université de Lille III. 1981.

Le Soudan contemporain (Szerk: *Marc Levergne*). Karthala-Cermoc, Paris 1989.

Sudan-July 1971 and After. Central Commetee Communist Party of Sudan. *Marxism Today*, 1972, 2. sz.

¹⁹ Uo.

Ferwagner Péter Ákos

Munkásmozgalom és nemzeti forradalom Egyiptomban – a korai időszak²⁰

Száz évvel ezelőtt 'elemi erejű tömegmozgalom rázta meg Egyiptomot, amelyet a hazai és a külföldi történetírás nem ritkán „nemzeti forradalomként” aposztrofál.²¹ Az egész társadalmat átható megmozdulás célja a brit uralom lerázása és a nemzeti függetlenség elnyerése volt. Nem is eredménytelenül, hiszen Nagy-Britannia 1922-ben egyoldalúan elismerte a Nílus menti ország önállóságát, jóllehet a befolyását számos fontos területen megtartotta. Ezúttal arra törekszem, hogy megvizsgáljam, milyen szerepet játszott az eseményekben az egyiptomi munkásmozgalom, amely ugyan csak rövidke történelmi múlttal rendelkezett, ám így sem tekinthető mellékszereplőnek.

Az egyiptomi munkásosztály korai fejlődése

Egyáltalán nem könnyű meghatározni, hogy Egyiptomban pontosan kik tartoztak a munkássághoz,²² mivel a városi kispolgárság (kézművesek, kisiparosok, kereskedők) alkalmanként szoros kapcsolatban álltak a gyáripari munkásokkal, s az is előfordult, hogy maguk is igyekeztek szervezeten fellépni érdekeik védelmében. A kétkezi dolgozók érdekében mégis inkább a nagyobb méretű gyáripár alkalmazottai tudtak igazán hatékonyan lobbizni. Az egyiptomi munkásmozgalom kialakulásában és korai működésében a közlekedési dolgozók (városi tömegközlekedés és vasutak), valamint a textil- és dohányipari munkások játszottak vezető szerepet. E réteg létrejötte szorosan összefüggött az egyiptomi kapitalizmus fejlődésével.

A Mohamed Ali által a 19. század első felében elindított és az utódai által folytatott mélyreható reformok és az azokra adott nagyhatalmi válaszok Egyip-

²⁰ A tanulmány folytatását, az 1919-es egyiptomi forradalom eseményeinek elemzését az Évkönyv 2020. évi számában közöljük.

²¹ Arthur Goldschmidt Jr.: *A Közel-Kelet rövid története*. Maccenas Könyvek, Budapest, 1997. 255–257.; Gazdik Gyula: *Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből 1805–2013*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017. 35–39.

²² Vö. Zachary Lockman: „Worker” and „Working Class” in pre-1914 Egypt: A Rereading. In: Zachary Lockman (szerk.): *Workers and Working Classes in the Middle East. Struggles, Histories, Historiographies*. State University of New York Press, Albany, 1994. 71–109.

tomot visszavonhatatlanul betagozták a tőkés világ gazdaságba, alárendelt és függő helyzetbe kényszerítették, ugyanakkor megteremtették a kapitalista típusú termelés feltételeit, s elindították a társadalom differenciálódását. A világ gazdaságba való integrálódás motorja a gyapottermelés és -export volt, melynek felfutása a földbirtokviszonyok átalakulását vonta maga után, széles körben elterjesztve a földmagántulajdont.²³ A tulajdonviszonyok átrendeződése az uralkodónak számító agrárszféraiban lehetővé tett bizonyos tökefelhalmozást és felbolygatta a társadalmi viszonyokat: az egyiptomi parasztság túlnyomó többsége a századfordulóra földnélkülivé vált, vagy csak annyi földet birtokolt, amennyi a pusztta létfenntartáshoz sem volt elegendő.²⁴ Ezzel párhuzamosan kialakult a nagybirtokosok új rétege, az agrárburzsoázia, mely egészen az 1952-es forradalom által bevezetett földreformig domináns társadalmi osztályként fog működni a Nílus partján.

Kiskereskedők a kairói bazárban az 1870-es években

A társadalmi átalakulást és a kapitalizmus meggyökeresedését elősegítette a külföldi tőke beáramlása. Ennek nagyobb része ugyan a mezőgazdaságba irányult, de az európai bankházak szívesen fektettek be az állam és az infrastruktúra fejlesztésébe is (öntözés, vasutak, kikötők építése), ami mind-mind a gyapottermelését és kivitelét volt hivatott megkönnyíteni. Túl azon, hogy az állam így végletesen eladósodott (1876-ban fizetéseképtelenné is vált, s idegen pénzügyi ellenőrzést vezettek be felette), gazdasága eltorzult: az első világháború előestéjén az export több mint 90%-át a gyapotkivitel tette ki (monokultúra), miközben

²³ Gazdik Gyula: A földmagántulajdon kialakulása Egyiptomban. *Tudományos szocializmus*. Tomus XXII. JATE, Szeged, 1987. 89–118.

²⁴ 1907-ben az 1,6 millió falusi család több mint 90%-a nem rendelkezett annyi földdel, hogy megélhetését biztosítsa. Roger Owen: *The Middle East in the World Economy 1800–1914*. I.B. Tauris, London, 2005. 226–233.

Egyiptom adta a világtermelés 40%-át.²⁵ Ráadásul a hitelezés, a külkereskedelem és a szállítás javarésze ekkorra már külföldi tőkések kezébe került.

Van olyan szerző, aki az egyiptomi munkásság megszületését a Mohamed Ali által létrehozott, állami tulajdonban lévő ipari monopóliumokhoz köti.²⁶ Való igaz, hogy ezekben a vállalatokban már mintegy 30 ezer munkás dolgozott (az összlakosság 3,5 millió főre tehető), akik azonban javarészt robotban foglalkoztatott parasztok voltak, ezért kétséges, hogy valódi munkásosztálynak tekinthetők-e. Ezen kezdetek után az ipar és a közlekedés csak az agrártermékek szállításának és feldolgozásának köszönhetően kezdett igazán kibontakozni. Ki kellett ugyanis szolgálni a nagyvárosokba betelepülő európaiak és a nyugati életmódot követő kispolgárság igényeit (közszolgáltatások, tömegközlekedés). Így jöttek létre azok a kapitalista vállalatok (vasutak, Szuezi Csatornatársaság, állami cégek), melyek a munkásság megszületése felett bábáskodtak. Ezeknek a vállalkozásoknak az irányítása ugyanakkor idegenek kezében volt, miközben az állam felett a britek úgyszólván egyeduralmat gyakoroltak, hiszen 1882 óta megszállás alatt tartották az országot.²⁷

Izmos egyiptomi ipari burzsoázia ilyen körülmények között nemigen jöhetett létre, majd csak a két világháború között fog igazán fejlődésnek indulni. A városi lakosság többsége kézműiparból és kicsiny méretű szolgáltatásokból teremtette elő a napi betevőt, csak hogy a városi gazdaság hagyományos céhes keretei a századfordulóra eltűnédeztek.²⁸ Nagyon kevés egyiptomi tőkés rendelkezett közepes vagy nagyméretű ipari, kereskedelmi, esetleg pénzügyi vállalkozással. Ellenben mind nagyobb szerepet játszott a többé-kevésbé képzett, nyugati kultúrájú modern városi középpolgárság (*efendi*), mely az újdonsült kapitalista fejlődés nyomán talált magának megélhetést (egyetemi hallgatók, tanárok, jogászok, újságírók, „fehérgalléros” alkalmazottak, kormányzati kishivatalnokok stb.). Jóllehet kevesen voltak, a politikai élet meghatározó szereplőivé fognak válni a 20. század első felében.

Az első világháború előtt nagyjából félmillió munkás dolgozott Egyiptomban, számuk természetesen messze elmaradt a parasztokétól (1917-ben az összes munkavállaló kb. 6%-a).²⁹ Zömük vidékről költözött a városba, mivel – mint

²⁵ Robert L. Tignor: *State, Private Enterprise and Economic Change in Egypt, 1918–1952*. Princeton University Press, Princeton, 1984. 27.

²⁶ Moustafa Fahmy: *La révolution de l'industrie en Égypte et ses conséquences sociales au 19e siècle (1800–1850)*. E. J. Brill, Leiden, 1954. 81–97.

²⁷ A brit uralom intézményi struktúrájáról ld. Gazdik: *Fejezetek Egyiptom modern kori történetéből...* i. m. 29–30.

²⁸ John T. Chalcraft: *The Striking Cabbies of Cairo and Other Stories. Crafts and Guilds in Egypt, 1863–1914*. State University of New York Press, Albany, 2005.

²⁹ Roger Owen – Şevket Pamuk: *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*. I.B. Tauris, London, 1998. 32.

láttuk – a földbirtokviszonyok átalakulása a parasztcsaládok tízezreit sodorta a társadalom peremére. Hacsak nem akartak a nagybirtokosok bérlőivé válni vagy napszámosnak a földjeikre elszegődni, ezeknek a parasztoknak nem maradt más választásuk, mint a városba költözés, ahol bér munkás válhatott belőlük. 1882 és 1897 között a városi lakosság száma 43,2%-kal, évi átlagban 2,4%-kal nőtt, ami jócskán meghaladta az országos értékeket (22,5, illetve 1,3%). 1897-ben a városi lakosság a közel 10 milliós össznépesség kb. 15%-át tette ki. Az urbanizáció üteme az 1914-ig terjedő időszakban is gyors maradt (évi 2%), de a növekedés ezután sem lassult.³⁰ Jellemző, hogy 1917–1937 között a hús legnagyobb egyiptomi város népessége 55%-kal nőtt, s 1927-ben Kairó lakosságának 34%-a máshol született.³¹ Nehézséget jelentett azonban a betelepülők szakképzetlensége, így főképpen építkezésekre vagy dokkmunkásnak szegődhettek el. A legnagyobb arányú ilyen belső migráció Felső-Egyiptomból indult ki az északi nagyvárosok felé. A déliek tekintélyes része az 1859-ben alapított Port-Szaïdban kapott munkát a Szuezi Csatorna-társaságnál szerelőként, karbantartóként, de legfőképpen szénhordárként (a csatorna mentén ez a kikötő volt a legjelentősebb szénfelvevő hely). Hozzájuk kötődik az első nagyobb méretű sztrájk Egyiptom történetében. A hordárok 1882. április 1-jén nem vették fel a munkát és megfogalmazták a követeléseiket, melyek a bér emelésére és a munkakörülmények javítására vonatkoztak. A munkáltató hiába fenyegetőzött avval, hogy sztrájektörököt hozat Máltáról, a kormány a munkások mellé

Arab falu a Nílus partján a 19. század közepén

³⁰ Jacques Couland: Regards sur l'histoire syndicale et ouvrière égyptienne (1899-1952). In: René Galissot (szerk.): *Mouvement ouvrier, communisme et nationalismes dans le monde arabe*. Cahiers du „Mouvement social”, 3. sz. Les Éditions ouvrières, Paris, 1978. 173–201.

³¹ Janet Abu Lughod: *Cairo. 1001 Years of the City Victorious*. Princeton University Press, Princeton, 1971. 125–129.

állt.³² Utóbbiak sikert arattak tehát, ami leginkább az országban tapasztalható feszült politikai helyzetnek volt köszönhető (1882 nyarán szállták meg a britek Egyiptomot).

Nemcsak a belső migráció, hanem a bevándorlás is növelte a munkásság létszámát. A viszonylag gyors gazdasági fejlődés Dél-Európa szegény régióiból vonzotta a munkáskezeket. A statisztikák szerint 1882-ben a külföldiek száma még csak éppen, hogy meghaladta a 90 ezret. Az 1917-es összeírás szerint viszont már több mint 205 ezren voltak (a lakosság 1,62%-a). Megoszlásuk a következő: örmények 7760 fő, szíriaiak 7728 fő, britek (egy részük máltai) 24 354 fő, franciák (egy részük észak-afrikai) 21 270 fő, olaszok 41 198 fő, görögök 56 751 fő.³³ A századfordulón különböző országokból több ezer zsidó is érkezett és csatlakozott a már régóta itt élő 30 ezres közösséghez. Igaz, hogy ezeknek a kvalifikált bevándorlóknak a többsége elsősorban a kereskedelemben és a szolgáltatóiparban helyezkedett el, de akik a gyáriparban találtak megélhetést, azok javarészt művezetők, munkafelügyelők lettek, s a szakképzettséget igénylő munkaköröket töltötték be. Helyzetük, javadalmazásuk, béren kívüli juttatásaik összehasonlíthatatlanul jobbak voltak, mint az őslakos munkatársaiké.

Az olaszok szerepére külön is fel kell hívni a figyelmet. Az itáliaiak elsősorban Alexandriában és Kairóban telepedtek le, s a nagy beruházásokon (Szuezi-csatorna, első Asszuáni-gát, vasutak, elektromos hálózat építése stb.) dolgoztak. Miután ezek elkészültek, gazdasági helyzetük folyamatosan romlott, a kolónia proletarizálódott, a 20. század elején összességében már szerény körülmények között élt.³⁴ Ezek a főleg kisiparos és kiskereskedő bevándorlók voltak azok, akik a századforduló környékén meghonosították a Nílus mentén az odahaza már elterjedt anarchoszindikalizmust, mely egyesek szerint 1900 után „energikus”, sőt „központi szerepet” játszott az egyiptomi munkásmozgalom fejlődésében.³⁵ Ez az irányzat artikulálta a munkásjogokat a tőke elleni harcban, ezenkívül internacionalista fellépést sürgetett, felülemelkedve a nemzeti és vallási különbségeken. Annak ellenére, hogy a nacionalizmust szervezkedési alapként elvetette, mégis hajlandó volt összefogni a nacionalistákkal a közös ellenség, az imperialisták ellenében, s befolyásolni annak stratégiáját és taktikáját a nemzeti mozgalomban. Már az 1860-as évek elején létrejött az első szervezetük Alexandriában Olasz Munkástársaság (*Società Operaio Italiana*) néven, amelyet számos más csoporto-

³² Lockman: „Worker” and „Working Class” in pre-1914 Egypt... i. m.

³³ Tignor: *State, Private Enterprise and Economic Change in Egypt...* i. m. 22.

³⁴ Mercedes Volait: *La communauté italienne et ses édiiles. Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, 46. sz., 1987. 137–156.

³⁵ Anthony Gorman: „Diverse in race, religion and nationality... but united in aspirations of civil progress”: the anarchist movement in Egypt 1860–1940. In: Steven Hirsch – Lucien van der Walt (szerk.): *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940. The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution*. Brill, Leiden, 2010. 3–31.

sulás követett. Az 1900-as években ez a mozgalom egyre több őslakost is magához vonzott, bár pontos adatokat nem ismerünk. Egyiptomban is ugyanazokért az elvekért harcolt, mint másutt a világon: a nemzetközi szolidaritás és testvériség talaján állva a férfiak és a nők erkölcsi, politikai, gazdasági és társadalmi emancipációjáért, ami egyúttal az emberi kizsákmányolás, a tudatlanság és az igazságtalanság legfőbb okozója, a tőke (és annak megtestesítője, a burzsoázia), az állam és a dogmatikus vallási autoritás elleni küzdelmet is jelentette. Sosem sikerült tisztázni, ezt a küzdelmet Egyiptomban pontosan milyen elvek mentén kell vívni, de a vallási türelmetlenség, a gyarmatosítás és a nemzetközi tőke („a kapitalizmus gonoszága”) azért nyilvánvaló céltáblaként szolgált. Egyelőre nem kellőképpen tisztázott, hogy a másutt nagy előszeretettel alkalmazott politikai erőszakot és gyilkosságokat Egyiptomban elfogadható harci eszköznek

Kairói utcakép a 19. század közepén

tekintették-e, az azonban bizonyos, hogy a tudatlanság, a műveletlenség felszámolását a közoktatás fejlesztése révén fontosnak tartották. Ennek egyik legambiciózusabb eleme 1901-ben az alexandriai Népi Szabadegyetem (Università Popolare Libera) létrehozása volt, melynek segítségével az anarchisták ingyenes esti oktatást akartak biztosítani a népi osztályoknak. Habár a kezdeményezés nem volt hosszú életű, a nacionalistákra erősen hatott.³⁶

Az egyiptomi munkásosztály formálódása évtizedekig tartott, aminek az is a magyarázata, hogy az őslakos munkások jelentős része csak meghatározott időre kapott vagy vállalt munkát (szezonális foglalkoztatás), így állandó munkaszerződéssel kevesen rendelkeztek.

Kapcsolatuk a földműveléssel változatlanul erős maradt, attól csak lassan szakadtak el. Kicsi volt azoknak a vállalatoknak a száma, amelyek nagyszámú és állandó, őslakos munkaerőt alkalmaztak. A legfontosabbak az Egyiptomi Államvasutak (EÁV), a villamosjáratokat üzemeltető kairói és alexandriai közlekedési társaságok, a Szezei Csatornatársaság és a dohánygyárak voltak. Sokáig a kisüzemi méret maradt az uralkodó, hiszen még 1937-ben is az ipari vállalkozások felének egyáltalán nem volt alkalmazottja, 92%-nak pedig kevesebb volt ötnél.

³⁶ Anthony Gorman: Anarchists in Education: The Free Popular University in Egypt (1901). *Middle Eastern Studies*, 41. évf., 3. sz. (2005. május) 303–320.

Csupán 3% foglalkoztatott 10-nél több munkást, igaz, ezek a „nagyvállalatok” összesen csaknem 140 ezer munkavállalót dolgoztattak.³⁷

A munkásosztály koncentrált ágazatai tehát a közlekedés és a dohányipar voltak, a munkásság első nagyobb megmozdulásai ezek legjelentősebb telephelyein valósultak meg, ami nem is csoda, hiszen a munkakörülmények itt voltak a legsanyarúbbak. A századfordulón ezeknél a vállalatoknál a munkanap 10–15 órás volt, s habár egyes cégek biztosítottak heti egy pihenőnapot a dolgozóiknak, a többség ezt nem tartotta szükségesnek: a hétnapos munkahét általánosnak számított, ami alól legfeljebb a vallási ünnepnapok jelentettek kivételt. A munkavállalók csak apró töredéke jutott fizetett szabadsághoz, orvosi ellátáshoz, nyugdíjhoz, elbocsátás esetén végkielégítéshez. Leginkább a külföldiek tartoztak ebbe a kategóriába, ilyen szempontból ők jelentették az elitet. A túlnyomó többségnek semmilyen joga sem volt, ráadásul gyakran előfordult, hogy a külföldi munkavezető megalázta, olykor még fizikailag is bántalmazta az őslakos beosztottját. Ez az egyiptomi és külföldi (európai, szíriai, örmény) munkások közötti etnikai megosztottság (munkások–munkafelügyelők és tulajdonosok) alapvetően befolyásolta a munkásosztály karakterét és korai magatartását, amit erősített a britek Egyiptom feletti egyeduradalma. Nem meglepő ezek alapján, hogy ez az alárendelt helyzet az egyiptomi munkavállalókat a külföldiek ellen hangolta, s ha ez megaláztatással párosult, akkor az egyiptomi munkások nyitottá váltak a nacionalista propagandára, vagyis a nemzeti és osztálytudat keveredett bennük.

A munkásmozgalom első lépései

Habár az első sztrájkot már 1882-ben megtartották és később is került sor kisebb-nagyobb munkabeszüntetésekre az ipari központokban, nagyobb volumenű, szakszervezetek alakításában megmutatkozó munkásaktivitást csak a századfordulón lehetett tapasztalni, ami egyébként az egész arab világról elmondható.³⁸ Ennek háttérében a felgyorsuló gazdasági növekedés húzódott meg. A Szuzei-csatornát nem számolva 1892-ben az Egyiptomban működő vállalatok tőkéje még csak 7 326 000 fontot tett ki, viszont tíz évvel később már 26 280 000-et, 1907-ben pedig 87 176 000-et, aminek nagy része külföldről (kiváltképp Franciaországból) érkezett, s főleg a jelzálog- és földügyletekbe, valamint a kereskedelembe irányult, de jutott az ipari és közlekedési ágazatnak is.³⁹ 1911-ben az egyiptomi részvénytár-

³⁷ Joel Beinin – Zachary Lockman: *Workers on the Nile. Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882–1954*. The American University in Cairo Press, Cairo, 1998. 37.

³⁸ Jacques Couland: Les origines et le développement du syndicalisme dans le monde arabe. *La Pensée*, 181. sz., 1975. május–június. 77–92.

³⁹ A. E. Crouchley: *The Economic Development of Modern Egypt*. Longmans, Green and Co., London, 1938. 179–180.

saságok össztekijének 10%-át már ez a két szektor képviselte.⁴⁰ Mindez együtt járt a külföldi bevándorlók számának gyors növekedésével, akik gyarapították a munkásosztály létszámát. De az inflációval is: nőtték az árak és a megélhetési költségek. 1882 és 1907 között az élelmiszerek 180%-kal, a lakberek 250%-kal drágultak.⁴¹ A fizetések nem tudtak lépést tartani az áremelkedésekkel, ezért az alacsony reálberek lettek a munkásosztály legfőbb sérelmei. A munkások elkezdtek keresni azokat az eszközöket, amelyek segítségével megállíthatják életszínvonaluk további romlását, ami különféle szervezeti formák kialakításához, segélypénztárak létesítéséhez, végső soron pedig kollektív fellépéshez vezetett. Ezeket az eszközöket a századfordulón először a magasan képzett görög dohányipari munkások alkalmazták, majd mások is átvették azokat.

Több sztrájkkísérlet után, melyek közül a görög dolgozók által indított 1899–1900-as volt a legsikeresebb, 1908 októberében megalakult a Cigaretta- és Papíripari Munkások Nemzetközi Ligája Kairóban.⁴² A „nemzetközi” jelző arra utalt, hogy a liga minden nemzetiség előtt nyitva állt, sőt más iparágak dolgozói is beléphettek. 1910-ben már 1500 tagja volt és segélypénztárt is üzemeltetett.⁴³ A szervezet fejlődését azonban megakasztotta a világháború előtti évek dohánygyártásban tapasztalható hanyatlása. A dohányipari dolgozók példája jól modellezi az egész egyiptomi munkásosztály korabeli szerveződését. Az 1900-as években nem csak a cigarettasodrók jutottak el – általában kisméretű – szakszervezet alapításáig, hanem a konfekcióiparban dolgozók, a nyomdászok, a fémfeldolgozók, a borbélyok és a jogászok is. A szervezetek tevékenységében az önszervezés volt a legfontosabb, ezenkívül már megjelent az ágazatok közötti szolidaritás is: egymás sztrájkjait támogatták.

Kiemelkedőnek bizonyult a nagyvárosok tömegközlekedési dolgozóinak szervezkedése. 1894-ben egy belga társaság koncessziót nyert Kairó villamoshálózatának kiépítésére, melynek első szakaszát két évvel később üzembe is helyezték. Az üzemeltetésre létrehozták a Kairói Villamos-társaságot (KVT). 1914-ben 63 kilométert tett ki a hálózat hossza, amelyen 498 kocsit szállított az utasokat: számuk a világháború kirobbanásának évében 53 millióra rúgott.⁴⁴ A KVT két-

⁴⁰ Owen: *The Middle East in the World Economy...* i. m. 236.

⁴¹ Yacoub Artin Pacha: *Essai sur les causes du renchérissement de la vie matérielle au Caire dans le courant du XIXe siècle (1800 à 1907)*. In: *Mémoires présentés à l'Institut égyptien*. Tome V. Le Caire, 1908. 57–140.

⁴² Anthony Gorman: *Foreign workers in Egypt 1882–1914. Subaltern or labor elite?* In: Stephanie Cronin (szerk.): *Subaltern and Social Protest. History from Below in the Middle East and North Africa*. Routledge, Abingdon, 2008. 237–259.

⁴³ Relli Shechter: *Smoking, Culture and Economy in the Middle East. The Egyptian Tobacco Market 1850–2000*. I.B. Tauris, London, 2006. 88.

⁴⁴ Pascal Garret: *La naissance du marché moderne en Égypte. La genèse d'un nouvel édifice marchand. Les Annales de la Recherche Urbaine*, 78. sz., 1998. 72–81.; Abu Lughod: *Cairo...* i. m. 132–139.

ezer dolgozót foglalkoztatott, zömük sofőr és kalauz volt. A dolgozók főképpen a munkaidő (napi 12 óra) csökkentése és az alacsony bérek miatt panaszkodtak. Nehezen viselték az egyiptomi alkalmazottak a külföldi (görög, olasz) feletteseik megalázó bánásmódját. Nem mehettek szabadságra, nem volt balesetbiztosításuk és betegség esetén sem kaptak juttatást. A türelem 1908-ban fogyott el, októberben 1600 dolgozó lépett sztrájkba; az egyiptomi munkások első ízben cselekedtek az ipari szintér önálló szereplőjeként, ráadásul az esemény tekintélyes visszhangot keltett a közvéleményben. A következő év márciusában a kairói villamosvezetők és kalauzok megalakították első szakszervezetüket, s habár az nyitott volt minden nemzetiség előtt, leginkább egyiptomiak léptek be. Így amikor 1911 nyarán az agitáció újrakezdődött, a KVT külföldi vezetése egységes és eltökélt munkássággal találta szembe magát. A követelések a 9 órás munkanap bevezetésére, a túlórák kifizetésére, fizetett betegszabadságra és az előljárók tisztességes bánásmódjára vonatkoztak. Július végén a dolgozók beszüntették a munkát, a sztrájkban gyakorlatilag az összes alkalmazott részt vett. A brit hatóságok azonban tartottak a politikai következményektől, ezért erőszakkal letörték a sztrájkot (egy halott, 25 sebesült). Augusztusban hasonló események zajlottak Alexandriában is, ahol a munkások nevében ügyvédek tárgyaltak a munkáltatóval, s talán ennek is köszönhetően sikerült bizonyos engedményeket kicsikarni.⁴⁵

A munkásmozgalomban a vasúti dolgozók játszottak még meghatározó szerepet. Az egyiptomi vasúthálózat fejlődése meglehetősen korán kezdődött, az Alexandriából kiinduló első szakaszt 1852-ben adták át, hamarabb, mint az első vasutat Svédországban vagy Lengyelországban! 1914-ben pedig már több mint 2700 km-t tett ki a hálózat hossza. Az Egyiptomi Államvasutak a legnagyobb munkáltatóként 12 ezer alkalmazottat foglalkoztatott. (Más becslés szerint a számuk 20 ezer fő volt, az egynegyedük külföldi.) Ezek a dolgozók egészen 1906-ig nem voltak képesek jelentősebb kollektív fellépésre, holott ugyanúgy alacsony béreket kaptak, rossz körülmények között dolgoztak, mint más iparágak alkalmazottai. Ráadásul a legjobb állások zömét külföldiek foglalták el, az őslakosok csak ritkán válhattak munkafelügyelővé, középvezetővé. 1906-tól kezdve folyamatos nyugtalanság volt megfigyelhető a munkások körében, mígnem 1908 nyarán elszabadultak az indulatok, amikor a vasúttársaság felemelte a munkaórák számát, a fegyelmi vétségekért pedig súlyos büntetéseket helyezett kilátásba. Gyűléseiken a dolgozók tiltakoztak és megfogalmazták követeléseiket (8 órás munkanap, teljesítmény alapú bérezés, tisztességes bánásmód). A cégvezetés a kormánytól kért pénzügyi segítséget, melynek köszönhetően rendeződött a helyzet. 1910 őszén azonban újra túlsordult a feszültség (csökkentették a fizetéseket), s ezúttal sztrájkba léptek az alkalmazottak nemzeti vagy vallási hovatartozá-

⁴⁵ Beinín – Lockman: *Workers on the Nile...* i. m. 60–64.

sukra való tekintet nélkül. Muszlimok, koptok, görögök, olaszok egyaránt részt vettek a megmozdulásokban. Elvágták a Felső-Egyiptomba tartó vasútvonalat, dühükben feldúlták a remízekeket, egyes szerelőműhelyeket. A rendfenntartó erők megjelenésekor csak a muszlimok tartottak ki, a többiek felhagytak a tiltakozással. Kisebbségi engedmények után csillapodott a feszültség, s újrakezdődött a munka. Figyelemre méltó, hogy a sztrájk során a nagyvárosok munkásai támogatásukról biztosították a vasutasokat, érvényesült a szolidaritás.

A nemzeti mozgalom pártjai igyekeztek támogatókat szerezni a munkásságon belül és együttműködni a szervezett dolgozókkal. Az 1907-ben megalakított Nemzeti Párt megpróbált tömegbázist teremteni, hogy segítségével adott esetben kieroszakolhassa a britek távozását Egyiptomból. Ezért okvetlenül szükséges volt a kapcsolatok megerősítése a szervezett munkásokkal. A párt bírálta a munkaügyi szabályozást, az elviselhetetlen munkakörülményeket, a pártlap, az *al-Liva* („zászló”) pedig nyomatékosan támogatta a munkások harcát, például az 1908-as kairói villamos-sztrájkot. A nacionalisták iskolákat szerveztek a munkások képzésére (az első 1908 végén Kairó külvárosában), majd 1909 elején létrehozták a Fizikai Dolgozók Unióját, melynek tagsága (1912-ben 3139 fő) több iparágból érkezett, de többségük kisipari alkalmazott vagy kézműves volt.⁴⁶ Ez arra utal, hogy a nacionalisták elsősorban a kisipari dolgozók megnyerésére törekedtek, a nagyvállalatok bérmunkásai körében kevésbé bizonyultak sikeresnek. Az első világháború előtt a nacionalisták munkásmozgalomnak nyújtott támogatása jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a munkásság szervezettebbé tudjon válni. Nőtt a sztrájkokat támogatók köre, gyarapodott a morális és materiális segítség, erősödött a sajtó szimpátiája. Utóbbi a munkások szociális küzdelmeit az egész egyiptomi nép önkormányzatért folytatott harcának részeként értelmezte. Igaz, a szervezett munkások száma így sem volt több Kairóban 4600-nál (1911), a szakszervezeteknek pedig csak némelyike bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy a munkaadókat a tárgyalásokra rákényszerítse. Beszűkítette a lehetőségeket, hogy a brit gyarmatosítók a háború előtti években az erősödő nemzeti mozgalmat visszaszorították, annak vezetőit száműzték, letartóztatták. A világháború kitörésekor pedig mindennemű nacionalista politikai tevékenységet és a munkások érdekvédelmi fellépését betiltották. A nagygyűléseket szigorúan korlátozták, októberben pedig bevezették a statáriumot és a sajtócenzúrát. A nacionalista szervezeteket feloszlatták, újságjaikat elkobozták, aktivistáikat üldözték. Amikor decemberben a britek proklamálták a protektorátusukat Egyiptom fölött, füstbe ment a remény, hogy békés úton el lehet érni az önkormányzatot. Mindez természetesen a szárnyait próbálgató munkásmozgalom teljes elhalványulását is kiváltotta.

Az egyiptomi munkásmozgalom 1914 előtti szakasza fontos korszak, s nem

⁴⁶ Couland: Regards sur l’histoire syndicale et ouvrière égyptienne... i. m.

csak azért, mert a korai fejlődés lehetővé tette az 1919-es látványos újjászületést, hanem önmagában is: az egyiptomi munkások megjelentek a történelem színpadán, ráadásul nem pusztán annak tárgyaként, hanem aktív alakítójaként az ellenséges, kedvezőtlen körülmények ellenére. Ennek lenyomata megmaradt, a háború előtti tapasztalatok nem merültek feledésbe, ami lehetővé tette, hogy a munkásság politikai-szociális tevékenysége 1918 után öntudatosabban és sokkal magasabb szervezeti szinten szülessen újjá.

Pálfi László

„A Becsületes Emberek Országá” – Thomas Sankara

A posztkoloniális térség államaiban van több tagadhatatlanul közös jellemvonás: a gyarmati lét utáni útkeresés, a gyarmati elithez való viszony rendezetlensége (abban az esetben is, ha két- vagy többoldalú szerződésekben lefektetve megy végbe a hatalom átadása és a közös ügyekből fakadó jogok és kötelezettségek vállalása), valamint ilyen többek között a gyarmati struktúrákhoz való felemás viszony (például a vasútvonalakat úgy építették meg, hogy a természeti kincsek minél könnyebben jussanak el a gyarmattartóhoz, ugyanakkor ezek a hálózatok manapság a polgári lakosság érdekeit is szolgálják). Néhány posztkoloniális államban ezért időről-időre olyan személyiségek kerülnek hatalomba, akik a posztkoloniális gazdasági struktúrákat átrendezik vagy igyekeznek átrendezni azért, hogy jobb esetben szélesebb néprétegek is tudjanak az azokból származó hasznokból részesedni.

Nyugat-Afrikában azonban több állam is van, amelyik „kilóg a sorból”, ami a posztkoloniális struktúrákból fakadó helyzetképet illeti. Ebben a régióban található a Száhil vagy Száhel-öv nyugati része is. Az arabul „*Sivatag Szegélyér*” jelentő szó a Szahara déli területét fedi le, ez a terület pedig Szudántól egészen Szenegálig tart, neve pedig azzal fonódott össze, hogy a terméketlen sivatagos vidéken évente több ezer ember hal éhen. A terület államai Szudán kivételével mind Franciaország gyarmatai voltak. Közéjük tartozik a mai Burkina Faso, azaz a „*Becsületes Emberek Országá*” nevet viselő állam is. Ez a terület Felső-

Volta néven Francia Nyugat-Afrika egyik autonóm közigazgatási egysége volt.⁴⁷ A II. világháború azonban cezúrát jelentett a gyarmatosítás történetében, hiszen a hatalmas gyarmatbirodalmakkal rendelkező országok, mint Franciaország és Nagy-Britannia le kellett hogy mondjanak a XX. század elejéig elfoglalt tengeren túli területeik tetemes részéről.

A gigantikus gyarmat felszámolása Guinea 1958-as kilépésével kezdődött el, példáját pedig a többi autonóm terület is követte. A gyarmat megszűnésével járó jogokat és kötelezettségeket jegyző joganyagot *Jean Risterucci* gyarmati kormányzó öntötte formába 1962-ben.⁴⁸

Guineát követve Felső-Volta is 1958-ban lépett ki Francia Nyugat-Afrikából és 1960-ra nyerte el teljes függetlenségét. Az ország első elnöke *Maurice Yaméogo* lett, aki nem sokkal hatalomra kerülése után mindent megtett azért, hogy a hatalomból elmozdíthatatlan legyen. Bár az ország alkotmánya öt évenkénti új választásokat írt elő, azonban Yaméogo elnöki hatalmát felhasználva minden pártot felszámoltatott a sajátján kívül. Ennek egyenes következményként gyakorlatilag helyben maradt minden olyan vezető politikus, aki valamilyen szinten kompromittálódott a korábbi gyarmati rendszerrel.⁴⁹

Yaméogo elnöksége elvesztegetett időnek számít a felszabadult állam történetében. A jelentős közigazgatási reformok (területi egységek újjászervezése, az arra épülő hivatali rendszer kiépítése és a hivatalok megfelelő szakemberekkel való feltöltése) és gazdasági intézkedések (földreform, illetve a gazdasági ágazatok általános átalakítása a Franciaországról való tényleges leválás végett) helyett az új helyzetbe való belesimulással és a közpénzek magánzsebekbe történő áramlásával lehet a hat évig tartó Yaméogo-kormány munkásságát röviden összefoglalni. A politikai ellenfelek kiiktatása viszont nem bizonyult tartós megoldásnak.

A nyomás a hadseregben kulminálódott, ugyanis 1966 elején *Sangoulé Lamizana* alezredes ragadta magához a hatalmat.⁵⁰ Lamizana felfüggesztette az alkotmányt és ideiglenes, négyéves katonai diktatúrát vezetett be. Lamizana tizenkét társával együtt irányította az országot, kormányában hét katonai és öt polgári személy foglalt helyet. A négy éves átmeneti katonai kormányzás után népszavazásra bocsájtott egy alkotmánytervezetet, amelyet elfogadva létrejött a második köztársaság Felső-Voltában. 1970 decemberében választásokat tartottak, ahol Gérard Kango Ouédraogos került hatalomra, amely időszakot Lamizana tábornok 1974-es újabb puccsa követett. Mivel ismételten a hadsereg szája íze szerint alakulhattak a dolgok, ezért egy harmadik alkotmány megszavaztatásával

⁴⁷ Ld. bővebben: Grütjen, 2011. 128-150. Skinner, Elliott P.: *The Mossi in Upper Volta: The political development of a Sudanese people*. Stanford University Press, Stanford, California, 1964.

⁴⁸ Grütjen, 2011. 151-153.

⁴⁹ Grütjen, 2011. 236.

⁵⁰ Ugyanott.

létrejöhett a harmadik köztársaság, hogy aztán a hároméves, 1977-1980 közötti időszakot egy ismételt katonai hatalomátvétel kövesse.⁵¹

Felső-Volta miközben képtelen volt a demokratikus fejlődésre, a hadsereg és a gyarmati időkbeli származó fekete elit nem tudott egy olyan konszenzust kialakítani, ami az ország előre lépésével járt volna együtt. A két korrupciós csoportosulás párharcát végül 1983-ban döntötte el egy ismételt katonai puccsal „*Afrika Che Guevarája*”, Thomas Sankara.

Thomas Isidor Noël Sankara Afrika jelenkori történelmének ikonikus figurája. 1949. december 21-én látta meg a napvilágot a gyarmati Felső-Voltában. Sankara családi hátterét tekintve apja, Joseph révén félíg fulbe, míg anyja, *Marguerite* révén félíg mosszi származású volt. A Sankara család tíz gyermeke közül Thomas harmadikként jött világra. A tizenkét fő dacára a Sankara család nem tartozott -a helyi körülmények alapján- sem a szegények, sem pedig a tehetősek közé. A Sankara családot mindig is körülölelte valami, aminek viszont Thomas később hasznát vette: a fegyelem. *Joseph Sankara*, az apa csendőrként szolgált a francia gyarmati csendőrségben, amely élethossziglani példát mutatott az ifjú Thomasnak fegyelemből, szolgálatkészségből, illetve az egyenruha becsületéből és az azzal járó kötelességekből.

A fegyelem mellett a család másik fő szervezőereje a vallásosság volt. Thomas szülei közül mindketten mélyen hívő római katolikusok voltak, amely feltehetőleg komoly hidat képezett a két különböző törzsből származó ember között. A mély vallásosság Nyugat-Afrikában általánosságban véve is a mindennapi élet része (az ország északi részében a Száhel-öv révén az iszlám a domináns vallás, délen a francia gyarmatosítók intenzívebb jelenléte miatt a római katolikus egyház befolyása igazán erős, Burkina Faso esetében is igaz azonban a törzsi szinkretizmus), ez alól pedig maga a Sankara család sem volt kivétel. A mélyen hívő római katolikus szülők ugyanis azt akarták, hogy Thomas a képességeit, mint a jó tanulási készségeket, a kitartást és az elhivatottságot a római katolikus egyház szolgálatába állva, paként kamatoztassa tovább.⁵²

A matematikából és francia nyelvből kitűnő Thomas vallásossága dacára nem a papi reverenda, hanem sokkal inkább a katonai egyenruha vonzotta. Apja mintája tehát erősebb lehetett számára, ugyanis a líceum elvégzése után jelentkezett a francia hadseregbe. 16 évesen már felvételt is nyert az Ougadougou-i Kadiogo Katonaiskolába, amelyet három évvel később be is fejezett. Ezt követően kezdődött el katonai karriere, ugyanis a madagaszkári Antsirabe városában található katonai akadémiára került, ahol 1973-ban, 24 évesen tanulmányai befejezésével és az azt követő katonai eskütellettel lett a francia hadsereg hadnagya. A katonai

⁵¹ Grütjen, 2011. 236-244.

⁵² Thomas Sankara – Bio, Spouse, Children, Cause of Death, Quotes, Quick Facts.

iskolákban töltött évek alatt a zenélés vált kedvenc időtöltésévé, a katonai akadémián rock zenekart alapított többedmagával, de ennél is kiemelkedőbb viszont az a tény, hogy miután hatalomra került, ő írta meg hazája himnuszát.⁵³ A politika

Sankara gitározik a tiszti akadémián

szele feltehetőleg akkor érinthette meg, amikor a függetlenné vált Felső-Volta időről-időre visszakerült a hadsereg irányítása alá.

Mi lehetett Sankara ideológiája, amelynek mentén rendet kívánt tenni abban az országban, amelynek berendezkedése dinamikusan változott? A francia gyarmatosítás utáni kaotikus időszak alapvetően gyakorlatias

szemléletű vezéregyéniséget kívánt, aki képes egy olyan irányt mutatni, amelyet Felső-Volta népe követhet. A liberális demokrácia ugyanis ekkora végleg elbukni látszott, hiszen világos volt az a tény, hogy a hadsereg ereje - ami nem pusztán a hatalom birtoklását és gyakorlását, hanem a hadsereg tényleges szervezőerejére is vonatkozott- nélkül Felső-Volta képtelen államként funkcionálni: a közigazgatás gyakorlatilag romokban, az ország még mindig függ a francia államtól, hiszen Franciaország olyan kétoldalú szerződéseket írt alá egykori gyarmataival, hogy azok számára kötelező a francia technológia megvásárlása. Ezenkívül pedig a francia gazdaság szerepe a volt gyarmatok nemzetgazdaságában is rendkívül erős maradt. Ez annál is inkább nyilvánvaló, ugyanis a gyarmati időszakban a francia állammal kooperáló vagy pedig egyenesen állami vállalatok alakították ki a helyi termelési viszonyokat.

Az úgy nevezett „tisztá formákhoz” nem lehetett nyúlni: a tiszta ideológiák ugyanis laboratóriumi jellegüknél fogva képtelenek egy sérült, hasadt és a hétköznapi élet viszályaitól szenvedő társadalmat egyesíteni, illetve ha egyesítik is, az is csak esetleg egy nemzeti ünnep mentén lehetett lehetséges. Ilyen a legegyszerűsebb ideológia, a nacionalizmus. A nacionalizmus annál fogva evidens, hogy a nemzetet mint természetes keretet emeli a politika középpontjába. Ez egy három különböző törzs alkotta fiatal államban hamvába holt elgondolás, hiszen va-

⁵³ Ugyanott.

lamelyik népcsoport elsőbbséget küzdött volna ki magának. Erre volt példa azon az Észak-Afrikában található egykori francia gyarmatokon, ahol a francia gyarmati apparátus távozásával az addig „másodrendű állampolgár” arabok kerültek előtérbe és a „harmadrendű állampolgár” feketékből pedig másodrendű polgárok lettek. Nem nyúlhatott Sankara és csapata a konzervatívizmushoz sem, noha bizonyos szempontból logikus lett volna: a mélyen vallásos katolikus család és a rendpárti csendőr apa mint családi háttér akár erre a lépésre is predesztinálhatta volna. A konzervatívizmus ugyanis az afrikai térségben a neokolonializmus ideológiája, azaz a francia elit államilag irányított visszasírását kínálta volna. Ennek ellenére viszont a katolikus egyház szerepe úgy mint a társadalom elesett tagjai iránti érzékenység és a szociális intézmények fenntartása, vagy az alap- és középfokú oktatásban végzett tevékenysége Burkina Fasóban ma is jelentékeny.

Bár a liberalizmus a szabadságot tűzi zászlajára, annak a piacgazdaságról alkotott elgondolása Afrikában életképtelen modellnek bizonyul. Mindhármukkal szemben viszont érvényesülhet a szocializmus és annak egy populista formája. Erre Afrika azért jó táptalaj, mert a sok helyen lassan változó tulajdonviszonyok a XXI. században is az egykori gyarmattartó és a gyarmat, illetve a helyi egykori gyarmati elit és a nép túlnyomó többségének szembenállását konzerválja. Ilyen esetekben a populista baloldali vezető kemény kézzel veri keresztül elgondolásait akár az egykori gyarmatosítóval szemben is: államosítja a gazdaságnak akár a teljes szektorait, a földbirtokviszonyokat újraelosztással rendezheti át. Ugyanakkor a populista szocializmus segít a nemzet létrehozásában is: a törzsi ellentétek és a vallási megosztottság helyébe egy közös szimbólumrendszert, egy közös - és az afrikai országok esetében mindenképpen közeli - történelmi emlékezetet, azaz a felszabadulást állítja a nemzeti kultusz középpontjába. Sorsfordító lehet az egyes ember számára is, hiszen olyan pozícióba juthat el, amely a korábbi társadalmi rendszer zártsága miatt számára lehetetlen volt, vagy annak fennmaradásával az lett volna.

A mintát Nyugat-Afrikában meglepő módon nem a Szovjetunió vagy a Kínai Népköztársaság adta. A Szovjetunió nem szívesen nyúlt olyan egykori gyarmatokhoz, amelyek maguk az ENSZ Biztonsági Tanács más tagjainak voltak egykori gyarmatai, így jelesen sokkal inkább terjeszkedhetett ideológiailag Etiópiában, Angolában és Mozambikban. A Kínai Népköztársaság politikai elitjének voltak elgondolásai arról, hogy hogyan tud minél nagyobb befolyásra szert tenni Afrikában. Ez viszont akkoriban még gyenge lábakon állt, ugyanis Kína maga gazdaságilag és katonailag nem volt olyan erős, mint napjainkban. Emellett pedig gyakran ugyanott versengett mint a Szovjetunió, számtalan olyan példát ismerünk - a fent említett Angola és Mozambik mellett ilyen volt Rhodesia/Zimbabwe vagy Namíbia/Délnyugat-Afrika- ahol a Szovjetunió által támogatott erővel szemben-

álló fekete nacionalista mozgalmat támogatott. A kínai külpolitika éppen ezért sokkal inkább olyan államokat tudott magához édesgetni, amelyek szintén szocialista berendezkedést valósítottak meg, ugyanakkor lazítani kívántak a Szovjetunióval való függésükön, erre tipikus példát az *Enver Hoxha* vezette Albánia szolgáltatott.

A történelmi emlékezet közelsége és a gyarmati múlt mint közös nevező miatt a példa a *Fidel Castro* vezette Kuba volt. Itt a Batista-rendszert felváltó szocialista rendszer mintául szolgálhatott a tulajdonviszonyok átrendezésében és egyúttal olyan politikusokat és mozgalmárokat termelt ki magából, amely személyiségek vonzóvá tették a szocialista rendszert a felszabadult gyarmatok vezetői számára. És itt nem pusztán a kubaiak Angolának nyújtott katonai segítségéről volt szó, hanem a kubai forradalomban, a kongói partizánharcokban és a bolíviai háborúban is emblematisztikus személyiséggé vált *José Ernesto „Che” Guevaráról*: 1967-es halála révén emlékezete közeli volt, neve pedig baloldalon összefonódott a „társadalmi igazságossággal.”

Sankara 1983 augusztus 3-án ragadta magához a hatalmat. A fiatal baloldali százados támogatói viszont nem társadalmi osztály vagy törzsi hovatartozás alapján csoportosultak, hanem sokkal inkább generációs alapon. Bár első beszédeiben legtöbbször „forradalmi hazafiaknak” nevezi támogatóit, a szöveggörnyezetből mégis jól kirajzolódik támogatóinak bázisa: a városi fiatalság. A városi fiatalság számított ugyanis az igazán cserben hagyott rétegnek: a gyarmatosítás utáni rend, vagy még inkább a rend hiánya nem tudott a fiatal generációknak perspektívát kínálni. Az ismétlődő puccsok és az azokat előidéző törékeny demokratikus kísérletek, amelyekben elsősorban az új elitiek viaskodása volt tetten érhető, olyan instabilitást hozott az ország számára, amely nem tette lehetővé sem a generációváltást, sem pedig az ezzel járó szükséges változásokat. Ezen változások motorjai pedig kizárólag abból a generációból nőhetett volna ki, amely nem volt érdekelt a korábbi struktúrák fenntartásában.

Sankara kormányprogramja 1983. október 2-án látott napvilágot, amelyet nagyívű beszédében ismertetett. A program egy átfogó reformtervezet volt, amely minden szektort radikálisan át kívánt alakítani. A reform céljait az alábbi szavakkal foglalta össze: „A forradalom egy új társadalmat akar kialakítani, amely független, szabad és önálló, mentes a társadalmi egyenlőtlenségektől, a nemzetközi imperializmus kizsákmányolásától és uralmától, egy olyan társadalmat, amely mentes azon gyakorlatoktól, amely az országot kulturális és gazdasági elmaradottságban tartja.”⁵⁴ Sankara programadó beszédében tehát az új rendszer a teljes dekolonizációt tűzi ki célul: leszámolás a korábbi gazdasági renddel, amely maga után vonja a társadalom átalakulását. Társadalmi elmaradottság alatt pedig az ér-

⁵⁴ Fahrenhorst, 1988. 4.

tendő elsősorban, hogy a törzsi-es viszonyok helyébe egy képzetebb nemzet lép, amelynek már nincsen megfelelési kényszere az egykori gyarmatosító, azaz Franciaország irányába.

A társadalmi átalakulás az alábbi szektorokat érintette: a nemzeti hadsereget, a nőpolitikát és a gazdasági rendszer felépítését. A hadsereg esete magától értetődő, hiszen az afrikai országok esetében két intézmény mondható nemzeti-

Sankara beszédet mond

nek: a labdarúgó-válogatott és a hadsereg. A hadsereg a saját jelképrendszere és a nemzeti jelképekhez való hűség révén integrációs szerepet tud betölteni. A nőpolitika viszont a hadseregnél sokkal nehezebb kérdés: a szocialista mozgalmakban a női politikusok előkelő szerepeket töltöttek be, azonban az átlagos afrikai társadalom nőképe sokkal inkább korlátozódik egy patriarchálisabb struktúrára: a nő vagy egy férfi a felesége, vagy pedig egy férfi lánya. Mindezek mellett pedig gyakori látvány az, hogy a nő az, aki műveli a földet, vezeti a háztartást, neveli a gyerekeket és hordja a piacra az eladni kívánt árut. Az „afrikai nő” minden bizonnyal a legkizsákmányoltabb a Föld embertípusa.

Azonban Felső-Volta népének hadseregről alkotott képét kellett elsősorban átalakítani. Mi is volt a hadsereg a helyi emberek szemében? „A hadsereget a gyarmati rendszer idején hozták létre és azóta az alábbi feladatokat teljesíti: az imperializmus érdekeinek védelme, illetve azok nemzeten belüli szövetségeseinek védelme.”⁵⁵ Világosan kiolvasható tehát az a tény, hogy az átlagember számára a hadsereg egy a gyarmati rendszerből fennmaradt struktúra, intézmény, amellyel ő nem tud azonosulni. Mi lehet akkor a megoldás? Sankara a hadsereget mint az oktatás és a forradalom zászlóvivőjeként jelenítette meg.

A hadsereg oktatásban elfoglalt szerepe nem újdonság. A XIX. század végén megannyi európai hadseregben volt szokás, hogy a besorozott újoncok ott tanultak meg írni-olvasni, valamint a matematika négy alapl műveletét. Mindezek mellett pedig a hadseregnek van egy integráló szerepe is, ugyanis az újoncok faji és osztálybeli különbségeire való tekintet nélkül kerültek egy laktanyába. Ennél fogva a hadseregnek volt egy nemzetépítő jellege is, hiszen a bekerült újoncok

⁵⁵ Ugyanott.

a nemzethez mint elvont politikai közösséghez való hűségre nevelésénél fogva beletáplálta a hadsereg tagjaiba az összetartozás tudatát.

A hadsereg ugyanakkor nem lehet normális körülmények között politikai szerv: a hadseregnek nem valamilyen politikai mozgalomhoz, hanem sokkal inkább az államhoz és annak mindenkori vezetőihez köti hűség. A számonkérhetőség felettes-beosztott viszonyban értelmezhető. Ehhez képest Sankara a forradalom zászlóvivőjeként gondolt a hadseregre. Ez a gondolat azért született meg az újdonsült államfő fejében, mert a hadseregben végbemenő változások a társadalmi átalakulás mintájául is szolgáltak: a régi, gyarmati időkből megmaradt, franciákhoz érzelmileg kötődő tisztek helyére fiatal, Felső-Volta nemzetéhez hűséges katonai vezetőket akart kinevezni. Ezzel ment volna ugyanis végbe a hadsereg dekolonizációja: ha a francia minták helyét nem is váltja fel valami helyben kitalált vagy példaértékű államtól átvett tiszteletadási formák, azonban az mégis világos volt, hogy a nemzeti hadsereg és annak vezérkara nem állhat olyan figurákból, akik vagy érzelmi okból vagy pedig korrupció révén anyagi haszna származhatott volna a francia befolyás fenntartásából.

Az állam gazdasági átalakítását szektorális alapokon képzelte el Sankara. Ennek két legfőbb eleme az agrárreform és a önellátó gazdaságpolitika bevezetése volt. E két jelszó újszerűnek hatott akkoriban, némiképpen szembe is ment a világi trendekkel. Az 1980-as évek elején ugyanis még mindig tartott az 1960-as évektől kezdődő iparosítási hullám. Az 1970-es évektől általánosan növekedett megannyi ország polgárainak fogyasztása, így ennél fogva logikusabbnak hatott volna, ha Sankara sokkal inkább arra fekteti a hangsúlyt, hogy vagy megpróbál betörni az ipari termelés kisebb lyukaiba, vagy pedig afelé orientálódik, hogy új technológiát megvéve és ehhez megfelelő szakembereket kiképezve (pl. ösztöndíjprogramok abban az országban, ahonnan megvásárolta volna a fejlettebb technológiát) próbálja országát legalább regionális technikai hatalommá tenni.

„Az új nemzetgazdasági céloknak az önállóságon, az önellátáson és a szolgálat megszervezésén kell állniuk. Ehhez az átalakuláshoz az alábbi reformokat szükséges végrehajtani: agrárreform, közigazgatási reform, oktatási reform, termelési és újraelosztási struktúrák létrehozása a modern szektorokban.”⁵⁶ A gazdasági reformtervezetet a protekcionista gazdaságpolitika fogalmával lehetne körül írni. Ez az önellátást kitűző program arra épül, hogy minden terméket lehetőleg ott-hon állítsanak elő. A gyakorlatban ez egy válasz arra a kérdésre, hogy mit lehet cselekedni abban a posztkoloniális gazdasági struktúrában, ahol a gyarmatosító egykori tömbgyarmatából (Francia Nyugat-Afrika) kivált államok nagyon hasonló termékeket állítanak elő, így a szomszéd országokkal való termékcsere szinte értelmetlen. Felső-Volta vezetője azzal kalkulálhatott, hogy az exportfüggőség-

⁵⁶ Fahrenhorst, 1988. 5.

gel egyidejűleg le lehet csökkenteni a munkanélküliségi rátákat, sikeres újítások révén pedig lehet a nyugat-afrikai térségben akár exportálni is a Felső-Voltában előállított termékeket.

„Az agrárreform céljának úgy kell megvalósulni, hogy a parasztság jobb megszervezése és a modern mezőgazdasági technikák vidéken történő bevezetése által, a diverzifikált mezőgazdaság fejlődésének kontextusában a regionális szintű specializációival megnövekedjen az elvégzett munka produktivitása, a hagyományos társadalmi-gazdasági struktúrák és a parasztok bilincseinek és elnyomásának eltüntetésével, a mezőgazdaság megerősítésével, hogy az az ipari fejlődés motorjává váljék.”⁵⁷ Ezzel a programponntal gyakorlatilag eldőlt, hogy a mezőgazdaság lesz az a szektor, amely a többi ágazattal szemben elsőbbséget élvez. Sankara ezzel szembement többek között az angolai szocialista trendekkel, ahol a mezőgazdaság iparosításával és a kolhozok létrehozásával kívánták a munkásosztályt helyi viszonyokra adaptálva kialakítani. Ez utóbbi *afrosztálinista* elgondolás abban gyökerezett, hogy a törzsi megosztottságot elkerülendő osztály- és nemzettudatot kívánt adni az MPLA Angola népének. Sankara viszont némiképpen „fordított logika” mentén indult el, hiszen azt remélte, hogy a mezőgazdaság fejlődése magával vonja az ipari szektor fejlődését is: a mezőgazdasági termelés hatékonyságának emelkedéséhez ugyanis fejlett ipari eszközökre van szükség.

A termelési és elosztási struktúrák reformját illetően a következőket mondja a program: „A termelési és elosztási struktúrák reformja csak a népességen belül a termelési és elosztási körforgás hatékony ellenőrzésével valósítható meg, ugyanis ezen ellenőrzés nélkül a gazdaság nem állna a nép szolgálatában. E reform keretei között az egészségügyet és a lakhatás ügyét is javítani kell. 'Az egészséget mindenkinek!' mottó alapján érvényesül legfőként, hogy az egészségügynek az anyákat és a gyermekeket kell védőoltásokkal ellátni és higiénés felvilágosítást adni, hogy ezáltal is védve legyenek. Emberhez méltó és modern lakásoknak kell mindenki számára rendelkezésre állni, ami azt jelenti, hogy a városi ingatlan-spekulációnak véget kell vetni és be kell vezetni egy felső határt az albérleteket illetően.”⁵⁸

A redisztribúció feletti örködést a hadsereg valósította meg. Ennek értelmében pedig sor kerülhetett helyi szinten számos atrocitásra, hiszen másként nem lehetett volna átrendezni a újraelosztó mechanizmusokat. A hadsereg aktív szerepére azért is volt szükség, mert a közigazgatás romokban hevert, benne pedig olyan korrupt hivatalnokok foglaltak helyet, akik kompromittálódtak a gyarmati rendszerben. Ez ahhoz vezetett volna, hogy a közigazgatás megakaszthatta volna Sankara reformterveinek végrehajtását. Ugyanakkor a hadsereg részvétele vala-

⁵⁷ Ugyanott.

⁵⁸ Ugyanott.

melyest természetesnek is mondható, hiszen ezen reformfolyamatok kikényszerítésére igénybe kellett venni az állam erőszak monopóliumát.

A reformtervezet érdekessége a népegészségügy kérdése. Az 1980-as években még *Niculae Ceaușescu* Romániájában sem voltak eldobható injekciós tűk, nem hogy Afrika egyik legszegényebb államában. Viszont nagyra értékelendő célkitűzés és vállalkozás volt az Sankara részéről, hogy az egészségügyet illetően felvilágosító tevékenységekbe kezdett, ugyanis le kell szögezni, hogy Afrikában a mai napig olyan betegségek szednek áldozatokat, amelyek Európában ma már ismeretlenek. Az anyák és gyermekeik pedig egy különösen veszélyeztetett csoport.

A közigazgatásban volt a legtarthatatlanabb a helyzet. A közigazgatásban ugyanis megmutatkozott minden olyan gyarmati örökség, amely Franciaországot azzá a túlbürokratizált állammá teszi, ahol a túlzott centralizáció és az egymással szemben homályos hierarchiában létező hivatalok és azok hivatalnokai képtelenek olykor elemi, hétköznapi élettel kapcsolatos kérdéseket rövid időn belül és hatékonyan rendezni. Az egykori anyaország terhes történelmi öröksége ugyanis kivetült az összes egykori gyarmatra is, mert a francia gyarmatügyi igazgatási rendszert kiépítő csúcshivatalnokok úgy látták annak idején jónak, ha a gyarmaton a francia rendszer teljes recepciójára kerül sor. Mindez azt idézte elő, hogy a francia közigazgatás összes visszas oldala a helyi afrikai viszonyokra adaptálódva úgy jelenjen meg, hogy a felszabaduló államokat hosszú időre olyan bürokratikus káoszba taszítsa, amelynek révén az átlagember úgy érezhette, hogy bármilyen ügyről is legyen szó, az állami közszolgáltatokat ha lehetséges, akkor inkább kerülje el lehetőleg jó messzire, mintsem hogy bevonja őket az állampolgár mindennapi életében megjelenő jogügyletek elintézésébe.

Az államot vezető személyek perspektívájából pedig kirajzolódik az aulikus francia hivatalnok képe. Ez a hivatalnoki réteg már a kora újkortól kezdve a francia királytól függő helyzetű személyekből állt, s ebben még Franciaország újkori államforma változásai sem hoztak változást. A francia típusú bürokrácia alaptermészete a jogi értelemben vett felelőtlenség: ha valaki bekerült a francia hivatalnoki gárdába, akkor az általában nem a képességeinek, hanem kapcsolati rendszerének köszönhetette pozícióját, akár a legalacsonyabb szinten is. Ezért az aulikus magatartás volt az egyetlen olyan magatartásforma, amelytől előléptetést remélhetett. De mivel a francia hivatalnokot az ország történelmi fejlődésének köszönhetően rendkívül nehezen lehet elbocsájtani, ezért nem áll érdekében a színvonalas munkavégzés. Ennek köszönhetően a francia típusú közigazgatási modell rendkívül alacsony hatékonysággal működik, minél magasabb szintet veszünk a sokszor átláthatatlan felelősségi rendszerrel sújtott képzeletbeli piramisra, egyre inkább kirajzolódik a hivatalnokok rokoni és kapcsolati hálója, amely

sokszor a szakszerűség és a józan ész ellenében, az elemi logikával szembemenve léteznek.

A francia gyarmatosítás egyik igazán nagyívű történelmi bűne ennek a rendszernek a gyarmatokra történő kiterjesztése és helyi viszonyokra történő adaptálása. Ez a szisztéma hosszú időre tartósította azt a rendkívül terhes viszonyrendszert, amely gúzsba kötötte a szerencsétlen sorsú felszabadult államok belső mozgásterét. Ez a vízfejű és velejéig korrupt struktúra ugyanis képes volt a legszükségesebb reformokat is csírájában elfojtani.

A közigazgatás volt tehát az a terület, ami igazán reformokért kiáltott. Egyrészt meg kellett szabadulni attól a személyzettől, amely a francia időkben nyerte el pozíciót, másrészt szét kellett verni az olyan hagyományos, illetve ebben kontextusban inkább az „elmaradott” szóval leírható társadalmi struktúrákkal, amelyek pusztán létüknél fogva nem tették lehetővé Felső-Volta nemzetállammá fejlődését.

Az állam legfelsőbb szerve a *Nemzeti Forradalmi Tanács* (Conseil de la Révolution) lett. Sankara ezt a szervezetet fiatal tisztáraival töltötte fel. Meggyőződése szerint erre azért volt szükség, mert a katonatiszteket köti az engedelmesség és a hűség, így pedig a forradalom céljai is könnyebben valósíthatók meg.⁵⁹

A közigazgatás átalakításához ki kellett iktatni a rendszerre leselkedő legfőbb veszélyforrást, azaz a hadsereg konzervatív felső vezetését. *Yoryan Gabriel Somé* vezérkari főnököt egyenesen a Sankarához hű katonák távolították el. Azonban Sankara nem akart vérengzést és terrorhullámot végrehajtani, ezért a kényszer-nyugdíjaztatás eszközéhez nyúlt. A hadsereg bár valamelyest „szent tehén” volt a rendszerben, így sikerült 100 magasabb rendfokozatban szolgáló tisztet és mintegy további 1000 egyéb tisztet eltávolítani. A katonákat a tanárok követték: közülük mintegy 1400 főt küldött az új rendszer nyugdíjba. Ez némiképpen elmentmond a Sankara-féle kormányprogramnak, azonban itt feltehetőleg az volt az új államfő célja, hogy a diákokat másfajta szellemben oktassák és neveljék, mint ahogy azt az erősen frankofón töltetű, neokolonialista jellegű oktatási rendszerben csinálták.⁶⁰

Sankara nem habozott, ami a hadsereget illeti: országszerte toborzást kezdett az új haderő és az új közigazgatás felépítéséhez. Az új alkalmazottak száma rövid időn belül elérte a 60 000 főt. Ez az állomány legfőként a politikai tisztek státusával rokonítható, azzal a különbséggel, hogy többségüket kimondottan az államigazgatás köré csoportosította az új rendszer. Ezek a helyi és országos szinten is jelen lévő testületek a Forradalom Védelmi Bizottságai (Comités de défense de la

⁵⁹ Ld. Grütjen, 2011. 247.

⁶⁰ Ld. Grütjen, 2011. 248.

Révolution) nevet kapták. Legfőbb feladatuk tulajdonképpen a végrehajtó hatalom ellenőrzése volt, noha kétséges, hogy a pár hónap alatt kiképzett személyzet szakértelemmel bírta vajon ezt.⁶¹

Ami viszont ténylegesen kifogásolható intézmény volt a Sankara-féle reformok közül, az a *Forradalmi Népbíróságok* (Tribunaux Populaires de la Révolution) intézményrendszere. Ez a hat laikus ülnökből és egy jogvégzett személyből álló bíróság lett a bírói hatalom legfőbb birtokosa. Bár a rendszer pozitívumai közé tartozik, hogy a legfőbb bírósági vezetők mind valódi bírók voltak, azonban a forradalmi rendszer sajátosságai erre a bírósági szisztémára is nagyban illettek: a laikus ülnökök egytől-egyig a CDR tagjai voltak, amely által megannyi bírósági ügy borítékolható kimenettel zárult.⁶² Nem beszélve arról, hogy a rendszer a korrupcióval való leszámolás helyett az ülnökök révén alkalmat adott arra, hogy az új rendszer morális felsőbbrendűségébe vetett hitét akár a támogatók oldaláról is kikezdje.

A változások csúcsát viszont nem a közigazgatásban vagy a hadseregben kell keresni, hanem az új állam mibenlétében: az új állam nevének és alkotmányának megváltoztatásában. Felső-Voltáról ugyanis Burkina Faso névre lett átkeresztelve az állam neve. Ez jelentette magának Sankarának a társadalom megtervezésének a csúcsát. A Faso név önmagában országot jelent, de nem az analóg, szó szerinti fordítás keretei között. „A Faso egy jogi és politikai egység, a lerombolhatatlan ház, ahonnan a szabadság életre keltő szele és a méltóság árad, amely visszaadja a népnek minden nagyságát és amelyben a nép minden természetes szövetségese a Földért dolgozik, ami a szabadságról és méltóságról szőtt ideálokban osztoznak. A Faso Burkina népének forradalmi hazája.” - így az alkotmányozó nemzetgyűlés 84/43. határozatának 3. szakasza.⁶³

Burkina lakóinak megnevezése a „burkinai”, illetve az indoeurópai nyelvcsaládokban a „burkinabe” szó valamilyen ragozott formája. Ez a szó a helyi mosszi és fulbe nyelv keverékéből alkotott műszó. Maga a „burkina” szó ugyanis önmagában becsületet jelent mosszi nyelven, ám ezt Sankarácék ötvözték a „burkinabé” szóval, amely a szövegkörnyezettől függően jelenthet egy mondatban nőt vagy férfit. Tehát az így preparált szó jelentése „becsületes embert” jelent. Ez elnevezés, nevezetesen a „Becsületes Emberek Országá” magától Sankarától származik, aki maga írta újjá az „újjászületett ország” himnuszát is. A korábban *Une Seule Nuit* (Egy éjszaka) címen ismert himnusz új szöveget és címet kapott általa, így lett az új himnusz a *L'Hymne de la victoire* („A győzelem himnusza”) Burkina Faso himnuszának új hivatalos szövege. Sankara módfelett kedvelte a pátoszt,

⁶¹ Ld. Ugyanott.

⁶² Ld. Grütjen, 2011. 248-249.

⁶³ Grütjen, 2011. 250.

amely összezsengett a megvesztegethetetlenségről és katonai fegyelemről, valamint becsületről vallott elképzeléseivel.

Nagy kérdés volt azonban, hogy mit kezd Sankara a hagyományos afrikai társadalmi struktúrákkal. Ugyanis egyfelől végre akart hajtani egy teljes körű dekolonizációt, amely egyúttal az „afrikaiság” felértékelését jelenti, erre utal az ország új neve is. Viszont másrészt a törzsi viszonyok és az extrémén patriarchális szerepek nem kedveztek egy modern nemzetet felépíteni szándékozó reformer elképzeléseinek.

Ezekben a kérdésekben Sankara egyértelműen a törzsi struktúrák felszámolása mellett döntött. Belenyúlt a helyi házassági szokásjogba: míg korábban az iszlám joghoz nagyon hasonló aranyhozománnyal kellett kiváltani a férjjelöltnek az apósnál a feleséget, addig ennek a helyére tisztán polgári alapú házasság intézményét vezette be. Ez a reform azért volt szükséges, hogy a nő kikerüljön a vagyoni jellegű, szóbeli szerződések kötelékéből és az így létrejött házasságok tisztán polgári jellegű vagyoni közösségek legyenek, amely a két házasulandó fél akaratnyilatkozatán nyugodhatott. A közös akaratnyilatkozat két nagykorú, épelméjű személy egy irányba tartó elképzeléseit tükrözi. Ennek megfelelően a gyermekházasságok és a tényleges leánykereskedelem visszaszorítása végre olyan támogatást kapott, amivel megindulhatott ennek az egyéni akaratot semmibevevő gyakorlat állami üldözése.⁶⁴

A törzsfőnököknek semilyen szerepet nem szánt az új burkinai államvezetést. A javarészt katonatisztekkel álló tanács ugyanis teljes egészében fel kívánta számolni a nemzetté válás útjában álló hagyományos intézményrendszerrel. Ugyanígy tekintettek a hagyományos, törzsies jellegű női nemi szerepekre és az azokhoz kapcsolódó primitív joggyakorlatra. „A családpolitikát már a nevelői szinten is megilleti egy olyan különleges pozíció, amelynek révén minden ember képes lehet családot alkotni. Ezzel összefüggésben különleges célok kerültek megfogalmazásra: a háztartáson belüli női munka megkönnyítése, az asszonyok gazdasági támogatása, óvodák építése, családtervezés támogatása.”⁶⁵

Bár az ország katolikus-izlám jellege különösen ellenállhatott az utóbbi pontnak, azonban a családtervezésnek voltak egészségügyi okai is. Ilyen többek között a nemi úton terjedő betegségek visszaszorítása, illetve a nő élete kockáztatásának visszaszorítása az akár élethossziglan szülni akaró nők esetében. Ugyanakkor szokatlan módon már a nevelő feladatát ellátó személy is család, illetve ahhoz hasonló jogviszonybeli besorolás alá került, ezzel pedig állami támogatásokra lett jogosult. Ezzel akarta Sankara a család intézményét a mindennapokban megerősíteni.

⁶⁴ Ld. Fahrenhorst, 1988. 71.

⁶⁵ Ugyanott.

Elképzelései egy ötéves tervben öltöttek testet. A gazdasági és társadalmi változásokról szőtt elképzelései ugyanakkor a kultúra területére is kiterjedtek. A nagyjából 60 különböző kisebb-nagyobb törzs nagyjából ugyanennyi nyelven és nyelvjárásban dicsérte vagy szidta az Istent a római katolicizmus, illetve kisebb részt a szunnita iszlám keretei között, hogy miért Burkina Fasóba teremtette őt a mindenható. Ebből a rendkívül színes kavalkádból akart Sankara egy igazi nemzetet kialakítani.

Mit lehet kezdeni a helyi identitásokkal? Mennyire lehet felülről irányítva felépíteni egy nemzetet? Milyen mértékben lehet hagyatkozni az egykori gyarmattartó által létrehozott kulturális struktúrákra? A válaszok az alábbiakban foglalhatók össze: bár az ország függetlensége a „szabadság” szó olykor túlzottan patetikus túlhangsúlyozásával fonódott össze, ám a frankofón jelleget meg kellett tartani. Erre azért volt az országnak szüksége, mert a francia nyelv továbbra is lingua francaként funkcionált a mindennapi érintkezésben, ezenkívül pedig segítette a diplomáciai kapcsolatok fejlődését. Mindezek mellett a személycserék és az államigazgatás átformálása a francia igazgatási rendszer fokozódó életképtelensége miatt szükséges volt, ám az iskolarendszer vagy az erőszakszervek esetében a francia minták elhagyásával teljes káosz lett volna az érintett szektorokon úrrá. Ebben az esetben felmerülne a más országokból kért tanácsadók esetleges szerepe, azonban ehhez Sankaráék túl nacionalisták voltak, hogy ilyesmit kérjenek, nem hogy még adott esetben el is fogadjanak.

Ez a felfogás öltött testet az önellátásra irányuló gazdasági programtervezetben. Az ötéves tervben egy olyan nemzetgazdaság alapjait akarták lerakni, amelyben Burkina Faso jelentős mértékben visszafoghatja importfüggőségét. Kérdés, hogy ez az elgondolás mennyire volt korszerű. Ebben a helyzetben ugyanis Sankaráék reformjai nem helyezték az állami vagyont a magántulajdon felé, éppen ellenkezőleg: lakásépítést és urbanizációt tűzött ki maga elé az ötéves terv. Ez pedig nem egy „nagy ugráshoz” hasonlítható program, hanem sokkal inkább egy, a mezőgazdaságból remélt állami profitokat polgárosodásra fordító, ugyanakkor autoriter jellegű, verbális elemeiben populistá gazdasági rendszer rajzolódik ki. Ez annyiban meglepő, hogy Sankara maga rajongással tekintett Marx azon elképzeléseire, amelyekben a filozófus minél nagyobb közösségi tulajdon, illetve az idő múlásával elhaló magántulajdon mellett szállt síkra. Az 1980-as évekre azonban már a szolgáltatói szektor volt a legerősebb az összes fejlett kapitalista államban, éppen ezért érthetetlen az, hogy Sankara programjában és beszédeiben miért szorult annyira háttérbe a szolgáltatói szektor fejlesztése.

Sankarát 1987. október 15-én gyilkolták meg. A gyilkosság körülményei ismeretlenek, ugyanis sem a támadók kiléte, sem pedig azok célja nem volt világos. Arra lehet gyanakodni, hogy a gyilkosok ismerték Sankarát. A felbujtó feltehe-

tőleg a következő elnök, Blaise Compaoré lehetett. A legfőbb motiváció az állandósult forradalmi, illetve rendkívüli állapot volt, amelynek volt számos nehezítője, főként politikusi körökben. Sankara ugyanis az átlagember számára egy népszerű, jól beszélő, karizmatikus politikust testesített meg. Beszédei, amelyek a mai ízlésnek mindenképpen dagályosnak hatnak, sokkal inkább Afrika Fidel Castrojává emelte őt. Amikor beiktattatta magát hivatalába, akkor azonnal eladta az összes minisztériumi autót. Ennek az akciónak nem pusztán populista céljai voltak, hanem az is, hogy felhívja a figyelmet a természeti környezet megóvására. Manapság a környezetvédelmi témák a közbeszéd mindennapos részét képezik, ám az 1980-as években még korántsem volt ennyire főhullámon belüli téma.

Sankara öröksége, rövid hivatali idejében elért eredményei a mai napig is meghatározzák Burkina Faso arculatát. A legfontosabb eredménye a női emancipáció: Burkina Fasóban a legmagasabb a női vezetők és női politikusok aránya, ami Nyugat-Afrika régióját illeti, számszerűsítve pedig elmondható, hogy ez soha nem volt alacsonyabb 20%-nál. E rövid időszak is elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a női jogokat kiszélesítse, felvegye a harcot a kényszerházasság és a gyermekházasság ellen.⁶⁶ A női jogok színterén tehát egy abszolút sereghajtó államból sikerült egy regionális élszereplőt faragni.

Más reformjai azonban nem éltek meg a kifutásukat. A közigazgatás decentralizációja ugyan elvi szinten megvalósult, tehát létrejött a „30 tartomány – 300 megye”⁶⁷ közigazgatási struktúrája, azonban nem lehet tudni, hogy ez ténylegesen milyen hatékonysággal működött volna a gyakorlatban. Ugyanez jellemző a faültetési kampányra is. Helyesen és sok szempontból korát megelőzően ismerte fel, hogy a Száhel növényekkel való tarkítására szükség van, de akkoriban az ehhez kellő támogatás még nem volt adott. Magyar katonák számoltak be arról, hogy milyen volt az afrikaiak növényekhez való hozzáállása: még Kadhafi Líbiájában is kitépték az elültetett növényeket földből, ezért nem volt ritka, hogy fegyveres őr vigyázott azokra. Ennek megfelelően pedig a mezőgazdasági reformokról szóló elképzelések sem vertek olyan mély gyökeret a burkinai néplélekben, mint beszédei. Ougadougouban, Burkina Faso fővárosában a mai napig őrzi emléktét szobra, amelyre leghíresebb beszéde címét is felvették.

Sankara megítélése egyértelműen pozitív, főleg a fekete nacionalista és afrikai szocialista mozgalmakban és pártokban. Tevékenysége annak tér- és időbeli határai miatt nem ismert világszinten, Afrikában azonban a forradalom és a társadalmi igazságosság, a feltörekvő fiatal nemzedékek egyik ikonikus figurája lett. Számos baloldali politikai mozgalom reá tekint példaként, mikor forradalomról és nagyívű változásokról agítálnak.

⁶⁶ Ld. Grütjen, 2011. 251.

⁶⁷ Ld. Fahrenhorst, 1988. 227.

Afrikában számos más politikus is igyekezett táplálkozni Che Guevara kultuszából. Az egyik kevésbé emblematikus figura KK, azaz Kenneth Kaunda. Kaunda a felszabadult Észak-Rhodesiának, azaz Zambiának lett az elnöke. A demokrácia keretei azonban kényelmetlenek voltak számára, így berendezett egy önkényuralmi rendszert 1964-1991 között. Bár beszédeiben sokszor értekezett a társadalmi egyenlőségről és a tulajdonviszonyok kiigazításáról, illetve a neokolonializmus elleni küzdelemről. Számos alkalommal bírálta Dél-Afrika apartheid rendszerét, illetve (Dél-)Rhodesia apartheidhez rendkívül hasonló, gazdasági alapokon állva fajüldöző rendszerét. Támogatott számos fekete nacionalista és baloldali gerillamozgalmat, állama az apartheid egyik frontországa lett, azonban a retorikán kívül semmi többre nem futotta tőle. Legékesebb példa erre a zambiai részkészlet feldolgoztatása Rhodesiában és annak továbbszállítása az egykori gyarmatosító államba, Nagy-Britanniába. Ennél fogva Kaunda önjelölt Che Guevara-szerepe meglehetősen hiteltelennek bizonyult. Jelenleg a politikától visszavonultan él a 94 éves egykori diktátor.

Nálánál problematikusabb figura Robert Mugabe. Robert Mugabe 2017-ig vezette Zimbabwe-t, 1980-tól fokozatosan felszámolta a hamvába holt, Abel Muzorewa püspökhöz vezette egyéves demokratikus kísérletet. Robert Mugabe sokféle figurából próbálta felépíteni saját egyéniségét. Növesztett ő Hitler-bajuszt is, majd szónokolt arról, hogy majd ő szeretne Afrika Hitleré lenni. A fehér farmerek ellenében próbálta magát Che Guevaraként felépíteni, a földosztás demagógiáját is keresztül vitte a maga szájíze szerint: az 1990-es évektől szabadkezet

Sankara találkozik Fidel Castróval

adott a fehérek előldözéséhez, e tetteket pedig a feltüzelt hívei hajtották végre. A legsokkolóbb azonban mégsem ez az államilag támogatott vandalizmus volt, hanem az, hogy egy élelmiszer-exportőr országból csinált egy élelmiszer-importőrt, amelynek pénze olyannyira elértéktelenedett, hogy az utcán gyűjtötták fel kötegekben.

Összegezve: Thomas Sankara mondható az egyetlen valóban Che Guevara-típusú figurának. Ezt támasztják alá beszédei, társadalmi víziói és az azokból származó Sankara-örökség.

Felhasznált forrás:

Biography of Thomas Sankara, <http://www.africansuccess.org/visuFiche.php?id=59&lang=en> (Utolsó elérés: 2018. november 9.)

McFarland, Daniel Miles – Rupley, Lawrence A.: *Historical Dictionary of Burkina Faso*. Scarecrow Press, London, 1998.

Ray, Carina: Sankara-szócikk. <https://www.britannica.com/biography/Thomas-Sankara> (Utolsó elérés: 2018. november 9.)

Thomas Sankara – Bio, Spouse, Children, Cause of Death, Quotes, Quick Facts.

<https://answersafrica.com/thomas-sankara-7-quick-facts.html> (Utolsó elérés: 2018. november 9.)

Felhasznált irodalom:

Fahrenhorst, Brigitte: *Der Versuch einer integrierten Umweltpolitik : das Entwicklungsmodell Burkina Faso unter Sankara*. Institut für Afrika-Kunde, Hamburg, 1988.

Grütjen, Klaus: *Lokale Selbstverwaltung im Spannungsfeld von afrikanischer Tradition und europäischer Moderne: Dezentralisierung und Dekonzentration in den frankophonen Staaten Westafrikas am Beispiel Burkina Fasos*. Köppe Verlag, Köln, 2011.

Harsch, Ernest: *Burkina Faso : a history of power, protest and revolution*. Zed, London, 2017.

Wladarsch, Evelyn: *Time, health, culture : cultural time concepts and health-related time preferences in Burkina Faso*. Reimer Verlag, Berlin, 2005.

Zolcsák Attila

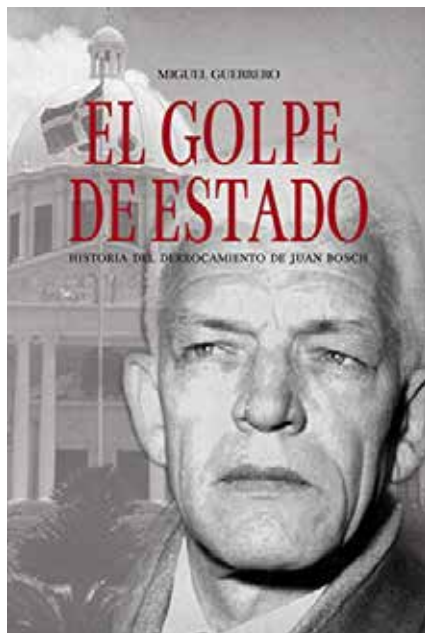
Az 1965-ös áprilisi forradalom és az amerikai intervenció Dominikában

A 31 éven át uralkodó *Rafael L. Trujillo* 1961-es meggyilkolása, valamint az 1965-ös forradalom és amerikai katonai intervenció közötti korszak a Dominikai Köztársaság történetének kiemelt epizódját jelenti. A társadalmi harcokban a Trujillo-rendszer régi uralkodó elitje, a feltörekvő kereskedelmi burzsoázia, a népi tömegek és az USA volt a főszereplő. Az elit „régí” csoportja – Trujillo családja, a katonai bürokratikus elit tagjai és a régi oligarchia – a Trujillo-rendszer Trujillo nélküli folytatásáért küzdött; ez a csoport 1962 elején szenvedett vereséget. Ezt követően a feltörekvő, ad-

dig mellőzött burzsoá csoportok – elsősorban a kereskedelmi – tette rá a kezét az államhatalomra, mint a függő kapitalizmus viszonyai között a tőkefelhalmozás legfontosabb, Dominikában különösen kiemelt szerepet játszó eszközére; Trujillo államosított magánvagyonra például az ipar és a legjobb minőségű földterületek nagyobb része mellett a kulcsfontosságú cukorgyárak nagy részére is kiterjedt. Majd az 1962-es demokratikus választások után a népi tömegek jelentek meg a színen, akik a javak feléjük történő újraelosztásáért harcoltak. 1963-ban Dominika első demokratikusan választott kormányát katonai puccs döntötte meg, de az új junta hatalma a gazdasági válság miatt instabil volt. Az USA egy demokratikus kormányt akart, mely nem fenyegetett a „kommunista” átalakulás veszélyével, illetve nem is válhatott annak kiváltó okává.⁶⁸

Az 1963. szeptember 25-i katonai puccsal hatalomra került rendszer ellen 1964-től kezdődött az „ellenpuccs” szervezése a megbuktatott demokratikus elnök, *Juan Bosch* hívei által. A Bosch-párti katonatisztek vezette puccskísérlet végül azonban csak 1965. április 24-én kezdődött. Célja a junta megdöntése volt. Egy másik tiszti csoport ugyanakkor nem Juan Bosch-t és az 1963-as alkotmány demokráciáját, hanem egy másik juntát kívánt felállítani; ők a másik dominikai exelnök, Joaquín Balaguer hívei voltak.

Noha a *Donald Reid Cabral* vezette kormány 1965 szeptemberére írta ki a választásokat, azt is bejelentette, hogy egyik ex-elnök sem indulhat. A hegemonia megrendülése előtérbe helyezte a Latin-Amerikában hagyományosan kiemelt jelentőséggel bíró hadsereget. A társadalmon belüli törésvonalak a hadseregen belüli törésvonalakban manifesztálódtak; mivel azonban Dominika ezen krízisperiódusában ez utóbbi jelentette a tényleges hatalmi erőt, a hadsereg frakciói közötti erőviszonyok meghatározóbbak lettek az azokat létrehozó társadalmi viszonyoknál.

A puccs
– Juan Bosch megbuktatásának története

⁶⁸ Villalona, 227-233.old. Az USA számára az elsődleges szempont a dominikai függő kapitalizmus fenntartása volt; akár diktatórikusan, akár demokratikusan.

A tárgyalat időszakban súlyos gazdasági válság lett úrrá Dominikán; egy CIA elemzés Cabral támogatottságát mindössze 5%-ra becsülte.⁶⁹ Noha a puccsot későbbre tervezték, a lépés szükségessé vált, a rendszer ugyanis több alkotmányhű katonatisztet megkísérelt letartóztatni: a parancsot végrehajtani kívánó Rivera tábornok azonban ezt követően maga került őrizetbe. A kitörő lázadás eleinte sikeresnek tűnt; az események majdani főszereplője, *Francisco Caamano* mellett *Fernández Domínguez* ezredes volt a legfontosabb vezető. A Február 16. és Augusztus 17. erődjének megszállása után a fellázadt katonai egységek betörték a fővárosba; *Wessin y Wessin*, a rendszer legütőképesebb alakulatait csoportosító légierő parancsnoka San Isidro erődjében ölbe tett kézzel nézte az eseményeket. A civil lakosság a fellázadt katonák mellé állt; mindezt látva Cabral elnök 25-én lemondott, és az USA-ba menekült. A lázadók – akik „konstitucionalistáknak” nevezték magukat, az 1963-as alkotmányt elismerve – megszállták az elnöki palotát, a rádiót és a televíziót, legyőzve a „lojalistákat”. Bosch helyettesítő politikai képviselőjük, Urena, le is tette az elnöki esküt.⁷⁰ A szárazföldi hadsereg vidéki egységeihez hasonlóan a Wessin y Wessin ellenőrzése alatt álló légierő is semleges maradt; a hajóhad azonban tudomásul vette a történeteket, és átállt a lázadók oldalára.⁷¹

Wessin y Wessin – képviselőjén, *Benoit* ezredesen keresztül – kapcsolatba lépett a győztes lázadókkal, közös katonai kormányt javasolva. A tárgyalás azonban nem járt sikerrel. A légierő parancsnoka nem volt hajlandó elfogadni Juan Bosch visszatérését; ennek híján azonban a lázadók nem léphettek vele szövetségre: Bosch elutasítása azt jelentette, hogy Wessin y Wessin a katonai uralmat többre tartja egy demokratikus választás eredményénél. Ebben az esetben viszont mi lett volna a biztosíték arra, hogy a jövőben beleegyeznek a demokratikus választásokba és a demokratikus alkotmány helyreállításába?

Wessin y Wessin az egyeztetés kudarca után új vezetőt nevezett ki *Pedro Bartolomé Benoit* tábornok személyében, és 26-án San Isidróból megindult a főváros ellen. A légierő több légitámadást mért a fővárosra, a tankok bevetése – melyek szintén a légierő alá tartoztak – pedig a lázadók gyors vereségét vetítette előre. A katonai helyzet megfordulása tömeges dezertálást váltott ki a soraikon belül. Ugyanazon a napon a lázadók képviselői *William Tapley Bennett* USA-nagykövet közbenjárását kérték, aki azonban fegyverletételt javasolt; az USA, ameddig arra

⁶⁹ Moreno 26-27.old. Cabral különösen balszerencsés döntése a katonai költségvetés megvágása volt, mellyel egyetlen támaszát fordította maga ellen. Crandall, 54.old.

⁷⁰ Ő, Urena, mint az 1963-as képviselőház elnöke volt jogosult az 1963-as alkotmány alapján az elnöki pozíció ideiglenes betöltésére. Szulc, 10.old.

⁷¹ Bővebben: Ubiera, Maffeo. A dominikai hadsereg a korszakban 10 ezer fő volt, a tengerészet 3500, a légierő 4000; ez utóbbi Wessin y Wessin parancsnoksága alatt álló elitalakulata 2500 fő volt; a szintén a fegyveres erőkhöz tartozó rendőri erők pedig 8500 fő. A szárazföldi erők lázadó katonáinak létszáma 1500-2000 fő volt. Palmer, 19-21.old.

számított, hogy két katonai junta fogja váltani egymást, közömbös maradt, azonban Bosch visszatérésének lehetőségét elutasította.⁷² A nem Bosch-párti lázadók elhagyták a konstitucionalisták ügyét; az amerikai reakció azonban Bosch híveire is demoralizálóan hatott; Urena maga is lemondott. A *Dominikai Forradalmi Párt* (Partido Revolucionario Dominicana - PRD; az 1962-es választásokon győztes Juan Bosch elnök pártja) dominikai vezetésének jelentős része szintén elhagyta a konstitucionalista ügyet. Csak a PRD egyszerű hívei maradtak, akik közül *Francisco Caamano Deno* vált a legfontosabbá. Aznap este, április 26-án adta ki Caamano a parancsot a fegyverek szétosztására a civil támogatók között, mely által a katonai lázadás forradalomba csapott át. Másnap, 27-én a hajóhad átvált Wessinhez, aki a megkezdte a fővárosba való bejutás kulcsáért, a Duarte-hídnál való harcot; egy ezzel párhuzamos lojalista támadás pedig visszafoglalta az Elnöki Palotát.⁷³

Elías Wessin y Wessin tábornok

A helyzet azonban aznap éjjel megfordult: a fegyveres civilek támogatásával a konstitucionalisták Caamano vezetésével a Duarte-hídnál visszaverték a támadást. A felkelés vezérkara is megváltozott: a visszavonuló illetve dezertáló katonai vezetők helyére civilek léptek Caamano mellé, akik – többé-kevésbé – biztosították az irreguláris civil fegyveres erők ellenőrzését, illetve a lázadó városi tömegek és a lázadó katonák közötti kapcsolatot. Április 28-án már Wessin y Wessin-féle lojalisták ellenőrzése alatt álló San Isidro elleni ellentámadásra készültek, mely ekkor fordult az USA-hoz, annak beavatkozását kérve. A lázadók sikere az amerikai nagykövetséget újfent meglepetésként érte, és Lyndon B. Johnson elnök – részben a követség információi alapján – Castrót sejtette az események mögött.

Április 28-án kezdődött az USA partraszállása, ekkor még csak 400 tengerészgyalogossal, melynek jogalapját az ezen a napon alakult Benoit-junta kérése teremtette meg.⁷⁴ Lyndon B. Johnson elnök e napi beszéde alapján hivatalos céljuk a követség épületének és a Dominikában tartózkodó amerikai állampolgároknak a védelme volt; gyakorlatilag a „kommunista veszély” felszámolása tekinthető

⁷² Az április 24-i események az USA-nagykövetséget is váratlanul érték; mivel azonban Bennet nagykövet Cabral elnök személyes jóbarátjaként a megbuktatott kormánnyal szimpatizált, a helyzetről a lázadókat befektető képét nyújtott Washington számára. Beshel, 38-41.old., Szulc.

⁷³ Glejjeses, 17-21.old. Szulc, 22-40.old.

⁷⁴ Mivel Cabral elnök és Wessin y Wessin is az amerikaiakhoz fordult, okot bőven lehetett találni. Maffeo.

a színfalak mögötti valódi indoknak. Az amerikai elnök már április 30-án megpendítette a „kommunista” szálát, mely május 2-tól vált döntő jelentőségűvé. Ez utóbbi követség információján alapult, mely szerint a lázadók soraiban 50 fő kommunista tartózkodik; a követség ez alapján „6 hónapon belül” kommunista hatalomátvétellel számolt. A lista fogyatékosága - eleve szűkös terjedelmén kívül – az volt, hogy több ott szereplő ember nem is tartózkodott Dominikában, mások eleve nem voltak kommunisták, végül az ott szereplő tényleges kommunisták egyike sem volt vezető pozícióban. A vezetésben sem a két kommunista párt, sem a J14 (egy Castro-barát párt) nem vett részt. Az állítólagos kommunista atrocitások ugyanolyan légből kapottnak bizonyultak, mint a szovjet, kínai és kubai fegyveres jelenlétről szóló híresztelések.⁷⁵ Az USA tehát egy katonai diktatúra és egy potenciális kommunista átalakulás veszélyének kitett demokrácia lehetősége közül az előbbit választotta. A Duarte-híd megszállása és a San Isidróba való amerikai bevonulás nehezen magyarázható amerikai életek védelmével; sokkal inkább azt akadályozta meg, hogy a konstitucionalisták és a népi erők döntő győzelmet arathassanak; Wessin y Wessin lojalista csapatait amerikai szállítmányokkal látták el, ezzel mentve meg őket az összeomlástól.⁷⁶

Ennek a döntésnek a háttere az új, hidegháborús amerikai doktrína volt. Roosevelt elnök még 1933-ban véget vetett az ágyúnaszád-diplomáciának, meghirdetve a „jószerzés” elvét, mely a fegyveres intervenciókról való lemondást jelentette; az ezt követő évben az USA mind Haitiből, mind Nicaraguából kivonta a csapatait. A fordulatot a hidegháború jelentette; az USA az 1948-as Pánamerikai Konferencián vetette fel a kommunista beavatkozás veszélyét. Ezen elv értelmében a kommunista mozgalom külső (keleti blokk) behatolási kísérletet jelent, vagyis az ellen való fellépés a nyugati félteke önvédelmét jelenti. Arbenz elnök 1954-es megdöntése Guatemalában volt az első példája az új amerikai külpolitikai vonalnak. A kubai forradalom okozta megrázkódtatás hatására Kennedy elnök 1961 márciusában meghirdette a Szövetség a Haladásért programot, mely azonban nem jelentette a katonai doktrína feladását. A beavatkozás mindenesetre az USA-n belül is sok bírálatot kapott; L. W. Fullbright szenátor lett az ellenzök legfontosabb szóvivője.⁷⁷

Noha április 30-án Caamano vezetésével sikerült elfoglalni a fővárosban legfontosabb katonai létesítményét és fegyverraktárát, a junta erői által ellenőrzött Ozama-erődöt, ezzel lényegében le is zárult az offenzíva. Április 30-án elvi megállapodás született a tűzszünetről; másnap a lojalisták újjáalakított katonai

⁷⁵ Wilson, 158-159.old. Caamano állítólag személyesen végzett ki például egy lojalista tisztet, aki másnap igencsak meglepődött a hír hallatán; az USA követség megtámadása szintén hamis hír volt. Szulc, 72.old.

⁷⁶ Bővebben: Szolc.

⁷⁷ Crandall, 15-21.old. Wilson, 161-163.old

juntája újra hivatalos amerikai beavatkozásért folyamodott. Május 2-3-án így az USA összekötötte az amerikai nagykövetség, illetve a Duarte–híd környékén ellenőrzött területeit. A biztonsági zóna tehát elszigetelte a konstitucionalistákat ellenfeleiktől, megakadályozva előrenyomulásuk folytatását; másrészt a fővárosban levő területeiket is két részre vágta: a tengerparti magterületre – mely a konstitucionalisták központja volt –, amit a biztonsági zóna és a folyó vette körbe; illetve az északi városrész ipari zónájára, amit zömmel irreguláris erők tartottak ellenőrzésük alatt. A lázadók erőinek 80%-a délre, a tenger, a biztonsági zóna és az Ozama folyó által határolt területre lett bezárva, ami megakadályozta az esetleges vidék felé való terjeszkedésüket. A junta tárgyalási készsége helyzete javulásával meg is szűnt.⁷⁸

Május 3-án ennek ellenére az 1963-as törvényhozás egybegyűlt tagjai Caamanót választották ideiglenes köztársasági elnökké – Juan Bosch „átruházta” elnöki jogkörét, míg ő maga hivatalosan lemondott; ugyanezen a napon megállapodás született a másik oldalon is, hogy *Antonio Imbert Barrera* vezetésével civil részvevőkkel ellenkormány létesül Nemzeti Újjáépítés Kormánya (*Gobierno de Reconstrucción Nacional*) néven, mely május 7-én lépett hivatalba, a Benoit-juntát felváltva; maga Benoit ezredes az új kormány tagjává vált. Imbertnek, a rend-

Juan Bosch

őrség parancsnokának a kormány élére való kinevezése az USA ötlete volt, mivel abban bíztak, hogy Imbert Trujillo egykori gyilkosaként elfogadható közös jelölt lesz a dominikai frakciók számára. A terv szülőatyja a korábbi dominikai nagykövet, az április 30-án helyszínre érkező John B. Martin volt, aki Bennetnél szélesebb látókörrel bírt a dominikai eseményeket illetően; terve a lázadók bevonása volt

az Imbert vezette kormányba. Ez azonban a helyzet félreértésén alapult: Imbert Trujillo belső körébe tartozott, bűnrészes volt a diktatúra tetteiben, és elsősorban személyes okok miatt fordult a diktátor ellen; ez közismert volt róla az országban.⁷⁹

Május 5-én ratifikálták a tűzszünetet, mely az USA által ellenőrzött biztonsági zóna létesítését – pontosabban szentesítését – is magába foglalta; továbbá az

⁷⁸ Szulc, 97-111.old. Az amerikaiak által kialakított biztonsági zóna, mely a harcoló felek elválasztására szolgált, kizárólag konstitucionalista ellenőrzés alatt álló városrészek megszállását jelentette.

⁷⁹ Palmer, 71-72.old., Moreno, 34-37.old.

OAS (Amerikai Államok Szövetsége) május 6-án megszavazta (Chile, Ecuador, Peru, Mexikó és Uruguay ellenszavazata mellett), hogy a további beavatkozás a szervezet égisze alatt fog zajlani. Május 7-én megállapodás született arról is, hogy az OAS hivatalos delegációt küld az országba a helyzet rendezése, vagyis a „béke, demokrácia és az emberi jogok helyreállítása” céljából. Ezzel párhuzamosan Caamano hiába igyekezett az USA-t, illetve a helyszínre érkező OAS delegációt meggyőzni arról, hogy semmiféle kommunista veszély nem áll fenn. Az USA csapatai folyamatosan áramlottak a fővárosba.⁸⁰

Caamano kijelentette, hogy a régi junta utódaival nem hajlandó tárgyalni; ebben csak annyi eredményt sikerült elérnie, hogy az USA nyomására a gyűlölt Wessin y Wessin május 10-én lemondott. További követelése az 1963-as alkotmány elismerése volt. Az USA képviselője, *McGeorge Bundy* mindazonáltal Bosch-sal is felvette a kapcsolatot: „Ez a Bosch tisztára olyan, mint valami latin költő-hős, és tíz körömmel ragaszkodik ahhoz a rohadt alkotmányhoz”: hangzott a jelentés. Az ex-elnöknek tudtára adta, hogy személye nem kívánatos, helyette azonban *Antonio Guzmán*t, a PRD-tagját és Bosch bizalmasát hajlandó lenne elfogadni. Május 13-án erről elvben meg is állapodtak, amit Caamano is jóváhagyott. Imbertnek azonban nem tetszett a Guzmán-féle alternatíva, és igyekezett elgáncsolni a megállapodást. Imbert feltétel nélküli fegyverletételt követelt; így az USA elképzelése a közös kormányzat létrehozására nem valósult meg.⁸¹

Ezt követően azonban új fordulatot vettek az események. Imbert erői – az amerikaiaktól kvázi „önállósítva” magukat – megrohanták az elszigetelt északi szektort, 15-16-án legyőzve, május 21-re teljesen az ellenőrzésük alá vonva, nem téve különbséget a fegyveres lázadók és a civilek között; Imbert, aki eddig folyamatosan húzta-halasztotta az állandó tűzszünet aláírását, csak ekkor lett hajlandó elfogadni azt. A támadáshoz a Biztonsági Zónán is átvonultak, az amerikai hatóságok elnéző jóindulata, sőt, logisztikai támogatása mellett; Guzmán és Caamano hiába tiltakozott. Kiderült továbbá, hogy az USA Guzmántól nem csak a kommunis-

Antonio Guzmán

⁸⁰ Az amerikai intervencióról az Amerikai Államok Szervezetének (OAS) fogalma sem volt; a kommunista veszély hangsúlyozása a benemavatkozási tilalom megkerülésére szolgált az USA részéről. Glejjeses, 28-29.old.

⁸¹ Kérdés persze, hogy ez mennyire volt őszinte törekvés az amerikai kormányzat részéről; mivel ők látták el Imbert erőit, ha nagyon akarják, valószínűleg rá tudták volna szorítani a megegyezésre. Szulc, 177-198.old.

ták, hanem több konstitucionalista vezető száműzését is elvárja, amit azonban a Guzmán által elismert 1963-as alkotmány egyértelműen megtiltott. Május 26-án a Guzmán-féle alternatíva gyakorlatilag megszűnt.

Eközben május 19-én a lázadók (tehát a konstitucionalisták) megtámadták az Elnöki Palotát – mely az Imbert-féle lojalisták enklávéja volt a konstitucionalisták által ellenőrzött déli zónában-, a kísérlet azonban kudarcba fulladt; a vidéken állomásozó, addig semleges katonai egységek is Imbert mellé álltak. A konstitucionalista támadás kudarcának egyik oka a „semleges” amerikai katonák aktív beavatkozása volt; súlyos csapást jelentett a Caamano melletti legfontosabb katonai vezető, Fernandez Domínguez eleste.⁸²

Az „Áprilisi Forradalomban” döntő jelentőséggel bírt a fegyverek szétosztása a városi tömegek között. A baloldali szerveződések, melyek eleinte csak két katonai csoport rivalizálásaként tekintettek az eseményekre, ezt látva álltak a konstitucionalisták mellé. A „fegyvert a népnek jelszó” terjedése azonban az amerikaiak aggodalmát csak tovább növelte. Valamint a J14 mellett a két kommunista párt részvétele is tovább rontotta az „áprilisi forradalom” megítélését Washington részéről. A konstitucionalista népi tömegek kb. 117 fegyveres szervezetet állítottak fel, mely felett különböző szervezetek gyakorolták az ellenőrzést. Papírforma szerint mindegyikük Caamano kormányának volt alávetve, de ennek végrehajtása közel sem volt biztosított; maga Caamano sem tudta mindig kézben tartani a konstitucionalista oldal jónéhány csoportját. A fegyveresek száma elvileg 6000 fő körül mozgott, a valóságban azonban ennél feltehetően alacsonyabb volt; a fegyveres civilek száma mindazonáltal így is felülmúlta a lázadó katonákét.⁸³ A PRD mellett a J14, illetve a PRSC (Partido Revolucionaria Socialcristiana) jelentette a fő szervező erőt. A moszkovita PSD (Partido Socialista Dominicano), illetve a maoista MPD (Movimiento Popular Dominicano) szerepe elhanyagolható volt, noha jelenlétük nem vonható kétségbe: Bosch maga összesen 7-800 főre becsülte együttes taglétszámukat.⁸⁴ A civil hatóságok működése a fővárosban gyakorlatilag megszűnt, különös tekintettel a rendőrségére, mely a fegyveres csoportok kedvenc célpontjává vált. Rengeteg álhír is felbukkant – főleg az USA nagykövetségéről - az állítólagos atrocitásokról és a fegyveres kommunista jelenlétről, szintén nevetségesen eltúlzott méretekből. A városi középosztály mellett a munkásosztály és a külvárosi szegények is aktív szerepet játszottak az

⁸² Gleijeses, 32-36.old. A konstitucionalista oldalon álló mesterlövészek és az USA erők között folyamatosak voltak az összeütközések; az előbbieket Caamano csak félig-meddig tudta kézben tartani, az USA pedig több foglyot is kiadott a lojalistáknak. Az USA és a konstitucionalisták az éterben folytatták egymással a harcot; az egyik kommunista veszélyről, a másik a megszállók elleni harcról beszélve. Történeti érdekesség, hogy a konstitucionalisták az 1956-os Budapestre való hivatkozással a szovjet megszállással vetették egybe az amerikai intervenciót. Szulc, 172.old.

⁸³ Quispeya, 28.old.

⁸⁴ Bosch, 283.old.

eseményekben, gyakorlatilag önszerveződő struktúrákat hozva létre. Céljait tekintve az 1963-as Juan Bosch-féle kormányzat törekvései mellett álltak; Bosch a szociális és demokratikus alapjogok mellett földreformot hirdetett, és az 1963-as alkotmány a munkásönigazgatás elemeit is tartalmazta. A vidéki lakosság – néhány, a konstitucionalisták részéről kezdeményezett elvetélt gerillakísérlettel eltekintve – azonban csendben volt; az események a fővárosban zajlottak.

Az amerikai intervenciót az OAS jelenléte „legalizálta”, és még a konstitucionalisták is üdvözölték megjelenését; május 23-án az OAS parancsnokság élére például nem amerikai, hanem brazil katonatiszt került. Ennek árnyalásához azonban hozzá kell tenni, hogy a Dominikába bevonuló latin-amerikai katonai csapatok döntően USA-barát diktatúrákból érkeztek, így Brazília, Honduras, Paraguay és San Salvador képviselte magát; kivételként a hadsereggel nem rendelkező demokratikus Costa Rica rendőröket küldött. A megszálló erők összlétszámában azonban a latin-amerikai erők törpe kisebbséget képviseltek. Az OAS-bizottságot Brazília, Argentína, Kolumbia, Guatemala és Panama képviselői alkották; az egyezményt és az intervenciót a demokratikus országok (Chile, Mexikó, Uruguay és Venezuela) viszont elutasították; legkeményebben Mexikó lépett fel. Több OAS tagállam ugyanakkor katonai erőt nem, de orvosokat és humanitárius támogatást biztosított Dominika számára. Az OAS lényegében az amerikai intervenció cinkosává vált, az amerikai közti benemavatkozás elvét teljesen figyelmen kívül hagyva. Az Amerika-közi Fegyveres Erők felállításával az amerikai csapatok lassan megkezdtek a kivonulást.⁸⁵

A dominikai válság május 3-án az ENSZ-ben is megjelent. Több latin-amerikai ország mellett a Szovjetunió is sürgette a kivonulást, élesen elítélve a megszállást. Utóbbiak az ENSZ, az USA viszont az OAS-ra kívánta bízni a rendezést. A vita az intervenció jellege körül folyt: „erőszakos beavatkozás” esetén az ENSZ lett volna ugyanis jogosult a helyzet kezelésére, de humanitárius válság esetén pedig az OAS, mint regionális szervezet. Az elhúzódó jogi vita végül az amerikai diplomácia sikerével végződött.⁸⁶

A június 3-én érkezett 3 fős OAS bizottság aktív tárgyalásba kezdett a konstitucionalistákkal. Mivel Caamano ragaszkodott az 1963-as alkotmányhoz, így június 15-16-án az USA nyomásgyakorló céllal csapást mért a konstitucionalisták megmaradt zónájára, majd visszahúzódott. A június 23-ai elvi megállapodás értelmében így Caamano engedett: belegyezett egy új egységkormányt felállításába az USA jelöltje, Héctor García Godoy vezetésével, melynek feladata az új választások lebonyolítása lett: Godoy Balaguer régi híve volt, emellett 63-ban Bosch külügyminisztere; vagyis mindegyik frakcióban voltak

⁸⁵ Beschel, 61-65.old.

⁸⁶ Wilson, 172-175.old; Palmer, 86-99.old.

kapcsolatai, így rövid távú megoldásként mindenki által elfogadhatónak tűnt. A tervhez azonban szükség volt mind a konstitucionalista vezetők, mind Imbert jóváhagyására. Mindkét fél elfogadta az amnesztiát és az amerikai csapatok kivonását; azonban Imbert elutasította a lázadó katonák visszafogadását a hadseregbe, míg Caamano számára ez az ügy kulcsfontosságú volt. Noha májusban a Guzmán-féle terv még katonai pozíciókat garantált a konstitucionalistáknak, ez az opció júniusra megszűnt. Július 8-án így a konstitucionalisták is „lenyeltek a békát”, elfogadva Godoyt; mindaddig halasztgatták a dolgot, hátha sikerül elérni garantált reintegrációjukat a hadseregbe. Azt azonban sikerült elérniük, hogy a lojalista erők leggyűlöltebb figurája, a már korábban eltávolított Wessin y Wessin el is hagyja az országot: a vezető katonai pozíciók azonban az Imbert oldalán álló „lojalista” katonatisztek kezére kerültek. Július 12-én Imbert is elfogadta az új helyzetet; azonban annyira megtetszett neki a posztja, hogy ténylegesen csak augusztus 30-án mondott le; ekkor már nem tehetett mást, mivel az amerikaiak augusztus 14-vel megvonták tőle az anyagi támogatást. Augusztus 31-én megszületett a Dominikai Megbékélési- és Alkotmányossági Egyezmény, mely következő évre választásokat írt ki, garantálta a sértetlenséget és a politikai és szabadságjogok garantálását. Ezt követően, szeptember 3-án Caamano is lemondott, és 3-tól a Godoy-kormány maradt az egyetlen kormány Dominikában. A konstitucionalista fegyveres erők a Február 27. erődbe vonultak vissza, ahonnan a felkelést áprilisban elkezdték.⁸⁷

A választási kampány a június 28-án hazatért Balaguer és Bosch között zajlott, számos atrocitással az utóbbi hívei ellen, gyilkosságokat is beleértve; a Megbékélési- és Alkotmányossági Egyezmény papíron maradt. December 19-én Caamanót elszállásoló Matún hotelt is megtámadták, ahol kisebb csata bontakozott ki. Az 1966. július 10-én lezajlott választásokon Balaguer-féle *Partido Reformista* 57%-ot kapott, míg Bosch 37 %-ot. A választási csalás ténye nyilvánvaló, ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a kampányt Bosch rendkívül rosszul kezelte. Balaguer békét és kiegyensúlyozottságot hirdetett, mely Dominika történetét ismerve különösen vonzó jelszó volt; Bosch ezzel szemben a káosz kiújulásával fenyegetett.⁸⁸ Ezt követően, 1966 őszén a megszálló erők is elhagyták az országot.

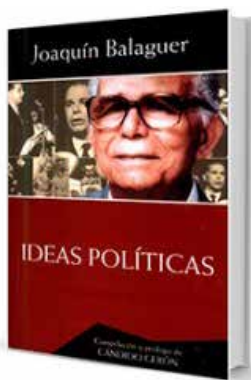
A népi tömegek és a dominikai gazdasági elit követeléseinak egyidejű kielégítése nem volt lehetséges. A demokratikus, lefelé történő újraelosztás konstitucionalista

⁸⁷ Palmer, 86-93.old., Gleijeses, 39-43.old. Godoy rendszeres ígéretet tett a katonai pozícióik rendezésére, azonban az 1966-os választásokig ebből semmi sem valósult meg.

⁸⁸ Maffeo. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy győzelme esetén való hatalmon maradása nem volt lehetséges opció: a CIA belső elemzése erre az esetre maximum egy hét időtartamot jósolt. Ugyancsak a CIA jelentése világítja meg azt, hogy sokan a terrortól való félelem, mások pedig amiatt nem szavaztak Boschra, mert a felfordulás kiújulásától tartottak; a CIA mindenesetre azért „besegített” a választás kimenetelére. Crandall, 91.old.

kísérlete és a diktatórikus, felfelé történő újraelosztás összecsapásában az előbbi győzött; a végkimenetelben az USA-beavatkozása volt döntő. A "nemzeti burzsoázia" túl gyengének bizonyult a Trujillo-féle monopolkapitalizmus számára előnyös felváltására, sőt, még a meghódított államhatalom kézbentartására is: ezért először a hadsereghez, majd annak egységének megszűnése után természetes szövetségéhez, az amerikai imperializmushoz kellett fordulnia. Az USA számára az elsődleges szempont imperialista hegemoniájának biztosítása, vagyis Dominika strukturális függőségének fenntartása volt. Az USA által igényelt dominikai exportcikk olcsó árát az olcsó helyi munkaerő biztosította; így a tömegek helyzetének radikális javítása egyáltalán nem állt az imperializmus érdekében. A beavatkozás az USA helyzetét és megítélését egyébiránt hosszú távon gyengítette. Az USA tartott a dominóelvtől, különösen Kuba után; ehhez képest pontosan az USA beavatkozása erősítette az Amerika-ellenességet és a helyi szélsőbaloldalt mind Dominikában, mind Latin-Amerikában. A latin-amerikai államok gyanakvása szintén megerősödött az USA-val szemben. Az állítólagos kommunista veszélyről, amely az intervenció egyik oka volt, mindent elmond a Dominikai Kommunista Párt beismerése: teljesen felkészületlen állapotban érték őket az események.

Balaguer rendszere ezt követően a bonapartizmus sajátos formáját képviselve 12 évig állt fenn; a hadseregére építve megteremtette az uralkodó osztály egységét, teret engedett az amerikai vállalatoknak, 1972-ben korlátozott földreformot végrehajtva, mely azonban erőteljes elnyomással és széles nyomorral párosult. Caamano 1973-ban esett el egy sikertelen fegyveres partraszállási kísérletben. 1978-ban Antonio Guzmán, az 1965-ös elnökjelölt győzött, hatalomra juttatva az immár Bosch nélküli PRD-t, ez azonban már Dominika történetének egy másik fejezete.

ESEMÉNYEK

Szilágyi Ágnes Judit

A braziliai választások után

Brazíliában nem az elnökválasztást követően, hanem már az előtt megváltoztak a dolgok. A latin-amerikai országban a föderális politika fordulatai a hosszú 20. század folyamán az elit körein kívül nem sokakat érintettek meg, készítettek közéleti állásfoglalásra vagy nyilvános véleményalkotásra.

A köztársaság kikiáltása 1889-ben alig-alig mozgatta meg a lakosság szélesebb rétegeit, ahogy *Getúlio Vargas* 1930-as – forradalomként aposztrofált – hatalomátvétele is sokkal inkább a politikai-katonai eliten belüli átrendeződés volt, mint bármiféle forradalmi tömegmozgalom eredménye. Az 1964-es katonai puccsot követő húsz évben a diktatúra a fokozatos lazítással önmagát építette le. A század során történt megmozdulások pedig leginkább lokális (pl. szeparatista) vagy osztályérdekek mentén bontakoztak ki (pl. a forradalmi szindikalisták legnagyobb akciója, az 1917. július 9–16-i, 50 ezer embert aktivizáló általános sztrájk São Paulóban, amely egyben az 1917–1919-es országos sztrájkhullám nyitánya is lett).

Igaz, hogy a népességrobbanás óta – Brazília demográfiai görbéje az 1960-as évek közepétől meredeken felfelé ível – az urbanizált tömegtársadalom bizonyos esetekben már használta az utcai politizálást a föderális hatalommal szembeni nyomásgyakorlásra. Erre példa az ún. „százazres felvonulás” (*Passeata do cem mil*), amely 1968 júniusában zajlott Rio de Janeiróban, a katonai rezsimnek a politikai jogokat szűkítő intézkedései ellen. E tömegtüntetés széles társadalmi bázisa hasonló volt a mai demonstrációk hátteréhez, azonban különbözött is attól. A brazil nemzetnek a fennálló hatalommal szembeni egységét fejezte ki, míg az utóbbi években a korrupciós botrányokat,

majd a köztársasági elnök, *Dilma Rousseff* 2016. augusztusi elmozdítását, illetve a 2018. októberi választást kísérő demonstrációsorozat nemcsak eddig példátlanul heterogén és nagy létszámú tömeget mozgató meg az ország számos nagyvárosában, de hosszú időn keresztül készítette nyílt politikai állásfoglalásra és aktivitásra a lakosság jelentős részét is, az utcán és az internet világában egy-

Tüntetés Jair Bolsonaro ellen: „Harc a demokráciáért.”

zöld-sárga (nemzeti) színekben tüntetők szemében mindezért a Munkások Pártja (*Partido dos Trabalhadores* - PT) által fémjelzett korszak és annak emblematisz figuráit, *Luiz Inacio „Lula” da Silva* és *Dilma Rousseff* a felelős, míg a

aránt. Megmozgatta a civil szektort, valamint a korábban inkább passzív női választókat, és – mindenekelőtt – rendkívüli módon polarizálta a brazilokat. Ilyen értelemben már ekkor alapvetően megváltoztak a dolgok Braziliában.

A korrupció, a bűnözés elharapódzása és az életszínvonal esése miatt tiltakozók egyik tábora, a

Ellenzéki női tüntetők nemet mondanak a nőellenes megjegyzéseiről ismert Bolsonaro-ra a választások után

másik pólus, a vörös szimbolikáját használók a redistribúciós politika szociális vívmányait és a demokráciát féltik. Ez utóbbiak jelöltje, *Fernando Haddad*, aki Bolsonaro mögött végzett a választáson, éppen a szegény és a klientizmussal leginkább áthatott Északkelet-Brazília, a *Nordeste* tagállamaiban szerzett többséget.)

Jair Bolsonaro-val szemben az elsődleges elvárás a megfelelő válságkezelés: kezdjen valamit a hiteltelenné vált politikai elittel, fékezze meg a bűnözést, és kezelje az utóbbi 100 év legnagyobb recessziós válságát. Ezek egyenként is emberpróbáló feladatok, különösen, ha látványos, gyors eredményt kellene felmutatni, amire kevés remény van, mivel a megválasztott elnöknek – aki a kampányretorikáját épp e három problémakörre építette – részletes, valódi programja nem ismert.

Figyelembe kell venni ugyanakkor – az erős elnöki rendszer jellegzetességeként – az államfő szimbolikus szerepét. Bolsonaro Brazília megtisztítását, a tradicionális értékek felélesztését, az alkotmány és az egyéni szabadságjogok tiszteletben tartását ígéri. Ehhez szüksége lesz az ország „másik felére” is. A közélet polarizáltságának csökkentésére kell törekednie, hogy minden brazil az elnökének érezhesse. Ez csak úgy sikerülhet, ha változtat a politikai ellenfeleihez való viszonyán, és tompít a megosztó retorikája radikalizmusán. Másként sem a demokratikus működésbe, sem a politikai elitbe vetett bizalmat nem tudja majd helyreállítani.

Forrás: http://kki.hu/assets/upload/17_KKI_4_1_BRA_20181107.pdf

Koroncz Ágnes

Választások Andalúziában

2018. december 2-án választásokat tartottak Andalúziában, Spanyolország legnagyobb és legnépesebb tartományában. Az eredmények nem kis meglepetést okoztak az érintett régió, és egész Spanyolország számára. A spanyol demokratikus átmenet kezdetétől, 37 éve megszakítás nélkül kormányzó *Spanyol Szocialista Munkáspárt* (PSOE - Partido Socialista Obrero Español) elveszítette a kormányalakításhoz szükséges többségét Andalúziában. A másik szinte sokkal erősebb meglepetés a *szélsőjobboldali Vox* tíz százalékos „berobbánása” volt. A párt szinte azonnal megkerülhetetlenné tette magát, hiszen csak az

ő támogatásával alakulhatott meg az új kormány, *néppárti elnökkel* az élen. Mielőtt részletesebben áttekintjük az andalúziai választások eredményeit, szereplőit és a lehetséges következményeket, érdemes megvizsgálni, hogy milyen „szövegkörnyezetben” következtek be az említett meglepetések, és 2018 tavaszától kezdődően hogyan, változott, alakult a spanyol belpolitikai helyzet.

2018 júniusában Spanyolország 350 fős kongresszusában 84 mandátummal rendelkező PSOE bizalmatlansági indítványt kezdeményezett *Mariano Rajoy* néppárti kormányelnök lemondatása érdekében. A hét éve kormányzó *Néppárt* (PP – Partido Popular) körül megszaporodtak a korrupciós, pártfinanszírozási botrányok, bírósági eljárások indultak, ítéletek születtek, nyomós érveket szolgáltatva a bizalmatlansági indítványhoz. A baloldali *Podemos* (Képesek vagyunk)

Pablo Iglesias a *Podemos* („Képesek vagyunk rá”) párt elnöke írja alá a szocialista párttal (PSOE) kötött megállapodást, a háttérben *Pedro Sánchez*.

Forrás: Pablo Iglesiasfacebook-oldala

gyunk) párt támogatása azonban kevésnek bizonyult, ezért a PSOE főtítkára *Pedro Sánchez* a katalán elszakadáspárti parlamenti erőket és a *Baszk Nemzeti Pártot* (PNV – Partido Nacional Vasco) igyekezett megnyerni a kezdeményezéshez. Végül 180 honatya- és anya adta voksát a bizalmatlansági indítványra.

Ezt követően *Pedro Sánchez* alakított kormányt, aki kabinetje bemutatásakor (a tizenhét tagú kormánynak tizenegy hölgytagja van) megerősítette, hogy kormányozni akar, és nem

gondol előrehozott választásokra. Helyzete már önmagában sem lenne könnyű, de a katalán függetlenségpárti erőkkkel kötött alkuja tovább bonyolította-bonyolítja a képet. Mint az várható volt, a *Katalán Republikánus Baloldal* (ERC – Esquerra Republicana de Catalunya) valamint a *Katalán Európai Demokratikus Párt* (PDeCAT – Partit Demòcrata Europeu Català) világossá tette, hogy a támogatásért cserébe ellentételezést várnak. *Pedro Sánchez* igyekszik gesztusokat tenni a katalán nacionalista erőknél a spanyol alkotmány keretein belül, az érin-

tettek azonban keveslik, a spanyol társadalom jó része viszont sokallja ezeket a lépéseket. A Belgiumban élő volt katalán elnök *Carles Puigdemont* is megalapította saját pártját, és waterloo-i otthonából tesz kísérletet a köztársaság-és függetlenségpárti katalán erők irányítására és befolyásolására.

Erős érzelmeket váltott ki, pro és kontra, régi sebeket tépett fel a spanyol társadalmon belül az is, hogy a szocialista kormányrendeletet hozott 2018 augusztusában *Francisco Franco* hamvainak eltávolítására a Madrid környéki Elesettek Völgyében emelt mauzóleumból. E pillanatban még kérdéses, hogy hová temetik át a néhai diktátor földi maradványait, mivel a család, a katolikus egyház és világi hatóságok még nem tudtak megállapodni az új helyszínben.

Az sem könnyíti meg a szocialista kormányfő dolgát, hogy a spanyol választók tetemes része nem fogadja őt el hiteles vezetőként, mondván, hogy nem választás útján került kormányra, nincsen felhatalmazása az említett intézkedések megtételére. Azt sem érzékelik, hogy stabilabbá vált volna a helyzetük. A Katalónia körül kialakult bizonytalanság, a helyzet megoldatlansága nagymértékben befolyásolhatja –mint az andalúz példa is bizonyítja- a nemzeti egységre vágyó spanyolok voksait, és változtathat a megszokott erőviszonyokon, országos szinten is.

Ebben a légkörben került sor az andalúziai tartományi választásokra. A harminchét éve tartó szocialista kormányzás utolsó öt évében *Susana Díaz* állt az andalúz kormány élén. Az ambiciózus politikusnőt *Pedro Sánchez* pártbeli riválisaként tartják számon, aki 2017-ben, a párt 39. kongresszusán a főtitkári posztot is megpályázta és nem sokkal maradt le *Pedro Sánchez* mögött. A rivalizálás az átmeneti békekötések ellenére sem szűnt meg, sőt a szocialista választási kudarc után újra fellángolt a vita a két politikus között, egymást okolva a szavazás kiemeneteléért.

A 2018. december 2-án tartott andalúziai tartományi választások eredménye, zárójelben a 2015-ös adatokkal¹:

PSOE	27.95%	33 mandátum	(35.43% - 47)
PP	20.75%	26 mandátum	(26.76% - 33)
Ciudadanos	18.27%	21 mandátum	(9.28% - 9)
AdelanteAndalucía	16.18%	17 mandátum	
Vox	10.97%	12 mandátum	(0.45%)

A listán szereplő pártok közül még nem esett szó a *Ciudadanos*ról (Állampolgárok) és az *Adelante Andalucía* (Előre, Andalúzia) nevű formációról.

A *Ciudadanos* katalán civil szervezetként indult, és 2015-ben jegyezték be pártként. Elnöke Albert Rivera. Katalán gyökerű, a *katalán függetlenedési tö-*

¹ www.resultadosseleccionesparlamentoandalucia2015.es

rekvésekkel szembenálló, országos párt. A pártok palettáján valahol középen helyezkedik el. Csendesen építkezik, kivár, és az idő őt igazolja, mert az egymást követő választásokon egyre több szavazatot kap, és egyre inkább a mérleg nyelvét jelentheti majd az elkövetkező választásokon is.

Az *Adelante Andalucía* nevű választási koalíciót a Podemos, az Egységes Baloldal (Izquierda Unida, IU), feminista és zöldszervezetek, valamint az un. andalúzista pártok alakították meg 2018-ban, kifejezetten a tartományi választásokra készülve. E cikk írásakor még nem körvonalazódott világosan milyen szerepet töltenek majd be az andalúz közéletben, mivel a Vox párttal semmiféle közösséget nem vállalnak.

A választás után Susana Díaz, aki egyben az *Andalúziai Szocialista Párt* főtitkára is, azzal érvelt, hogy miután pártja kapta a legtöbb szavazatot, ismét ő alakíthat kormányt. Hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a 109 fős parlamentben harminchárom mandátummal rendelkező PSOE nem számíthat egyetlen

part támogatására sem, egyedül pedig nem alakíthat kormányt. Sőt, Pedro Sánchez azt is meglebegtette, hogy esetleg az andalúz szocialisták élén is váltásra van szükség. A Néppárt és a Ciudadanos számára egyértelmű volt, hogy közösen alakítanak kormányt, azzal az „apró szépséghibával” hogy ehhez nekik is szükségük volt támogatásra, amit a Vox szinte azonnal biztosított, persze, ahogyan mondták, nem adtak „kitöltetlen csekket” az új andalúz kormánynak, vagyis kéretik őket és programjukat komolyan venni.

A Néppárt és a Vox valójában ugyanazt a szavazótáborot, az „ébredő Spanyolországot” célozta meg.² Programjuknak is több közös vonása van, például mindkét párt sikra száll az Alkotmány 155. cikkelyének visszaállításáért Katalónia esetében, ami bizonyos autonóm jogkörök megvonását jelenti; egyetértének a függetlenségpárti szervezetek betiltásában, és egyetértének a migrációval kapcsolatos intézkedések és teendők szigorításában is. A kampány során a Vox a néppárti szavazók lelkiismeretére apellált, mondván, „a jobboldal elhagyta elveit és értékeit. Az egyetlen hasznos szavazat a lelkiismeret szava.”³ A Néppárt új elnöke Pablo Casado is ráerősített a szélsőjobboldal témáira, ami vitát váltott ki a saját

² www.elpais.com/politica/20018/11/22/actualidad

³ Uo.

pártján belül is. Többen tartottak attól, hogy miközben Casado a szélsőjobboldali szavazókat próbálja megnyerni, elveszíthetik a középben álló választókat.

A Vox Spanyolországának szóló programmal robbant be az andalúz parlamentbe, anélkül, hogy specifikus, helyi témákkal foglalkozott volna. A pártot 2013 decemberében jegyezték be. Alapítóinak célja a *jobbaldalból, a Néppárt politikájából kiábrándult választók megszólítása* volt. Maguk az alapítók is a Néppárt tagjai közül kerültek ki, csak úgy, mint a jelenlegi elnök Santiago Abascal Conde.

A párt programjában elveti a spanyol Alkotmányban rögzített autonóm államiséget és önrendelkezési jogokat. A választási rendszert is megreformálná, figyelmen kívül hagyva, hogy közel 400.000 szavazó éppen e rendszernek köszönhetően juttatta képviselőhöz a pártot a szerintük szintén reformra szoruló andalúz parlamentben.

A „100 intézkedés az élő Spanyolország számára” elnevezésű dokumentum száz pontban vázolja fel, hogyan alakítaná át a szélsőjobboldali párt Spanyolországot⁴.

A program első pontjai között szerepel Katalónia autonómiájának azonnali felfüggesztése, az autonóm tartományok jogköreinek megnyirbálása, a tartományi rendőrségek megszüntetése; egyetlen, egységes kormány és parlament megteremtése az egész ország számára.

A bevándorlással foglalkozó fejezetben követelik az illegálisan belépők azonnali hazatoloncolását, az őket segítő szervezetek betiltását és megbüntetését, a legálisan az országban tartózkodó migránsok azonnali kiutasítását a legkisebb bűncselekmények elkövetése esetén is; a nemzetiség nyilvántartását a bünygyi statisztikákban. „A bevándorlást a spanyol gazdaság szükségleteihez, valamint a bevándorló személy integrációs képességéhez kell igazítani.” Előnyben kell részesíteni a spanyol nyelvet és kultúrát ismerő és elfogadó nemzetiségeket.

A biztonsággal és védelemmel foglalkozó fejezet programpontjai között szerepel a fundamentalista mecsetek bezárása, imámjaik kiutasítása, a határvédelem megerősítése, fal építése illetve megerősítése a marokkói spanyol enklávék, Ceuta és Melilla védelmében. A program javasolja a schengeni határok felfüggesztését, míg nem dolgoznak ki európai garanciát az igazságszolgáltatás elől menekülő bűnözők feltartóztatására.

A száz azonnali intézkedés között szerepel a spanyol nyelv, a spanyol jelképek védelme, Spanyolországon belül és nemzetközi téren egyaránt. Törvényt ösztönöznek a bikaviadalok, és a vadászat védelmére.

Fontos része a Vox programjának a családon belüli erőszak kérdése. A jelenleg csak nőket védelmező törvény módosítását kéri, azzal, hogy a törvénynek mindenféle családon belüli erőszakot büntetnie kell (férfiak, nők, idősek, gyerekek).

⁴ www.voxespana.es/100medidas

Követelik bizonyos feminista szervezetek betiltását, állami finanszírozásuk megszüntetését. Törvényt követelnek a természetes család védelmére, az abortusz betiltására.

A program javasolja a jogalkotási, bírói rendszer reformját, az Alkotmánybíróság és a Szenátus megszüntetését.

A külpolitikai kérdések között hangsúlyosan szerepel *Gibraltár visszaszerzése* Nagy Britanniától. Az Európa és a nemzetközi témák című fejezetben, a 96 pontban ez áll:

„Új európai szerződést kell ösztönözni Brüsszelben, a nemzeti szuverenitást, az európai kultúra iránti tiszteletet illetően a visegrádi csoport országai által védelmezett vonalat követve. Erősíteni kell Spanyolország súlyát a döntéshozataloknál.”

A 99. pontban ez olvasható: „Ösztönözni kell a kétoldalú nemzetközi kapcsolatokat, és el kell hagyni a nemzetek feletti szervezeteket, amennyiben ezek elmentések Spanyolország érdekeivel. E szervezetek esetében újra kell értékelni a spanyol hozzájárulásokat. Ügynökséget kell létrehozni a fenyegetett keresztény kisebbségek védelmére, Magyarország kezdeményezésének példáját követve.”

A Vox, amely 2015-ben nemcsak Andalúziában, de az általános választásokon sem jutott képviselőhöz sem a Kongresszusban, sem a Szenátusban, 2018 decemberében már „királycsináló” szerephez jutott. A Néppárt és a Ciudadanos az ő külső támogatásuk nélkül nem alakíthatott volna kormányt. A választási adatok valószínűsítik, hogy a PSOE és a PP kiábrándult választói adták voksukat az új pártra. Amelyről 2019 elején kiderült, indulásukat egy külföldön élő iráni ellenzéki csoport finanszírozta.⁵ (5) A madridi El País című napilap értesülései szerint az Iráni Ellenállás Nemzeti Tanács közel egy millió euróval járult hozzá a Vox beindításához, működtetéséhez.

2019. január 16-án letette a hivatali esküt a néppárti *Juan Manuel Moreno* kormánya. A tizenegytagú kabinet hat tagja néppárti, öten a Ciudadanos-hoz tartoznak. A Ciudadanos adja az alelnököt, aki egyúttal a demokratikus újjászületés, az igazságügy és az idegenforgalom témáit felügyeli. A Ciudadanos kapta meg a gazdasági, innovációs, egyetemi tárcát, a

Juan Manuel Moreno az andaluziai kampányban

⁵ www.elpais.com/politica/2019/01/18/actualidad

munkaügyi és vállalkozási minisztériumot, az oktatás és sport felügyeletét, valamint az egyenlőség, a szociálpolitika és megbékélés tárcáját.

Juan Manuel Moreno beiktatási beszédében azt hangsúlyozta, hogy elnöksége idején a régió kezdesdiki Spanyolország egységéért és aktívan harcolni fog azok ellen, akik megosztják a spanyolokat: „Andalúzia a függetlenedési mozgalom ellensúly lesz, és a mindenkor kormány oldalán fog állni, amennyiben a kormány Spanyolország területi integritását védelmezi” – mondta beszédében.⁶

Morenopártja megújulóban van. A Mariano Rajoyt követő néppárti főtítkárra, a 39 éves *Pablo Casado* a Néppárt „újraalapítását” tűzte ki célul. Véleménye szerint a Vox felemelkedése annak is köszönhető, hogy a PP lemondott eredeti elveiről, lényegéről. Ezért is hívott össze egy „ideológiai” konvenciót, hogy megvitassák, mi változott meg a PP-ben az elmúlt 30 év alatt.⁷

Albert Rivera pártja valószínűleg élni fog az új helyzet adta esélyekkel, és erősíteni fogja centrista jellegét – írja az *El País*.⁸ Stratégiája arra irányul, hogy megkülönböztesse magát a Néppárttól és a Vox-tól. *Albert Rivera* szavaival élve „Spanyolország nagy politikai centruma, jobban, mint bármikor a Ciudadanos-ban található meg.” Leginkább annak hangsúlyozására összpontosítanak majd, hogy megkülönböztessék magukat a hagyományos jobboldaltól, és ez leginkább a civil jogok védelmében nyilvánulhat majd meg.

A Néppárttal ellentétben, amely feszeng az abortusz és a homoszexuális házasság ügyében, és ellenzi az eutanáziát, valamint az egy férfi és egy nő alkotta család modelljét ösztönző szélsőjobbaldali párttal szemben a Ciudadanos kiáll az abortusz, a béranyaság, az eutanázia mellett, az LGTB közösségek jogai mellett. „Pártunkban – mondta *Rivera* – nemhogy nem hátrálunk a civil szabadságjogok kérdésében, a férfiak és nők, az azonos nemhez tartozók közötti egyenlőség kérdésében, inkább előre szeretnénk lépni.”⁹

A Ciudadanos persze egy Vox által támogatott kormány tagja, ami akadályozhatja ezt a stratégiát, de azt már most leszögezték a párt politikusai, hogy politikájukat nem befolyásolhatja a szélsőjobbaldal, és igyekeznek olyan intézkedéseket szavazásra bocsájtani, melyek a baloldal szerint is elfogadhatóak.

Pedro Sánchez kormánya számára igazi erőpróbát jelent majd a 2019-es költségvetés elfogadtatása a kongresszusban. Ugyanakkor a költségvetés megvitatásával párhuzamosan a szocialista kormány egy több tucat strukturális reform javaslatot tartalmazó dokumentumot is elkészített, arccal a választások felé.¹⁰ A dokumentum egy új gazdasági modell kidolgozását, a férfiak és nők, vidék

⁶ Uo.

⁷ www.elpais.com/politica/2019/01/17/actualidad/

⁸ www.elpais.com/politica/2019/01/21

⁹ Uo.

¹⁰ www.elpais.com/politica/2019/01/20

és város, különböző nemzedékek közti különbségek felszámolását tűzi ki célul. A szocialisták úgy vélik, hogy az egyenlőtlenségek elleni küzdelem a legjobb ellenszer a Vox felemelkedésével szemben, főleg a válság által leginkább sújtott osztályok esetén, akik saját életminőségükben nem érzékelik a gazdasági fejlődést.

2019 a választások éve Spanyolországban. Az európai parlamenti választásokon kívül tartományi és önkormányzati választásokat tartanak. Ezért az országos és helyi pártok politikáját, megnyilatkozásait már ennek tükrében kell kezelni. A 2019-es költségvetés elfogadása körüli vitákra is rányomja majd bélyegét a küszöbönálló, és valójában már beindult választási kampány.

A spanyol társadalomban nem volt tapasztalható akkora bizonytalanság a máig érvényes 1978-as Alkotmány elfogadása, a demokratikus átmenet éveitől, mint az utóbbi időkben. Eddig érinthetetlennek hitt értékek, törvények, íratlan szabályok kérdőjeleződnek meg. A „hagyományos” és az „új” pártok egyaránt új stratégiákat, új módszereket keresnek, hogy megtalálják az utat választóikhoz. Ezért is ígérkezik izgalmasnak, és kiszámíthatatlannak a Spanyolország előtt álló választási év.

Manfred Neuhaus

“Marx számomra ma is érvényes”

Wulf Skaun interjúja

W.S.: Miként vélekedik arról a felfogásról, hogy Marx gondolatai bár nem mindenben igazolódtak, módszertana és szemlélete, fogalmi eszközei semmiképpen sem “elavultak”?

Marx számomra időszerű, mert szövegei, a 20. század értelmezési harcai után, még mindig közvetlenül, azaz közvetítés nélkül szólnak hozzánk. A társadalmi egyenlőtlenségek, a gazdasági és politikai válságok okairól szóló robbanásveszélyes kérdésekben ez kétségtelen. Ugyanígy érvényes a filozófia, a történelmi elemzés és a gazdasági elmélet tematikus aspektusaira is. Marx a polgári-kapita-

lista társadalom antropológiáról, szociológiáról és politikáról is írt. Az összetett, erősen differenciált társadalmak okozati összefüggéseinek tisztázása érdekében holisztikus kutatási perspektívája ma is érvényes.

Amint az ismert, Marx a kapitalista termelési módot önmegtartó rendnek tekintette. Értelmezésének középpontjában a dinamika áll, kategóriái ezért meglepően ellenállnak az időnek. Mivel Marx a "Tőke" színpala mögött néz, és a külső jelenségek okozati összefüggéseit vizsgálja, munkája még ma is kiindulópontként szolgál a társadalmi egyenlőtlenségek elemzéséhez. *Oliver Nachtwey* és *Florian Buttolo*, a szászországi Rosa Luxemburgi Alapítvány tudományos díjazottjai, ezt a "Karl Marx. A kapitalizmus kritikája" (Berlin, Suhrkamp, 666 pp.) pontosan bemutatták.

A kortárs kapitalizmus egyik legfőbb állítása a nemzetközi pénzügyi piacok mindenhatósága. Marx „fiktív tőkéjének” koncepciójával felfegyverkezve könnyebb megérteni, hogyan működik a fiktív pénz kereskedelme, a tőkésített nyereség és veszteség.

W.S.: *A Marx évfordulóján számos olyan szakirodalom jelent meg, amely Marx történetét ismerteti, beleértve az által egyetemes ismeretek aspektusait feltáró életrajzi könyveket és filmeket. Van személyes kedvence az új kiadások között? És mit javasolna azoknak a fiataloknak, akik Marxhoz akarnak fordulni?*

A jubileumi szakirodalom bőségéből három életrajzi ábrázolás tűnik ki: Jürgen Neffes "Marx. A befejezetlen" (München, C. Bertelsmann, 655 pp.), Gareth Stedman Jones életrajza "Karl Marx. Biographie" (Frankfurt am Main, S. Fischer, 890 pp.), Michael Heinrich „Karl Marx és a modern társadalom születése" (Stuttgart, Schmetterling, 432 pp.). Nagyon ajánlhatok két másik kötetet, nevezetesen Thomas Steinfeld ragyogó esszéjét: "A szellemek ura. Karl Marx gondolatai" (München, Carl Hanser 286 pp.), és Wolfgang Schieders "Karl Marx. A politika önmagában" (Darmstadt, Theiss, 239 pp.). Steinfeld az alapvető motívumokkal és a toposszal foglalkozik. Bemutat egy gondolkodót, aki okosabb, mint sok kritikus, még akkor is, ha nyilvánvalóan sokszor téved. Eközben egy olyan tanulmányba vezet minket, amely nemcsak a baloldali politikusok számára rendkívül informatív. Schieders elemzésében kiderül, hogy a szakállas világdeklarátor sikerének titka a kiváló közvetítői képessége. A nemzetközi, az I. Internacionálé kezdetben rendkívül heterogén végrehajtó bizottságban Marx volt az egyetlen, aki képes volt az időszerű legkülönbözőbb politikai kérdésekre magyarázatot adni oly módon, hogy az elfogadható legyen, s valamennyi tag aláírhatta őket (85. o.) A kompromisszumok magas művészete mellett Marxnak sikerült ezekben az években, mint *Primus inter Pares* elérnie a munkásosztály emancipáci-

óját, mint legfontosabb célnak az elismertetését. Vallotta, hogy a Nemzetközi Munkásszövetségnek, mottója “fortiter in re, suaviter in modo” (erős az ügyben, mérsékelt formában) szerint olyan szervezetnek kell lennie, amely valamennyi szocialista szervezetet egyesíthet.

Nemcsak a fiatalabb olvasók számára szeretném ajánlani a MEGA kollégáim, Jürgen Herres (Stuttgart: Reclam, 314 p.), A „Szellemi Barátság Portréja” legyen, Iring Fetscher (Berlin: Suhrkamp, 159 pp.), Wilfried Nippel (p. München: CH Beck, 127 pp., Christian Schmidt (Hamburg: Junius, 264 pp.) és Dietmar Dath nagyszerű, olvasmányos szinte reklánnak tűnő esszéjét „Karl Marx. 100 oldalon”.

Ha a jubileumi szakirodalom termését szeretnénk értékelni, akkor *Michael Heinrich* tiltené a babér, aki a három kötetes Marx életrajz első kötetével jelentős figyelmet keltett, és említeném *Tom Strohshneidt*, aki szintén új eredményeket mutatott be.

W.S.: Ön sok előadást adott különböző közönség előtt. Mi volt a legérdekesebb esemény a Karl Marx 200. évfordulón?

Meglepő módon egy olyan vita, amelyben egykori MEGA kollégáimmal ültem a közönség előtt, de ott volt *Hans Modrow* és a Dietz Verlag ügyvezető igazgatója is. Május 3-án *Frank-Walter Steinmeier* köztársasági elnök meghívott egy pódium vitára, amelyet Karl Marx születésének 200. évfordulója alkalmából a Bellevue-i Schloss-ban tartottak. Nem emlékszem arra, hogy egy német államfő valaha is dicséretesen és határozottan emlékezett volna Marxról.

A közvetítésben a korábban említett újságíró, Darwin Einstein, Marx életrajzíró, és Jürgen Neffe beszélt Karen Horn közgazdászával, Ingo Schulze íróval és másokkal, a televíziós műsorvezető Ranga Yogeshwarral volt. Szerepelt az ismert Marcus Off színész is, aki Johnny Depp német hangja volt a “Karib-tenger kalózái” ismert sorozatban, s felolvasott részleteket Marx “Hegeli jogfilozófia kritikájából”, a “Német ideológiából”, “A politikai gazdaság kritikájáról”, és Marx és Engels levelezéséből.

Mindenesetre Karl Marx minden ellentmondása ellenére nagy német gondolkodó volt. Gondolkodó volt sokrétű életének minden más aspektusa előtt: az közgazdász, a történész, a szociológus és a filozófus, az újságíró, főszerkesztő, politikus, munkavállalói vezető és oktató; menekült és politikai üldözött; kommentátor és a levelek írója. Ma valószínűleg azt mondanánk, hálózatepítő. Egy egyedülállóan kreatív duó része Engels barátjával; és természetesen család apa és Jenny Marx férje.

W.S.: Azok, mint Ön, akik sok évet töltöttek tudományos életükben, kutatva

és terjesztve az ismereteket Karl Marx munkásságáról, elkerülhetetlenül megfigyelhettek összefüggéseket a személy és munkássága között. Hogyan írná le ezt?

Talán jobban megérthető, mit mondott Willy Brandt 1977-ben: „Bármit is értünk meg Marxból: tevékenységének lényege volt a szabadságra törekvés, az emberek felszabadítása a megaláztatás alól, a méltatlan függőségtől. A jubileumi évben mindenképpen hangsúlyoznunk kell, amit a fiatal Lessing már 1757-ben követelt: 'Ki nem akarja Klopstockot dicsérni?' Nos, mindenki elolvasta őt?" – nem, mi kevésbé akarjuk dicsérni őt, inkább gondosabban olvasni!”

Forrás: Links! Politik und Kultur für Sachsen, Europa und die Welt. Dresden. Jg. 2018. 6. S. Fordította: Székely Gábor

Pálfi László

A csak félig teli pohár – értékelés az SPD helyzetéről

Igény pedig lenne rá - summázhatnánk Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD) helyzetének értékelését 2018-ban, ugyanis a baloldali attitűdök még mindig rendkívül erősek a német társadalomban. A párt pozíciói elméletileg erősek: koalíciós partnerség a negyedik *Angela Merkel*-kormányban, öt tartomány kivételével pedig kormánypárt az összes tartományban.

A probléma szociáldemokrata részről pedig nem is azzal van, hogy az SPD nem kormányzó erő Bajorországban, Baden-Württembergben vagy Hessenben, hiszen ezeket a tartományokat általában a vallásosabb, jómódúbb és néhány nagyvárost leszámítva etnikailag homogén népesség lakja. A probléma azzal van, hogy az SPD néppártból „középpártosodik” a szó megannyi értelmében: szociális kérdésekben az Agenda2010 óta folyamatosan liberális irányba húz, ez viszont nem jár együtt azzal, hogy a Baloldali Párthoz (Die Linke) sodródó radikálisabb hívek helyére „középről” vagy a szociális konzervatívok közül érkezne utánpótlás. Ez utóbbi pedig a stabil választók számának mostanra érezhető csökkenésével jár együtt.

Visszaütni látszik a korábban jól bevált taktika, amely szerint a kereszténydemokratákkal, azaz a CDU-val kell középre behúzódní és onnan, a polgári centrumból küzdeni a szélsőségek ellen, fenntartva gazdasági és társadalmi kérdésekben az ún. neoliberais konszenzust: fokozatosan leépítendő jóléti állam, cserébe a gazdaság versenyképessé tétele alacsonyabb adókkal és járulékokkal, a németiség fogalmának elinflálása annak kulturális vonzatait illetően. A gazdasági válságok ugyan végsősoron még pozitív hatással is voltak Németországban egyes szektorokra, ám ez nem jelentette azt, hogy ebből az átlagember is profitált volna.

Az SPD ereje hagyományosan pedig abban rejtett, hogy az átlagember, a baloldali értelmiségi és a forradalmias szemléletű diák le tudott ülni az ő törzsasztalukhoz. Ennek a belső konszenzusnak olyan emblemikus figurái voltak, mint például *Willy Brandt* vagy a konzervatívokat is megszólítani képes *Helmut Schmidt*, csak hogy a II. világháború utáni történelemből szemlézzünk. De helyi szinten is egy jó értelemben vett erős balközép néppárt volt az SPD, helyi szinten jólismert káderekkel és a szakszervezeti vezetők támogatásával. Még a neoliberalizmust egészen politikai programmá emelő *Gerhard Schröder* is ezen konszenzusos figurák egyike volt, bár sokkal polgáriasabb-liberálisabb kiadásban.

Látható azonban, hogy a 2017-es szövetségi választásokat nem heverte ki az SPD. Ahogy *Sigmar Gabriel* és *Martin Schulz* leszámoltak egymással, az egyenesen elvezetett a *Andrea Nahles* felemelkedéséig. Nahlesről annyit érdemes tudni,

Martin Schulz és Andrea Nahles – az egyik megy, a másik jön

hogy nem érdemes róla semmit se tudni. Nem annyira markáns, hogy magunk előtt lássuk az *Andrea Nahles* szónoklatára kiéheztet szimpatizánsokat, de se nem annyira szürke, hogy magához vonzza a liberálisabb beállítottságú baloldaliakat vagy mérsékelt konzervatívokat, dacára annak, hogy a németországi katolicizmus egyik jelentős politikai képviselője. Angela Merkel számára feltehetőleg ez így tökéletes.

Pedig voltak remények egy baloldali(bb) fordulatra is. Tartományi szinten már több helyen kipróbálták az ún. „rot-rot-grün”, azaz SPD-DieLinke-Bündnis ’90/Die Grüne (szociáldemokrata-baloldali-zöldpárti) koalíciókat. És ez a konstelláció működőképesnek bizonyul mind Berlinben, mind pedig Thüringiában. Az összbaloldali remények viszont *Martin Schulz* alulmaradásával és *Sigmar Gabriel* kikacsintásával („Én magam egy szocálliberális irányultságú ember vagyok.”

-utalt Gabriel egy esetleges SPD-FDP együttműködés lehetőségére) lettek ideiglenesen szögre akasztva, noha az egyetemi városokban sok kisebb munkacsoport alakult arra -főleg a Bundestag-választások előtt-, hogy a három baloldali párt programjából egy konzisztens program legyen. Ehhez pedig értelemszerűen szükség volt arra, hogy a Die Linke egykori NDK-s, diktatúrában kompromittált figurái helyeit fiatal, elsősorban értelmiségi háttérű szélsőbaloldaliak foglalják el.

A mélyrepülés elemzésében a belső széthúzáson túlmenően fontos kiemelni azt is, hogy maga az SPD nem tudott program szintjén sem valami konzisztens ajánlatot nyújtani a választópolgárok számára: a migrációs válságban a nemzeti baloldaliakat a Die Linke fogta fel azzal, hogy a migránsok befogadását Németország lehetőségeihez mérten tenné lehetővé. Ezenkívül az SPD kommunikációja nem mondható fiatalosnak: míg korábban a Szocialista Német Diákszövetség (SDS) hangadói az erős marxista szövegek ellenére mégis a SPD-n belül tartották a fiatal baloldaliakat, addig mostanra a liberálisabb baloldaliak a Zöldekhez (Bündnis '90/Die Grünen), míg az igazán forradalmár lelkületű egalitáriusok pedig egyértelműen a Die Linkéhez sodródnak. Ennek megfelelően pedig a Zöldek „néppártosodnak” is: ahogy a társadalom korfája változik, úgy a negyven év alatti liberálisabb baloldaliak már nem az SPD, hanem a városias, világpolgári-

as, a globalizált nagyvilági trendeket követő, gazdasági kérdésekben pedig piacpárti Zöldek támogatják. Nem tudja a párt és Nahles megszólítani a feministákat sem: ők inkább a nemi szerepekben egalitárius Zöldek, illetve a markáns és karakteres női politikus, Sahra Wagenknecht okán a Die Linkét támogatják.

Mi lehet akkor kitörési pont az SPD számára? Ugyanis a gazdasági jobboldalnak (CDU/CSU, FDP, AfD) 418:709-es többsége van a Bundestagban. Első lépésben fel kell építeni egy olyan személyiséget, akinek minden német számára van valami üzenete, tehát aki egyesíteni tudja a nemzetet. Ez a személy legyen markánsabb, mint *Emmanuel Macron*, ugyanis a német politikát összhangba kell hozni az Európai Unió fő csapásirányával. Az antirasszista és sokszínűséget pártoló mozgalmak felett át kellene venniük az irányítást, de mindezt úgy, hogy a Zöldek „konzervatívabb” ún. „realista szárnyát” és a Die Linke nemzeti baloldaliit is át (vagy utóbbi esetben inkább vissza) tudja magához csábítani. Gazdasági kérdésekben pedig egy olyan programot kell kínálni, amely tompítani tudja a neoliberális recept által szenvedésre ítélt fájdalomait. Ehhez szintén fel kell építeni egy figurát, aki legalább olyan karakteres mint a CDU-ban *Wolfgang Schäuble*, de nem úgy néz ki, mint egy Dickens-mű fináncnökése, azaz mint

Sigmar Gabriel. A konszenzusos figurák azonban szembe kell, hogy menjenek akár a kormányzattal is, különösen most, hogy Merkel pozíciói mostanra gyengülni látszanak, mindezek mellett pedig a CDU-ban is érik lassan egy nagyobb generációváltás.

Németország külpolitikáját illetően fel kell ismerni az új helyzetet: Donald Trumpizolacionista külpolitikája újfajta mozgásteret kínál. Az ilyen nagy kurzusváltásokat az öreg SPD-sek gond nélkül le tudták vezényelni, gondoljunk a fentebb említett *Willy Brandt*-ra vagy *Helmut Schmidt*-re. Az Oroszországgal való kapcsolatban különösen jól jön *Gerhard Schröder* egykori kancellár, illetve *Frank-Walter Steinmeier* szövetségi elnök személye, akik *Vlagyimir Putyin* jóbarátaiként tarthatók számon. A külpolitikához viszont társul egy konzisztensebb EU-politika is: itt elsősorban meg kell találni a közös hangot a kontroll nélküli migrációt ellenző politikusokkal is, már csak azért is, mert az SPD a szlovák Smerrel (Irány Szociáldemokrácia), azaz a Fico-párttal úgy egy frakcióban. Ezt a helyzetet megoldva tudnak a német szociáldemokraták európai integráció elmélyítésén fáradozni. Ugyanide tartozik részben a nemzetközi trendek felismerése. Míg az angolszász világ kitermelte magából *Bernie Sanderst* és *Jeremy Corbynt*, addig az SPD adós maradt egy olyan politikussal, aki kemény hangot tud megütetni a szociális kérdésekben.

Összegezve tehát arra a következtetésre lehet jutni, hogy az SPD-nek vagy balra vagy középre, de mindenképpen mozdulni kell, különben a Zöldek lesznek Németország új baloldali néppártja. Ez pedig azzal járhat, hogy az SPD jelentéktelen párttá válhat.

A KOMINTERN 100. ÉVFORDULÓJÁN

SZÉKELY GÁBOR

A Komintern

Valójában 25 évet sem élt az 1919. március 4-én megalakult **Kommunista Internacionálé**, azonban két fő feladata közül az egyiket teljesítette: *világszerte megalakultak a kommunista pártok.*

A világpárt 1922-ben megtartott IV. kongresszusán, Moszkvában már 62 országból érkeztek küldöttek, „négerék Észak Amerikából, munkások Indiából és Jáváról, Kínából és Japánból, mellettük sokmillió bérabszolga képviselői, akik előtt, többségükben a gyarmati országokból, ahol most nyílt meg a előttük a kapitalizmus, s akik első ízben ezen a kongresszuson jelentek meg szervezett formában a harcoló proletár szervezetek sorában.” - írta beszámolójában *Rákosi Mátyás*, aki ekkor a Komintern egyik titkára volt.¹

A Komintern ugyanis szervezetében világpárt volt. A jórészt szociáldemokrata pártok baloldali csoportjaiból megalakult kommunista pártok a Kominternnek az egyes országokban működő *szekciói* voltak. Ez a szerkezet azonos volt a Marx és Engels által létrehozott *I. Internacionálé* szervezetéhez, sőt a feladata is hasonló volt: míg a *Nemzetközi Munkásszövetség* (1864-1876) az egyes országokban segítette a szociáldemokrata munkáspártok létrejöttét, a Komintern a kommunista pártok megalakításának támogatását vállalta feladatul. Így jöttek

¹ Jahrbuch für Politik, Wirtschaft und Arbeiterbewegung. 1923-1924. Verlag der Kommunistischen Internationale. Hamburg, 15. o.

Csoportkép, 1920, a Komintern 2. kongresszusán. Lenin, mögötte Maxim Gorkij, mellette Zinovjev, a hölgy Klara Zetkin, baloldalt az oszlopnál, a korláton ül Karl Radek, mellette Nyikolaj Buharin

létre Magyarországon 1872-től szocialista csoportok próbálkozásai, majd az első munkáspárt, a Nemválasztók Pártja 1878-ban – a szociáldemokrata elnevezést nem engedélyezték.

A Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) még 1918. november 24-én alakult meg, vezetői, így *Kun Béla* részt vettek a Komintern megalakulásának előkészítésében.

A Komintern legnagyobb szervezete a szovjet párt volt, Nyugat-Európában a legerősebb Németország Kommunista Pártja, nem sokkal maradt el tőle a francia, majd néhány évig az olasz párt. Magyarországon még 1918. október 24-én megalakult Magyarország Kommunista Pártja, alapítója volt a Kominternnek, s tette neve után zárójelbe: (a Kommunista Internacionálé szekciójaja), vezetői, így *Kun Béla*, részt vettek a Komintern megalakulásának az előkészítésében. A párt 1919-szeptemberétől illegálisban, illetve fedőnévvel - Magyarországi Szocialista Munkáspárt, majd Békepárt - működött. Kommunista pártok Európa szinte valamennyi országában létrejöttek, s hamarosan Ázsiában és az amerikai kontinens országaiban is.

A Komintern *másik feladata* az oroszországihoz hasonló forradalmakból összeálló *világforradalom*, de legalább is az európai forradalom előkészítése lett volna. A két legtovább jutott forradalmat, a Magyarországi Tanácsköztársaságot, illetve a Bajor Tanácsköztársaságot, valamint a szárszországi és tübingjai munkáskormányokat, az olasz gyárfoglaló mozgalmat, a bolgár 1923-at a Komintern

kevésbé tudta támogatni. A szovjet Vörös Hadsereget a polgárháború tartotta távol a magyar és a német forradalmaktól (magyar esetben jelentősebb támogatást az osztrák szociáldemokraták segítsége jelentett, különösen a tanács hatalom leverését követően). A legjelentősebb megmozdulások közül *az olasz és a bolgár megmozdulások nem torkollottak forradalomba*. Az Orosz Birodalomból kivált területeken alakult államokban, Finnországban, a balti államokban, Lengyelországban, amint azt *Rosa Luxemburg* megjósolta Lenin véleménye ellenében, a forradalmi kísérletek, a „forradalom exportja” vereséggel végződtek a nemzet államok alakításának eufóriája ellenében.²

Míg a Komintern első kongresszusa idején szinte egész Közép-Európa forrongott, a II. kongresszus idején, 1920. július-augusztusban az olasz gyárfoglaló mozgalom, valamint a lengyel-szovjet háború volt a téma, a III. kongresszusnak, 1920. június-júliusában a közép-németországi fegyveres harcok következményeit kellett értékelnie, majd mire 1922. novemberében az olasz küldöttség kiért Moszkvába a IV. kongresszusra, otthon már *Benito Mussolini* fasisztái masírozhattak. Ettől kezdve a fasiszmus elleni harcról a Komintern minden fórumán szó volt.

Az V. kongresszus, 1924-ben, volt az első, amelyen Lenin már nem vehetett rész (1924. januárjában meghalt), négy év múlva, a VI. kongresszuson pedig ugyan Nyikolaj Buharin lett a Komintern vezetője, de az irányítás már Sztálin kezében volt. Az utolsó, a VII. kongresszust 1935-ben tartották. Ekkor úgy tűnt, hogy több mint 10 év után kedvező fordulat következik be a világpart politikájában: *a legszélesebb összefogás felé, a háborús veszély és a fasiszmus ellen*.

A kongresszuson a hangulat nyugodtabb volt, mint a korábbiaké. Ugyanis az első kongresszusok illetve a kongresszusokkal felérő Végrehajtó Bizottság tanácskozások forradalmi és ellenforradalmi helyzetek turbulenciája közepette, majd a mozgalmat sújtó politikai vereségek, illetve a kommunista pártokon belüli éles, egyre inkább *Sztálin* által manipulált frakcióharcok ide-

jén üléseztek. A hangulatnak kedvezett, hogy *Georgi Dimitrov* lett a Komintern főtitkára. A német birodalmi gyűlés, Reichstag felgyújtásával megvádolt és a

² Rosa Luxemburg helytelennek tartotta, hogy Lenin támogatta Lengyelország és a balti államok önállósulását, úgy gondolva, hogy ott is tanács hatalmak jönnek majd létre. Luxemburg látta, hogy az orosz ellenesség tovább él, majd erősödni fog, már szovjet ellenes formában. Die russische Revolution. http://www.mlwerke.de/lu/lu3_106.htm

per során nemzetközi hírnevet szerzett Dimitrov és mellette az olasz pártvezető, *Palmiro Togliatti* egy új irányvonal, a *népfront* megvalósítását tartotta szükségesnek a háborús veszély és a fasizmus ellen.

Georgi Dimitrov előadói beszédében található fasizmus meghatározás így szólt: „A hatalmon levő fasizmus... *a finánc-tőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt, terrorista diktatúrája.*” (Kurziválás az eredetiben, Sz. G.)³ Frappáns volt és rövid, egyben válaszolt a korszak legfontosabb kérdésére. Egyrészt *rátapintott a fasizmus* nehezen felismerhető *lényegére*,⁴ *összefüggésére a kapitalizmussal*, de egyben, ami még fontosabb volt a korszakban, *nem a kapitalizmus megdöntésében* látta a lehetséges megoldást, amint azt vélték a 20-as évek második felétől egészen Hitler hatalomra jutásáig, hanem a fasizmust támogatók elleni fellépésben. Ezzel jelezte a *lehető legszélesebb antifasizista összefogás minden korábbinál tágabb határait.*

A fasizmus definíció azonban nem Dimitrovtól, hanem *Dmitrij Manuilszkijtől*, Sztálin legközelebbi munkatársától származott – ezt idézte Dimitrov szó szerint, utalva is a forrásra. Vagyis e politika egybeesett a Szovjetunió érdekeivel.

A VII. kongresszus hangulatára és a dokumentumokra rányomta bélyegét Hitler hatalomra jutása mellett már a leningrádi párttitkár, *Szergej Kirov* elleni merénylet. (Sztálin akart és tudott feszült légkört teremteni, s a koncepciós pereket hamarosan, a szovjet párt mellett, a nemzetközi munkásmozgalomra is kiterjesztette.)⁵ Sztálin ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy a német fasizmus elsősorban a Szovjetuniót fenyegeti, s azzal is, hogy ellene minden lehetséges szövetségest meg kell nyernie. Nem véletlenül mondta a „győztesek kongresszusán”, 1934-ben: “Mi akik a breszti béke szűnyegét megéltük, nem dicsőíthetjük a versailles-i szerződést. Mi csupán azzal nem értünk egyet, hogy a világot e miatt a szerződés miatt egy újabb háború örvényébe döntsék. Mi nem tájékozódunk Németország felé, mint ahogyan nem tájékozódunk Lengyelország és Franciaország felé sem.... Ha a Szovjetunió érdekei megkívánják a közeledést az egyik vagy a másik, a béke megbontásában nem érdekelt országhoz, akkor mi habozás nélkül készek vagyunk erre.”⁶

³ Georgi Dimitrov. Egységfront, népfrent, szocializmus. Válogatott beszédek és írárok. Kossuth Könyvkiadó 1974. 98. o.

⁴ A kemény megfogalmazásairól ismert Theodor W. Adorno gyakran idézett mondata sem volt véletlen: „aki nem akar beszélni a kapitalizmusról, az ne beszéljen a fasizmusról sem”. http://attac.zpok.hu/cikk.php3?id_article=755, illetve <http://www.freeweb.hu/eszmelet/45/krausz45.html> 2007-03-12.

⁵ A Kirov-gyilkosság – nyomozóbizottságok, politikai prekonceptiók és a valóság. In Székely Gábor: Háborúk, forradalmak és a fasizmus kora. Volos Kiadó, 2014. 285-291.

⁶ Сталин И.В. Сочинения, Т. 13. Государственное издательство политической литературы, 1951. 302-303. o. Magyarul először közli Patyomkin, V. P. (szerk.): A diplomácia története. Szikra, 1950. 523.

A Makszim Litvinov irányította, a Népszövetségre és a brit, valamint francia külpolitikára alapozott szovjet külpolitika kedvezett koncepciónak. Siker volt a népfront választási győzelme Franciaországban, egy ideig a fellázadt Franco tábornokkal szemben a spanyol köztársasági erőket támogató nemzetközi összefogás. Az 1938-as müncheni egyezmény, a britek és a franciák paktuma Hitlerrel és Mussolinivel, majd a teljes Csehszlovákia kiszolgáltatása Hitlernek mindezt semmissé tette. Sztálin egyre inkább meggyőződött arról, hogy a nyugati hatalmak célja Hitler kelet felé terelése. A Komintern és Dimitrov elvesztette mozgásterét, nemkülönben Litvinov, aki Vjacseszlav Molotovnak adta át helyét.

A végső csapást a Kominternre a szovjet külpolitika, vagyis Sztálin mérte: a Molotov-Ribbentrop paktumot ha nehezen is, de túlélte, sőt fellélegezhetek a kommunista pártok, amikor Hitler megtámadta a Szovjetuniót. Az amerikai-brit-szovjet antifasiszta koalíciónak azonban nem volt szüksége a Kominternre.

1943. május 11-én Sztálin dolgozószobájában tárgyalták meg a Komintern feloszlására készült tervezetet, amit május 13-án egyhangúan hagyott jóvá a Komintern VB Elnökségének zárt ülése. Magyar részről az elnökség két pótagja vett részt: Farkas Mihály és Rákosi Máttyás. A közlemény a Pravda május 22-i számában jelent meg.

1945 után, ellentétben a szociáldemokrata mozgalommal (Szocialista Internacionálé), a kommunista pártok internacionáléját nem szervezték újjá. A tévesen a Komintern utódának tekintett Kommunista- és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának feladata a „szovjet blokk” országaiban a fordulat és a rendszer kiépítése volt.⁷

A Komintern VII. kongresszusának határozatai – a teljes jegyzőkönyv csak évtizedekkel később jelent meg

⁷ A Kominform történetéről lásd Székely Gábor: A Kominform 1947-1949. In Háborúk, forradalmak és a fasiszmus kora. Volos Kiadó, 2014. 323-337.

A Kommunista Internacionálé 100 éve

Interjú Aldo Agostival, a Torinói Egyetem Jelenkortörténeti Tanszékének professzorával

Kérdés: 100 évvel ezelőtt hozták létre a Kommunista Internacionálét Moszkvában. A szervezet világpárt volt, a világforradalom pártja. Központját eredetileg Berlinben kívánták működtetni, míg a Kommunista Ifjúsági Internacionálé székhelye Budapest lett volna. Lenin valóban számított a világforradalomra?

Aldo Agosti: Közvetlenül az orosz október után, a nemzetközi helyzet elemzésekor a nemzetközi kommunista mozgalom létrehozói erőteljesen hangsúlyozták a megnyílt forradalmi folyamat nemzetközi jellegét. Ez a jövőkép két előfeltevésen alapult, kezdetben egyenlő jelentőséggel. Az egyik a világ kapitalista rendszerének az állapotára vonatkozó diagnózis volt. E diagnózis szerint a fejlődés megakadályozta a piac nemzetközivé válását, sorozatos konfliktusokat, pusztulást idézett elő, s ezzel megteremtette nyugaton a polgárháborúk, a gyarmatokon pedig az elnyomott népek felkeléseinek a feltételeit. Ezért alakult ki az a meggyőződés, hogy csak a proletár forradalom vezetheti ki az emberiséget a reménytelen helyzetből, amelybe az imperializmus kényszerítette. Ezért a forradalomnak túl kell lépnie a nemzetállamok határain, az egész földre ki kell terjednie a kizsákmányolás megszüntetésének egyetemes célja érdekében. Ezért össze kell kötni Oroszország tanácsrendszerével a szocialista forradalmat a fejlett kapitalista országokban, a gyarmati uralom által elnyomott emberek küzdelmét és a nacionalizmus elleni küzdelmet.

A másik előfeltevés: a bolsevikok, és minden bizonnyal Lenin is, osztoztak a Kominternben meglevő irányzatok elképzelésével, miszerint az orosz forradalom az európai társadalmi forradalom prológja, és amelynek sikerének egyetlen garanciája az lenne, ha segítséget kapna legalábbis a fő kapitalista országokban már győztes forradalmi proletariátustól. Ez a meggyőződés gyakran vezette a kommunista mozgalmat a valóságnak a vágyakkal való felcserélésére, túlértékelve a forradalom érettségét Nyugaton és a gyarmatokon, és ezzel egy időben alábecsülve a polgári társadalmak szilárdságát, valamint a munkavállalók hagyományainak sajátosságait Európában és Amerikában.

Kérdés: A Komintern története különféle szakaszokra osztható. Véleménye szerint, melyek voltak a legfontosabb fordulópontok?

Aldo Agosti: Véleményem szerint három szakaszt lehet azonosítani, amelyek egybeesnek a Komintern politikájában bekövetkezett változásokkal. Az *első* az 1921 és 1923 között évek: már 1921 elején a forradalmi hullám apálya visszavonhatatlan volt, még a legoptimistább vezetők számára is. A kommunista felkelési kísérlet megghiúsulása Németországban (a „március akció”) volt az első, ami ezt nyilvánvalóvá tette. Másrészről a fiatal, a polgárháborúban győztes, de kimerült szovjet szocialista köztársaság úgy érezte, hogy a lélegzetvételnyi szünetre van szüksége. Ezért a bel politikában, az Új Gazdaságpolitikával (NEP) a parasztok igényeinek kielégítésére törekedett; külpolitikájában a kapitalista világgal való kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatok helyreállítása érdekében dolgozott. Az utolsó próbálkozások a kapitalista rend megdöntésére felkelés útján 1923 októberében Bulgáriában és Németországban zajlottak le, amivel az év végén lezárult az első szakasz a Komintern történetében. Úgy tűnik, hogy az orosz októberrel kezdődő forradalmi ciklus átmenetileg a kapitalizmus stabilizálódásával zárult, de alaposan megváltozott a szovjet állam és a nemzetközi kapcsolatok rendszere. Mivel egyrészt a szovjet rendszer sikerei nyilvánvalóak voltak, másrészt a nyugati forradalom késett, a Komintern lényeges feladatává vált az első proletár állam védelme és erősítése, s ezért a Szovjetunió és a szovjet kommunista párt egyre nagyobb befolyást gyakorolhatott a Komintern irányvonalának a meghatározásában.

A *második* fordulópontra 1928 és 1929 között van: az úgynevezett „egységfront alulról” politika (amelyre még visszatérek), valamint a Szovjetunió belső helyzetének radikalizálódása, a NEP elhagyása hozzájárult ahhoz, hogy a legtöbb kommunista pártban támogatták a baloldali csoportok felemelkedését a vezetésbe. Ebben a helyzetben érlelődött meg az „osztály az osztály ellen” jelszó: a kapitalizmus fejlődésének új történeti szakaszában, amelyet a stabilizáció vége jellemez, a szociáldemokráciát, szemben a proletariátus forradalmával és diktatúrájával, már nem lehet a munkásmozgalom irányzatának tekinteni, mert ellenforradalmi erővé vált az osztályellenség szolgálatában. A Komintern VB X. plenumától (1929. július-augusztus) kezdve a Kominternben a szociáldemokráciát a fasizmus szárnyaként határozták meg, míg a polgári demokrácia demokratikus formáit egyenértékűnek tekintették a diktatúrákéval. Természetesen maga Sztálin is teljesen legitimálta ezt a szemléletet. Úgy tűnt, az 1929-30-as világgazdasági válság megerősítette előrejelzéseket a „harmadik időszak” katasztrofális jellegéről, és ez a baloldali radikalizmus malmára hajtotta a vizet.

Az újabb, a *harmadik* fordulat feltételei csak 1934. elején érlelődtek meg. Alulról is egyre erősebb volt a nyomás a proletár erők egységének létrehozása érdekében a fasizmus fenyegetésével szemben, számos európai országban, és különösen Franciaországban, a februári eseményeket követően. Mindezek önmagukban

azonban még nem voltak elegendőek a Komintern és a kommunista pártok politikájának a megváltoztatásához – ehhez szükség volt a szovjet külpolitika megváltoztatására, ami a Franciaországhoz való közeledéssel valósult meg, majd a Szovjetunió belépésére a Nemzetek Szövetségébe, s végül egy kétoldalú megállapodásra és katonai együttműködésre Párizssal. E fejlemények hatására a Kominternben is a „fő ellenséget” a fasiszmusban ismerték fel, mind nagyobb meggyőződéssel, és ennek következményeként megfogalmazták meg a célt, a polgári demokratikus intézmények védelmét a jobboldal felforgató tevékenységével szemben: a Komintern vezetésében két csoport alakult ki, az egyik az „osztály osztály ellen” hívei, a másik az új főtítkár, Dimitrov köre, amely nyitott volt a korábbi politika óvatos felülvizsgálatára. Sztálin nem túl határozott támogatásával a második csoport érvényesülhetett: de ez nem végződött egyszerű visszatéréssel az egységszront taktikájához. A német fasiszmusnak, mint fő veszélynek az elismerése fontos volt annak érdekében, hogy - különösen néhány európai országban - létrejöhessen az összefogás, amely képes megakadályozni a fasiszmus győzelmét, és inkább az első szocialista állammal való barátság politikáját részesítsék előnyben. Másfelől a fasiszmus valóban szembesült a nem szocialista demokratikus erők széles körének ellenállásával is, akik hajlandóak voltak csatlakozni a munkavállalók pártjaihoz, egy széles szövetségben a reakció és a háború ellen. Így született meg a *népfront* politikája, amelynek laboratóriuma elsősorban Franciaország volt.

A Komintern VII. kongresszusa (1935. július-augusztus) ünnepélyesen jóváhagyta ezt az irányvonalat, ugyanakkor meghatározta a világ munkásmozgalmának alapvető feladatát a békeért folytatott küzdelemben. A Komintern megalapítása óta először, bár számos mentális fenntartással, úgy vélték, hogy egy új háború elkerülhető azáltal, hogy létrehoznak egy olyan erőt, amely magában foglalja a demokratikus burzsoáziát és a „nem agresszív” imperialista államokat is, és képes visszaszorítani a „háborús erőket”. A VII. kongresszus két alapvető jelszava és a népfront időszaka - a fasiszmus elleni küzdelem és a háború elleni harc - a kommunista pártok számára legalább részleges megbékélést jelentett saját nemzeti gyökereikkel, és nem jelentéktelen előrelépést egy integrációs folyamatban. Ennek a folyamatnak a mozgatója az a gondolat és mozgalom volt, amelyben a következő években több millió férfit és nőt mozgósítottak: az antifasiszmus, mint új, szélesebb egység jelenthetett meg a közös erőfeszítésekbe, a demokrácia védelmében és újragondolásában.

Ezt követően még két fordulópontra volt a Komintern: egy 1939-ben és egy 1941. évben. De túléltek, amikor az intézményt a szovjet állam külpolitikája szinte minden még meglévő autonómiájától megfosztotta, és bizonyos értelemben minden korábbi megismétlődött. 1939-ben, a Ribbentrop-Molotov paktummal és a háború kitörésével, a két háborúzó fél közötti egyenlő megítéléssel (a valóságban

átlátható német elfogultsággal), újjáéledtek a régi „szlogenek“, az osztály osztály ellen és a szociálfasizmus. 1941-ben Hitlernek a Szovjetunió elleni agressziója, majd a Szovjetuniónak a szövetsége az Egyesült Királysággal és az Egyesült Államokkal hatására újra naprendre került az antifasiszta összefogás és a népfront.

Kérdés: Valóban, a Komintern történetében kulcsszereplő volt az egységfront és később a népfront. Az első lépést Lenin tette meg 1921-ben a „Nyílt Levéllel” – de vereséget szenvedett. Az új irányvonalat csak Hitler hatalomra jutása után, a VII. kongresszuson fogadták el. Több történész úgy véli, hogy ebben Sztálinnak volt meghatározó szerepe. A „szociál fasizmus” valamint a népfrontban is. Mi az ön véleménye?

Aldo Agosti: A Komintern III. kongresszusán (1921. június-július) a záró tézisekben – főként Lenin és Trockij hatására – belátták, hogy az európai forradalom sikere nem hónapok, hanem évek kérdése lehet, és ezért a kommunista pártoknak fel kellett készülniük a hosszú küzdelemre, azzal a céllal, hogy meghódítsák a munkásosztály többségét és a lakosság kizsákmányolt rétegeit. A szociáldemokráciával való kapcsolatok problémája is megváltozott: a szociáldemokrata szervezetekkel a mindennapok területén kellett szembesülniük. Ennek lényege az egységfront alulról taktika volt, vagyis az együttes fellépések során, a munkástömegek elhódítása, remélve, hogy a kommunista taktika eredményessége, valamint a reformista pártok akcióképtelensége és együttműködése az uralkodó osztályokkal ebbe az irányba fogják a munkásokat elmozdítani. A szemléletváltozás stratégiai következményei, a proletárdiktatúráért folytatott közvetlen harc célkitűzése lett, vagyis a feltételezés, hogy a hatalom megragadásának különböző módjai közül az orosz október tapasztalataihoz kell visszanyúlni. Ez a vonal szinte egészen az 1930-as évek közepéig érvényes volt, ennek komolyabb kritikai elemzését Gramsci végezte el börtönének elszigeteltségében.

Továbbá, a III. Kongresszus egységfront irányelveit a kommunista pártok ellenállása miatt nem fogadták el: a vonalat egy erős baloldali kisebbség ellenezte a KPD-ben, és a Kominternben is csak ellentmondásos és változó támogatást kapott. Amint láttuk, 1934 után komoly fordulat következett be, amely lehetőséget teremtett arra, hogy politikai szövetségesként tekintsenek a nemzeti burzsoáziára, ami lényegében megfelelt a szovjet külpolitika érdekeinek. 1929 nyarától Sztálin már vitathatatlanul kézben tartotta a szovjet bel- és külpolitika döntéseit, így nagyrészt ő határozta meg a Komintern politika irányát is. Ő döntött a szociáldemokrácia és a fasizmus összemosásáról (1929-től 1933-ig), valamint ugyanígy a szociáldemokráciával és a demokratikus polgári pártokkal való együttműködés támogatásáról, minden esetre ezeket nem lehetett volna megvalósítani a beleegyezése nélkül. Valószínűleg az első, az 1929-es év, jobban illett Sztálin politikai kultúrájához, amelyet erősen befolyásolt a polgárháború; a második, az

1934-es év taktikai választás volt, melyet minden különösebb probléma nélkül vissza lehetett vonni.

Kérdés: Ma, úgy tűnik, az emberi civilizáció komoly válságnak néz elébe. Gondolja, különösen a legutóbbi olasz választások után, hogy végül felismerhetik, hogy csak a szocialista társadalom oldhatja meg a kapitalista világválságot?

Aldo Agosti: Ezt egyáltalán nem hiszem, a szocialista társadalom nincs napirenden sem Olaszországban, sem Európában, sem általában más kontinenseken. Azt hiszem, el kell ismernünk, hogy a szocializmus és a kapitalizmus közötti verseny a huszadik században véget ért. A kapitalizmus megnyerte ezt a versenyt, köszönhetően a fejlődését kísérő ideológiák rugalmasságának, de a huszadik század 80-as évei óta kialakult formáinak „barbarizálódásának” is, amelyre nem tudott hatékony választ találni sem a kommunizmus, sem a szociáldemokrácia, sem pedig a nyugati világ. A győzelem és az ellenség hiánya, amellyel szembe-sülhetett, nem tett jót a kapitalizmus természetének, ami a XXI. század első és második évtizede között a történelem egyik legpusztítóbb válságába torkollott. Nem voltak tekintettel a világ egészének boldogulására, és állapotára sem. Miután eltűnt a kapitalizmus és a kommunizmus szembenállása, eltűnt az ellenállás az ideológiák kölcsönös emulációjának impulzusaival szemben, mélyebb és rétegzettebb üledékek keletkeznek, amelyek póre geopolitikai rivalizálásokból, kulturális és „civilizációs” törésekből, etnikai és vallási kötődésekből származnak, valamint a politikából: üledékekből, amelyeket a XX. század ideológiái mellőztek, vagy elfedtek, s amelyek most erőteljesen kerülnek a felszínre, összeomlással fenyegetve. És jelenleg a nemzetközi egyensúly hiánya, amiben az ideológiák szembenállása fontos szerepet játszott, biztosan nem teszi ellenállóvá a világot a pusztító konfliktusok potenciális kockázatával szemben.

Következésképpen ma az a feladat, hogy mély és hiteles alternatívát állítsunk szembe azzal a társadalmi és gazdasági fejlődéssel, amely elviselhetetlen életkörülményeket teremtett a világ jelentős részén. Sajnos, ez a hiteles alternatíva nem maradhat a 20. századi szocializmus elméleti keretein belül, mert, el kell ismerni, ez a szocializmus magán hordozza a kudarc stigmáját. Annak ellenére, hogy e feladat akár évtizedeket vehet igénybe, a problémák megoldása szörnyen sürgős.

Zolcsák Attila

Latin-Amerika és a Komintern

Latin-Amerika Marx, Lenin és más európai szocialista gondolkodók írásaiban eleve elhanyagolt terület volt, és megfordítva, e szerzők latin-Amerikában sem voltak ismertek.

A Komintern számára Latin-Amerika szintén a világforradalom „perifériáját” jelentette, ezzel együtt a KI latin-amerikai története elengedhetetlen a régió munkásmozgalmának megértéséhez.

A KI latin-amerikai történetét *Robert J. Alexander* hat szakaszra osztotta:

1. A szervezet megalakulásától az 1920-as évek elejéig, melyet a kommunista pártok spontán kialakulása és az orosz forradalom közvetlen hatása jellemzett.
2. Az 1920-as évek elejétől a KI VI. kongresszusáig, amikor Latin-Amerika, marginálisan és esetleges jelleggel, de betagozódott a Kominternbe.
3. 1928-tól az 1930-as évek első feléig, melyben a „szektás”, „osztály osztály ellen” és a „szociálfasizmus” jelszavai által meghatározott álláspont dominált; ugyanakkor a helyi kommunista pártok felívelésének kezdetét jelentette.
4. A „Népfront” szakasza, melynek kezdetei már 1933-tól megfigyelhetők, de 1935-ben, a Komintern VII. kongresszusával vált irányelvűvé, és melyet a helyi KP-k további erősödése jellemzett.
5. 1939-1941 közötti szakasz, amikor a latin-amerikai KP-k a megváltozott szovjet vonalhoz igazodtak, ami súlyos visszaesést jelentett számukra.
6. Végül az 1941-től kezdődő szakasz, mely lényegében a népfront-politika felelevenítése volt, teljesebb és mélyebb jelleggel.⁸

A KI helyzetét sajátosan bonyolulttá tette, hogy az adott ország forradalmi mozgalma mellett a világforradalom, illetve a Szovjetunió szempontjait is figyelembe kellett vennie. Latin-Amerikára vonatkoztatva a Komintern és a helyi kommunista pártok fejlődését e korszakon belül öt helyi tényező is befolyásolta:

1. a helyi nemzetállami nacionalizmus erősödése,
2. az ehhez kapcsolódó „importhelyettesítő iparosítás”, vagyis a gazdasági fejlődés,
3. az osztályviszonyok átalakulása, melyet a város, vagyis a városi középrétegek és az ipari munkásosztály megerősödése jellemzett,
4. az ebből fakadó politikai változás, vagyis a demokrácia eszméjének előretörése az oligarchikus elittel szemben, és végül
5. a Szovjetunió érdekeinek állandó képviselése.⁹

A Latin-Amerikához való viszonyulást tovább nehezítette, hogy nem egységes területről volt szó. A gazdasági, földrajzi és társadalmi tagoltság egymástól

⁸ Alexander, 18-26.

⁹ Alexander, 6-16.

jelentősen eltérő feltételrendszert jelentett, mely a helyi kommunista pártok születésére és fejlődésére is rányomta a bélyegét. Gazdasági szempontból a mérsékelt égövi, trópusi, illetve hegyvidéki (bányászat) jelleg a helyi proletariátus fejlődését is meghatározta; utóbbi fragmentáltságát a többféle termelési viszony egymás mellett élése, illetve az etnikai sokféleség is fokozta, mely országoként szintén eltérő jelleget öltött. A városi munkásmozgalom jelentős részben az európai bevándorló munkásokhoz kötődött; ennek megfelelően a legfejlettebb zónát a „Déli Kúp” mérsékelt égövhez tartozó országai (Chile, Argentina és Uruguay) képviselték.¹⁰

A KI a forradalom súlypontját az első években Európában látta, noha az első világháborút követő válság és az orosz forradalom hatása Latin-Amerikában is a munkásmozgalom küzdelmének felélénküléséhez vezetett. Noha erre a KI meglepően kevés figyelmet fordított, meg kell említeni a mexikói forradalom hatását is, azon sajátos aspektusával, hogy a helyi – anarchista – városi munkásmozgalom szemben állt a paraszti forradalommal.¹¹ Az első szakaszt illetően a historiográfiában állandó kérdéssé vált: a helyi kommunista pártok létrejötte belső folyamatok eredménye, illetve külső befolyásra (KI) vezethető vissza? Megállapítható, hogy az első kommunista pártok létrejötte Latin-Amerikában egy spontán folyamat eredménye volt; ebben az euforikus szakaszban ezen kommunista csoportok kicsik és képzetlenek voltak, erős értelmiségi túlsúllyal. A helyi KP-k születése regionálisan eltérő volt, melyre az adott ország munkásmozgalmi hagyományai, szociális összetétele és politikai helyzete is hatást gyakorolt: alapját a helyi szocialista pártok, illetve anarchoszindikalista szakszervezetek jelentettek, országoként eltérő súllyal és jelleggel, de több esetben önálló kezdeményezésként jöttek létre.¹² A különböző KP-k alapításának a dátuma is zavaros: számos esetben a „hivatalos” alapítási dátum az adott párt KI általi elismerését jelenti. A helyi KP-k ebben a szakaszban viszonylag önállóan működtek.¹³ A KI – mely maga is fejlődési stádiumban volt utóbb ezekre a létező struktúrákra „telepedett rá”, erősen patriarchális jelleggel. Latin-Amerika „különállásának” gondolata sem merült fel: a KI első két küldötte Latin-Amerikában az indiai *Manabendra Nat Roy* és a japán *Katayama Szen* voltak.¹⁴ A KI ekkor Latin-Amerikát egy USA-nak „alárendelt” zónának tekintette, kiáltványaiban „Amerikákról” beszélt.¹⁵ A Ka-

¹⁰ Bővebben Anderle, 22-125.

¹¹ Alba, 17.

¹² Caballero, 45-49. Wittman, 367-373. Anderle, 156-168.

¹³ Alba, 18-28. Spanyolország Kommunista Pártja (PCE) vezető szerepe is felmerült Latin-Amerikát illetően, de ez nem realizálódott.

¹⁴ Alba, 32-34. Alexander 22-23.

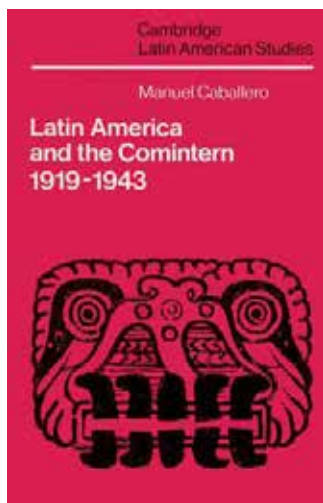
¹⁵ Caballero, 78-79.

ribi Irodát, valamint Ecuador és Chile kommunista pártjait a későbbiekben is az USA KP „gyámloltotta”.¹⁶

Az 1920-as években a KI figyelme Ázsiára, a „keleti kérdésre” terelődött. Elméleti téren Latin-Amerikát illetően elmozdulás történt; a korszakban Latin-Amerika Ázsia „mellé” került, de az utóbbinak alárendelve. Ezzel együtt a KI már ebben az időszakban több fiókszervezetet létesített Latin-Amerika számára. Az első a Mexikóban 1920 szeptemberében létrehozott *Amerikai Ügynökség* volt Katajama vezetésével,¹⁷ ezt követte a *Dél-Amerikai Kommunista Propaganda Iroda* Buenos Airesben, majd az ugyancsak argentin központtal létrejött *Dél-Amerikai Titkárság*; ezeken kívül még a New York-i székhelyű *Karibi Irodát* lehet megemlíteni. A térségben fontos szerepet töltött be a gyarmati és félgyarmati országok baloldali mozgalmait összehangoló *Antiimperialista Liga* is fontos szerepet játszott.¹⁸

A KI figyelmének központjában ekkor Argentína, illetve Chile, Uruguay és Brazília, tehát a „legeurópaibb” országok álltak; regionális szinten az argentin párt befolyása volt döntő. A párt meghatározó vezetője az olasz származású, 1912-ben Argentínába emigrált *Vittorio Codovilla* volt, aki társaival a szocialista párt baloldalából hozta létre még 1918 elején a KP elődjét, a *Nemzetközi Szocialista Pártot*.¹⁹ Codovilla 1928-1930-ben a KI Latin-Amerika Irodájának titkára volt. Jelentős kommunista vezető volt *Julio Antonio Mella* a kubai KP egyik alapítója, aki több dél-amerikai pártban is tevékenykedett, valamint az Antiimperialista Ligában a KI képviselője volt. A kubai diktátor, Machado ügynökei gyilkolták meg Mexikóban (a hasonló sorsú Che Guevara mellett Mella is Kuba és a térség hőseként tisztelik).

A latin-amerikai legjelentősebb marxista teoretikusa ezekben az években a perui, szintén fiatal *José Carlos Mariátegui* a perui KP vezetője volt – ő a börtönben még túlélte kínzás áldozata lett.²⁰

¹⁶ Alexander, 35.

¹⁷ Адибеков, Г.М. Шхназарова, Е.Н. Шириня, К.К.: Организационная Структура Коминтерна 1919/1943. Росспен, Москва, 1997. 30.

¹⁸ A Szovjetunió ekkor létesített diplomácia kapcsolatot Mexikóval (1924) és Uruguay-jal (1926), amit 1930-ban Mexikó, 1934-ben pedig Uruguay is megszakított. Wittman, 367, 374.

¹⁹ Caballero 79-80. A közép-amerikai államok kommunista csoportjai eleinte mexikói közvetítéssel kapcsolódtak a Kominternhez. Jeifets, 2012.

²⁰ Mariátegui életútját Anderle Ádám közölte az Évkönyv 1975/76 számában. 244-246.

A harmadik szakaszban Latin-Amerika „felkerült a térképre”.²¹ Becslés szerint a latin-amerikai kommunista pártok együttes taglétszámát mintegy 20-25 ezer fő volt, erősen „balos”, szindikalista jelleggel.²² A KI 1928-as, VI. kongresszusán nem csak Latin-Amerika „különállása”, hanem annak regionális tagoltsága is megjelent. A kongresszuson *Jules Humbert Droz*, a

Vittorio Codovilla a Komintern VB tagja, az argentin KP vezetője és Dolores Ibarruri, „la Pasionaria”, a spanyol KP főtitkára Moszkvában, már az 1960-as években

KI titkára kiemelte a régió „félgyarmati jellegét” és ebből fakadóan a „nemzeti burzsoázia” hiányát, ezért a következő lépésnek egy átmeneti, „antiimperialista forradalmat” tartotta. Vele szemben *Ricardo Paredes Romero*, 1926-ban a kommunista *Ecuadori Szocialista Párt* egyik alapítója, életképes „nemzeti burzsoázia” létezéséről számolt be a kongresszuson, s ebből arra a következtetésre jutott, hogy Latin-Amerika már a szocialista forradalomra is „megérett”. (Az ő vonala állt közelebb a szektás „osztály osztály ellen” jelszóhoz, amit a KI küldöttek többsége már ekkor támogatott.) Mindketten ugyanakkor felhívták a figyelmet a régió földrajzi, kulturális és társadalmi tagoltságára.²³

A VI. Kongresszus után Latin Amerikában két fontos gyűlésre is sor került: először 1929 májusában a CSLA (Confederación de Sindicados de América Latina) szakszervezeti gyűlésére Montevideóban,²⁴ majd ezt követően 1929 júniusában Buenos Airesben lett megtartva a latin-amerikai kommunista pártok első konferenciája, 15 párt részvételével. A konferencia a „félgyarmati” meghatározást fogadta el, kiemelve a földkérdés és az imperializmus elleni harc fontosságát.²⁵

A Buenos-Aires-i konferencián a parasztkérdés kapcsán szóba került az

²¹ A Profintern (Vörös Szakszervezeti Internacionálé) vezetője, Samuil Lozovszkij szavai, aki egyben bírálta is a latin-amerikai pártokat és a „fantomszakszervezeteket,” nemkülönbén a „hurra-optimizmust”. Alba, 59-65.

²² Anderle, 176.

²³ Caballero, 70-73. Anderle, 215-218. A Kuusinen-tézisek csak általánosságban tértek ki Latin-Amerikára. Alba, 39-42.

²⁴ E kommunista befolyás alatt álló szakszervezeti tömörülés 15 országra terjedt ki. Alexander, 49-53. A legfontosabb döntés a mezőgazdasági proletariátus felé való nyitás szükségességéről szólt. A KI befolyása alatt álló szakszervezeti mozgalom – a kommunista pártokhoz hasonlóan – szintén országokként eltérő jellegű, és összességében gyenge volt. 1936-ban feloszlott. Anderle, 190-208. Alba, 109-115.

²⁵ Alexander, 35. Caballero, 74-75. Alba, 69-72.

indiánkérdés is; Mariátegui tézisei váltották ki a legnagyobb vitát. A KI ekkor – Dél-Afrika és az USA feketéi számára javasoltakhoz hasonlóan – egy önálló indi-

án állam, a „*Kecsua-Aymara Köztársaság*” megteremtését pártolta; ebben a felfogásban a szovjet kisebbségpolitika hatása is megfigyelhető. Mariátegui ezzel szemben úgy vélte, hogy etnikai határok meghúzása a kontinens viszonyai között

egyrészt nehezen lenne kivitelezhető, továbbá megfosztaná az indián rétegeket a városi – fehér – munkásosztály támogatásáról, valamint felhívta a figyelmet arra, hogy az indián társadalom maga is osztályellentétekkel terhelt. Legfontosabb észrevétele azonban az volt, hogy az indiánkérdés valójában földkérdés, és az esetlegesen létrejövő indián állam egy új, burzsoá állam lenne. Egyértelmű döntés nem született; a KI álláspontjának elévülhetetlen érdeme volt azonban, hogy ráirányította a helyi kommunista pártok figyelmét az indiánok helyzetére.²⁶

A világválság Latin-Amerikában az addigi exportorientált gazdasági modell bukását jelentette; nőtt a munkanélküliség és a szociális nyugtalanság. A krízis továbbá egybeesett a parasztság földtől való megfosztásának betetőződésével. A térségben új kommunista pártok jöttek létre, de a populisták pártok is megerősödtek, mely számos esetben diktatúrákba torkollt.²⁷ A KI a diktatúrák elleni antiimperialista harcokban a helyi KP-k „feloldódásától” tartott, és általában a fegyveres harcot sem támogatta.²⁸ Mindebben komoly szerepet játszott a kínai Kuomintanggal kapcsolatos tapasztalat. A középosztály erősödésén alapuló reformmozgalmak szintén jelentőssé váltak a korszakban. Így a forradalmi helyzet VI. Kongresszuson történt „felértékelése” Latin-Amerikát kevésbé érintette

²⁶ A KI terve nem volt légből kapott: a korszak indián felkeléseiben valóban létezett ilyen tendencia, egészen az 1930-as évekig. Becker, 450–479.

²⁷ A korszakról, és az egyes országok idevágó történéseiről bővebben Anderle, 227–277.

²⁸ A kevésbé közismert 1932-es San Salvador-i volt az első, kommunista párt által szervezett fegyveres felkelés. A salvadori, és más radikálisabb akciók a helyi KP-k önálló kezdeményezései voltak. San Salvador Kommunista Pártja ekkor még nem volt a KI tagja. Alba, 88–89. A salvadori esetet leszámítva a felkelésbe átcsapó 1928-es kolumbiai napszámos-sztrájkot érdemes megemlíteni. Alba, 66–68.

a gyakorlatban, inkább a helyi radikális polgári erőktől való elszigetelődésben nyilvánult meg.²⁹

Ellentmondásos volt a Komintern politikája a Nicaraguában az USA megszállás ellen 1927-ben kibontakozó *Sandinista-felkeléssel*. Az Antiimperialista Ligán, illetve az „*El a kezekkel Nicaraguától*” kampányon keresztül a KI nemzetközi tiltakozó mozgalmat szervezett a felkelés támogatására, részt vett a bányászok mozgósításába *Augusto Sandino* mellett. Ugyanakkor az 1928-1932-es évek „vonalanak” megfelelően a függetlenségi küzdelem mellett *a szocialista forradalmi célokat erőltette*. Bonyolította a helyzetet, hogy a felkelőket támogató Mexikóban a KI ellenségesen tekintett a kormányra, amelyben a szindikalista *Mexikói Regionális Szövetség* is miniszteri tárcát vállalt, kiterjesztve rájuk a KI-ban elfogadott „szociálfasizmus” sajátos változatát. Bonyolult politikai manőverek után 1930 februárjában Sandino végül szakított a kommunista mozgalommal; ugyanakkor a Sandino-féle felkelés szerepet játszott abban, hogy a KI érdeklődése megnőtt Latin-Amerika iránt.³⁰

A harmadik szakasz tanulságainak és a korszakban lezajlott változásoknak – mindenekelőtt az „importhelyettesítő iparosítás” néven ismert politikai vonal megszüllésének – köszönhetően, illetve a KI VII. Kongresszusának népfront fordulatának megfelelően, kezdetét vette a 4. periódus. A régió kommunista pártjai számára a kongresszuson a kínai *Vang Ming* referátuma után elfogadott tézisekben antiimperialista kormányok létrehozása és támogatása lett irány. A népfront-politika eredményei változatosak voltak, de összességében a kommunista mozgalom megerősödött a korszakban. 1935-ben a bolgár *Georgi Dimitrov* főtitkárságával Chilében a helyi erős KP a népfront-politika úttörője lett. Brazí-

Évtizedekkel később: Prestes és Fidel Castro

liában viszont *Luis Carlos Prestes*, aki már 1924-ben kormány elleni fegyveres felkelést vezetett („a Reménység Lovagjának nevezték), mint a KI VB tagja ismét a forradalmi harcot sürgette – Sztálin jobbkeze, *Dmitrij Manuilszkij* támogatásával. Prestes 1936-ban le tartóztatták, 16, majd 30 évre ítélték.

²⁹ Anderle, 168-172., 210-214.

³⁰ A Somoza dinasztiát utóbb a sandinisták döntötték meg. Alba, 108.

A népfront politika modellje Chile lett, ahol 1938-ban győzött a Népfront, és Latin-Amerika történetében először lett kommunista párt a kormánykoalíció tagja.³¹ A Népfront periódusában 1938-ban új kontinentális szakszervezeti szövetség jött létre (Confederación de Trabajadores de América Latina - CTAL) Vicente Lombardo Toledano, a mexikói és a latin országok legjelentősebb szakszervezeti vezetője, a marxista teoretikus vezetésével.³²

1939-ben a Molotov-Ribbentrop paktum után bár az antiimperialista hangsúly megmaradt a KI-ban, a szovjet politika súlyosan érintette a kommunista pártokat Latin-Amerikában is. A Szovjetunió elleni náci támadás újra visszatérést jelentett az 1939 előtti szakaszhoz. A latin-amerikai államok többsége hadat üzent

Németországnak, és felvette a Szovjetunióval a diplomáciai kapcsolatokat, így a helyi KP-k a nemzeti kormányok mögé álltak, sikerrel törve ki az elszigeteltségből.³³ 1941 után a háborús koalíció idején az osztályok közötti „békeperiódus”-ként fogták fel. Ennek példája volt a kubai KP, amely 1943-ban két miniszterrel lépett be a kormányba *Fulgencio Batista* első elnöksége idején.

A KI 1943-as megszűnése nem járt közvetlen hatással a térségben, mivel ekkorra a latin-amerikai kommunista pártok már többé-kevésbé önállóan működtek, mérsékelt politikai vonalat követve.

Ami a KI szervezetében és iskoláiban több latin-amerikai dolgozott, illetve tanult: 1926 és 1936 között 120 latin-amerikai tanult a KI kádereképzőjében, a Nemzetközi Leninista Iskolában, a Keleti Dolgozók Leninista Egyetemén körülbelül 10-en. A KI első kongresszusain a régiót kevesen – és ráadásul európaiak és ázsiaiak - képviselték. A KI VI. Kongresszusán már 26, míg a VII. Kongresszusán 30 latin-amerikai küldött vett részt. A Komintern hatása azonban megszűnése után sem tűnt el. Öröksége tetten érhető a kubai forradalomtól a „XXI. századi szocializmus” megjelenéséig.³⁴

³¹ Alba, 90-91. 103-106.

³² Alexander, 54-57.

³³ Anderle, 326-338.

³⁴ Chávez és a Komintern eszméletörténeti kapcsolatáról: Jeifets, 2009.

Irodalom

Alba, Victor: Historia del Comunismo en América Latina. Ediciones Occidentales, Mexico, D.F. 1954.

Alexander, Robert J.: Communism in Latin America. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1957.

Anderle Ádám: Munkásmozgalom Latin-Amerikában. 1870-1959. Kossuth Könyvkiadó. 1982.

Becker, Mark: Mariátegui, the Comintern, and the Indigenous Question in Latin America. 450-479 in: SCIENCE & SOCIETY. Vol. 70, No. 4, October 2006.

Caballero, Manuel: Latin America and the Comintern, 1919–1943. (Cambridge Latin American Studies, number 60.) New York: Cambridge University Press. 1986.

<https://es.scribd.com/document/93082389/Manuel-Caballero-Latin-America-and-the-Com-Intern-1919-1943>

Jeifets, Lazar and Jeifets, Victor. El giro a la izquierda en América Latina y el nacimiento del nuevo bolivarianismo: las tradiciones de la Komintern y la actualidad. CS [online]. 2009, n.4, pp.195-212. ISSN 2011-0324. <http://dx.doi.org/10.18046/recs.i4.441>.

Jeifets, Lazar y Víctor, (2012) “Hacia la revolución panamericana. La Comintern y la creación del comunismo centroamericano”, *Pacarina del Sur* [En línea], año 3, núm. 10, enero-marzo, 2012. ISSN: 2007-2309.

Jeifets, Víctor y Jeifets, Lazar, “La Comintern, el pcm y el ‘caso Sandino’: historia de una alianza fracasada, 1927-1930”, *Anuario Colombiano de Historia Social y de la Cultura* 44.2 (2017)

Wittman Tibor: Latin-Amerika története. Gondolat, 1978.

KUBA

Kovács Gábor

Változás és folytatás Kubában

Az elmúlt hónapokban több fontos belpolitikai esemény történt Kubában, amelyek lényegében a *Kubai Kommunista Párt* 2011-ben tartott VI., illetve 2016-ban a VII. kongresszusán elfogadott határozatokat követték. A döntések megvalósításának az elhúzóódása lehetővé tette, hogy a változások egyrészt ne okozzanak váratlan meglepetést a lakosságnak, másrészt hozzájárult az intézkedések megfelelő előkészítéséhez. A VII. Kongresszus fogadta el 2030-ig tartó időszakra vonatkozó stratégiai fejlesztési tervet is.

A havannai törvényhozás 2018 április 19-én *Miguel Díaz-Canelt* választotta az Államtanács elnökévé, aki a „történelmi” generációhoz tartozó, 87 éves Raúl Castro helyére lépett. A villamosmérnöki végzettségű politikus a forradalom győzelme után, 1960-ban született és nem tagja sem a Castro családnak, sem a fegyveres erőknak. Kijelentette, hogy elkötelezett a korábbi vívmányok megőrzése, a szocialista út folytatása mellett. Díaz-Canel az ország második embere lett, mivel elődje 2021-ig megőrzi a Kubai KP első titkári és a hadsereg főparancsnoki tisztségét.

A megválasztott államfő 1991 óta tagja a párt Központi Bizottságának és folyamatosan egyre nagyobb felelősséggel járó feladatokat kapott. 1994-2009 között a párt Villa Clara majd Holguin tartományi bizottságának első titkára volt. 2009-ben felsőoktatási miniszternek nevezték ki. 2013-ban az Államtanács első alelnökévé választották. Egyéni adottságai mellett, emelkedő pályáivében meghatározó volt *Raúl Castro* bizalma és támogatása. Díaz-Canelt nyugodt és hatékony vezetőnek tartják, aki nyitott a változásokra. A holguiniak nem felejtették el, hogy az energiaválság idején kerékpáron járt a hivatalába. Felsőoktatási miniszterként rendszeresen találkozott a diákokkal és türelmesen meghallgatta a minisztérium tevékenységét bíráló professzorokat is. Fontosnak tartotta az internet szabad elérhetőségét és kiállt a melegek jogai mellett. A politikus szerint, Kuba nem maradhat ki a modernizációból, ezért az országnak be kell kapcsolódnia a globális folyamatokba.

Miguel Díaz-Canel beiktatásakor elmondott beszédében megerősítette, hogy folytatni kívánja az elődje által elindított reformokat. Raúl Castro 2006-ban kezdődött elnöksége alatt lassú ütemben, de nagyobb konfliktusok nélkül megindult „gazdasági modell kiigazítása”. Intézkedések történtek a magánszektor korlátozott fellendítésére, amelyben jelenleg 600.000 személy, az aktív munkaerő mintegy 13 százaléka dolgozik. Castro pragmatikus politikájához kötődik több korlátozás (gépkocsi- és ingatlanvásárlás stb.) megszüntetése és a külföldi utazások engedélyezése. A volt el-

nök érdeme, hogy a vezetésben megjelent egy fiatalabb korosztály, a negyvenötvenévesek generációja.

A Népi Hatalom Országos Gyűlése, a parlament július 21-23 között tartott ülészakán a képviselők megválasztották a 34 tagú kormányt, amelynek húsz tagja már részt vett az előző kabinetben is. Nem történt változás belügyet és fegyveres erőket irányító tárcák élén. A kubai diplomáciát kilenc éve irányító *Bruno Rodríguez* külügyminiszter is a helyén maradt. A kabinetben nyolc nő kapott helyet. A kormánytagok átlagéletkora hatvan év.

A korábbi párthatalom végrehajtásának része, hogy a parlament elfogadta az új alkotmány tervezetét, amit november 15-ig országos vitára bocsátottak. A külföldön élő kubaiak első ízben vehettek részt a konzultáción. A vélemények összesítése után, a parlament decemberben fogadja el a végleges szöveget, amit 2019 februárjában népszavazás erősít meg.

A dokumentum tartalmazza közigazgatási rendszer átalakítását is. A reform célja a regionális vezetés önállóságának a növelése és a döntési hatáskörök többségének alsóbb szintre helyezésével a bürokrácia csökkentése. A tartományok élére a parlament által megválasztott kormányzók kerülnek, akik a regionális kormányt irányítják. A tartományi tanács tagjait a helyi lakosság választja meg. A tervezet tartalmazza Latin-Amerikában szokatlan, de a szocialista jellegű rendszerekben elfogadott miniszterelnöki tisztség bevezetését, ami hatalom megsztását jelenti.

Allamfőnek csak 35 évnél idősebb és 60 évesnél fiatalabb személy választható a jövőben. Az eddigi gyakorlattal való szakítást jelenti, hogy a vezető tisztségviselők legfeljebb két ötéves ciklust tölthetnek be, ami a vezetés fiatalítását gyorsíthatja. A tervezet megerősíti az egészségügyi ellátáshoz és az oktatás minden szintjéhez történő ingyenes hozzáférést. Elismeri az azonos neműek házasságát,

ami feltehetően Raúl Castro leányának, *Marielának* a női jogok harcosának és a szexuális nevelés ismert szakértőjének az érdeme.

A Kubai KP vezető szerepének hangsúlyozása mellett, a változások elmélyítik a rendszer demokratikus vonásait. A gazdasági nyitás ellenére, a vezetés határozottan elutasítja a politikai pluralizmust, a többpártrendszer bevezetését. A tervzet felsorolja a különböző tulajdonformákat, többek között a korábbi alkotmányban nem szereplő magántulajdont, és elismeri a piaci mechanizmusok szerepét. *Homero Acosta* az Államtanács titkára szerint, a kormány nem a gazdagságot, hanem az anyagi javak koncentrációját utasítja el. Meghatározó marad a tervgazdálkodás és az állami szektor elsődlegessége. *Estaban Lazo*, a kubai parlament elnöke kijelentette, hogy „nem mondunk le terveinkről. Célunk egy szocialista, szuverén, sikeres és fenntartható fejlődésű ország”.

A korábbi döntések megvalósításában elsősorban a gazdaságban tapasztalható nagy lemaradás, amihez külső tényezők is hozzájárultak. Megfigyelők szerint, az elmúlt években történt változások nem voltak elég hatékonyak és ütemük is lelassult. A kubai törvényhozás a múlt év decemberében tartott ülészakán *Marino Murillo* miniszterelnök-helyettes részletesen foglalkozott a gazdaság helyzetével és a tervezett intézkedésekkel. *Murillo* prioritásként jelölte meg a pénzügyi rendszer átalakítását, ami a kétféle pénz (konvertibilis és kubai peso) helyett egy egységes fizető eszköz bevezetését jelenti. A népszerűtlen, de elkerülhetetlen intézkedés érzékenyen fogja érinteni a lakosságot, növelheti az egyenlőtlenséget és befolyásolja az állami vállalatok működését. Raúl Castro szerint, „a pénzreform tovább nem halasztható”.

A miniszterelnök-helyettes a kiemelt feladatok közé sorolta az állami szektor hatékonyságának növelését és a magánszektor további bővítését. A gazdasági szerkezet átalakítása csökkentheti az ágazatok közötti aránytalanságot. A munkaképes lakosság 18 százaléka dolgozik a mezőgazdaságban, akik a GDP 3,9 százalékát termelik. Az ipar foglalkoztatja munkaerő 20 százalékát, ami a GDP 10 százalékát jelenti.

A kritikus problémák közé tartozik az ország fizetőképessége is. Az államfő parlamenti beszédében a pénzügyi helyzetet „feszültnek” minősítette. A költségvetési hiány az elmúlt évben meghaladta a GDP 12 százalékát. Kormányzati vélemény szerint, a gazdaságnak évi 2-2,5 milliárd dollár értékű befektetésre lenne szüksége, de ennek csak a fele teljesül. Kubának a nyolcvanas évekből eredő mintegy egymilliárd dollár értékű tartozása van, aminek a rendezetlensége az újabb befektetések akadályai. Havanna 2015-ben a Párizsi Klub 14 tagállamával már megegyezett és a korábbi 11,1 milliárd dolláros tartozást 2,5 milliárdra sikerült csökkenteni. Oroszország elengedte 32 milliárd dolláros követelése 90 százalékát és legutóbbi vegyes bizottsági tárgyalásokon egy 260 millió dollár-

ros hitelcsomagot ajánlott fel. A külföldi befektetések elősegítése céljából, brazil együttműködéssel létesült Mariel kikötőnél, a 2014-ben átadott szabadkereskedelmi övezet, amelynek kihasználtsága egyelőre korlátozott.

José Luis Rodríguez közgazdász, volt gazdaság gazdasági miniszter a Cuba Debate portálon hosszabb cikksorozatban elemezte gazdaság helyzetét. Rodríguez szerint, 2011-ben elhatározott feladatok csak 21 százalékát sikerült teljesíteni, 77 százalék „a megvalósítás útján van” és két százalékuk el sem kezdődött. 2011-16 között eredetileg 4,4 százalék éves fejlődéssel számoltak, de csak 2,3 százalékot értek el. 2015-ben a BIP (Bruttó Nemzeti Össztermék) 4,5 százalékkal növekedett, de a következő évben 0,5 százalékra esett vissza. A venezuelai olajszállítások 40 százalékkal történt csökkenése miatt 2016-ban súlyos energiahiány lépett fel. A dél-amerikai ország korábban kedvezményes áron, napi átlagban 100.000 barrel kőolajat szállított a szigetországba. A hiány részleges pótlására Oroszországból és Algériából mintegy százmillió dollár értékben importáltak olajat. Az energiagondok miatt 2016-ban 19,7 százalékkal csökkent az export.

Az előző évhez hasonló problémák jelentkeztek 2017-ben is. A nehézségeket fokozta, hogy az ország legfontosabb exportcikkének, a cukornak az ára 2016-18 között 30 százalékkal csökkent, a kőolaj ára viszont 52,1 és az import élelmiszereké 7,5 százalékkal növekedett. A lakosság által fogyasztott élelmiszerek 75-80 százaléka külföldről érkezik. Mintegy 13 milliárd USD kárt okozott az Irma hurrikán, ami 179.000 lakást rongált meg és súlyosan érintette a turizmus infrastruktúráját is. Pozitív jel viszont, hogy 2017-ben a külföldi befektetések 20 százalékkal növekedtek. A múlt évben 4,7 millió turista érkezett az országba és az idegenforgalom bruttó bevétele mintegy 3,5 milliárd dollár volt. Az export 2,9 milliárd, az import 10,84 milliárd dollár értékű volt. 2017-ben a BIP a tervezett 2 százalék helyett, 1,6 százalékkal növekedett.

A gazdaságban fontos szerepe van a *Forradalmi Fegyveres Erőknek* (FAR). A hadsereg sokoldalú tevékenységéről „Kuba talpig zöldben” címmel hosszabb írás jelent a *Le Monde Diplomatique* 2018. márciusi számában. A kilencvenes évek közepén, a Szovjetunió összeomlását követő „különleges időszakban” a katonák termelték meg a lakosság élelmiszerellátásának egyharmadát. A hadsereg megbízta a változó helyzetekre való alkalmazkodó képességét, amelyben jelentős szerepe volt Raúl Castrónak, aki 1959-2008 között töltötte be a főparancsnoki tisztelet.

Raul Castro és Ferenc pápa - megbeszéltek

A párizsi folyóirat szerint, „a hadsereg a reformok kísérleti laboratóriuma”. A katonák vállalatokat vezetnek, amelyek fontos résztvevői a gazdaságnak, de elsősorban az idegenforgalomnak. A FAR vállalatait GAE holding fogja össze, amelynek árbevétele 2015-ben 3,4 milliárd dollár volt és a GDP 4 százalékát állították elő. A fegyveres erők befolyását jelzi, hogy a Kubai KP Politikai Bizottságának 17 tagja között 8 tábornok szerepel. Nem véletlen, hogy Trump elnök diszkriminációs intézkedéseinek célkeresztjében a hadsereg által irányított gazdasági szervezetek szerepelnek.

Több évtizedes feszült viszony után 2015-ben az Kuba és Egyesült Államok között helyreállt a diplomáciai kapcsolat és megkezdődött az érdemi párbeszéd. 2016-ban Barack Obama elnök Havannába látogatott.

Washington azonban nem szüntette meg a Kuba elleni gazdasági és pénzügyi embargót, ami azt is jelenti, hogy az ország nem tud a nemzetközi pénzügyi szervezetektől támogatáshoz jutni. A blokád ellenére, Barak Obama elnöksége alatt érezhetően javultak a kapcsolatok és több fontos megállapodást (postai szolgáltatások, meteorológiai információk, környezetvédelem, légiközlekedés stb.) kötöttek. Obama utóda, Donald Trump azonban újabb korlátozó intézkedésekkel fokozta a nyomást Kubával szemben, amelyek megnehezítették az amerikai vállalatok tevékenységét a szigetországban és korlátozták az állampolgárok kölcsönös utazásait.

Az USA-val folytatott kapcsolatokkal is foglalkozott Miguel-Díaz Canel az ENSZ közgyűlésének ülészakán elhangzott beszédében is.

Az államfő kijelentette, hogy a „kubai forradalom erős és folytatódik.” Hangsúlyozta, hogy a kölcsönös tisztelet alapján civilizált kapcsolatokat szeretnének az USA-val kialakítani. „Kuba azonban nem tesz engedelményeket a szuverenitás és a nemzeti függetlenség rovására.” Bírálta Donald Trump elnököt, mert ellenséges politikát folytat Kubával szemben és meg akarja dönteni jelenlegi rendszert.

Miguel Díaz-Canel, Barack Obama elnök, a háttérben Che
– az enyhülés nem folytatódott

Az USA-van ellenében az Európai Unióval folyamatosan fejlődnek a kapcsolatok. 2016 decemberében Federica Mogherini az Európai Bizottság külügyi és biztonságpolitikai főképviselője és Bruno Rodriguez kubai külügyminiszter aláírta a nyitást jelentő Politikai Párbeszéd és Együttműködés (PDCA) dokumentumot. Brüsszel egyidejűleg hatálytalanította José María Aznar volt spanyol miniszterelnök által kezdeményezett, diszkriminációs jellegű Közös Pozíció nevű határozatot. Venezuela és Kína mellett, az EU a szigetország legfontosabb kereskedelmi partnere és az első a beruházásokban. Az Unió tagállamainak kubai exportja 2017-ben meghaladta a kétmilliárd eurót, importja viszont 0,47 milliárd volt. A szigetország mintegy 150 millió euró célzott támogatást kapott 2014 óta Brüsszeltől, amit elsősorban a környezetvédelemre, élelmiszerbiztonságra és a hurrikánok által okozott károk helyreállítására fordítottak. Jelenleg zajlik a Kuba és az EU közötti szerződés ratifikációja, amihez a 28 tagállam parlamenti jóváhagyása szükséges. Magyarország az elsők között ratifikálta az egyezményt.

ENSZ a közelmúltban huszonhetedik alkalommal tárgyalta a szigetország ellen 57 éve tartó amerikai pénzügyi és gazdasági blokád megszüntetését követelő kubai határozati javaslatot. Más országokkal folytatott gazdasági kapcsolatokat is súlyosan érintő blokád mostanáig mintegy 933 milliárd dollár értékű kárt okozott Kubának. 2017 április és 2018 március között a diszkriminációs intézkedések által okozott veszteség meghaladta a 4,3 milliárd dollárt. Az amerikai politika nemzetközi elszigeteltségét mutatta, hogy az ENSZ közgyűlése idei ülészakán tartott szavazáson 191 tagállam közül 189 támogatta az embargó megszüntetését követelő kubai javaslatot támogatta és csak az USA, valamint Izrael küldöttei szavaztak ellene. John Bolton, az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója a Washington számára kudarcot jelentő szavazással egyidőben újabb szankciókat jelentett be Kuba és a „zsarnokok trojkája” másik két tagja, Venezuela és Nicaragua ellen.

Nehezíti Kuba helyzetét, hogy Latin-Amerika több országában a baloldali erők visszaszorultak. Argentínában, Chilében, de különösen Braziliában történt jobboldali fordulat gátolhatja a kétoldalú együttműködést. A venezuelai gazdaság csődjé és Ecuador kilépése miatt meggyengült a kontinens radikális baloldali országait tömörítő ALBA szervezet, amit a politikai nézőpontok hasonlósága mellett, elsősorban a kedvezményes árú venezuelai kőolaj, valamint a kubai orvosok és szakemberek segítsége tart össze.

A nyugati média gyakran a vietnamihoz hasonló változások (egypártrendszer mellett piacgazdaság) lehetőségére céloz Kubában is. Nem veszik azonban figyelembe, hogy az óvatos havannai vezetés egyelőre elzárkózik ettől a példától, másrészt eltérőek a két ország adottságai és geopolitikai helyzetük.

A „civil” elnökkel új fejezet kezdődhet Kubában és várhatóan megerősödik a kollektív vezetés szerepe. Miguel Díaz-Canel sikeréhez hozzájárulhat, ha elmé-

lyíti az elődje által a társadalom különböző csoportjaival megkezdett párbeszédet és kezelni tudja a lakosság, elsősorban a fiatalok növekvő türelmetlenségét. Az új államfő nagy erőpróbája a gazdasági szerkezet korszerűsítése lesz, aminek a lebonyolítása elkerülhetetlen társadalmi feszültségekkel fog járni.

A madridi balközép irányzatú, *El Pais* szerint, „a kubai politikát a változás és a folyamatosság jellemzi, ahol folyamatosságnak van elsőbbsége”. Ha váratlan esemény nem történik, akkor a további változások 2021-ben, várhatók, amikor a történelmi generáció még aktív tagjai véglegesen átadják helyüket az utódaiknak.

Krajcsi Sándor Roland

Ernesto Che Guevara diplomáciai látogatásai Közép- és Kelet-Európában (1959-1960)

(Kronológia)

Ernesto Che Guevara (1928-1967) argentin származású orvos, forradalmár, volt a kubai Nemzeti Bank elnöke, Kuba Iparügyi minisztere. 1959 és 1960 között két alkalommal is tett nagyszabású diplomáciai körutat. Célja az volt, hogy a kubai cukornak piacot találjon, illetve hiteleket szerezzen a kubai ipar fejlesztéséhez, továbbá, hogy szövetségest és támogatást találjon Kubának az Egyesült Államokkal egyre keményebb embargója és más intézkedéseivel szemben.

Kuba és az USA viszonya a Batista kormány elűzése után fokozatosan romlott meg. A kapcsolatok megromlásához több tényező vezetett. A legfontosabbik egyike az volt, hogy míg Fidel Castro hajlandó lett volna az Egyesült Államokkal kompromisszumra, addig az USA vezetése úgy vélte, hogy a két ország jó viszonya azon múlik, hogy Kuba továbbra is fenntartja-e korábbi függő helyzetét Washingtontól. Ez természetesen Fidel Castrónak és az őt támogató M-26-7 mozgalomnak (Július 26-a Mozgalom) illetve a kubaiak jelentős részének is teljes mértékben elfogadhatatlan volt. Egy másik ok, az előző következménye, hogy Kubának más támogatók után kellett néznie. Nem sok választási lehetősége volt, a forradalom 1959 januárjától elkezdett erősen a Szovjetunió felé orientálódni. Ebben nagy szerepet játszott a szocializmussal szimpatizáló Raúl Castro

és Ernesto Che Guevara is, akik meggyőzték Fidel Castrót arról, hogy lépjen szövetségre a szocialista blokkal. A szövetség szükségszerűsége abból fakadt, hogy a forradalmi mozgalomból hiányoztak a tanult, politikailag képzett és tapasztalt vezetői illetve irányítói képességekkel rendelkező szakemberek. Ezek hiányában, persze elsősorban az egyre erősödő amerikai gazdasági és katonai támadások ellenében viszont Fidel Castro nem tudta volna sokáig tartani Kubát. Az USA-val kialakuló ellentétet tovább fokozta a Kubában elrendelt földreform és a gyárak állami kézbe vétele, amit maga Fidel Castro sürgetett a már említett washingtoni lépések hatására. Az államosítás következtében az észak-amerikai befektetők – a földek és a gyárak jelentős része korábban az ő kezükben volt – kiszorultak Kubából. Természetesen ezek az egyre radikálisabb intézkedések tovább mélyítették a kialakuló ellentéteket, és oda vezettek, hogy az USA felfüggesztette a cukor felvásárlási kvótáját, továbbá egyre növelte a politikai és katonai nyomást. Kuba számára nem maradt más megoldás, mint hogy új nemzetközi kapcsolatokat építsen ki. Ez a feladat pedig Ernesto Che Guevarára várt.

Che Guevara személyesen kétszer is elutazott külföldre 1959 és 1960 között azért, hogy Kuba számára új diplomáciai partnereket találjon. Látogatásai során kiemelt szerepe volt a közép- és kelet-európai országoknak, különösen a második alkalommal, mikor céltudatosan választott útirányt, és célzottan keresett partnereket ezekben az országokban. Az alábbiakban közép- és kelet-európai hivatalos útjának rövid kronológiáját foglaljuk össze:

1959. június 12. Ernesto Che Guevara három hónapos külföldi diplomáciai útra indult. Célállomásai az el nem kötelezett országok voltak. Che Guevarának és Kubának ezzel az utazással az volt a célja, hogy jelezzék, egyik hatalmi blokk mellett sem kötelezik el magukat, sőt hangsúlyozták függetlenségüket. Összesen tizennégy országba látogatott el ekkor a kubai delegáció: az Egyesült Arab Köztársaságba¹, Indiába, Burmába (ma Mianmar), Indonéziába, Ceylonba, Pakisztánba, Szudánba, Marokkóba és egy európai országba, Jugoszláviába. (A régiókon kívüli állomásokkal a továbbiakban itt nem foglalkozunk.)

1959. augusztus 17. Ernesto Che Guevara Jugoszláviába érkezett, ahol Joszip Broz Tito köztársasági elnökkel folytatott tárgyalásokat. Guevara javaslatot tett egy Jugoszláviával kötendő fegyver üzletre, de Tito ezt elutasította, mivel nem akarta veszélyeztetni a fennálló jó viszonyát az USA-val.

1959. augusztus 18. A kubai politikus a jugoszláv sajtóból értesült arról, hogy Jugoszlávia ugyanakkor, mikor az ő vételi ajánlatát elutasította, fegyvereket adott el a közel-keleti arab emírségeknek. Tito és állama azonban nemcsak ezzel okozott csalódást a kubai vendégnek. Jugoszlávia sajátos gazdasági modellje is kiábrándította, azzal, hogy szocialista állam létére a gazdaságába beépített bizonyos

¹ Egyiptom és Szíria uniója, 1958-1961.

piaci elemeket. Ezért Che Guevara a jugoszláv modellt bírálta, és Tito rendszerével nem kívánt további, szorosabb kapcsolatot létesíteni.

1959. szeptember 10.

Ernesto Che Guevara hazatért Kubába három hónapos diplomáciai útjáról, ami nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ugyanis a többi országban is hasonló élményekben és csalódásokban volt része, mint Jugoszláviában.

1959. szeptember – október A kubai forradalmi kormány a korábbinál nehezebb helyzetbe került azáltal, hogy az USA egyre hevesebben lépett fel a szigetország ellen. A beavatkozást az Egyesült Államok részéről a Kubában történt államosítások és reformok felgyorsulása továbbá a kormány egyértelműen baloldali állásfoglalása váltotta ki. *Kubában állandósultak az Észak-Amerikai légitámadások*, amelyeknek a célpontjai üzemek, gyárak és ültetvények voltak. Az észak-amerikai intervenció következtében számos kubai hajó is elsüllyedt. A forradalmi kormány tisztogatási akciói a kialakult helyzetet még tovább rontották. Fidel Castro leszámolt a demokrácia párti, urbánus, földalatti mozgalom tagjaival (döntő többségében értelmiségiekkel), akik eleinte a forradalmat mind politikai, mind pedig anyagi értelemben is támogatták. Fidel Castro ezt a lépését azzal magyarázta, hogy a mozgalom tagjai az Egyesült Államokkal a kellesénél jobb kapcsolatokat igyekezett kialakítani, ami az új kubai vezetés számára teljességgel elfogadhatatlan. A helyzet egyre feszültebbé vált Kubában, és óriási kivándorlási hullám indult meg Miami irányába. Legnagyobb számban a tehetősebbek, az értelmiségiek (szakemberek) hagyták el az országot.

Az Egyesült Államok kiterjesztette kubai intervencióját és USA barát Latin-Amerikai országokkal együtt egy speciális fegyveres csoportot hozott létre. Továbbá fokozta a szigetországra nehezedő gazdasági nyomást. Megszűnt a kubai termékek felvásárlása, továbbá megtiltották gépek, alkatrészek és a kőolaj exportját. Ennek következtében 1960 őszére egyre sürgetőbbé vált Kuba számára, hogy szövetségest illetve szövetségeseket találjon magának az USA-val szemben.

Che Guevara első körútján felmérte, hogy a „harmadik világ” országainak segítségére nem számíthat, így a *szocialista tömb felé orientálódott*. Ugyanakkor Fidel Castro álláspontja az volt, hogy ez a kapcsolat nem jelenthet fenyegetést a latin-amerikai egységre nézve. Álláspontját többek között az 1960. szeptemberi első Havannai Nyilatkozatban is kifejtette, válaszul az 1960. augusztusában, San Joséban aláírt Kuba ellenes nyilatkozatra. Ennek előzménye volt, hogy 1959 óta

folytak hivatalos és nem hivatalos tárgyalások a Szovjetunió és Kuba között, a szovjet-kubai kereskedelmi kapcsolat létesítéséről. Fidel Castro a kubai forradalom győzelme és a forradalmi kormány hatalmának megszilárdítása érdekében is fontosnak találta azt, hogy szövetségre lépjen a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal.

1960. október 22. Ernesto Che Guevara elindult második diplomáciai körútjára, a szocialista országokba. A kubai politikus diplomáciai megbízatásának középpontjában a fegyver vásárlás illetve kölcsönökről való megállapodás állt. Továbbá fontos feladata volt, hogy a kubai cukornak piacokat szerezzen illetve, hogy a tömeges kivándorlással elvesztett szakemberek helyére újakat találjon. Az utazás célállomásai a következők voltak: Csehszlovákia, Szovjetunió, NDK, Magyarország, Kína és Észak-Korea. (Az utóbbi két országhoz kötődő programmal itt nem foglalkozunk.)

1960. október 23. A kubai kormányküldöttség, Ernesto Che Guevara vezetésével Csehszlovákiába érkezett, ahol Antonín Novotný csehszlovák köztársasági elnök, egyben pártfőtitkár fogadta a küldöttséget. A kubai delegáció vezetője az itt folytatott tárgyalásai során megállapodást kötött arról, hogy a közeljövőben egy csehszlovák traktorgyárat állítanak fel Kubában, illetve egy 20 millió dolláros kölcsön felvételéről is tárgyalt.

1960. november 1. Guevara a Csehszlovákiában tett látogatása után a Szovjetunióba utazott. Mint a kubai Nemzeti Bank elnökét Anasztaz Mikojan, a szovjet minisztertanács első elnökhelyettese fogadta a Kremlben, majd később Nyikolaj Patolicsevvvel, a szovjet külkereskedelmi miniszterrel találkozott. Moszkvában a kubai kormányküldöttség a szovjet-kubai gazdasági együttműködés lehetőségeiről folytatott tárgyalásokat. Ennek keretében Che Guevara mérnököket, illetve gazdasági szakembereket kért a szovjetuniótól, akikre a kubai bankok működtetéséhez nagy szükség volt. A kubai politikus Nyikita Hruscsovval, a párt főtitkárával és a minisztertanács elnökével is tárgyalt. Támogatás kért, egy jelentős, évi egymillió tonna vas és acél előállítására képes kohászati komplexum felállításához. Che ekkor a kubai nehézipar beindításában látta az ország fejlődésének kulcsát. Hruscsov és tanácsadói azonban ezt nem javasolták. Azzal érveltek, hogy egy ekkora létesítmény működtetéséhez Kubának nincs elég nyersanyaga és energia forrása, s az utóbbiak szállítása nehezebben oldható meg, mint a már feldolgozott termékeké, így a fegyvereké.

A kubai delegáció vezetője interjút adott a szovjet sajtónak. A *Szovjetszkaja Rosszija*nak újságírójának arról beszélt, hogy milyen céllal érkezett a diplomáciai küldöttség Moszkvába, és elemezte az USA - Kuba viszonyt, országa ellen hozott észak-amerikai intézkedéseket.

A küldöttség ellátogatott a Lenin – Sztálin Mauzóleumba², ahol kegyeletük jeléül koszorút is elhelyeztek.

1960. november 7. A Szovjetunió legfontosabb nemzeti ünnepén a kubai kormánydelegáció még Moszkvában tartózkodott, és részt vett a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 43. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen. Ernesto Che Guevara, mint a küldöttség vezetője, a díszemlényen foglalt helyet, a szocialista országokból érkezett vendégekkel és a nyugati országok kommunista pártjainak vezetőivel együtt.

1960. november 11. Ernesto Che Guevara beszédet mondott egy moszkvai nagygyűlésen.

1960. november 14. A kubai köztársaság moszkvai nagykövete, Faure Mediavilla³ fogadást adott a Havannából érkezett magas rangú vendég tiszteletére. Az eseményen részt vett Nyikita Hruscsov is, aki pohárköszöntőjében a szovjet-kubai barátságot és Fidel Castrót éltette, majd felszólalt Ernesto Che Guevara is, aki háláját fejezte ki a Szovjetuniónak és Hruscsovnak a Kubának nyújtott segítségért.

1960. december 15. A Che Guevara vezette küldöttség az NDK-ba érkezett, ahol tárgyalásokat folytatott a gazdaságpolitikus Heinrich Rauval, az NDK minisztertanácsának elnökhelyettesével. A tárgyalások eredményesen zárultak, hiszen a két ország között létrejött egy kereskedelmi egyezmény, illetve egy hosszú távú tudományos és technikai megállapodás is. A kubai politikus az NDK-ban való tartózkodása alatt ellátogatott a szász-anhalti Leunába és Lipcsébe is.

1960. december 17. A kubai küldöttség az éjszakai órákban Magyarországra érkezett. A látogatás elsődleges célja a két ország közötti diplomáciai kapcsolat újra felvételéről szóló jegyzőkönyv aláírása volt.⁴ Hazánk és a karibi ország között a kereskedelmi kapcsolatokat már néhány hónappal korábban rendezték. Karádi Gyula, a külkereskedelmi miniszter helyettese 1960. szeptemberében Kubába utazott, és 15-én kötött a havannai vezetéssel egy kétoldalú kereskedelmi és árucserre forgalmi, technikai segély-és hitelnyújtási szerződést. A Guevara

² Ekkor még kettős mauzóleum, 1953-1961-ig, ahonnan a desztalinizáció során Sztálin holttestét 1961-ben eltávolították.

³ Az 1929-es születésű reformista diákvézér, forradalmár diplomataként szolgált nemcsak a Szovjetunióban, de Vietnámban, Bulgáriában és Ecuadorban is. Politikai pályája során több magas párt (1965-től a Központi Bizottság tagja) és állami (pl. közlekedési miniszter) tisztséget töltött be.

⁴ A független Kuba és Magyarország 1926-ban létesített diplomáciai kapcsolatot. A követ székhelye ekkor Washingtonban volt, Havannában csupán tiszteletbeli konzulátus, majd főkonzulátus működött. A II. világháború idején, 1941 decemberétől a diplomáciai viszony szünetelt. „A magyar érdekek képviseletét és védelmét az 1942. május 30. és 1948. szeptember 1. közötti időszakban a leg-több latin-amerikai országban Svédország látta el. Ezt követően a magyar kormány Lengyelországot kérte fel a magyar érdekvédelem ideiglenes képviseletére.” Dömény János: *Magyar diplomata Latin-Amerikában*, Szeged, 2009. 27.o.

vezette delegáció moszkvai tárgyalásainak eredményeképpen pedig aláírtak egy többoldalú fizetési egyezményt Kubával, aminek a magyar fél is részese volt.

A kubai kormány ugyanakkor késleltette a diplomáciai kapcsolatokról szóló egyezmény aláírását Magyarországgal. Ennek egyik oka, hogy Havanna a Magyarországgal való kapcsolat felvételét az észak-amerikai támadó lépésekkel szemben, megfelelő időben válaszcseppánsnak szánta. A másik – talán fontosabb – ok az volt, hogy Kuba nem rendelkezett kellő számú, megfelelően képzett diplomatával ahhoz, hogy kisebb országokban is létesíthessen képviselőket. Mindezek ellenére Fidel Castro szavát adta, hogy a gazdasági egyezmények megkötését követően 2-3 hónapon belül döntés születik a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok rendezéséről.

1960. december 18. A kubai delegációt Budapesten magas szinten fogadták. A parlamentben került sor a hivatalos találkozóra Sík Endre külügyminiszterrel, majd Kádár János államminiszterrel, Münnich Ferencel, a minisztertanács elnökével (miniszterelnökkel) és Nemes Dezsővel, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjával. A tárgyalásokat követően az Elnöki Tanács fogadótermében Ernesto Che Guevara és Sík Endre aláírták a két ország közötti diplomáciai kapcsolat létesítéséről szóló jegyzőkönyvet. Az egyezmény megkötésénél jelen volt még Münnich Ferenc, Szarka Károly külügyminiszter-helyettes, Sulyok Béla, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, valamint Karádi Gyula a külkereskedelmi minisz-

ter első helyettese, aki szeptemberben a Havannában tárgyaló magyar delegációt vezette. A megállapodás megkötése után Sík Endre mondott beszédet, majd Che Guevara szólalt fel.

A nap folyamán a kubai kormányküldöttség koszorút helyezett el a Hősök terén.

Che és Kádár

A látogatás záró akkordjaként Ernesto Che Guevara és az általa vezetett delegáció egy tiszteletükre rendezett ifjúsági nagygyűlésen vett részt, az Építők Rózsa Ferenc Székházában. A kubai kormányküldöttség érkezését óriási tapsvihar és éljenzés fogadta. Perjési László köszöntötte a Magyar Ifjúság Országos

Tanácsának nevében a kubai delegációt, majd ezt követően Ernesto Che Guevara lépett az emelvényre. Guevara doktor beszédében megjegyezte, hogy a magyar ifjak pont olyan lelkesek, mint a kubaiak annyi különbséggel, hogy a magyarok fegyelmezettebbek. Majd kiemelte, hogy a kubai

fiataloknak sok nehézséggel kell szembenéznükhöz, meg kell védeniük a hazájukat, miközben dolgoznak és tanulnak. Jelszavuk: „Puska, munka, tanulás”. Ernesto Che Guevara beszédében hangsúlyozta a tanulás fontosságát, illetve a népek, de leginkább a szocialista népek közötti szolidaritás szükségességét. Beszédének végén ugyan olyan tapsvihar és éljenzés tört ki, mint a küldöttség megérkezésekor. A nagygyűlés nem tartott tovább fél óránál, de a sajtóhírek szerint forró hangulatú és magasztos volt: „Hol derűltség moraja, hol az együttérzés lelkes tapsa szakította félbe a szónokot.”

A kubai kormányküldöttség, Ernesto Che Guevara vezetésével délután elutazott Magyarországról. A ferihegyi repülőtéren magyar részről Sík Endre, Sulyok Béla és Szarka Károly vett búcsút a vendégektől.

A kubai gazdasági küldöttség látogatásának jelentős sajtó visszhangja volt Magyarországon. A Magyar Szocialista Munkáspárt lapja, a *Nép-szabadság* címlapon hozta a delegáció látogatásáról szóló híreket, elsősorban a két ország között létre jött diplomáciai kapcsolat fontosságát helyezve előtérbe. A fiatalokkal való találkozásról a *Magyar Ifjúságban* jelent meg lelkes tudósítás, ami kiemelte, hogy Ernesto Che Guevara milyen mély benyomást tett a nagygyűlés résztvevőire. Látogatásának

A bal szélen Marosán György, mellette Kádár János

emlékét a küldöttség távozása után fél évvel újra felidézte a *Népsport*, utalva az ifjúsági nagygyűlésen mondott beszédének hatására, hangulatára.

1960. december 19. A kubai küldöttség visszatért a Szovjetunióba. Ernesto Che Guevara és Anasztasz Mikojan ekkor írták alá azt a kubai-szovjet közleményt, amelyben a még novemberben megkezdett tárgyalások eredményit foglalták össze. Ebben a két ország kinyilvánította, hogy mind a nemzetközi, mind pedig a belpolitikai kérdésekben azonos álláspontot foglalnak el. Továbbá a közlemény megerősítette azt is, hogy a Szovjetunió széleskörű gazdasági segítséget nyújt Kubának. Az egyezmény aláírása után Nyikita Hruscsov fogadta a Kremlben a kubai küldöttséget. A nap folyamán találkozott Ernesto Che Guevara és Nyikolaj Patolicsev külkereskedelmi miniszter, és tárgyalást folytattak a szovjet-kubai kereskedelmi kapcsolat fejlesztéséről, ennek keretében a Szovjetunió nagymennyiségű kubai cukor felvásárlására tett javaslatot.

1960. december 21. A kubai kormányküldöttség elutazott Moszkvából. A delegációtól Anasztasz Mikojan búcsúzott.

1960. december 25. Ernesto Che Guevara hazaérkezett Kubába a három hónapos közép-és kelet-európai diplomáciai körútjáról.

1961. január 6. Ernesto Che Guevara rádióban és televízióban beszámolt a szocialista országokban tett látogatásairól, ezek sikeréről. Még ebben a hónapban Havannában az USA nagykövetségét bezárták, – ebben a szocialista országokkal létesített diplomáciai kapcsolatok igen nagy szerepet játszottak – ezzel mindenféle diplomáciai kapcsolat megszűnt a két ország között.

Források

Castro, Fidel válogatott beszédei. – Kossuth, Bp. 1962.

DasBundesarchiv: [http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1540865489/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=23](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1540865489/?search[view]=detail&search[focus]=23) ; Elérés ideje: 2018. 10. 24. 18:18.

Magyar Ifjúság, 4. évfolyam, *Népszabadság* 18. évfolyam (1960).

Irodalom

Anderle Ádám: *Kuba története*. Akkord Kiadó, 2004.

Dömény János: *Magyar diplomata Latin-Amerikában*, Szeged, 2009.

Hershberg, James G.: Czechoslovakia-Cuba Relations and the Cuban Missile Crisis, 1959-1962: Evidence from the 349 Prague Archives. In: *Cold War International History Project Bulletin*. (2012. ősz) 17-18. sz. 349-400. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWHIP_Bulletin_17-18_Cuban_Missile_Crisis_v2_COMPLETE.pdf ; Elérés ideje: 2018. október 6. 15:36.

Horváth Gyula - Anderle Ádám: *Perón - Che Guevara*. Pannonica Kiadó, 2000.

Kerekes György: *A kubai forradalom (1959-1975)*. Bp., 1975.

Latell, Brian: *Kuba Fidel Castro után*. Ford.: Rákócza Richárd. HVG Kiadó, Bp., 2008.

Lavreckij, Ioszip R.: *Che Guevara*. Ford.: Kassai Ferenc. Kossuth, Bp., 1975.

Murai András – Tóth Eszter Zsófia: *Mit kezdünk egy forradalmárral egy magát forradalminak tartó diktatúrában?* http://epa.oszk.hu/03000/03056/00066/pdf/EPA03056_mediakutato_2017_osz_089-096.pdf; (2018. szeptember 21.)

Dokumentum

Az Egyesült Nemzetek Szervezete és az Egyesült Államok Kuba elleni blokádja

Az ENSZ tagállamai 2018. október 4-én 189:2 arányban elítélték az Egyesült Államok Kuba ellen közel hatvan éve fennálló blokádját. Izrael volt az egyetlen ország, amely az Egyesült Államok mellé állt, így ketten szavaztak a gazdasági blokád fenntartása mellett. Tartózkodás nem volt, ugyanakkor két tagállam, Moldova és Ukrajna nem voksolt.

1992 óta szavaznak az ENSZ Közgyűlésében az Egyesült Államok 1962 óta fennálló blokádjáról, ami mellett minden évben szinte csak az Egyesült Államok teszi le a voksát.

2018. október 3-án, szerda éjeli Twitter-üzenetben az Egyesült Államok ENSZ-beli küldöttsége így fordult a tagállamokhoz: „Kuba minden évben erőltet egy határozattervezetet, ami a kubai szegénységért, elnyomásért és szabadságkorlátozásért az Egyesült Államokat hibáztatja. Holnap az ENSZ hallani fogja a mi álláspontunkat erről, és az országoknak Kuba és az Egyesült Államok között kell választaniuk. Ki fog mellettünk szavazni?”

Csütörtök reggel megkapták a választ, amikor a testület közel egyhangúlag, 189:2 arányban annak a blokádnak a megszüntetésére szavazott, ami a közel hat évtizednyi fennállása óta 933 milliárd dollár kárt okozott Kubának. A tagszá-

gok egyúttal elutasították az Egyesült Államok részéről a határozattervezethez benyújtott mind a nyolc kiegészítő javaslatot is, amelyekben az állt, hogy a blokád azért kell folytatni, mert Kubában feltételezhetően „súlyosan sérül az információhoz és a szabadsághoz való hozzáférés”, illetve „nincsenek nők a legfontosabb döntéshozó testületekben”.

A szavazáson senki sem tartózkodott.

A szavazás előtt a testülethez intézett beszédében Bruno Rodríguez kubai külügyminiszter a blokádot „agresszív eljárásnak és a nemzetközi békét és rendet sértő gazdasági háborúnak” nevezte.

A miniszter hozzátette, hogy Washington akadályozza Kubát önrendelkezési joga gyakorlásában, és „megsérti a kereskedelem általánosan elfogadott szabályait és a szabad hajózás elvét”. Évente több száz ember azért hal meg Kubában, mert a blokád korlátozza a szigetország hozzáférését a megfelelő gyógyszerekhez és kezelésekhöz, mondta a külügyminiszter. Az Egészségügyi Világszervezet is „igazságtalannak” nevezte a blokád.

Miközben Donald Trump kormánya 2017-es hivatalba lépése óta egyre ellenségesebb Kubával szemben, ami miatt a gazdasági tranzakciók mind nehezebbé válnak Kuba számára, az Európai Unió 2017-ben támogatást nyújtott a karibi szigetország számára, és megállapodott vele, hogy 2030-ig növeli a kétoldalú kereskedelem volumenét.

Forrás:

<https://deutsch.rt.com/amerika/78649-kuba-embargo-uno-mehrheit-gegen-us-blockade-kubas/> és http://balmix.hu/hu/kulfoldi-elemzesek/22028-latin-amerika-tarsasag-iden-is-az-egesz-vilag-a-kuba-elleni-blokad-feloldasara-szavazott-kiveve-az-egyesult-allamokat-es-izraelt-1541138408?screen_width=854 alapján

CHILE

Tom Lewis

Chile 1969-1973: a Népi Egység programjától a katonai puccsig

Egy puccs anatómiája Dél-Amerikában a 20. század második felében

Az 1970-es választások előtt a szocialisták (*Partido Socialista de Chile* - PSCh) és a kommunisták (*Partido Comunista de Chile* - PCCh) megvitatták a választási együttműködés lehetőségét. Végül a PCCh koncepciója győzött, mely egy olyan új népfronthoz vezetett, ami négy polgári szervezetet is magában foglalt: a régi Radikális Pártot (az 1863-ban alapított *Partido Radical de Chile* - PR), a Független Népi Akció Pártot (*Acción Popular Independiente* - API), a szociáldemokratákat (*Partido Socialdemocracia Chilena* - SDCH) és az Egységes Népi Akció Mozgalmat (*Movimiento de Acción Popular Unitario* - MAPU), mely nem sokkal korábban szakadt ki a kereszténydemokratapártból (*Partido Demócrata Cristiano* - DC).

Az új koalíció, amely a Népi Egység (*Unidad Popular*) nevet kapta, eltért a népfrontok megelőző kiadásaitól. Most, a régiektől eltérően a két munkáspár, a szocialisták és a kommunisták képviselték a döntő erőt.

A Népi Egységgel szemben a burzsoázia két partja állt: a demokrata párt, Radomiro Tomic Romero vezetésével, és a Nemzeti Párt (*Partido Nacional* - PN), az oligarchia közvetlen képviselője, melynek jelöltje Jorge Alessandri Rodríguez volt. Annak

Munkástüntetés Salvador Allende mellett, Santiago de Chile, 1964

ellenére, hogy a DC kísérletet tett „baloldali” imázsának visszaszerzésére, a réz és a külföldi bankok kisajátítását, valamint az agrárreform felgyorsítását ígérve, jelöltje, Tomic az utolsó helyen végzett a szavazatok 27,8 százalékával. Ez azt jelentette, hogy 1964-es szavazóbázisának több mint a felét elveszítette. Ez alkalommal a tömegek nem hagyták félrevezetni magukat a DC hamis ígéretei által. Alessandri a második helyen végzett, 34,9%-kal. Míg **Salvador Allende a Népi Egység színeiben 36,3%-ot kapott.**

Társadalmi polarizáció

A törvényhozásban a Népi Egység nem rendelkezett abszolút többséggel. A DC választási bukása és a jobboldal felívelése mutatja a chilei társadalomban erősödő polarizációt.

Ahogy a szocialisták egyik dokumentuma is elismeri: „A szeptember 4-i győzelem, és programunk határozott megvalósítása egy forradalmi folyamatot szabadított el, történelmi válsághelyzet elé állította a társadalmi osztályokat: forradalom vagy ellenforradalom. Nem egyszerűen a népi kormány intézkedései, még csak nem is a programja az, mely félelemmel tölti el az uralkodó osztályokat, hanem a tömegek forradalmi mozgása, mely dupla fenyegetést jelent a kapitalista rendszer számára.”

A szocialisták és a kommunisták 1970. szeptember 4-i választási győzelme a munkások és a fiatalok azon vágyát fejezte ki, hogy felszámolják a korrupt kapitalizmust, és átalakítsák a társadalmat. A keresztény demokraták-kormánya bebizonyította, hogy a kapitalizmus semmi mást nem tud kínálni, csak kizsákmányolást és nyomorúságot.

Allende kormánya a tömegek nyomása miatt messzebb ment, mint az előre sejt-hető volt. A sztálinizmus mechanisztikus sémáját, mely a polgári-demokrata és a tisztán szocialista törekvések mesterséges megkülönböztetésén alapult, elsöpörte a tömegek mozgalma.

A burzsoázia ellentámadása

Az amerikai imperializmus és a chilei burzsoázia minden csoportja tisztában volt azzal, hogy rendszerüket csak a forradalmi mozgalom leverése, vagyis egy diktatúra mentheti meg. Csak a megvalósítás mikéntje osztotta meg őket.

Az egyik szárny katonai puccsra készült és paramilitáris osztagokat szervezett, olyanokat mint a *Frente Nacionalista Patria y Libertad*, habár egyelőre ők voltak kisebbségben. Az amerikai imperializmus és a burzsoázia nagy része pénzügyi támogatást nyújtott nekik, hogy ezen csoportokat felhasználhassák

Allende kormányának destabilizálására, de ugyanakkor tartottak minden veszéssel fenyegető, elhamarkodott lépéstől, így taktikájuk jó ideig a gazdaság megbénítására irányult, remélve, hogy ez majd felemészti a tömegek forradalmi morálját és lelkesedését.

A másik csoportot a DC jelentette, melynek verbális radikalizmusa azon hagyományos szavazóbázisának (városi középosztály, parasztság és a munkásosztály elmaradottabb rétegei is) megtartására irányult, mely egyre inkább kezdett balra tolódni, valamint arra, hogy időt nyerjen addig az alkalmas pillanatig, amikor leszámolhat a forradalommal. A „jó zsaru, rossz zsaru” módszerét alkalmazták: „Egyeztetek meg velünk, mérsékelve a politikátokon, különben jön a szélsőjobb és a hadsereg.”

A népi mozgalommal és Allende intézkedéseivel szembeni ellentámadás nem váratott sokáig magára. A földbirtokosok parlagon hagyták a földjüket és szabotálták a mezőgazdasági termelést. Egy rendőrségi jelentés szerint a nagybirtokosok 2000 fegyveres felett rendelkeztek, akik terrorista akciókat hajtottak végre gáz-, víz-, és áramszolgáltató létesítmények ellen, hogy növeljék az elégedetlenséget.

Ugyanekkor a sajtó és a hírközlés folyamatosan ostromozta a kormányt. Az ellenzék ellenőrizte a hírközlési szervek 75 százalékát. A burzsoázia igyekezett felébreszteni a széles tömegek elégedetlenségét, hogy majd a kongresszusi választásokon sikerüljön kétharmados többséget elérnie, mellyel leválthatja Allendét.

De az 1973. márciusi választásokon a Népi Egység 43,4 %-ot kapott, mellyel az 1970-es elnökválasztásokhoz képest *növelte támogatottságát*, de az eredmény kevesebb volt, mint amennyit az 1971 áprilisi helyhatósági választásokon szerzett (több, mint 50%). A jobboldali pártok nem érték el céljukat.

A jobboldal választási kudarcával vette kezdetét a visszaszámlálás. A destabilizálás nagy méreteket kezdett ölteni.

Az USA megszüntetett minden Chilének nyújtott támogatást, és a chilei réz nemzetközi bojkottjával kísérletezett. Eközben a burzsoázia felhalmozta a közszükségleti javakat, és azokat a feketepiacon terítette szét az állami ármaximum kijátszásával. Az eredmény hiány, és az infláció elszabadulása lett, mely a középosztály kormány felé megnyilvánuló szimpátiáját nyílt szembenállássá változtatta. A burzsoázia megszerezte azt a tömegbázist, melyre szüksége volt a katonai puccs végrehajtásához.

Allendének a hatalomgyakorlás területén is ellenségekkel kellett szembenéznie. A parlamenti ellenzék bojkottjának célja a politikai destabilizálódás, valamint a törvényhozó és végrehajtó hatalom közti ellentét kialakítása volt. Az ellenzék tíznaponta alkotmányos vád alá helyezett és lemondatot egy-egy fontos kormánytisztviselőt. Ugyancsak megkísérelte egy ízben a teljes kormány levál-

tását is, amit a szakszervezeti központ (*Central Única de Trabajadores de Chile* – CUT) által összehívott kormánypárti tömeggyűlés akadályozott meg.

1973 április 17-én a kormány 49 vállalatot államosított, mert bojkottálták a termelést. Az ellenzék az alkotmány módosításával válaszolt, ezzel eltörölte a kisajátításokat. Eduardo Frei, a szenátus májusban megválasztott elnöke, az államfő elmozdításával fenyegetőzött, ha az nem fogadná el az alkotmány módosítást. Allende a kérdést az Alkotmánybíróság elé küldte.

Az intézményi konfliktus, a terrorizmus és a hiány nem volt elégséges indok egy államszínrehozásához. Szükség volt társadalmi felfordulásra is.

Egyrészt a DC és a Nemzeti Párt a kongresszusban megakadályozta az új törvények elfogadását, miközben a *Patria y Libertad* fasisztái terrorista akciókat hajtottak végre. A csoportot az Egyesült Államok finanszírozta, és létrehozásában is segített. Ennek a szervezetnek, valamint a földbirtokosok (*Sociedad Nacional de Agricultura*), és iparosok (*Sociedad de Fomento Fabril*) szervezetének 40 CIA-ügynök segített kiképzőtisztként.

Áprilisban az ellenzék első alkalommal kísérelte meg meghódítani az utcát. A kormány oktatási reformtervére reagálva a DC és az egyház a katolikus egyetem diákjait küldte az utcára, összetűzéseket és zavargásokat váltva ki.

Ezzel egy időben a szállítóeszközök tulajdonosai határozatlan idejű sztrájkot hirdettek, mely az ország megbénulásával fenyegetett. A taxisok és autóbuszosok föderációjának 108 vezetője az Egyesült Államokban kapott kiképzést. A CUT a helyzetre reagálva tömegmegmozdulást hirdetett, hogy visszahódítsák az utcát, melyet már hetek óta a jobboldal birtokolt. Április 27-én munkások százezrei vonultak fel Santiago utcáin, lövöldözésbe keveredve maszkot viselő fegyveresekkel, akik a DC székházának ablakaiból tüzeltek. Az eredmény: egy halott, és hat sebesült munkás.

A burzsoázia feszültséggerjesztő taktikája sikeres volt. A társadalmi összeütkezés kikerülhetetlenné vált. Május 28-án érkezett a hadsereg első figyelmeztetése. A vezérkar kijelentette, hogy a fegyveres erők önállónak nyilvánítják magukat, ha a kormány eltér az alkotmánytól. Felleptek az oktatási reform ellen: „Nem engedjük, hogy a jövő katonáit marxistának neveljék”. 1973 április-júniusig tartott az az ellenzék által szervezett sztrájk, ami a munkások kisebbik felének részvételével zajlott, de megbénította az ország legfontosabb rézbányáját, *El Teniente*-t). A sztrájk vezetője, Guillermo Medina volt, aki később szorosan együttműködött a diktatúrával, tagja lett az államtanácsnak (*Consejo de Estado*). Habár a sztrájk továbbterjesztése nem sikerült, és résztvevői fokozatosan felvették a munkát, a gazdasági kár rendkívüli volt, mivel Chile devizabevételeinek 20 százaléka innen származott. A parlament a cinizmus csúcsaként a sztrájkolók mellé állt, és a leg-

tehetősebb rétegek asszonyai szervezték a szolidaritási akciókat. A sztrájk 76 nap küzdelem, és dollármilliók veszteségek után fejeződött csak be.

Az első puccskísérlet

A helyzet drámaivá vált. A burzsoázia egyrészt még nem merté rászanni magát a végső csapásra, másrészt a munkásokat saját hagyományos szervezeteik bénították meg, melyekben továbbra is megbíztak. Június 29-én, egy nappal a sztrájk befejeződése után, egy páncélos ezred Robert Souper vezetésével megtámadta a chilei köztársasági elnök székhelyét, a Moneda palotát. Az akció 22 halálos áldozatot követelt, de a támadást sikerült visszaverni, mivel a katonaság többi része nem állt a puccsisták mellé, kivárták a munkásosztály reakcióját. Néhány órán belül sztrájkok és üzemfoglalások indultak meg, sztrájkörségek álltak fel, és tömegek indultak a Moneda palota felé. A puccs felelősei a *Patria y Libertad* fasiszta csoportjával álltak kapcsolatban. A június végi puccskísérlet *el Tanquetazo* vagy *el Tancazo* néven került be a chilei történelembe, mivel Sntiago utcáin tankok vonultak fel.

A CUT nagy erőket összpontosító mozgósítással válaszolt a kihívásra, 500 ezer résztvevővel. Több helyen munkás öngazgatást (*cordones industriales*) hoztak létre, melyek országsszerte átvették a gyárak és vállalatok irányítását. Ugyanakkor Allende nem oszlatta fel a kongresszust, annak ellenére, hogy többszáz ezres tömeg követelte tőle a Moneda palota erkélyei előtt állva. Továbbra is a hivatalos alkotmányosságra bízta magát a tömegmozgalom helyett.

A Népi Egység válsága

A júniusi *el Tancazo* után az ellenzék is hozzájárult, hogy alkalmazzák az 1972-ben Allende által aláírt fegyverellenőrzési és begyűjtési törvényt, mely felhatalmazta a hadsereget arra, hogy bárhol ellenőrzést és házkutatást hajtson végre, kihallgatva illetve letartóztatva az ott lakókat. Július 2-án egy tengerészosztag hajtotta végre az első ilyen jellegű akciót Valparaisóban. Három nappal később bontakozott ki a kormányválság.

Július 12-én a PSCh vezetősége nyilvános üzenetet tett közzé, melyben figyelmeztette a burzsoáziát arra, hogy minden egyes akciójára megfelelő választ fog kapni, és felszólította a katonákat, hogy ne engedelmeskedjenek a puccsista vezetőiknek. Ugyanebben a nyilatkozatban kijelentette, hogy a gyárfoglalás, a *cordones industriales* létrehozása legitim válasz a munkásosztály részéről. A gyárak elfoglalása segíti a munkásokat a közelgő összecsapás megvívásában. Ugyanakkor a PCCh - a radikális szocialistákkal szemben, akik a munkások fel-

fegyverzése mellett voltak, - a foglalatokat hibának tekintette és az ellenzékkel való kiegyezésre törekedett.

Allende a kommunista párt vonalát követve igyekezett megállapodásra jutni a DC-vel, hogy megakadályozza a polgárháborút. A kormány jobbratolódnak kevés volt a DC számára, mely teljesíthetetlen feltételeket szabott. Július 19-én a kormány megkísérelte az elfoglalt üzemek visszaadását. A munkások ezt megtagadták, és lezárták az utcákat. A Népi Egység megosztottsága láthatóvá vált. A két terv és a két koncepció, mely eddig megfért egymással, ellentmondásba került.

Eközben a fegyveres erők több mint 30 razzsiát hajtottak végre a munkásnegyedekben és az elfoglalt gyárakban. Ezek célja az volt, hogy lehetővé tegye a katonai vezetők számára azon terep megismerését, ahol a későbbiekben cselekedniük kell, felmérjék a munkások reakcióját, és saját katonáik viselkedését.

Augusztusban a szállítóeszközök tulajdonosai újabb határozatlan idejű sztrájkba kezdtek azzal a céllal, hogy szabotálják a párbeszédet Allende és a DC között, valamint hogy megbénítsák az ország gazdaságát. A sztrájkolókat a CIA ötmillió dollárral segítette. Júliusban és augusztusban a szélsőjobboldal 250 terrorista akciót hajtott végre. Július 27-én meggyilkolták Allende katonai tanácsadóját, aki az elnök és az alkotmányos ellenzék között közvetített.

Augusztus 9-én három katona lépett be a kormányba. Pinochet a szárazföldi erők parancsnoka lett, ahonnan a puccs előkészületeit irányította. Augusztus 12-én Valparisóban letartóztattak egy csoport tengerészt, akik felfedezték a puccs előkészületeit, de mielőtt ezt feltárhatták volna, letartóztatták és megkínózhatták őket.

Augusztus 22-én az ellenzék deklarálta, hogy Allende kormánya megsértette az alkotmányt, megadva a legitimitást a puccs számára, mely már csak napok kérdése volt. A DC párbeszéde csak csel volt azért, hogy időt és engedményeket nyerjen, de nem mondott ellen az puccs tervének.

Allende és a Népi Egység vezetőinek azon törekvése, hogy megállapodásra jussanak a DC-vel, lehetővé téve a katonák belépését a kabinetbe, mindössze a munkásosztály megzavarására és az ellenforradalom bátorítására volt jó. Ezért a politikáért nagy felelősség terheli személy szerint a pártfőtitkárt, Luis Corvalánt és a PCCh vezetőit, akik kezdettől fogva nyomást gyakoroltak Allendére és a PSCh vezetőire, hogy ezt a katasztrófába torkolló utat kövessék.

Szeptember 4-én, hét nappal a puccs előtt 800 ezer ember vonult fel a Moneda palota előtt, sokan botokkal felfegyverkezve, és fegyvereket követeltek a népi hatalom megvédésére, valamint kemény kezet a fasiszták és reakciók ellen.

Ha a folyamatokat a szándékokon keresztül értékelnénk, azt mondhatnánk, hogy a Népi Egység célja a szocializmus békés felépítése volt Chilében, viszont az eredménye a diktatúra és a fasizmus lett.

Ha a Népi Egység vezetői mindazon erőfeszítéseknek és energiáknak, melyeket a burzsoázia és a tisztikar bizalmának és hűségének biztosítására fordítottak, a tizedét a hadsereg közkatonáinak megnyerésére fordították volna, a szeptember 11-ei vereségük nem következett volna be. Ha Allende felhasználta volna személyes presztízsét és a köztársaság elnökeként élvezett hatalmát arra, hogy a hadsereg sorain belül ellenállásra szólítson fel, más lett volna a végkimenetel.

Az a tény, hogy szeptember 11-én mindössze a katonák kis hányada vállalt szerepet a puccsban, miközben a többség a laktanyákban várt, azt bizonyítja, hogy Pinochet sokkal jobban megértette a hadseregen belüli törésvonalakat, mint Allende. A hadsereg nyílt összecsapása egy felfegyverzett mozgalommal a hadsereg osztálytagozódás szerinti hasadását jelentette volna.

Bármilyen hadseregben, még egy hivatásosban is – és a korabeli chilei nem ilyen volt – a vezetés vérségi és érdekkapcsolatban áll az uralkodó osztállyal. Ugyanakkor az alapját jelentő tömeg – a katonák és tengerészek – inkább a munkásosztályhoz és a parasztsághoz kötődik. Ahhoz, hogy katonai zendülés törjön ki a tisztikar ellen, a katonáknak bízniuk kell a sikerben. Ha egy győzelemre elkötelezett tömegmozgalmat látnak határozott vezetéssel, ezt kétségkívül megteszik. Mivel nem volt ilyen, a tisztjeiktől való félelem elégséges volt a csapatokban a fegyelem fenntartásához.

Katonák lövik a Santiago de Chile-i elnöki palotát 1973. szeptember 11-én

Miért bukott el a forradalom?

Allende és a Népi Egység más vezetőinek személyes hősiessége és tisztessége nem rejtheti el, mekkora hibát követtek el azzal, hogy nem bíztak a munkások, parasztok és a fiatalok erejében, és az ő szervezeteikre és mozgósításukra alapozva nem helyettesítették a kapitalista államapparátust egy munkásállammal, betetőzve ezzel a forradalmat.

A munkások létrehozták a munkáshatalom embrionális szerveit (*cordones industriales*, paraszttanácsok, ellátás- és árellenőrzési bizottságok, stb.), fegyvereket követeltek a nép számára, valamint gyári milíciák létrehozását a fasiszták és a közelgő puccs ellen.

Ezen eszközök alkalmazásával lehetségessé vált volna a hadsereg megosztása, a csapatok egy részének a burzsoá tisztikarról való leválasztása, valamint a középrétegek támogatásának megszerzése. A forradalmi oldal ereje és határozottsága lett volna az előfeltétele annak, hogy a középrétegeket és a katonákat megnyerje a maga számára.

A forradalom győzelme ilyen feltételek mellett lehetséges, valamint lényegében békés lett volna. A tisztikar nem talált volna társadalmi bázist, és minimális erőfeszítéssel legyőzhető lett volna.

De az Népi Egység vezetői úgy vélték, elkerülhetik az összeütközést, ha megbíznak a hadsereg demokratikus és pártonkívüli hozzáállásában, és a DC vezetőivel való párbeszédben, akik ekkor már Pinochettel konspiráltak. Ez lefegyverezte a munkásokat, így a tisztek bevezethették és alkalmazhatták a tőke által megkövetelt munkások elleni támadást, és az elnyomásukat.

A reformisták békés és pacifista módszerei mindig a várthoz képest ellenkező eredményre vezetnek. A gyengeség agressziót váltott ki.

Chilei csoda?

Az úgynevezett chilei csoda a munkások növekvő kizsákmányolásán alapult, először Pinochet (jogok eltaposása, munkásszervezetek szétverése, bércsökkenések, privatizáció, társadalombiztosítási rendszerek magánosítása), az utóbbi években pedig demokratikus kormányok alatt. De a chilei gazdaság továbbra is exportfüggő, mindenekelőtt alapanyagok terén. Az ázsiai krízis kiterjedésével, és a valószínűsíthető globális recesszióval mindez változóban van.

Összeállította és fordította *Zolcsák Attila*

Forrás: International Socialist Review, online edition, Issue 6, Winter 1999, <http://www.isreview.org/issues/06/chile.shtml> alapján.

I was a minister in the Frente Popular (Popular Front) government, one of the three in Chile during the Pedro Aguirre Cerda years, and I was as much a Socialist then as I am today.

— Salvador Allende —

„Miniszter lettem a Népfront kormányban, egyike a hármaknak Chilében, Pedro Aguirre Cerda idején, és akkor éppen annyira voltam szocialista, mint ma.”¹

Salvador Allende rádióüzenete, amely 1973 . szeptember 1-én hangzott el a *Radio Magallanes*ben

Életemmel fogok fizetni, amiért megvédtem azokat az elveket, amelyek oly drágák hazánknak. Gyalázat lesz osztályrészük mindazoknak, akik megtagadták kötelességüket, megszegették szavukat, megsértették a Fegyveres Erők doktrínáját.

A népnek elővigyázatosnak és ébernek kell lennie. Nem szabad hagynia, hogy provokálják és lemészárolják, de meg kell védenie vívmányait. Meg kell védenie az emberhez méltó és szebb élet kivívásához való jogát.

Néhány szót azokhoz, akik demokratáknak nevezték magukat, s közben felkelésre bujtogattak, azokhoz, akik a nép képviselőinek nevezték magukat, s közben aljasul és alattomosan azon iparkodtak, hogy lehetővé tegyék ezt a ma bekövetkezett lépést, amely Chilét a szakadék szélére taszítja.

A nép legszentebb érdekeire hivatkozva, a haza nevében szólok hozzátok, és arra kérlek benneteket, hogy ne veszítsétek el a hiteteket.

¹ Pedro Aguirre Cerda a Radikális Párt vezetője volt, 1938-ban a népfront győztes elnökjelöltje. Kormányában három szocialista politikus is tárcát vállalt. Allende egészségügyi miniszter volt.

A történelmet nem állíthatja meg sem az elnyomás, sem a vérontás. Olyan időszak ez, amelyen túl fogunk jutni; súlyos és nehéz pillanatok ezek.

Lehet, hogy eltipornak bennünket, de a holnap a népé, a dolgozóké lesz. Az emberiség előre halad egy jobb élet meghódítása felé.

Honfitársaim! Lehetséges, hogy elhallgattatják a rádiókat, ezért elbúcsúszom tőletek. Ezekben a pillanatokban érkeznek fölénk a repülőgépek. Lehet, hogy mindannyiunkat megölnék. De tudjátok meg, hogy mi itt vagyunk, azért, hogy legalább példát mutassunk, azért, hogy megmutassuk, akadnak férfiak ebben az országban, akik tudják, mi a kötelességük. Én megteszem a kötelességemet, amellyel a nép bízott meg, egy olyan elnök tudatos elszántságával, aki méltósággal viseli megbízatását.... (megszakad a közvetítés)

Talán ez az utolsó alkalom, hogy hozzátok fordulhatok. A Légierők a Radio Portales és a Radio Corporación adótornyait bombázza.

Szavaimból nem a keserűség, hanem a csalódás szól, és ez lesz az erkölcsi büntetés azok számára, akik megszegették esküjüket.

Chilei katonák, főparancsnokok és főtisztek... (megszakad az adás)... Merino tengernagynak... (megszakad az adás)... Mendoza, a képmutató tábornok, aki tegnap még a kormányhoz való hűségét bizonygatta, ma a Csendőrség főparancsnokává nevezte ki önmagát.

A történetek után nem marad más számomra, mint bejelenteni a dolgozóknak: nem fogok lemondani! E történelmi válaszúthoz érve az életemmel fogok fizetni a nép iránti hűségemért. De biztos vagyok abban, hogy a mag, amit ezer és ezer chilei fogékony lelkében elhintettünk, egyszer majd ki fog csírázni. Övéké az erő, és lehet, hogy szétzúznak bennünket, de a társadalmi fejlődést nem lehet megállítani, sem öldökléssel, sem erőszakkal. A történelem a miénk, és a népek fogják alakítani.

Hazám dolgozói! Szeretném megköszönni hűségeteket, amellyel mindig melletttem álltatok, a bizalmatokat, amelyet egy olyan emberbe vetettetek, aki csupán tolmácsolója volt a nagy igazságvágynak, és aki arra adta a szavát, hogy tiszteltben tartja az alkotmányt és a törvényeket; és állta is az ígéretét. Ez az a perc, amikor utoljára van alkalmam arra, hogy hozzátok forduljak. De okuljatok a leckeiből! A reakcióval szövetkezett külföldi tőke, az imperializmus alakította ki azt a légkört, amelyben a Fegyveres Erők szakított a hagyományaival, amelyeknek tiszteltben tartására Schneider tábornok mutatott példát, és Araya őrnagy is, mielőtt áldozatul esett annak a társadalmi rétegnek, amely ma a házába bezárkózva minden bizonnyal arra vár, hogy idegen kezek szerezzék meg számára a hatalmat, amelynek segítségével megvédheti érdekeit és kiváltságait. Mindezekfölött hazánk egyszerű asszonyaihoz fordulok: a parasztasszonyhoz, aki bízott bennünk, a munkásasszonyhoz, aki még többet dolgozott; a gyermekeit féltő

gonddal nevelő anyához. Hazánk szakembereihez fordulok, a hazafias érzelmű szakemberekhez, azokhoz, akik már napok óta küzdenek a széthúzás ellen, amit a szakmai egyesületek szítottak, azok az osztályegyesületek, amelyek ugyancsak a kapitalista társadalom érdekeit védelmezik.

Az ifjúsághoz fordulok, azokhoz, akik énekeltek, és továbbadták vidámságukat és harci szellemüket; a chilei férfiakhoz fordulok, a munkáshoz, a paraszthoz, az értelmiségihez, mindazokhoz, akiket üldözni fognak, mert hazánkban a faszizmus már jó ideje jelen van a terrorista merényletekben, hidakat robbant, vasútvonalakat rongál meg, olaj-és gázvezetéseket semmisít meg, meghúzódnak azoknak a hallgatása mögött, akiknek kötelességük lett volna cselekedni...(megszakad az adás)... A történelem majd

Az utolsó fénykép felvétel, ami Salvador Allendéről még életében készült. 1973. április, az ostromlott Moneda palota kapujában.

ítélkezni fog felettük. Bizonyára hamarosan elhallgattatják a Magallanes rádiót, és nyugodt hangom többé nem fog eljutni hozzátok. Nem számít, ti továbbra is hallani fogtok engem. Mindig veletek leszek, mindig úgy fogtok emlékezni rám, mint arra a tisztességes emberre, aki hű maradt a hazájához. A népnek védekeznie kell, de nem szabad feláldoznia magát. A népnek nem szabad túrnie, hogy kiirtsák, halomra gyilkolják, de nem szabad megalázkodni sem. Hazám dolgozói! Hiszek Chilében és Chile sorsában. Lesznek férfiak, akik túlélik ezt a sötét és keserű pillanatot, amikor az árulás akar uralomra jutni.. Bízhatok továbbra is abban, hogy előbb-utóbb megnyílnak a széles fasorok, amelyeken elindulhat a szabad ember, hogy felépítsen egy jobb társadalmat.

Éljen Chile, éljen a nép, éljenek a dolgozók!

Ezek az utolsó szavaim, és biztos vagyok abban, hogy az áldozat nem lesz hiábavaló. Abban mindenesetre biztos vagyok, hogy lesz erkölcsi igazságszolgáltatás, amely elítéli a hitszegést, az aljasságot és az árulást..

Fordította: *Huszágh Nándor*

Forrás: Jorge Timossi: A történet első lapja – Allende elnök ütközete; Budapest, Magvető Könyvkiadó 1977.; Jorge Timossi: Grandes alamedas – El combate del presidente Allende, Editorial de Ciencias Sociales, La Habana, 1974.

Egy szemtanú beszámolója

Dick Barbor-Might reflexiója az 1973-as véres katonai hatalomátvételről

1973. szeptember 11-én délelőtt két Hawker Hunter könnyű bombázó repült alacsonyan a háztetők felett Santiago de Chilében, és két rakétát lőttek a La Monedába, az elnöki palotába. Bent a megválasztott szocialista elnök, Salvador Allende és maroknyi támogatója próbált ellenállni a puccsisták erőinek.

Aznap reggel, észlelve, hogy chilei hadsereg felső vezetésének nagy része felkelt a kormánya ellen, Allende egy utolsó, harcos rádióbeszédet tartott: „Erősek, és képesek lesznek legyőzni minket. De a társadalmi folyamatokat nem lehet letartóztatni, sem bűnnel, sem erővel” – mondta. „A történelem a miénk, és az emberek írják a történelmet”.

Egy kisebb baráti társasággal mindössze negyedmérföldnyire voltam. Hallottuk Allende utolsó szavait, amikor már csak órái volt hátra. Nem volt hajlandó elfogadni a számára többször felajánlott biztonságos elmenekülési lehetőséget az országból, egészen a haláláig a helyén maradt.

Egész délelőtt hallottuk a fegyverek ropogását. A fejünk felett elhúzó repülőgépek és a rakéták zaját. Későbbiekben a rádió kemény szavakat sugárzott, katonai parancsokat. Megtudtuk, hogy egy katonai jutna vette át az uralmat. Hallottunk egy nevet – Augusto Pinochet tábornok.

Tettünk néhány kört a katasztrófa sújtotta városban, és a barátainkat kerestük, illetve azokat az embereket, akiket a szakszervezeti központban ismertünk. Találkoztunk egy tankparancsnokkal, aki azt mondta, hogy Allende öngyilkos lett.

Foglyok és katonák a Santiago de Chile-i Nemzeti Stadionban

Helikopterek repültek a város felett, és szórólapokat szórtak, amelyeken arra buzdították a lakosságot, hogy jelentsék a gyanús kívülállókat, akik azért érkeztek, hogy „elpusztítsák Chilét.”

Kettőnket letartóztattak, mint „gyanús idegeneket”, majd fegyverrel először a közeli rendőrállomásra, onnan pedig a Nemzeti Stadionba kísérték. Ott olyan dolgokat láttam, amelyek örök életemre elkísérnek.

Ekkor még egyikünk sem tudhatta, hogy ez csak ízelítő abból, ami ezután

következik, előfutára egy állami terror rendszer létrejöttének, amelynek célja a baloldal minden formájának eltörlése, minden önálló gondolkodásnak a felszámolása, a demokrácia megszüntetése, a választott kongresszus bezárása és minden munkásszervezet elnyomása.

Néhány azok közül, akik támogatták az általuk ellenségnek tartott Allende vezette szocialistákból, kommunistákból és keresztény baloldali pártokból álló Népi Egység elleni puccsot, azt hitték, hogy gyorsan visszatérnek a polgári kormányzáshoz. De kiderült, hogy Pinochet tábornoknak ez nem állt szándékában. A hadsereg főparancsnoka engedelmes karrierista volt, aki csak az utolsó pillanatban csatlakozott a puccshoz.

Miután megízlelte a hatalmat, kiszorította az összeesküvő társait, és minden erőt a saját kezében összpontosított. Pinochet uralma 17 évig tartott, amikor is elvesztette a döntő jelentőségű népszavazást, ami után 1990-ben Chile visszatért egy hibás, de demokratikus államformához.

Az alatt a 17 év alatt rendszeresen megsértették az emberi jogokat. Menekültek áradata jött el Chiléből – közülük 500-an találtak menedéket a szülőföldemen, Skóciában és rengetegen Nagy-Britannia más részein.

A rezsim létrehozott egy állami terror rendszert, amelyben sok chilei szenvedett el kínzásokat és ezreket végeztek ki vagy „tüntettek el”. Pinochet titkosrendőrsége, a Nemzeti Hírszerzési Igazgatóság (DINA) Latin-Amerika szerte együttműködött társszervezeteivel a Kondor-hadművelet megszervezésében, amely során kontinens szerte felkutatták és megsemmisítették a másként gondolkodókat. A DINA a chilei rezsim számos ellenségét még távolabbi helyeken, az Egyesült Államokban és Európában sem kímélte.

Mindez Henry Kissinger vigyázó szemei előtt történt, aki Richard Nixon elnök nemzetbiztonsági tanácsadója volt a puccs idején, és akit néhány nappal később külügyminiszterré léptettek elő. Ami a CIA-t illeti, egy vizsgálat megállapította, hogy a DINA főnökét, Manuel Contreras tábornokot a „hivatal” csupán eszköznek tekintette.

A „chicagói fiúk” felemelkedése és a neoliberális kísérlet bukása

Az 1973-as katonai puccsot végrehajtó chilei tiszteknek, noha utálták Allende elnök „chilei útját a szocializmushoz”, semmilyen elképzelésük nem volt az ország gazdaságának irányításáról. De hamarosan ellátták őket eggyel. Azt ajánlották nekik, hogy alkalmazzanak a kormány mellett egy közgazdász csoportot, akiknek van egy új modelljük a chilei gazdaság számára.

Ők voltak a „chicagói fiúk”, olyan chileiek, akik már a puccs előkészítése közben készítettek egy tervet a gazdaság részére, amit terjedelmes mérete és súlya

miatt „téglának” neveztek. A puccsot követő napon a „tégla” azoknak a magas rangú tisztek asztalán landolt, akik átvették a kormányzást.

Az ajánlás, hogy alkalmazzák a „chicagói fiúkat” először a haditengerészethez futott be, amely azt a feladatot kapta, hogy irányítsa a gazdaságot. Az ajánlat a – a chilei Timesként ismert – El Mercurio kiadójától, a magas presztízssű Edwards médiacsoporttól érkezett. Az Edwards-csoport lelkesen támogatta a puccsot, így biztos volt benne, hogy befogadó füleket talál a haditengerészetnél.

Kormányzásának három éve alatt Allendéhez, és a Népi Egység kormányához a csoport újságja lankadatlanul ellenségesen viszonyult. Ehhez, mint sokan mások a chilei üzleti életben, támogatást, például titkos alapokból történő finanszírozást kaptak a CIA-tól. Ezek a műveletek részét képezték Kissinger és számos amerikai bank és vállalat arra irányuló kampányának, hogy gazdasági nyomással, propagandával és a tisztikar felforgatásával aláássák Allende kormányát.

A chicagói fiúk a Chicagói Egyetemen tanultak, innen jön a név. Miután vizsgatértek Chilében egy részük vezető vállalatoknál dolgozott, mások a Katolikus Egyetemen oktattak. Ami közös volt bennük, hogy idegenkedtek a szocializmustól, és az elkötelezettség volt a „szabad piac”, vagy ahogy később hívták, a neoliberalizmus iránt. A „tégla” szerzői jól tudták, hogy az általuk preferált politika olyan brutális hatással járna az egész lakosságra, hogy azt sosem lehetne megvalósítani egy demokratikus rendszerben. Csak egy katonai diktatúra tudja azt keresztülvinni. Nem véletlen, hogy amikor az 1973-as puccs megadta számukra a lehetőséget a csoport radikális közgazdász már készenlétben állt arra, hogy radikálisan átalakítsák Chilét.

Az egész húsz évvel korábban kezdődött, amikor az Egyesült Államok külföldi segélyeiért felelős hivatalnok és a Chicagói Egyetem Közgazdasági Tanszékének vezetője megállapodott, hogy a Ford Alapítvány finanszírozásában létrehozzanak egy posztgraduális képzést. A program célja az volt, hogy fiatal chileieket Milton Friedman és a szabad piac híveinek doktrínái szerint képezzenek. A Chicagói Egyetem közgazdászai közül Friedman volt a legismertebb. Ő és a kollégái messze kívül voltak a mainstream vonalon, de mélyreható változást szerettek volna a gazdaságpolitikában, globális szinten.

Erre 40 évvel ezelőtt adódott lehetőségük Santiagóban. Ami akkor Chilében elkezdődött világméretű támadássá változott a munkások jogai ellen, amelyet „washingtoni konszenzus”, „reaganomics” vagy „thatcherizmus” néven ismernek a világon a mai napig.

Forrás: <http://latin-amerika.hu/index.php/elemzesek-uj/tortenelem/1572-40-eve-toertent-a-chilei-puccs-l-resz>

<http://www.latin-amerika.hu/index.php/dokumentumok-uj/1631-salvador-allende-utolso-beszede-1973-szeptember-11-i-halala-eltt>

OLASZORSZÁG –

A BALOLDAL ÉS VÁLASZTÁSOK 2018

Pankovits József

Két könyv ismertetésének ürügyén

Nem szokványos könyvismertetés az itt következő írás, inkább tanulmány két fontos munkáról szólva; mindkettő az olasz baloldali politikai szakirodalomban eminens helyet foglal el. Az egyik szerző – *Giuseppe Vacca* – a Gramsci Alapítvány Intézet korábbi első számú vezetője volt, a másik szerző – *Silvio Pons* – megörökölte Vacca pozícióját az intézmény jelenlegi irányítója, az Alapítvány elnöke. Vacca könyve (fordításban: „Alternatív modernitások, *Antonio Gramsci* 20. százada”) 2017-es kiadású, míg Ponsé („Berlinguer és a kommunizmus vége”) már 2006-ban napvilágot látott.¹ A két kiadvány különböző tematikájuk ellenére összefüggő kontextust alkot, egyik sem tekint el az olasz kommunista mozgalom tradíciójától, de – és ez még fontosabb – a mozgalomban és a világban történt változásoktól sem. Pons értékeli a berlingueri politika geneziséstől és kifejtésétől számított időszak olasz és nemzetközi politikájának, valamint az európai kommunista mozgalom összeomlásának fő kérdéseit. Vacca pedig az általa figyelemmel kísért Gramsci-kutatások tudományos eredményeit sorolva, az említett világméretű átalakulásoktól nem függetlenül magát követi az olasz baloldali értelmiségi gondolat változásait. Ha nem is beszél a Gramsci utáni kommunista pártpolitikáról, az eurokommunizmusról, elsősorban a Gramsci-értelmezések új megközelítéseire összpontosítva véleményei kitűnnek. Szintetizáló könyvéből, a hivatkozott bibliográfiai adatokból nyomon követhető Gramsci életműve és a vele foglalkozó szakirodalom java – a nagyszámú publikációkból külön említhető Gramsci fiatalkori újságcikkeiből összeállított több kötet, a teljes levelezésének kiadása, a börtönben német és orosz nyelvű forrásokból készült fordításainak eddig ismeretlen, most már mint új „börtönfüzete” amerikai, német és orosz szerzők írásaival, például Karl Marxtól a *Bérmunka és Tőke. A zsidókérdés és más írások* szövegeivel. Szóba kerülnek korábbi Gramsci-kötetek újraserkesztett és

¹ Silvio Pons: *Berlinguer e la fine del comunismo*, Giulio Einaudi editore, Torino, 2006., IX-XXIV., 3-265., Giuseppe Vacca: *Modernità alternative, Il Novecento di Antonio Gramsci*, Giulio Einaudi editore, Torino, 2017., V-XIII., 3-235.

kiegészített változatai, nem beszélve a Gramsci-évfordulók alkalmával rendezett konferenciák tanulmányköteteiről, számos olasz és külföldi kutató könyvéről. (NB. Szó van a Börtönfüzetek nagysikerű 1975-ös kritikai kiadásának új információkkal való frissítéséről.)

Megfontolásaim arra készítetnek, hogy fölírva a két könyv megjelenésének időrendjét Vacca opusával kezdjem a problémáim előadását, mivel Gramsci történetileg megelőzi Berlinguert és az eurokommunizmust. Vacca Gramsci munkásságának kiváló ismerője, évtizedeken keresztül funkciójánál fogva közelről követte, többnyire vezette a Gramsci-kutatásokat, minden korábbi és újabb keletű ismeretnek a birtokában van; szerepe arra kötelezte, hogy menedzselje az örökség feltárását, illetve tudományos feldolgozását állítsa az olasz kommunisták politikájának szolgálatába; feladatainak szakmai illetékességgel és szakértelemmel eleget tett. Ehhez képest meglepő, hogy ez a szóban forgó munkája mellőz bármilyen utalást az eurokommunizmusra, holott hosszú ideig jellemezte az olasz pártot, és Berlinguert, a párt főtítkárárt az 1970-es és '80-as évtizedben egészen a haláláig (1984). Természetesen a korabeli értekezésekben ilyes mulasztások nem fordulhattak elő; az eurokommunizmus gyakorlati érvényesítése idején született interpretációk – véleményem szerint helyesen – kimutatták a Gramsci-Togliatti vonal, azaz a pártalapítók és az Olasz Kommunista Párt (Partito Comunista Italiano - PCI) 1945 utáni fejlődésének szerves kapcsolódását, Gramsci elméleteinek konstruktív hatását a párt politikájára, nem megkerülve a berlingueri eurokommunista irányvonallal való folytonosságot. Vacca a berlingueri időszakról egyáltalán nem beszél², Pons viszont annál inkább, mégpedig markánsan bírálva Berlinguert és a személyéhez köthető eurokommunizmus irreálisztikus elgondolását. Felfogásával kétségtelen befolyással bírt a Gramsci Alapítvány elnöki székében elődjére. Kettejük alkotása alapján úgy tűnhet, hogy az olasz baloldali értelmiség e két kiemelkedő képviselőjénél – tükrözve szélesebb közegükben zajló intellektuális folyamatokat - alapvető ideológiai, eszmei-politikai revízió ment-megy végbe, jöllehet Vacca és tulajdonképpen Pons sem tűzték maguk elé a priori az ideológiai revízió célját, azonban, mint állítottuk, nem vonják ki magukat a beállt változások alól, e változásokkal szembesítik tudományos és szakmai koncepciójukat.

Vacca bevezetőjében értékelően áttekinti csaknem az egész 1945 utáni Gramsci-irodalmat új termésével együtt. Kiemeli – a Gramsci-kutatások „megkoronázásának” minősítve - Fabio Frosoni Gramsci filozófiáját tárgyaló műveit. Elismeréssel szól Guido Liguori könyvéről („A vitatott Gramsci”), valamint az

² E-mail levélben kérdeztem hallgatásáról. Válasza szerint az eurokommunizmus olasz kommunizmusra („italocomunismo”) korlátozódott, ezt vette figyelembe – és minden bizonnyal Pons értékelését.

ugyancsak Liguori és Pasquale Voza szerkesztette „Gramsci-szótárról”, Giuseppe Cospito „A gondolat ritmusa” c. kiadványáról³ – régebbi úttörő jelentőségű írásokat említ Franco De Felicétől vagy Leonardo Paggitól, további neves kutatóktól és szerzőktől.

Az előzetes megjegyzések és bibliográfiai információk után a dolgok közepébe vágva, a kiinduló elvi premisszára visszacsatolva, melynek előjelzéséből következik, hogy a Gramsci-kutatások egyik sarkalatos kérdése Gramsci korának nemzetközi viszonyaira irányul, illetve az olasz kommunista párt nemzetközi politikájának mérlegelése felé viszik a gondolkodást, Pons könyvével épp ez teljeseedik ki. Vacca beszámol Leonardo Rapone tanulmányáról⁴, aki Gramsci nézeteinek megformálódását tekinti át az I. világháború alatti és utáni válságos, Gramsci világnézetét meghatározó években. Rapone vizsgálódása releváns, azonban megáll 1919-nél, az olaszországi politikai harcok (osztályharcok) fordulópontjánál, az 1920-ban befulladású gyárfoglalási mozgalom kezdeténél, amikor a forradalmi tendencia megrekedt, viszont Gramsci forradalmiságának fejlődési folyamata kibontakozott, és határozott kommunista irányzatúvá vált⁵ - elválaszthatatlanul az 1917-es „bolsevik” tapasztalattól és a rövid időn belül megalakuló Kommunista Internacionálétól (KI). A KI-hez való viszonyulás nem csak Gramscinál kulcskérdés, a nemzetközi baloldal, az egész olasz munkásmozgalomban is az. A szocialista párt 1919-es kongresszusa az 1921-es kommunista szakadás előtt elhatározta a KI-hez történő csatlakozást, de az előállt politikai állapot gyors differenciálódásnak indult: a kommunista, a „maximalista forradalmi” és a reformista áramlatok elkülönültek egymástól, a kommunisták kiváltak az anyapártból. Gramsci – mint ismeretes – részt vett a kommunista párt megalakításában, elfogadta a KI-csatlakozás feltételeit megszabó követelményeket (lenini 21 pont), a KI szellemét, jóllehet sokoldalú vita kísért a KI megszületésének körülményeit. 1919, illetve 1921/22 után még hányatottabb időszak köszöntött a nemzetközi kommunista mozgalomra, Itáliára nem különben, de a megpróbáltatások ellenére kommunista meggyőződéséből az olasz vezető nem engedett - a szovjet pártban kieleződő viták (eleinte Sztálin és Trockij között, de több tragikus felvonásban

³ Eredeti bibliográfiai adataik: Fabio Frosoni, Gramsci e la filosofia. Saggio sui Quaderni del carcere, Carocci, Roma 2003., szintén tőle La religione dell'uomo moderno. Politica e verità nei Quaderni del carcere di Antonio Gramsci, Carocci, Roma 2010., Guido Liguori, Gramsci conteso. Interpretazioni, dibattiti e polemiche, 1922-2012, Editori Riuniti University Press, Roma 2012., Guido Liguori e Pasquale Voza, Dizionario gramsciano 1926-1937, Carocci, Roma 2007., Giuseppe Cospito, Il ritmo del pensiero. Per una lettura diacronica dei Quaderni del carcere di Gramsci, Bibliopolis, Napoli 2011.

⁴ Leonardo Rapone, Cinque anni che paiono secoli. Antonio Gramsci dal socialismo al comunismo (1914-1919), Carocci, Roma, 2012.

⁵ A Múltunk 2017/4. számában közölt írásomra hivatkozom, melyben 1917-re fókuszálva magyar olvasó számára bevezetőt kívántam adni a korhoz és a Gramscihoz kapcsolódó problémákba, két további ugyanott publikálandó tanulmány egészíti ki a tematika hazai művelését.

folytatólag), a kezdődő torzulások ellenére sem. Érzékelve ezek átsugárzását a KI-re, látva a nemzetközi munkásegység körüli tapogatózásokat és bizonytalankodásokat, a KI-vel szemben kritikussá vált, majd a „szociálfasizmus” tézisének megjelenésével a KI-nek szociáldemokratákkal szembehelyezkedő politikájától egyértelmű elvi elhatárolódást hajtott végre – ekkor már, 1929-ben csaknem három éve börtönlakó, ami azonban álláspontjának kikristályosítását nem befolyásolta.

Felfogásának változásaihoz a munkásegység-szociáldemokrácia viszonylatról, a permanens forradalomról és más kérdésekről szóló viták mellett 1929-ben, többek között, a gazdasági világválság kirobbanása is hozzájárult. A válságról a börtönben egy hosszabb lélegzetű, gondolatokban gazdag jegyzetet készített, ebben a válságot visszavezette a háborúra és a világválság sokféle gazdasági okára, amelyek egymásba fonódtak és folytonosan újra termelődtek a háború utáni években, sőt a háborút a krízis első megnyilatkozásaként értékelte, de nem hanyagolta el a háború előzményeit sem. Mint írta a 15 börtönfüzetben: „a háború a felelősök szervezeti és politikai válasza” (a válságjelenségekre) (zárójel tőlem, a továbbiakban ugyanígy - PJ.). Három pontban javasolta az elemzést: „1) a krízis bonyolult folyamat, 2) és legalább is a háborúval kezdődik, jóllehet nem ez az első megnyilvánulása, 3) a krízis eredetét (egy ország) belső viszonyaiban (kell keresni), a termelési módban, az elosztásban, és nem (csak) a politikai vagy jogi tényezőkben. Ezt a három pontot kell egzakt módon megvilágítani... Az egyik alapvető ellentmondás a következő: miközben a gazdasági élet szükséges előfeltétele az internacionalizmus vagy jobban mondva a kozmopolitizmus, az állami élet ugyanakkor mind jobban kifejlődött a „nacionalizmus” szellemében, vagyis abban, hogy „elég leszünk (a megoldáshoz) mi magunk” stb.”⁶

Vacca szintén idézi ezt a passzust és olvasatában Gramscinál összeáll az interdependens globális világ gazdaság struktúrája, amelyben a szocialista mozgalom feladata küldetésének megvalósítása, a kapitalizmus kihívása, tekintettel arra, hogy a kapitalista termelési viszonyok minél nagyobb arányú elterjedésével az „Internacionálé” eljövételének feltételei mielőbb létre fognak jönni. A háború ezért nem az imperialista kapitalizmus elkerülhetetlen következménye, hanem – ahogyan ezt megerősíti a Börtönfüzetekben – a politika nacionalizmusának és a gazdaság kozmopolitizmusának ellentétéből származott.”⁷ Feltűnő lehet az olvasónak, hogy Vaccánál mind az Internacionálé, mind a szocialista munkásmozgalom kifejezései mellől eltűnik a kommunista jelző, holott Gramscitól, a kommunista mozgalommal kapcsolatos vitái és fenntartásai ellenére, sem a jelző, sem a jelzőbe foglalt tartalmak nem idegeníthetők el. Vaccánál is feltehetően csak sti-

⁶ Antonio Gramsci, Quaderni del carcere, Einaudi editore, Torino, 1975. 1756.

⁷ Giuseppe Vacca, Modernità alternative etc. id. kiadás, 10.

láriis kihagyásról, nyelvi bakugrásról lehet szó, mégis többféle kérdés vetődik fel. Vacca sok eredeti új gondolatébresztő szempontján, a Gramsci-értelmezéseket helyenként kiegészítő kifejtésein túl – melyekről szintén szólni fogunk – később arra a feltételes következtetésre jut, hogy Gramsci az internacionalizmust a kozmopolitizmussal helyettesíti⁸, a hegemoniáról alkotott fogalmával pedig „leválik lenini forrásáról”.⁹ Ami az internacionalizmus-kozmpolitizmus viszonyt illeti épp Vacca írja pár sornyi különbséggel, Gramsci javaslata az internacionalizmus új megformulázása¹⁰. Ezzel egyet értünk, Gramscinak a „lenini forrás” leválásáról tett megjegyzésével ellenben nem értünk egyet, ugyanis teoretikus teljesítménye és munkássága a marxi-lenini koncepciók, a kommunista elmélet gazdagítását és megújítását célozta. Szándékosan elkerültem a leninizmus kifejezést, mivel – ebben egyetértve Vaccával – a kifejezés a „leninizmus” kodifikálását jelentette Lenin halála után az utódok által.¹¹ Az internacionalizmus-kozmpolitizmus viszonyról, mint amolyan felemás módon felvetődő gondolatról megjegyzendő még, hogy – véleményem szerint – Gramsci tudatában volt a kettő közötti különbségnek: többnyire a világpolgárisággal azonosítható kozmopolitizmus fogalma a tárgyalt összefüggésben elsősorban a liberális gazdaságra vagy a gazdasági liberalizmusra illik, ennyiben a jelentése eltér az internacionalizmustól, ebbe a maga részéről belefoglalta a proletáriátus osztályszolidaritását. Tehát az idézett szövegben alkalmazott „jobban mondvá” fordulat nem képez elméleti értéket, mindazonáltal a gazdasági élet liberális kozmopolitizmusa, más szóval a globalizált világ gazdaság liberális jellegére vonatkoztathatóak Gramsci figyelem felkeltő gondolatai. A liberálisan globalizált világ gazdaságban ugyanis napjainkban sokfelé fölélénkül és virul, nyomul a populista nacionalizmus, amely a hagyományosan agresszív nacionalizmushoz hasonlóan ártalmas tendenciákat hordoz, nem fenyegeti talán világháborúval a kollektív atomhaláltól kellően elrettent emberiséget, de a világ több szögletében kíméletlen pusztítással, helyenként népirtással jár, a képlékeny határokat szétfeszítő konfliktusokat szít. Ez ellen egyébként a feledésbe merülő hagyományos, egyúttal a feleleveníthető és modern „proletár internacionalizmus”, a normális munkás emberek internacionalizmusa jelenthetne ellenszert, ha felismernék ezt a képviselőjére alkalmas politikai erők szereplői.

Mind a szovjet-orosz problémák, mind a „világpárti” jellegű KI működés-zavarai továbbra is elgondolkodtatták Gramscit: szükség szerint revideálta nézetrendszerét és fogalmi apparátusát a kommunizmusról. Intellektusát ösztönözte az a tény, hogy a forradalmi permanencia a tetszhalál közeli helyzetbe került,

⁸ Uo. 89.

⁹ Uo. 73.

¹⁰ Uo. 87.

¹¹ Uo. 63. (103.lj.)

valahogyan fel kellett ébreszteni. Segítségül hívta, egyébként Lenint forrásként igénybe véve, a hegemonia elméletét, amit a nyugat-európai realitásokra alkalmazott, tanulmányozta a civil társadalmi valóságot és a fejlődés új jelenségeit. Gramsci műveinek értelmezéseinek szakirodalma mára könyvtárnyi – Vacca ehhez mindig hozzá tud tenni új szempontokat. Ilyen új szempont például a már említett interdependencia kérdése és kapcsolata az osztályantagonizmussal. Vacca szerint Gramscinál az osztályharcban az antagonizmussal együtt hat az interdependencia, a különböző társadalmi-politikai erők kölcsönös függése és egymásra utaltságuk kondíciója, miáltal lehetségessé válik a politikai harcok végén elkerülni a kollektív pusztulást. Az atomháború veszélye Gramsci idején még nem időszerű, ám már az I. világháború szinte a mérhetetlenségig fokozta (a pontosabb felbecsülések évtizedek múlva születtek meg) a „kollektív pusztulást”, és nem kellett különösebb belátás ahhoz, hogy az újabb háború – akár az osztályharc következményeként – valóban felbecsülhetetlen dimenziókba sodorja az emberi nem irtását, a globális világ anyagiságának, fizikai léte mutatóinak mind nagyobb arányú pusztulását. Gramsci látomásában ezért jelent meg „az uralkodó osztály kompromisszumának egyensúlya a vele szövetséges, illetve a neki alárendelt osztályokkal.”¹² A vízióban felfedezhető az előrelátás képessége – figyelembe véve természetesen, hogy nem lezárt, minden vonatkozásában kidolgozott gondolatmenetről beszélünk: jelenkorunk nyitott problémájával van dolgunk. Vacca elemzését Gramsci hegemonia-elméletének szövegeiből származtatja – ki tudja, hányszor elolvasva és tanulmányozva ezeket, és minden alkalommal új és új aspektusokra felfigyelve, mint ezúttal is. Befejezésül ezek közül még egyre hívnám fel röviden a figyelmet: a hegemonia-formák komplexumán belüli „civil hegemonia” összetevőjére, mint olyanra, amivel az eddigi hazai szakirodalom (tudomásom szerint a nemzetközi se igazán) Gramsci hegemonia-elméletét tárgyalva nem foglalkozott. Marx alapján az 1848 utáni európai társadalmi körülményeket tárgyalva mondja Gramsci, hogy a politikai és pártviszonyok még nem eléggé tagoltak, nem eléggé fejlettek, az olasz viszonyok különösen visszamaradtak, ezért a politikai uralmi-hegemon formákban minimális mértékben, de szerephez jutnak a civil társadalom kezdeményei, és jelentőségük később felerősödött. Vacca közli még, a „civil hegemonia” kérdését, a hegemoniának ezt az oldalát Lenin ignorálja, Gramsci e jegyzetével is a lenini teória megújítójának rangjára ér fel, ugyanakkor gondolata behatol a 20. század vége óta tartó világméretű globális átalakulási folyamatokba, amelyek új útkeresésbe, netán útvesztőbe kényszerítették a baloldali pártokat és értelmiségüket. Silvio Pons könyve eklatáns – ha lehetséges, Vaccánál beszédesebb – példa a korszakos, Itáliát nagyon is jellemző dilemmákra.

¹² Uo. 69., Vö. Gramsci Börtönfüzeteiben id. kiadás szerint 1584., 1591.

Pons történeti műnek definiálja a könyvét, alapos és gondos, noha többé-kevésbé olasz kommunista párti és amerikai archívumokból vett, egyébként bőséges dokumentációval¹³ – a valóban történelmi fordulópontnak tekinthető 1968-as csehszlovák válságtól – vezeti olvasóját „előre kiválasztott optikával” Berlinguer nemzetközi politikájának elemzésén keresztül a „kommunizmus végéig”. 1968 és a „kommunizmus vége” történelmi szakaszhatárokon belüli jelenünkhöz nagyon közelálló idők, ezért e periódusokra vonatkozó reflexiók és értékelések ki vannak téve az észrevételezésnek, a vitának, a pro és kontra érveknek. A szerző előszavának téziseivel „Berlinguer személyiségét és cselekedeteit kívánja megértetni a kommunizmus reformjának kísérlete, és annak az általa kifogásolt berlingueri felfogásnak a fényében, amely védelmezi a kommunista identitás határvonalait.”¹⁴ A tézis hallatlanul ambiciózus: nagy kérdés, hogy az olasz párt vezetője mennyiben tett eleget a vállalásának, az nem különben, hogy Pons megválaszolja-e Berlinguer politikájában rejlő megoldott vagy megoldatlan ellentmondásokat, mert mindkettőre lehet példákat találni, sőt a berlingueri szubjektumtól elvonatkoztatva a kor állított elő megoldatlan és megválaszolatlan problémákat. Pons úgy látja, Berlinguer „bátran és nagy elszántsággal vitte előre kísérletét, felfedve azt a változtatásokra irányuló képességet és vitalitást, amivel más európai kommunista párt nem rendelkezett. De a kísérlet megvalósíthatatlannak bizonyult és kudarcra ítéltetett. Berlinguer reformer kommunizmusa valójában nem szerzett elegendő konszenzust Nyugat-Európában sem a szektásoknak minősülő és kisebbségieknek megmaradó kommunista pártok körében, de főleg nem az olasz és a nemzetközi közvéleményben, dacára a PCI elszakadási képességének a szovjet ortodoxiától. A PCI hozzájárult a reform-eszmék magvainak elhintéséhez a Szovjetunióban és a kelet-európai kommunista pártoknál, de ezek túlzott és elvetélt várakozások lettek... És nagyon későn fogtak talajt ahhoz, hogy meggátolják a kommunista szisztémának és politikai kultúrának a földcsuszamlását. A PCI hiteles átalakuláson esett át, ami összefoglalható politikai teendőinek európaizálásában. De az átalakulás kettős értelmű, nem szorította be teljes joggal az olasz kommunizmust a nyugati baloldal erői közé, nem oldotta meg a szovjet kommunizmushoz fűződő viszonyának csomóit, nem szüntette meg az európai reformizmushoz viszonyított kulturális idegenségét. Az identitás és a politika közti kapcsolat lényegében megoldatlan, önigazoló, és felfüggesztett maradt a kommunista hovatartozás és a szociáldemokrácia ellenes anatómia megerősítése között.”¹⁵

¹³ Eltekintve pár hivatkozástól Gorbacsov irataiból, továbbá a szovjet párt apparátusából Anatolij Csernyajev memoárjától, és néhány kétes értékű Mitrohin-aktától, valamint a „másként gondolkodó” emigráns Viktor Zaszlavszkij-idézetektől, a vele egy lapon említhető Valgyimir Bukovszkij írásaitól, mint kevésbé relevánsaktól, a dokumentáció forrásai nyugatiak.

¹⁴ Silvio Pons, Berlinguer e la fine del comunismo, Einaudi editore, Torino 2006. X. (Introduzione).

¹⁵ Uo. X-XI.

Pons 1968-tól eseményről eseményre dokumentálva magyarázza tételeit, álláspontját történelmi felkészültséggel, megrágott érvelésekkel indokolja, szakmai erenye, intellektuális ereje magával ragadó, de nem lefegyverző. A könyv egészének ismertetése meghaladná egyetlen cikk keretét, csak néhány jelentősebb részlettel foglalkozunk, annál inkább, mivel a kor rendkívül bonyolult volt és a különböző két- és többoldalú nemzetközi kapcsolatokat rejtélyek, titkok, ma még feltáratlan, alig kutatható háttérű történések övezik. Par excellence olasz ügyekről szólva emlékeztetünk Berlinguer gyanús bulgáriai autóbalesetére 1973-ban vagy a kereszténydemokrata vezető Aldo Moro meggyilkolására, nem utolsósorban II. János Pál pápa elleni 1981-es merényletre – mindegyik eset nemzetközi összefüggések közé helyezhető el, és a sort nem merítettük ki a merényletekkel, egyéb problémák is bőven akadtak.

Elfogadható Pons véleménye, miszerint 1968 után a Szovjetunió állami és pártpolitikája mereven ragaszkodott a kétpólusú világrendben az enyhülés, a nemzetközi egyensúly statikus szemléletéhez, kevés jelét adta (kivételesek voltak ebből a szempontból a fegyverzetek korlátozását célzó SALT-egyezmények, az atommentes övezetek létesítése) annak, hogy a nemzetközi viszonyokban konstruktív elképzelésekkel lépjen fel, ne csak retorikusan, dinamikusabban kezelje az enyhülést, a nemzetközi kommunista mozgalom pártjaival pedig ne atyáskodjon. A szerző az 1968-as csehszlovák válsággal mélyülő szovjet-olasz pártviták első élesebb fordulójának bemutatásával kezdi tematikájának kifejtését. Az olasz párt vezetése elítélte a csehszlovákiai katonai beavatkozást, állást foglalt az államok szuverenitása és a kommunista pártok önállósága mellett, miközben a Csehszlovákiában alkalmazott szovjet metódus és indoklásának percepciójaként a „korlátozott szuverenitás” brezsnyevi doktrínájával teltek meg a nemzetközi sajtó hasábjai, és a nemzetközi közvélemény is magáévá tette az ominózus fogalmat. A PCI-t egyaránt sokkolta a beavatkozás külpolitikai konstellációja és az olasz belpolitikai helyzetre vetülő sötét árnyéka - a demokratikus értékrend melletti elköteleződésének eredményeként (1968 májusában) elért választási sikere miatt. A párt 25,3 százalékról 26,9-re ugrott és politikájának folytatásában reménykedett; a Varsói Szerződés (VSZ) hadseregeinek csehszlovákiai intervenciója keresztelte demokratikus irányvonalának professzióját, tekintettel arra, hogy a párt a szovjet irányítású nemzetközi mozgalom szerves része, és ugyan elítélte a Csehszlovákiában tett lépést, de nem szakította meg szervezeti és finanszális kapcsolatait az „agresszor” szocialista országokkal és pártjaikkal. (A szocialista országok pénzügyi támogatásáról egyébként költségvetési gondjai miatt nem mondhatott le, noha ez végül mégis megtörtént, de csak a viták legvégső szakaszában.) A kritikus helyzetben a pártvezetés fiatalabb generációjából a 46 éves Berlinguer (is) habozás nélkül határozott pozíciót foglalt el a felső vezetésnek

(Direzione) azonnal az invázió utáni, szeptemberi megbeszélésén. Kijelentette, a nemzetközi kommunista mozgalomban a PCI „kollokációja új szakaszba kerül”, és kilátásba helyezte „a szovjet elvtársakkal a politikai harc” lehetőségét.¹⁶ Erre azután Berlinguernek módja nyílt, amikor pártjának delegációjával Moszkvába utazott a csehszlovák ügy megvitatására, továbbá amikor Budapesten vitakedvvel képviselte az 1969-ben azután Moszvában tartott kommunista világtalálkozó előkészületeiben a PCI álláspontját, az általa vezetett küldöttség a tanácskozás végén a dokumentumnak csak az akcióegységre vonatkozó fejezetét írta alá, a helyzetértékelő többivel, az elméleti általánosításokkal nem értett egyet. A polémia ezután spirálban gyűrűzött felfelé, a szovjet és az olasz párt közötti feszültség – a fizika nyelvén mondván – már leföldelhetetlenné vált, állandó káros kisülés fenyegette, de a felek rendszerint megúszták rövidzárlattal.

Berlinguer 1969-ben, az év eleje óta, a februári bolognai pártkongresszus főhatalmazásával a PCI főtitkárhelyettese – a főtitkár Luigi Longo ajánlására választották meg. Az idős vezető helyesebbnek látta az Amendola, Ingrao, Pajetta-féle generációt követő fiatalabb társaságból kiválasztani a leendő leadert; a másik jelölt Napolitanóval szemben Berlinguert több nemzetközi tapasztalata, a moszkvai tárgyalásain tanúsított következetessége okán vélte alkalmasabbnak a funkcióra, egyébként Amendolával egyetértve, ámbár neki Napolitano volt a szemefénye.¹⁷

Pons pontosan megjelöli a szovjet-olasz pártviták állomásait és Berlinguer külpolitikai innovációit, amelyek alapvetően az enyhülési tendencia dinamikus felfogására, a „tömbök logikájának” (tömbök alatt a NATO és a VSZ értendő) meghaladására alapozódtak. Innovatívnak szánta ezeket, de nem tagadhatóan bizonytalan értelmezéseket is szültek. Irányvonala abban viszont világos volt, hogy tudatosan tovább vitte részben Gramsci bírálatát a szovjet-országi valóság emészthetetlen elemeiről, az ottani politika demokratikusnak nem nevezhető módszereiről; ezen a nyomvonalon tájékozódva a Togliatti halála előtti jaltai feljegyzésében már fellelhető ugyancsak kritikus attitűdöt. Mint ismert, Togliatti óva intett a kínaiakkal való vita elfajuló élezésétől, kezdeményezéseket sürgetett a kritizált szocialista országok gazdasági és kulturális életének reformálására, más szóval a kommunizmus zászlajára írt szabadság feltételeinek a biztosítására. Berlinguert a párt külpolitikai koncepciójának megújítására sarkalta még az

¹⁶ Silvio Pons i.m. 7. (A szerző idézi a Direzione jegyzőkönyvét.)

¹⁷ Giuseppe Fiori, Vita di Enrico Berlinguer, Editori Laterza, Roma-Bari, 1989. 178. Amendola, Fiori idézésében, a véleményéről – itt összefoglalva – ezeket mondta vigasztaló kedvencének Giorgio Napolitanónak: a PCI irányításához nagy tapasztalatra és nemzetközi tekintélyre van szükség. Berlinguer a világifjúsági szövetségben (Budapest – PJ.), külföldi küldetéseiben szilárdan és mértékkel képviselt magatartásával fölépítette magát, Giorgiókám, neked nincs ilyen tapasztalatod, az adottságaid meg lennének, de a tapasztalat hiányzik, és rámenős sem vagy...

olasz belső helyzetben a PCI választási sikereinek köszönhető erőviszonyok új képlete és az ország kényes nemzetközi politikai (geopolitikai) állása: Itália az erős – találó közhellyel: a Nyugat legerősebb - kommunista pártja és a NATO mediterrán térségi exponáltsága miatt a két világrendszer közti frontországának számított. A PCI egyre aktívabbá vált, egyre aktívabbá kellett válnia a nemzetközi szinten, mivel választói előretörése a kormányzati pozíciók megostromlásának lehetőségét jósolták. Megoldandó volt a kérdés: egy NATO-országban kommunista párt miként juthat kormányra? Berlinguer külpolitikai újításai ebben a mozgástérben futották pályájukat. A főtitkár 1973-ban bevetette a „sem szovjet-ellenes, sem Amerika-ellenes” Olaszország külpolitikájának jelszavát.¹⁸ Ezzel egyidejűleg Chilében az Allende-kormány megdöntése és az itáliai belpolitika kuszáltsága, válságos vergődése a keresztény demokratákkal (DC) együttműködő „történelmi kompromisszum” elképzelését indukálta, tovább bonyolítva a PCI bel- és külpolitikai elhelyezkedését, a bel- és külpolitikai partnereinek szervezését, vagyis nemzeti érdekű erőfeszítését (gazdasági válság megoldása, terrorizmus elleni harc) a katolikus társadalmi erőkkel és más csoportokkal való összefogásra, a külpolitikában pedig az európai elköteleződést szorgalmazta. Logikusan került terítékre az eurokommunizmust terminusként és politikaként kikínáló, új elemeket felvonultató napirend. Az eurokommunizmusból kiszorult a szociáldemokratákat sújtó anatómia, amiről Pons tett ezzel ellentétes megállapítást.

A PCI 1975-ben és 1976-ban két újabb választási sikert aratott, a DC primátusát nem fölözte, de minden harmadik választó a voksával erős második helyezettet és érdemesíthető alkupozícióba tolta előre a pártot, a választók demokratikus úton közelségbe hozták számára a kormányzati szférát. Az 1975-ös helyhatósági választási kampány menetére, illetve a párt politikájára a portugáliai események, a portugál kommunistáknak úgymond a politikai pluralizmust nem sokra becsülő alapállása, kereszténydemokrataikkal és szociáldemokrataikkal szemben megnyilatkozó intoleranciájuk kedvezőtlenül érintette a „történelmi kompromisszumára” készülő PCI-t, szívesebben vette volna, ha Alvaro Cunhal pártja felsorakozik a spanyol, a francia pártokkal eleinte egységben képződő, demokratikus többpártrendszerű politikai struktúrában elképzelt eurokommunista arcvonalba. Néhány éven belül kiderült azonban, az eurokommunizmus nem ver erős gyökeret Nyugat-Európában: a PCI magára maradt, noha a Santiago Carillo vezette spanyol párt kitartott az olaszok mellett, de a párt befolyása hanyatlott, amit a szovjet párt elleni, az olaszoknál hevesebb vitákkal ellensúlyozott. Lásd ezzel kapcsolatban Carillo könyvének - „Eurokommunizmus és állam” - vitatását a szovjet elméleti orgánus, a *Novoje Vremja* hasábjain.

Pons részletesen és elemzőn elbeszéli a PCI és a Portugál KP, valamint a fran-

¹⁸ Uo. 23.

cia és más kommunista pártok közti kapcsolatok mozzanatait, bemutatja az eurokommunizmus elmagányosodását, amiben a legfőbb a Francia KP kezdeti igénye, majd vonakodó, sőt a támogatását megvonó elhatározása. 1976-ban a Francia KP kongresszusa a párt elméleti tárházából kidobta a proletár diktatúra eszméjét. Ekkor úgy tűnt, a PCI és a francia kommunisták között a demokratikus alapelveket tekintve szoros lesz az együttműködés. Ám a franciák visszakoztak, a feltétel nélküli szovjetbarátságuknál kötöttek ki, a PCI-t magára hagyták, mert szálka volt a szemükben, hogy az olaszok riválisuk, Mitterrand felé manifeszt módon a szívélyességüket demonstrálták, továbbá feltehetően a francia kommunistákat, mint általában a franciákat jellemző „grandeur”-tudat nem nyelte le a PCI növekvő nyugati tekintélyét éppen akkor, amikor az FKP ázsíója a Mitterrand vezette szocialistákéhoz viszonyítva csökkent. De a PCI más pártkapcsolataiban szintén bonyodalmak mutatkoztak. Az MSZMP például a szocialista országok blokkjában barátian és megértően viszonyult az eurokommunizmushoz, de a magyar pártnak problémákat kreált az, hogy a szárnyait bontogató ellenzékének a PCI demokratikus koncepciója vissza nem utasított, és már vissza nem utasítható hivatkozási alappá vált. Pons dokumentációja szerint Berecz János 1976-ban közvetítette olasz partnerének, Sergio Segrének a magyar aggályokat.¹⁹ A Román KP-val is a lengyel válságig uralkodó formális összhang lehűlt. A Szolidarnosc kapcsán Ceausescu intette az olaszokat: „helytelenül látják a lengyel helyzetet, ha azt gondolják, hogy a szocializmus új fejlődési folyamatáról” lenne ott szó.²⁰ Tito Berlinguer privilegizált partnere volt a kelet-közép-európai kapcsolatrendszerben, noha a jugoszláv vezető bevallotta Berlinguernek, „nem kedveli az eurokommunizmus kifejezést.”²¹ Mindez elhanyagolható lett volna a szovjet-olasz pártkapcsolatok megfagyásához képest.

Az 1976-os parlamenti választások kampányában Berlinguer a legolvasottabb olasz napilapnak, a *Corriere della Sera*-nak adott interjújában a NATO védernyőjéről is szólt, kijelentve quasi, nagyobb biztonságban érzi magát a NATO tagországi Itáliában, mintha – célozva a csehszlovák beavatkozásra – a VSZ egyik államában élne, noha hozzátette, a NATO nem engedi a PCI-nek, hogy hozzáfogjon a szocializmus építéséhez. A szocialista országok vezetői nem tapsoltak az interjúnak, mi több az is homályosnak tűnhetett, hogy a „tömbök logikájáról” szóló tételükhöz az olaszok csatlakoztatták azt a nézetüket, mely szerint Itáliának nem kell egyoldalúan kilépnie a NATO-ból, mert ezzel felborulna a világbékét garantáló nemzetközi egyensúly. Ez a gondolat inkább konzervatív felfogása az enyhülésnek, mint dinamizáló – érthetően új és új vita robbant ki a szovjet-olasz

¹⁹ Silovio Pons i.m. 97.

²⁰ Uo. 196.

²¹ Uo. 113.

pártrelációban. Az 1976. február végi és március eleji szovjet pártkongresszuson a küldöttek ámulatára Berlinguer szentségtörő beszédet mondott a demokrácia intézményeinek, a politikai pluralizmusnak, a többpártrendszernek a modellértékéről. A szovjet pártvezetést komolyan irritálták Berlinguer megnyilatkozásai, jöllehet bizonyos fegyvernyugvási szituáció jött létre 1976. június 29-30-án az európai kommunista pártok berlini konferenciáján. Itt Berlinguer – Pons leírása szerint - nemzetközi kommunista fórumon először használta az eurokommunizmus kifejezését, élt a benne foglalt tartalmakkal, párat ezek közül a tanácskozáson elfogadott dokumentumba is belefoglalmaztatott. Valószínűleg a PCI jó egy héttel azelőtti választási sikerére való tekintettel a szovjetek taktikai türelmükkel operáltak, és tudomásul vették Berlinguernek a nemzetközi kommunista mozgalomban kivívott főszereplői mivoltát. Brezsnyev és Berlinguer külön megbeszélése erősen protokolláris körülmények között esett meg, mindketten a maguk módján követték az enyhülésre vonatkoztatott saját irányvonalukat, a szovjet vezető azonban rövidesen, az afgán kalandjával letért az enyhülési gyakorlatról, következőképp a szovjet-olasz pártviták visszazuhanak a korábbi kerékvágásba.²² Az olaszok iránti megértés helyébe ismét az elutasítások sorozata lépett.

A szovjet magatartási normákat, a PCI politikájával szembeni stílust szuperhatalmi igények diktálták, a két párt viszonya tovább romlott. A Szovjetunió fennállása során nemzetközileg – a Nyugat részéről szükségből - elfogadott nagyhatalom és státuszát körömszakadtáig meg akarta tartani, ennek megfelelő politikát folytatott, a PCI ehhez képest, erényei ellenére, más kategóriát képezett: erős nagy párt volt, de állami és politikai hatalommal nem rendelkezett. A Szovjetunió, jöllehet nagyhatalom, ám külpolitikájára rossz fényt vetettek az olasz kommunisták részéről megtapasztalt belső gazdasági, szociális, intézményrendszeri, kulturális és egyéb problémái, a demokrácia szemmel látható hiánya. A szovjet állam nem árult el a PCI-nek tetsző elkápráztató külpolitikai képzelőerőt, afganisztáni akciója vagy házalása a „harmadik világ” kezdetleges társadalmi alakulatainál a „forradalom exportjával” baklövéseken kívül semmit nem produkált, a „kubai modellt” csak a rendszeres gazdasági segítség tartotta életben – e példák nem tekinthetők világrengető sikernek, és nem nyújtottak segítséget a PCI politikájához. A lengyel krízis idején sem tudtak a repertoárból előhúzni semmi újat (Berlinguer megkeseredetten beszélt 1981 decemberében az októberi forradalom előrevivő erejének kimerüléséről). A szovjet állam és párt általában az erőpolitika nyelvén kommunikált és érintkezett a határain túli külvilággal, hatalmának teljében a határain belül is durva, olykor brutális eszközökkel éreztette és adta mindenkinek a tudtára képzelt mindenhatóságát, ami nem volt más, mint egy gigász nemzet voluntarizmusa, a történelmileg ismert „nagyorosz naci-

²² Uo. 88.

onalizmus” - egyébként valamennyi gigász nemzetet mételyező zsákutcs tévhit, túlhajtott nacionalizmus és a hozzá igazított érdekérvényesítési erőszakosság. Mindebből értelemszerűen következett a PCI politikáját bántón elutasító stílus, ezek formái és módszerei között eléggé látható szerencsétlenség volt az olasz párt megosztására irányuló próbálkozás, a Berlinguer részéről szóvá tett „aknamunka” Armando Cossutta és emberei révén.

Gorbacsov hangnemváltása késő bánatból fakadt – nem orvosolhatta a végelgyengült gazdasági-politikai szisztémán felhalmozódott szervi kórságokat. Vajon orvosolhatták volna-e az ezeket Gramsci kritikája, Togliatti javaslatai, Berlinguer innovációi, netán más építő észrevételek? Nem tudjuk már meg. A Szovjetunió szuperhatalmi rivalizálása az Egyesült Államokkal csak a fegyverkezésben járt egy ideig lépéstartással, de a versengés kiadásai, technikai-technológiai hátrányai végül aláásták a szovjet állam egész építményét. Amíg azonban a nemzetközi helyzet eljutott ebbe a fázisba, addig a valós erőviszonyokra a fegyverkezési verseny vége felé az ún. eurorakéták (a NATO SS 20-as kódjelű szovjet, illetve az amerikai gyártmányú Pershing és Cruise rakéták) kölcsönös telepítésének negatív politikai hozamán a '80-as évtizedben még nem derengett megvilágosító fény, csak állami és pártszinteken dült a terméketlen csatározás. A Szovjetunió rendíthetetlennek látszott az antiimperialista harcban és a világbéke őrzésében, ezért a vele vitában álló PCI tagságának egy harmada évtizedeken át helyesnek, a szocializmus és a világbéke érdekeit szolgálónak vélte a szovjet párt és állam politikáját.²³ Ez olyan tényező volt, amitől, és a párt identitásától a PCI vezetése – személyében maga Berlinguer -, amennyiben meg kívánta óvni a párt egységét, nem tekinthetett el. Nem is tekintett el, ennek több jele van, Pons mindet kritizálóan bemutatja, és kritikájával gondolja megtalálni a lényegét, ami szerint a kommunista identitás feladása lehetett volna. Berlinguer – a szovjeteknek adresszált bírálatai ellenére – nem szakíthatta el az olasz kommunisták hagyományos kötelékeit a szovjet párttal (nem tehetett eleget Pons utólagos kíváncsalmának, hasonlóak akkor kőszá felvetésekként keringtek a levegőben, de nem jutottak politikai rangig), nem vállalta fel a PCI szociáldemokratizálódásának vagy másként mondva „európai opciójának” teljes realizálását, megmaradt az eredeti identitás kerítésén belül. Egy „harmadik úton” kívánt haladni, amely a szovjet típusú kommunista és a nyugati szociáldemokrata irány között helyezke-

²³ Uo. 200. Pons további adatokkal szolgál ebben a tekintetben a párt vezetői közötti vitákról. Giancarlo Pajetta, Paolo Bufalini, Giorgio Amendola és mások – egyébként Berlinguer támogatói - állást foglaltak a Szovjetunióhoz az Egyesült Államokhoz képest ellensúlyozó politikája mellett, elismerték az „antiimperializmus” jelentőségét, hangoztatták a PCI kommunista tradíciójú elvi elkötelezettségét.

dik el.²⁴ Ponsnak abban igaza van, hogy a „harmadik út” légüres térben lógott, irreális volt, és felfedte a PCI eurokommunizmusának gyengeségeit, továbbá a párt „európai opcióját” sem valósította meg, az eurokommunizmus nem ért partot sem az egyik, sem a másik oldalon, sem Nyugaton, Keleten még kevésbé – Keleten ott sem, ahol jóindulattal figyelték, és ahol reformokra buzdított. Pons pálcátörő ítélete még egy másik aspektusból sem osztható. Elmarasztalja úgymond a PCI „Amerika-ellenes előítéletességét”, az olasz párt korlátját látja ebben és a Szovjetunióval elmaradt szakításban hibáztatja Berlinguert, eközben – a vietnami háború, a chilei puccs, a PCI kormányra jutása elleni amerikai vétó ellenére - egyfajta politikai semlegességet tanúsít az Egyesült Államok antikommunizmusát, antikommunista előítéletességét, elemi politikai hivatását illetően, a Szovjetunió és a szovjet típusú kommunizmus kiiktatására irányuló lankadatlan törekvésüket illetően. Pons elemzésében nincs nyoma annak, hogy amerikai adminisztráció vétója az eurokommunizmus kormányzati aspirációjával szemben a szociáldemokratizált PCI-re is vonatkozott volna, miután a PCI-t átalakult alkatában is identitásától elválaszthatatlanul a szovjet politika „ötödik hadoszlopaként” tartották volna számon. Ha így volt, úgy tűnik, nem tévedtek nagyot: Pons Berlinguerrrel ellentétben elhanyagolja a párt tagságának ama egyharmados hányadát, amely nem akart szakítani a Szovjetunióval, és hozzávéve ehhez legalább még egy harmadot úgy véljük, az egész párt látta volna a kárát, ha szakad, ha a szovjetekkel való kenyértörés a szociáldemokratizálódás jegyében bekövetkezik. Ebben az esetben a PCI végzetesen meggyengül és elveszti pozícióit, alkupozícióját is, esélye a politikai hatalomban való részesedésére beláthatatlanul kitolódik, illetve új alakzatában ezt mégis megvalósítva a PCI már nem kommunista párt, egy más identitású és más politikát gyakorló párt, miként ez pontosan lejátszódott az olasz „rendszer-váltással” a ’90-es évtizedben és utána.

A PCI eltűnt, örökösei feladták múltjukat. Manőverezéseik eredményezett már kormányzati bársonyszékeket, miniszterelnökséget úgyszintén, azonban akár kormányerőként, akár ellenzékben a politikai súlyuk nem emlékeztet az egykor impozáns olasz kommunista identitású baloldalra. A helyzet pikantériája azonban az, hogy kommunista individuumok még mindig vannak szerte az országban, nem kizárt, illetőleg idő kérdése párttá szerveződésük.

²⁴ „Politológiai” viták folytak – amerikai és nyugat-európai szakemberek között is – a PCI „szociáldemokratizálódásáról”, ennek oka a párt és a szociáldemokraták közti kapcsolatok erősödése volt. Berlinguer és más olasz kommunista vezetők jelentős tárgyalásokat folytattak szociáldemokrata vezetőkkel, Mitterrand-on kívül Willy Brandttal vagy Olof Palmével. Ez utóbbi álláspontjával az eurorakéták ügyében, a rakéták telepítésének kölcsönös felmondásában Berlinguer halála előtti egyik utolsó l’Unitának adott, 1984. április 27-én közölt interjújában egyetértett; idézi Silvio Pons i.m. 245.

Vjacseszlav Kolomijec

„A legundorítóbb választási kampány az olasz történelemben” ...

Nos, végül is Olaszország túlélte az utóbbi idők legkimerítőbb kampányát. A legundorítóbbat, amint azt az olaszok maguk is nevezik, akik még szívesen foglalkoznak a politikával. S most mindenki fellélegezhet. De ez még nem a teljes, az egyenletes és mély légzés helyreállása.

A választás meghatározó hangnemét a várhatóan jó eredményekre számító radikálisok határozták meg. A „Liga” (korábban „Északi Liga”), amely a szavazatok 17% -át kapta, a jobb-közép koalíció részeként lépett fel, együtt a megállíthatatlan politikai nehézsúlyú Silvio Berlusconi „Hajrá Olaszország!” (Forza Italia, támogatottsága 14% volt) pártjával, és az EU ellenes „5 csillagos mozgalommal” (ők több mint 32%-ot szereztek). Sikerük miatt még szembetűnőbbé vált a bal-közép, és mindenekelőtt a *Matteo Renzi* által vezetett Demokrata Párt veresége, amely még a választók egynegyedét sem tudta meghódítani (a szavazatok 22,9% -át gyűjtötték össze).

A választási eredmények kiszámíthatóak és várhatóak voltak - a közvélemény-kutatók előrejelzései általánosságban beigazolódtak, és ami a legfontosabb, Olaszországban ez nem mindig történt így. Igaz, ezekben a prognosztikai számításokban a szerencsétlen kivétel *Matteo Salvini*, és a Liga kiszámíthatatlan előretörése a jobb-közép koalíción belül, amely megkérdőjelezte *Berlusconi* és a *Forza Italia* leválthatatlannak tűnő vezetését! Mégis, a választások eredményét meglehetősen pontosan megjósolták, és ebben a kiszámíthatóságban – ami a politikai helyzet relatív stabilitásának biztos jele volt -, azonban a választások előestéjén megjelent az 1970-es évekhez hasonló politikai vandalizmus, ami a helyzet destabilizálásával fenyegetett.

A választási kampányban végül minden olyan volt, mint általában az ilyen nagyszabású politikai események idején, és nem csak Olaszországban. Hasonlók voltak a nagy- és kisvárosok terein zajló események, a televízió műsorok, elhangzottak a vezető politikus megszokott és végrehajthatatlan ígéretei, amelyek szinte azonnal viccek formájában is megjelentek. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy ezek az ígérek a gazdasági válság súlytotta szavazók jelentős része számára vonzóak voltak, ezt akarták hallani. A jelszavak és rigmusok túllépték a tiszteség határait, ugyanakkor érthetőek voltak az utca számára és kétségtelenül hozzájárultak a párbeszédhez a szavazókkal. A jól ismert és ismételt tesztelt politikai

technológiák mintázatából felépült az ellenség hatásos képe. Ez nem volt azonos a korábban jól bevált „kommunista veszéllyel”, a múlthoz képest ez a kép most

Az ellenség pótolhatatlan, hűséges és megbízható képe volt, amely általában épül fel. Természetesen a „kommunista veszély” körülményei között, mert az már régóta nem létezett. Az új ellenségkép színesebb és megfoghatóbb volt. Az egyik ellenség a bevándorló lett, a migrációnak azokkal a következményeivel riogattak, amelyek az olaszok munkáját és életszínvonalát veszélyeztethették. A másik ellenség az Európai Unió lett, amelyet Olaszország nem tud befolyásolni, ezzel szemben erősebb szomszédai és főleg Németország úgy irányítják az EU-t, hogy nincsenek tekintettel Olaszországra.

Párt neve	Megszerzett mandátumok	
	Összesen	
	száma	aránya (%)
5 Csillag Mozgalom	133	32,66
Demokrata Párt	86	18,72
Északi Liga	73	17,37
Forza Italia	59	14,01
Olaszország Fivérei – Nemzeti Szövetség	19	4,35
Szabadok és Egyenlők	14	3,38

Mindezekről viszonylag könnyű volt meggyőzni választókat, az „ötcsillag” és a „Liga” ígéretei és szölamai sikeresen illeszkedtek a választók tiltakozó hangulatába. Kihasználják az ellenzék jól ismert nagy előnyét, hogy nem kell felelősséget vállalniuk mindazért, amit az állam intézkedései előidéztek. Akárcsak korábban, a hidegháború és az első köztársaság napjaiban, az ellenzéki pozíció ugyanezt az előnyt a baloldal számára biztosította, amit az ügyesen ki is használt: a legélesebb ideológiai konfrontáció idején meggyőzték magukat és a szavazóikat, hogy önmagában már a jelenlétük elegendő lesz a megoldáshoz valamennyi társadalmi problémára.

Eközben az ellenzéki előny bosszantó tulajdonsága, hogy gyorsan csökken, amint az ellenzéki párt közelít a kormányzáshoz és a hatalmi intézményekhez. Különösen akkor, ha, mint a jelenlegi nyertesek, többségükben nincs komoly tapasztalatuk a politikában és az államigazgatásban, nem rendelkeznek mással, mint igen bölcs receptekkel, amelyek szerint az országnak szinte teljesen el kell zárkóznia a külvilágtól, és felül kell vizsgálnia nemzetközi kötelezettségeit – különösen az Európai Unióhoz fűződőket. Igaz, ezeknek a recepteknek a használ-

hatósága, amint azt maguk a szerzők is látják, nem terjed túl a választási kampányon. Az Európa-ellenes mondanivalóval már nem lehet komolyan megnyerni senkit, különösen a hírhedt Brexit után, amelynek traumatikus hatása még az Egyesült Királysághoz hasonló országban is észrevehető volt.

A választások eredményeit követően az ellenzéki helyzet kihasználásának a lehetősége most már a baloldali-centristák előtt nyílik meg, a Demokrata Párt előtt, amely az elmúlt években a „hatalom pártjaként” jelent meg. A gazdasági válság súlyos helyzeteinek a leküzdése, valamint a migrációs válság enyhítésére irányuló vitathatatlan érdemei az olasz szavazók szemében nem sokat számított – a választók a hagyományos és sajnos védekező minőségben már nem érzékelik a baloldalt. Az állami intézmények reformjára tett kísérletek sikertelensége szintén ártott a hatalom pártjának: a 2016 végén tartott népszavazáson az olaszok ellenálltak a szenátus reformjának és a hatalom újraelosztásának regionális elitek körében.

Ennek a kézzelfogható kudarcnak az ellensúlyozására a választási jogszabályok reformját vezették be, a reform harmadik kísérletét, amelyet a század utolsó negyedét követően, a jelenlegi választások előestéjén léptek meg. Az új választási törvény, amely az arányosság és a többség elvnek a kombinációjára épült, és azt szolgálta, hogy javítson az olasz kétpárti rendszer nyilvánvaló tökéletlenségén, pontosabb konfigurációkat biztosítson a bal-közép és a jobb-közép pártpolitikai rendszernek. A reform eredménye azonban pontosan ellenkezőjét idézte elő: az „5 Csillag Mozgalom”, amely 10 évvel ezelőtt robbant be az olasz politika szentélyébe, egyértelműen a jelenlegi választások eredményei alapján vált szilárdan erővé.

A jelenlegi helyzet egyedisége abban rejlik, hogy a parlamentben képviselt politikai erők mindegyike gyakorlatilag saját választási partnereivel is elutasítja a parlamenti és kormányzati szövetség kötését. És az olasz politika hagyományai szerint ez azt jelenti, hogy a kibontakozásnál az országra a legváratlanabb szövetségek alakulása vár, ami nem lesz kevésbé fárasztó, mint maga a választási kampány.

A választás után

(A szerkesztő kiegészítése)

Három hónappal a választások és öt év balközép kormányzás után 2018. június 1-én alakult meg az M5S és a Liga koalíciós kormánya – az 54 éves jogászprofesszor Giuseppe Conte miniszterelnökkel. A kormányban végül két olyan párt lépett szövetségre, amely kormányalakításig *egymással is szemben álltak*. Kor-

mánytapasztalat nélküli erők sorakoztak fel a 32 éves miniszterelnök, *Luigi Di Maio*, valamint a 45 éves *Matteo Salvini* mögött. A két pártban közös volt, hogy a szociális ígéretek mellett népszerűségüket egyaránt az olaszországi és az európai politikai intézményrendszer leváltásának hirdetésével érték el. A közös kormányzás a Ligát

Sergio Mattarella köztársasági elnök megbízatást ad
Giuseppe Conte kormányának

erősítette meg: hét hónap alatt a párt népszerűsége 32 százalékra ugrott és maga mögé utasította az M5S-t. Matteo Salvini az EU-ban is vezető szerepre pályázik: az Orbán Viktor miniszterelnök augusztus 28-i, Milánóban tartott találkozón olyan szövetség létrehozását hirdette meg, amely az Európai Bizottságban is alapvető változást követelt.

Az új olasz kormány költségvetési tervezetét az Európai Bizottság a kitűzött hiánycél csökkentését méltányolva elfogadta – annak ellenére, hogy az olasz csomag nem felelt meg az EU paramétereknek. Ez lehetővé tette, hogy a permanens választási kampányban munkálkodó M5S-Liga kormány 2019. január 17-én bejelenthette két fő választási ígéretének a teljesítését, a 18 hónapig feltétel nélkül járó 780 euró alapjövedelmet, a 43 szolgálati év utáni nyugdíjba vonulás lehetőségét 62-éves korban - az öregségi nyugdíj korhatára viszont 67-év lett.

ÚJ BALOLDALI INTERNACIONÁLÉ?

Janisz Varufakis, Jeremy Corbin Európában és a Bernie Sanders névvel fémjelzett irányvonal Amerikában egyre nagyobb súlyra tesz szert a baloldalon a centrista-liberális-szociáldemokrata irányultságú főszóval szemben. Rovatunkban, amint azt már tettük az Évkönyv 1918-as kötetében, ennek újabb lépéseivel foglalkozunk.

Pál István

Választások Bronxban - avagy új fejezet az Amerikai Szocialista Párt történetében?

2018. június 26-án a New York-i demokrata előválasztáson komoly meglepetés érte a párt vezetését és a megfigyelőket egyaránt, mivel a tíz ciklus óta kongresszusi képviselő *Joe Crowley* vereséget szenvedett a politikai újoncnak számító Alexandria Ocasio-Cortez-től. A mindössze 29 éves *Ocasio-Cortez* kedden 15 százalékos különbséggel győzött a Demokratata Párt erős emberének számító Crowley ellen, akit többen a kongresszusi vezető, *Nancy Pelosi* legesélyesebb utódjának tartottak. A Wall Street felé is jó kapcsolatokat ápoló Crowley mintegy 3 millió dolláros támogatást szerzett kampányához.¹

Alexandria Ocasio-Cortez

¹Szocialista újonc ütötte ki a demokraták jól beágyazott jelöltjét egy New York-i körzetben. <http://balmix.hu/hu/hirek/14905-merce-szocialista-ujonc-utotte-ki-a-demokraták-jól-beagyazott-jelöltjét-egy-new-york-i-körzetben-1530158402> (Letöltve: 2018. XII. 4.)

Ocasio-Cortez tagja az Amerikai Demokratikus Szocialisták (Democratic Socialists of America - DSA) szervezetének², amely a kapitalista berendezkedés hosszú távú meghaladását tűzi ki célul. Bár az elképzelésekről még a tagok is vitatkoznak, az alapvető szükségleteket jelentő ágazatok és szolgáltatások közösségi tulajdona, a magánvállalkozásoknál a dolgozóknak az irányításban történő részvétele vagy ennek szélesítése, az öngazgatás, a hierarchikus viszonyok lehetséges mértékig történő feloldása egyaránt a programban szerepel. Ocasio-Cortez a kam-

pányban a *Bernie Sanders* és körével közösen képviselt témákat hangoztatta, mint a *Medicare for All* (betegbiztosítás mindenkinek), az egyetemi tandíjak eltörlése vagy a magánbörtönök megszüntetése.³ A fiatal, Puerto Rico-i származású politikus meglepetésszerű győzelme ráirányította a figyelmet a két nagy amerikai párt egyikén, a Demokrata Párton belüli folyamatokra, pontosabban arra, hogy a Bernie Sanders névvel fémjelzett baloldali irányvonal egyre nagyobb súllyal tesz szert a Demokrata Párt centrista-liberális irányultságú fő sodrával szemben.

Bernie Sanders évtizedek óta következetesen képviseli az ön maga által „demokratikus szocializmusként” meghatározott irányvonalát – ez még a konzervatív sajtó szerint is inkább csak egy skandináv szociáldemokrata program⁴ – de a jelentősége igazán a 2016-os elnökválasztási kampányban és *Donald Trump* győzelme után nőtt meg, amikor rengeteg amerikai állampolgár döbönt rá a hagyományos demokrata elit irányvesztettségére és korruptségára. Sanders arra használta az elmúlt két évet, hogy tömegmozgalmat építsen, amely megrefor-

² A DSA az USA legnagyobb szocialista egyesülése, 1983-ban jött létre több szocialista szervezetből, 2017-ben 35 000 tagja volt. Nem bejegyzett párt, így nem indul választásokon. A 2016-os választáson „kritikus támogatóként” *Bernie Sanderst* támogatták, 2008-ban *Barack Obama* mellett voksoltak. 2017-ig a DSA a Szocialista Internacionálé tagja volt, akkor kilépett a szervezetből azt „neoliberális irányzatúnak” ítélve.

³ JENNIE NEUFELD: Alexandria Ocasio-Cortez is a Democratic Socialists of America member, Here's what that means. - <https://www.vox.com/policy-and-politics/2018/6/27/17509604/alexandria-ocasio-cortez-democratic-socialist-of-america> (Letöltés: 2018. XII. 13).

⁴ Thor Benson: Stop Calling Bernie Sanders a Socialist. April 30, 2015. <https://newrepublic.com/article/121680/bernie-sanders-democratic-socialist-not-just-socialist> (Letöltés: 2018. XII. 9)

málná, balra húzná a pártot, és új, autentikusabb politikusokat hozna helyzetbe. A programjának legfontosabb elemei a következők, jelöltjei egységesen az alábbiakban felsorolt pontokkal kampányolnak:

- ingyenes egészségbiztosítás;
- ingyenes felsőoktatás az állami egyetemeken;
- ökológiai forradalom;
- választási reform + a kampányfinanszírozás átláthatóbbá tétele;
- 15 dolláros minimum órabér;
- a halálbüntetés eltörlése;
- az emberi jogokat sértő országokkal folytatott fegyverkereskedelem beszüntetése;
- fegyvertartási jog szigorítása;
- netsemlegesség garantálása;
- az offshore-ozás felszámolása.⁵

Bernie Sanders

Mi áll a balratolódás hátterében? A legutóbbi elnökválasztást erősen elitellenes hangulatban rendezték. A 2008-as gazdasági válság hatására a munkásosztály egy része az Egyesült Államokban régen látott szegénységbe süllyedt, az ame-

rikai álom a sokak számára elérhetetlenné vált, már az említése is haragot vált ki. Az elégedetlenséget és kiábrándultságot kihasználva a republikánus Donald Trump a cserbenhagyottak képviselőjének ígéretével megnyerte a politikától korábban elforduló, általában nem szavazó társadalmi rétegeket. A rendszer azonban nemcsak jobbról, hanem balról is bírálatot kapott: a *Hilary Clinton* ellen a demokrata előválasztáson induló és meglepően jól szereplő demokratikus szocialista Bernie Sanders ugyancsak kritikus hangot ütött meg a politikai elittel szemben, és Trumphoz hasonló-

an radikális, de baloldali megoldásokat kínált.

Sanders szereplése egyértelmű jelzést adott arról, hogy a fiatalabb generációknál ideológiai fordulat történt. A 18-34 év közötti demokrata szavazók 61%-a, de az amerikai társadalom 40%-a pozitívan tekint a szocializmusra. Trump győzelme után a demokraták egy ága az emberek problémáitól való elszakadással és elszigeteltséggel vádolta meg saját pártját, és létrehozta *Justice Democrats* nevű,

⁵ <http://balmix.hu/hu/kulfoldi-clemzesek/17372-https-merce-hu-2018-08-18-jol-szerepelnek-a-bernie-tabor-jeloltjei-az-oszi-valasztasok-hajrajaban> (Letöltés: 2018. XII. 24).

elsősorban Sanders volt kampánycsapatának tagjaiból álló platformját. A csoport nem akar elszakadni, belülről kívánja megreformálni a Demokrata Pártot, de élesen kritizálja azt a vállalati érdekek előtérbe helyezéséért. Programpontjaik között szerepel többek között az egységes társadalombiztosítás megteremtése, a tandíjak eltörlése, illetve az inflációhoz kötött minimálbér bevezetése, jelöltjeik szinte kivétel nélkül a DSA támogatását is élvezik.

Ocasio-Cortez, hasonlóan Trumphoz, elit-ellenes nyilatkozatokat tesz, bírálva azokat a párttársait, akik vállalati pénzeket fogadnak el kampányuk finanszírozására. A már megválasztott képviselőjelölt szerint Crowley-t (aki több Ocasio-Cortezzel való nyilvános vitára el sem ment) nem ér-

Bill de Blasio és támogatója Bernie Sanders a polgármester választási gyűlésen Manhattanben. Megnyerték: 2017-től de Blasio New York polgármestere

dekltek a választókerület többségi lakosságának problémái, pusztán egy általa favorizált réteget képviselt. Ocasio-Cortez váratlan sikere több hozzá hasonló szocialista kampányát segítette. Missouriban *Cori Bush* ápolónő kampánya Ocasio-Cortez győzelme előtt napi kilenc dollárt szerzett adományokból, utána viszont már napi kétezret. Rajtuk kívül indul még a bostoni *Ayanna Pressley*, de ide tartozik a hawaii *Kaniela Ing* vagy a San Diegó-i előválasztását már megnyerő *Ammar Kampa-Najjar* is. Mindegyik szocialista jelöltben közös, hogy a választókerületéből származik, ott is él, vállalati támogatások helyett egyéni adományokból finanszírozza kampányát, és ugyanúgy bírálja a demokrata pártot, mint a republikánusokat. Ocasio-Cortez például egy Crowley elleni vita során, amikor arról kérdezték a jelölteket, hajlandóak lennének-e másikat támogatni, amennyiben veszítenek, nem válaszolt egyértelmű igennel. Interjúi során alaposan lehordta *Nancy Pelosi*-t, a demokraták kongresszusi vezetőjét, illetve a baloldalon már-már érinthetetlennek számító *Barack Obamát* is, amiért a gazdasági válság kezelése során túlnyomórészt a vállalatoknak kedveztek. Cortez ugyanakkor elismerte, hogy Trump sokakat meg tudott szólítani, de abban igazat ad az elnöknek, hogy az USA túl van a fénykorán, és a társadalom egy tekintélyes része nem érzi úgy, hogy az életszínvonala elérné a 60-as évek átlagát. Egy viszont

biztos: csaknem 100 év után a szocializmus újra tényező az amerikai mainstream politikában.⁶ Alexandria Ocasio-Cortez végül több mint 78%-os támogatottsággal megnyerte *Anthony Pappas* ellenében a New York-i 14. választókörizet – a főleg a déli államokból New Yorkba költözött feketék, karibi szigetekről érkező bevándorlók által benépesített Bronx⁷ és az ugyancsak vegyes lakossággal rendelkező Queens⁸ – képviselői helyéért folytatott küzdelmet, amely szervesen illeszkedik a demokrata párti előretörés folyamatába a 2018-as féléldőben tartott választásokon.⁹

A fiatal, demokrata színekben induló szocialista politikus minden állampolgár-ra kiterjedő állami egészségbiztosítást vezetne be: ha Bernie Sanders Medicare-for-all törvényjavaslatából indulunk ki, akkor Cortez elképzelése minden amerikai állampolgárnak elérhetővé tenné az egészségbiztosítást. (A képviselőnő édesapja 2008-ban tüdőrák következtében hunyt el, amely az érzelmi veszteségen túl anyagi értelemben is óriási csapás volt).¹⁰ Ez alapján olyasmi rendszer jönne létre, mint amilyen Kanadában vagy az Egyesült Királyságban működik. Teljesen és mindenki számára ingyenessé tenné a felsőoktatást, amit Hilary Clinton csak bizonyos jövedelmi szint alatt tett volna államilag finanszírozottá. A gazdaságpolitikát illetően az egyik legradikálisabb elképzelése az „állami állásgarancia” (federal jobs guarantee) bevezetésére vonatkozik. Ezt nagyjából olyan kiterjedt közmunkarendszer kialakítását jelentené, ahol a szövetségi államok adnának munkát a munkaerőpiacról kiszorulóknak, a demokraták tervei szerint olyan fizetésért – legalább a balszárnny által egyértelműen támogatott 15 dollár/órás minimálbérért – amely garantálni tudja a létminimumot.

Ocasio-Cortez visszaállítaná az 1933-as *Glass-Steagall törvényt*, amit 1999-ben töröltek el. Ezzel lehetővé vált, hogy a kereskedelmi bankok, brókercégek, biztosítótársaságok, nyugdíjalapok, intézményi befektetők és hedge fundok¹¹ befektethessenek egymás termékeibe, ami sokak szerint jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a 2007-as ingatlanpiaci válság könnyen át tudjon terjedni a teljes amerikai pénzügyi rendszerre és ezen keresztül a realgazdaságra is.

A demokraták balszárnnya szerint a válság után elfogadott *Dodd-Frank-törvény*

⁶BEDE ÁBEL: Száz év után a szocializmus visszatért az amerikai mainstream politikába. - <https://24.hu/kulfold/2018/07/23/usa-demokrata-part-szocializmus-sanders-ocasio-cortez>. (Letöltés: 2018. XII. 13).

⁷SHERRIE L. BAVER: „Development of New York’s Puerto Rican Community”. In: *Bronx County Historical Society Journal*. 25 (1988)1.1–9.

⁸<http://worldpopulationreview.com/boroughs/queens-population/> - (Letöltés: 2018. XII. 24).

⁹New York Election Results: 14th House District. - <https://www.nytimes.com/elections/results/new-york-house-district-14> (Letöltés: 2018. XII. 7)

¹⁰Alexandria Ocasio-Cortez: amerikai szocialista. In: *Heti Világgazdaság* XL (2018. XI. 22) 47. sz. 28.

¹¹ A hedge fund egy csak szűk körű, zárt, vagyonos befektetők alapja, amely nagyobb hasznot ígér, egyben nagyobb kockázatot jelent.

ugyan szigorította a szabályozást, de kiskapukat hagyott. Szintén a demokrata párt bal szárnya által támogatott és radikálisnak számító terv a “zöld New Deal” ötlete, ami a Franklin Delano Roosevelt által 1933-ban beindított válságkezelő csomag mintájára elsősorban hatalmas infrastrukturális projekteket jelentene, amelyek ugyanakkor 2035-re függetlenné tennék az amerikai energiaellátást a fosszilis energiahordozóktól. Ocasio-Cortez a kampányfinanszírozás átláthatóvá tételével is kampányolt: a legfelsőbb bíróság *Citizens United* nevű döntésének eltörlését tűzte ki célul, ami alapján a 2010 óta a cégek minden korábbinál nagyobb mértékben tudják befolyásolni a választások kimenetelét, mivel a bíróság döntése alapján annyi pénzt költenek el kampánycélokra, amennyit nem szégyellnek. A bíróság ugyanis kimondta, hogy a kormány a szólásszabadságot sérti meg azzal, ha korlátozza a cégeket (embereket, szakszervezeteket, stb.) abban, hogy mennyi pénzt adnak kampányokra.

Az igazságügyi rendszert Ocasio-Cortezék két ponton is átdolgoznák. Az egyik változtatás a magántulajdonban lévő börtönök intézményének eltörlése lenne: ez 2016 környékén egyébként már majdnem sikerült, miután az Igazságügy-minisztérium egy felmérése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a magánbörtönök “nem nyújtják ugyanazokat a társadalomba való visszailleszkedést segítő programokat, nem sokkal olcsóbbak, és kevésbé biztonságosak”. Aztán jött Trump, és a reform elmaradt, sőt a magánbörtön-iparág újból sikeres lett az új elnök kormányzásának első évében.

A másik igazságügyi reform lényege, hogy a demokraták balszárnya eltörlőné az *Immigration and Customs Enforcement* (ICE) nevű állami migrációs és vámügyi hatóságot, aminek az a feladata, hogy felkutassa, letartóztassa és hazaküldje azokat az embereket, akik megsértették az amerikai bevándorlási törvényt. Mind ez nem jelenti azonban a deportálások – kiutasítások gyakorlatának eltörlését.¹²

A legfontosabb eltérés Alexandria Ocasio-Cortez radikális, illetve Bernie Sanders reform jellegű programja között abban mutatkozik, hogy a képviselő és a DSA távlatilag egy más, korábban még meg nem valósult, sajátosan amerikai szocialista társadalmi rendszer létrehozását tűzi ki célul, míg Sanders inkább az európai jóléti-szociális modell alkalmazását tartja szem előtt.

Az Egyesült Államokban a második világháború után létrejött fogyasztói társadalmat nem kísérte a jövedelmek olyan széleskörű újraelosztása, mint ami Nyugat-Európában volt jellemző, ráadásul az erre irányuló törekvéseket már a 70-es évek elejétől fokozatosan feladták. A klasszikus jóléti és szociális állam bukásában nem kis szerepe volt annak, hogy az Egyesült Államok 1981-től egy-

¹² Stubny Bence – Tóth Gergely: A szocializmus kísértete járja be az USA-t. In: Index, 2018. 09. 20. - https://index.hu/kulfold/2018/09/20/usa_demokrata_bal_dsa_elovalasztasok_ocasio-cortez/ (Letöltés: 2018. XII. 13).

értelműen kihátrált a polgári rendszer megreformálására irányuló nyugat-európai próbálkozások mögül, a leépítést csupán az akkor még lezáratlan hidegháború késleltette. Amennyiben Sanders sikerrel adna jóléti dimenziót az amerikai kormányzatnak, az jó eséllyel megteremthetné a lehetőséget a nyugat-európai, de inkább skandináv modellhez hasonló, de az amerikaiak elképzeléséhez igazodó politikához.

Janisz Varufakis és Bernie Sanders a Progresszív Internacionáléről¹³

The Guardian, 2018. szeptember 22. (Részletek.)

Bernie Sanders and Yanis Varoufakis call for an international progressive movement to combat the rise of authoritarianism across the globe. **DiEM25**

Join us to make it happen!

www.diem25.org/join

The Guardian UK edition ~

Yanis Varoufakis **Bernie Sanders**

Janisz Varufakis: Új nemzetközi mozgalmunk harcolni fog a növekvő nacionalizmus ellen, a mögötte álló fasiszták és az illiberális establishment ellen, amelynek politikája előidézte ezek felemelkedését.

Korunkra úgy fognak emlékezni, mint a globálisan egyesülő jobboldal – egy nacionalista internacionálé – diadalmenetére, amely a pénzügyi kapitalizmus pő-

¹³ Beszélgetésük a szocializmusról, a Progresszív Internacionáléről, a Brexitről, amelyről az 1918. augusztusi Edinborgh-i könyvfesztiválon video készült (majd 200 000 megtekintés) elérhető <https://youtu.be/cLLoSzNn6xg> (2019. 01.08)

cegődréből bújít elő. Emellett úgy is emlékezhetnek rá, mint a sikeres humanista fellépésre ezzel a fenyegetéssel szemben. Ez a haladó erők akaratától függ, hogy összekovácsoljanak egy koherens Haladó Internacionálét - az Egyesült Államokban, az Európai Unióban, az Egyesült Királyságban és olyan országok, mint Mexikó, India és Dél-Afrika részvételével. Feladatunk nem példa nélküli. A két világháború között a fasiszták nem úgy kerültek hatalomra, hogy erőszakot, háborút és koncentrációs táborokat ígértek. Úgy kerültek hatalomra, hogy azokhoz a tisztességes emberekhez fordultak, akiket a kapitalizmus súlyos válsága után túl hosszú ideig kezeltek értéktelen állatokként. Ezzel szemben a fasiszták nem „szánalomra méltó” egyedekként kezelték őket, hanem hozzájuk fordultak, és azt ígérték nekik, hogy visszaadják büszkeségüket, felajánlották barátságukat, célt tűztek eléjük, amelyben egy közös eszméhez tartozhattak, lehetővé tették számukra, hogy úgy érezzék, mint akik többek, mint egyszerű fogyasztók. Az önbecsülésnek ezt az injekcióját kísérte a figyelmeztetés az újjáéledt reményüket fenyegető rejtőző „idegen” elleni figyelmeztetés. A „mi vagy ők” politikája kerekedett felül, elmosva a társadalmi osztályok jellegzetességeit, és mindent az identitás alapján határoztak meg. A félelem attól, hogy elveszítik státuszukat, oda vezetett, hogy eltűrték az emberi jogok megsértését, először a gyanús „másokkal”, majd bárkivel és minden ellenvéleménnyel szemben. Hamarosan, amint a gazdasági válság alatt az elitek ellenőrzése a politika felett meggyengült, a haladó erők marginalizálódtak, vagy börtönbe kerültek. Ettől kezdve mindennek vége volt. Nem úgy volt-e, hogy Donald Trump először elhódította a Fehér Házat, és most megnyeri a médiaháborút a demokrata párti establishment ellen? Nem emlékeztet-e erre, ahogy a konzervatív Brexit-pártiak hirtelen felismerték az egészségügy (a National Health Service) évtizedek óta felhalmozódott hiányát, vagy a demokrácia energikus támogatása, amelyet a Thatcher izmus a piaci erők logikája alá rendelt? És nem ezt az utat járják a szélsőjobbboldali kormányok Ausztriában, Magyarországon és Lengyelországban, Görögországban az Arany Hajnal náciái, és a legkifejezettebben Matteo Salvini, az új olasz kormány erős embere? Amerre csak nézünk, a nacionalista internacionálé lendületes felemelkedését láthatjuk, amilyent nem tapasztalhattunk az 1930-as évek óta. Ami az elitet illeti, úgy viselkednek, mint akik a Weimari Köztársaság összes hibáját meg akarják ismételni.

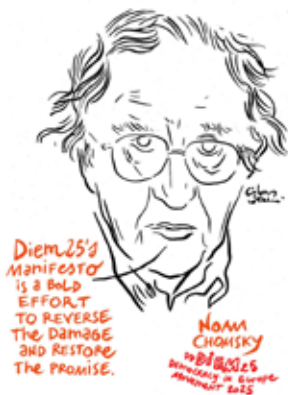
De ennyi elég is diagnózisból. A lényegi kérdés most, hogy mit tegyünk? A taktikai szövetség a globális elittel nem jöhet szóba. Tony Blair, Hilary Clinton, a kontinentális Európa szociáldemokrácia establishmentje túlzottan kompromittálódott azzal a pénzügyi kapcsolattal, ami őket az elkorcsosult finánckapitalizmushoz és az azt kísérő ideológiához köti. Évtizedek óta a szabadpiaci populizmushoz igazodtak, ahhoz a hamis ígérethez,

hogy mindenkinek jobb lesz, ha alávetik magukat az áruvá válásnak. Azt kívánták elhíttetni, hogy egy végtelen mozgólépcsőn vagyunk, amely a fogyasztói elégedettség csúcsaira visz bennünket - ilyen azonban nem létezik. A generációnk 1929-e, ami 2008-ban következett be, összetörte ezt az illúziót. Az establishment úgy folytatja, mintha lehetséges lenne helyrehozni a dolgokat egy olyan kombinációval, ami sokaknak megszorítást hoz, keveseknek szocializmust és mindenütt autoriter államokat. *Mindez egy nacionalista internacionaléhoz vezetett, amelynek a győzelmét a növekvő elégedetlenség táplálja.* Ahhoz, hogy ellensúlyozzák ezt a hatalmat, a haladó erőknek nagyon pontosan meg kell határozniuk az emberek elégedetlenségének és boldogtalanságának az okait és ezek természetét: nevezetesen a globális oligarchia intenzív osztályháborúját a növekvő a lecsúszottak (prekariátus) ellen, a nyugati proletariátus baloldala ellen, és általában az elesett emberek ellen.

Ezt követően meg kell mutatnunk, mi az egyedüli út, amelyen az emberek visszanyerhetik az ellenőrzést életük, közösségeik, városaik és országaik feletti, és küzdelmüket összehangolhassák egy nemzetközi New Deal tengelye mentén. Miközben nem engedhetjük meg többé, hogy a globális fináncapitalizmus széttörje társadalmainkat, meg kell értetnünk, hogy egyetlen ország sem sziget. Ahogyan a klímaváltozás mind helyi, mind nemzetközi akciókat követel, ugyanez a helyzet a szegénységgel, a magánadóssággal és a csaló bankárokkal szembeni harccal is. Ahhoz, hogy megértessük, az adóztatás nem a legjobb útja a dolgozóink védelmének, mivel ez főleg a helyi oligarchiát gazdagítja, olyan kereskedelmi egyezményekért kell kampányolnunk, amelyek elkötelezik a szegényebb országok kormányait, hogy foglalják törvénybe a dolgozók minimálbérét, biztosítsák helyben a foglalkoztatást. Ilyen módon a közösségek a gazdagabb és szegényebb országokban egyszerre élednének újjá. A Progresszív Internacionálénak ennél is ambiciózusabban javaslata a *Nemzetközi Monetáris Klíring Unió*, amely hasonló a *John Maynard Keynes* javasolt a Bretton Woods-i konferencián 1944-ben elfogadotthoz, beleértve a tőkeáramlásban jól megtervezett korlátozását is. A bérek, a kereskedelem és a pénzügyek globális kiegyensúlyozása véget vet a kényszerű migrációnak és munkanélküliségnek, így az emberi jogokkal kapcsolatos morális pániknak is, hogy szabadon mozoghassunk a világban.

Noam Chomsky – amerikai nyelvész, filozófus, a Diem25 aktivistája. Magyarul több munkája jelent meg, így *Titkok, hazugságok, demokrácia*. David Barsamian vele készített interjúkötete (Független Média, 2005). És ki fogja létrehozni a nagyon is szükséges Progresszív Internacionálét? Szerencsére nincs hiány lehetséges kezdeményezőkben: *Bernie Sanders* “politikai forradalma” az USA-ban, *Jeremy Corbyn* Munkáspártja, a mi Demokráciát Európában

Mozgalmunk (DiEM25), Mexikó most megválasztott elnöke, az Afrikai Nemzeti Kongresszus haladó elemei, a különböző mozgalmak, amelyek Indiában küzdenek a bigottság és a megszorítások ellen. Kezdjük el ma. Sokan fognak követni bennünket abban a pillanatban, amikor a gyűlölet és a harag reményt ad.

Bernie Sanders válasza Janisz Varufakisznak

Janisz Varufakisznak teljesen igaza van. A hatalmas globális gazdagság és jövedelmi egyenlőtlenség, az autoriter tendenciát és militarizmust erősítő oligarchia miatt szükségünk van egy haladó nemzetközi mozgalomra, hogy ellensúlyozzuk a fenyegetéseket. Nem fogadható el, hogy a világ népességének felső 1 %-a több vagyont birtokoljon, mint az alsó 99 %, hogy elkerüljék a rájuk rótt adó tisztességes megfizetését a multinacionális vállalatok és a gazdagok több mint 21 billió dollárt tartsanak offshore bankszámlákon, és hogy a fosszilis energiaipar tovább folytassa a bolygó tönkretételét, mert az országok képtelenek hatékonyan együttműködni a klímaváltozás elleni küzdelemben.

Miközben a nagyon gazdagok még gazdagabbak lesznek, az emberek szerte a világon egyre hosszabb munkaidőben dolgoznak stagnáló bérekért, és aggódnak gyermekeik jövőjéért. Az autoriter vezetők kihasználják ezeket a gazdasági aggodalmakat, azokat bűnbakra hárítják, akikkel egyik csoportot a másik ellen uszítják. A megoldás, amint Varufakis hangsúlyozza, a nemzetközi haladó program, ami összehozza a dolgozó embereket egy olyan jövőkép érdekében, amely közös boldogulást, biztonságot és méltóságot ígér mindenkinek. A világ sorsa forog kockán. Lépünk most előre együtt!

...

Janisz Varufakis válasza Bernie Sandersnek

Bernie Sandersnek teljesen igaza van. A pénzemberek már régóta nemzetközi "testvériséget" alkotnak, hogy bebiztosítsák magukat, ha a papírpiramisuk összeomlik.

Nemrég a xenofób jobboldali zelóták is létrehozták saját nacionalista internacionáléjukat, amely azzal büszkélkedhetnek, hogy egymás ellen uszítja az embereket, hogy ellenőrizze javaikat és a politikájukat. Legfőbb ideje, hogy a

demokraták a világ minden részéből létrehozzák a *Progresszív Internacionálét*, minden országban, a valamennyi kontinensen élők többségének érdekében.

Sandersnek akkor is igaza van, amikor azt mondja, hogy a megoldás nem a visszalépés egy olyan status quohoz, amelynek látványos kudarca követte ki az utat a nacionalista internacionálé felemelkedéséhez. Haladó internacionálénknak egy olyan világképpel kell rendelkeznie, amely zöld, képes megosztani a jólétet, amelyet az emberi leleményesség képes nyújtani, amennyire csak azt a demokrácia lehetővé teszi. Addig azonban többet kell tennünk, mint együtt kampányolni. Hozzunk létre egy közös *tanácsot*, amely közös tervet készít egy Nemzetközi New Deal-re, egy progresszív Bretton Woods-ra.

Forrás: <https://www.yanisvaroufakis.eu/2018/09/14/our-progressive-international-movement-will-fight-at-once-two-authoritarianisms-the-national-international-and-the-financialised-globalists-who-paved-the-ground-for-them-yanis-varoufakis-bernie/>

Atossa Araxia Abrahamian¹⁴

Janisz Varufakis nemzetközi odüsszeája – a volt görög pénzügyminiszter kísérlete a baloldal globális összefogására írása alapján

Janisz Varufakis 2018 novemberében bejelentette, hogy két országban is indulni fog a tavasszal esedékes választásokon. Görögországban ringbe száll a miniszterelnöki székért, de tekintettel az elégedetlenség és az idegenellenes attitűdök győzelmi menetére, Németország egyik európai parlamenti képviselői posztját is megpályázza. Varufakis egyszerre tekinti magát görögnek, európainak és berlininek, hangsúlyozva, hogy határokon átívelő gondolkodásra van szükség. Döntően német hallgatóságának megjegyezte, hogy egyetlen európai sem lehet sikeres és szabad, míg más európai országok állandó recesszióra és megszorításra van-

¹⁴ Atossa Araxia Abrahamian amerikai újságíró, a *The Nation* vezető szerkesztője, iráni örömmény, orosz származású szülők gyermeke. Bestsellere a *The Cosmopolites: The Coming of the Global Citizen* (*A kozmopoliták: a globális polgár eljövetele*.) Columbia Global Reports, 2015.

nak kényszerítve. A *DiEM25 (Democracy in Europe 2025)*¹⁵ mozgalom, amelynek Varufakis az egyik vezetője, az európai uniós intézményrendszer demokratizálást tűzte ki célul. Az, hogy Németország színeiben kíván európai parlamenti képviselő lenni, korántsem véletlen, mivel a fojtogató megszorítások és a jóléti juttatások csökkentése miatt pénzügyminiszterként¹⁶ a német vezetőkkel voltak a legkeményebb vitái a görög adósság újratárgyalásáról 2015-ben. E körülmények meghatározó szerepet játszottak a *Progresszív Internacionálé* megalakításában, amely a *DiEM25* és a *vermonti Sanders Intézet* együttműködésével jött létre. Az intézet ma még csak egy weboldal, de vitára készítő viedőfelvételek találhatók rajta - <https://www.sandersinstitute.com/>. A Progresszív Internacionálé tagsága erősen Európa-centrikus, de Varufakis reméli, hogy világméretű mozgalommá válik, amely koherens elképzeléseket, politikát és pártokat hoz létre, amelyek segítenek legyőzni a *Steve Bannon*, Trump volt főtanácsadója, által kitalált nacionalista internacionálét.

A logika nagyon egyszerű. A befektetőknek régóra globális hálózatuk van, de most már a radikális jobboldalnak is, együtt a koordinált közösségi médiastratégiával és nagy volumenű, tisztázatlan eredetű kampányfinanszírozással és a választások rendjének felborításával. Varufakszisz úgy véli: itt az ideje, hogy a baloldal is offenzívába lépjen és visszaszerezze a tradicionális internacionalizmusát a munkások, a nők, és a kiszorítottak világviszonylatban való mozgósításával. Ez lokális fellépést jelent együtt a nagy álommal. Varufakis egyik kritikusa ezt hihetetlennek tartja, mondván az EU és a globális pénzvilág demokratizálása oximoron, vagy, hogy egy "jöttment" csapat baloldali hogyan álmodhat új pénzügyi rendszerről és világméretű ökológiai New Deal-ről, amikor a Goldman Sachs and Exxon Mobil fújja a passzátszelet?

Varufakis a bejelentés óta folyamatosan terjeszti nézeteit *Bernie Sanders*, valamint más meghatározó baloldali vezetők, mint például a brazil Fernando Haddad társaságában. Ezzel párhuzamosan viszont azt is megtapasztalta, hogy nem mindenki ért egyet a szabad mozgás általa vallott elvével és az Európai Unió fennmaradásának gondolatával. Gyakorlati és néha elvi okokból az olyan bártok, mint a brit Labour, a spanyol *Podemos* és a német *Die Linke* abból indul ki, hogy az szociáldemokrácia otthoni működése sokkal fontosabb, mint az a szocializmus koncepció, amely átlépi a határokat. Varufakis messzebbre tekint, amely olyan kihívóvá, de valahol mégis szükségessé teszi az általa képviselt internacionalizmust. Burlingtonban a Sanders Intézet fogadásán úgy fogalmazta meg krédóját, hogy „a dilemma nagyon egyszerű. Megyünk tovább a mérgező politika útján

¹⁵ DiEM25 Manifesto - <https://diem25.org/manifesto-long/> (Letöltés: 2018. XII. 26).

¹⁶ Janisz Varufakis – egy pénzügyminiszter, akiről meg nem mondaná, hogy az. In: Eurowes 02/03/2015 - <https://hu.euronews.com/2015/02/03/janis-varufakis-egy-penzugyminiszter-akirold-meg-nem-mondana-hogy-az> (Letöltés: 2018. XII. 24.)

az autoriter hatalom újraállamosításával vagy az internacionalizmus felé mozdulunk el”. Varufakisz egy német barátjától bérelt lakást, azaz volt állandó tartózkodási helye Németországban, amely lehetővé tette, hogy EP-i képviselő jelöltként induljon el. A milliárdosok időről időre változtatják adózási székhelyüket, így Varufakisz sem lát kivetnivalót abban, hogy a baloldali aktivisták is így tesznek.

A volt görög pénzügyminiszter hivatali idején, amikor Görögország finanszírozhatóságának fenntartása érdekében vészhelyzeti forгатókönyveket kellett írnia, felmerült benne, hogy felkéri egy gyerekkori barátját a digitális adó infrastruktúrába történő behatolásra. A cél az volt, hogy minden egyes hitelszámlát elérhetővé tegyen, hogy a lakosság szemmel tarthassa a kiadásokat. (Az alacsony szintű adózási fegyelem mellett a megszorítás az ellenőrzés leépítésével párosult, miközben a *Valutaalap*, az *Európai Központi Bank* és a *(Európai) Bizottság* együtt ellenőrzés alá vonta az adóhatóságot.)¹⁷ A Progresszív Internacionálé kampányvideója ugyanakkor komoly bírálattal illette az olyan centrista személyiségeket, mint *Bill és Hilary Clinton*, a Microsoft alapító *Bill Gates* és Angela *Merkel* német kancellár, akiket Trump, Bannon, *Bosanoro* brazil és *Duterte* Fülöp-szigeti elnök fényképei között villantottak fel, világosan jelezve a liberális uralkodó réteg válságát. Tudniillik, a globalizáció prosperitást ígért, ám e helyett pénzügyi válságot és elhúzódo háborút hozott magával. Varufakisz csak egy pár másodpercre tűnt fel a videóban, de maga is írhatta volna, hogy „a globalizáció a tőke és nem az ember szabadságát jelenti. Az internacionalizmus viszont az ember szabadságáról és a pénzügyi szféra korlátozásáról kell, hogy szóljon. A pénz közjóság, amit soha nem magánalapon állítanak elő, ergo közösségi ellenőrzés alatt kell állnia”. Az embernek olyan érzése támad, hogy Varufakisz olyan világot szeretne látni, ahol egy görög polgár nem csak dolgozni költözhet Németországba, hanem ott a politikai életben is részt vehet. Ahol a nemzetközi pénzvilágot egyszerűbb megérteni és szabályozni, ahol az átlagembernek valódi beleszólása van az európai ügyekbe.

Varufakisz jelenleg az ötödik könyvén dolgozik – *The Shaken Superflux* (A megrázó szuperváltozás). Az ilyen könyvcímeknél találnak ki valami egészen mást.) a 2035-ös év elképzelt helyzetéből kiindulva keresi a választ arra, hogy a világ és az emberi társadalom hogy tudna másképp működni? A mű premisszája, hogy a 2008-as válság olyan kataklizma volt, amely megtörte a tér-idő összefüggést. Az elágazás két külön pályát teremtett: a jelenlegi eseménysort és a későbbit, amikor a baloldal nem eloltja a válság tűzét, hanem megragadja a világkereskedelem rendszerét, amivel a pénzügyi befektetői tőkének leáldozik. Ehhez azonban választásokon és szövetségeken át vezet az út. A *DiEM25* a megszorításokkal

¹⁷ Csehi I. Róbert: *Varufakisz kipakol*. In: Új Egyenlőség 2017. 06. 17. - <http://ujegyenloseg.hu/varufakisz-kipakol/> (Letöltés: 2018. XII. 27.)

szemben New Deal-t hirdet, összesen 100 jelöltjük száll ringbe az EP-választásokon. Az Európai Tavasz mozgalom alá tartozik Benoît Hamon névéhez köthető „Génération's” Franciaországban, az *Alternativer* Dániában, a *Razem (Együtt)* Lengyelországban. A szavazatok kb. 3%-ra számítanak, de még siker esetén is – ahogy *Michael Broening*, a Németország Szociáldemokrata Pártjához kötődő Friedrich-Ebert-Stiftung szakértője megállapítja – az Európai Tavasz projekt súlyos korlátokba ütközik. „Varufakis DiEM25 nevű pártja is bizonyítja, hogy Európában a politikai celebritás nem fordítható le közvetlenül befolyásra. Egy újabb marginális baloldali mozgalommal állunk szemben, amely a baloldal egyesítését célozta, de lehet, hogy még jobban megosztja, mert az eltökélt Európa-pártiság nem igazán hívószó”.

“Meg akartuk mutatni, hogy a továbbiakban nem működhet a régi eljárás, hogy nemzeti alapon pártot alapítunk, meghirdetjük a programot, amely mindent megígér az országban függetlenül attól, mi zajlik a szomszédban és a kontinensen. Semmi jó nem történik Európában, hacsak nem Németországból indul ki. Ha meg akarod változtatni a Római Birodalmat, Rómában kezdesz hozzá, nem Athénban vagy Londonban“. Varufakis e tétele messze esik a politikai fősodor-tól, mivel a baloldali pártok is nemzetállami keretek között döntenek az adókról és közszolgáltatásokról, hiszen hatalmunk ott érvényesül. Ráadásul, a bevándorlásról folyó vita is választásra készíti a baloldali pártokat. A *DiEM25* célja a kényszeremigráció – a biztonság vagy szükség miatti menekülés – megszüntetése, a szabad mozgás elvének megőrzésével egy időben. Mások azonban megfogadták *Hilary Clinton* tanácsát és engedményeket tettek a befogadható menekültek számával kapcsolatban. A *Die Linke* – Németország legnagyobb baloldali pártja – megosztott a kérdésben, míg a francia *Jean-Luc Mélenchon* tiltakozott a bevándorlás bércsökkentő hatása miatt, így pártja nemrég elutasította a menekülteket üdvözlő nyílt levél aláírását. Az, hogy az EU-t érdemes-e megőrizni, ugyancsak megosztó kérdés a progresszívek között. *Jeremy Corbyn*, a Labour vezetője, aki-vel Varufakis megvitatta terveit, aligha harcos híve az uniós tagság fenntartásának, de ki is mondta, hogy miniszterelnökként nem tesz kísérletet a Brexit visszafordítására. Corbyn nem ment el Vermontba, hanem *Andrés Manuel López Obrador* beiktatására utazott el Mexikóba.

Varufakis elveti a baloldali populizmust, amely a „szociáldemokrácia erő” – értsd a nemzeti elzárkózást – koncepcióját képviseli, mondván ez kapituláció lenne a jobboldal előtt. „A DiEM25 ezért is akar saját frakciót az EP-ben a meglévő baloldalhoz történő csatlakozás helyett. Azt sajnálja, hogy az utóbbi tagszervezetei nem keresték őt a közös fellépés érdekében, azt viszont nem, hogy szavazatokat vesz el tőlük, mert vereségre vannak ítélve, amíg a legkisebb közös többszörös elvén működnek”. *Winnie Wong*, a *People for Bernie* (Az emberek Bernie-ért)

alapítója, a *Die Linke* és a *Podemos* tanácsadója, Varufakisz taktikáját elidegenítőnek és természetellenesnek látja. A Podemos vezetője Pablo Iglesias sem akart hozzá a volt görög pénzügyminiszter mozgalmához csatlakozni, mert érzése szerint ezzel nem nyerne több képviselői helyet. Wong a nemzeti választásokba való beavatkozást határozottan ellenzi, hozzátéve, hogy Varufakisz nem csinálta végig az unalmas, napi ügyintézés helyi szinten, ugyanis a politikai pályája a tudományos életből Brüsszelbe vitte, majd vissza. Ezzel egy időben a meglévő pártokból sem tudott támogatókat szerezni. Wong az Európai Központi Bank elnökének tudná Varufakiszt elképzelni, mivel számára a volt görög pénzügyminiszter inkább egy tehetséges szobatudósnak tűnik. *Bhaskar Sunkara*, a *Jacobin* magazin szerkesztője pedig azt kifogásolja, hogy a Progresszív Internacionálé miként viszonyul a meglévő — és sokszor igen hatékony — baloldali együttműködéshez. Sunkara úgy véli, hogy Varufakisz fellépése nem mutat túl a médiaszereplésen. Sanders észrevehetően óvatos, amikor Varufakisz kezdeményezését intézményi keretekben elemzi. Egyik munkatársa fontosnak tekinti, hogy a Sanders Intézet elváljon a szenátor jogalkotói munkájától, és amíg Sanders támogatja Varufakisz elképzeléseit, a Progresszív Internacionálé maradjon a görög politikus projektje. Az is kérdés, hogy a PI-vel való szövetség milyen visszhangot keltene a washingtoni elitben, ha egyszer Sanderst megválasztják elnöknek. Mindenekelőtt a közmédia köztulajdonba vétele és a profit nemzetközi elosztása, az új pénzügyi rendszer, a tőzsdei kereskedés tilalma vált ki megütközést. Sanders retorikája sokban hasonlít a PI szemléletére, a hatalom, az oligarchák és az egyenlőtlenség terén, bár Varufakisz többet idézi Marxot. Varufakisz minden szereplése során ugyanazt a lelkesedést mutatja a lelkesedést mutatja, mint Burlingtonban. Lelkesedésében a *Szolidaritás* a vezérelv.

Forrás: Atossa Araxia Abrahamian: *Yanis Varoufakis's Internationalist Odyssey. The former Greek finance minister is on a quest to unite the global left*. In: The Nation December 13 2018. <https://www.thenation.com/article/yanis-varoufakis-progressive-international/> (Letöltés: 2018. XII. 31).

Fordította és jegyzetelte Pál István

Gary Younge

Jeremy Corbyn vezetése alatt a Labour három éve megváltoztatta a brit politikát

2018. október 15.

A májusi helyi választások alatt az ilfordi konzervatív pártszervezet kinyomtatott és terjesztett egy politikáról és elért eredményekről nem szóló röpiratot, amelynek ez volt a címsora: “Mit teszünk/tettünk a körzet/terület nevéért”. Ez hibásan emelt ki egy sablont. Lejjebb számozott pontok következtek, egy jegyzék azokról, amiket elért eredményeknek szántak. Így kezdődött: “1. téma. Megtettük: Háromsornyi szöveg arról, milyen témákat/projekteteket/politikát valósítottak már meg, vagy hajtanak végre jelenleg vagy fognak majd végezni a körzetükben/ területükön.” Így folytatódott végig, a 4. témáig.

A Brexit népszavazás óta, a konzervatívok inkább egy mémhez való gyászos metaforaként viselték magukat, mint kormányzásra alkalmas pártként. May, ha nem köhög, akkor táncol. Ha a pártkonferencia jelszava nem esik le a falról a beszéde alatt, akkor a 2015-ös “Biztonság, Stabilitás, Lehetőség” mellé ebben az évben csak a “Lehetőséget” helyezi. Miniszterek beszélnek a közel üres konferenciacsarnokban, amely sokatmondóan egy nyüzsgő perem mellett van, ahol vezetésre pályázóké a fő szerep. Szónoki üresség, átírt meggyőződés és menedzselte spontaneitás tárul fel; csak egy üres héj marad ott, ahol egy politikai párt lehetne.

Mindössze három év alatt, azóta, hogy Jeremy Corbyn győzött a Labour – a brit Munkáspárt – vezetőségének megválasztásán, átalakult a felfogásunk a szerepről, amelyet egy párt játszhat a politikai életben. Nem sokkal korábban a pártok a választói hatalomért álltak ki: bármi ennél kevesebb irreleváns volt, bármi ennél több – szükségtelen. Ez olyan cél volt, amelyet nem a tagok és a szavazók aktív elkötelezettsége révén kellett elérni, hanem a politikusok és azok tanácsadói, közvélemény-kutatók és marketing-szakemberek irányításával. Ha a részvétel zuhant, nőtt az elégedetlenség vagy szűnőben volt a bizalom, nem törődtek vele. (Paradox módon, sokan az Új Labour2-ben, akik a legszenvedélyesebben ragaszkodtak ehhez a krédóhoz, egyben a leghevesebb ellenzői az egyik legnyilvánvalóbb következményének: a Brexitnek.) A nyersen a választásokra redukált politika nem olyas valami volt, ami bevonja az embereket, hanem valami, amit rájuk kényszerítettek.

“A pártdemokrácia kora elmúlt”, nyilatkozta a néhai író politológus, Peter Mair,

az “Úr vezetésében”, amelyet 2013-ban publikáltak posztumusz, két évvel a halála után. “Noha maguk a pártok megmaradnak, annyira elszakadnak a szélesebb társadalomtól és a versenynek a jelentést annyira nélkülöző formáját folytatják, hogy többé nem látszanak képesnek fenntartani a demokráciát annak jelenlegi formájában.”

Corbyn vezetése alatt ez változni kezdett. Valóban, maga a vezetővé választása – ami kétszer állította teljesen szembe a tagokat a parlamenti frakcióval és kétszer vezetett a felülkerekedésükhöz – mutatja, hogy ő nem csak ügynöke ennek a változásnak, hanem a terméke is. A Labour tagsága megháromszorozódott, jelenleg 550000 körül van. Ami ilyen gyorsan nő és ilyen drámai módon változtat irányt, az kihívásokkal is találkozik. Sok új tag passzív; egyesek elsőbbséget adnak egy baloldali agendának a pártban; mások a pártot útnak látják a szociális aktivizmushoz a közösségeikben; egyesek pedig azért léptek be, mert meg akarnak szabadulni Corbyntól.

Corbyn mint vezető politikai hiteit és képességeit ezeken az oldalakon sokan vég nélkül vitatják, magamat is ide értve. De a lényeg itt nem ő, hanem a most általa vezetett és átalakított párt természete. Vannak persze egyesek, akik nem akarják ezt a disztinkciót vagy nem képesek rá. A Corbyn vezetését “kultusznak” bélyegzők azt állítják, hogy ez csak egy vak személyi odaadás bizonyítéka.

Ez sosem volt igaz, (noha azok, akik összetévesztik a Twittert a való élettel, eltéveszthetők a másként gondolkodásuk miatt). Az első megválasztásakor, 2015-ben Corbyn megnyerte a pártba 2010 előtt belépettek 44%-át és azoknak 49%-át, akik Ed Miliband vezetése alatt léptek be. Ez jelentősen több, mint bármelyik kihívójáé, és világos jele a párt iránya sokkal szélesebb és mélyebb változásának.

Bárhogyan is, ha ez egy kultusz, úgy az nem nagyon jó. A kultuszok, definíció szerint, a szoros fegyelem és tömeges ortodoxia testületei – ilyen volt az Új Labour. – New Labour, az 1990 és 2010 közötti, Tony Blair által vezetett párt. Ez semmiképpen sem a jelenlegi pártot írja le. Az idei pártkonferencián mély nézeteltérések voltak a Corbynt támogatók között – a Brexitről, egy második népszavazásról és a pártdemokráciáról.

Egyes választóköri küldöttek lehurrogták és lehordták a szakszervezeti vezetőket, amikor a párt demokratizálására irányuló javaslatokat felvizezték. A második Brexit népszavazás és egy bent maradási változat mellett és ellen érvelő felszólalók hasonló közbekiáltásokban és üdvözlésekben részesültek. Nem szükséges fokoznia a gúnyolódást annak az elismeréséhez, hogy ez világos módon eleven és elkötelezett vita volt. Az emberek érezték a tétet.

A Konzervatív Párt sokat tanulhatna ebből. A múlt héten az egész energia a hivatalos konferencián kívül volt. Ez sokat mond. Kevesebb tagjuk van, mint a Skót Nemzeti Pártnak, amely csak Skóciában működik. A Tory párt saját tavalyi

elszámolásai szerint kétszer annyi adományt kaptak a halottaktól örökségi befizetések formájában, mint az élőkétől. 2005 és 2013 között elvesztették a tagságuk felét. És a megmaratottaknak durván a fele szeretné visszahozni a halálbüntetést.

A választókat tekintve a tory-k még dominálnak. A legtöbb felmérés enyhé vezetésüket mutatja, kormányon vannak és tavaly a szavazati arányuk a legmagasabb volt 1983 óta. Azonban sebezhetőek még a választási urnáknál is. 1992 óta csak egyszer szereztek többséget, és azt csak két évig tartották meg, amelynek során sikerült kiírniuk és elveszíteniük egy népszavazást.

De politikailag alig működnek. Szánalmasan elszakadtak a bázisuktól, az utóbbi időben a tagságuk növekedését elsősorban azok tették ki, akik a Chequers megállapodást¹⁸ ellenző belépők. A legtöbben nem azért léptek be, hogy részt vegyenek a politikában, hanem egy puccsra számítva. Emellett, mint az ilfordi választási pamflet, a párt alig több, mint egy politikát, vívmányokat vagy eszméket nélkülöző sablon.

A választási és a politikai terület persze összefügg. Egy megerősödött bázis nemcsak borítékokat küld és ajtókon kopog, hanem érvel iskolák kapuinál, kocs-mákban és egyetemeken. Amikor függő (abszolút többség nélküli) parlamentünk van, amelyben 52 képviselő többsége kisebb ezer szavazatnál, és 11-et száznál kisebb többséggel választottak, ez dönthet.

A lényeg itt nem az, hogy a nemzetet jobban szolgálná egy jobboldalibb Tory párt – nem szolgálná jobban – de a politikai kultúránk számára előnyös lenne egy olyan Tory párt, amely elkötelezi a bázisát és inkább befogadja a vitákat, nem pedig elnyomja, hogy kapaszkodjon a hatalomba – ami jelenleg az egyetlen funkciója. A kormány keményvonalasok foglya, akiknek nincs ésszerű politikája, víziója vagy stratégiája, akik pontosan azért képesek boldogulni, mert a víziót nem éri próba és kihívás. A probléma nem csak az, hogy a farok csóválja a kutyát, de az is, hogy a kutyát kiherélték.

Fordította: Szende György

Forrás: http://balmix.hu/hu/transform/20907-jeremy-corbyn-vezetese-alatt-a-labour-harom-eve-megvaltoztatta-a-brit-politikat?screen_width=847

¹⁸ Chequers megállapodás – Theresa May miniszterelnök terve a Brexit végrehajtására.

A DiEM 25

A Demokrácia Európában Mozgalom 2025 ¹⁹

A globális versenyképességgel, migrációval és terrorizmussal kapcsolatos aggodalmak ellenére csupán egyetlen jövőkép rémíti igazán halálra Európa hatalmasait: a demokrácia! A demokrácia nevében beszélnek ugyan, de csak azért, hogy annak gyakorlatát tagadják, elutasítsák és elnyomják. A demokráciát kívánják torzítani, elkerülni, korrumpálni, misztifikálni, fölötte zsarnokoskodni és azt manipulálni, mindezt pedig azért, hogy erejét megtörjék és lehetőségeitől megfoszszák.

A népei uralta Európa, a démosz kormánya rémálma:

- a brüsszeli bürokráciának (és több mint tízezer lobbistájának);
- a gyors reagálású osztagokként működő felügyelőszerveknek, a pénzügyi trojkának, amelyet nem megválasztott technokratákkal közösen verbuváltak más nemzetközi és európai szervezetekből;
- a nagyhatalmú Euro csoportnak, amelynek létezését semmiféle törvény vagy szerződés nem szabályozza;
- a pénzügyileg kimentett bankároknak, alapkezelőknek és az újból és újból megjelenő oligarcháknak, akik folyton gyanakvással tekintenek a tömegekre és annak szervezett véleménynyilvánítására;
- a liberalizmust és demokráciát, szabadságot és szolidaritást fennen hirdető politikai pártoknak, amelyek kormányra kerülve azután rendre elárulják ezeket az értékeket;
- a kormányoknak, amelyek önpusztító megszorító intézkedések bevezetésével az egyenlőtlenséget táplálják;
- a médiacézároknak, akik a félelemkeltést egyenesen művészi szintre fejlesztették, amelyet aztán profitszerzésre és a hatalom fenntartására használnak;
- titokzatos közintézményekkel összejátszó nagyvállalatoknak, amelyek félelmet keltenek, hogy elfogadtassák a közvéleménnyel a titkolózást és a mindekire kiterjedő megfigyelés kultúráját.

Az Európai Unió kivételes teljesítmény volt, amely békében közös nevezőre hozta a különböző nyelveket beszélő európai népeket, és különböző nyelvek kultúrája talajából nőtt ki, bizonyítva hogy a kontinensen, ahol nem sokkal azelőtt

¹⁹ A DiEM 25 mozgalom programja több nyelven, így magyarra lefordítva is megtalálható a neten, egy teljes és egy rövidített változatban. A közölt részlet a teljes változatból van. A gépi fordítást javítottuk.

még a gyilkos sovinizmus, rasszizmus és barbárság uralkodott együtt tudunk működni az emberi jogok terén. Az Európai Unió lehetett volna a közmondásos fény az éjszakában, amely megmutathatta volna, a világnak hogyan lehet a békét és szolidaritást kiemelni a konfliktusok és bigottság karmai közül. Sajnos ma a közös bürokrácia és a közös valuta inkább megosztják Európa népeit, amelyek már épphogy egyesültek különböző nyelveik és kultúráik ellenére. Rövidlátó politikusok, gazdasági naivitástól szenvedő tisztviselők és pénzügyekben inkompetens „szakértők” dacszövetsége szolgálai módon alávetik magukat a pénzügyi és ipari multik parancsainak, ezzel pedig Európa elfogadottságát teszik kockára és kiszolgáltatják azt egy Európa-ellenes visszalépés híveinek. Nemzetükre büszke embereket fordítanak egymás ellen. **A nacionalizmus, szélsőségség és rasszizmus pedig újra felébredt...**

Mi a teendő?

Janisz Varufakis, a DiEM25 társalapítója, amelynek Európai New Deal terve az európai választók elé kerül a 2019 májusi Európai Parlamenti választásokon.

A MI JÖVŐKÉPÜNK, hogy reális időn belül éadjuk el legfontosabb céljainkat. Ezért a DiEM25 rendszeres időközönkénti egye célokra bontja fel a folyamatot annak érdekében, hogy **mindezekből legkésőbb 2025-re egy teljesen demokratizált Európa álljon össze.** Ma az európaiak még mindenhol úgy éadjik, hogy az EU intézményei cserbenhagyták őket. Ez a helyzet Helsinkitől Lisszabonig, Dublintól

Kréta szigetéig, Lipschtől Aberdeenig. Az európaiak éadjik, hogy gyorsan közeleg a kemény döntés ideje. Választhatnak a valódi demokrácia, illetve az ármányos szétesés között. Egyesülnünk kell, hogy biztosítsuk, hogy Európa a legjobb döntést hozza meg: az autentikus, a valódi demokráciát válassza. Arra a kérdésre, hogy mindezt mikor és hogyan éadjuk el, a következő a válaszunk:

Azonnal akarjuk: teljes átláthatóságot a döntéshozatalban; az *EU Tanácsa* és az európai intézmények (Ecofin, FTT, Eurogroup) *üléseinek élő, internetes közvetítését*; az *Európai Központi Bank* kormányzó tanácsa *üléseinek közzétételét* néhány héttel a találkozók után; az *életbevágó tárgyalásokhoz kapcsolódó minden dokumentum* (pl. a TTIP-egyezmény, pénzügyi „mentőcsomagok”, Nagy-Britannia státusza az EU-n belül), és minden az EU állampolgárainak életét és

jövőjét érintő irat haladéktalan nyilvánosságra hozatalát az interneten; kötelező regisztrert a lobbistáknak, amely ügyfelek nevét, javadalmazásuk összegét és a megválasztott és kinevezett tisztségviselőkkel folytatott tárgyalásaik listáját is tartalmazza.

Tizenkét hónapon belül: választ a folyamatos gazdasági válságra a létező intézmények bevonásával és az érvényes EU keretszerződéseken belül *Európa mostani válságára*, amely egyszerre négy területen bontakozik éppen ki: *állami adósságállomány; bankszektor; nem megfelelő befektetések és növekvő szegénység.*

A javasolt politikai megoldások célja a *már létező intézmények átalakítása* lesz (a már létező szerződések és charták kreatív újraértelmezése segítségével) azért, hogy stabilizálja az *államadósság*, a *bankszektor*, a *nem megfelelő befektetések* és a *növekvő szegénység* egymással összefüggő válságát.

Két éven belül:

Alkotmányozó Gyűlés. Európa népeinek jogukban áll, hogy eldöntsék az Unió jövőjét, és kötelességük hogy Európát (2025-ig) *teljes demokráciává alakítsák át szuverén parlamenttel*, amely a nemzeti önrendelkezést tiszteletben tartja, és amely megosztja hatalmát a nemzeti parlamentekkel, regionális tanácsokkal és városi önkormányzatokkal.

A DiEM25 olyan alkotmányozó gyűlést felállítását javasolja, amelynek *képviselőit nemzetektől függetlenül választják meg*. Ma már az egyetemeken is Brüsszelnél pályáznak kutatási pénzért, ezért a képviselőknek majd nemzetközi szövetségeket kell kötniük. Ehhez hasonlóan az alkotmányozó testület megválasztása is *olyan listákról történjen, amely a legtöbb EU-n belüli országból egyszerre vonultat fel képviselőket*. Az ennek eredményeképp létrejövő Alkotmányozó Gyűlés kellő hatalommal fog rendelkezni ahhoz, hogy egy jövőbeli *demokratikus európai alkotmányt hozzon létre*, amely a most fennálló európai szerződéseket egy évtizeden belül felváltja.

2025-IG: az Alkotmányozó Gyűlés határozatainak elfogadtatása.

....Az Értelem, a Szabadság, a Tolerancia és a Képzeloerő Európája lelkesít minket, amelyet a széleskörű Átláthatóság, a valós Szolidaritás és az igazi Demokrácia valósít meg.

A rovatot összeállította Pál István

Varga Jenő titkos emlékirata

*Varga Jenő (1879-1964) közgazdász, a Magyarországi Tanácsköztársaság pénzügyi népbiztosa, 1919 után emigrációban, előbb Berlinben hozza létre Lenin támogatásával kutatóintézetét, majd 1927 után Moszkvában a Világgazdasági Intézetet vezeti. Nemzetközi elismerést szerzett mintegy 80 számos nyelvre lefordított könyvével - angol és német nyelven Eugen Varga néven publikált. A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tagja, a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagja.*¹

Varga Jenő nem sokkal halála előtt vetette papírra politikai végrendeletét. Írására rányomta bélyegét a Hruscsov és Mao Ce-tung, a szovjet párt és a Kínai KP vitája, amelyben ő a kínaiak álláspontját tartotta elfogadhatóbbnak. Varga 1964. október 7-én hunyt el, Hruscsovot egy héttel később váltották, le váratlanul.

*Az emlékirata csak később került nyilvánosságra, ahogy ő is rendelte. Közlésünk nem teljes, mint ahogy forrásunk is kihagyásokkal közölte a végrendeletet – viszont igyekeztünk Varga Jenő lényeges, elsősorban az általa jól ismert, átélt **sztálini rendszerre vonatkozó reflexióit** közreadni. (A kihagyásokat három ponttal - ... - jeleztük.) A szereplő neveket nem jegyzeteltük, valamennyien megtalálhatóak az interneten. Jegyzeteltük viszont néhány helyen a Varga által említetteket, pontosítva, kiegészítve azokat. Varga maga is írt jegyzeteket, azokat változtatás nélkül közöljük.*

Megjegyzés: Varga Jenő két végrendelete ismert. Az első, a halálát közvetlenül követően, 1964-ben megjelent, nagy nemzetközi visszhangot keltett iratról 1994-ben kiderült, hogy *nem Varga emlékirata*. „A szocializmushoz vezető átmenet orosz útja és következményei” címmel külföldre is eljuttatott szamizdat Gennagyij Poszpjelov (1899—1992) filológus professzor írása volt, aki kihasználva a világszerte ismert Varga Jenő halálát, saját rendszerkritikáját publikáltatta Varga nevét használva.

¹ Varga Jenő életútjáról Szabó Ágnes történész tollából jelent meg életrajz az Évkönyv 1979-es kötetében (230-232.).

Varga Jenő „Felbontani 25 év múlva”

A feljegyzést nem szabad nyilvánosságra hozni, legalábbis addig, amíg életben vagyok. A feljegyzés írását életem 84. évének végén kezdtem.

Azért írom, mert nem tudom leküzdeni súlyos aggodalmaimat. Egy kérdés lebeg előttem, ami egész életem kérdése: lehet-e valódi szocialista társadalmat építeni? Lényegében arról van szó, hogy lehetséges-e az átmenet egy olyan társadalomba, amely a munka megfelelő javadalmazása elvén alapul, egy olyan társadalomba, ahol a termelés eszközei a társadalomé (szocializáltak) és ezért a kapitalista kizsákmányolás lehetetlen, lehetséges-e az átmenet a kommunista, azaz a valóban szocialista társadalmi rendbe, ahol a jövedelemelosztásban még mindig megvannak a kapitalista társadalomhoz hasonló különbségek?

Soha nem beszéltünk és írtunk annyit, mint most a „kommunista erkölcsiségről”, mint a „kommunista személyiség” kialakulásának feltételéről. Soha nem volt, mint most, ilyen kegyetlen ellentmondás a hivatalosan hirdetett ideológia és az emberek között meglevő tényleges kapcsolatok között.

Ritka kivétellel a Szovjetunióban mindenki arra törekszik, hogy növelje jövedelmét. A kapitalizmushoz hasonlóan ez az emberek életének legfontosabb tartalma. Ha csak a lakosságnak azon széles rétegeinél lenne ez, amelyeknek a havi fizetése 30-80 rubel, ez a vágy érthető és megbocsátható; de ha a megfelelő jövedelemmel rendelkező emberek ugyanezt csinálják, az összeegyeztethetetlen a szocializmussal!

Az októberi forradalom után 46 évvel a szovjet társadalom mély erkölcsi hanyatlásához vezetett a társadalom kiépítése a kizárólag a „munka szerinti javadalmazás” elvén, vagyis a kapzsiság elvén. Az emberek, köztük a legmagasabb bürokrácia rétegei, nemcsak nagy munkateljesítménnyel, hanem mindenféle más módon is növelik jövedelmüket: az állam bevételeinek az elrablásával, spekulációval (mint Szmirnov, a krími regionális bizottság titkára), katonai titkokkal

(Penkovszkij), személyes vagyonok külföldre sítolásával; és mindez kezdve az iskolától. Sok kötetet igényelne valamennyi kifinomult csalási módszernek a leírása, amelyen keresztül az állam (és más szocialista szervezetek) tulajdonai és jövedelmei magánszemélyek kezébe kerülnek.

Hogyan vehető ennek vége? Meg lehet-e valósítani az elosztásnak a kommunista tartalmú munkának megfelelő elvét? S általában, hosszabb távon összeegyeztethető-e a tulajdon elve a szocializmussal?

Hivatkoznak Marxra! De Marx soha nem beszélt arról, hogy mennyi ideig kell tartania az átmenetnek a „munka szerinti javadalmazásból” a kommunizmusba. Természetesen nem gondolt 46 évre, amelynek nem látható a vége...

Marxot idézik, mondván, hogy a termelékenyebb munkaerőt jobban kell megfizetni, hogy a szakképzett munkaerőnek „sokszorosan” több jár, mint a nem képzett munkaerőnek. De hányszoros? Lenin azt mondta, hogy a fizikai munka alól felszabadított elvtársaknak kétszer annyit kell kapniuk, mint a szakmunkásoknak – de nem többet.

Mi történik ma?

Egy mezőgazdasági munkavállaló havi 30-50 rubelt keres; az akadémikus körülbelül 1000 rubelt, azaz 20, vagy akár 30-szor többet. És mekkorák azok a tényleges jövedelmek, amelyek a bürokrácia csúcsához tartoznak, az ország uralgó rétegeihez? Jobban mondva, mennyit fizet az állam havonta saját magának?

Ezt senki se tudja!

De mindenki tudja, hogy vannak vidéki házak Moszkva mellett - természetesen államiak; mindenképpen 10-20 biztonsági őrral, továbbá kertészekkel, szakácsokkal, szobalányokkal, szakorvosok és ápolónőkkel, sofőrökkel stb., összesen 40-50 alkalmazottat foglalkoztatva. Mindezt kifizeti az állam. Ezenkívül természetesen van egy városi lakás megfelelő kiszolgálással és nem ritkán egy dácsa Délen. Személyes különvonatokkal, személyi repülőgépekkel rendelkezik, mindkettőben konyhával és szakácsokkal, személyes jachtokkal, és persze sok autó és sofőr szolgálja őket és családtagjaikat éjjel és nappal. Ingyen kapják meg, vagy legalábbis megkapnak (minden bizonnyal, nem tudom biztosan) minden élelmiszert és egyéb fogyasztási cikket.

Mit hoz ez az államnak? Nem tudom! De tudom, de hogy ilyen életszínvonal legyen Amerikában, ahhoz multimilliárdosnak kell lenned! Csak a legalacsonyabb 100 személyi alkalmazott fizetése 30-40 ezer dollárba kerülne havonta, más kiadásokkal együtt ez évente több mint fél millió dollár lenne!

Hogyan történjen a kommunizmusba való átmenet a jövedelmek ilyen „igény szerinti elosztásától” az „életszínvonal” egyre növelésének általános céljáig?

Azt mondják, hogy teljes bőség lesz!

De lemondanak-e a csúcsokon az olyan életről, ahol emberek százai szolgálgják

őket, hatalmas tömeg szolgálja őket; vajon önmagukat fogják kiszolgálni? Végére is egyértelmű, hogy a kommunizmus alatt senki sem lehet más (az orvosok, ápolónők stb.) szolgálja.

Gondolunk-e arra, hogy áttérjünk a kommunizmusra a jelenlegi erkölcsileg romlott társadalomból, a több ezres jövedelemkülönbségből és számtalan kiváltságból?

Vagy örökéletű lesz a jelenlegi állapot?

Bele halok a bánatba.

A Szovjetunió és Kína közötti konfliktus

42 évvel ezelőtt, 1921. január 3-án írtam:

„... Megvan a veszélye annak, hogy Oroszország megszűnik a nemzetközi forradalom motorja lenni. Mert lehetetlen elhallgatni: léteznek olyan kommunisták Oroszországban, akiknek nincs elég türelme ahhoz, hogy megvárják az európai forradalmat, és akik Oroszország végső elszigetelésére törekednek. Ez egyet jelent a béke megkötésével az imperialistákkal, a tőkés országokkal való rendszeres cserekereskedelemmel és mindenfajta koncesszió megszervezésével ... Ebből egy új típusú állam alakul ki, amely a munkásosztály uralmára hivatkozva épül fel a széles paraszti tömegek fölött. Ez az állam fogja átváltani az élelmiszerek és nyersanyagok többletét a tőkés világban gyártott javakra... Ez az irányzat, amely a kapitalista világon belül stabilizálja Oroszország proletár államát és proletárgazdaságát, ma még gyenge és elhanyagolható. Azonban erős lesz, ha a proletár Oroszország hosszú ideig elszigetelt marad. Olyan Oroszország, amely más országokban a társadalmi forradalomra mint idegen üzleti tevékenységre tekint, amely szívesen részt vesz a békés nemzetközi kereskedelemben, képes lesz békés szomszédságban élni a kapitalista országokkal. „²

A folyamat, amely 42 évvel ezelőtt úgy tűnt „gyenge és jelentéktelen”, ma győzedelmeskedett. Bár a párt programja és a napi propaganda folyamatosan ismételteti a proletár internacionalizmust, a Szovjetunió uralkodó körei számára más országok társadalmi forradalma valójában mások ügyévé vált: meghatározóak az állam érdekei lettek a politika szempontjából!

Ez az átalakulás volt a fő oka a kínai konfliktusnak!

A fontos történelmi tények mintha ellentmondának azon megállapításunknak, miszerint a Szovjetunió számára a szovjet állam érdeke a döntő, nem pedig a nemzetközi proletárforradalom előmozdításának a vágya. E tényezők a következők:

– a proletár forradalom támogatása, amelyet a szovjet hadsereg kelet-európai győzelmei jelentettek;

² A „Die wirtschaftlichen Probleme der proletarischen Diktatur” című könyvem második kiadásának előszavából, Bibliothek der Kommunistischen Internationale. Hamburg, 1921, 18. – a szerk.

- a magyarországi ellenforradalom leverése 1956-ban;
- a Szovjetunió hatalmas katonai segítségnyújtása a forradalmi Kubának.

Ha azonban mélyebben megvizsgáljuk ezeket a tényeket, látni fogjuk, hogy ezekben az esetekben a Szovjetunió állami érdekei egybeesnek a nemzetközi proletárforradalom érdekeivel. A proletariátus diktatúrájának győzelme Lengyelországban, Kelet-Németországban, Magyarországon, Romániában, Bulgáriában és Csehszlovákiában a szovjet állam nagymértékű erősítését jelenti a tőkés világ előtt. Ezek az államok (a függetlenségükre vonatkozó propaganda állításokkal ellentétben) mind a Szovjetunió politikáját követik.³ Stratégiai szempontból a Szovjetunió számára fontos védelmi vonalat képeznek egy atombomba nélküli háborúban; egy ilyen háború az ismert történelmi körülmények között igencsak lehetséges.

Ami Kubát illeti, itt is egybeestek a Szovjetunió állami érdekei a proletár szolidaritás igényeivel; ezek voltak amelyek egyidejűleg döntő szerepet játszottak: ennek bizonyítéka, hogy Hruscsov, anélkül, hogy konzultált volna Castróval, Castro feje fölött nemcsak megállapodást kötött Kennedvel az orosz rakéták kubai eltávolításáról, hanem bele is egyezett abba, hogy az ENSZ ellenőrizzen Kubában, amit a kínaiak helyesen bíráltak, és méltán háborította fel Castrót, s amelynek eredményeképpen a tervezett ENSZ-ellenőrzés meghiúsult.

Ha a Szovjetunió állami érdekei nem egyeznek a szocialista forradalom érdekével, akkor mindig is az állam érdekei a döntők. Egyiptom polgári ország, bár imperialista berendezkedése van, ahol a kommunista párt be van tiltva, és kommunisták százai vannak börtönökben - megkapta a Szovjetuniótól származó gazdasági segítségnyújtást és fegyverszállítást, amely már elérte a fél milliárd dollárt, és talán még ennél is többet. Hasonló politikailag a helyzet Algériával. Előnyben részesítik az állami érdekeket, néha tragikus helyzetekben is: Irak az előző rendszerben (az amerikai források alapján) 500-1000 millió dollárnyi támogatást kapott a Szovjetuniótól, a szovjet fegyverekkel most a kommunistákat lötték agyon Irakban.

Am az állami érdekek - vagy a tévesen értelmezett állami érdekeknek - előnyben részesítésének a legszembetűnőbb példája a Szovjetunió viselkedése az India és Kína közötti konfliktusban - a nemzetközi proletár szolidaritással szemben.

Visszatérünk később arra a kérdésre, hogy ki felelős a határ-konfliktus súlyosbodásáért, ami mindkét állam számára előnytelen. De tény, hogy a szocialista és

³ Kivétel a Jugoszlávia, és nem utolsósorban Albánia. Tito és Hodzsa megvédték pozíciójuk függetlenségét a Szovjetuniótól. Természetesen, ha a szovjet hadsereg nem győzi le Hitler, ma nem lenne sem független Jugoszlávia, és nem lenne független Albánia, de ma a Szovjetunió határozza meg teljes egészében Ulbricht vagy Kádár helyzetét, ők lényegében titkárok - Kelet-Németországban és Magyarországon. Tito és Hodzsa saját hatalmukat gyakorolják.

a kapitalista államok közötti konfliktusban a Szovjetunió támogatta a tőkésállamot, mind diplomáciai úton, mind a fegyverellátásban.

Kérdezem: lehetséges lett volna ez Lenin életében? Természetesen nem!

Számos elvtársunk felháborodik a kínai elvtársak nyilatkozatán, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok szövetséget kötöttek Kína ellen; úgy vélik, hogy ez a Szovjetunióval szemben rágalmazás. Természetesen nincs írásos megállapodás a Szovjetunió és Amerika között a kapitalista Indiával a szocialista Kína elleni fellépésre...

A Szovjetunió állami érdekeire nézve a kínai proletárforradalom közömbös volt; Keleten nem fenyegették a Szovjetunió külpolitikai és katonai kapcsolatit potenciális imperialista törekvések, így nem volt szüksége „védelmi vonalra”, mint Európában. Mindig is világos volt, hogy egy 600 millió lakosú országot nem lehet a Szovjetunió uralmi szférájába beilleszteni ugyanolyan mértékben, mint Kelet-Európa kis országait. Végezetül szerepet játszott ebben, annak megértése, hogy a Szovjetunió gazdasági ereje nem elég ahhoz, hogy 600 millió számára jobb élelmet és ruházatot nyújtson. Végül a félelem is, hogy a jövőben egy erős szocialista Kína elfoglalhatja a Szovjetunió vezető szerepét a szocialista világban ...

A Szovjetunió állami érdekeinek inkonzisztenciája a kínai szocialista forradalom ügyével magyarázza azt a meglepő tényt, hogy a kínai forradalom közel két évtizede nem kapott segítséget a Szovjetuniótól!

1927-től 1945-ig a Komintern vagy Sztálin „segítsége” (amely lényegében ugyan azt jelentette abban az időben) az volt, hogy a Maonak rendszeresen tanácsot adott a harcok abbahagyására és a Csang Kai-sekkel kötött megállapodás megkötésére, amelyet Mao mindig elutasított. Sztálin nem hitt a kínai forradalom győzelmének a lehetőségében; 1945-ben - a japán háború előtt - egy megnemtámadási paktumot kötött Csang Kai-sekkel. Mao meg volt győződve arról, hogy a forradalom győz. A történelem azt mutatta, hogy Mao jobb marxista, mint Sztálin.

Hruscsov idején a Szovjetunió állami érdekei - legalábbis a hamisan értelmezett állami érdekek - és a proletárforradalom érdekei egy ideig olyan mértékben eltértek egymástól, hogy a szovjet sajtó olvasása és a szovjet rádió hallgatása után arra lehetett következtetni, hogy a Szovjetunió fő ellensége nem az imperializmus, hanem a Kínai Kommunista Párt vezetése!

Valóban elképesztő proletár internacionalizmus!

Ez a deformáció, illetve a proletár internacionalizmus teljes háttérbe szorítása a Szovjetunióban fokozatosan valósult meg az után, hogy Sztálin magához ragadta a hatalmat. Mellesleg, a proletár internacionalizmus fokozatos emulziója nyomon követhető a Kommunista Internacionálé sorsában. A Kominternben

évente tartottak kongresszusokat; majd növekvő intervallumokkal; 1935 után pedig egyetlen kongresszust sem hívtak össze.

Eleinte a Komintern vezetésében olyan orosz elvtársak voltak, mint Lenin, Trockij, Buharin, Zinovjev, Radek, akik saját tapasztalataikból ismerték a nemzetközi munkásmozgalmat, akik több nyelven beszéltek. Lenin halála után, és különösen a legközelebbi munkatársi eltávolítását követően a Komintern vezetése Sztálin és Molotov kezébe került, akiknek nem volt ilyen tapasztalata, egyetlen idegen nyelvet sem ismertek, és csak külföldi elvtársak segítségével voltak képesek kommunikálni, csak fordítók segítségével (a Kominternben az egyetlen orosz, aki nyelveket tudott Manuilszkij volt, de ő vakon követte Sztálin utasításait, korábban „menshevik-internacionalista”, azaz trockista volt, vagyis helyzete nem volt veszélytelen)...

1937-1938 között a korábban a Szovjetunióba emigrált külföldi kommunista pártok vezetőit letartóztatták és megölték. A lengyel pártot teljesen lefejezték, a régi bolsevik Warski és Valecki, valamint a lengyel szocialista párt (PPS-baloldal) vezetőit, Koncevát, Lapinkint és másokat letartóztatták, ugyanez történt a magyar párt vezető alakjaival - Kun Bélával, Landlerrel.⁴ A bolgár és a német pártok valamivel kevesebbet szenvedtek. Ezt követte Hitler és Sztálin között a meg nem támadási paktum 1939-ben - amelyet a Szovjetunió egyoldalú állami érdekei diktáltak és az európai proletariátus érdekei ellen irányult. Ez a megállapodás nagy zavart okozott a nyugati kommunista pártok soraiban, amelyek teljes mértékben a fasizmus elleni küzdelemre koncentráltak.

A második világháború idején a Kominternt felszámolták, átalakult az SZKP Központi Bizottsága részlegévé Dimitrov elvtárs vezetésével. A lényeg és forma végül egybeesett ...

Mindez szimbolikusan véget ért, amikor az „Internationalét” felváltották a Szovjetunió új nemzeti himnuszával. Az Internationalé a párthimnusz szintjére került. Évente csak kétszer hangzott el: a hivatalos ünnepek végén november 7-én és Lenin születésnapján. Más esetekben nyilvánosan nem hangzott el; a mostanában felnövekvő fiatalabb nemzedék egyáltalán nem ismeri ...

Mi változott a Szovjetunióban, és mit idézett ez elő a proletár internacionalizmus számára? Az a tény, hogy ma a Szovjetunióban, úgy mint régen is, szavakban hangsúlyozzák a proletár internacionalizmust, nem változtatja meg a dolgokat...

De a forradalom nagy vezetője, Lenin, akiről Buharin egyszer azt mondta, hogy különleges hatodik érzéke van, a politika érzéke, csak később határozta

⁴ 1944 januárjában Dimitrov összegyűjtötte a magyar párt vezetésének maradványait. Őten voltak: Rákosi, én, Révai, Farkas, Gerő. Dimitrov elmerengve azt mondta: „Ez minden, ami a magyar pártból megmaradt.”

meg a meglévő államot „bürokratikus torzulásokkal rendelkező munkásállamként”.⁵

Ezek a „bürokratikus perverziók”, amelyeket Lenin észrevett, a következő évtizedekben is fejlődtek. A Szovjetunió olyan állammá vált, amelyet teljesen az uralkodó bürokrácia szabályoz. Ez a Lenin halála utáni Szovjetunió belső történetének a lényege. Ez a fejlődés együtt jár a proletár internacionalizmus elvetésével, ami a Szovjetunió és a Kína közötti konfliktus fő oka.

Alapjaiban változott meg a Kommunista Párt is.

Lenin idejében a Kommunista Párthoz csatlakozás öngyilkosságot jelentett. Minden kommunista kockáztatta az életét, állandóan a harci vártán kellett állnia. A párttagság nem jelentett anyagi előnyöket. A hadikommunizmus éveiben a kommunisták ugyanazt az élelmszeradagot kapták, mint minden más ember.

A NEP idején a párttagok jövedelmét a „pártmaximumra” korlátozták. Ez alacsonyabb volt, mint a jobb szakemberek bére.

Lenin halála után mindez fokozatosan megszűnt. Formálisan a pártmaximum megmaradt. A Kremlben azonban már a húszas évek közepén is különleges ebédlők álltak „fontos” kommunista személyek rendelkezésére, akik még mindig nagyon szerények voltak - három kis szoba -, de a menü itt összehasonlíthatatlanul jobb volt, mint amit megengedhetett a pártmaximum (egyszer ebédeltem ott véletlenül, a Komintern egyik kongresszusa alkalmával).

A harmincas évek elején volt a Granovszkij utcában egy „nagy” Kreml-étterem a kórházban, „Kreml-adagokkal”. A vezető kommunisták ingyen kaptak dácsát, például Szerebrjannij Borban. Mindez azonban még mindig elég szerény volt. A Központi Bizottság tagja egy kis házban élt. Mi magunk is két szobát foglaltunk el egy olyan házban, ahol mellettünk két további család is élt. Az élet többé-kevésbé proletár jellegű volt. Személyautók nem, vagy alig voltak. Busszal közlekedtem, időnként nagyon nehéz volt nekem, fél óráig kellett állnom a sorban, gyakran telepakolva. Pjatyickij elvtárs egyszer panaszkodott nekem, hogy a fizetésének felét ételre költi, támogatja a feleségét, három gyermekét, az idős szüleit ...

Nem tudom pontosan mikor törölték a pártmaximumot.⁶ 1930-ban, amikor hivatalosan átkerültem a Kominternből a Kommunista Akadémiára, a pártmaximum még mindig létezett, akkor 150 rubel volt, később 225 rubelre emelkedett.

⁵ Ezt természetesen soha nem említik. (Pontosabban, Lenin írta: „A munkásállam egy absztrakció. Valójában mi olyan munkásállammal rendelkezünk, amely, először, azzal a sajátossággal rendelkezik, hogy nem munkások, hanem többségében paraszti népesség alkotja, másodsorban, hogy munkásállam bürokratikus torzulásokkal.” A párt válsága, 1921. január, mindenesetre ezt 1927-ben Sztálin idézte ezt a kifejezést idézte – „A munkás-paraszt kormány kérdéséről. Válasz Dimitrovnak” (1927. március 15.) – Maoizm-RU.

⁶ A pártmaximumot 1932-ben törölték el – a szerk.

Érdekes, hogy egyetlen „párttörténetben” sem történik említés a pártmaximum-ról!

A harmincas években a fizetés függvényében a szovjet társadalomban radikális rétegződés kezdődött. Az egyik a másik után - a Sztálin-rezsim jellegének megfelelően – jelentek meg a kiváltságos rétegek: először legmagasabb párt bürokrácia, majd a hadsereg. Sokkal később, a háború után, a tudósok.

Ez a megkülönböztetés a legszörnyűbb módon a második világháború idején jelent meg. 1941 őszén az Akadémia Kazanyba költözött. Az akadémikusok ebédre híg levest és egy tál lencsét kaptak. Abban az időben előadó voltam a nemzetközi kérdésekről, előadásokat tartottam megyei a pártbizottságban és gyárakban. A megyei bizottság titkára jutalomból a GPU menzamájába küldött ebédelni. Minden volt: hús, hal, sör. Undorító volt - nem mentem többet oda...

Decemberben Kujbisevbe költöztem. Ott voltak a diplomaták és a Külügyminisztérium. Várták a kormányt, hogy odaköltözzön. Ezért ott működött a Kreml étkezde, amelyet én (Moszkvai időkből) használtam. Soha Moszkvában nem volt ilyen bőséges kínálat, az összes termék rendelkezésre állt „a jogosultak számára”, miközben a város lakossága éhezett ...

Még rosszabbak voltak tapasztalataim Leningrádban. 1942 szeptemberében önként (elsőnek Moszkvából) Leningrádba mentem, hogy előadást tartsak. Vittem magammal egy fél vekni kenyeret. De Leningrádban, ahol több százezer ember szó szerint éhen halt, engem a Mojka pataknaál levő étkezőbe vittek. Nem tudom, hogy ez a városi bizottság étterme volt-e, vagy a regionális pártbizottságé. Minden „normális” volt. Csak egy korlátozás volt: vacsorakor senki sem ehetett két húsételt! Mindenki kapott egy csomagot, ami elég volt vacsorára és reggelire. A civil pártfőnököket etették, nem pedig a katonaságot. Amikor visszatértem az Astoria Hotelbe, egy fél kenyeret adtam a moszkvai szobalánynak; ő nem tudott hová lenni a boldogságtól!

Mesélem ezeket a részleteket, hogy az olvasó (ha egyaránt valaki olvasni fogja ezeket a sorokat) világosan el tudja képzelni, hogy milyen szakadék választotta el a kiváltságosokat a dolgozó néptől. Ez a szakadék még nagyobb lett a háború után...

A „Kommunista” folyóirat ezzel szemben⁷ azt írta, hogy a hatalom békés átmenetének az egyetlen példája: a magyar proletariátus 1919-es hatalomra jutása. Ez valóban így történt. De abszolút történelmetlen és hibás következtetni ebből arra, hogy ez a dolog újra megtörténhet. Ez kivételes eset volt. Az első világháborúban bekövetkezett vereség az Osztrák-Magyar Monarchia erőszakszervezeteinek spontán szétesését eredményezte. A Habsburgok osztrák-magyar abszolút

⁷ Az előzőekben Varga ismertette, hogy a szovjet-kínai vitában Peking nem tartotta lehetségesnek a hatalom békés megragadását – a szerk.

monarchiája a népek konglomerátuma volt. A háborúban bekövetkezett vereség következtében a történelmileg már korábban elavult monarchia szétesett nemzeti elemekké. A hadsereg összeomlott, a katonák magukat szerelték le. A magyar uralkodó osztályok által birtokolt terület harmadára fogyatkozott, s itt sem rendelkeztek az erőszak eszközeivel. A gyors infláció forradalmasította a városban dolgozó munkavállalókat, még a meglehetősen békés munkásarisztokráciát is. A hatalmi rendszer összeomlása a földbirtokos és földnélküli parasztokat arra ösztönözte, hogy elfoglalják a földesúrak földjét.

Ilyen körülmények között a magyar munkások tényleg békésen kerültek hatalomra. Egyedülálló eset volt! A világban nincs másik osztrák-magyar monarchia, de nem lehet a jövőben sem. Ezért nem lesz békés hatalomváltás összeomlása alapján...

Egy másik vitatott kérdés: ki osztja meg a nemzetközi kommunista munkásmozgalmat?

A kérdésre adott válasz egyszerű: mindkettő, mind Kína, mind a Szovjetunió megosztja a világ kommunista mozgalmát. Azokban a pártokban, amelyek Moszkva vonalához igazodnak minden ügyben, a vezetés már régóta a régi típusú vezetők kezében van; Kínában viszont igyekeznek egyesíteni a különböző „baloldali” forradalmi elemeket, beleértve a trockistákat is, azokat, aki általában elégedetlenek az emberek személyes ambícióival. Nyíltan finanszírozzák szervezeteiket, csak az igazi marxista-leninista pártokat ismeri el.

Azokban az országokban, ahol a kommunista pártok általában követik Kínát - Japánban, Indonéziában, Koreában, Vietnámban, Új-Zélandon, Burmában, Albániában és így tovább - Moszkva igyekszik leválasztani a hozzá hűséges „igazakat”. Ebben a helyzetben csak Indiában sikerült jelentős eredményeket elérnie - a Kínával folytatott háború miatt, ahol a Kínai Népköztársaság melletti (indiai) Központi Bizottság tagjainak több mint felét letartóztatták, és Dange, egy régi opportunist, elfoglalta a vezetést...

1963-1964 folyamán a Szovjetunióban megjelenő broszúrákban, magazinokban, újságcikkekben, valamint a moszkvabarát kommunista pártok sajtójában számos vád jelent meg a kínai vezetés ellen, például az antimarxizmus és a trockizmus vádja.

De mit jelent a „trockizmus”? Ha „trockistának” tekintünk bármely kommunistát, aki nem ért egyet az SZKP politikájával, aki úgy véli, hogy Lenin halála után az SZKP vezetése morális és intellektuális értelemben degradálódott és elöregedett, akkor a kínaiak kétségtelenül trockisták, mint én és szinte valamennyi régi forradalmár a Szovjetunióban...

Szeretnék néhány szót szólni Trockijról. Az I. világháború alatt olvastam háborúellenes kiadványát, de személyesen csak Moszkvában találkoztam vele.

Kapcsolataink mindig korrektek voltak, de nem volt köztünk barátság, mint például Buharinnal, Radekkel és Oszinszkijjal. Emlékszem arra a napra, amikor megérkeztem Moszkvába, a Komintern második kongresszusára. Ez 1920. augusztus 20-án volt.⁸ Együtt jöttünk ki Buharinnal az Andrejevszij tereméből, ahol a kongresszust tartottuk, és a folyosón mintegy két órát beszélgettünk - a filozófiáról! Beszéltem neki Husserl utolsó könyvéről, mesélt nekem Bogdanovról. Azt mondta a kongresszusról: „Ez a kommunizmus általános iskolája, erre önnek nincs szüksége.”

Trockij volt a „Forradalmi Katona Tanács” vezetője, vagyis a honvédelmi miniszter. Amikor eljöttem hozzá a Komintern ügyeiben, kitűnően udvarias volt, az ajtóhoz kísért, felsegítette a kabátomat, egyszerűen „nyugati” értelmiségiként viselkedve. Ragyogó szónok volt, és nagy népszerűségnek örvendett, amikor a Vörös téren beszélt, a hangját mindenhol hallani lehetett (még nem voltak hangszórók).

Szakításunk 1925-ben Berlinben történt. Egy nap Kresztyinszkij, az akkori nagykövetünk, megjelent irodámban⁹, és elmondta, hogy egy moszkvai vendég akar beszélni velem. Trockij érkezett Németországba, inkognitóban, kezelésre. Akkor már Sztálin eltávolította posztjáról, de jelentős helyet töltött be.¹⁰

Először megvitattuk a Kominternt. Majd a beszélgetés a szocializmus egy országban való felépítésének lehetőségére terelődött. Amikor megerősítettem, hogy elismerem ennek lehetőségét, Trockij megdühödött, és a beszélgetést színpadias mondattal zárta: „Találkozunk majd a barikád különböző oldalán.”

Ma, 40 évvel később el kell ismernem, hogy előítéletekkel kezeltem Trockijt. Még mindig a győztes oroszországi proletárforradalom iránti kezdeti lelkesedés fűtött, és nem tudtam meghallani annak kritikáját, s még kevésbé hittem el állításait a párt elit átalakulásáról...

Forrás: Magazin „POLIS” № 2, 1991; No. 3. <http://maoism.ru/6322>

Közli és fordította: Székely Gábor

⁸ Az időpontban Varga téved: a Komintern II. kongresszusának már augusztus 7-én vége volt. Arra viszont jól emlékszik, hogy a Petrográdban megnyílt kongresszust Moszkvában folytatták. Vargát megválasztották a Komintern VB póttagjának, a teljes jogú tag magyar részről Rudnyánszky Endre lett. Lenin a kongresszus 8. ülésén hivatkozott Varga munkájára, az olasz pártokról folytatott vitában. (Die wirtschaftlichen Probleme der proletarischen Diktatur (Wien, Neue Erde, 1920. 138. o.) Второй конгресс Коммунистического Интернационала. Партийное Издательство, Москва, 1934. 249. o. – a szerk.)

⁹ Varga intézete a berlini szovjet követség épületében volt – a szerk.

¹⁰ Trockij 1925 januárjában váltották le hadügyi népbiztosi posztjáról, de párttisztásgéit 1926 októberéig megtarthatta, akkor kizárták a Politikai Irodából – a szerk.

1939: véget ért a spanyol polgárháború

„Az USA spanyolországi követe, Claude Gernade Bowers¹¹ az USA volt németországi követének, William Edward Dodd-nak írott leveléből.

Saint-Jean-de-Luz¹², 1938. nov. 3.

Kedves Dodd! A müncheni béke egyetlen éjszaka alatt szánalmas, másodosztályú hatalom helyzetébe taszította Franciaországot, megfosztva azt gondosan ápol barátoktól és a köztisztelettől, Angliára pedig olyan megsemmisítő csapást mért, amilyen az utóbbi 200 évben nem sújtotta. Chamberlaint másfél évszázada az ilyen békéért a Towerbe zárták volna, Daladier-ét pedig guillotinnal végezték volna ki. Torkig vagyok a vörös kommunista fenyegetésről szóló mítoszokkal. Talán még a hülyék is felfoghatnák, hogy már 1935 óta a világméretű fasiszta terjeszkedés sürűjében vagyunk? Figyeltem az oroszokat a Népszövetségben és a Benemavatkozási Bizottságban¹³, és ingadozás nélkül mondhatom, hogy Litvinov az egyetlen külügyminiszter, aki az elementáris becsület nyelvéen beszél. A „kommunista veszély” a sarkunkra lép!

De hiszen éppen a fasiszta Japán igyekszik fegyverrel szétzúzni Kínát, a fasiszta Németország fegyverrel megerőszkolta Ausztriát, a fasiszta Olaszország fegyverrel lopta el Abesszíniát; a fasiszta Németország és Olaszország és a profasiszta nézetű Chamberlain ugyanezt tették

München, 1938. szeptember:
Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini, Ciano

¹¹ Claude Gernade Bowers (1878 -1958) az USA nagykövete Spanyolországban a polgárháború idején – a köztársaságiakkal rokonszenvezett, 1939. februárjában visszatért az USA-ba.

¹² Bowers levelét a spanyol-francia határ francia oldalán levő városkából írta, ahonnan az eseményeket követte.

¹³ A Benamavatkozási Bizottság (International Committee for the Application of the Agreement regarding Non-Intervention in Spain) 1936 szeptemberében alakult 27 ország, a meghatározó hatalmak - brit, francia, szovjet, olasz és német részvételével, hogy megakadályozza idegen csapatok és fegyverek küldését Spanyolországba.

Spanyolországgal, ahol még most is fegyverrel a kézben működnek. És mit tett Oroszország?

Önnek teljesen igaza van a fasiszta veszélyt illetően nálunk, otthon. Én sok amerikai látok, akik itt és Biarritzban¹⁴ élnek az osztalékukból és nyíltan fasiszták. Sajnálom a Népszövetséget. Ez már nem Wilson elnök szövetsége. Teljesen megbukott, mert a chamberlaini Anglia tulajdona lett. Franciaország elősegítette a Népszövetség csődjét, de erre Chamberlain kényszerítette, mint ismeretem szerint ez a spanyol esetben is történt. Üdvözetem és legjobb kívánságaim. Őszinte híve Claude Bowers.”

Forrás: US Library of Congress. Manuscript Division. Dodd's Papers Box 56. <http://lcweb2.loc.gov/service/mss/eadxmlmss/eadpdfmss/2011/ms011001.pdf>

Utóhang: A müncheni egyezmény után *Chamberlain* hasonló, általa kedvezőnek ítélt megoldást javasolt Spanyolország számára a csapatok kivonásáról. Ehhez *Mussolinivel* kötött megállapodást, mellőzve a Népszövetséget és a Leszerelési Bizottságot. Nagy-Britannia és Franciaország már egy hónappal a harcok befejeződése, 1939. március 31 előtt, február 27-én elismerte a köztársaság ellen fellázadt tábornok, *Francisco Franco* kormányát.

Fordította és jegyzetelte: *Székely Gábor*

¹⁴ Francia luxus üdülőváros Dél-Franciaországban.

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

Az Évkönyvben első ízben közlünk írásokat a magyarországi szakszervezeti mozgalomról. A 2018 decemberében és 2019 januárjában történtek jelentősége túlnőtt határainkon, a követelések közvetlenül csatlakoztak – bár ezt nem hangsúlyozták – a nemzetközi szakszervezeti mozgalom világméretű kampányához.

A nemzetközi szakszervezeti mozgalom figyelmének a középpontjában 2018-ban a *munkajog és a természetvédelem állt*. Ennek jegyében rendezték meg szeptemberben világszerte a *szolidaritás hetét* (It takes roots: Solutions to Solidarity – Sol2Sol).

A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (International Trade Union Confederation – ITUC) kezdeményezésére 2018. október 7-én, 11. alkalommal tüntettek a szakszervezetek világszerte a „*Tisztességes Munka Napján*” – a jelszó ez alkalommal az egyre romló munkafeltételek megváltoztatását követelték: „Változzanak a szabályok!”

Az ITUC 4., 2018. december 2-án, mintegy 1200 küldött részvételével megnyílt kongresszuson öt „*sürgős*” *határozatot* fogadtak el: a kolumbiai emberi jogokról és a békéről; az iráni munkások és tanulók melletti szolidaritásról; a magyarországi munkajogi változtatásról; a kazahsztáni munkatörvényről és szolidaritásról a független szakszervezetekkel; valamint tiltakozást a bebörtönzött volt brazil elnök, Lula da Silva kiszabadításáért.

A magyar Munkatörvénykönyv módosítása ellen elfogadott tiltakozás dokumentumait bevezető sorok a következők voltak: „Az ITUC szolidaritási levelet hozott nyilvánosságra a magyarországi szakszervezetek támogatására. Az ITUC szervezeteinek 4. világkongresszusán sürgősségi állásfoglalást fogadtak el a magyar munkajogi reformokról. Ez a következő linkről érhető el:

perc.ituc-csi.org/4-th-ITUC-Congress-adopted-resolution-on-Labour-Law-Reforms-in-Hungary

Írd alá a petíciót a törvény visszavonása érdekében:

www.labourstartcampaigns.net/show_campaign.cgi?c=3982

Az ITUC nemzetközi tiltakozó akciót indított az interneten, amelynek aláírá-

sait el kívánják küldeni a világ döntéshozónak, kormányainak. Az akció jelszava: 'Vessünk véget mindörökre a modern rabszolgaságnak!'

MAKE A STAND TO END MODERN SLAVERY

25 million people in forced labour. \$150 billion in illegal profits. Support the international treaty to help end modern slavery for good.

25 millió ember végez kényszerszermunkát. 150 milliárd dollár az illegális profit. Támogasd a nemzetközi egyezményt, amely véget mindörökre a modern rabszolgaságnak.

Forrás: <http://50forfreedom.org/?lang=en>

Magyarország

2018. december 6-án a bértárgyalásokon nem jött létre megállapodás a munkáltatók és a munkavállalók között. A munkáltatók nem akartak vagy nem tudtak elmozdulni a két számjegyű emelés felé, a szakszervezetek meg nem engedhettek a követelésükből. Az munkaadók a magas adókra hivatkozhattak, a szakszervezetek a térségben is az egyik legalacsonyabb bérszínvonalra. A kormány nem vett részt a folyamatban. A Versenyszféra és a Kormány Állandó Konzultációs Fóruma (VKF) ülésén a munkáltatók 8%-os emelést ajánlottak a minimálbérré, a bérminimumra, illetve az általános bérajánlásra 2019-re és 2020-ra is. A szakszervezetek viszont ragaszkodtak a 10% feletti, a minimálbérnél 13 %-os, a bérminimumnál 15%-os emeléshez. Nem sikerült megállapodni.

A kormány újabb lépése volt, hogy 2018. november 20-án a kormánypárt képviselői egyéni javaslatként, minden egyeztetés nélkül benyújtotta, majd december 12-én botrányos körülmények között a parlamentben megszavaztatta a Munka Törvénykönyvének módosítását. E szerint 2019. január 1-től kezdve éves 400 óra túlórákeretre, és akár hároméves elszámolási időszak bevezetésére is lehetősége van a munkáltatónak – vagyis a túlóráért járó bért akár három évig nem juthat hozzá a munkavállaló. E mellett törvény munkaidő beosztást érintő rendelkezése lehetővé teszi, hogy a munkavállalók egyáltalán ne kapjanak bérpótlékot a munkaidő-beosztástól eltérő rendkívüli munkaidőre.

A törvény elutasíthatósága hatalmas, a közvélemény kutatások szerint a mun-

2018. december 8-án több mint 10 000 dolgozó tüntetett a Parlament előtt, ahol a Vasas szakszervezet képviselője felolvasta a tüntetőkkel szolidáris külföldi szakszervezetek üzenetét.

2019. január 5-én újabb, a decemberinél is nagyobb tömegtüntetés volt Budapesten, s tüntetések sora ismét a vidéki városokban. A tüntetéseket felpályás útlezárások kísérték. A tüntetések a követelések nem teljesítése esetére általános sztrájkot helyeztek kilátásba: „Álljon le az ország!”

A vasas szakszervezet felvonulói az Andrássy úton

kaképes korú lakosság 83%-a nem ért egyet a törvénnyel.

E két esemény mozgatta meg a szakszervezeteket és a hozzájuk csatlakozott ellenzéki pártokat és civil szervezeteket.

A Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség üzenete

Szakszervezeti tiltakozás a magyarországi „rabszolgatörvény” ellen (Trade Unions Ramp Up Opposition to Hungary’s ‘Slave Law’)

Tízezrek foglalták el az utcákat tiltakozva az új törvény ellen, amely drasztikus feltételekkel sújtotta a dolgozókat Magyarországon. A felháborodást kiváltó törvény a túlórák limitjét évi 400 órára emeli, ami sérti az Európai Unió munkaidő irányelveit.

International Trade Union Confederation
4th WORLD CONGRESS
Copenhagen, Denmark, 2-7 December 201

Határozat a magyarországi munkajogi változtatásról
(Resolution on the Labour law reforms in Hungary)

Az ITUC negyedik kongresszusa, amely 2018. december 2. és 7. között került megrendezésre Koppenhágában, tájékoztatást kapott a munkajogi kódex (a munka törvénykönyve) tervezett magyarországi módosításáról.

A versenyképesség javítása nem alapulhat a munkavállalók helyzetének romlásán és jogaik korlátozásán - sem Magyarországon, sem az Európai Unió más országaiban, vagy a világ bármely más részén.

163 ország 331 szervezete 207 millió munkavállalója nevében az ITUC ellenzi a benyújtott FIDESZ módosítás tervezetét, amely évente 400 órára kívánja növelni a túlóra küszöbértéket, és meghosszabbítani a túlórák kiegyenlítésének időtartamát 12-ről 36 órára. A túlórákra vonatkozó pénzügyi ellentételezés csak három év múltán következhet be.

Az ITUC 4. kongresszusának küldöttei támogatják a magyar munkavállalók tiltakozását, amely december 8-án kerül megrendezésre Magyarország utcáin, és felszólítja a magyar kormányt, hogy vonja vissza a törvényjavaslatot, mivel az aláássa a nemzeti általános gyakorlatot és sérti az EU munkaidő-irányelveinek minimális követelményeit.

2018. december 7.

Forrás: <https://www.ituc-csi.org/Unions-Oppose-Hungary-Slave-Law?lang=en>

ÉLETUTAK

Évkönyvünk 2017-ben és 2018-ban három pótolhatatlan alkotóját, a Nemzetközi tanácsadó testület két tagját veszítette el: a japán Narihito Itot (1917-ben), és a múlt évben Claudie Weilt. Ez Évkönyvünk első száma, amely nem viseli magán a kitűnő szerkesztő Harsányi Iván gondoskodását – neki dedikáltuk az Évkönyv 2018-as számát. E számunk Életrajz rovatának két első helyén Claudie-ról és Itoról emlékezünk.

Claudie Weill (1942–2018)

Claudie Évkönyvünk Nemzetközi tanácsadó testületének tagja és állandó szerzőnk fő témája a nemzetközi munkásmozgalom európai története, a német és az orosz munkásmozgalom volt. A legismertebb Rosa Luxemburg kutatók egyikeként tartották számon. Az Évkönyvvel kapcsolatunkat vele Jemnitz János ápolta. A személyes találkoztunk évente Linzben, a Munkásmozgalom Történészek Nemzetközi Konferenciáján. Mindig élményt jelentett számunkra is életvidám nevetése, közvetlen modora. Erős hangja nem csak az előadó pulpitusról, de a terített asztal mellől is elérte hallgatóit. Tiszteltük és szerettük.

*Életútjáról **Bruno Groppo**,¹ régi barátunk tollából közlünk megemlékezést.*

Claudie Weil Lionban született a náci megszállás idején, s egy protestáns család bujtatta több zsidó gyermekkel együtt az azóta emlékhelyként is tisztelt, akkor 5000 lakosú faluban, Le Chambon-sur-Lignon-ban.²

¹ Bruno Groppo francia történész, egyetemi tanár (Université de Paris I / Centre National de la Recherche Scientifique)

² <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/le-chambon-sur-lignon>

Tanulmányait Párizsban végezte, német és orosz szakon – mindkét nyelvet anyanyelvi szinten sajátította el. Specializációja az európai szocialista- és diákmozgalmak társadalom- és politikatörténete volt. Két könyvet publikált ebből a témakörből: *Az orosz marxisták és a német szociáldemokrácia 1898-1904* (*Marxistes russes et social-démocratie allemande 1898-1904*, Paris, Maspero, 1977) és az *Orosz egyetemisták Németországban, 1900-1914* (*Étudiants russes en Allemagne: 1900-1914*, Paris, L'Harmattan, 1996). Párizsban Georges Haupt mellett kapott helyet az École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) intézetben, ahol a Michaël Werner vezette jelenkor történeti csoport kutatója lett.

Ekkoriban kezdett el foglalkozni Rosa Luxemburg elméletével és politikai gyakorlatával. Weill lefordította franciára Luxemburg politikai írásait, amelyek életének utolsó két évében keletkeztek. Népszerűsítette gondolatait Franciaországban: *Rosa Luxemburg, Művei II. Politikai írások 1917-1918* (*Euvres II. Oeuvres politiques 1917-1918*, Paris, Maspero, 1971). Weill publikálta francia nyelven Luxemburg levelezését: *Éljen a harc! Levelezés 1891-1914* (*Vive la lutte! Correspondance 1891-1914*, Paris, Maspero, 1975), valamint a levelezés következő kötetét, amely az 1914-1919 közötti dokumentumokat tartalmazta. Weil a kötet címének Luxemburg utolsó, a meggyilkolását megelőző napon a Die Rothe Fahne-ban megjelent írásának záró sorát választotta: *Voltam, vagyok, leszek!* (*J'étais, je suis, je serai!* Correspondance 1914-1919, Paris, Maspero, 1977). Publikált Franciaországban addig kevésbé ismert írásokat is, mint a *Nemzeti kérdés és az autonómia* (*La question nationale et l'autonomie*, Paris, Le Temps des Cerises, 2001).

Weil utolsó munkája a német forradalomról szóló összeállítás volt, amelynek címe *Rosa Luxemburg: Árnyék és fény* (*Rosa Luxemburg: ombre et lumière*, Paris, Le Temps des Cerises, 2009).

Weil kutatásainak másik sarkalatos témája a nemzeti kérdés volt; vizsgálta a marxizmuson és a baloldali mozgalmakon belül 1914 előtt zajló vitákat: *Marxisták és a nemzeti kérdés 1848-1914* (*Les marxistes et la question nationale, 1848-1914*, Paris, Maspero, 1974) - Georges Haupttal és Michael Löwyvel közösen. Weil mindennek előtt Otto Bauer és más ausztro-marxista teoretikusok munkáinak ismertetésével járult hozzá a nemzetiségi kérdéshöz Franciaországban is folyó vitákhoz.

Claudie Weill foglalkozott a Bund, Litvánia és Lengyelország Általános Zsidó Szövetségével, szélesebben a szocializmus és a judaizmus kapcsolatával Oroszországban - *A kozmopoliták: szocializmus és judaizmus Oroszországban 1897-1917* (*Les cosmopolites: socialisme et judaïsme en Russie, 1897-1917*, Paris, Syllepse, 2004). Vizsgálta a nemzetek közötti kapcsolatokról a II. Internacionáléban keletkezett értelmezéseket és vitákat (*L'Internationale et l'autre: les relations inter-ethniques dans la IIe Internationale: discussions et débats*, Paris, Arcantère, 1987).

Köszönhetően széles érdeklődési körének és alapos tudásának egy sor európai ország szocialista mozgalmáról (Németország, Ausztria, Oroszország, Lengyelország) írt elemzéseket, ebben is különbözött a francia társadalom-történészek többségétől. Felfogásában, szemléletében közel került a „kozopolita” társadalom-történész Georges *Haupt*hoz, akivel szoros munkakapcsolata volt. Történészként nagy szenvedéllyel fordult az „eretnek” és disszidens személyiségek felé, akik korán felkeltették érdeklődését, s kikre kutatómunkájának javát szentelte.

Munkásságának jelentős részét képezték a tudományos folyóiratokban megjelent írásai, különösen a *L'Homme et la société* and *Matériaux pour l'histoire de notre temps* folyóiratban publikálta rendszeresen.

Szinte minden évben megjelent Linzben az ITH éves konferenciáin. E konferenciák a hidegháború időszakában a keleti és nyugati társadalom-történészek találkozó helye volt. Claudie Weill széles tudományos és baráti kapcsolatokat ápol a Közép- és Kelet-Európa történészeivel, valamint a Rosa Luxemburg kutatókkal Japánban és más országokban.

Sokan közülünk az ITH-ban és más kutatók is csak egyet tudunk érteni Michael Löwy szavaival, aki Claudie Weilre emlékezve írta (Médiapart, 14 October 2018): “Mi szeretett barátot veszítettünk el, a nemzetközi szocializmus kutatóinak közössége az elkötelezett kutatót, és érzékeny embert.”

Forrás: www.ith.or.at

Székely Gábor

Narihiko Ito (1931 - 2017)

2017. november 29-én 86 éves korában hunyt el Narihiko Ito, a tokiói Chuô Egyetem Társadalomtudományi Karának professzora, a Nemzetközi Rosa Luxemburg Társaság alapítója és tiszteletbeli elnöke. Évkönyvünk Nemzetközi tanácsadó testületének tagja.

Narihiko Ito tisztelt tudós volt Ázsia szerte, természetesen különösen Japánban, Koreában és Kínában, aki a békéért, a népek közötti megbékélésért dolgozott. Ismert volt Európában is, elsősorban a német nyelvterületen – több német, osztrák és svájci városban, egyetemen tartott előadásokat, volt vendégprofesszor.

Narihiko Ito 1931-ben született Kamakura régi birodalmi fővárosában, melyről szívesen mesélt, ha kérdeztük. Az Évkönyv szerkesztői közül különösen a nem-

zetközi kapcsolatokat ápoló *Jemnitz Jánossal* levelezett, konzultált. Írásai Rosa Luxemburgról figyelemre méltóak voltak, örömmel közzétük az Évkönyvben.

Kapcsolatunk az 1970-es évekre nyúlik vissza, amikor Linzben, az ITH éves konferenciáján kaptunk hírt a Rosa Luxemburg Társaság alakulásáról, amelynek egyik kezdeményezője éppen Narihiko volt. Vele, mi magyar történészek Linzben találkoztunk, ismertük meg szerény és csendes, de határozott személyiségét. A fő téma itt is természetesen Rosa Luxemburg volt. Ito – mert a történész társadalomban így, keresztnévén szólították – beszélt terveiről, a konferenciáról, s min-

denek előtt a Rosa Luxemburg Társaságról. Fontosnak tartotta, hogy valamilyen átfogó kép alakuljon ki Luxemburgról, része legyen a tudományos diskurzusnak Keleten és Nyugaton egyaránt. Erről és írásairól szoltak életútjának ismertetői az ITH honlapján, valamint részletesebben a Rosa Luxemburg blog bejegyzésükben *Szél György* és *Ottokar Luban* klaviatúrájukkal.³

Amit viszont kevesen tudnak, Ito nem csak Varsóban dolgozott, s ismerkedett meg a jeles Luxemburg kutató *Feliks Tychel*,⁴ hanem 1971-ben Budapesten is járt. Egyik fő célja az volt, hogy konzultálhasson *Lukács Györggyel* – amint arról írt, dokumentumként alább közölt, 1971. március 5-i, még Varsóban kelt levelében. Lukács válaszolt Itonak – levelét szintén közöljük –, de nem volt bizonyos abban, hogy a kért időpontban Budapesten lesz. (A folytatásról eddig nem sikerült részleteket találnunk, de nagy valószínűséggel a találkozásra nem került sor.)

Amit hozzátehetek egy apróság, annak kapcsán, hogy Ito egyike volt azoknak, aki elsőnek vetették latba nem kis tekintélyüket a Távol-Keletet ma is feszítő ellentétek tompítására. Sőt, Ito nem csak általában, hanem a japán-kínai, a két Korea közötti kapcsolatok normalizálódásában is vállalt szerepet. Erről beszélgettünk Linzben, az általam kutatott nemzetközi békeszervezetek, azok két világháború közötti Kínával és Japánnal kapcsolatos akciói kapcsán. Itonak ez nem volt szakterülete, de egyetértett azzal, hogy az e korban elkövetett embertelen japán háborús bűntettekkel éppúgy szembe kell nézni, mint a német forradalmat

³ <https://rosaluxemburgblog.wordpress.com/2017/12/11/obituary-professor-narihiko-ito-2031-2017-founder-and-honorable-chairman-of-the-international-rosa-luxemburg-society/> (2018. 12. 12.)

⁴ Feliks Tych életútját ismertetjük az Évkönyv 2018-as számában (268-271), s jelen kötetünkben is szoltunk róla, Luxemburg rovatunkban.

elfojtó, Rosa Luxemburg haláláért felelős militarizmus, majd a náciizmus tömeggyilkosságaival. Nemkülönbén a szocializmusra hivatkozó sztálini terrorral, amellyel szemben Luxemburg szocializmus képének felmutatása szintén jelenthet továbblépést. Valami ilyesmiről beszélgettünk a 90-es évek elején.

Később, az ezredfordulót követően Ito a Közel-Keleten is szerepet vállalt – nem sok sikerrel, de megpróbálta: előbb Afganisztánban, majd Irakban volt egyik felelőse a Nemzetközi Büntető Bíróságnak (International Criminal Tribunal), de hallatta hangját a végelláthatatlan palesztin-zsidó konfliktusban is. E területen fő tevékenysége azonban hazája szélesebb térsége volt.

Nem kétséges, hogy a Luxemburg életmű tudományos gondozása után a leg-sikeresebb kezdeményezése, politikai akciója a 2010-ben, a Korea japáni annexiójának 100. évfordulóján Tokióban mintegy ezer fő részvételével megtartott kongresszus volt. Ez szembement a japán militarizmussal, a térség fegyverkezésével, a két Korea közeledését sürgette, jelentősen hozzájárulva az azóta lezajlott kedvező folyamatokhoz.

Dokumentumok

*Narihiko Ito levele
Lukács Györgynek*

Prof. Narihiko Ito
Universität Chuo, Tokio

Warszawa, 5, März 1971.

Herr Dr. Georg Lukács
Budapest V. Belgrad RKP. 2.
V.em. 5.

Igen tisztel Herr Dr.

Más postával elküldtem Önnek két könyvemet. E könyvek fordításai az Ön „Történelmi regény” és „Blum-tézisek” munkájának.

Most Varsóban vagyok a Párttörténeti Intézetben, Rosa Luxemburg dokumentumait és anyagait kutatom.

Mióta kutatómunkámat végzem, immár mintegy húsz éve, a legtöbb művét elolvastam és nagy hatással voltak rám. Japánban évek óta az irodalom-elmélet területét művelem, tanulmányoztam a marxizmus eszmetörténetét. Elméleti munkásságom, amelyre Ön nagy hatással van, a szépirodalom és a történelem területe, különösen Rosa Luxemburg elmélete és gyakorlata.

Most olvastam az ön előszavát a „Történelem és osztálytudat” legújabb kiadásához, és lennének kérdéseim.

Március 28-ig vagyok Varsóban, ezt követően Budapestre utazom, hogy meglátogassam Önt és feltehessek kérdéseket. Nagy öröm lenne számomra, ha láthatnám Önt Budapesten. Meglátogathatnám Önt Budapesten március 29-én délután 2 órakor?

A legjobb kívánságokkal és üdvözlettel,
az Ön Narihiko Itoja

Forrás: MTA Fil. Int. Lukács Arch. <http://real-ms.mtak.hu/18957/>

Lukács György válaszlevele

10/3/1971.

Tisztelt Narihiko Ito Professzor Úr!

Szívből köszönöm március 5-én kelt kedves levelét, valamint a két japán fordítást, amit megküldött. Nagyon érdekelne, hogy mely írásaimat tartalmazza a „Blum-tézisek” kötet.

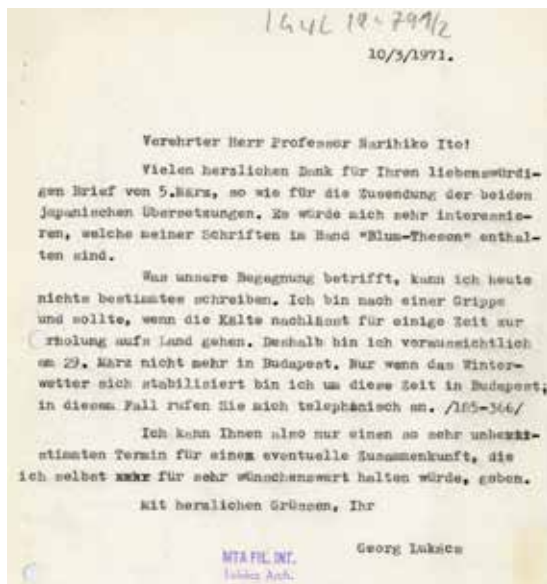
Ami találkozónkat illeti, ma semmi bizonyosat nem írhatok. Túl vagyok egy náthán, s ha a hideg alábbhagy egy időre vidékre megyek pihenni. Így előrelát-

hatóan március 29-én nem leszek Budapesten. Csak ha a télies időjárás tovább tart, akkor leszek Budapesten, ebben az esetben hívjon fel telefonon. (185-366)

Magam is igen kíváncsún tartanám találkozásunkat, de csak igen bizonytalan terminust adhatok Önnek.

Szívélyes üdvözetlem,
Lukács György

Forrás: MTA Fil. Int. Lukács Arch. <http://real-ms.mtak.hu/18957/>

Winfried R. Garscha

Hans Hauptmann (1943-2018)

Hans Hauptmann 1969-től, a linzi Johannes Kepler Egyetemen eltöltött években egyike volt a Munkásmozgalom Történészek Nemzetközi Konferenciáját (ITH) szervező team„pilléreinek”. Hauptmann bécsi munkáscsaládban született. 1945 áprilisában, Bécs felszabadításakor a szovjet katonai parancsnokság édesapját, Rudolf Hauptmant nevezte ki Bécs rendőrpáncsnokának („Polizeilicher Hilfsdienst”). Az 1970-es évektől édesanyja, Leopoldine önkéntes munkatárs volt az Osztrák Ellenállás Dokumentációs Központban (Documentation Centre of Austrian Resistance – DÖW).

Hauptmann 1966-1968 között történelem és germán filológiát tanult a Bécsi Egyetemen, eközben maga is a néhány évvel korábban létrehozott DÖW önkéntes munkatársa lett, részt vett a könyvtár kialakításában.

Hauptmann disszertációját a radikális baloldali mozgalmak és Német-Ausztria Kommunista Pártjáról készítette, a dolgozatot 1971-ben publikálta „Az elveszett Tanácsköztársaság” címmel (*Die verlorene Räterepublik. Am Beispiel der Kommunistischen Partei Deutschösterreichs*. Europa Verlag, Wien/Frankfurt/Zürich, 1971). 1969-ben Karl R. Stadler, a linzi egyetem professzora meghívta a Johannes Kepler Egyetem újonnan létesített Modern és Jelenkori Történelem intézetébe. Egyetemi oktatómunkája mellett részt vett a

Ludwig Boltzmann Intézet Munkásmozgalom Történeti Intézetének programjában. Ebben az időben az intézet gondoskodott az ITH konferenciái jegyzőkönyveinek szerkesztett változatának kiadásáról. Ettől kezdve Hauptmann maga is részt vett ebben a munkában, nemkülönben a konferenciák szervezésében.

Hauptmann az osztrák kommunista párt tagja volt. Az ellene indított támadások ellenére kapott helyet a linzi egyetemen, s kezdhette meg tudományos munkásságát. Több publikáció után habilitált, írásai jó részében az osztrák munkásmozgalom történetével foglalkozott. Dolgozta az osztrák tanácsmozgalom történetéről (*Geschichte der Rätebewegung in Österreich 1918–1924*. Europa Verlag, Wien/Zürich 1987.) ma is a standard munkák közé tartozik.

1988-ban adjunktusi, majd 1997-ben docensi megbízatást kapott, egyben 1996–1998-ban, majd 2000–2005-ben a linzi egyetem Modern és Jelenkori tanácskének volt vezetője.

Hauptmann az egyetem mellett is jelentős közéleti személyiség volt. Tagja volt az osztrák KP Történelmi Bizottságának, alapító tagja volt az Alfred Klahr⁵ Társaságnak, amelyet a KP levéltárának gondozására hoztak létre.

2005-ben ment nyugdíjba, ezt követően is számos publikációja jelent meg. 70. születésnapjára emlékkötetet állítottak össze tiszteletére, amelyben tisztelői az osztrák munkásmozgalom történetének fejezeteivel foglalkoztak. („Geschichtsschreibung

Hans Hauptmann

⁵ Alfred Klahr (1904–1944) az osztrák kommunista ellenállási mozgalom résztvevője, Auswtzából sikerült megszöknie, hogy kapcsolatot létesítsen a lengyel ellenállással, de Varsó előtt elfogták és agyonlőtték – szerk.

als herrschaftskritische Aufgabe: Beiträge zur ArbeiterInnenbewegung, Justizgeschichte und österreichischen Geschichte im 20. Jahrhundert” (“Historiography as Critique of Domination: Contributions on the Labour Movement, Judicial History and Austrian History in the 20th Century”). A kötetet felesége Claudia Kuretsidis-Haider és Manfred Mugrauer szerkesztette.

Fordította: Székely Gábor

J. Nagy László

Samir Amin (1931-2018)

Gyászolják szerte a világban, főként a Dél országában. Különösen Szenegálban, ahol több évtizedet töltött, s amely szinte otthonává vált. „Egy baoba dőlt ki” – írta róla halála hírére Saliou Sy, az afrikai ország neves történésze. (A hosszú életű és szárazságtűrő baoba –majomkenyérfa– Szenegál szimbóluma, az ország címerében is megtalálható.) Samir Amin a globalizálódott világkapitalizmus kérlelhetetlen kritikusa, a fiatal afroázsiai államok, a társadalmi igazságosság védelmezője volt. Ezért is tisztelik szerte a világban.

Samir Amin, közgazdász, politikus, aktív altermondialista, a szociális világfórum egyik létrehozója, Kairóban született. Progresszív nacionalista szülei –apja egyiptomi, anyja francia– orvosok voltak, a fővárosban, illetve Port Saidban praktizáltak. Fiuk a főváros francia iskolájában érettségizett 1947-ben. Még ugyanabban az évben Párizsba ment, s a jó hírű IV. Henrik Líceumban folytatta tanulmányait, s két évvel később itt is sikeres érettségi vizsgát tett. 1957-ig tartó párizsi tartózkodása alatt három felsőfokú diplomát szerzett: politikatudományból (1952), statisztikából (1955) és közgazdaságtudományból (1957).

A francia fővárosban került kapcsolatba a kommunista mozgalommal, a francia párt számára fordította az egyiptomi kommunista párt(ok) dokumentumait. Ő maga 1952-ben csatlakozott a hazai kommunisták radikálisabb csoportjához, a Rajához (Zászló). Ez a csoport, szemben a tisztikarban is nagyobb befolyású Hadetovál (Demokratikus Mozgalom a Nemzeti Felszabadulásáért), nem támogatta a Szabad Tisztek 1952. júliusi hatalomátvételét. Az új rezsimet antidemokratikusnak és Nyugat-barátnak minősítette. 1956 után enyhült a bírálata a Nasszer-rendszerrel szemben, de sohasem szűnt meg. A rendszernek a „bandungi szellem” (pozitív semlegesség) által uralt, 1957-1967 közötti szakaszát ítélte pozitívabbnak. Bírálata összefonódott a szovjet szocializmusnak a maoizmustól sem teljesen idegen kritikájával, ám sohasem lett szovjetellenes.

Különösen keményen bírálta az egyiptomi kommunistáknak azt a szovjet nyomásra hozott döntését, hogy pártjukat felosztatják, s egyénenként belépnek a Nasszer alapította Szocialista Unióba. Azt remélték, hogy így hatékonyabban erősíthetik a szocializmus felé vezető „nem kapitalista” utat. (Ugyanígy tettek az algériai kommunisták is. Ők a Nemzeti Felszabadítási Frontba léptek be.)

Samir Amin 1957 és 1960 között szülőhazájában a gazdasági tervezés területén az állami adminisztrációban helyezkedett el. 1960-1962 között az antiimperialista elkötelezettségű Modibo Keita vezette Maliban a kormány tanácsadója volt, majd a szenegáli főváros, Dakar egyetemén oktatott. 1967-ben az ENSZ által a gazdasági tervezés területén ugyanitt létrehozott pánafrikai intézet, az IDEP (Institut africain de développement économique et de planification) munkatársaként, 1970 és 1980 között pedig az igazgatójaként dolgozott. Alapítója lett a kritikus értelmiségieket tömörítő Harmadik Világ Fórumnak (1975), majd a tőkés hatalmasságok davosi találkozójára válaszul létrehozott Szociális Világforumnak (2001).

A gyakorlatban, de egyre szaporodó elméleti munkáiban is azt kereste, hogy a mind gyorsabb ütemben globalizálódó kapitalizmus keretei között a gyarmati elnyomás

alól felszabadult fiatal államok hogyan tudnának nemzeti szuverenitásukat erősítő gazdaságfejlesztési programot megvalósítani, s nem a nemzetközi tőke és intézményei által diktált ún. strukturális kiigazítás projektet követni. Erről a problémáról írott könyvei közül is kiemelkedik az 1973-ban megjelent *Egyenlőtlenség*, amely egyszeriben nemzetközi hírvé tette, s az 1970-80-as években

Magyar delegáció a Szociális Világforum megmozdulásán Németországban – a kapitalizmus alternatívája

Wallernseinnel és másokkal a világrendszer-elmélet egyik kidolgozója, elmélyítője és kombattáns képviselője lett. (Írásai magyarul az *Eszméletben* és a *Fejlődés-tanulmányokban* jelentek meg.)

Magyarországon kétszer fordult meg. 1949-ben – egyetlen egyiptomiként – részt vett a Budapesten rendezett Világifjúsági Találkozón. Jól érezte magát a magyar fővárosban, de a politikai légkörtől nem volt elragadtatva: sok volt a taps az előadások után, a szabad vita viszont elmaradt. Másodszor a „reálisan létező szocializmus” (amit nem tartott szocializmusnak) összeomlását követően, 1991-ben érkezett hazánkba (egy konferencián vett részt). Úgy látta, hogy az emberek, beleértve a (volt) kommunista pártok vezetőit is, illúzióban ringatják magukat: hisznek abban, hogy belátható időn belül eléri a nyugat-európai életszínvonalat. „De nagyszerű emberekkel is találkoztam” – írta visszaemlékezéseiben. Név szerint is említette Marton Imrét, Szentes Tamást, akit a „valóban létező szocializmus” legjobb elemzőjének tartott a világon. Utalva az *Eszmélet* c. folyóiratra és szerkesztőire megállapította, hogy „a baloldal él még Magyarországon”. Ám azt is észrevette, hogy az ancien régime számos közgazdásza köpönyeget váltott, és a Világbank tömjénezése közepette folytatja karrierjét.

A rendszerváltást, a Szovjetunió felbomlását nem tartotta elkerülhetetlennek. Bekövetkezéséért az uralkodó kommunista pártokat tartotta felelősnek, elsősorban a szovjet pártot, mert depolitizálta a népet, nem készítette fel a világkapitalizmus kihívásaira. A szovjet összeomlás nem szolgált mást, mint az amerikai hegemonia megerősödését, megnyitotta Kelet-Európát a nyugati monopóliumok expanziója előtt. Másként szólva: Kelet-Európát egyfajta Latin-Amerikává alakította át, a nyugat-európai kapitalista centrum, elsősorban Németország számára. „A demokráciáról szóló beszéd nem más, mint szemfényvesztés, porhintés” – írta visszaemlékezéseiben.

A nézeteit nem osztók is tisztelték, mert művei gondolkodásra ösztönöztek. Élete és munkássága modellként is szolgálhat: úgy tudta összeegyeztetni a tudományos tevékenységet és a politikai aktivitást, hogy mindkettő megmaradt a maga területén, nem rombolta, hanem táplálta egyik a másikat. Ez napjainkban nem gyakori jelenség.

Párizsban hunyt el 2018. augusztus 13-án. Hamvait a Père-Lachaise temetőben helyezték örök nyugalomra.

Egy független marxista emlékezései I. kötet

Források:

A Le Monde, a l'Humanité, a La Libération, az Al-Ahram Weekly, az El-Wattan, a Jeune Afrique és az Afrique-Asie 2018. augusztus 14-15. számai; Samir Amin: Mémoires. L'éveil du Sud. Paris: Les Indes Savantes, 2015.

Néhány fontosabb műve:

L'économie du Maghreb. 2 vol. Paris: Éditions de Minuit, 1966; L'eurocentrisme. Paris: Anthropos-Economica, 1988; Les enjeux stratégiques en Méditerranée. Paris: L'Harmattan, 1992; L'hégémonisme des États-Unis et l'effacement du projet européen. Paris, L'Harmattan, 2000; Sur la crise : Sortir de la crise du capitalisme ou sortir du capitalisme en crise. Paris: Le Temps des cerises, 2009; Le monde arabe dans la longue durée. Un printemps des peuples? APIC Dissonances, Alger, 2011.

Bebesi György

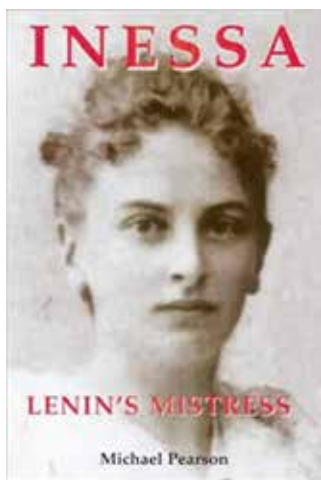
Inessa Armand (1874 - 1920) **– az elhallgatott forradalmárnő**

A Szovjetunió fennállása során voltak bizonyos kérdések, és bizonyos személyek, amelyekkel illetve akikkel nem foglalkozott a rendszer hivatalos történetírása. A forradalom szakralizált vezérének Leninnek a magánélete például a tabutémák közé tartozott, és a szovjet szakmunkák szemérmesen hallgattak életének egyes vonatkozásairól, miközben életútját, műveit, forradalomban játszott szerepét könyvtárnyi irodalom elemezte. Bőségesen szólt a korabeli hivatalos irodalom feleségének Krupszkajának a személyéről is, a forradalomban, és különösen az utána következő kulturális felzárkózásban játszott kiemelkedő teljesítményéről.

1991, az orosz rendszerváltás után felszabadult a kutatás, régi és új történet-szek hada vetette rá magát az eddig tabuként kezelt témákra. Lenin is teljesen új megítélés alá esett, néhány történész a kilengő inga logikájának megfelelően egyszerűen tömeggyilkosnak aposztrofálta a korábban mitizált bolsevik vezért, az árnyaltabban elemző munkák pedig egyszerűen feltették azokat a kérdéseket, amelyeket korábban nem volt illendő megfogalmazni. Így például, hogy Leninnek egész élete során magával hordott betegsége volt, hogy ereiben sok más mellett zsidó vér is csörgedezett, hogy neki és feleségének soha nem született gyere-

ke, és talán a leginkább közfigyelmet kapó új magánéleti szempont az volt, hogy Leninnek is volt szeretője, aki igen inspiratív módon volt jelen az életében. Inessa Armand egész gyengéd érzelmi megnyilvánulásokat váltott ki a bolsevik vezetőből, és akivel közel 2 évig párhuzamos kapcsolatot tartott fent felesége mellett. Egy szóval a józanabb megközelítésű írásokból kiderült, hogy a szociáldemokrata teoretikus is ember volt, akárcsak a nagy előd, Marx, emberi gyengéekkel, emberi esendőséggel, és egy rövid ideig vállaltan etikátlan magánélettel.

A kutatókat izgatta, hogy ki volt az a nő, ki volt az az asszony, aki kedvéért Lenin hajlandó volt megszegni saját elveit, és aki miatt házasságtörést követett el, így került az érdeklődés fókuszába Inessa Armand, a francia művészcsaládból származó okos és aktív forradalmárnő, akit sokáig csak „Lenin szeretőjének” aposztrofáltak, a „megértőbb” elemzések azonnal hozzátették, hogy egyúttal „Lenin múzsája” is volt. Ki is volt ez a valóban rendkívüli hölgy, hogy alakult az élete, hogy került kapcsolatba Leninnel, mi jellemezte viszonyukat, és milyen szerepet játszott a szociáldemokrata mozgalomban ez a korábbi történetírás által mellőzött, elfelejtett hölgy, erre próbálunk az alábbiakban tárgyilagosan és röviden választ keresni.

Inessa születéskori neve *Elisabeth Pécheux de Herbenville* volt, Párizsban látta meg napvilágot 1874. május 8-án (április 26-án a régi orosz naptár szerint). Édesapja Théodore Stéphane részben orosz származású volt, (ezért hívták a lányát oroszosan Inessa Stephanie-nek) és sikeres opera-énekes, édesanyja pedig angol származású komikus-színésznő, Nathalie Wild, Inessán kívül még két leánygyermekük született. Férje korai halála után Nathalie nem tudta egyedül állni gyerekei neveltetési költségeit, ezért a családban olyan döntés született, hogy Inessát nővérével együtt Moszkvába küldik a nagynénijéhez, aki zenetanárnő volt és francia nyelvórákat adott a gazdag kereskedő és textilgyáros Armand családnál.

Inessa tulajdonképpen itt nőtt fel, eközben tökéletesen megtanult oroszul, és itt ismerkedett meg már fiatal korában a szociáldemokrata és szociálforradalmár eszmékkel, és itt ismerte meg a családban későbbi férjét, Alexandr Armand-t is, akihez 1893. október 3-án feleségül is ment, nővére pedig a bátyjához, Nyikolaj Armandhoz ment nőül. Házasságuk termékeny volt, 4 gyermek született belőle: két fiú, Fedor és az apja után nevet kapó Alexandr, valamint két lány, Inna és Varvara. Az együtt töltött 9 év alatt Inessa tovább tanul-

mányozta a szociáldemokrata eszméket, és lelkes hívévé vált ennek a gondolkörnek, ugyancsak rajongva szerette Tolsztojt, akinek falta a műveit. Magánélete azonban több mint szokatlan módon alakult, szerelmes lett ugyanis sógorába, férje öccsébe, Vlagyimir Armandba, aki 9 évvel volt fiatalabb nála, kapcsolatuk kezdetén mindössze 18 éves. Férje véletlenül tudomást szerzett a viszonyról, és figyelmen kívül hagyva a közvéleményt meglepő nagyvonalúságot tanúsított. Ennek köszönhetően Inessa és Vlagyimir, akiknek eleinte Nápolyba kellett elutazniuk egy-egy rövidebb időszakra, hogy eltűnjenek a figyelő tekintetek elől, és zavartalanul élvezhessék egymás társaságát, már nyíltan felvállalták kapcsolatukat és összeköltöztek Moszkvában, 1903-ban Svájcban született meg fiuk Andrej. Inessa Vlagyimir hatására az eszerekhez közeledett, majd rövid ingadozás után a bolsevikok mellett kötelezte el magát, 1904-ben belépett az szociáldemokrata pártba. Illegális tevékenysége olyan intenzívvé vált, hogy már rendőrség látókörébe is bekerült. Inessa „elvtársnőt” 1905-ben tartóztatták le először „aktív forradalmi tevékenységért”, majd rövid idő múltán szabadon engedték. 1907-ben az Arhangelszki Kormányzóságba, Mezenybe száműzték, ahová új férje önként

Inessa Armand 1904-ben

követte. Innen 1908-ban sikerült Szentpétervárra szöknie, ahol az eszerek segítségével és hamis útlevéllel elutazott Svájcba. Férje időközben tuberkulózist kapott, és nem sokkal az alpesi országba érkezésük után elhunyt egy magánklinikán.

Férje halála után Inessa Brüsszelbe utazott, ahol beiratkozott egy szabadegyetemre, és egy év

alatt elvégezte egy komplett közgazdasági kurzus anyagát, és ebből oklevelet is szerzett. Tanulmányai alatt lakásában illegális eszer gyűlések zajlottak, fegyvereket rejtettek el, röpiratokat állítottak elő. Inessa személyiségével hamar kitűnt a forradalmár hölgyek közül. Egyrészt a korabeli fotókról is jól látható, mai szemmel is kiemelkedő dekoratív szépségével, másrészt eszével és határozottságával.

A század eleji korai feminizmus eszméi bővületében, és az illegalitás körülményei között, a mozgalom nőtagjai nem sokat adtak magukra. Nem ügyeltek különösebben öltözködésükre, nem használtak parfümöt, nem sminkelték magukat. A francia művészcsaládból származó Inessa ruháival, eleganciájával, szépségével a nőiességet jelentette a pártban, elvtársai mondták róla, hogy személyét bele kellene írni a marxista tankönyvekbe, „mert olyan nő, akiben tökéletesen megtestesül a tartalom és a forma egysége”.

Lenin valamikor 1909 végén vagy 1910 elején ismerkedett meg Inessával Párizsban, (egy másik verzió szerint Brüsszelben) és rá is mély benyomást gyakorolt a nő esze és szépsége. Egy francia elvtársa, Charles Rappoport⁶ jegyezte fel, hogyha egy társaságban voltak „Lenin nem tudta levenni a mongol szeméit erről a kis francia nőről”. Kapcsolatuk első két éve még tisztán baráti volt, kezdetének ezért sem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, sokáig egy kis párizsi kávézóban találkoztak és beszélgettek, elsősorban a forradalom ügyeiről. Armand a Propagandisták Pártiskolájában dolgozott, főként a francia munkások körében fejtek ki nagy aktivitást. Inessa fordította le Lenin munkáit franciára, így többek között a párt központi bizottságának anyagait. Maga is publikálni kezdett, 1912-ben közzétett egy brossúrát a „A nőkérdésről”, amelyben a házasságkötés intézménye ellen érvelt, a kapcsolatok szabadságát hirdette. Lenin egyre jobban Inessa hatása alá került, kapcsolatuk 1913-ra vált beteljesült szerelmi kapcsolattá, Lenin ekkor 43, Inessa pedig 39 éves volt. Armand későbbi leveleiben bevallotta, hogy már korábban szerelmes lett Leninbe, de nem vette magának a bátorságot, hogy felkeresse, vagy kezdeményezzen, később pedig attól tartott, hogy kapcsolatuk Krupszkaja előtt kiderül. Szeretett Lenin nyilvános előadásaira járni, mert, ahogy leveleiben írta, ilyenkor nemcsak a hangját hallotta, hanem mivel az előadásra figyelni kellett – legitim módon szabadon nézhette is. Lenin 1913-ra olyan szinten feledkezett bele ebbe a kapcsolatba, hogy ezidőtájt kelt levelében azt írta, hogy néha gyűlöli, amit csinál, feleslegesnek és értelmetlennek tartja az illegális mozgalmat, és legszívesebben hagyná a fenébe az egészet, és visszavonulna egy boldog, nyugodt magánéletbe. Lenin kifakadásait a kutatók egy része egyértelműen Inessa hatásának tudja be, ugyanakkor az árnyaltabb szakmai elemzés kimutatta, hogy ezidőtájt „„forradalmi apály” volt, a sztolipini reformok stabilizálták Oroszországot, és ekkoriban úgy látszott, hogy az akkori nemzedék életében már nem lesz mód arra, hogy megváltoztassák Oroszország társadalmi rendszerét, másrészt figyelembe kell venni, hogy Inessa maga is forradalmár volt.

Lenin szerelme ellenére kötődött feleségéhez Krupszkajához, aki hamarosan tudomást szerzett a kapcsolatáról. Nagyezsda Konysztanytinovna felajánlotta, hogy félreáll, de Lenin kérte, hogy maradjon, nem akart elszakadni tőle. Felesége

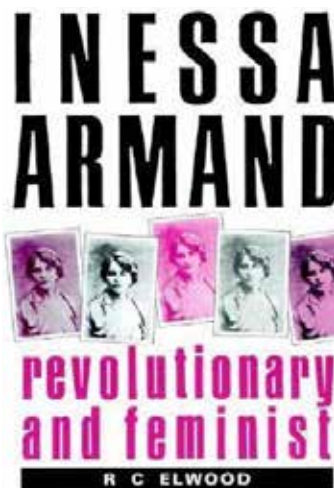
⁶ Rappoport életútját lásd Jemnitz János tollából Évkönyv 2006. 352-359.

megértését és nagyvonalúságát mutatja, hogy elfogadta férje érzéseit, és tartotta olyan fontosnak a forradalom ügyét, hogy eltűrte, tudomásul vette ezt a kapcsolatot, sőt egy levelében azt írta, hogy „a férje egészen biztosan nem lett volna képes beleszeretni egy olyan nőbe, aki nem társa a munkában is”. Túl ezen, munkatársai feljegyezték, hogy a későbbiek során a két forradalmárnő, a törvényes feleség és a szerető között kifejezetten baráti kapcsolat alakult ki. Lenin és Inessa szerelmi lángolása mintegy másfél évig tartott, Lenin ezalatt több ízben angol nyelven fejezte ki hódolatát az imádott hölgy iránt: „Oh I would like to kiss you a thousand times...” (szeretnélek 1000-szer megcsókolni) írta egyik levelében, és mivel a francia nő meglepően gyengéd érzelmi reakciókat tudott kiváltani belőle, sokan ezért is nevezik őt „Lenin múzsájának”. Mindazonáltal kapcsolatuk intimitása csak 1914 júliusáig tartott, utána ismét „csak” barátivá vált, mint ismeret-ségük első két évében.

Inessa 1912-ben illegálisan ismét Oroszországba utazott, ahol lebukott, az ősz és a telet börtönben töltötte, s csak 1913-ban szabadult óvadék fejében. Feltehetőleg a börtönben töltött időszak miatt, volt férjéhez hasonlóan ő is megbetegedett tuberkulózisban, ezért kiszabadulása után Lesznojéba utazott gyógyulni, az egyik változat szerint szanatóriumban, egy másik szerint egy bérelt villában töltött néhány hónapot, majd augusztusban Finnországon keresztül külföldre menekült.

A világháború kitörésével az illegálisban élő bolsevikok megérezték azt a lehetőséget, amelyet majd 1917 októbere hoz el a számukra, és minden erejüket a forradalom szervezésére fordították, a magánélet háttérbe szorult. Lenin és Inessa ezután is leveleztek egymással, a bolsevik vezér minden fontos kérdésben tájékoztatta egykori szerelmét, beszámolt gyötrődéseiről, gyakran tanácsot kért tőle, a későbbiekben is egészen Armand haláláig fontos maradt számára ez a kapcsolat, amelynek megváltozott jellegét azonban már a levelek megszólítása is mutatja: „Kedves barátom”! Leninnek szüksége volt Armandra, de már szellemi és harcostárként, Inessa továbbra is úgy írta alá leveleit, hogy „forrón csókollak” ami mutatja, hogy részéről megmaradt a szerelem Lenin iránt, de ő is elfogadta, hogy a továbbiakban ennek már csak baráti, elvtársi jellege lehet.

Amikor Lenin 1917 áprilisában hazatért Oroszországba abban a bizonyos leplombált vasúti kocsiban, akkor Inessa nemcsak vele tartott, hanem egy fülkében

utazott vele. Részt vett 1917 októberének és novemberének harcaiban, a bolsevik hatalomátvételben, a Moszkvai Fegyveres Tanács tagja volt, majd a győzelem után középvezetői szinten számos területen aktívan bekapcsolódott az új rendszer működésébe. Így például a Moszkvai Kormányzóság Népgazdasági Tanácsának elnökévé választották. Áprilisban részt vett az OSZDMP(b) VI. kongresszusán, miközben a párt Moszkvai Végrehajtó Bizottságának is tagja lett. Származása és emigrációs előlete alapján a hatalomra jutott bolsevik párt úgynevezett „francia csoportjához” tartozott, szerkesztője volt a „Kommunista Nő” című újságnak. A breszti béke kérdésében Leninnel ellentétben inkább a baloldali állásponthoz közeledett, nem értett egyet a német feltételek szerinti mindenáron történő békekötéssel.

1918-ban egy vöröskeresztes küldöttség vezetőjeként Lenin kérésére Párizsba utazott, hogy toborozzon a francia munkások között, és próbáljon megszervezni néhány ezer emberből egy expedíciós hadtestet, amely bevethető lenne a háborúban a bolsevikok oldalán. Nem járt sikerrel, mert a francia hatóságok letartóztatták illegális tevékenységért, azonban hamarosan szabadon engedték Lenin fenyegetésének hatására, aki kilátásba helyezte a moszkvai francia katonai miszsió tagjainak letartóztatását. Armand 1919-1920 folyamán létrehozta a párt női tagozatát, és egyik szervezője és vezetője volt az első nemzetközi nő kommunista konferenciának, és élharcosa volt a női forradalmárok hagyományos családmóddel szemben vívott harcának. 1920 júliusában a Komintern II. kongresszusának küldötte volt

Inessa Armand halála a történettudomány rejtélyei közé tartozik. Elfáradva az akkoriban végtelennek tűnő forradalmi küzdelemtől, pihenni szeretett volna, hogy megrendült egészségét rendbehozza. Lenin a Kaukázust javasolta számára, ott kitűnő barátja és harcostársa Szergo Ordzsonokidze⁷ gyakorolta a hatalmat. Lenin megkérte Szergot, hogy Inessát tegye be egy szanatóriumba, biztosítson számára mindent, „pihenést, napfényt, jó munkát”. Néhány nappal később Ordzsonokidze vidám hangulatú levélben jelentette Leninnek, „hogy Inesszával minden rendben van”. Nem sokkal később azonban egy rendkívüli távirat érkezett váratlanul Moszkvába, egy Nazarov nevű csekista, aláírásával, amiben az állt, hogy a kolerában megbetegedett Inessza Armandot nem sikerült megmenteni, szeptember 24-én Nalcsikban elhunyt, a testet Moszkvába szállítják. A kutatók fureszállják, hogy miért nem barátja Szergo tájékoztatta Lenint Inessza haláláról, továbbá, hogy a kolera ilyen gyorsan elvitte. 1920 október 11-én cink koporsóban szállították testét két fehér ló vontatta hintón a Kazanyi Pályaudvarról Moszkva központjába. Inessza Armandot a Kreml falába temették, a híres amerikai újság-

⁷ Ordzsonokidze életútját lásd Lakatos Árpád tollából Évkönyv 1986, 212-216.

író John Reed⁸, és a bolsevik gyerekorvos, Ivan Vasziljevics Ruszakov közé, akit a kronstadti lázadók elfogtak és agyonlőttek. Nem sokkal később hajtották végre az első merényletet Lenin ellen, s sokan gyors leépülését annak tulajdonították, hogy lelkiileg már nem tudott egykori szerelmére támaszkodni, bár ez nyilván csak az egyik tényező lehetett a sok közül.

Inessa Armand érdekes, és csöppet sem tipikus figurája volt saját korának. Génjeiben orosz, francia és angol vérvonalat hordozott, szabad művészcsaládba született és egy másik országba kerülve idegen környezetben kellett felnőnie. A befogadó családból választott férjet magának, s bár gazdagon, nyugalomban is élhetett volna, radikális forradalmi eszmék hívévé vált. Magánélete még ma is extravagánsnak tűnhet, 2 férje és több kapcsolata volt, 5 gyereket szült, a gyakorlatban is kiállt a kor feminista szabadságeszménye mellett. Ő elméleti munkáival is és saját életével is demonstrálta, hogy hisz a nők egyenjogúságában és szabadságában, házasságot elutasító nézőpontja akkor is és ma is radikálisnak tűnhet. Forradalmár volt, sokat küzdött és szenvedett, akárcsak többi illegális elvtársa, akik hittek abban, hogy meg tudják váltani és jobbra tudják tenni a világot. Szépsége, női mivolta és Leninhez fűződő kapcsolata emelte ki a többiek közül. Részt vett a forradalomban, komoly szerepe volt a rendszer első korai időszakában, és váratlanul, rejtélyes körülmények között, viszonylag fiatalon hunyt el. Életműve Leninnel történő viharos, mintegy másfél évig tartó románca nélkül is feljegyzésre méltó, ám erről éppen a bolsevik vezérhez fűződő intim kapcsolata miatt felfedkezett meg szándékosan a történetírás, s kapcsolatuknak sem ez az aspektusa az, ami valódi figyelmet érdemel, hanem az hogy megismerkedésüktől Inessa haláláig a szociáldemokrata vezetőnek szellemi és lelki társa, támasza tudott lenni.

Irodalom:

Elwood, Ralph Carter. Inessa Armand: Revolutionary and Feminist. Cambridge and New York: Cambridge University Press, 1992.

Sevice, Robert: Lenin. Egy forradalmár életrajza. Park, Bp. 2006.

Ljubovnyica i muzsa Lenyina. Kijevszkij Tyelegraf. <http://telegrafia.com/social/12461>.
Letöltés dátuma: 2018. 08. 28.

⁸ John Reed életútját Philip S. Foner tollából lásd Évkönyv 1987, 264-266.

J. Nagy László

Juilette Bessis (1925-2018)

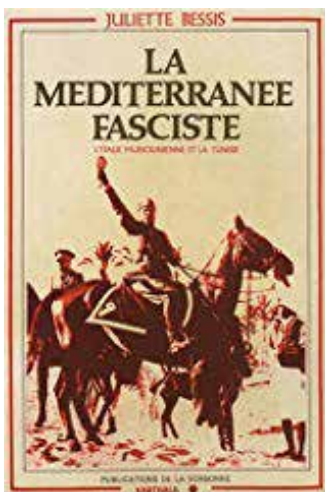
Juliette Bessis a tunéziai történész közösség egyik meghatározó egyénisége, az ország déli részén, Gabès-ben született, ahol csupán néhány évet töltött. Apja halála (1930) után az özvegy három gyermekével Tuniszba költözött. Itt kezdte el középiskolai tanulmányait is, amit azonban a Vichy-rendszer zsidótörvényei miatt megszakítani kényszerült, s csak a háború után fejez be. Ez a diszkrimináció, de főként találkozása az illegális Tunéziai Kommunista Párt egyik fiatal vezetőjével, Aldo Bessis-szel, döntően járult hozzá ahhoz, hogy ő is baloldali elkötelezettségű legyen. Belépett a kommunista pártba és részt vett az ellenállásban a német megszállás (1942 november-1943 május) alatt. 1944-ben Aldo és Juliette összeházasodtak, s mindketten a baloldali nemzeti szakszervezet (USTT) tagjaként folytattak aktív politikai tevékenységet.

Első lánya születését követően, 1947-ben folytatja középiskolai tanulmányait. leérettségizik, majd az akkor még a Sorbonne „kihelyezett tagozataként” működő tuniszi Felsőfokú Tanulmányok Intézetében szerez történelem-földrajz szakos tanári diplomát 1956-ban, az ország függetlenné válásának évében. 1961-ig a modernizáció szellemében még a 19. században alapított liberális és baloldali légkörű Szadik Kazandár liceumban tanít. Agrármérnök férjét, aki a mezőgazdasági minisztérium alkalmazottja, ugyanebben az évben elbocsátották. (Sok baloldali és zsidó alkalmazottat távolítottak el ekkor az állami hivatalokból) Ezt követően férje a FAO (ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezete) szakértőjeként Kamerunban dolgozik. Felesége pedig a fiatal állam fővárosának egyetemén tanít. Két év után néhány hónapot, hivatalos kiküldetésben. Etiópiában töltönek, onnan Rómába, a FAO központjába utaznak. Férje itt dolgozik néhány évvel később bekövetkezett haláláig.

Az özvegy két lányával Genfbe költözik, ahol a BIT (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) szakértőként alkalmazza. 1972-ben végleg Párizsban telepszik le, a Sorbonne VIII. egyetemen (Saint-Denis) tanít 1995-ös nyugdíjba vonulásáig.

1980-ban védi meg doktori értekezését, amely a következő évben *A fasiszta Mediterránum. Mussolini Olaszországa és Tunézia* címmel jelent meg. Az alapmunkának számító könyv témájához az anyagot még itáliai tartózkodása idején

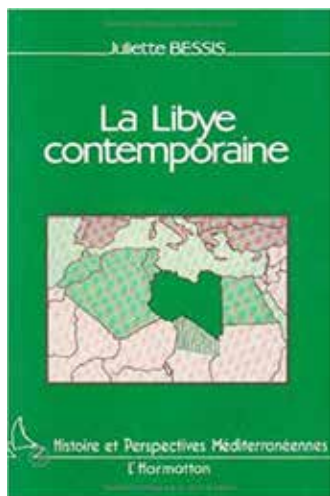
gyűjtötte. Új dokumentumok alapján tárgyalta Mussolini földközi-tengeri politikáját, befolyását és elutasítását a jelentős tunéziai olasz kolóniában, valamint a nacionalista Desztur Párt vezetőjének megnyerésére tett eredménytelen kísérletét.

1986-ban jelent meg azóta is elengedhetetlen kézikönyvnek számító *Az alapítók. A gyarmati Tunézia szakszervezeti kádereinek életrajzi indexe (1920-1956)* c. munkája. A 479 szakszervezeti aktivista rövid életrajzát tartalmazó kötet kitűnően illusztrálja a plurális Tunéziát: 207 tunéziai muzulmán, 46 tunéziai zsidó, 171 francia, 55 olasz, továbbá néhány algériai, spanyol, libanoni bemutatására kerül sor. És két, Kovács és Papp nevezetű magyar kommunistáról is kapunk rövid információt: az 1920-as években kerültek az észak-afrikai országba, ahol mindketten az építőiparban dolgoztak. Az 1930-as évek végén a letartóztatás

elől Franciaországba emigráltak. Az 1980-90-es években több könyvet és számtalan cikket publikált, nemzetközi konferenciákat szervez.

Szülőhazájával nem szakadt meg a kapcsolata, de Burgiba, majd az öt követő Ben Ali elnök diktatúrájával nem tudott, és nem is akart megbékülni. Mindig felemelte szavát üldözött honfitársai mellett. Lelkesen üdvözölte 2011-ben a Tunéziából induló „arab tavaszt”, értelmiségiek egy csoportjával élesen elítélte Franciaország líbiai és szíriai beavatkozását.

Az oktatás legalább olyan szenvedélye volt, mint a kutatás. Középiskolai diákjai közül sokan – azok is, akik nem lettek történész – ma is azt vallják, hogy ő szeretette meg velük a történelmet. Nagy szeretettel fogadta a szülőhazájából, de más országból jövő történészeket is Quartier Latinban lévő lakásán. Történészként nagyon szigorú kritikusa volt a múltnak, de a történészeknek is: nyíltan, egyértelműen foglalt állást, nem szerette a „mellébeszélést”, a „politikailag korrekt” megfogalmazást. Történész kollégái, barátai ezért érzik nagy hiányát. Elhunytával annak a harmadik világbéli történész generációnak a tagja távozott,

akinél a baloldali elkötelezettség és a szakmai szigorúság nem zárta ki egymást, hanem sokkal inkább erősítette.

Művei:

La Méditerranée fasciste, l'Italie mussolinienne et la Tunisie. Paris, Karthala, 1981; Les Fondateurs. Index biographique des cadres syndicalistes de la Tunisie coloniale (1920-1956). Paris, Éditions L'Harmattan 1986; Maghreb, la traversée du siècle. Paris, Éditions L'Harmattan, 1997 ; La Libye contemporaine. Paris, Éditions L'Harmattan, 1991; Maghreb, questions d'histoire. Paris, Éditions L'Harmattan, 2003.

Székely Gábor

Louis Gibarti, alias Dobos László (1895-1967)⁹

Dobos László (Louis Gibarti), talán az egyetlen fellelhető fénykép róla a moszkvai Komintern Archívumból

Dobos László egyike azoknak a Komintern munkatársaknak, akik a jórészt a Kommunista Internacionálé finanszírozta olyan szervezetek működtetésében vettek részt az 1920-as és az 1930-as években, amelyek céljuk a legszélesebb háborúellenes, antiimperialista – értsd gyarmati felszabadító mozgalmak támogatása -, illetve a fasizmus elleni összefogás szervezése volt. E szervezetekben játszott fontos, elsősorban szervezőként szerepet Dobos. A Louis Gibarti név, az általa leggyakrabban használt fedőnév, ma is szinte minden olyan munkában megtalálható, amely a két világháború közötti antifasiszta és háborúellenes mozgalmakkal foglalkozik, de olyanokban is, amelyeket a KGB és a CIA, az FBI, illetve a brit katonai elhárítás, a MI 5 irataiban, vagy a magyar Államvédelmi Hatóság irataiban tallózók fedezhetnek fel.

⁹ Dobos László halálának dátuma egyetlen írásban szerepel, a moszkvai Komintern Archívumban levő féloldalas személyi lapját is közlő rövid ismertetésben. <http://historian.blog.se/a-smooth-operator-laszlo-dobos-a-k-a-louis-gibarti-short-personal-file-in-the-comintern-archive/> (2018. 12. 30.)

Dobos László 1895. április 26-án született Miskolcon. Családjáról keveset tudunk, annál is kevesebbet magánéletéről. Édesapja Dr. Dobos József, édesanyja keresztneve Irén volt, szülei leánytestvérével 1947-ben Budapesten éltek. Volt egy orvos bátyja is, aki viszont az Egyesült Államokba került és E. I. Dobos néven az amerikai hadseregben alezredesi rangig vitte, sebész főorvosként dolgozott Denverben (Colorado).¹⁰

Dobos László tanulmányai sem teljesen tisztázottak. Az iratokban az szerepel, hogy 1913-ban Budapesten kezdte meg egyetemi tanulmányait, majd nyáron – nyilván már 1914-ben – három hónapra Oxfordban folytathatott tanulmányokat. A következő híradás róla, hogy 1915-ben tüzér hadnagy a monarchia hadseregében, majd a hegyi tarack tüzérek egyik parancsnoka az olasz fronton. A fegyverszünetet követően, 1918-ban visszatért Budapestre és nyelvtudását kamatoztatva a Külügyminisztériumban összekötő a szövetségek (antant) katonai misszióval a Károlyi kormány idején. Annyit tudunk róla, hogy a német mellett már megtanult olaszul, s nem esett nehezére a kommunikáció a francia környezetben sem. A Tanácsköztársaság kikiáltása után ismét a fronton találjuk, előbb az Északi hadjáratban harcol, majd a románok elleni hadműveletekben vesz részt. Ebben az időben ismerkedett meg több olyan kommunista és szociáldemokrata politikussal, talán Károlyi Mihállyal is, akikkel a következő két évtizedben munka kapcsolatba került. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a magyar emigrációban keresett volna magának feladatot.

A tanácsköztársaság leverése után Bécsbe menekült, ahol 1919 decemberében megalapította a *Neue Europa Press Bureau* hírügynökséget. Nem követhető, de sejthető, hogy milyen pénzügyi háttérrel, de valószínűleg már a Kommunista Internacionálé támogatásával. Bécsben találkozott a világhírű sarkkutató *Fridtjof Nansennel*, aki ekkor a Népszövetség főbiztosaként tevékenykedett, elsősorban a volt hadifoglyok és hontalanokat segítve, de 1921-1922-ben a volgai éhínség áldozatai számára is gyűjtést kezdeményezett. Dobos szerepet az 1922. augusztusában Berlinben létrehozott Nemzetközi Munkássegély (Internationale Arbeiterhilfe - IAH) munkájában. Az IAH elnöke a Komintern egyik legnépszerűbb és a mozgalom más területein is elfogadott politikusa *Willy Münzenberg*, tiszteletbeli elnöke pedig a legismertebb nőpolitikus *Clara Zetkin* volt. Dobos végül Münzenberg javaslatára lett az IAH nemzetközi titkára, s ettől kezdve Münzenberg legközvetlenebb munkatársa.

Dobos először 1922-ben járt a Szovjetunióban, Nansen társaságában. Ekkori utazásai a Szovjetunióban, Írországbán, Skandináviában, Csehszlovákiában, az Egyesült Államokban, Franciaországban, Németországban, Angliában, Svájcban, Kínában, Japánban különféle akciók szervezésével voltak kapcsolatban: a

¹⁰ <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/0005632259>

volgai éhínség után a Komintern fő tematikája a kommunista mozgalom hatókörének szélesítése volt, igaz egy meglehetősen szűk területre szorulva az 1924-től 1932 második feléig tartó, a szociáldemokrata és a kommunista mozgalom éles ellentétének idején.

Dobos 1926-ban belépett az akkor éppen nagy belső vitáktól szabdalt Németország Kommunista Pártjába, de munkáját inkább, Münzenberg javaslatára, az *Antiimperialista Liga* nemzetközi titkáráként folytatta, szervezte a Liga brüsszeli konferenciáját – itt olyan szereplőkkel ismerkedhetett meg, mint Dzsaváharlal Nehru, a mozgalmat támogató Albert Einstein, Romain Rolland, Henri Barbusse. Kapcsolatuk azonban koránt sem volt mentes konfliktusoktól, amiben részben az apparátus szervezetlensége, de az ezért is felelős Dobos-Gíbarti személye is közrejátszott.¹¹ 1929-ben azonban lemondott e tisztségéről, s vállalta az IAH irodájának vezetését az Egyesült Államokban.

Kiutazása előtt rövid utat tett Moszkvába, nem véletlenül. A Kominternben megbízták egy Szovjet-Amerikai Baráti Társaság létrehozásával. Az IAH egyik vezetőjeként szerepelt – a dokumentumokban néhol „vezetőjeként” –, s részt vett a „Szovjetunióval rokonszenvező propaganda szervezésében, amerikai mezőgazdasági gépeknek a Szovjetunióba küldésével. Előadásokat tartott, kapcsolatokat épített különféle szervezetekkel, egyetemekkel.”¹²

Dobos két évet töltött ekkor Amerikában, innen visszatért Berlinbe, ismét az IAH-ban dolgozott. Ezzel párhuzamosan, 1931-ben részt vett a Komintern támogatta *Háború és Fasizmus Elleni Ligában*, s 1932-ben a két világháború közötti legnagyobb háborúellenes kongresszus szervezésében Amszterdamban.¹³

Hitler hatalomra jutásakor Münzenberggel együtt Párizsba menekült. 1933-ban részt vett a Lord Marley neve alatt létrehozott Committee against the Hitler Terror irányításában. Szervezője volt a Reichstag felgyújtását követően indított nemzetközi mozgalomnak, amelynek célja volt a hitleri fasiszta rendszer leleplezése. A Komintern Nyugat-Európai Irodájának vezetője, a gyűjtogatással megvádolt Georgi Dimitrov és társainak perbefogása után a Londonban lefolytatott ellenpert segítette, ismét Münzenberg oldalán.

Itt indult vagy folytatódott egy másik, nem tisztázott szál Dobos életében: 1933-ban találkozott Londonban az angol kommunista szimpatizáns Kim Philbyvel, akinek megadta bécsi kommunista ismerősenek címét. Philby itt ismerkedett meg a kommunista Litzi Friedmannal, s vezette el ismeretségük mindkettejüket

¹¹ Erről tanúskodik Nehru levele, amelyet 1927. május 3-án küldött el Dobosnak. Michele L. Louro: *Comrades against Imperialism: Nehru, India, and Interwar Internationalism*. Cambridge University Press, 2018. 77.

¹² The National Archives' reference KV-2-1402_07.jpg

¹³ Dobos szerepéről a különféle Komintern hátterű mozgalmakban lásd Székely Gábor: *Béke és háború. A nemzetközi békeszervezetek története*. Napvilág Kiadó, 1996.

házassághoz, majd a szovjet titkosszolgálatához.¹⁴ Dobosról több említés Philbyvel és Litzivel kapcsolatban nincs.

1934 júniusában Dobos az USA-ba utazott, ahol megszervezte a Hitler Terror Vizsgáló Bizottságot (Inquiry Commission into the Hitler Terror), amelynek vezetőjének megnyerte Clarence Seward Darrow-t, tagja volt Arthur Garfield Hayes, mindketten az American Civil Liberties Union (Amerikai Polgári Szabadság Unió) alapítói, valamint Dudley Field Malone és Georg Gordon Battle. Valamennyien neves liberális jogászok voltak, Battle védő volt az Egyesült Államok Kommunista Pártja elnöke, Earl Browder perében. A szervezet a New York County Lawyers' Assotiation égisze alatt működött.

Dobos volt a szervezője Amerikában annak a nagy nemzetközi kampánynak, amely a Németországban letartóztatott Ernst Thälmann, a kommunista párt vezetője kiszabadítására hoztak létre. Az akció nagy visszhangot keltett, különösen miután megérkezett Münzenberg is, aki felszólalt New Yorkban, Chicagóban, Clevelandben, Milwaukee-ban, Detroitban, Bostonban és Washingtonban.

A létrehozott Antifasiszta bizottságot olxan neven értelmiségiek támogatták mint Sinclair Lewis, Malcolm Cowley és Granville Hicks – egyben a gyűjtés fedezte a bizottság költségeit.¹⁵

A dokumentumokban megjegyzik, hogy Dobos kapcsolatot talált amerikai munkásszervezetekkel, zsidó szervezetekkel is. E mellett szerkesztette a *Volksecho* című lapot, amely a *Der Arbeiter* kommunista lap utóda lett, együttműködött az amerikai KP lapjával a *Daily Worker*rel. Képviselte az IAH alapította *Weltfilm GmbH*-t. (Amerikai vízumában 1933-ban a szovjet filmek exportjával foglalkozó *Kinematrade Inc.* címét adta meg.)

1936-ban létrehozta Roger Baldwin, aki szintén jogász és az ACLU egyik alapítója volt, az *American Friend of Spanish Democracy* szervezetet, amelynek egyben titkára lett. Ugyanekkor Dobos és Proudhomeaux (a dokumentum Proudroux-nak írja) szervezte a két világháború közötti évek legszélesebb háborúellenes és antifasiszta összefogásának amerikai szervezetét. (*Béke Világbizottság*, francia nevének – *Rassemblement Universel pour la Paix*, RUP – rövidítésével lett ismert.)

1938-ban Dobosnak szembesülnie kellett a moszkvai perek következményeivel. Münzenberg, aki a kezdetektől megőrizte bizonyos integritását, ekkor megbekerült Sztálinnal. Earl Browder ekkor közölte vele, hogy „az áruló Münzenberg munkatársát nem tartja kíváncsnak.” Dobos visszatért Párizsba, ahol azt tanácsolta Münzenbergnek, hogy tisztázza a vádakát, utazzon el Moszkvába, amire

¹⁴ Litz Friedmann és Philby életéről nagy irodalom áll rendelkezésre. Összefoglaló olvasható a neten: <https://www.theguardian.com/theguardian/2003/may/10/weekend7.weekend2> (2018. 12. 30.)

¹⁵ <https://www.muenzenbergforum.de/muenzenberg-reist-mit-babette-gross-in-die-usa-um-dort-die-anti-hitler-kampagne-zu-unterstuetzen/>

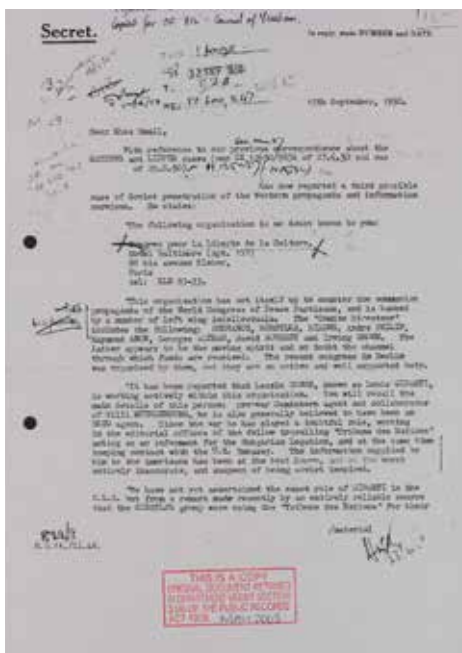
Münzenberg megjegyezte: „... akárcsak a többieket engem is agyon fognak löni, majd tíz év múlva be fogják jelenteni, hogy nagy hibát követtek el.”¹⁶

Münzenberget kizárták a pártból, Dobos kilépett. Maradt Münzenberg mellett, amikor az létrehozta a *Die Zukunft* (A jövő) című lapot, amelyben rendszeresen írt Jeffersonian álnéven.

1940-ben részt vett Párizsban a Fényes László szervezte emigráns magyarok csoportjában, majd Német emigránsok tanácsára elhagyta Párizst. A Nemzetközi Szállítómunkás Szakszervezet (ITF) képviselője, Walter Benninghaus segítségével - aki ekkor a brit titkosszolgálatnál működött együtt - Marseille-ből tervezte szökését: Spanyolországon és Portugálián, Anglián keresztül akart visszatérni az USA-ba. Azonban 1941. május 19-én Madridban letartóztatták, 1945 májusáig spanyol börtönökben, majd internáló táborokban volt.

A háború befejeződése után Párizsba ment, ahol egy unitárius sajtó irodánál dolgozott. Itt találkozott az amerikai Noel Field-el, aki a szovjet KGB-nek dolgozott, de a háború alatt a Svájcban az amerikai titkosszolgálatot irányító Allen Dules-szel is. Nincs adat arra, hogy Fieldet már korábban ismerte volna Fieldet, viszont az, hogy a háború alatt Field Marseille-ben az Unitárius Univerzalista Szolgálat Bizottság (Unitarian Universalist Service) igazgató volt, s ekkor is az unitáriusoknál dolgozott, arra enged következtetni, hogy ismeretségük régebbi. Field egyébként olyan világhírű írókat mentett, mint John Dos Passos, John Steinbeck, Ernest Hemingway és Howard Fast, akikkel Dobos korábban kapcsolatban volt.

Dobos útja ezt követően kevésbé ismert. A kommunista mozgalmat elhagyta, de igyekezett korábbi kapcsolatait, valamint nyelvtudását kamatoztatni. Politikai fordulatának része volt, hogy Párizsban feljelentette Fieldet, mint kommunista ügy-

Titkosszolgálati jelentés Dobosról,
1950 szeptember

¹⁶ <https://www.muenzenbergforum.de/willi-muenzenberg-sie-werden-mich-in-moskau-erschossen/>

Az 1950 elejéről tudósító dokumentumok Indiába is elvezetnek

siszta újságíró, számos német és amerikai újság munkatársa „elfordult a politikai vonaltól.”²⁰ Hogy ezen mit értett, nem derül ki a levélből, annyi azonban bizonyos, hogy ekkor Gibartit már a jobboldalhoz átigazolt volt kommunistaként jellemzik.²¹

Dobos sokfelé megfordult, nagy valószínűséggel ismét igyekezett felhasználni korábbi kapcsolatait, akár információval is szolgálva róluk. Található megjegyzés Dobosról az FBI nyomozás anyagaiban, amelyet J. Edgar Hoover folytatott Einstein ellen, s amelyben Gibarti, mint FBI ügynök tett vallomást – ezt azonban Hoover később mellőzte.²²

nőköt, akinek útja ezt követően végül Magyarországra vezetett.¹⁷ Viszont Dobosnak is el kellett hagynia az unitáriusokat. 1947-ben már az UNESCO alkalmazásában volt. Cikkeket írt a *Tribune des Nations*-ba. További információnk nincs róla – található a CIA dokumentumában.¹⁸

1950. szeptember 8-án kelt levele James Burnham nek, aki filozófus, politológus volt, az 1930-as években Trockijjal rokonszenvezett, majd a CIA munkatársa lett, s ekkor a hidegháború nyugati oldalát segítette. Dobos azt tanácsolja levelében, hogy „olyan káderek számára kell biztosítanunk a lehetőséget, akik képesek eljutni a tömegekhez.”¹⁹ Talán éppen magára gondolt. Dobos figyelmeztette Burnham-et 1950. november 2-i levelében, hogy François Bondy, a berlini születésű, a Zürichben megjelenő *Die Weltwoche*-ban publikáló antifas-

¹⁷ Fieldet belekeverték a csehszlovák és a magyarországi koncepciók perekbe, letartóztatták, 1955-ben szabadult, nem hagyta el Magyarországot. Budapesten halt meg 1970-ben. Iratai a Politikorténeti Intézet levéltárában (PIL) vannak.

¹⁸ <https://www.cia.gov/library/readingroom/document/0005632259>

¹⁹ Wilford, Hugh: *The CIA, the British Left, and the Cold War: Calling the Tune?* Frank Cass, London. 119.

²⁰ Uo.

²¹ The National Archives' reference KV-2-1402_18.jpg.

²² http://www.theeinsteinfile.com/portal/alias__einstein/lang__en-US/tabid__3339/default.aspx, 2018. 12. 30.)

A következő nyom egy 1955. május 23-án kitöltött kérdőív, amelyben jelzik, hogy Dobos „nem hivatalos” támogató mozgalmat szervezne a bandungi konferencia²³ mögé. Ehhez csatolták Dzsaváharlál Nehru munkatársának feljegyzését, amelyben jelzik, hogy nem tartanak igényt Dobosra.²⁴ (Nehrut személyesen is megismerhette Dobos még az Antiimperialista Ligából, majd az 1938-ban megrendezett, Nehru által megnyitott háborúellenes konferencia idején.)

Dobos-Gibarti életútjának további részleteiről nem tudósítanak források. Egy 1961. augusztus 18-án kelt feljegyzésben szerepel, hogy Párizsban élt.²⁵

Gerd Callesen

Jens Jensen (1859-1928)²⁶

Søren Federspielnek a Dán Festők Szakszervezete egyik alapító tagjáról, *Jens Jensenről*, a Koppenhágai Szakszervezeti Kartell (1886-1898), majd a dán Szakszervezeti Szövetség elnökéről (1898-1903), utóbb Koppenhága 1903-1924 közötti polgármesteréről írt életrajza régi hiányt pótol a munkásmozgalmi szakirodalomban.

Federspiel számos kulcsfontosságú munkát közölt már ebben a témában, most Jens Jensen személyét vette görcső alá. Jensen fontos szerepet játszott, különösen az 1880 utáni időszakban. 1886-tól kezdve sokat vitatkozott a pártvezetővel, Peter Knudsennel.²⁷ A vita tárgya az volt, hogy a párt feladata-e kezében tartani az

²³ A konferencia (1955. április 18–24.) 29 ázsiai és afrikai ország vezetőinek konferenciája volt az indonéziai Bandungban. A résztvevők felléptek a kolonializmus és a neokolonializmus ellen, elítélték az USA és a Szovjetunió beavatkozását más országok ügyeibe, s szorgalmazták az el nem kötelezett országok együttműködésének fokozását. A konferencia fő támogatója Szukarno indonéz elnök mellett Nehru volt, Kinát Csu En-laj képviselte.

²⁴ Jawaharlal Nehru Memorial Fund, 2001. Nehru nem utasítja el, de nem is fogadja Gibarti javaslatát. 157.

²⁵ Volker, Erhard: Adenauers deutschlandpolitische Geheimkonzepte während der zweiten Berlin-Krise 1958-1962: eine Studie aus den Akten der westlichen Diplomatie. Verlag Dr. Kovač, 2003. 121-122.

²⁶ Gerd Callesen az Évkönyv számára Søren Federspiel: "Jensen er valgt". Jens Jensen - en biografi. Knuths forlag, København 2018, 441 S., könyvéről írtakat az életutak rovatban közöljük, mivel Jensenről eddig nem közöltünk a rovatban írást.

²⁷ Kudsen életútját szintén Callesen tollából lásd A nemzetközi munkásmozgalmak történetéből. Évkönyv 2000. 218-244.

egész mozgalom irányítását, vagy a szakszervezeti szövetség önállóan járhat-e el saját területén. 1898-ban eredmény született: a szakszervezeti szövetség és a párt kölcsönösen képviselteti magát a vezető szervezetben. Jensen időszakában és az azt követő évtizedekben alig voltak ellentétek a két szervezet között.

Természetesen voltak véleménykülönbségek, gyakran a helyi fejlemények miatt. Ebben a korai időszakban egyes városokban *szakszervezeti kartellek* alakultak, míg máshol más formában szervezkedtek, ami később országos szakszervezetek létrehozását eredményezte.

A meglévő ellentétek alapvetően a párton belül merültek fel, mint amilyen volt egy ellenzéki csoport és a párt főbizottsága közötti vita. Az ellenzéki irányzat 1888-1889-ben alakult Koppenhágában és több vidéki városban, támogatást kapva néhány helyi szakszervezettől és a bevándorló munkavállalóktól. Az ellenzék elérte, hogy képviselői meghívást nyerjenek az 1889-ben Párizsban tartott nemzetközi, az II. Internacionálét létrehozó kongresszusra. Rövid ideig Engels is támogatta az ellenzékét, de egy 1889 decemberében írt levéltervezetében (MEGA2 III/30 S.93/94) egyértelművé tette kritikus álláspontját. A szakszervezeti konföderáció fenntartotta a tagság különböző politikai irányzatait.

Jensen 1886-ban részt vett a skandináv munkáskongresszuson. 1888-ban meglátogatta a londoni nemzetközi szakszervezeti konferenciát, ahogy a következő évtizedben is aktívan részt vett a nemzetközi szocialista konferenciákon. 1891-ben támogatta az angol Gázipari Munkásszövetség javaslatát, hogy hozzanak létre nemzetközi egyesülést, de ennek ekkor még nem jött el az ideje. Jensen támogatta a javaslatot, és, bár közvetlen siker nélkül, közölte ezt kapcsolataival Skandináviában, Németországban, Ausztriában, Belgiumban és Nagy-Britanniában. Ezen országok szakszervezetei jól szervezettek voltak, és készek voltak arra, hogy lépjenek az ügyben. Jensen néhány elképzelését – legalábbis részben – az 1890-es évek közepétől alakult szakmai internacionálék is átvették.

A dán szakszervezetek 1899-ben a széleskörű tömeges elbocsátásokkal szembesült, ekkor komoly támogatást kapott a nemzetközi munkásmozgalomtól. Vitatható, hogy ez a négyhónapos időszak a szakszervezetek vagy a munkáltatki vereségével végződött. Mind a szakszervezetek, mind a munkaadók elérték néhány közvetlen céljukat. Az 1899-ben megkötött hosszú távú kompromisszum a következő évszázad során meghatározó lett a munkaerőpiacon.

Nemzetközi szinten azonban szenzációt keltett a konfliktus, és a dán szakszervezeti szövetség elismerést vívott ki magának a nemzetközi mozgalomban.

1901-ben összehívták a skandináv munkavállalók 6. kongresszusát. Jensen meghívta hat külföldi szakszervezeti szövetség képviselőjét, akikkel úgy döntöttek, létrehozzák a Szakszervezeti Szövetségek Nemzetközi Titkárságát. Ezzel ért véget a dán szakszervezeti szövetség kiemelkedő szerepe. Dánia minden bi-

zonnal példát mutatott más országok számára az elhúzódozó konfliktusban és a szervezet erejével, azonban kis ország volt, nem rendelkezett jelentős befolyással.

A Jensen irányította szakszervezeti szövetség 1909-ben javaslatot tett a konfliktushelyzetben működő területi szervezeteknek szervezetek nemzetközi koordinációjára a szakszervezetek országos központjainak 6. nemzetközi konferenciáján. A kezdeményezés azonban nem nyert jóváhagyást, különösen a német Főbizottság (Generalkommission) ellenezte. A Titkárság nagyrészt megelégedett azzal, hogy statisztikai anyagot gyűjtött (ami szintén megfelelt Jensen szándékainak). A javaslat még számos fontos kérdést megfogalmazott, de Jensen és utódja megfontolásai túlmutattak ezen célkitűzéseken.

A II. Internacionálé 1907-es kongresszus után a párt vezetése leszerelési javaslatot terjesztett elő. Ez számos problémát fogalmazott meg, de hatástalan maradt. A két javaslat hangsúlyozta a dán munkásmozgalom erős internacionalista beállítottságát, ami kulcsfontosságú eleme volt mind a párt, mind pedig tagsága állásponjtjának.

Jensen döntő szerepet játszott a Knudsen pártelnököt körülvevő csoportban. Ennek alapja az is internacionalizmus volt. A marxizmust, annak módszertanát követték, amint a napi politikának a tömegmozgalom igényeihez alakítását is alapelveként fogadták el. Ezzel a szocialista munkásmozgalom egy évtized alatt az a munkásosztály vezető erejévé vált. Az elméletet és a gyakorlatot egységesen értelmezték, ami egyben a politikai orientáció összetevőjét képezte náluk. Jensen ezt a magától értetődő politikai elvet képviselte több írásában a 8 órás munkanap követeléséről, hangsúlyozottan Marxra hivatkozva.

Nem utolsósorban Jensennek köszönhető, hogy a szakszervezetek a századfordulón már figyelemreméltó szakmai szervezetekkel rendelkeztek, nemcsak a szakmunkások, hanem a gyári munkások és a nők körében is. Jensen nagy jelentőséget tulajdonított a statisztikai adatok gyűjtésének, amelyek igazolták, hogy e politika nélkül a dán szakszervezetek nem erősödhetek volna meg ilyen mértékben.

1903-ban Jensent Koppenhága polgármesterévé választották. 1917-ben a párt már elég erős volt ahhoz, hogy átvegye a polgármesteri hivatalt, és támogatasson Jensen számára egy átfogó re-

Jens Jensen, Koppenhága első szociáldemokrata polgármestere

formpolitikát. Kissé eltérő formában, a későbbi „Vörös Bécs” mintájához hasonló várospolitikát alakított ki Koppenhágában. Jensen úgy alkalmazta a városvezetésben kialakított gyakorlatot, hogy az bevezeti majd a fiatalabb szociáldemokratákat a dán államigazgatásba. E mellett, természetesen a politika lényege a város újjáépítése volt. Polgármestersége idején Jensen nagy súlyt fektetett a munkások oktatására. Számára ez nyilvánvaló feladat volt. A város számos reformjának azt kellett bizonyítania, hogy az egész állam megreformálása is lehetséges. Számára a mozgalom korábbi szocialista célkitűzései egyértelműen alkalmazandók és folytatatandók voltak.

A konzervatív erőknek a politikai demokrácia megszüntetését célzó 1920-as puccskísérlete kudarcot vallott, mert az erős szociáldemokrácia általános sztrájk fenyegetésével elszigetelte az antidemokratikus erőket. Jensen segítette a munkásmozgalmi demonstrációkat Koppenhágában, ezzel is erősítve a sztrájkfenyegetést.

1924-ben Jensen felállt a polgármesteri székből, visszavonult, csak adminisztratív feladatokat vállalt az elkövetkezendő években.

A Jensenről közreadott életrajz átfogó, Federspiel felhasználta a rendelkezésre álló szakirodalmat, és beépített korábban kevésbé felhasznált levéltári iratokat is. Bár számos alapmű létezik, Jensen életrajza kifejezetten hiányzott. Különösen így van ez Jensen nemzetközi tevékenységének a bemutatásával, amit Federspiel most pótol. Az életrajzban a szöveg közé helyeztek el több illusztrációt, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy e terjedelmes és élettel teli munka egy fontos személyiséget emeljen ki az ismeretlenségből. Mindezzel további lehetőséget nyújt az olvasóknak a történetek jobb megértéséhez. Stílusát tekintve is olvasmányos munka került asztalunkra.

Fordította: *Antal Gábor*

Zalai Antita

Kepes Imre (1908-1986)

Kepes Imre a magyar történetírás számára mindenekelőtt egyike a mintegy 1100 magyar önkéntesnek, akik a spanyol polgárháborúban a Nemzetközi Brigádok soraiban harcoltak a demokrácia ügyéért Franco tábornok csapatai ellen, később pedig – a második világháborút követően – egyike volt azoknak az egykori „spanyolosoknak”, akik fontos tisztségeket töltöttek be a szocializmust építő Magyarországi politikai rendszerében. Kevésbé ismert azonban életének az a szakasza, melyet a polgárháborút követően Mexikóban töltött.

Kepes Imre 1908. november 5-én született Lőrincziben, zsidó polgári családban. 8 éves volt, amikor édesanyja meghalt. Anyagi nehézségeik miatt a család Budapestre költözött. Gimnáziumi tanulmányait a híres Fasori Evangélikus Gimnáziumban folytatta. Az érettségit követően könyv- és zenemű kereskedő szakmát tanult, majd dolgozni kezdett. 1928-ban csatlakozott Kassák Lajos Munka-köréhez, 1930-ban pedig belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A párt technikai apparátusának vezetője lett, de még abban az évben lebukott és börtönbe került.²⁸ Egy év és két hónap börtönre ítélték, majd nyolc hónap után feltételeesen szabadlábra helyezték.²⁹ Ekkor a párt engedélyével külföldre emigrált. Rövid ideig Berlinben, Bécsben és Londonban élt, majd 1935 és 1936 között Franciaországban, az illegális magyar kommunista emigrációban tevékenykedett.³⁰

1936 nyarán Párizsban értesült a spanyol eseményekről, a köztársaság megdöntésére kirobbantott katonai lázadásról. A sikertelen hatalomátvételt követően kibontakozó fegyveres harc nem csak a spanyol népet mozgósította. Eric Hobsbawm adatai szerint mintegy 35 ezer nemzetközi önkéntes harcolt a köztársasági kormány oldalán.³¹ Az önkéntesek illegálisan érkeztek Spanyolországba, Franciaországon keresztül. Kepes Imre a párizsi magyar kommunista emigráció egyik vezetőjeként 1936 augusztusától részt vett az önkéntesek toborzásában.³² Ő maga 1936. november 7-én érkezett Spanyolországba, majd csatlakozott a decemberben Teruelben felállított XIII. Nemzetközi Brigádhoz, később a Csapajev

²⁸ Országos Levéltár (OL) K Szekció, Magyar Országos Tudósító XII/ 288. 1930. december 19.

²⁹ OL K Szekció, Magyar Országos Tudósító 5. Törvényszéki Közlemény 1931. június 24. Ítélet a kommunista bűnügyben

³⁰ Politikatörténeti Intézet Levéltára (PIL) 867.f. 2/k – 184. Kepes Imre: Önéletrajz 1985.

³¹ Eric Hobsbawm: „A spanyol polgárháború emlékezete”, In: *Yearbook 2009 – International Labour Movement*, Budapest 2009, 179.

³² PIL 867.f. 2/k – 184. 128-129.

zászlóalj századosa és egyben párttitkára lett.³³ A nemzetközi brigádok harcoltak a polgárháború legvéresebb csatáiban, majd az ebró-i csata után, 1938. szeptemberében a spanyol köztársasági kormány elrendelte a leszerelésüket. A nemzetközi önkéntesek többsége – köztük Kepes Imre – azonban csak 1939 februárjában, az utolsó harcokat követően, a menekülő polgári lakossággal együtt hagyta el Spanyolországot.³⁴

Franciaországban magyar harcostársaival és mintegy százezernyi spanyol menekülttel együtt a Saint Cyprien-i gyűjtőtáborba került.³⁵ A tengerparton rögtönzött tábor katasztrófális egészségügyi feltételei miatt a francia hatóságok újabb “befogadó táborokat” hoztak létre. Ezek közé tartozott a hírhedtté vált Gurs³⁶, ahol Kepes Imre 1939 tavaszától néhány hónapot tartózkodott. Visszaemlékezései szerint 1939 júliusában vagy augusztusában hagyhatta el a tábort az Egyesült Államokban élő bátyjának, Kepes Györgynek és a franciaországi illegális magyar kommunista emigráció vezetőinek közbenjárására. Magyar elvtársai a párizsi Emberi Jogok Magyar Ligáján keresztül ún. Nansen útlevelet, azaz hontalan útlevelet szereztek a számára, bátyja pedig az Egyesült Államokba szóló hajójegyet küldött neki. A közös erőfeszítéseknek köszönhetően 1940. február végén Kepes Imre beutazási vízumot kapott Mexikóba.³⁷ Felmerülhet a kérdés, hogy miért éppen Mexikóba? A polgárháborút követően a Lázaro Cárdenas vezette mexikói állam nem Franco tábornok kormányát, hanem továbbra is a köztársasági kormányt ismerte el a spanyol állam törvényes képviselőjének, s ezen túlmenően a spanyol köztársasági menekülteket tömegével befogadó országgá vált.³⁸ Az érvényes vízummal és a New Yorkba szóló hajójeggyel a zsebében Kepes Imrének már sikerült amerikai átutazó vízumot is szereznie. Marseillesben szállt hajóra New York felé, majd néhány napot Chicagóban töltött bátyja családjánál. Több napos utazást követően 1940. március 10-én megérkezett a me-

³³ Imre Gergely, *Magyarok a spanyol néppel 1939-1939*, Budapest 1977, 228.; Andor Parlawi – András Pap, *Én, Szalvai Mihály magyar tábornok vagyok*, Sárobgárd 2010, 76.

³⁴ PIL 867.f. 2/k – 184. 208.

³⁵ PIL 867.f. 2/k – 184. 209.

³⁶ A Gurs-i táborról: <https://www.nuevatribuna.es/opinion/jose-ramon-villanueva-herrero/memoria-campo-gurs/20160223112324125681.html> [2018.08.21]

³⁷ Ezt a tényt a madridi Pablo Iglesias Alapítvány által 2015. május 15-én közzétett dokumentum – a SERE (Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles – Spanyol Menekültek Evakuálásának Szolgálat) Levéltárának részletes névmutatója – is tanúsítja, amelyen Kepes Imréről a következő adatok olvashatók: *Kepes Feuersten, Imre 5487*, a származási hely megjelölésénél az „*otros orígenes*” (egyéb származású) kategória szerepel. Elérhető:

http://www.fpabloiglesias.es/sites/default/files/docsbio/exilio_-_archivo_sere_servicio_de_evacuacion_de_refugiados_espanoles_-_indice_onomastico_de_los_expedientes_personales_fondo_inah-mexicofpi.pdf [2018.08.19]

³⁸ Haim Avni, „Cárdenas, México y los refugiados: 1938-1940”, *Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe* Vol 3, No 1- La inmigración en el siglo XX Elérhető: <http://eial.tau.ac.il/index.php/eial/article/view/1269/1295> [2018.08.27]

xikói fővárosba. Bátyja híres festőművész barátja, Carlos Merida segítségével kezdett új életet Mexikóban. Érkezését követően belépett a mexikói kommunista pártba, amely éppen akkoriban kapott lehetőséget a legális működésre. Emellett a mexikói szabadságharcos nevét viselő Francisco Javier Mina Egyesület szervező titkára lett, amely a spanyol polgárháború köztársasági harcosait és önkénteseit fogta össze, elnöke pedig a híres kommunista festő, David Alfaro Siqueiros volt.

Kepes Imre mexikói tartózkodásának évei alatt mindvégig fizikai munkákat végzett, közben folyamatosan tanult, képezte magát. Elektrokémiával foglalkozott, különösen az elektromos hűtés érdekelte. 1940 és 1946 között különböző gyárakban és üzemekben vállalt munkát, hűtőgépeket javított és szerelt, textilüzem, cementgyár építésén dolgozott.

Mexikói emigrációja alatt a kommunista

Siqueiros: A mexicói forradalom

pártban végzett tevékenysége mellett a legjelentősebb lépés a Szabad Magyar Mozgalom – Hungria Libre de México – létrehozása volt 1941 novemberében, amelynek legfőbb célja “a szabad és demokratikus Magyarország megteremtésének támogatása” volt, bizonyítván, hogy “a magyar nép nem azonosul Horthy fasizmusával”³⁹. A szervezetben dolgozott jövőendő sógora, a szintén kommunista dr. Borda is. Általa ismerte meg jövőendő feleségét, Borda Katát, akivel 1943. szeptember 30-án házasodtak össze. A Szabad Magyar Mozgalom, melynek titkára volt, mintegy 300 magyar családot próbált összefogni. Különféle kulturális és politikai programokat szerveztek, konferenciákat és a magyar nemzeti ünnepek alkalmával ünnepségeket rendeztek. 1942 júniusától havonta megjelenő újságot is kiadtak “Szabad Magyarország” címmel, 1942 augusztusától pedig spanyol nyelvű rádiós programot is sugároztak a magyarok számára. A második világháború eseményei azonban hatással voltak a mozgalomra is. A sztálingrádi fordulatot követően egyre több magyar csatlakozott a szervezethez, ez azonban 1943

³⁹ PIL 867.f. 2/k – 184. 296.

szeptemberében szakadáshoz vezetett. A mozgalom kommunista jellegétől félve az utóbb belépett tagok kiváltak és egy új, önálló szerveződést hoztak létre.⁴⁰

A háború végén az ideológiai megosztottság a mexikói kommunista pártban is felerősödött. Magyarországra való hazatérése előtt Kepes Imrét trockizmus vádjával kizárták a pártból. Ekkoriban kaptak hírt Magyarországon maradt családtagjaik haláláról is, akiket a holocaust alatt gyilkoltak meg.⁴¹

1946 októberében családjával – feleségével és kislányukkal, Annával – visszatért Magyarországra. Későbbi politikai karrierje hasonlóan viszontagságosan alakult, akárcsak a többi egykori “spanyolosé”. Mint nyugatról visszatért emigránst gyanakvással és távolságtartással fogadták. A mexikói pártból történő kizárásának ügyét tisztázták és 1948 tavaszától a Szikra Propagandaanyag-terjesztő Vállalat vezetője lett. A Rajk-per kapcsán azonban állásából elbocsátották és csak 1955-ben rehabilitálták. Ezt követően egészen nyugdíjba vonulásáig a külügy terén dolgozott. 1955 és 1957 között Bejrútban és Damaszkuszban a magyar kereskedelemi kirendeltség vezetője volt. 1962 szeptemberétől a Magyar Népköztársaság Buenos Aires-i nagykövete⁴², 1965-től pedig Chilébe és Uruguay-ba akkreditált követe is lett.⁴³ 1967-ben saját kérésére mentették fel a diplomáciai szolgálat alól⁴⁴, de 1969-es nyugdíjba vonulásáig még számos alkalommal utazott latin-amerikai országokba (Peru, Ecuador, Kolumbia, Venezuela) újabb államközi kapcsolatok kiépítése céljából.

⁴⁰ PIL 867.f. 2/k – 184. 300-301.

⁴¹ PIL 867.f. 2/k – 184. 308-309.

⁴² Magdolna Baráth y Lajos Gecsényi (Szerk.), *Főkonzulok, követei és nagykövetei, 1945-1990*, Budapest 2015, 199.; Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) OL-XIX-A-83_b 3170/1962 péter j. „Kepes Imre rk. követté és meghatalmazott miniszterre történő kinevezése” 1962. június 13. Elérhető:

⁴³ https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_306_3121_3170/?pg=407&layout=s&query=kepes [2018.09.01];

⁴⁴ MNL OL-XIX-A-83_b 3108/1965 kállai gy. „Kepes Imre nagykövet akkreditálásáról a Chilei Köztársaságba” 1965. március 25. Elérhető:

⁴⁵ https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_376_3101_3145/?pg=31&layout=s [2018.09.01]

⁴⁶ PIL 867.f. 2/k – 184. 282-287.

Ferwagner Péter Ákos

Jack Ralite (1928–2017)

2017 novemberében elhunyt a Francia Kommunista Párt főtitkára, *Pierre Laurent* szerint a párt „egyik legtisztelretméltóbb” vezetője, az egykori miniszter, Párizs egyik kerületének, Aubervilliers-nek a volt polgármestere, szenátor, a kultúra, a történelem és a költészet nagy barátja, Jack Ralite. Halálakor *Aurélié Filippetti* volt kulturális miniszter mondta róla: „A kultúra egyik legragyogóbb aktivistája, a szolgálat embere és nagy kommunista. Pótolhatatlan űrt hagy maga után.”

1928-ban Châlons-sur-Marne-ban született, amelynek környéke az első világháború idején hadszíntér volt, így a múlt és a történelem már korán megragadta a képzeletét. Olyan családjá volt, melyben az első számú értéket a munka jelentette (apja taxisofőrként kereste a kenyerét). Arról álmodott, hogy tanár lesz, ezért 1942-ben, egy másik történelmi korszakban elkezdte a gimnáziumot. A megszálló németek ellen tett megjegyzések miatt azonban 26 társával és az iskola papjával együtt a hatóságok letartóztatták, s három hónapig börtönben tartották (az abbét deportálták). Amikor a pap visszatért a táborból, a fiatal Jack a pályaudvaron várta. Furcsa keresztet vett észre a nyakában. Az abbé magyarázatul így szólt: „Egy Vitry-sur-Seine-ből származó deportált kommunista asztalos készítette nekem, szerintem nagyon szép.” Ezek a szavak keltették fel a figyelmét a kommunista mozgalom iránt. „Nem túlzás kijelenteni, hogy azon a napon váltam kommunistává”, mondta később. A pártba 1947-ben lépett be, s haláláig tagja is maradt.

A magát autodidakta módon képző Ralite-nak mozgalmas élete volt. A háború után a ma Párizshoz tartozó, akkor az FKP irányítása alatt álló Stains településen lett városházi alkalmazott; ekkor került kapcsolatba először a városirányítás

Jack Ralite

problémaival, amelyek haláláig izgatták. Már fiatalon szerelmese lett az irodalomnak és a művészeteknek, így nem csoda, hogy amikor újságíróként a *L'Humanité* vasárnapi kiadásánál kezdett dolgozni, televíziós témákkal foglalkozott. Bejáratos lett a francia televíziózás és mozi 1950-es években kiépült központjába, a *Buttes-Chaumont* stúdiókba (1956-tól *René Barthélémy Központ*), ahol a tévés műsorok és filmek készültek. Ennek köszönhetően ismert tévés és filmes személyiségekkel, köztük Jean Vilar színész-rendezővel, a világ egyik legnagyobb színházi találkozájának, az Avignoni Fesztiválnak a megalapítójával került szoros ismeretségbe. A mozi örök szerelem maradt a számára, de imádta a színházat is, így hamarosan a lap kulturális rovatának élén találta magát. Kiváló alapot szerzett ezáltal a későbbi tevékenységéhez.

Emellett rendszeresen részt vett a helyi pártszervezet gyűlésein. Később tisztségviselő lett Aubervilliers polgármesteri hivatalánál, 1959-ben pedig az FKP színeiben a városi tanácsba is beválasztották. 1960-ban javarészt neki volt köszönhető, hogy megnyílhatott a település saját színháza, mely a maga nemében az első volt a Párizst körülölelő agglomerációban. Ralite ettől fogva nem hiányozhatott egyetlen bemutatóról sem. Aubervilliers első embere akkoriban az az *André Karman* volt, akinek Ralite nagyon sokat köszönhetett: ő vette rá arra, hogy induljon a választásokon. 1984-ben vette át tőle a polgármesteri címet, melyet 2003-ig töltött be, de előtte 1973-tól 1981-ig Seine-Saint-Denis parlamenti képviselőjeként is tevékenykedett. Ez úgy vált lehetségessé, hogy az ismert kommunista vezető, *Waldeck Rochet*, Ralite politikai „atyja” súlyos betegsége miatt kénytelen volt visszavonulni a közélettől, Ralite pedig átvette a mandátumát. A parlamentben a kulturális ügyek szakértőjeként és a művészekkel fenntartott szoros kapcsolatairól vált ismertté.

François Mitterrand elnökké választása (1981) után ért politikai pályája csúcspontjára, három kommunista társával, *Charles Fitermannal*, *Anicet Le Pors*-ral és *Marcel Rigout*-val együtt tagja lett a baloldali *Pierre Mauroy*-kormánynak. A közvélemény a kultúra iránti elkötelezettsége miatt azt várta, kulturális miniszterré nevezik ki, ő azonban némi meglepetést keltve az egészségügyi tárcát kapta. Az orvostársadalom eleinte hatalmas elutasítással fogadta a kommunista miniszter kinevezését, később azonban megváltozott a hozzáállás. Egészségügyi miniszterként főként a pszichiátria fejlesztése és az ellátáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítása érdekelt. Feltűnést keltett első nyilatkozata, melyben bejelentette, hogy meg kívánja változtatni a klinikai pszichiátriai gyakorlatot, s hatályon kívül helyezni a rá vonatkozó, az elmegyógyintézetbe való beutalást szabályozó, 1838 óta (!) hatályban lévő törvényt. Szokásához híven nagy lendülettel vetette bele magát a munkába, s bejárta egész Franciaországot. Miniszterként tárgyalt az egészségügy szereplőivel, előljárókkal, de kisemberekkel is. Azt vallotta, „az

egészségbe és az életbe való befektetés feltétlenül szükséges gazdasági tény-szerűség”. Politikai értelemben sokszínű minisztérium kialakítására törekedett, mert meg volt győződve arról, hogy csak a viták viszik előre az ügyeket. Olyan egészségügyi chartát akart szerkeszteni, mely politikailag referenciaszöveggként szolgál a jövőben. Nem értett egyet a magánszektor egészségügyben való jelen-létével. Később így emlékezett vissza: „Olyan minisztériumba érkeztem, melyre a katolikus gondolkodás erősen rányomta a bélyegét. (...) Olyan szöveg kellett tehát, mely az egészségügy kérdéséből nagyjelentőségű politikai kérdést farag.” Nem mindenben lehetett sikeres: az orvosi szakma védelmét és szabályozását ellátó szakmai, jogi és adminisztratív szervezet, az orvosok rendjének felosztatásáról végül le kellett mondania.

Ralite fontosnak tartotta a dolgozók egészségének megóvását a munkahelye-ken is. Felkereste hát a legnagyobb francia iparvállalatok központjait (pl. Re-nault), s vezérigazgatókkal, munkásokkal egyeztetett. Ez a tapasztalat sokat se-gített neki 1983–1984 folyamán, amikor foglalkoztatási miniszterként folytatta a pályafutását. A szakszervezetekkel mindig jó volt a kapcsolata: amikor elfoglalta hivatalát, az *Általános Munkásszövetség*, CGT tagjai díszsorfalat álltak neki. Épp ez a jó viszony tette lehetővé, hogy számos konfliktust elsimítson, például az autógyártásban. A növekvő munkanélküliség láttán felvetette a szociális bér le-hetőségét. Az egyre nagyobb problémákat látva 1984-ben egyetértett azzal, hogy a kommunista miniszterek lépjenek ki a kormányból.

Ralite a minisztersége alatt is törődött a pártpolitikával, a kulturális kérdé-sek specialistájának számított az FKP-n belül. 1979-ben választották be a Köz-ponti Bizottságba, amelynek egészen 2000-ig maradt a tagja. A párton belül a konzervatív *Georges Marchais* ellenfelének számított, új irányt, új módszereket szorgalmazott. Megértette, hogy a rendszerváltás teljesen új helyzetbe hozza a kommunista mozgalmat. „A berlini fal leomlott, de még mindig ott van a fejek-ben” – ostromozta a párt 1990-es kongresszusán a régi gondolkodást.

Ralite az a fajta ember volt, aki a politikát és a költészetet, s általában a kultúrát összeegyeztethetőnek tartotta. 1985 januárjában jelen volt *Georges Valbonnak*, a Seine-Saint-Denis megyei tanács elnökének eskütételén, s a mellette ülő két ismert színészt, *François Chaumette*-et és *Paul Le Persont* felkérte, olvassanak fel Aragon-verseket. A visszaemlékezések szerint hatásos jelenet volt. A kultúra mindig is szívügye maradt. 1987-ben, miután privatizálták a TF1 televíziós csa-tornát, létrehozta a „kultúra parlamentjeit”, ami egyúttal politikai pályafutásának is meghatározó pillanatát jelentette, „az etika fellángolását a kultúra és a művé-szet elpiacosodásával és az etatizmussal szemben. Olyan erőt, mely a kultúra területén társadalmi, nemzeti és nemzetközi közfelelősséget terem.” Június 17-én 1500 művészt hívott össze Párizsba, s a kultúrának ez az első „rendi gyűlése”

(*états généraux de la culture*) proklamálta a „Kulturális Jogok Nyilatkozatát”, amelyet hónapokkal később 6000 ember jelenlétében ismertettek. A deklaráció kimondta: „Az a nép, mely kulturális képzeletét a nyereszkesedés kedvéért elhagyja, saját magát ingatag szabadságra ítéli.” Az volt a cél, hogy küzdjenek a kultúra pénznek való alávetése ellen s felhívják a közhatalmat a kulturális felelősségére. Ralite felhívásához művészek százai és százai csatlakoztak, mozgalmukat pedig a kommunista politikus fáradtságot nem ismerve irányította. A fórum lehetővé tette tisztánlátó és konstruktív elemzések készítését a kultúrának a társadalmi életben elfoglalt helyzetéről.

Ralite rengeteget dolgozott, beszédeit, felszólalásait aprólékos gondossággal készítette el. Egy barát azt mondta róla, „mikor beszél, virágok röppennek ki a száján”... Ügyelt arra, hogy hallgatóságát meggyőzze és felvilágosítsa. Mindennél fontosabbnak tartotta a közvélemény megnyerését. Ezért szervezte meg az olasz *Carlo Ossolával*, a Collège de France irodalomtanárával azokat az előadásokat, amelyeken e tekintélyes intézmény nagy koponyái Aubervilliers-ben kötetlen irodalmi beszélgetések formájában találkoztak a diákokkal és a nagyközönséggel, akik nagyra értékelték ezeket az alkalmakat.

Más társadalmi ügyeket is felkarolt. Bekerült a Hátrányos Helyzetűek Lakhatásának Főbizottságába, amelyet 1992-ben Mitterrand elnök hozott létre. 1993-

ban támogatta az ismert szocialista politikust, Martine Aubryt abban, hogy létrehozza a *Tégy a kirekesztés ellen!* elnevezésű alapítványt, melynek keretében tucatnyi nagyvállalat fogott össze.

A szervezet minden olyan helyi kezdeményezést segít, amely a kirekesztés, a diszkrimináció és szegénység bármely formája ellen küzd a foglalkoztatás, az oktatás, a fogyasztás, az egészségügy, a lakhatás stb. területén.

Ralite 1995-ben Seine-Saint-Denis képviselőjeként bekerült a francia parlament felsőházába, a Szenátusba, a mandátumot 2011-ig birtokolta. Szenátorként mindig felemelte a szavát, ha a művészekről, oktatásról, a kultúrához való hozzájárulásról, a minőségi televíziózásról volt szó. Öszintesége, becsületessége és nyíltsága, az állam és a nemzet iránti elkötelezettsége, felelősségtudata miatt politikai ellenfelei is tisztelték, a barátai viszont egyenesen bálványozták. Az elnyomottak

támogatása érdekében az 1990-es években ellátogatott Boszniába, később pedig járt Szíriában, miközben folyamatosan írt cikkeket a *L'Humanité* számára. Hatalmas műveltsége lehetővé tette számára, hogy beszédeit, írásait idézetekkel tűzdelje tele, noha felsőfokú végzettséget sohasem szerzett. A költészetet mégis imádta, s maga is könnyedén fogalmazott, érveléséből pedig nem hiányzott a hév. Mindvégig Aubervilliers maradt az otthona, amelynek fejlődését a szíven viselte. Szerénységét mutatja, hogy négyszer utasította vissza a Becsületrendet. *Emmanuel Macron* köztársasági elnök – akinek a politikáját Ralite sohasem támogatta – így búcsúzott tőle: „Igényes humanista volt, aki rajongott a kultúráért, s azt sohasem határolta el a politikai szerepvállalásától.”

Irodalom

Michel Noblecourt: Jack Ralite, ancien ministre communiste. *Le Monde*, 2017. november 14.

Armelle Héliot: Jack Ralite, un communiste dans l'amitié des artistes. *Le Figaro*, 2017. november 13.

Marie-José Sirach: Jack Ralite, la politique et le poétique. *L'Humanité*, 2017. november 13.

Maud Vergol: „Quel est ce ministre communiste qui séduit les médecins?” Uo.

Vincent Dubois: États généraux de la culture. In: *Dictionnaire des politiques culturelles de la France depuis 1959*. Larousse, Paris, 2001. 259–260.

Balogh Péter

Damdini Szühebátor (1893-1924)

A mandzsui eredetű Csing birodalom már a végét járta. A tehetetlen ifjú császár, Badargúlt (kínaiul Kuang Hsziü) helyett nénikéje Ce Hszi anyacsászárnő, „az agg mandzsui sárkány utolsó éles foga” uralkodott a Középső Birodalomban.

Badargúlt országlásának 19. évében a birodalom legelmaradottabb határtartományának számító Külső-Mongólia egyik helytartói székvárosában (a mai Ulánbátor egyik külvárosában) született Damdin napszámos és templomi strázsa fia, Szühé. A mongol-tibeti történeti kalendárium 15. ciklusa fekete sárkány évének télutó havában látta meg a napvilágot.

Hét évvel később, az európai időszámítás XX. századának kezdetén az akkor 937 milliós ázsiai földrészen szaladgáló sok millió hozzá hasonló kisfiú között találjuk Mao Ce-tungot, Csou En-lajt, Ho Si Minh-t, Dzsavaharlal Nehrut és Tokuda Kyuichit is. A fiú hamar pénzkereső lett, hordár, ha kellett a piacon, rőzsehordó, vagy az állami lovasposta- állomáson váltott lóval utazót kísért, hogy a következő postaállomáson a kölcsönlovat átvegye és onnan visszavezesse. Sorra csak annyiban tért el a többi szegény sorsú fiútól, hogy 14 éves korától másfél évig a tiszteletreméltó Dzsamjan betűvetésre tanította. A neves írástudó később maga is bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba. Ő lett Szühé mestere, akitől még hadvezérként sem restellt tanácsot kérni. 17 éves korában beleszeretett későbbi feleségébe a nála két évvel idősebb Nemendejn Jandzsmába, de az ágrólsza-

kadt fiú nem volt kíváncsi vőlegény. A fiatalok nem adták fel és a következő évben a kis Galszan születése után az örömszülők nem ellenkeztek tovább.

A mandzsu birodalom bukása és a független „Szentkirályi Mongolország” (teokratikus monarchia) kikiáltása a császári lovas postánál érte a 18 éves fiatalembert, ifjú

férjet és apát. Behívták katonának. Egy ideig kengyeltartó, majd hírvívó volt a káni seregben, aztán növendék a hudsirbulani katonatiszti iskolában. Jandzsmá 1913-ban követte Szühét Hudzsirbulanba, ahol a későbbi KB-titkár és parlamenti elnök az orosz katonatisztek teheneit gondozta, de saját jurtában lakhattak együtt. Még Hudzsirbulanban 1914. június végén Szühérészt vett a romlott hús és az embertelen bánásmód miatt kirobbant katonai lázadásban, de ez nem lett akadálya későbbi sikeres tisztí pályafutásának. Amikor Szühét csapatszolgálatra a délkeleti határvidékre vezényelték, Jandzsmá maradt. A fiatalember katonai tehetsége, emberséges magatartása, a határvidék belbiztonságának helyreállítása terén elért sikerei révén nemcsak katonái szeretetét és megbecsülését vívta ki, de számos kitüntetést, rangot és mint a mesebeli János vitéz, előjárótól a megtisztelő Szühebátor nevezet, míg katonatársai Nyakigláb Vitéz (Gojmon=Makaróni Bátor) nevet ragasztották rá. 1918-ban leszerelték és a Fővároskolostorba rendelték, hogy a tanítója, Dzsamjan vezette mongol nyomdában betűszedőként dolgozzon.

Amíg a forradalom és a polgárháború lekötötte Oroszországot, a kínai kormány 1919 novemberében Hszü Su-cseng tábornok parancsnoksága alatt csapatokat küldött Mongóliába és a sandzotba Badamdordzs (a Bogd kán udvartartásának feje, kb. miniszterelnök) pártjához tartozó halha nagyurakat megfélemlítve és megvesztegetve elérte, hogy a kétkamarás parlament felsőháza az ország autonómiájáról önként lemondjon. Szühebátor ekkor lépett be a politikába, az alsóházban november 15-én mondott beszédével. Főlszólalásában azzal vádolta a hatalmon lévöket, hogy a saját érdekeiket a közérdek elé helyezve eladják az országot a kínaiaknak. (Namtar 57.p.) Az alsóház ugyan elutasította az autonóm státuszról lemondó uralkodói leiratot, ám két nappal később a sandzotba mégis átadta a káni kérelmet Szhü Su- csengnek és november 22-én már meg is kapták rá a boldogító igent. A kínaiak katonai önkényuralmat vezettek be és 1920. február 19-én még ünnepséget is rendeztek az autonóm státuszról való lemondás örömeire. Az események hatása alatt 1919-ben két forradalmi csoport jött létre. Az egyik a Konzuldombon, D. Bodó tolmács és nyelvtanár láma és barátja, a gazdag vállalkozó Csagdardzsav láma vezetésével, művelt, oroszbarát radikálisokból állt. A másikat, amelyet kolostori csoportnak neveztek, a lótolvajból lett finánc Sz. Dandzan és D. Dogszom katonai írnok szervezte, és az előbbieik hivatalnokpártnak csúfolták. Ez utóbbi legfiatalabb tagjai közt röviddel megalakulása után ott találjuk Szühebátor nevét (Baabar 245-246. pp.).

November 20-a körül, amikor a kolostori csoport tagjai esküt tettek a Vörös Mahakála előtt és jósjeleket kértek a lámáktól a forradalom kedvező kimeneteléhez, Szühebátor még nem volt köztük. 1920. február végén mégis ő kísérte Dandzant, amikor először próbált Szovjet- Oroszországba menni és segítséget kérni, de nem jutottak át a határon. Ekkor költözteti Szühebátor a családját a kínaiak által felosztatott hudzsirbulani laktanyából a fővárosba, annál is inkább, mert közbe Jandzsmá hírét vette, hogy férjének egy tajdzsi Cermá nevű leányával is volt kapcsolata.

1920. június 25-én a két titkos forradalmi csoport egyesült és megalakította a Mongol Néppártot. Közös céljaik mellett kezdettől sok ellentét osztotta meg őket, hogy majd hatalomra jutva szép sorjában egymás gyilkosai legyenek. Három nappal a pártalakítás után Dandzan Csojbalszannal indult segítségért Szovjet-Oroszországba. Bodó és Csagdardzsav külön mentek, röviddel utánuk. Ezalatt Dzsamjan gúnnek, Szühebátor tanítójának összeköttetései révén sikerült káni pecsétet szereznie a közelebbiről meg nem határozott orosz kormányhoz írt segélykérő levélre és július 31-én Szühebátor két társával a káni levelet egy ostonyélbe rejtve vitte a párt vezetői után. Irkutszkban ezek összevesztek és a burját Elbegdorzs Rincsinov tanácsára kibékültek, aztán szétváltak. Dandzan két társával Moszkvába ment, hogy a szovjet kormánytól kérjen segítséget, de útközben

ezek is összevesztek és egyikük, Loszol visszajött. Bodó és Dogszom Irkutszkból hazautaztak, hogy otthon tovább szervezzék a pártot. Csoj balszan és Szühebátor az irkutszki katonai iskolában elkezdtek a tanévet, de Szühebátor hamarosan ágyának esett, aztán pedig a történelem szolt közbe.

1920. októberében Ungern von Sternberg báró vezetése alatt Szibériában vere-séget szenvedett fehér ellenforradalmár csapatok menekültek át Mongóliába az-zal, hogy majd felszabadítják a kínai uralom alól és visszaállítják Nagy Mongóliát. Nem csoda, hogy az egyszerű nép könnyen elhitte, amit maga is szeretett volna, de azon már fönnakad az ember szeme, hogy a mongol wikipédia szócikke is⁴⁵ felszabadítónak, a független kánság helyreállítójának állítja be a rabló, gyilkoló fehéreket. Tudunkra adja, hogy Ungern a kántól az Országföltámasztó Nagy Hős címet kapta, amikor 1921. február 4-én fölszabadította a Fővároskolostort. Hiába no, nyilván ők is ezt szeretnék hinni és elhitetni az egyszerű mongol olvasóval. Az persze nem volna kíváncsú, hogy az angolul tájékozódó külföldi olvasó erről rosszat gondoljon, ezért az angol nyelvű szócikk, amelyet segítségül a jelen írás elkészítéséhez a budapesti Mongol Nagykövetség titkára volt szíves átküldeni nekem, itt a Fővároskolostor elfoglalásáról beszél. 1 A felszabadítás szót már a Vörös Hadsereg és a Népi Reguláris Hadsereg győzelmére alkalmazza, amelynek a mongol olvasónak szánt szövegben a semlegesnek szánt „bejöttek (orj irew)” ige feleltetik meg.

A mongol rendszerváltás előtt Szühebátor kommunista nemzeti hős volt, a szovjetek barátja, aki találkozott Leninnel és megalapította a modern, szocialista Mongóliát, mára azonban az oroszokkal kényszerből szövetkező, hazáját függet-lenségét tőlük féltő, vallását, hagyományait tiszteletben tartó antikommunista nemzeti hőssé változott. Pedig a fennmaradt hiteles dokumentumok szerint a Néppárt még 1920. augusztus 25-én kelt első segélykérő levelében a jogegyenlő-ségen alapuló külföldi rend és a különösen a közjóra törekvő rend (demokrácia, szocializmus) elérését tűzi ki célul és a permanens forradalmat nevezi meg esz-közéül. Ugyanakkor 1920. augusztus 19-én Szühebátor F. Gaponnak, az OKP(b) Távol-keleti Népek Szibériai Irodájának vezetőjének, aki egyben a szibériai és tá-vol-keleti ügyek helyettes megbízottja is volt,⁴⁶ leszögezi, hogy önálló, független Mongóliát akarnak. Lojális a Bogd kán és a vallás iránt is, nyesegeti a Forradalmi Ifjúsági Szövetség túl balos vallásellenességét.

Mindkét rendszer Szühebátor képe helytálló, csak a címkeragasztás helytelen. Szühebátor különben sem volt a szavak embere. 1921 februárjában személyesen toborzott a Távol-keleti Köztársasággal határos járásokban önkénteseket a fővá-rosból Kjahta határvárosba menekült kínai katonák ellen. Márciusban a Néppárt

⁴⁵ https://mn.wikipedia.org/wiki/Дамдины_Сүхбаатар

⁴⁶ B.V. Bazarov, L.B. Zsabajeva 185-186.

troickoszavszki értekezletén (március 1-3.), amelyet utólag első pártkongresszussá minősítettek át, ő lett a reguláris hadsereg fővezére. Szovjet internacionalisták álcázott támogatásával felszabadították Kjahtát (március 18.), ahonnan, mire porig leégett, annyi árut sikerült rekvirálni és kihordani, hogy ezek értéke fedezte nemcsak a további mongol hadműveletek költségeit, de még a Vörös Hadseregét is.

Szóval a fehérek pusztítottak és raboltak. Nekik nem tetsző civileket gyilkoltak meg. A vörösök gyűjtogattak és fosztogattak. A civil lakosságot megfélemlítették, indoktrinálták, a nekik nem tetszőket meggyilkolták. Különség? A vörösök legyőzték a fehéreket, akkor nekik van igazuk, mert ők írták meg a történetet a saját tollnokaikkal? Vagy a cél is fontos, hogy (sosemvolt) nemzeti nagylét vagy (döcögő és felemás) társadalmi haladás? A fehérek célja irreális volt. Amelyik ázsiai országban maradt a feudalizmus, az nem modernizálódott? Mint Afganisztán. Vagy a nagyhatalmak martaléka lett. Mint Afganisztán. Vagy Tibet. Mongólia nem? Külső-Mongólia, szemben Tibettel vagy a kínai Belső-Mongóliával, amely elmaradt, elkínaiasodott határtartomány, jobban járt a lazább szovjet befolyással és szovjet mintájúreformokkal. Gondolom, talán ez az, ami számít.

A Távol-keleti Köztársaság katonai segítségével visszaverték Ungern támadását és ellentámadásba mentek át. Július 6-án felszabadították a fővárost és átvették a hatalmat. Bodó lett a miniszterelnök, Szühebátor a hadügyminiszter. Ünnepelesen kihirdették Mongólia Népjoggal Korlátozott Hatalmú Kán-ságát (július 11.). A Vörös Hadsereg 1921. augusztus 5-én Guszinovo ozerónál szétverte Hobotov tábornok fehér csapatait. Amikor átmenekültek a határon, akkor ezek maradványait a Népi Reguláris Hadsereg Szühebátor parancsnoksága alatt augusztus 29-én Dzün Haránál, majd két nap múlva Batszümbénnél fölszámolta. Magát Ungern bárót átadták a szovjeteknek és szeptember 15-én Novonyikolájevskben (ma Novoszibirszk) kivégezték.

Szeptember 27-én Szühebátor fővezér a Dandzan vezette küldöttséggel Moszkvába utazott, Lenin november 5-én fogadta a delegációt, barátsági szerződést kötöttek, amelybe befoglalták a két ország igazságszolgáltatási együttműködését és kaptak a következő négy év alatt

A. Szegecohio festménye: Találkozás Leninnel 1967

folyósítandó egymillió rubel kölcsönt a nemzeti valuta kibocsátásához, amelyet szarvasmarha, hús, vaj, gyapjú formájában kellett visszafizetni.

Még részt vettek a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 4. évfordulójára rendezett ünnepségen és Petrográdra is ellátogattak. December 23-án értek haza. Ekkor leplezték le az első ellenforradalmi összeesküvést. A Bogd testőrségének parancsnokát a Szadzs lámát 47 bűntársával tartóztatta le a Forradalmi Ifjúsági Szövetség, amelyet Elbegdordzs Rincsinov, a Kommintern burját megbízottja irányított. Őket használta fel Dandzan pártelnök arra, hogy régi riválisát, Bodót, mint a szovjet barátság ellenzőjét megfosszák miniszterelnöki és külügyminiszeri tisztségétől (1922. január 7.). Ebben talán Szühebátor együttműködött Dandzannal. Utóda Dzsahandzs hutagt Damdinbadzar az ő emberük volt. Bodóról, Csagdardzsavról és még hét gonosz társukról kiderült, hogy a kínaiak és a fehérek visszahívására szöttek összeesküvést. A hazaáruló volt miniszterelnököt 1922. augusztus 31-én agyonlőtték. Szerencsére 1997-ben kiderült az igazság és a tévedést maga a Legfelsőbb Bíróság korrigálta. Közben Szühebátor főparancsnok számára 1922 áprilisában a KB elnöksége lakást utalt ki, a kormánytól megpénzt kapott. O. Pürev történész szerint nagy adósság maradt hátra a halála után, mert az összes reprezentációt, fogadásokat saját költségén, kölcsönből fedezte, amelyeket később a népi kormány fizetett ki helyette. Novemberben Szühebátor még körbeutazta ifjúsága és első sikerei színterét, a déli határt, ellenőrizte és megerősítette a határőrséget. 1922. októberében az Ifjúsági Szövetség Vezetője Bujannemeh és a Komintern megbízottja Elbegdordzs Rincsinov a Néppárt KB-nak küldött levélben

ajánlkoznak, hogy ha a párt és az ifjúsági szövetség tönkretételén alattomban dolgozó pénzügyminiszter, KB-tag Sz. Dandzan megölése kapcsán nehézségek, vagy kellemetlenségek merülnének fel, a Forradalmi Ifjúsági Szövetség szívesen részt vesz abban, illetve felkészíti és támogatja a fővárosi rendőrséget (idézi L. Bat-Ocsir 36. p.). A gyengébb idegzetű olvasó megnyugtatósára sietek leszögezni, hogy a dolog simán ment. A Legfelsőbb Bíróság ítélete alapján Dandzant 1924. nyarán pikk-pakk kivégezték és már 1962-ben rehabilitálták. De a mi hő-sünk ezt már nem érte meg, 1923. február 23-án meghalt. Hat nappal később Dandzan gyönyörű verses sirató beszédet mondott a temetésén. Tehette, ő lett az utóda, persze, csak átmenetileg. A pártvezetőség jobboldali szárnyához tartozó Dandzan, aki a kapitalista fejlődést nem átugrani, hanem gyorsítani akarta, nemcsak barátját és harcostársát gyászolta, hanem egy pótolhatatlan ellenlábasát veszítette el, aki tekintélyével, a jobb és baloldal közötti egyensúly fenntartására törekedett. „A népelnyomó külső ellenséggel és belső kizsákmányolókkal vívott hősi harcban diadalmas hadvezér Szühebátor, ha meghalt is, felvállalt nagy ügyét ránk örököltette – így szólt a beszéd. – Hiszünk abban, hogy, népünk ezt az ügyet

folytatja és győzelemre viszi. Szühebátor szent emléke a dicsőség és a férfias harc útjára vezényel bennünket.” (Huránguj Szetgűl 67-70. szám)

A mongol vezetők és Szovjet-Oroszország képviselőinek gyászbeszédei után az orosz nyelvű Bjuletyeny MONTA és Huránguj Szetgűl is közzétette az orvosi konzíliumnak (tibeti és európai orvosok vettek részt a boncolásban) a boncolásról kiadott jegyzőkönyvét. Ebből kitűnik, hogy a halál oka májbetegség volt, mérgezésnek nincs nyoma. A májat további vizsgálatra Csitába küldték, a vizsgálat eredménye negatív volt. Mivel a Központi Bizottságnak és a kormánynak ekkor már és még újságja nem volt, a Bjulleteny és mongol nyelvű testvérlapja a Huránguj Szetgűl a közvélemény megnyugtatásában rendkívül fontos szerepet játszott. Hiszen a Bogd tibeti orvosai hétpróbás méregkeverők voltak. Közismert volt, hogy a kán környezetének tehetségesebb, önállóbb gondolkodású tagjait sorra eltétette láb alól. Erre a sorsra jutott Namnanszüren miniszterelnök, Cerencsimed belügyminiszter, Handadordzs igazságügy-miniszter, Dasnyam túsét kán és sokan mások. Ahogy a mesében mondanák, holnap legyenek a ti vendégeitek. Dzsahandz hutagt Damdinbadzar kormányfő, amikor Szühebátor beteg lett, azt tanácsolta, hogy európai orvost hívasson. Csak találgatni lehet, hogy a máig köztiszteletnek örvendő, szentéletű láma a Bogdot féltette-e a népharagtól, Szühebátort a haláltól, vagy a népet a lázadástól. Hasonló tanácsot adott Szühebátor tanítója Dzsamjan, akkor már a tudományos akadémia alapítója és első elnöke is. Így aztán valóban európai orvosok kezelték, köztük a magyar Róth (Radnóti) Andor. Rincsinov és Csojbalszan mégis azt terjesztették, hogy a káni udvar mérgeztette meg. 1940. decemberében Csojbalszan megint előrángatta a mérgezési históriát ürügyül a papi rend felszámolására. Holmi kegyeleti szempontok nyilván nem gátolták volna, ha értelmét látja az exhumálásnak és holttest újbóli megvizsgálásának, de ő mindig pontosan tudta, hogy mit miért hazudik. Ez is azt bizonyítja, hogy Szühebátor természetes halállal halt meg.

2011. április 11-én O. Pürev történész egy interjúban ismét politikai gyilkosságot kiált a kék mongol égre, ezúttal a burját Elbegdordzs Rincsinov és a Komintern lett volna az elkövető, mert amikor 2004-ben Csojbalszan és Szühebátor 1952-ben épült mauzóleuma a főtéren türelmesen átadta a helyét Dzsingisz, Ogotáj és Kubiláj nagy ülő szobrainak, ismét elmaradt a tetemre hívás: a két múmiát elhamvasztották és a hamvakat az Altan Ölgij nemzeti sírkertben helyezték (talán örök) nyugalomra. A buta vád involválja, hogy a modern politikai vezetés a Komintern bűneit rejtegeti.

A két forradalmár személyes tárgyaiból 2017-ben *A függetlenségért harcoltak* címmel nyílt kiállítás a Nemzeti Múzeumban. Mikor kerül egymás mellé haza és haladás a modern mongol nemzettudatban?

Még egy szösszenet erejéig kérem az olvasó szíves türelmét. Hiroshi Futaki

úrnak A Reexamination of the Establishment of the Mongolian People's Party, Centring on Dogsom's Memoir (=Inner Asia, 2000, 1.) c. cikke azzal vádolja Csoj balszant és utódait, hogy felnagyították Szühebátor szerepét és érdemeit. Valóban ez történt. Szühebátor korai halálának köszönhetően nem használódott el a politikai belharcban, legendás hős lett, akinek tekintélyét a régi rendszerrel szembe lehetett állítani, mert Mongólia ezekben az évtizedekben nem a plurális demokrácia felé haladt. Sem a belső (társadalmi, politikai és tudati), sem a külső (testvéri sztálini Szovjetunió) tényezők nem tették ezt lehetővé. Szühebátor kommunista hőskultusza lehet ma visszatetsző, de akkor távolról sem volt oktalan. A hőskultusz a diktatúra gyermeke. Ne várjuk el az akkori politikusoktól, hogy mai fejjel gondolkodjanak. Inkább fogadjuk el, hogy a nemzeti hősökben az utókor koronként más- és másféle példaképet lát.

Hivatkozott irodalom:

Namtar: L. Bat-Ocsir - D. Dasdzsamsc Damdingijn Szübaatar Namtar Ulszyn Hevlelijn Gadzar, Ulaanbaatar, 1973

Baabar: Bat-Erdeninjn Batbajar (Baabar) XX dzuuny Mongol. Nüüdel szuudal gar oldz Baabar ed. 1996

L. Bat-Ocsir: Bodoo szajd: üdzel ba üjlsz. Ulaanbaatar, MAHN-ün TH-nü dergedeh Erdem

Sindzsilgeenij Töv, 1991.

B.V. Bazarov, L.B. Zsabajeja: Burjatszkie nacional'nye demokraty i obszsesztvenno-politiceszkaja myszl narodov v pervoj treti XX. veka. Ulan-Ude, 2008.

Erwin Lewin

Koço Tashko (1899 – 1984)

Koço Tashko albán kommunista értelmiségi és forradalmár megtestesíti Albánia XX. századi történelmének egy darabkáját.⁴⁷ Ő és generációja megkísérelték, hogy az elmaradott prekapitalista struktúrákból kitörjenek és véghezvigyenek demokratikus és forradalmi változásokat. Neve nagy hagyományokkal bíró családhoz kapcsolódik. *Athanas Tashko* (1863-1915), az apa, hazafias gondolkodású képviselő volt, aki nagy hatást gyakorolt az oszmán elnyomás ellen és az ország felszabadulásáért küzdő nemzeti mozgalomra, amit végül 1912-ben, Albánia felszabadulásával értek el. A családból neves művészek és értelmiségiek származnak, mint fivérei *Athanas (Artur)* (1901-1993) a festő és *Georges (Gaqo)* (1905-1967) az agrártudós, legfiatalabb húga, *Tefta Tashko (Koço)* (1910-1947) pedig nemzetközi karriert befutott operaénekesnő volt.

A tanult közgazdász élete tele volt ellentmondásokkal: kispolgári felmenők, kommunista párttagság -amelynek népművelési tevékenységét maga is lényegesen előmozdította-, részvétel a II. világháború idején az antifasiszta ellenállásban, állami és pártfunkcionárius, majd mindezek után a sztálinizmus üldözöttjévé vált. Megvesztegethetetlen és a társadalmi kérdésekre érzékeny értelmiségi volt, aki a magas igényeket elsősorban önmagával szemben támasztotta.

Thasko 1899. július 4-én született. A család hat gyermeke közül elsőként látta meg a napvilágot az egyiptomi Fayoumban. A „szélsőségek évszázadának“ szülöttként életműve mérvadó részét a háború és a háború utáni időszak politikai és társadalmi átalakulásai és a személyes katasztrófák befolyásolták. Apja sok honfitársával egyetemben a szegénység és elmaradottság miatt már 1880-ban elhagyta Korça vidékét, hogy Egyiptomban biztosítsa megélhetést. Fiának szerény iskolai képzést biztosított. Azonban *Fan S. Noli*, az albán ortodox egyház alapí-

⁴⁷ A szerző az Évkönyv számára állította össze tanulmányát - ld. bővebben: Lewin, Erwin: *Koço Tashko (1899-1984). Ein politisches Leben in Albanien (Biografische Annäherung)*. NORA, Berlin, 2015. 324. o.

tójának támogatásával Tashko a tanulmányokat folytathatott az Amerikai Egyesült Államokban. Nolinak ugyanis, akit az 1908-ban pappá szenteltek, emigrálnia kellett és 1912-ben Bostonban alapította meg a különböző emigráns szervezetekből a „*Vatra*“ (Tűzhely) nevet viselő összalbán szövetséget.

Ez a szellemi központ az Észak-Amerikában élő albánok kulturális-politikai társaságává fejlődött. A „vörös püspök“, aki az albán társadalom forradalmi és modernizációs folyamatának főszereplőjévé nőtte ki magát, nagyra becsülte Tashko apjának az Oszmán Birodalom ellen játszott szerepét. Egyúttal nagy elvárásokat támasztott a neves hazafi fiával szemben.

Az Újvilágban kemény tanulóévek vártak rá, 1915-ben néhány hónappal érkezése után értesítették apja haláláról. 1918 júliusában felvették Bostonban a Harvard Egyetemre „unclassified student“, azaz a vendéghallgatóhoz hasonló formában. A várost tudatosan választotta, ugyanis ahogy saját életrajzában írja, „ez volt az Amerikai Egyesült Államokban az albán nemzeti mozgalom és emigránsok központja“. ⁴⁸ A kérdés, hogy miért akart a Harvard Egyetemen tanulni, azt válaszolta: „Két okból is. Az első: az oktatás magas színvonala ahhoz vezet, hogy hazámnak (Albániának) a legjobbat nyújtsam. A második: a Harvard jó hírre reményt ad nekem, hogy megvalósítsam vágyaimat és ez majd le fogja nyugtózni honfitársaimat.“ ⁴⁹ Végül még hozzáfűzte: „Célom az, hogy jól felkészüljek közgazdaságtanból és közgazdaságtanból, hogy az albán kormányzatban felelősséggel járó pozíciót vállalhassak.“ ⁵⁰

Világnezeti és politikai állomáshelyeinek keresése

A tanulmányok mellett aktív szerepet vállalt a *Vatrában*, hogy megnyerje az amerikai közvélemény támogatását. E lépésekkel „igazi“ albánná lett „idegen földön“. 1921 februárjában sikeresen fejezte be természettudományok alapszakos tanulmányait. ⁵¹ Ekkor *Fan S. Noli* - a *Vatra* delegáltja az albán parlamentben és Albánia képviselője a Népszövetségben - 1921 márciusában személyi titkárává nevezte ki. *Noli* titkáráként később megérezte, hogy a háború és az olyan események, mint az 1917-es orosz forradalom hatására a társadalmi és gazdasági fejlődés a korábbi vágányokról már letértek. 1920 decemberében, az ország Népszövetségbe történő felvétele után kibontakozhatott egy külpolitikai presztízs-

⁴⁸ Trevor, Džordž: Autobiography. Handschriftlicher Lebenslauf (Englisch). In: Russkij Gosudarstvennyj Archiv Social'no-Političeskoj Istorii. Moskva, F. 495. Op. 188. D. 2, Bl. 48 (Im Folgenden: RGASPI/Autobiography).

⁴⁹ Dodona, Efthim: Studimet e Koço Tashkos në universitetin e Harvardit. In: Gazeta Tema. Tirana, 6. 2009. szeptember 6. 14. o.

⁵⁰ Ugyanott.

⁵¹ Ld. Ugyanott. 15. o.

küzdelem, amely a belpolitikai harcokban éleződött ki. A feltörekvő liberális polgári erők, ez utóbbit Noli vezette, küzdöttek a belső stabilitást megerősítéséért, a földreformért, amely a földbirtokosok előjogainak felszámolásával földhöz jutatta a kisbirtokos és földnélküli parasztokat. A nemzetközi események hatására viszont az országban radikalizálódás vette kezdetét.

Fan S. Noli (1882-1965)

1924 tavaszán a parlamenten kívüli mozgalom tetőpontjára ért, amely szabad és közvetlen választásokat követelt, demokratikus elemekkel. Július elején fegyveres felkelés tört ki *Ahmet Zogu* (1895-1961), amely a konzervatív kormány „erős emberének” bukásához vezetett. *Fan S. Noli* vezetésével a *Demokrata Párt* alakított új kormányt.

Noli Albánia New York-i konzuljává nevezte ki *Tashkót* 1924 júliusában. *Zogu*, aki nyáron az országon kívülre menekült, Jugoszláviából kapott katonai segítséggel döntötte meg 1924 decemberében a nép által megválasztott kormányt. 1928-tól királyként monarchiát vezetett be.

Az emigránsok Bécsben 1925-be alapították meg a „*Komiteti Nacional-Revolucionar*”-t, azaz *KONARE*-t (*Nemzeti-Forradalmi Bizottság*). Habár a *KONARE* tagjai különböző politikai nézeteket képviseltek, a növekvő számú baloldali értelmiségiek, akik a bizottság aktivitásáért feleltek, az oroszországi forradalom iránt mutattak érdeklődést. A *KONARE* fő céljai a júniusi forradalom irányába mutattak, ez pedig a szovjet állam iránti szimpátiát jelentette, ami a konzervatív táborban nem lelt támogatásra.

Tashko érintkezésbe került a különböző társadalmi áramlatok képviselőivel, s miután konzuli posztját New Yorkban fel kellett adnia, elhatározta, hogy Bécsbe megy, csatlakozik a politikai emigránsok baloldali szárnyához, a *Komiteti i „Çlirimit Nacional”*-hoz (*KÇN*)⁵² Hasznát vette európai utazásainak Németországban és Franciaországban. Bécsben és Berlinben találkozott a *Nemzeti Felszabadítási Bizottság* forradalmi aktivistáival, *Halim Xhelo* (1894-1937) és *Llazar Fundoval* (1898-1944). Megállapodtak abban, hogy visszatér Amerikába és létrehoz emigránsokból egy új szervezetet. Tevékenységéről tudósít a „*Bijtë e Shqipërisë*” (*Albánia Fiai*) és az „*Idealisti*” (*Idealista*) című újság, amely az

⁵² Ld. RGASPI/Autobiography. 48a. lap.

1926-1927-es években jelent meg egy rövid ideig.⁵³ *Tashko* terve azon meggyőződésen alapult, hogy Albánia jövője, függetlensége és társadalmi haladása lényegében a feudális elmaradottság meghaladásával érhet véget. Ahogy visszatekintve megjósolta, az „eljött a kommunizmus ideje.”⁵⁴ 1927 tavaszán az albán bíróság *Tashkót* kormányellenes „kommunista” összeesküvésben való részvételért halálra ítélte.

A hiányzó anyagi és szociális biztonság ösztönözték őt, hogy támogatást keressen a Harvardon egy zsidó hallgatótársánál, aki a kommunista elképzelésekkel szimpatizált.⁵⁵ 1927 őszén a Bostoni Egyetemen megpályázott egy francia és német nyelvtanári állást. Volt ajánlása *Fan S. Nolitól*, amely így jellemezte őt: „Én ismerem *Kostandin Athanas Tashkót*, az Albán Köztársaság New York-i helyettes konzulját... Karakteres, becsületes, megbízható, tehetséges férfi, olyan jó, akár egy Krisztus. Bécs, 1927. Október 20.”⁵⁶

Ugyanebben az évben fordult *Noli*hoz azzal a kéréssel, hogy segítse őt tanulmányokhoz vagy munkához jutni a Szovjetunióban.⁵⁷ Viszont 1928 júliusában az amerikai kommunista *Eliot Saresohn* támogatásával Bécsbe utazott, ahol lehetőséget kapott arra, hogy a „*Balkán-Föderáció*” című lap szerkesztőségében az albán nyelvű kiadásnál dolgozhasson.

A *Balkán-Föderáció* folyóirat kommunista támogatással franciául, angolul és németül is meg jelent. *Tashko* főként szerkesztői munkákat látott el. Az anyagi feltételek alig biztosították számára a megélhetést, ezért továbbra is a Szovjetunióba szeretett volna menni. A lap szerkesztősége 1929 őszén áttette székhelyét Berlinbe, ahol jobb munkakörülmények voltak. Itt került kapcsolatba a *Komintern Nyugat-európai Irodáját* vezető *Georgij Dimitrov*val. Segítségével utazhatott 1930 októberében a Szovjetunióba.⁵⁸

Váltás - a Nemzetközi Lenin Iskola

Moszkvába érkezésével egy új fejezetet nyílt *Tashko* személyes és politikai fejlődésében. 1930-tól 1932-ig abszolválta tárgyait a *Nemzetközi Lenin Iskolában*.⁵⁹ Az *NLI* kurzusain, amelyek a legfontosabb kádereképzők voltak a *Komintern*ben, a hallgatók 1926 márciusától 1932-ig 41 országból képviseltették magukat. *Tashko* a *Lenin Iskolán* nyújtott képzésben ismerte meg az ő politikai elveit, amelyek az ő

⁵³ Ld. RGASPI/Autobiography. 49. lap.

⁵⁴ Ugyanott.

⁵⁵ Ld. Ugyanott.

⁵⁶ Vö.: Dodona: Studimet e Koço Tashkos. 15. o.

⁵⁷ Ld. RGASPI/Autobiography. 49. lap.

⁵⁸ Ld. Ugyanott az életrajzában 1951-től (Autobiografische Aufzeichnungen- im Besitz des Sohnes Frederik Tashko), amelyet ő az 1929 novemberi beutazásától korrigált.

⁵⁹ Ld. RGASPI, F. 495. Op. 188. D. 2, 59. lap.

későbbi tevékenységéhez elvezettek. 1932-ben kezdődött mindaz, aminek évtizedekig tartott: egy hivatásos forradalmár élete a II. világháború alatti antifasiszta ellenállásban, az illegalitás gyakran nehéz feltételei között, és mint a korábbi Albánia felszabadulásáért küzdő állami és pártfunkcionárius.

Hazájában akkoriban hiányoztak egy szervezett forradalmi mozgalom megalkotásának, illetve egy proletár forradalom kirobbantásának az objektív és szubjektív feltételei. Bár a 20-as évek végén a világgazdasági válság háttéréből érkeztek szimpatizánsok egy antimonarchista ellenzékéből, forradalmi elképzelésekkel. 1928-ban Korçában, csakúgy, mint a 20-as évek végén Tiranában és Vlorában kommunista sejtek és csoportok jöttek létre.⁶⁰ Korçában *Miha Lako*, *Sotir Vullkani*, *Niko Xoxi* számítottak a mozgalom élharcosainak. Az 1930-as évek kezdete óta voltak törekvések Shkodrában a kommunista aktivisták szorosabb együttműködésére. A Shkodra-Csoport 1934-ben alakult meg.

Diákok, munkások, kézműiparosok között terjesztettek marxista irodalmat és összeesküvések útján dolgoztak együtt. Szembefordultak a társadalmi egyenlőtlenségekkel, a királyi kormányzat elnyomásával és az Olaszországból érkező fasiszta veszéllyel, ám az Adriai-tenger partján fekvő állam gazdaságilag, katonailag és politikailag gúzsba volt kötve. Számátalan nehézséget okozott az ismeretek hiánya és szektásodás. Hiányzott még többi társadalmi réteggel való kapcsolat, hogy világos követeléseket tudjanak megfogalmazni és keresztül vinni.

A *Komintern* bázisán, nevezetesen az 1928 szeptemberében tartott *Kommunista Balkán-Föderáció VII. Konferenciáján* azt a feladatot tűzték ki célul, hogy Albániában megalakuljon egy kommunista párt,⁶¹ amelyet az országon belüli forradalmi mozgalomnak politikai-szervezeti fejlődését az 1928-ban a Szovjetunió által segített *Albán Kommunista Csoportosulás*nak kellene támogatni. Ennek tagjai azonban maradtak a korábbi szervezetben és a valódi fejlődéstől eltávolodtak. Egy 1929 végén keletkezett elméleti alapvetésükben a csoport a közvetlen küzdelmen alapuló albániai proletár forradalmat propagálta.⁶² Az elképzelés, hogy a kevés országon belüli militáns csoport egyszer forradalmi hullám élén találna magát, valószínűtlennek bizonyult. Végbe ment viszont egy lassú változás, amelynek révén az *Albán Kommunista Csoportosulás* különböző tagjai, akiket 1930-ban feloszlattak, Zogu királytól amnesztiát kaptak és hazatérhettek. Bár a fejlődés megítélését illetően a *Komintern VI. kongresszusának* kiszínezett jelentéseiben a kapitalista állandósulás hamarosan elérkező vége, a kapitalizmus

⁶⁰ Ld. Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë, Tirana, 1968. 24. o.; Ld. még Frashëri, Kristo: Historia e lëvizjes së majtë në Shqipëri dhe e themelimit të PKSH-së 1871-1941. Tirana, 2006. 65-68. o.

⁶¹ Ld. Internationale Presse-Korrespondenz. Berlin, 1929. május 3. 919. o.

⁶² Ld. Arkivi Qendror Shtetëror. Tirana (im Folgenden: AQSH), F Grupi Komunist Shqiptar në B.R.S.S, 16. szám, L 1, D 30, 10-14. lapok.

összeomlásának elkerülhetetlensége és a világforradalom közelgő időszakban történő győzelme öltöttek testet.

Tashkónak, aki ez idő tájt az albán szintéren a továbbiakban már nem lépett elő, a jövőről szóló későbbi párbeszéddek és küzdelmek között végeznie kellett az albániai forradalmi mozgalommal. Tanulmányai alatt, amely egy betegség miatt 2 évig tartott, 1931-ben kommunista párttagságra jelölték, majd 1932 nyarán felvették a *Szovjetunió Kommunista Pártjába*.⁶³ Ezzel egy időben az *Albán Kommunista Csoportosuláshoz* is csatlakozott. Azzal a dilemmával szembesült, hogy annak a lehetősége, hogy hazájában forradalmi-demokratikus perspektívák kérdésére egy valós válasza legyen, a *Kominternre* való tekintettel csak korlátozott lehetőségei maradtak. Tanulmányai befejezése után, 1932 novemberében az év végéig a Moszkvai 17-es Nyomdában dolgozott betűszedő segédként. A munkát ingyenesen végezte. 1933 januárjától augusztusig korrektorként tevékenykedett a *Külföldi Dolgozók Kiadósövetségénél* és a *39-es Nyomdában*. Egy évig a *Nemzetközi Lenin Iskola Amerikai Részlegének* titkáráként működött.⁶⁴

Koço Tashkót nagyban motiválták az események, valamint az esély az élet új kihívásainak elfogadása. 1934 szeptemberében a hazájában politikai változást előidéző előkészületek mellé állt. Tevékenységet vállalt az 1922-ben létesített *Nemzetközi Vörös Segélyben (NVS)*. Mint előadó kellett ismereteket és tapasztalatot gyűjtenie, hogy az erkölcsi és anyagi segítséget, beleértve az albániai királyi rendszer üldözötteinek és áldozatainak adott jogi képviselést megszervezze.⁶⁵ Egy évvel később, 1935 augusztusában Franciaországba ment, ahonnan legálisan lépett Albánia földjére.

Párizsban az albán konzulátuson amnesztia-kérelemmel fordult az albán hatóságokhoz. Ahogy 1936. Március 4-i *Balkán-Országok Titkárságán* keletkezett tudósításából kiderül, bizakodóan állt hozzá, „hogy a hazatérésem kérdése alapvetően eldőlt, és hogy csak a formaságok elintézése van már csak hátra.”⁶⁶ Múltak az idők, míg a „formaságokat” letisztázták. Ezt az időt azonban semmiképpen sem töltötte várakozással, hanem a franciaországi *NVS*-képviseletén dolgozott a *Balkán Bizottság* vezetőjeként.⁶⁷ Párizsi illegális tartózkodása alatt „*Lucien*” és „*Robert*” fedőneveket viselte- szembe került Albániában a baloldali mozgalmon belüli elődeivel.

A gazdasági világválság később érte el az országot, mint a fejlett kapitalista államokat, így a hatásai is hosszabban tartottak. A népesség kétszeres kizsákmányolásban találta magát -a hazainak és az idegennek, névszerint az olasz tőkének

⁶³ Ld. RGASPI/Autobiography. 49a. lap.

⁶⁴ Ld. Ugyanott. 49. lap.; Lásd még Anketnyj list. In: RGASPI: F. 495. Op. 188. D. 2, 67. lap.

⁶⁵ Ld. RGASPI/ Autobiography. 49. lap.

⁶⁶ RGASPI. F. 495. Op. 86. D. 35, 4. lap.

⁶⁷ Ld. RGASPI/Autobiography. 49. lap.

kitéve. A gazdasági kulcspozíciók az állam koncessziós politikáján nyugodtak, amelyeket az 1926-os és 1927-es Tirana-Egyezmények az olasz pénzüdők és vállalkozók kezeiben pecsédtelődtek meg. A válság hatásai, amelyek a krónikus agrárkrízisben mutatkoztak meg, pusztító erejűek voltak. A mezőgazdasági termékek árai mivel mélyre csökkentek, a többségében szegény parasztok az áruikat nem tudták többé eladni, úgyhogy visszatértek a cserekereskedelemből. A magas adók és az uzsorások miatt kiéleződött a helyzet. A népesség tömegei elviselhetetlenül eladósodtak. A kézműveseket a vámmentes olaszországi termékek behozatala tette tönkre. A lakosok majdnem fele munkanélküli volt és a legkisebb támogatást sem remélhette. Az emberek csoportokban koldultak az egész országban.

1935 augusztusában a dél-albániai Frier városában, ami egy Durrës és Vlora között fekvő kisváros fegyveres felkelés tört ki. Mintegy 300 felkelő - csendőrök mellett főtisztek és tiszthelyettesek - számtalan polgári személy, egyszerű hivatalnokok és munkások vettek részt benne. Letartóztatták Frier alprefektusát, felállítottak egy forradalmi tanácsot és átvették az igazgatást. Tiranába tartó menetüknél viszont egy Lushnjánál lezajlott négyórás összecsapásban a kormányerők leverték őket.

Több, mint kitapintható volt, hogy a forradalmi szervezet hiányzott az országban. A kevés kommunista csoport Korça, Tirana és más városok körzetében illegálisan tevékenykedett és nem volt kapcsolatuk a munkásokkal, kézművesekkel és a vidéki népességgel. Hogy a helyi szűk térből kiutat találjanak, szükséges lett volna a legális lehetőségekre és hatni a munkásság, a kézművesek egyesületeire, illetve ilyeneket létrehozni. Ennek azonban a *Komintern* forradalmi vonala állt az útjában. Anémeterszági fasizmus hatalomra jutása után, 1933-tól 1935-36-ig nem volt többé közvetlen kapcsolat az albániai forradalmi erők és az *Komintern* között. *Llazar Fundo* tudósít arról, hogy hosszú ideig sem szóbeli, sem pedig írásbeli kapcsolat nem volt a *Balkáni Titkárság* és az albániai forradalmi erők között.⁶⁸

Az Albán Kommunista Párt társ-alapítója

A *Komintern* 1935 nyarán tartott VII. kongresszusa, amely *Jules Humbert-Droz* svájci kommunista szavai szerint a „friss levegő” volt, amely lánggra lobbantotta a kommunista mozgalmat.⁶⁹ A korábban megmásíthatatlanul érvényes nézetekre kritikus hangnemben kérdezték rá, és más politikai elgondolásokat fejtettek ki. Mint az antifasiszta népfrontok feladatát kezdeményezték minden demokratikus

⁶⁸ RGASPI, F. 495. Op. 86, D. 32, 22. lap.

⁶⁹ Humbert-Droz, Jules: Mémoires. Dix ans de lutte antifasciste 1931-1941. Neuchatel, 1972. 131. o.

erő összefogását a nemzetközi fasizmus és a fenyegető háborús veszély ellen. *Tashko*, aki a *Komintern* kongresszusa után Franciaországba ment, biztos képe alkothatott a városi kispolgárságból, a vidéki kisparaszti rétegből, az ellenzéki antimonarchistákból és az antifasiszta értelmiségiekből álló széles antifasiszta szövetség megalakítását lehetővé tevő új irányról.

Aktívan vett részt abban, hogy elérje a két nagyobb ellenzéki csoport - a *KÇN* albán emigráció és az 1925-ben Bécsben megalakult *Nemzeti Unió (Bashkimi Kombëtar)* - közeledését egymáshoz. Az utóbbi magába foglalta a *Zogu*-rezsim minden polgári-liberális ellenfelét, azokat is, akik nem értett egyet a *Nemzeti Felszabadítási Bizottság* céljaival. Ahogy a *KÇN*, úgy ők is arra törekedtek, hogy létrehozzák az albán ellenzéki mozgalmat és az európai nyilvánosságot az albán monarchia ellen hangolják. *Tashko* szembement a *Bashkimi Kombëttar*ral összefüggésben kihirdetett, 1936 márciusában tartott *Nemzeti Szabadság Kongresszus*on a *KÇN* vezető szerepével és a fegyveres ellenállás, példának okáért az uralkodó elleni fegyveres vagy más formában elkövetendő merénylet elképzeléseivel: „A tömegbázis népfronton keresztül történő megszervezése és kiépítése az égető kérdés,”⁷⁰ -írta ő.

A *Komintern* vezetőségében az albániai népfront kérdését 1935 végén tárgyalták. Bár a *Komintern Titkársága* csak 1937 februárjában hozott az albán kérdésről határozatot. A megjósolt „platform” két irányba mutatott: az első, amely *Zogu* uralmának megdöntésére irányuló felkelés előkészítését irányozta elő, az politikailag „rossznak és károsnak” bizonyult, mert a valóságban „egy puccsista szektás mozgalom karakteréhez vezetett volna... Manapság kétség sem fér hozzá, hogy egy széles népi mozgalom megalapítása, amely minden demokratikus, haladó és ellenzéki-liberális elemet magába foglal, sikeresen veheti fel a küzdelmet az olasz fasizmus agressziója és *Ahmet Zogu* reakciós diktatúrája ellen.”⁷¹

A feladat abban állt, hogy a tömegmozgalmat legális alapokra helyezték és előmozdítsák „az olasz imperializmus általi gyarmati leigázás és rablás elleni küzdelmet és az ország demokratizálását.”⁷² Az alapokat az emberek követeléseai szerint kellett alakítani úgy, mint a gazdasági helyzet jobbítása falun és városban, az adók árak csökkentése, egy adómoratórium, és földreform. Ugyanígy jöjjenek szabad parlamenti választások, amelyek a nép akaratát, a demokratikus jogokat és a szabadságot tükrözik majd. A jelszavakat úgy kellett megfogalmazni, hogy a mozgalom legalitását nem kockáztathatták.

A másik irány a kommunista csoportok munkáját érintette. Ők azt a feladatot kapták, hogy törjék meg a szűk szektás bezártságot és az „illegalizmust”. A párt-

⁷⁰ RGASPI, F. 495, Op. 86. D. 32, 16. lap.

⁷¹ Ugyanott. 5. lap.

⁷² Ugyanott.

ban a kiképzésnél felmerült és látták, hogy a csoportokat, amelyek alig voltak képesek munkájuk ellátására, a sejtek képzése révén kell összerendezni. Egy 3-tól 5 főből álló rendezőbizottságnak kellett az országban arról gondoskodni, hogy a szakszervezeteket támogassák és újakat is alapítsanak, hogy a külföldi irodalmat a *Komintern* segítségével terjesszék és hogy Albániában magát a pártirodalmat, a röplapokat, lehetőség szerint saját médiaorgánumot adjanak ki. A kommunisták úgy nevezték ezt, hogy „az illegális szervezetek bizalmiainak nemzeti-demokratikus frontja”⁷³ kell szerveződni, ami egyes esetekben a *KB* meghatalmazottaival aktivitást tud kifejteni.”⁷⁴

A viták lezárásaként a *Balkán Titkárság* határozata alapján egy sor személyi kérdéssel kapcsolatos döntést kellett hozzon. *Koço Tashko*t ez közvetlenül érintette. Albániába kellett neki menni és az új irányzatot érvényre juttatni.⁷⁵ Mindenesetre azokhoz tartozott, akik a demokratikus szövetségek ötletét magukévá tették és az antifasiszta ellenállás további fejlődéséhez lényegesen hozzájárult, hogy ezek az elképzelések realizálhatták egy széles frontszövetség gondolatát.

Amnesztiája után, 1937. április 21-én kiutazási engedélyt adott be *Komintern* szövetségi szolgálatánál. Mintegy négy héttel később, 1937. május 26-ára datálnak egy Berlinbe, Stockholmba, Amszterdamba és Párizsba szóló kiutazási okmányt.⁷⁶ Amíg Albániába való visszaútja 14 napot vett igénybe, július 4-én belépett az ország területére.⁷⁷ Hazájába való visszatérése összefonódott egy fontos fejezettel, ami az ellenzéki antimonarchista és demokratikus erők egységes mozgalomba való rendezésével történő fáradozásokkal telt. Együttal, ami a viszonylag jól dokumentált tudósításokból kiolvasható, sikerült munkássága révén egy új nekifutással az *Albán Kommunista Pártot* megalakítani.

Tiranában *Tashko* rövid ideig tartózkodott; hasonló időtartamra Korçába utazott, aztán délnyugatra, ahol egy sor tapasztalt kommunista párttag élt. Mindehhez társult az is, hogy ismét kapcsolatba került az összeesküvő és elkülönülve működő aktivistákkal. Ez volt annak a feltétele, hogy nem csak a munkálataikat aktiválja, hanem a kommunista csoportot az új politikai irányvonalra is felkészítse és a tagokat közös alapokon összebékítse. Egy hosszú próbaidőszak után - *Tashko* nyáron tifuszon esett át és novemberben a lakhelyét kedvezőbb munkakörülményekért a fővárosba helyezte - tudta késő ősszel a fonalat újra felvenni.

Sikerült neki egy munkaképes vezetőséget kialakítani. A *Balkán Titkárságra* küldött tudósítása súlyos helyzetet részletez 1938 májusától. Sok időt vett igénybe, hogy harcostársait az új feladatkörben megbízhatóvá tegye, amelyben

⁷³ Addig a „nemzeti-forradalmi” fogalmat alkalmazták.

⁷⁴ RGASPI, F 495. Op. 1. D. 37, 8. lap.

⁷⁵ Ld. Ugyanott. 2. lap.

⁷⁶ Ld. Ugyanott. 34. lap.

⁷⁷ Ld. AQSH, F 5/AP, V 1938, 1. o.

megkísérelte, hogy elmagyarázza a feltevéseket, feltételeket és motivációkat, ami az ő viszonyaira hatottak. A középpontban az állt, hogy rábeszélje a csoporttagokat, hogy minden fáradozásuk ellenére vállalják el, hogy a társadalmi realitással legálisan és gyakorlatiasan foglalkozva törjenek ki az ország politikai életének elszigeteltségéből.

A *Korça-Csoport* információs lapjában, a „*Përpara*“ (*Előre*) című újságban a saját gondolatait közölte. Az 1938-as szeptemberi szám arra szólította fel a tagokat, hogy elképzeléseiket és javaslatukat fejtssék ki az állami szervekben, iskolákban, klubokban és vallási irányultságú szervezetekben. *Tashko* tudósításából látható, ahogy csoporttagok a törvényes lehetőségeket, amelyek számára megengedettek voltak, úgy igyekeztek kihasználni, hogy terjesszék ki és érvényesítsék befolyásukat munkáskörökre, kézműiparos és más néprétegekre. Ehhez számítnak azok a cselekmények, mint az önkormányzati választásokon való részvétel Korçában. A *Pilo Peristeri* vezette *Népi Lista* az önkormányzati parlamentben 15 képviselői helyet szerzett meg a 16-ból, bár a manipulációk révén a kormány képviselői nem hagyták *Pesterinek*, hogy a polgármesteri tisztséget átvegye.

A *Kereskedelmi Kamara* is ellenük volt, ugyanis a meggyőző agitáció azt ígerte, hogy a nagykereskedőket kiszorítja és helyükre a kiskereskedőket és kézműiparosokat fogja a vezetésbe segíteni. A választásokon az ortodox egyház zsinata is az ellenzéki többséget támogatta. *Tashko* indítványozta, hogy a feltűnéskeltő összejöveteleket piknikek formájában, vagy a városban és falvak környezetében tartott piaci napokon „vándorló” színházi előadások mintájára tartsák meg.

A megcélzott eredményekben azt érték el, hogy a múltban meglévő érdeklenség elillant és több ember kezdett a politikai események iránt érdeklődni.

Annak oka, hogy a csoport hatása korlátozott maradt, az volt, hogy a *Bashkimi Kombëtarrral* és más ellenzéki erőkkal a szövetség, ami az 1936-os párizsi *Szabadság Kongresszuson* jött létre, gyakorlatilag nem működött. Vontatottan haladt a Korça, Tirana és Shkodra kommunista csoportjai közötti együttműködés. Mint ahogy egy jelentésében található, a politikai véleménykülönbségek és részben a személyes ellentétek komolyan hatottak, miként a Komintern által is szorgalmazott „a párt ellenségeivel való leszámolás” vonala is.

Tashko valószínűleg, de bizonyosan részben egyetértett a helyzetértékeléssel, hitt a „trockista” veszélyben, a moszkvai perekben. De lehettek fenntartásai: így a „buharinista-trockista ügynökökkel” kapcsolatos magatartása nem tisztázott, két hónapra azonban eltávolították helyéről. Egy volt a nem kevés kortársa közül, aki minden tragikus életű politikushoz hasonlóan „saját szakállára” ügyködött, ahogy *Manes Sperber* önéletrajzi regénytrilógiájában megírta. „Ők nem bírtak befolyással a Szovjetunió fejlődésére, ám mindent, ami ott történt, csodálatosnak

találtak és azt bárki ellenében megvédték.⁷⁸ Másrészt oka is volt a Moszkvából érkező normák kritikátlan átvételének, ugyanis az első időkben a forradalmi csoportokban rejlő kritikai potenciál csak nehezen volt kiaknázható. Minél több vagy kevesebb volt a *Komintern*-vonulat engedelmes átvétele,⁷⁹ annál inkább korlátozódott a gyakorlati munkájára. A kommunista párt kiküzdött megalapítását ebben az időpontban nem tudta elérni.

Albánia 1939-es Olaszország általi megszállása után a helyzet megváltozott. A megszállás által azokat az alapokat, amelyeken a hagyományos albán társadalom állt, közvetlenül fenyegették. A népesség nagy többsége, mindenek előtt a parasztok, a szervezett ellenállás döntésképes erejének adták mind emberi, mind anyagi forrásaikat. *Koço Tashko* azonnal felsorakozott a fasiszta megszállók elleni ellenállás mögé. A *Korça-Csoport* átdolgozott szórólapjában azért emelt szót, hogy mindent - az elmaradt legális lehetőségeket is - használjanak, a megszállók ellen egységes frontot alkossanak. 1939 őszén a nyár nyakaskodó párbeszédei után egyesültek is egy átmeneti vezetés alatt, egy közös bizottságban, amelyet a *Korça-Csoport* és a *Shkodra-Csoport* alkotott. *Tashko* egy „koalícióról” tárgyalt, amely egy 1937-es *Kominterntől* származó eligazításon alapult.

Kevésbé bizonyult segítségnek, hogy a *Komintern*nel való egyenes összeköttetés ebben a kritikus helyzetben elveszett. A német-szovjet megneemtámadási szerződés 1939 augusztusi aláírása és az azt támogató *Komintern*-vezetés új politikai vonulatot hozott magával. A *Komintern* magatartása kimerült azokban a vitákban, amelyek a szovjet Németország-politikától függő taktikát magyarázták meg, példának okáért az albán kommunisták antifasiszta politikájának nyújtott tényleges segítség megvalósításának ügyében.

A kommunista erők, az elsietett háborús eseményekre tekintettel megemelték az egységhez szükséges igényeket és feltételeket. Mindenek előtt a fasiszta Németország Szovjetunióval való 1941 júniusi rajtaütése hozta el a közös célt, hogy az ország megszállása ellen fegyvert fogjanak, sürgősebben, mint korábban. Így rajzolódott ki az elnyomott népekben a fasiszta rabszolgaság elleni ellenállás a *Hitler* elleni koalíció formálódásával Nagy-Britannia és a Szovjetunió között és az Amerikai Egyesült Államok állandó támogatásával.

A kommunista csoportokban magától fejlődött a készség, hogy aktívan ellenálljanak, és a terméketlen csatározások egyre nagyobb számban szorultak a háttérbe. Hogy a megbékélés eljőjön, a *Shkodra-Csoport* részéről a *Jugoszláv Kommunista Párt*tal való egyezségeen nyugvó segítséget vették igénybe. *Tashko* a kezdetekben tétova volt, mert a *Komintern* képviselőjeként annak meghatalmazását érezte, és a *Cselekvés Füzetét* a kezei között akarta tartani. 1941 októberének

⁷⁸ Sperber, Manes: *Wie eine Träne im Ozean*. Stuttgart, Hamburg, München, 1976. 112. o.

⁷⁹ Ld. Frashëri, Kristo: *Historia e lëvizjes së majtë*. 135., 207. o.

kezdetén Peja (Peć) városában, Vitomiricében, Koszovóban a *Jugoszláv Kommunista Párt* területi vezetőjéségével jött össze egy találkozóra a *Shkodra-Csoport* (Fadil Hoxha), a *Korça-Csoport* (Koço Tashko, Xhevdet Doda) és az 1940-ben létrejött *Iffjúsági Csoport* (Elham Nimani). Jugoszláv oldalról Boro Vukmirović, Pavle Jovičević, Ali Šukri és Dušan Mugoša volt jelen. A gondosan kidolgozott kétnapos megbeszélések során összehangolták a résztvevőket, ahol az a kívánság nyomott a legtöbbit a latba, hogy a csoportok hagyják maguk mögött a veszeke-déseket és hogy egymással egyesüljenek.⁸⁰

Tashko később megbecsülte, hogy meggyőzték afelől, „hogy az eredmények -ha nem is alakultak annyira jól- nem lehetnek rosszabbak, mint akkor, ha a csoportok egymás elleni küzdelmeiket tovább folytatták volna, vagy ha a *Központi Bizottság* más csoportok vezetőivel lenne, azokkal, amelyekkel (nekem velük, s nekik velem szemben) kiélezett személyi konfliktusaim voltak.”⁸¹ Ahogy ön-életírása jegyzeteiben, 1951 írta, az ő javaslatára két megállapodást is kötöttek: 1. A *Jugoszláv Kommunista Pártnak* két megbízható képviselőt kell küldenie, akik közvetítőként a párt alakításában segítenek és amíg az albán kommunisták sikerrel nem állnak saját lábukra, Albániában maradnak. 2. Senkit sem szabad az eddigi kommunista csoportok vezetői közül a megválasztandó pártvezetésbe felvenni. Tashko kiállt amellett, hogy ő maga se pályázzon az új vezetőségbe. A háttérben az húzódott meg, hogy egy erős vezetés biztosítsanak a pártnak, amely nem terhelt a korábbi tagok személyes nézeteltéréseitől és konfliktusaitól. Ennek módjára ragaszkodott a nagy összebékítő elképzeléshez és ezt azzal a tervvel kovácsolta egybe, hogy a csoportok egységes pártot képeznek és ez talán sikerülhet, mivel végre közelednek egymáshoz. Négy évvel később érte el munkássága csúcspontját.

1941 november 8-14-től tartotta alakuló ülését az *Albán Kommunista Párt*. A három csoport küldöttei -a *Korça*-, *Shkodra*- és *Iffjúsági Csoport*- már az első napon határozatot hoztak arról, hogy egyesülnek és pártot alapítanak.⁸² Ahogy a bemutatásból látható, több próbálkozásra volt szükségük, hogy a kitűzött célt megvalósítsák. A párt gyökerei visszanyúltak az 1920-as radikális baloldali értelmiségiekre csakúgy, mit az 1930-as évek első belföldi és emigráns kommunista szervezeteire. Az *Albán Kommunista Párt* ígért alapítása a társadalmi fejlődés fordulópontjaként hatott. Az alakuló ülésen hozott határozat szerint az *Albán Kommunista Párt* az ország elsőszámú politikai pártja kívánt lenni, hogy fegy-

⁸⁰ Ld. Fadil Hoxha në veten e parë. Me shënime dhe parathënie të Veton Surroit. Pristina 2010, 97. o.; Ld. még Hoxha, Bujar: Disa mendime rreth formimit të Partisë Komuniste të Shqipërisë. In: Rilindja Javore Tirana, 1995. július 2-8.26. o. Koço Tashko szeptemberi vagy október végi dátumot erősít meg.

⁸¹ AQSH, F 14, D 5, 2. o.

⁸² Ld. Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë. 70. o.

veres küzdelem által szabadítsa fel az országot a megszállók ellenében, valamint hogy visszaállítsa az nemzeti függetlenséget és demokratikus népi kormányzatot vezessen be a szabad Albániában egy olyan társadalmi renddel, amely a társadalmi egynylőség talaján áll.⁸³ Ez a párt történetének egy mérvadó történelmi állomáshelye volt.

Az alakulóülés és a párbeszéd menetét bizonyosan nem érthetnék meg, ha a jegyzlkönyv a háború alatt elveszett volna. Egyes dolgok viszont mégis megismerhetők a ránk maradt tudósításokból. Az albán forradalmi mozgalomra motiváló erővel hatott, hogy az erősebb kölcsönhatást nemzetközi folyamatokkal és elméleti előírásokkal tudták formálni. De ezzel korlátozások is jártak. A „kisebbség alárendelődése a többségnek”-elv igazolta -megeősítve az albán társadalom hiányzó demokratikus hagyományait, mint az autoriter történelmi uralom öröksége- a visszaélést, mert az lehetőséget adott arra, hogy az hatalompolitikai érdekeket szolgáljon.

Annál is inkább, ugyanis a sztálinizmus elméletének és politikájának átvételével úgy értelmezték a véleménykülönbségeket vagy taktikai különbségeket mint „szabotázs, kémkedést és árulást.” Az alakuló ülés egy példa arra, ahogyan ez folyt. A határozatban megfogalmazott „marxista-leninista elméletek tanulmányok „>> a *Szovjetunió Kommunista Pártja és a Szovjetunió története rövid összefoglalójának*<< útján történő elsajátítását”⁸⁴ legfőként azon aspektus szerint nézték és üzték, hogy hogyan lehet az elméleti és politikai elhajlásokat leküzdeni. Ennek útján egy olyan ördögi körbe kerültek, ami megmutatta a jövőt.

Tashko pozíciója ebben ellentmondásos volt. Az ő párról alkotott elképzelései más nézőpontok szerint működtek. Azon kevés párttaghoz tartozott, akik a szervezeti-politikai szilárdságot és az *Albán Kommunista Párt* stratégiai irányában foglalt megállapításokat a valós helyzetből kiindulva egyesíteni próbálták. Abban a tudósításában, amit a *Komintern*nek írt 1942 őszén, azt a nézetet képviselte, hogy a nyitottságot, a toleranciát és mindenek előtt a párton belüli kritikát a párt fejlődésének alapelveként kell betartani. Hogy a párt konszolidálódjon, nem szabad attól félni, hogy az elkövetett hibákat felfedjék és nem szabad attól rettegni, hogy ettől a személyes presztízs ettől elvész. A vezetés tagjaként ellenált annak az általános és különösen a jugoszláv tanácsadó *Miladin Popović* (1900-1945) által támogatott „oszd meg és uralkodj” politikának. „Ezáltal az egyes tagok egymás ellen kijátszhatók lennének, egymást pártból való kizárással fenyegetnék, ha az alapvető kritikát egymással szemben gyakorolnák.”⁸⁵ Ez ahhoz vezet, hogy a párton belüli szolidaritást, csakúgy mint a tagok és a párthoz egyéb módon

⁸³ Ld. Dokumenta kryesore të PPSH,Vëll. I. Tirana, 1960. 22ff. o.

⁸⁴ Ugyanott. 20. o.

⁸⁵ Ld. AQSH, F 14, D 5, 15. o.

tartozók között szétrombolnák és az *Albán Kommunista Párt* a szektás szűk közegekből nem tudna kikeveredni: „Jobb egy a nép vezette felszabadító mozgalom, amelyben a kommunisták egy frakciót képeznek, mint egy kommunista párt a tömegek támogatása nélkül és egy olyan iránnyal, amely nem képes a tömegeket megmozgatni.”⁸⁶

Hogy a pártpolitika alapvető kérdéseire való hozzáállás különbözött, az a szövetségesekkel való kapcsolatok kérdésében is megmutatkozott, egy egyenesen a fasiszta megszállás elleni sikeres küzdelem létkérdésével felérő és a 200 alapítót érintő feltételnél. A lehetséges polgári szövetségesek és a „rég” elitek képviselőihez való hozzáállás nehézkesnek bizonyult. Az antifasiszta népfronttal mint stratégiával való egyetértéssel *Tashko* egy átfogó és különböző politikai erők vezette ellenállási mozgalomban találta magát. Koszovó nagy részét az anyaországhoz való csatolása menetében az oda betelepedett albán eredetű népességből kellett ebbe embereket bevonni. Előjött egy probléma, nevezetesen a nemzeti kérdés, ami miatt sok ember az új kommunista párton kívül mozgott, mert ennek a különleges történeti feltételei a balkáni háborúk óta alakultak ki.

Az albán vezetésben képviselt „nemzetközi” vonal, ami a partizánharcokban a *Jugoszláv Kommunista Párt*tal való közös munkára támaszkodott, előre látta, hogy a koszovói albánoknak az idegen megszállók elűldözése után a jövőjükéről és az önrendelkezési joguk megtartásáról kellene dönteniük. Ám a gyakorlatban jelentős problémák léptek fel, mert a kommunisták vezette jugoszlávoknak nem sikerült a lábukat megvetni az albán harcosoknál. És ellentmondások mutatkoztak meg abban is, hogy az albán népesség nem volt azon megszállók ellen mobilizálható, akik a szerb hatalom alóli „felszabadítókként” jelentek meg. *Koço Tashko*, a történelmi-politikai helyzetet a „nemzetközi” képletet elemezve feltárta, hogy milyen robbanóerőt rejtett ez magában Koszovóra tekintettel. 1942 őszén írt tudósításában kritizálta az *Albán Kommunista Párt* csúcsvezetését, hogy túl hosszú ideig hallgattak, ami arra utal „hogy ez alkalommal a *Jugoszláv Kommunista Pártnak* nem lenne szabad velünk vegyülni, és hogy nem megengedhető részünkről sem, hogy velük vegyüljünk.”⁸⁷

Nyíltan nevezte hibának az *Albán Kommunista Párt* pozícióját, mert az eltervezett megoldás szerint „Koszovó nemzeti felszabadításának elképzelése” nagyon kevésbé vehető számításba. Meggyőződése szerint a nemzeti érzelmeket jobban figyelembe kell venni. Nem szabad ellenezni az objektíven rendelkezésre álló nemzeti kívánságokat a nemzetköziség elvont irányával szemben, amely utóbbit ugyanúgy védelmezett, mert ezzel a nemzetiekkel nem lehet eredményes kapcsolatot kialakítani és a fasiszta demagógok ébresztette nemzeti érzésekkel

⁸⁶ Ugyanott. 9. o.

⁸⁷ Ugyanott. 4. o.

alig lehetett szembeszállni. Ennélfogva a nemzet kialakulása érdekében egy rugalmas politikát kívánt kialakítani, hogy tárgyalóképes legyen.

A *Komintern* irányvonalát fegyelmezetten követve funkcionáriusként megmutatta, hogy kreatívabban vette azt tekintetbe, mint más nemzeti adottságokat. Ez az *Albán Kommunista Párt* vezetőségében támogatásra lelt, hiszen részben ellenállásba is ütközött. Ezért vádolták meg őt nacionalista nézetekkel. *Tashko*, aki azért lépett be, hogy az igazságos társadalmi struktúráknak érvényt szerezzen, nem tudta megakadályozni, hogy az *Albán Kommunista Pártban* előtérbe ne kerüljön a beteges gyanakvás, a titkos vizsgálatok és az ellenségek és „elhajlók” elleni küzdelem. 1942 szeptemberében, a *Nemzeti Felszabadítási Front* Pezában tartott konferenciáján tudósítói posztjáról leváltották és az ott létrehozott *Általános Tanácsból* kirúgták. Csak 1943 tavaszán-nyarán reaktiválták a felső vezetésben.

1943 júliusában *Tashko* részt vett Labinotban a *Nemzeti Felszabadulási Konferencián*, amelyet a *Nemzeti Felszabadító Hadsereg Vezérkarának* kiképzéséért szerveztek meg -igazán nem csak kitűnő angoltudása miatt- mint akit *Brit Katonai Misszió* képviselőinek küldtek, akiknek országában egy szovjet képviselő is állomásozott. *Reginald Hibbert* brit összekötő tiszt kijelentései szerint beszélgetőpartnere magas képzettsége lenyűgözte őt.⁸⁸ Az 1943 szeptemberében Labinotban tartott II. *Nemzeti Felszabadulási Konferencián* mint a *Nemzeti Felszabadító Tanács* titkára vett részt, ezután 1943 novemberétől 1944 áprilisáig Gjirokastra kerületben, Dél-Albániában tevékenykedett.

1944 tavaszáig az ellenállást kiszélesedett. A *Nemzeti Felszabadító Hadsereg* létszáma 35 000 harcosra növekedett és gyorsan a fél országot, mindenek előtt déli részt felszabadították a német megszállók állól, akik 1943 őszén az olasz megszállókat leváltották. A további események és a belátható idejű siker felvetették a kérdést, milyen utat kell Albániának választani a megszállók elűzése után. A *Nemzeti Felszabadítási Front* 1944 májusi Përmetben tartott kongresszusa e célból gyűlt egybe. Ez az *Albán Kommunista Párt* a felszabadulásra gyakorolt jelentős befolyásával és a szociális bázison nyugvó jövőbeli Albánia népi demokratikus rendjével fonódott össze. A küldöttek az *Antifasiszta Nemzeti Felszabadító Tanácsot* (*Këshilli Antifashist Nacional-Çlirimtar*) választották meg legfőbb törvényhozó és végrehajtó szervnek.

Përmet városában alapították meg ténylegesen a parlamentáris népképviselőtet és az új albán államot. *Tashko* kitartott minden következmény mellett. Az *Antifasiszta Nemzeti Felszabadító Tanács* titkárának minőségében mint delegált személyesen volt jelen a fontos kongresszusi határozatok anyagainak előkészí-

⁸⁸ Ld. Hibbert, Reginald: Fitorja e hidhur. Lufta Nacionalçlirimtare e Shqipërisë, Tirana, 1993, 86. o.

tésének munkáiban mint ahogy részt vett az egész folyamat koordinálásában. A kongresszus megerősítette tanácsitkári tisztségében és a *Felszabadító Tanács* tagjává választották. A fasiszta megszállók elűzéséig és az új törvényhozás megválasztásáig sikeresen gyakorolta e tisztségeket.

1944 novemberében, a *Wehrmacht* elűzése után a háttérből érkeztek jelek a nagy áldozatok révén felszabadult Albánia és a szélsőséges politikai és társadalmi kihívásainak előtörésére. A feladatok átfogóak voltak. A jó akarat egyedül kevés volt ahhoz, hogy ezt sikeresen megátmogassa, ugyanis nemcsak a jól képzett szakemberek hiányoztak minden szinten.

Koço Tashko az új Albánia alapítóinak generációjához tartozott. Az *Antifasiszta Nemzeti Felszabadulási Tanács* titkáráként aktív szerepet játszott a megszállás és háború ideje alatti és a háború utáni polgári társadalom közötti átmenetben, és részt vett az alapvető határozatok kidolgozásában és érvényre juttatásában. Fontos feladatokat vállalt az 1945-ös agrárreform érvényre juttatásában és az 1946-os *Alkotmányozó Bizottság* élére is kinevezték. Később a külpolitikában vállalt szerepet, többek között mint moszkvai és szófiai nagykövet, vagy mint a *Párt Irányítási és Revíziós Bizottságának* tagjaként volt tevékeny. Életkora és tapasztalatai mint tudományos kompetenciái alapján a vezető szervezetben a javító szerepét vállalta magára. A 40-es és 50-es évek beli karrierét azonban 1960 utáni hirtelen bukása követte.

Törvényen kívül mint a „párt és a nép ellensége“

Az *Albán Munkapárt* vezetőcsoportjának, *Enver Hoxha* (1908-1985) szakítása, a *Szovjetunió Kommunista Pártjának* 1956-os XX. Kongresszusára tehető, amit az *Albán Munkapárt* elutasított. Ismert, hogy a szovjet-kínai konfliktusban *Hoxha* a *Kínai Kommunista Párt* oldalán állt. Ezzel *Tashko* nem értett egyet. 1960 nyarán előtérbe kerültek a heves viták közte és a *Hoxha-csoport* között a Szovjetunióhoz való viszonyról, a nacionalizmusról és a pártvezetés hatalommal való visszaéléséről. Az igazság kimondásához való bátorságáért és a függetlenség iránti vágyért szabadsága elvesztésével fizetett, és amit kapott, az a hatalommal megalkudott párttársainak a teljes megvetése lett.

1960. szeptember 9-én az *Albán Munkapárt Központi Bizottságának* plénuma határozatot hozott a „Párt szervezeti kérdéseiről“. Ez cezúrtá jelentett *Tashko* életében is. Elvesztette minden tisztségét és kizárták az *Albán Munkapártból*, amit nem idokoltak meg. A képviselői mentelmi jogát már egy nappal korábban felfüggesztették, és családjával azonnal el kellett hagynia tiranai lakásukat. *Tashkora* és családjára az internálás, a kihallgatás, a bebörtönzés, a per és ítélet kegyetlenségének alig elviselhető súlya nehezült. Tíz éves fogsága idején, 1969

október-novemberben került sor perére, amelyben elítélték anélkül, hogy védekezhetett volna. Kilenc évet töltött Burell szigorú biztonsági előírású börtönében, és egy évet Tepelenában, mielőtt 1980-ban a száműzött családjához térhetett vissza Rrushkullba, Durrës partvidékére. Ott halt meg *Tashko* mintegy negyed század politikai üldöztetése és bebörtönzés után, betegen, legyengülten. Azonban élete végéig megmaradt a képzett, az internacionalizmussal áthatott értelmiség őszinte harcosának.

Élete tele volt ellentmondásokkal és akadályokkal, ami őt Észak-Amerikán át Európába vezette, hogy szülőföldjén, egy nehéz időszakban a társadalmi haladásért vállalja a küzdelmet. Nemzedéke megannyi hasonló gondolkodású tagjával indult útnak, hogy a kapitalista rendszerrel szemben egy igazságos társadalom modelljét valósítsa meg. Amit tett, azzal jelentősen hozzájárult a fasiszta megszállók elűzéséhez és ahhoz, hogy a II. világháború utáni a társadalmi forradalom Albániát a szocialista haladás felé irányítsa.

Tashko, a kommunista, annak az ellentmondásnak a feloldásában azonban vereséget szenvedett, amire mind nagyobb erővel törekedett munkásságában. Nevezetesen a mozgalom iránti elkötelezettség, amely életrajzában következetesen fellelhető, és a pártfegyelem összeegyeztetésében, ami, legkésőbb a *Szovjetunió Kommunista Pártjának* XX. Kongresszusával, már nem volt többé összeegyeztethető a kritikus albán értelmiségiek meggyőződésével. Élete tragikumával, őszinteségével és önzetlenségével, saját számkivettségével s végül halálával, jogos kritikájával az *Albán Munkapárt* hibás vezetéséről végül nem egyenlíthette, azt, hogy túl későn vette észre, s szólt a sztálinizmus deformálta szocialista társadalomról, amely oly sok ember elleni brutalitásban nyilvánult meg. A mai olvasók, azok számára, akik életútjával foglalkoznak, *Tashko* vonzereje végülis abban áll, hogy biográfiájában megjelennek különböző világrészek kulturális és politikai irányzatai, azok hatásai.

Fordította: Pálfi László

KÖNYVISMERTETÉSEK

Hajdú Tibor

Thomas Sakmyster¹: A Communist Odyssey. The Life of József Pogány/ John Pepper

CEU Press, Budapest-New York, 2012. 249 p.

(Egy kommunista Odisszea. Pogány József-John Pepper élete.)

Talán különös, talán nem, *Pogány Józsefnek*² könyv-terjedelmű, első részletes és alapos életrajzát külföldi szerző írta és nem is magyarul jelent meg, 74 évvel halála után. Nem mintha akár Pogány, akár Sakmyster neve ismeretlen lenne a magyar szakirodalomban. Az 1918-19-es forradalommal foglalkozó írások mind tárgyalják Pogány szerepét, de a kifejezetten róla szóló néhány publikáció csak egy jellegzetesen rövid időszakban, az 1980-as évek körül látott napvilágot, amikor fellángolt a szocialista előzmények iránti érdeklődés - majd kihunytt. Azelőtt és azután kényes témának számított. A kiadók és a publicisztika az egyértelműen “pozitív” vagy “negatív” személyiségeket szeretik - noha a valóságban ilyeneket alig találni. Pogányt pedig nehéz besorolni - volt radikális kommunista és jobboldali szociáldemokrata, forradalmi hős és a magánéletben ellenszenves figura. Sokak haragját sikerült kiváltania, ezért a szociáldemokrata és kommunista memoár-irodalomban is kevés barátságos emléket találni róla.

Sakmystert ezek a nehézségek nem zavarták. Jól ismeri az első világháború utáni magyar évtizedek bonyolult történetét, így nem is keres egyszerű megoldásokat. Horthy-életrajza itthon is közismert és elismert. Pogány alakja azért is ragadhatta meg, mert ő egy személyben fontos szereplője a magyarországi és USA-beli szocialista mozgalom történetének.

¹ Sakmyster, Thomas L. (1943-) amerikai történész, professor emeritus, University of Cincinnati. Főbb korábbi munkái: *Hungary, the Great Powers, and the Danubian Crisis, 1936-1939* (University of Georgia Press, 1980); *Hungary's Admiral on Horseback: Miklós Horthy, 1918-1944* (Columbia University Press, 1994); *Miklos Horthy: Ungarn 1918-1944* (Edition Steinbauer, 2006); *Red Conspirator: J. Peters and the American Communist Underground* (Champagne, IL: University of Illinois Press, 2007); *A Communist Odyssey: The Life of József Pogány / John Pepper* (Central European University Press, 2012).

² Pogány József életútját Hajdú Tibor tollából lásd NMT Évkönyv, 1986.

Sakmyster igyekszik pontosan követni az ifjú Pogány útját, megjegyezve azt is, ahol lényegtelen kérdésekben nem tudott pontos információt szerezni. Általában jól választja meg forrásait, így Pogány vitatott személyiségére özvegyét idézi a kötet 6. oldalán: "Férjem nem volt egy kedves személy. Valóban agresszív és fölényeskedő volt, és nagy tudásával lenézte a kevésbé művelteket." Nem lévén a magyar munkásmozgalom kutatója, nem mindig a legjobb forrásra támaszkodik. Így nem tudhatta, hogy Göndör Ferenc³ túlzásait nem kell komolyan venni, átvette a ma is elterjedt általánosítást, hogy az európai szocialista pártok kezdetben legalább támogatták kormányaik háborús politikáját. Említés nélkül hagyja, hogy Pogány bizony elfordult mentora, Kunfi Zsigmond⁴ következetes pacifizmusától, hogy kövesse a magyar pártvonalat, vagyis Garami⁵ vonalát.

Sakmyster elfogadja Pogány cáfolatát, hogy részt vett volna Tisza István meggyilkolásában, miután nem támaszkodhat az esemény alapos tisztázására. Kiemeli viszont, hogy miután Kunfi, tehát az MSZDP javasolta Pogányt az új, demokratikusan választott Katonatanács elnökének, ő messze túllépte a neki szánt hatáskört és pártja intencióit, nagy befolyást szerzett a katonákra és tanácsukra és azt személyes politikája érdekében használta ki.

A könyv részletesen tárgyalja Pogány ismert akcióját Bartha Albert 'hadügyminiszter és utóda'⁷ megbuktatására. Csak azt hiányolhatjuk, hogy nem tér ki arra: Bartha megvádolása az ellenforradalmi szervezkedések támogatásával alaptalan volt. Száz év után persze könnyű tisztán látni, de Bartha egész életében a demokrácia következetes híve maradt, elutasítva a Horthy-rendszer politikáját.

Sakmyster a források jó ismeretében a továbbiakban is valósághűen ábrázolja Pogány útját, sikereit és konfliktusait a forradalmakban, bécsi emigrációját, majd részvételét az orosz polgárháborúban. Számunkra azonban különösen a könyv azon, nagyobb része fontos, ahol Pogány Kominternbeli és amerikai, itthon csak részben ismert tevékenységét tárgyalja, az általa feltárt új adatok alapján.

Pogány vezető szerepét a Kominternben képességei és aktivitása mellett az biztosította, hogy hűen követte Zinovjev⁸ és Kun Béla⁹ optimizmusuk által táplált

³ Göndör Ferenc (1885-1955) szociáldemokrata, a Népszava munkatársa, 1919-ben a sajtódirektórium vezetője. Szembefordult a Tanácsköztársasággal, Bécsbe, majd az USA-ba emigrált.

⁴ Kunfi Zsigmond (1879-1929) szociáldemokrata, 1919-ben a Forradalmi Kormányzótanács tagja, Bécsben a Világosság csoport tagja, a lap szerkesztője.

⁵ Garami Ernő (1876-1935) műszerész, szociáldemokrata, a Népszava munkatársa, 1918-ban a Károlyi-kormány minisztere, a KMP és az MSZDP egyesülésének ellenzője, a Horthy-rendszer bírálója.

⁶ Bartha Albert (1877-1960) katonatiszt, magyar hadügyminiszter 1918-ban, majd 1946-1947-ben.

⁷ Festetics Sándor (1882-1956) katonatiszt, honvédelmi miniszter 1918-1919 január.

⁸ Zinovjev, Grigorij életútját lásd Székely Gábor tollából NMT Évkönyv, 1983.

⁹ Kun Béla életútját Borsányi György tollából lásd NMT Évkönyv, 1986.

irányvonalát, amely szerint Németországban és Közép-Európában érik az új szocialista forradalom.

Annak ellenére, hogy Pogány csúfosan leszerepelt az 1921 márciusi „Märzaktionban”¹⁰ Hamburgban és másutt, Zinovjevhez és Kunhoz való hűsége biztosította pozícióját a Kominternben. A KMP frakcióharcaiban játszott szerepe miatt azonban jónak látták egy időre minél messzebbre küldeni és szívesen fogadták Pogány ajánlatát, hogy az Egyesült Államokba menjen. Így 1922 tavaszán New Yorkba érkezett. Mivel nem tudott egy szót sem angolul, fő feladata a hivatalos Komintern-küldött, *Waleczki*¹¹ mellett a magyar csoport és lapja, az Új Előre instruálása és jelentések küldése a Komintern részére. Miután azonban Waleczki csak 1922 októberéig maradt és a Kominternben jó véleményt mondott Pogányról, aki eredményesen segítette őt, továbbá Pogány nagy szorgalommal fél év alatt megtanult angolul, a Komintern megbízottjának tekinthette magát. Forradalmi múltja, határozott fellépése és a Komintern politikájának ismerete hamarosan nagy tekintélyt szerzett neki. (Bár arrogáns modorával hamar szerzett ellenségeket is).

Az amerikai KP ekkor két szervezetből állt: az illegális pártból és a legális (bár üldözött) Workers Party-ből. Pogány a Komintern instrukciójának megfelelően erősítette a WP prioritását, miközben nem ijedt meg a féllegális munka, az FBI üldözése veszélyeitől, ami csak növelte tekintélyét. William *Foster*¹² 1923 februárban Zinovjevnek írt levelében kiemelte Pogány „nagyszerű munkájának jelentőségét a WP megerősödésében.” Sakmyster részletesen ismerteti a fél-illegalitásban élő Pogány, 1923 januártól a párt egyik titkára propaganda-tevékenységét, érdemét az 1924-ben indított Daily Worker napilap alapításában.

Elmondhatjuk, hogy Pogány ezekben az években sokat fejlődött - reálisan látta pártja helyzetét, megértette az amerikai politika sajátosságait, küzdött a szektáság ellen, példát mutatott a nem-angol anyanyelvűeknek elsajátított jó angol stílusával. Sikere csúcspontja a WP által irányított több százezres Federated Farmer-Labor Party alapítása 1923 júliusában. Sakmyster részletesen szemlélteti, hogy szereztek Pogány egy ideig csodált rafinált és erőszakos módszerei hamarosan ellenségeket az „igazi amerikai” munkásvezérek körében, akik hamarosan elérték a központ áthelyezését a nemzetközi New Yorkból Chicagoba. A frakcióharc kiélesedése folytán 1924 májusában Moszkvába rendelték Pogányt és ellenfeleit a helyzet tisztázására.

¹⁰ A német „Márciusi-akció” a német KP indította fegyveres felkelés volt, amelyben részt vett Kun Béla és Pogány József is. Kun Béla és a „márciusi akció”. In Székely Gábor: Gondolatok, viták világlunkról. Volos Kiadó, 2016. 169-171.

¹¹ Walecki, Henryk (1877-1938), eredeti neve: Maksymilian Horwitz, lengyel kommunista pártvezető, a Komintern egyik vezető munkatársa, spanyol, belga és görög referens. Sztálin kivégeztette.

¹² Foster életútját lásd Philip S. Foner tollából NMT Évkönyv, 1981.

A Komintern “amerikai bizottságának” vitáiból főleg az derül ki, hogy a Komintern vezetői nem értették az amerikai helyzetet. Sakmyster szerint elvetették az egyetlen célkitűzést, amiben Pogány és ellenfelei egyetértettek: megtiltották La Follette “harmadik párti” elnöki kampányának támogatását. Egyebekben a szokásos módon kimondták, hogy mindenki követett el hibákat, tehát a jövőben működjenek együtt. Ennek érdekében visszahívták Pogányt Amerikából, azzal, hogy a Kominternben fontos munkakört kap. Utóbbi döntésben szerepet játszhatott, hogy Pogány, megértve a *Lenin* halála után kialakult helyzetet, gyorsan állást foglalt *Trockij* ellen, ezzel garantálva Zinovjev és a Trockij-ellenes szárny jóindulatát.

1924 júliusában Pogány többször felszólalt a Komintern 5. Kongresszusán, szilárdan támogatva Zinovjev vonalát. Ennek köszönhető, hogy augusztusban fontos missziót bízta rá és *Kuusinenre*¹³: Svédországba küldték őket, hogy váltsák a svéd KP vezetőjét, Zeth *Höglundot*¹⁴, aki a kongresszuson elutasította a “bolsevizálás” meghirdetett politikáját. A Komintern tekintélyére támaszkodva elnyerték a többség támogatását. Pogány sikerét bizonyítja, hogy hamarosan megbízták a Komintern Információs Irodájának vezetésével, emellett a Komintern VB tagja lett és a Néger Bizottság elnöke. A következő években Norvégiába és Dániába is elküldték, hogy segítse az ottani kommunista pártok “bolsevizálását”. 1926 májusában átvette a Komintern agitprop osztályának vezetését Kun Bélától. A kritikus 1926. Évből a Komintern Brit Titkárságának vezetője lett, ezidőben szerteágazó irodalmi tevékenységének részeként terjedelmes brosrát írt a nagy bányász sztrájkáról.

1926 nyaráig Pogány fontos vezetőnek számított a Kominternben. Az év végén azonban Zinovjevet eltávolították a KI éléről. Pogány ezt előre látva 180 fokkal fordulattal cserben hagyta protektorát és igyekezett behízelegni magát, az új Buharin vezette és Sztálin irányította vezetéskor. Elég ízléstelenül, de sikertelenül. Buharin még hajlandó volt kisebb megbízatásokat adni neki, de Sztálin nyíltan kimutatta ellenszenvét. Végeredményben elvesztette fontos pozícióit, a brit KP követelésére elvették tőle az angol ügyek irányítását és új megbízatással Koreába küldték.

Egy Komintern funkcionáriusnak mindig készen kellett állni arra, hogy életveszélyes misszióra küldik. Pogány azonban már nem volt a régi vakmerő harcos. Körüljárta Koreát, de nem merte átlépni határát és útból hamis tájékoztatást adott, ami lassan ki is derült, bár ügyet még nem csináltak belőle. Pogány mindezenre érezte, hogy Moszkvában leáldozott az ő csillaga, és miután szoros amerikai kapcsolatait végig megőrizte, legjobban lenné visszatérnie az USA-ba.

¹³ Kuusinen, Otto életútját lásd Lakatos Árpád tollából NMT Évkönyv, 1981.

¹⁴ Höglund, Karl Zeth életútját lásd Jemnitz János tollából NMT Évkönyv, 1990.

Az USA kommunista pártjában folytatódtak a frakcióharcok, ezeket a Komintern sem tudta megszüntetni, miközben Pogány sűrű levelezésben híveivel, kihasználva moszkvai tartózkodását közvetlenül igyekezett befolyásolni a Komintern vezetését Ruthenberg¹⁵ és társai érdekében. Egy idő után rendszeresen írt a Daily Worker-be és az Inprekorban saját felfogása szerint ismertette az amerikai fejleményeket. Sakmyster részletesen ismerteti az US KP belső küzdelmeit Pogány moszkvai éveiben és a Komintern tanácsalanságát. Ruthenberg halála után 1927-ben, frakciója új feje, Jay Lovestone¹⁶, azt ajánlotta Pogánynak, hogy miután moszkvai helyzete bizonytalanra vált, térjen vissza Amerikába. Első lépésként elérte, hogy Pogány legyen az USA KP ideiglenes képviselője a Kominternnél. Továbbá, hogy Pogányt távollétében válasszák meg a párt VB tagjának. 1927 őszén, hogy legyőzze Foster és hívei ellenállását, a Komintern vezetőit kérte, hogy küldjék vissza Pogányt Amerikába.

A koreai kaland után Pogánynak forró lett a moszkvai talaj és Lovestone támogatásával igyekezett rávenni Buharint, hogy küldje vissza Amerikába. Buharin, - talán hogy megszabaduljon az örök bajkeverőtől - engedett: 1928. február 28-án az ECCI jóváhagyta Pogány visszatérését az Államokba, és a koreai ügyet is elsimították. 1928. március közepén Pogány partra szállt New Yorkban, családját Moszkvában hagyva. Tanult a múltból, megígérte visszatérése fő opponensének, Fosternek, hogy távol marad mindenféle frakciózástól és a párt egységén dolgozik. Ígéretét igyekezett betartani, bár domináns egyénisége sokakra nyomasztóan hatott.

Ideje nagy részét aktuális és elméleti cikkek írására fordította. Utóbbiak közül legismertebb az, amelyben az "American exceptionalism" tételét fejtette ki: az USA politikai, gazdasági és szociális téren alapvetően különbözik Európától, az amerikai kapitalizmus még felmenő ágban van. Pogány úgy hitte, a Lovestone által is propagált nézet összhangban van Buharin és Varga Jenő újabb írásaival. (Sakmyster nem említi: Pogány jól tudta, hogy elmélete tökéletes összhangban van Marx vonatkozó nézeteivel. *Sztálin* világában azonban nem mindig volt kíváncsú, emlékezni arra, hogy mit írt Marx.)

Az exceptionalizmus hamarosan kiváltotta egy Komintern vezető, *Lozovszkij*¹⁷, kritikáját, de ennek még nem lett következménye. Pogány azt válaszolta, hogy Lozovszkij felületesen ismeri csak az amerikai munkásmozgalom helyzetét. A Komintern 6. Kongresszusán 1928 nyarán Sztálin új, álbalsoldali vonalának hí-

¹⁵ Ruthenberg, Charles E. életútját lásd Philip S. Foner tollából NMT Évkönyv, 1982.

¹⁶ Lovestone, Jay (1897-1990), litván születésű amerikai szocialista, kommunista, majd CIA közreműködő, szakszervezeti (AFL-CIO) tanácsadó.

¹⁷ Lozovszkij, Szolomon (1878-1952) orosz-szovjet író, történész, a Vörös Szakszervezeti Internacionálé vezetője.

vei, Lozovszkij és *Lominadze*¹⁸ élesen támadták Pogányt és Lovestone-t, egyesek megengedték maguknak a rossz tréfát, hogy Pepper helyett „Tripper elvtársnak” gúnyolják, de Buharin pártolta őket, Sztálin pedig még nem foglalt nyíltan állást. Pogány annyira védhetőnek vélte pozícióját, hogy szokása szerint egy másodrendű kérdésben módosította nézeteit, nevezetesen a „néger önrendelkezést” illetően, amit joggal ostobaságnak tartott, így jelezve lojalitását az új, baloldali vonal iránt, bízva abban, hogy Buharin még a Komintern vezetője marad.

Pogányt már szeptemberben visszahívták Moszkvába, feltehetőleg a koreai ügy tisztázására, de akkor még sikerült Amerikában maradnia, hivatkozva fontos feladataira, az amerikai elnökválasztásra, a Trockizmus elleni harcra, de pozíciója bizonytalanabbá vált. Novemberben határozottan felszólították, hogy térjen vissza Moszkvába és ne is vegyen részt az amerikai KP februári kongresszusán. Miután kiderült, hogy Buharint leváltották a Komintern éléről, és ha nem is formálisan, de gyakorlatilag maga Sztálin vette át az irányítást, Pogány félt eleget tenni a többszöri sürgetésnek és konspiratív játékba kezdett. Eltűnt nyilvánosság elől, New Yorkban egy olcsó bronxi szállodában húzódott meg, azt terjesztve, hogy úton van Moszkva felé, de Mexikón keresztül, hogy kijátssza az őt kereső FBI ügynököket. Amerikai tartózkodása ugyanis sohasem volt legális: különböző álneveken élt.

1929 áprilisában Sztálin kívánságára nagyobb létszámú amerikai pártdelegáció utazott Moszkvába. Pogány még bujkált, tudva, hogy sok jó nem vár rá. Presztízse már az USA KP-ban sem volt a régi, erőszakos stílusa és részben notórius nőügyei miatt sem. Az igazi bajt mégis akkor hozta magára, amikor becsületes volt: indulása előtt levélben közölte a Kominternnel, hogy nem ért egyet az amerikai párt kényszerű határozatával, amely elítélte Nyikolaj *Buharin*¹⁹ „jobboldali” politikáját.

Ez után Lovestone és hívei is kénytelenek voltak hozzájárulni ahhoz, hogy Pogányt kizárják a pártból. Az ilyenkor kötelező önkritika helyett vitatkozni próbált, de sikertelenül. Mikor április 30-án Moszkvába érkezett, már ülésezett a Komintern amerikai bizottsága, amelynek üléseire meg se hívták, csak egy speciális „albizottsági” ülésre, ahol fejére olvasták bűneit. Ügyét a Komintern nemzetközi ellenőrző bizottsága elé utalták, ahol még próbálta bizonygatni azt is, hogy járt Mexikóban, de a bizottság már mindent tudott. Még új szerelme is elhagyta és rávallott. Pogány egyre zavarosabban védekezett - és hiába. Mindenki elhagyta, csak solvejgi hűségű felesége tartott ki mellette.

Ez még a soft sztálinizmus évtizede. Miután kizárták a Kominternből, még-

¹⁸ Lominadze, Visszarion Viszarionovics (1897-1935) a Kommunista Internacionálé vezetőke, képviselője a Komintern VB-ban. 1926 márciusától a Komintern VB tagja.

¹⁹ Buharin életútját Székely Gábor tollából lásd NMT Évkönyv, 1988.

is állást kapott, a Tervhivatal külkereskedelmi részlegénél, mint tanácsadó. Sőt szanatóriumba küldték két hónapra, hogy helyreállíthassa megromlott egészségi és idegállapotát.

Munkáját a Tervhivatalban 1929 novemberében kezdte meg. Sikeresen dolgozott, szakcikkek tucatjait jelentethette meg - igaz, új álnéven. Ő azonban szeretett volna vissza jutni a Kominternbe, de hiába gyakorolt többször önkritikát, hiába piszkolta régi szövetségeseit, Buharint és Lovestone-t. Bár álnéven már a pártlapokba is írhatott, munkáját és megjavulását elismerték, 1936-ig a Tervhivatalban kellett maradnia. Akkor ugyan kinevezték az Élelmiszeripari Népbiztosság tájékoztatási irodája vezetőjének, de a nemzetközi kommunista mozgalomba nem térhetett vissza. Utolsó évei mégis csendesek és nyugodtak voltak, anyagi helyzete javult, saját feleségével élt. Kapcsolata Kunnal és a moszkvai magyar emigrációval régen megromlott, de felújult régi barátsága *Varga Jenő*vel²⁰, *Magyar Lajossal*²¹ (és sógorával, *Czóbel Ernő*vel²²).

A sztálini terror hulláma végül őt sem kerülte el. 1937. július 29-én lakásáról vitték el. 1938. február 8-án a szokásos hamis vádak alapján halálra ítélték és még aznap kivégezték. Hamarosan özvegyét is letartóztatták, 1946-ig egy kazahsztáni lágerben tartották fogva. Pogányt 1956-ban rehabilitálták hivatalosan.

A könyv végén 15 oldalas összefoglalás segíti az olvasót, hogy megőrizze emlékezetében a különben is logikus és világos életrajz lényegi mondanivalóját.

A szép kiállítású kötet szerkesztője kijavíthatta volna a kézirat néhány elírását - így Franz Mehring²³ néha Hans és talán ezért helyenként kimarad a különben kissé komplikált mutatóból, Pogány életkora hibásan van megadva a 210. Oldalon. Ezek az apróságok persze nem befolyásolják a kitűnő munka értékét. S ha tudnék még csodálkozni, csodálkozhatnék azon: miért nem akadt magyar kiadó a 6 éve angolul megjelent, de fontos, magyar tárgyú könyvnek magyar nyelvű publikálására?

²⁰ Varga Jenő életútját lásd Szabó Ágnes tollából NMT Évkönyv, 1979.

²¹ Magyar Lajos (1891-1940) újságíró, író, közgazdasági szakértő. A Komintern munkatársa, Varga Jenő munkatársa. Sztálin kivégeztette. Fő műve: *Kína Gazdasága*. Oroszból fordította Polonyi Péter. Magyar Lajos Alapítvány, 1990.

²² Czóbel Ernő (1885-1953) tanár, szociáldemokrata, kommunista, a Marx-hagyaték magyar és orosz nyelvű gondozója.

²³ Mehring Franz (1846-1919) német filozófus, történész, irodalmár, esztéta, a szocialista mozgalom klasszikusa, a német KP alapító tagja. Fő műve: *A német szociáldemokrácia története*. Ebből magyarul: *A német szociáldemokrácia ifjúkora. Részletek „A német szociáldemokrácia történetéből”; vál., jegyz. Hamburger Mihály, utószó Jemnitz János, ford. Kis János; Európa, Bp., 1987 (Clio).*

Garadnai Zoltán

Gondolatok az emberről és a politikáról.

François Mitterrand élete és kora

(Éric Roussel: François Mitterrand. De l'intime au politique.
Robert Laffont, Paris. 2015. p. 659.)

François Mitterrand életét és politikusi tevékenységét nem egyszerű megérteni és elfogultság nélkül értékelni. Kiterjedt szakirodalom és egyre több levéltári forrás áll a néhai államfő munkásságát kutatni szándékozók rendelkezésére. Szinte nem volt olyan napja (főképpen 1981 után), amikor ne keletkezett volna valamilyen dokumentum, feljegyzés tőle vagy vele kapcsolatban. Mitterrand a 20. századi francia történelem azon alakjai közé tartozik, akikkel kapcsolatban szinte mindenkinek van valamilyen története, véleménye. És ez nem véletlen, hiszen valóban összetett személyiség volt, akinek egész életútja magán viseli a 20. század ellentmondásait. Katolikus középosztálybeli családból származott, s már fiatalon a francia szélsőjobbhoz csatlakozott. 1941 és 1943 között a Vichy-rendszer tisztviselője volt (még kitüntetést is kapott, amit utólag letagadott). 1942 után, szembesülve a németekkel való együttműködés tragikus következményeivel, azzal, hogy a németek nem tekintik egyenrangúnak a legyőzött franciákat, továbbá a ténnyel, hogy angliai útja után a Gestapo le akarja tartóztatni, az ellenálláshoz csatlakozott és fokozatosan balra fordult. Csodálattal tisztelte a francia baloldali ellenállókat, a németekkel szemben harcoló elnyomott népeket.

Ez az élmény egész életét meghatározta, gondoljunk arra, hogy a kilencvenes évek elején mennyi bírálatot kapott amiatt, hogy a jugoszláviai konfliktusban érezhetően szimpatizált a szerbek álláspontjával, aminek oka jóval túlmutatott a hagyományos francia-szerb barátságon. Szűk körben ugyanis nyíltan kifejtette, hogy a szerbekre második világháborús szerepük miatt barátként, szinte fegyvertársként tekint. Államférfiként ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy a horvátoknak és a szerbeknek (a saját szemszögükből) egyaránt „igazuk” van, a konfliktus megoldására a tárgyalásos utat és Jugoszlávia nyugati integrációját javasolta. A helyzet paradoxonja, hogy napjainkban, negyed századdal a véres polgárháború után, az összes volt jugoszláv tagállam célja az euroatlanti integráció megvalósítása. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Mitterrand volt az első nyugati politikus, aki a körbezárt Szarajevóba személyesen ment el 1992-ben, és tett meg mindent a diplomácia eszközeivel azért, hogy az ostromgyűrűt a szerbek feloldják. (Azt már csak zárójelben jegyezzük meg, hogy ha a békefenntartók tér-

ségbe való, megelőző céllal történő küldésére vonatkozó magyar javaslatot a nyugati vezetők – közöttük Mitterrand is – hamarabb elfogadják, lehetséges, hogy a konfliktus időben meg lehetett volna „fogni”.)

Mitterrand volt az a francia szocialista politikus, akivel a magyar pártfőtitkár, Kádár János négyszer is találkozott (1976-ban, 1978-ban, 1982-ben és 1984-ben), és az az első francia államférfi, aki 1867 óta először látogatott Ausztriába (1982 júniusa), majd Magyarországra (1982 júliusa). Budapesti útja alkalmával négy szemközt beszélt Illyés Gyulával, az író társsal és kollégával az irodalomról, az életről és a Trianon miatt határon túlra került magyar kisebbség helyzetéről. Ugyancsak a két író különleges és sajátos hangvételű beszélgetése tükröződik vissza Göncz Árpád és François Mitterrand 1994-es, első személyes találkozásából is.

Mitterrand ugyanakkor mélyen elkötelezte magát az európai politika, a francia-német kiegyezés folytatása, az új és modern Európa megteremtése, valamint a kelet-európai rendszerek fokozatos, baloldali értékek alapján történő átalakításában és a Szovjetunió európai kapcsolatainak megerősítésében.

Magyarországon kevésbé köztudott, de a jobboldali diktatúrák után létrejött baloldali görög, portugál és spanyol kormányok integrációját is támogatta a nyolcvanas évek első felében, és ennek tapasztalatai, ellentmondásai is hatással voltak véleményére a kilencvenes évek elején. Mitterrand ugyanakkor nagy tisztelettel fordult Antall József irányába is, akit a francia diplomácia az 1945 előtti polgári világ „túlélőjeként” tartott számon, és aki teljesen más politikai táborból – a franciák által a magyar reformkommunistákkal kiépített kapcsolati rendszeren kívülről – érkezett a magyarországi hatalom csúcsára, miközben a középosztálybeli származás és az európai elkötelezettség kapcsolódási pontot jelentett közöttük. Mitterrand ráadásul ekkor már politikai értelemben (belpolitikai és magánéleti botrányok, valamint az addig titkolt, de már mindenki számára nyilvánvaló súlyos betegsége miatt) hanyatló ágba került, miközben a magyar miniszterelnök nemzetközi tekintélye vitathatatlan volt.

Mitterrand volt az a francia politikus, aki a változás ígéretével került hatalomra 1981-ben, miközben szinte mindenki arra számított, hogy az előző elnök újabb hétéves mandátumot kap a francia választópolgároktól (a keleti szocialista országok közül egyedül a magyarok álltak ki nyíltan mellette). Sokan azt feltételezték, hogy egy új korszak kezdődik az V. Köztársaság Mitterrand által korábban nyíltan és hevesen kritizált rendszerének történetében. Egyes feltételezések szerint az 1789-es forradalom és az azt követő változások csaknem kétszáz év után, az első baloldali (de milyen ellentmondás, hogy jobboldali gyökerű) államférfi hatalomra jutásával teljessé válnak ki. Elnöki ciklusa első éveiben társadalmi reformok sorát hajtotta végre, s ezzel szembement a jobboldali hatalmi (gazdasági és politikai)

elit érdekeivel, ami miatt 1983-ban el is érte az első politikai kudarc. Szociális reformjai a francia jóléti állam kiteljesedését hozták, miközben az angolszász államokban (és később Kelet-Európában is) a neokonzervatív-neoliberális közgazdasági iskola teljesedett ki. A nyolcvanas évek végének és a kilencvenes évek elejének változásai kapcsán egyes – elsősorban amerikai – értékelések szerint a hidegháború végének két igazi vesztese volt: Franciaország és a Szovjetunió.

Feltehetjük magunknak a kérdést, hogy törvényszerű volt-e mindaz, ami 1989 és 1991 között bekövetkezett. A filozófus-machiavellista francia elnök valóban rosszul értékelte a helyzetet, vagy csak nem tudott mit kezdeni a felgyorsult idővel? A kelet-európai változásokat szinte mindenki hosszú távon, tíz-tizenöt év alatt tartotta kivitelezhetőnek azért, hogy a status quo ne bomoljon fel, ne alakuljon ki „légüres tér” a hidegháborús (jaltai) rendszer megcsontosodott szerkezeze után. Diplomáciatörténeti tanulmányainkból tudjuk, hogy ilyen esetekben mindig felemelkedik egy olyan hatalom, amely igyekszik kitölteni a geopolitikai űrt. Ez a terjeszkedő hatalom akkor az Egyesült Államok volt. Mitterrand valóban tartott attól, hogy az európai folyamatok visszatérnek az első világháború előtti időszakhoz, és a nacionalizmusok újjáéledése akadályozni fogja majd az európai egységesülést. Az Európai Konföderációra vonatkozó elképzelése, amely az 1948-as hágai konferencia élményére alapozódott, ezt a dilemmát próbálta feloldani.

Csaknem negyven év távlatából feltehetjük a kérdést, hogy a nyolcvanas évek első felének franciaországi változásai hogyan és milyen mértékben hatottak az ország későbbi sorsának alakulására? A jelenlegi súlyos gazdasági és politikai problémák, az elmúlt évtizedekben végbement nemzetközi térvész és mennyiben magyarázható azzal a politikával és annak következményeivel, amelyet akkor és ott, abban a történeti kontextusban François Mitterrand személye határozott meg?

Mitterrand személye és politikája kapcsán tehát számos gondolat fogalmazódhat meg és kavaroghat bennünk. Hosszú évek kutatási tapasztalata alapján egy bonyolult és összetett külpolitika képe rajzolódhat ki, míg a külügyi levéltári iratok alapján csak viszonylag egyoldalú képet kaphatunk a francia diplomácia nagymesterének személyéről. Ennek a hiányérzetnek a feloldásában segít Éric Roussel 2015-ben megjelent könyve. A francia akadémikus, jogász és politológus a francia tudományos élet kiemelkedő személyisége, a francia politika elismert szakértője. 1979 és 1984 között a Le Monde-nál dolgozott, majd a Le Figaro munkatársa lett, ahol napjainkig is tevékenykedik. Tudományos munkái közül ki kell emelni a Georges Pompidou életét bemutató, 1984-ben megjelent könyvét, de legfontosabb munkái között említhetjük a Charles de Gaulle életét bemutató, 2002-ben megjelent monumentális művét is, amely addig ki nem adott levéltári

(francia, angol, amerikai és német) forrásokra alapozva mutatja be az V. Köztársaság alapítójának életét. Ez a kötet a kutatók számára alapmű, mivel addig nem ismert források alapján írja meg az egyik leginkább ismert francia személyiség életútját.

A François Mitterrand életét bemutató, ugyancsak hatalmas forrásanyagra és szakirodalomra épülő életrajzi munkája ebbe a sorba (amelynek következő kötete 2016-ban Nicolas Sarkozy életét mutatja be) illeszkedik bele. Egyáltalán nem véletlen, hogy Roussel a 20. századi francia történelem e két kiemelkedő személyiségének az életét két egymás után megjelenő könyvben dolgozza fel. Mitterrand és De Gaulle életútja ugyanis akarva akaratlanul, de összefonódott, és egyikük politikáját sem lehet megérteni anélkül, hogy a másik személyiségét ne vizsgálánánk. Éric Roussel Mitterrand esetében is klasszikus életrajzot készített, vagyis bemutatja a francia elnök életét, személyiségének alakulását a kezdetektől egészen az életút végéig.

Mitterrand szintén középosztálybeli családból származott, s a könyv részletes családtörténeti ismertetővel kezdődik, amely magában foglalja a Mitterrand név eredetének értelmezését is. A család a 17-18. századtól kezdve – mint olyan sokan a francia politikai elit tagjai közül – a polgárosodás révén kezdett fokozatosan emelkedni a társadalmi ranglétrán. A Dél-nyugat-franciaországi Jarnacban született (és ott is eltemetett) François Mitterrand már egy jólétben élő, felső középosztálybeli, mélyen katolikus család ötödik gyermekeként látta meg a napvilágot 1916-ban, a franciák számára szimbolikus verduni csata évében. Szülőháza jelenleg múzeumként szolgál, ahol a család történetét lehet megismerni.

Roussel könyvében a családi életet illusztráló fényképek, magánlevelek is találhatóak. A tehetséges François hamar kitűnt osztálytársai közül szorgalmával, kitartásával, az irodalom iránti szenvedélyével, így mindenki meg volt győződve arról, hogy egy jövődöbéli irodalmi tehetség tanult a közeli Angoulême-ben tanálható Lycée Saint-Paulban, ahonnan 1934-ben Párizsba, a Politikatudományi Szabadiskolába (*École Libre des Sciences Politiques*) került és jogi tanulmányokat folytatott. A fiatal, tehetséges, irodalmi babérokra és elismerésre vágyó fiatalember számára óriási változást jelentett a vidék nyugalmából a francia világváros nyüzsgő, izgalmas és egyben veszélyes világába felkerülni. Franciaország a harmincas években végletesen megosztott volt, a baloldal és a jobboldal éles, vad politikai harcot vívott a hatalomért, így szinte természetes volt, hogy a mélyen vallásos neveltetést kapott fiatalember aktivistaként a radikális jobboldali, az idegenellenességet zászlajára tűző mozgalmakhoz csatlakozott. A háború előtti Franciaország világát sokan a hanyatlás, a dekadencia időszakaként értékelik. Tény, hogy a politikai katasztrófába sodródó ország lakossága nem fogta fel igazán, hogy milyen veszedelem leselkedik rá, sokan szimpatizáltak a náci

eszmékkel és ellenszenvvel viseltettek a kommunista ideológia iránt, miközben a harmincas években, először a világon, éppen Franciaországban valósult meg jóléti állam. A francia külpolitika a háborús illúziók fogságába került, és csak az 1940-es katasztrófa és megaláztatás döbbsentette rá a franciákat az újrakezdettség szükségességére. A katasztrófa előtt a párizsi aranyifjak életét (ebben a szerelmi szálak, a versek és az éjszakai élet huncutságai egyaránt megjelentek) élő Mitterrand kétéves katonai szolgálat után, 1939-ben ügyvédi vizsgát tett, majd őrmesteri rangban rá is a háború és a hadifogság várt.

Roussel professzor nem ír üdvtörténetet, nem idealizálja Mitterrand személyét. Tényszerűen mutatja be azt, hogy a fiatal katona hogyan szökött meg a német fogságból, majd jutott át nem kis szerencsével a Vichy-kormány területére, ahol hivatalnoki tisztséget vállalt. Az 1941 és 1943 közötti időszak Mitterrand életének leginkább homályos és ellentmondásos időszaka. Az olvasóban egy, a helyzethez alkalmazkodni kívánó, opportunista személy képe rajzolódik ki, aki ugyanakkor szenvedett attól, amit a háborús vereség szégyene miatt érzett. Ambícióját, szervezői képességeit a hadifoglyok ügyének felkarolásával kívánta kibontakoztatni, és ebben látta meg azt a lehetőséget, amelynek révén politikai ismertséget és tekintélyt szerezhet magának. Munkáját - bár ezt később letagadta - szoros együttműködésben végezte a Vichy-rendszer szélsőjobboldali, kollaboráns tisztviselőivel, amiért kitüntetést is kapott. Mitterrand életére végig rányomta bélyegét a Vichy-korszak szolgálatában eltöltött idő. Feltehetjük a kérdést, hogy miért? Hiszen nagyon sokan ugyanezt tették, együttműködtek a németekkel (így pl. Couve de Murville későbbi külügyminiszter is). Mitterrand esetében a válasz minden valószínűséggel ott található, hogy a tehetséges és ambiciózus fiatallembert, aki szolgálatait a Tábornoknak Londonba szökve személyesen ajánlotta fel, a francia ellenállás vezére nem fogadta el. De Gaulle nem bírta elviselni azt, hogy közvetlen környezetében olyan személyt lásson, aki hasonló kvalitásokkal és elhivatottsággal rendelkezik, ráadásul nem bízott meg benne, amit a mélyen megsértett és megalázott Mitterrand soha nem bocsátott meg neki.

Ugyanakkor ez az időszak a túlélésről is szólt: a francia nemzet végletesen megosztott maradt, az ellenállók és a németekkel együttműködők közötti ellentétek polgárháborús indulatokban csúcsosodtak ki, és ne feledjük el azt a tényt, hogy 1945 után a rögtönítélő bíróságok (vagy csak a népítélet) mintegy tízezer ember életét követelte. Mitterrand ekkor már kettős játékot űzött (mint ahogy sokan mások) és a francia ellenállás tagjait is segítette. A sikertelen londoni kaland után ő is illegálisba vonult, s a viszonyokat jól mutatja, hogy a későbbi híres filmszínésznő, Jane Birkin apja által titokban hazajuttatott Mitterrandt már a Gestapo várta Franciaországban. Mitterrand a háború alatt még egyszer felajánlotta szolgálatait a számításai szerint várhatóan a hatalom csúcsára visszatérő

Charles de Gaulle-nak, aki azonban másodszorra is (immáron Algírban) határozottan elutasította, így a Franciaországba nagy nehezen visszakerült Mitterrand számára is egyértelművé vált, hogy későbbi politikai karrierjének nem tesz jót, ha szélsőjobboldali eltévelyedése hosszú ideig a köztudatba marad.

Mitterrand tehát az előremenekülés stratégiáját választotta, és a francia hadifoglyok hazatéréséért végzett kitartó munkáját a baloldali körök is értékelni kezdték, bár tisztában voltak azzal, hogy alapvetően egy jobboldali személyiséggel kerültek egyre közelebbi kapcsolatba. Mitterrand bátorságát és kezdeményezőképességét mutatja, hogy már a párizsi felkelés előtt katonai eszközökkel szállt szembe a Vichy-kormánnyal, és az általa vezetett felkelők az elsők között szabadították fel Párizs egyik kerületét. Roussel sokat foglalkozik azzal, hogy mindezek ellenére az abszolút tekintélynek örvendő Szabad Franciák vezetője miért nem fogadta el a tehetséges, egyre népszerűbb és kitartó fiatalember közeledését. A francia professzor az okok között egyrészt azt látja, hogy az autoriter személyiségű De Gaulle egyszerűen nem bírta elviselni azt, hogy hozzá hasonló erős ember kegyen a közelében, és Mitterrand személyében potenciális ellenfelet látott. Ismerve De Gaulle elnöki vezetési stílusát, ezt a magyarázatot el is fogadhatjuk. Nem szabad megfeledkeznünk azonban arról sem, hogy Mitterrand elutasította a De Gaulle által elképzelt, majd az V. Köztársaságban megvalósuló félprezidenciális rendszer tervét, és ezzel szemben nyíltan, nem kevés támogatót maga mögött tudva fel is lépett, utcai tüntetéseket szervezett.

Mitterrand csillaga azonban De Gaulle ellenszenve ellenére sem hanyatlott le. Míg a hatalomból kilépő Tábornok 1946 és 1958 között saját politikai mozgalma megszervezésével és háborús emlékiratai megírásával foglalkozott, addig Mitterrand a IV. Köztársaság egymást sűrűn váltogató kormányaiiban többféle miniszteri tisztséget vállalt. Roussel részletesen elemzi Mitterrand karrierjét a IV. Köztársaság idejében, és érzékelteti azt az éles politikai harcot, amely a két politikus között kibontakozott. Mitterrand határozottan kiállt a de gaulle-i rendszer ellen, és szervezőtehetségét, ismertségét és népszerűségét kihasználva a baloldali pártok egyedüli képviselőjévé vált az 1965-ös választásokon. De Gaulle ugyan megnyerte a választást, de a később közölt visszaemlékezésekből és feljegyzésekből láthatjuk, hogy valójában tartott Mitterrand esetleges győzelmétől, mivel abban annak veszélyét látta, hogy az általa kiépített rendszer összeomlik, és Mitterrand miatt Franciaország újra egy olyan pályára kerül, amely az ország nemzetközi tekintélyének hanyatlásához vezet.

De Gaulle bukása után Mitterrand már a francia baloldal elismert és elfogadott vezetője volt, aki tudatosan építette tovább politikai karrierjét. Vezetése alatt a francia baloldal a választásokat ugyan elveszítette (1969-ben és 1974-ben egyaránt), de hosszú távon az idő neki dolgozott, és 1981-ben - sokak számára

meglepetésként – megszerezte a legmagasabb közjogi méltóságot, első lehetett a franciák között. Többeket megdöbbenett az is, hogy Mitterrand nagyon hamar feladta az addig képviselt álláspontját, és az V. Köztársaság intézményeihez, az elnöki hatalomhoz nem nyúlt, sőt, annak teljes kitöltésére törekedett. Roussel professzor részletesen összefoglalja a mitterrandi korszak eseményeit, a francia belpolitikai reformokat, a cohabitationból fakadó nehézségeket és a francia külpolitika törekvéseit.

Kétszer hétéves elnöki ciklusából számunkra az a legérdekesebb, ahogy Mitterrand a nemzetközi élethez, a kelet-nyugati kapcsolatokhoz, az amerikai felségterületnek számító és korábban csak De Gaulle által meglátogatott Latin-Amerikához, valamint az európai kapcsolatokhoz (ezek fókuszában a francia-német együttműködéshez) viszonyult. Mitterrand a nemzetközi kapcsolatokban a De Gaulle-éhoz hasonló aktivitással tevékenykedett, külpolitikájának alapvonásai (annak ellenére, hogy De Gaulle-al szembeni ellenszenve végig megmaradt, és az 1944-es partraszállás 50. évfordulóján elmondott beszédében tudatosan meg sem említette a „június 18-a emberét”) sokban hasonlítottak a Tábornok-elnök elképzeléseihez. Ez elsődlegesen az amerikaiak Európán belüli helyzetével kapcsolatban volt megfigyelhető, és e tekintetben az általa nagyon tisztelt Reagan elnökkel (akivel egyébként rokoni kapcsolatban volt) is határozottan szembehelelyezkedett, miközben a Szovjetunióval (és Gorbacsovval) szembeni fenntartása egészen a nyolcvanas évek végéig megmaradt, ami antikommunizmusából volt eredeztethető. Mitterrand volt De Gaulle után a következő elnök, aki 1988 és 1993 között szinte az összes kelet-európai országba ellátogatott, s ezzel megeremtette Franciaország és a kelet-európai államok modern kapcsolatainak alapjait.

Roussel professzor könyvéből egy bonyolult, ellentmondásos, 20. századi machiavellista politikus képe rajzolódik ki. Ha leegyszerűsített véleményt akarnánk megfogalmazni, akkor azt mondhatnánk, hogy Mitterrand a politikát egy olyan játzsmaként fogta fel, amelyben az érdekek és célok határozták meg az álláspontot, miközben az államérdek (raison d'état) prioritást élvezett. A kortársak egy olyan machiavellista, firenzeiként írják le, aki érdekei szerint váltogatta álláspontját, miközben hiúságában az irodalmi elismerésre is vágyott. A Roussel professzor által leírtak segítenek abban, hogy a 20. század ezen kiemelkedő francia politikusának személyét reálisan értékeljük. Mitterrand egyszerre volt realista, pragmatikus és institucionalista. Egyszerre tartotta fontosnak a francia nemzeti érdekek képviseletét és azt, hogy az egyesülő Németországot európai keretek között tartsa, így a francia-német ellentétek újjáéledést megakadályozza, s ennek érdekében - a régi főbiákon túllépve - a francia-német barátságot erősítse. Erős volt benne az anti-kommunizmus, de közben a francia kommunistákat bevette a kormányába, s ezzel vállalta azt, hogy az amerikaiak bizalma meginog irányába. Nem kereste a szovjet

vezetők barátságát, de fontos volt számára, hogy a Szovjetunióval jó kapcsolatot tartson fenn, miközben szemrebbenés nélkül utasított ki mintegy száz szovjet diplomatát 1983-ban, 1984-ben pedig - moszkvai útja alkalmával (az éppen aktuális pártfőtítkár temetése kapcsán) – nyíltan kiállt a másként gondolkozó Szaharov professzor mellett. Kelet-európai útjai során delegációját széles üzleti, vállalati és banki kör kísérte, mindig a francia kulturális jelenlét erősítésére törekedett, miközben a helyi ellenzék képviselőit is fogadta, amivel sokak számára adott egy egész életre szóló impulzust (pl. Hável vagy Zselev esetében).

Nem lehet tehát egyszerűsített véleményt alkotni róla, De Gaulle-al ellentétben, aki inkább a 18-19. századi elvekből merített inspirációt, Mitterrand teljes mértékben a 20. század embere volt, aki a verduni csata szimbolikus évében született, és aki a rövid 20. század elmúltával az Európai Uniót hagyta örökségül.

Bartha Eszter

A kommunisták kincse

Szécsi Noémi: *Kommunista Monte Cristo*, Tericum Kiadó, 2006, 434 o.

*„megmondanám Kun Bélának magának,
nem lesz vége, sohase lesz vége,
a kommunista világnak...”*

A baloldali megújulásról sok szó esett a különböző pártprogramokban, mint ahogyan arra is történt kísérlet, hogy „újraírják” a baloldal múltját, és kirekesszék a Kádár-korszak egészét ebből a narratívából. Holott ezzel – ahogyan sok kritikus hangsúlyozza – politikailag semmit sem nyer a baloldal, hiszen azok, akik nem szerették, eztán sem fogják jobban szeretni, sok baloldali szimpatizánsnak azonban a Kádár-korszak – ha tetszik, ha nem – de differenciáltabb képet mutat. Mindezt sokan és különböző formákban megírták. Most Szécsi Noémi *Kommunista Monte Cristo* c. regénye alapján szeretném felidézni a huszadik századi magyar baloldal történetének néhány vitás fejezetét. A regény 2009-ben megkapta az Európai Unió irodalmi díját. Én azonban nem irodalmi elemzésre törekszem, hanem egy lehetséges történetszociológiai olvasattal próbálom gazdagítani a kritikát.

A regény műfaja szatíra, olvasata azonban - talán éppen ezért – sok helyen tragikus. Az első nagy történelmi korszak, ahol a regény főhőse, a szerző déd-nagyapja, a kommunizmus ügyének fiatal korában elkötelezett mészároslegény (aki „osztályhűnek osztályhű volt, hiszen osztályából húsz év megfeszített próbálkozás után sem tudott kitörni”) színre lép, a Tanácsköztársaság időszaka. A regény nem hagyja szó nélkül a vörösterroret; a terrort azonban nem pusztán Kun Béla vagy a megglehetős iróniával lefestett Szamuly Tibor mozgatja; van egy nagyon mélyről jövő úrgyűlölet, ami kifejeződik Sanyi, a főhős mészároslegény forradalmi elkötelezettségében és a kommunista vezetők nagyon is emberi ábrázolásában. Így jön létre egy különleges viszony az apa nélkül felnőtt Sanyi és az írói karrieréről álmodozó Korvin Ottó között (akinek Sanyi azt hazudja, hogy tetszettek a versei), ami odáig megy, hogy Sanyi pártfeladatnak is megkapja Korvin Ottó kiszabadítását, sőt mártírként visszatér a kommunista paradicsomból és együtt szavalják a verseket. De a bécsi száműzetésben még Rákosi is egyszerű emberként áll előttünk, aki pórégagyával integet, és libasírt szerez be az elvtársaknak – persze gondosan ügyelve arra, hogy Sanyira bízsa a veszélyes küldetést, miközben a párt vezetői azon mesterkednek, hogy megkaparintsák a Sanyira bízott kommunista kincset.

A szatíra óhatatlanul felidézte bennem Sinkó Ervin *Egy regény regényét*, amelyben a szerző leírja a sztálinizmussal való találkozását és a hithű kommunista ráeszmélését arra, hogy mivé is teszi (vagy teheti) az embereket ez a rendszer. Sanyi eszmélése ugyanilyen keserű; a fehérterrorral való találkozása rádöbbeníti ugyan, hogy a fehérek legalább olyan kegyetlenek, mint a vörösök (csak itt a kegyetlenséget nem enyhíti az emberiség ábrázolása!), de sorsa – vagy a huszadik századi magyar történelem – minduntalan arra kárhoztatja, hogy saját elvtársai is megverjék. Különösen relevánsnak tartom azt a részt, ahogyan Sanyi végül – a fehérterror kínzásai ellenére – is beépül a rendszerbe egy véletlennek köszönhetően (hamis iratai alapján kiszabadulva úriembernek hiszik és minisztériumi állást kap). A Horthy-korszak dzsentri-rétege ugyanis jórészt dzsentribbnek hazudta magát, mint tényleges társadalmi származása – Sanyi története ennyiben is társadalmilag hazug díszletek között folytatódik tovább az „úri” Magyarországon. Tovább mérgezi az életét konzervatív jobboldali felesége, aki nem rejtí véka alá irredenta és antiszemita nézeteit. A korszak szelleme egyik fiuk, Sanyika lelkét is megmérgezi; a fiú önként áll be a nyilasokhoz a „végsőig” harcolni a Vörös Hadsereg ellen. Oda is vész Budapest ostromakor.

A főszereplő Sanyi ennek ellenére kommunista marad, sőt nem adja ki a kommunisták kincsét sem egykori elvtársának, Józsinak, aki ávóssá avanzsál. Mivel B-listázzák, elveszíti minisztériumi állását, de nem a társadalmi deklaszálódás töri meg, hanem egykori bajtársai árulása és a forradalomban való csalódottság.

1956 új reményeket önt Sanyiba; a forradalmat azonban leverik és Sanyit a megtorlás folyamán Józsi parancsára verik agyon. A kommunisták kincsét azonban ekkor sem adja ki. A regény katarzisában mintegy sejteti, hogy a hős áldozata hiábavaló volt, és egy eleve veszett ügyért harcolt; de ugyanakkor felemelő is, mert az ügy, aminek mártírai vannak, mégsem hal meg igazán.

A regény sok tekintetben rimel az *Indul a bakterház* szubverzív iróniájára. A populáris kultúra inverziós rítusai között említhetjük a népmeséket, illetve azok későbbi irodalmi feldolgozásait, amelyek gyakran szintén a „fonákjáról” láttatják a világot, miközben megneveztetik az embereket. Az *Indul a bakterház* közönségsikerét éppen az a népi humor biztosítja, amely egy gyerek szemén keresztül kineveti a felnőttek ostoba tekintélyeken és igazságtalan hierarchiakon alapuló világát („Lássatok csudát, kicsinyek és nagyok, a becsületes ember én magam vagyok”). Sanyi ugyanilyen, a világra rácsodálkozó egyszerű figura, aki azonban lerántja a leplet az „ügy” farizeus és véreskező hivatalnokairól.

A *Kommunista Monte Cristo* szórakoztató, fergeteges szatíra, amely bizvást számot tarthat egy szélesebb közönségsikerre. Jómagam mindössze egy kritikát említenék, és ez éppen a Kádár-korszak ábrázolása. Noha eszem ágában sincs mentegetni a megtorlást, azt valójában a korszak kutatói sem tartják kirívóan súlyosnak (különösen, ha összevetjük az 1950-es évek elejének repressziójával). Az, hogy Sanyit éppen ekkor verik agyon, a történetben nyilvánvalóan katartikus elem – a történelem azonban nem feltétlenül követi mindenben a katarzist.

És végezetül, a szembenézés. A baloldálnak szembe kell(ene) azzal néznie, hogy múltjából a Tanácsköztársaság vállalható, és az állandó elhatárolódás a baloldali alternatíváktól nem segíti a múlt feldolgozásának nehéz folyamatát. Szécsi Noémi könyve komoly lépés ezen az úton.

Bakó András

Bartus Tamás²⁴ és Soós Eszter Petronella²⁵:

A mégiscsak szociáldemokrata.

Tanulmányok Fejtő Ferencről.

Kossuth Kiadó, Budapest, 2017, 174 oldal.

A XX. századi magyar történelemnek kevés olyan alakja van, mint Fejtő Ferenc²⁶, aki az országhatárokon túl még nagyobb ismeretségre tett szert, mint hazánkban. Azonban amíg itthon elsősorban irodalmárként, vagy a szociáldemokrácia jobboldali szárnyához tartozott publicistaként ismerték, addig Nyugat-Európában térségünk politikátörténetének megbecsült szakértőjeként is számon tartották²⁷. 2017-ben jelent meg két fiatal politológus, Bartus Tamás és Soós Eszter Petronella a *Mégiscsak a szociáldemokrácia* című munkája erről a sokoldalú szerzőről, amelynek címadása Fejtő magyarul 2006-ban megjelent művére utal.²⁸

Az előszó mellett hét fejezetből álló tanulmánykötet a teljes, meglehetősen hosszú életmű egészét érinti, amely révén átfogó képet kaphatunk a 2008-ban elhunyt Fejtő Ferencről.²⁹ A műről korábban jelentek már meg kritikák, például Márton Lászlótól az *Élet és Irodalom*ban³⁰, vagy részletes ismertetések, például Csókás Mátétól a *Népszavában*³¹. Ezért a jelen írás a kötetet igazi újdonságát jelentő, eddig feldolgozatlan háborús naplóról szóló fejezetre koncentrálni kívánja bemutatni azt olvasóknak. Ezek segítségével Fejtő Ferencet életének egy meghatározott korszaka alapján ismerhetjük meg jobban, amely jelentős hatást gyakorolt egész későbbi pályájára.

Az említett naplővezetek többségében a fehérvárcurgói kastélyban található hagyatékban lelhetők fel, amelyeket szerzőjük adott át a Károlyi József Alapít-

²⁴ Bartus Tamás (1990) politológus, diplomáját az ELTE-n szerezte.

²⁵ Soós Eszter Petronella (1984), politológus, Franciaország-szakértő, az ELTE doktorandusza.

²⁶ Fejtő (eredeti nevén: Fischl Fülöp Ferenc) Ferenc (Nagykanizsa, 1909 – Párizs, 2008), író, történész, kritikus.

²⁷ Például 1976-ban a *L'Univers Historique* sorozat keretében jelent meg a *Le coup de Prague, 1948* című munkája.

²⁸ Fejtő Ferenc: *Mégiscsak a szociáldemokrácia*, Kossuth kiadó, Budapest, 2006 (fordította: Lángh Júlia).

²⁹ Egyes fejezetek alapját korábbi konferencia előadás (*Miért Fejtő?*) vagy szakdolgozat (*Mégiscsak szociáldemokratának lenni – 89 előtt és után*) átdolgozott, kibővített változata képezi.

³⁰ Márton László: Fejtő a mégiscsak? <https://www.es.hu/cikk/2018-05-25/marton-laszlo-1934/fejto-a-megiscsak.html>

³¹ Csókás Máté: Útmutató vagy útvesztő? https://nepszava.hu/1152467_csokas-mate-utmutato-vagy-utveszto

ványának (56-57. o.). Ide azonban nem az összes került, mivel különböző okok miatt – egy részük elkallódott, másrésztük pedig egy 1990-es években történt beázás során semmisült meg (64-65. o.) – nem maradtak fenn hiánytalanul. Fejtő az általa fontosnak ítélt történeti korszakokban vezetett ilyen naplókat, ezek a második világháború időszakán kívül az 1958-as algériai válság és a 2000-ben, az Orbán Viktorral és a Fidesszel való végső szakításának időszakából érhetők meg el.

A kötet szerzői tisztázzák, hogy ezek a bejegyzések azzal a szándékkal íródtak, hogy azt egy napon valamilyen formában a nagy közönség elé kerüljenek, de legalább is abban a tudatban, hogy azt mások is olvasni fogják (65-68. o.). Ezeknek a feldolgozása révén jobban megismerhetjük, hogy milyen gondok, gondolatok gyötörték, milyen hatások érték Fejtőt a háború alatt. Az időszak jelentős részét a franciaországi Cahors-ban vészelt át. Bár jelentkezett önkéntesnek a francia hadseregbe és szerepet vállalt a gaullista ellenállásban is, mivel ebbéli tevékenysége nem bír jelentősebb relevanciával, ezért inkább egy politikailag inaktív, befelé forduló értelmiségi képe rajzolódik ki, aki bár érzi, hogy cselekednie kellene, de a depresszió és a tehetetlenség érzése mardossa.

Rendkívül találónak érezhetjük ezzel kapcsolatban a Fejtő irodalmi terveit is tárgyaló alfejezet címének megválasztását: *A halogatás és a kétely éve: „meg kéne írni”*. Számos, el nem készülő szépirodalmi mű ötletét veti ekkoriban papírra, de a későbbiekben végül a politikai és történeti elemzések felé fordul. Bár csak egy-két tervét ismerhetjük meg, a könyv szerzői szerint többségük megvalósulásának elmaradásáért nem kár (72. o.). A feljegyzéseiből az is kiderül, hogy ebben az időszakban is dolgozott még a német romantikus költőről, Heinrich Heinérről írott, 1947-ben megjelent életrajzán. Ez abból szempontból bír akár irodalomtörténeti jelentőséggel is, hogy bizonyítja Agárdi Péter azon feltételezését, hogy az nem 1938-ban került lezárásra, hanem később is dolgozott még rajta (73. o.).

Természetesen a politika is hangsúlyosan jelenik meg a füzetekben. Tervei között szerepelt egy, a kommunista párt belső működésének torzulásáról szóló írás. A radikális baloldaliból fokozatosan antikommunistává vált Fejtő ekkoriban még a Magyarországon szerzett tapasztalatai alapján már alapos ismeretekkel rendelkezett a párton belüli leszámolások módszereiről. Ahogyan arra Bartus és Soós rávilágítottak, a tervezet különösen Fejtő a Rajk-pert leleplező cikke és a népi demokráciáról írt könyve (*A népi demokráciák története I-II*, Magvető kiadó, Budapest, 1991 – eredeti francia kiadása: 1952) kapcsán válik izgalmassá (73. o.), hiszen ezek révén tulajdonképpen megvalósult. Emellett a későbbiekben az AFP munkatársaként és a Science Po térségünkkel kapcsolatos szemináriumainak igazgatójaként dolgozott, politikai eseményeit és történetét kutatva és elemezve.

A kötet szerzői szerint egyes bejegyzései alapján konzervatívabb, antifeminista és az erő iránt megértőbb Fejtő képe rajzolódik ki (9-10.). Ezt számos idézettel alá

is támasztják (például: „*Irigylem a teheneket, a macskákat, a fákat, a nőket, mindent, ami tudattalan, öntudatlan, csak a pillanatnak él.*”, 68. o., vagy „*Az igazság erő nélkül tévedés*”, 86. o.), ezeket az „elhajlásokat” pedig a korszellemnek tulajdonítják. Mai szemmel nézve kétségtelenül helytállónak tűnik ez a megközelítés, mivel helyesen szögezik le a könyvben azt, hogy a nőkről való gondolkodás más cipőben járt akkoriban, valamint a második világháborúhoz hasonló pusztító konfliktus idején sokkal vonzóbbnak tűnhetett a hatalom. Mégis úgy gondolom, hogy ezek alapján azt a következtetést levonni, hogy Fejtő „konzervatívabb lett volna”, talán túlzó. Különösen annak tudatában, hogy milyen depresszív hangulatban, milyen érzelmi vívódások közepette íródtak az idézett sorok.

Összességében úgy gondolom, hogy Bartus Tamás és Soós Eszter Petronella könyve elérte azon célkitűzését, hogy azzal hozzájáruljon Fejtő Ferenc, a politikai elemző, gondolkodó és történész életművének feldolgozásához azzal, hogy betekintést nyújtanak gondolkodásának és személyiségének fejlődésébe. Ebben a háborús naplófüzetek feldolgozásának igazán fontos szerep jutott. A tanulmánykötet a műfajból eredő (fejezetek terjedelmi egyenlőtlensége, bizonyos részek ismétlődése) fogyatékoságai ellenére bizonyára a további Fejtő-kutatások megkerülhetetlen részévé fog válni.

BESZÁMOLÓK

100 éves a magyar köztársaság

1918. november 16-án kiáltották ki Budapesten az *első magyar köztársaságot*. A köztársaság neve, akárcsak a néhány nappal korábban Bécsben köztársaságé a „nép” előnevet kapta: Magyar Népköztársaság. Budapesten 2018 október 28-án emlékezett kikiáltására a *Károlyi Mihály Társaság* és a *Nagy Imre Társaság* budapesti szervezete az Egyetem téren: Magyarország négy évszáddal korábban elvesztett *szuverenitásának helyreállítására, az őszirózsás forradalomra és a köztársaság*, majd november 16-án Siófokon, a parlament elől száműzött *Károlyi-szobornál*, ahol a két szocialista párt képviselői is megjelentek.

Heinz Fischer¹, az Osztrák Köztársaság volt elnökének üdvözlete a köztársaság kikiáltásának 100. évfordulóján Budapesten az Egyetem téren civil szervezetek által tartott megemlékezés alkalmából

Kedves Magyarországi Barátaim!

Először is szívből jövő üdvözlétemet küldöm Bécsből.

A Magyarország és Ausztria közötti szoros és jó kapcsolatokat mindig is nagyra értékeltem. Ezeknek a kapcsolatoknak ugyanis erős történelmi gyökerei vannak és – az 1867 és 1918 közötti félévszázadban keletkezett számos történelmi nehézség ellenére – intézményes, állami összekapcsolódáshoz vezettek. A Monarchia megszűntével, az I. világháború után az útjaink elváltak, de az államaink és az ott élő emberek közötti viszony mindig különleges maradt.

Ezekben a napokban a köztársaságaink történetében egy évszázadra tekintünk vissza. Az évszázadon átvezető út időnként fáradtságos és nehéz volt. Mindkét országban nagy – túlságosan is nagy – befolyásra tett szert a fasizmus. A német csapatok bevonulásával, 1938 márciusban Ausztria eltűnt a térképről és

¹ Heinz Fischer (1938-) osztrák szociáldemokrata, 1971-től a párt parlamenti képviselője, a szociáldemokrata parlamenti frakció vezetője, majd 2004 és 2016 között Ausztria köztársasági elnöke.

Hitler-Németország egyik részévé vált. Nem sokkal ezután elkezdődött a második világháború és ezzel minden bizonnyal az országainkban élő népek számára a legkegyetlenebb időszak a mögöttünk lévő 100 évben.

A II. világháború befejezésével Ausztria ismét önálló demokratikus állam lett, de az 1955-ös államszerződésig el kellett viselnie a szovjetek, az amerikaiak, az angolok és a franciák négyszeres megszállásának a terheit. Magyarországon ugyan csak egy megszálló hatalom volt, de az diktatórikusan uralkodott és elnyomta a szabadság és függetlenség iránti törekvéseket.

Az 1956-os magyar forradalom időpontjában kezdtem meg éppen a tanulmányaimat a bécsi egyetemen, és nagy szimpátiát éreztem Nagy Imre, Maléter Pál és a többi szabadságharcos iránt. Elkötelezettség és magától értetődő dolog volt a magyarországi barátainknak nyújtott segítség, végtére nekem is magyar volt az egyik nagymamám, bár ő ebben az időpontban már nem élt.

Magyarország hosszú útját 1956-tól a vasfüggöny leomlásáig 1989-ben Ti magatok ismeritek a legjobban. Több alkalommal kísértem Bruno Kreisky szövetségi kancellárt a Kádár Jánossal folytatott megbeszélésein és megismertem Horn Gyulát, Kovács Lászlót, Szabó Vilmost, további barátokat, és megfigyelhettem, hogyan kereste és találta is meg Magyarország a demokráciához, függetlenséghez, illetve Európához vezető utat.

Ausztria 1995 január 1-én lépett be az EU-ba, és nagy volt az örömünk 2004-ben, amikor Magyarországot is köszönthettük az Európai Unióban. Ezzel, 86 évvel 1918 után újra egy közös európai családhoz tartoztunk.

Ezen a ponton szívesen befejezném az üdvözetemet, de a történelmi igazság megköveteli, hogy elmondjam, a legutóbbi időben új problémák merültek fel. A liberális, pluralista demokráciát megkérdőjelezzük, ugyanez történik az alkotmánybíráskodás sérthetlenségével, a függetlenséggel és média sokszínűségével is.

De Ausztriában is számos olyan fejlemény van, amelyre nem lehetek büszke.

Az első világháború befejezésének és a mindkét országban 1918-ban létrehozott önálló köztársaság századik évfordulója ennél fogva nemcsak egy büszkeségre okot adó történelmi jubileum, hanem alkalmat teremt arra is, hogy megújítsuk és megerősítsük az erőfeszítéseinket egy békés, demokratikus, szolidáris Európáért, amelyben az emberi jogokat és az emberi méltóságot nagy becsben tartják.

Baráti üdvözléssel,

Heinz Fischer

Az Osztrák Köztársaság volt elnöke

International Conference of Labour and Social History

Internationale Tagung der HistorikerInnen der Arbeiter- und anderer sozialer Bewegungen
Conférence internationale d'histoire ouvrière et sociale

BARTHA ESZTER

Az 54. ITH Konferenciája. 2018. szeptember 6-8, Ausztria, Linz.

A munkahelyi demokrácia újragondolása – Munka és részvételi formák, munkásellenőrzés és öngazgatás globális perspektívában²

A munkásmozgalom- és társadalomtörténészek (ITH) konferenciáján 2018-ban olyan témát kívántak globális perspektívából körbejárni, amely különböző módokon, de mindenhol jelen van a *kapitalizmussal szemben alternatívát kereső rendszerkritikai gondolkodásban*: a gazdasági demokrácia gyakorlati megvalósítását, az arról folytatott elméleti-politikai vitákat és legfőképpen: az empirikus tapasztalatokat és azok tanulságait. Szerte a világban mindenhol találhatunk termelői közösségeket, munkásöngazgatáson alapuló szerveződési formákat, amelyek alternatívát keresnek – és mutatnak – a kapitalista vállalati formákkal, munkaszervezéssel szemben. Az első oroszországi forradalmak (1905, 1917) szovjetjei eredetileg ilyen irányba kívánták volna kiterjeszteni a gazdasági demokráciát, de hasonló elképzelésekkel léptek fel az első világháborút követő forradalmak, munkásmegmozdulások is (a német munkástanács-mozgalom, a magyar tanácsköztársaság, az olasz gyárfoglaló mozgalmak - 1920). A forradalmak vereségével Németország, Ausztria és Csehszlovákia olyan törvénykezést vezetett be, amely lehetővé tette a munkástulajdont (legalábbis részben), illetve a munkások képviseletét a gyárak vezetésében.

Ma már közhely, hogy a „szocializmus egy országban” tézis győzelmével Sztálin vezetésével egészen más típusú társadalom jött létre a Szovjetunióban, mint amiről Lenin álmódott. A második világháború után ezt a sztálini gyökerű rendszert – az úgynevezett államszocializmust – „exportálták” a kelet-európai ál-

² Az ITH beszámolójának teljes, angol nyelvű szövegét az International Supplement rovatban közöljük.

lamokba. A hidegháború idején néhány ország, mint Izrael, Algéria, Peru, és persze mindenekelőtt Jugoszlávia kísérletezett egy harmadikutas – vagyis sem nem kapitalizmus, sem nem államszocializmus – modellel, amely munkásönigazgató struktúrákat (is) beépített a gazdaságirányítás rendszerébe. A munkásönigazgatás – ha nem is valósulhatott meg a „létezett szocializmusban” – elméleti síkon nagyon is megtermékenyítette a kelet-európai rendszerkritikai gondolkodást, elegendő utalnunk itt Lukács híres „tertium daturjára”. A lengyel Szolidaritás teoretikusai is ezt a modellt támogatták – legalábbis az 1980-as években.

Sok nyugati baloldali remélte azt, hogy az államszocializmus összeomlása teret nyit majd egy másik, *demokratikus szocializmusnak* Kelet-Európában. Óvatosságra inthette volna az optimistákat az a tény, hogy a legtöbb fejlett kapitalista országban a munkásönigazgatás nemes eszményét „kisajátította” a *neoliberális kapitalizmus*. Hasonló – csak sokkal markánsabb – folyamatok játszódtak le a rendszerváltás utáni Kelet-Európában, ahol a piac mindenhatóságának zászlaja alatt számoltak le a munkástulajdon, munkásönigazgatás helyi támogatóival és aktivistáival. Az 1990-es években egyes *latin-amerikai országokban* jelentek meg újra a gyárfoglalások, amelyek „feltámasztották” a munkahelyi demokrácia helyzetéről folytatott vitákat, már a 21. században.

A konferencián az elméleti viták mellett számos *gyakorlati tapasztalatot bemutató előadás is elhangzott*, amelyek történeti perspektívában értelmezték a munkásellenőrzés megvalósulásának különböző formáit, a politikai kudarcok okait és tanulságait. Fontos, hogy Kelet-Európa mellett a globális Dél is szerepet kapott, illetve *a diszkusszió átlépett a nemzeti historiográfiák keretein*.

A konferencia nemzetközi sikerében nagy szerepe volt Susan Zimmermannak és Marcel van der Lindennek, akik tudományos tanácsadókként működtek közre (Susan Zimmermann az ITH elnöke). A gondos szervezőmunkáért köszönet illeti Lukas Neisslt, az ITH titkárát.

A konferencia nyitóelőadását Dario Azzellini tartotta, míg a záró kerekasztal-beszélgetésben részt vettek: Dario Azzellini, Anne Sudrow és György Széll.

Magyar részről a konferencián Tóth András, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont és Bartha Eszter, az ELTE BTK, Kelet-Európa Története Tanszék kutatója vett részt.

Tóth András a hazai szakszervezeti mozgalom fejlődésének példáján mutatott be két, értelmezésében párhuzamosan zajló folyamatot. Bemutatta egyfelől a pillarizációt, amelynek fő

Tóth András

célja a munkásság integrációjának elősegítése a modern kapitalista társadalomba, másfelől pedig az osztályformálódást, amelynek fő célja a proletár osztályöntudat kialakítása és a kapitalista társadalom lerombolása, forradalom útján. Miközben az osztályformálódásnak könyvtárnyi szakirodalma van, a pillarizáció valóban jóval kevesebb figyelmet kapott a nemzetközi és a hazai szakirodalomban. Az előadás nemcsak a hazai szakszervezeti mozgalom történetéhez nyújtott új adalékokat, hanem elméletileg is vetett fel a további kutatást inspiráló kérdéseket. Bartha Eszter történeti kontextusba helyezte a magyar szakszervezeti mozgalom kezdeteit

Az előadást követően felvetették, s ezt a konferenciáról közreadott – és az Év-könyv International Supplement rovatában közölt – ismertetőben megjegyezték, hogy tekintettel a Magyarországi Tanácsköztársaság 100. évfordulójára, nem lett volna érdektelen a más országokból érkezett résztvevők számára, ha a magyar kommun történetének szakszervezeti vonatkozásairól is szó esett volna.

PÁL ISTVÁN

A Marxist Internet Archives – a baloldali gondolkodók műveinek legnagyobb internetes tárháza

A weboldalt még 1990-ben hozta létre egy ismeretlen személy – Zodiac az internetes felhasználói neve – aki marxista szövegeket alakított át elektronikus formátumra. A történet a Kommunista Kiáltvánnyal vette kezdetét, majd Karl Marx és Friedrich Engels további műveivel folytatódott. Az internetre 1993-ban költö-

zött fel a csf.colorado.edu domain jóvoltából, később más felsőoktatási intézmények szervereire települt.

1995 végén nem sok híján bezárták, végül 1996-ban Marx.org lett az azonosítója. Az önkénteseknek köszönhetően a weboldalon lévő dokumentumok száma és terjedelme jelentősen megnőtt, azonban a projekt résztvevői és az üzemeltető összevesztek egymással. Míg az előbbieket szerették volna megnyitni az internetes tárházat a marxizmus legkülönbözőbb irányzatai, újabb trendjei számára, Zodiac megjegyezte, hogy ez a szektarianizmus irányába fog elcsúszni, amely parttalan vitákba torkollhat. Az önkéntesek viszont sérelmezték, hogy nincs sok beleszólásuk a tartalmi kérdésekbe, pedig a szövegek digitalizálása főleg rajtuk múltott. 1998 elején a szervergazda kimondta, hogy az oldal visszatér a gyökerekhez, csak a két "alapító atya" műveit fogja tárolni.

A *marxists.org* weboldalon lévő *Marxists Internet Archives* (MIA) 1998 júliusában született Zodiac korábbi segítőinek összefogásával, akik az eredeti tárhelyről ide mentették át a többi baloldali gondolkodó és szerző írásait. Zodiac 1999-ben megszüntette a régi honlapot, végül 2002-ben eladta a domain-t a MIA alapítványának. Az oldal 2014-ben 62 önkéntest foglalkoztatott 33 országban, *mialatt 50ezer dokumentumot sorakoztatott fel 54 nyelven, ezek között magyarul is, 600 különböző szerzőtől.*

A MIA a marxista és nem marxista gondolkodók műveinek elismert tárháza lett. Négy nagy internetszolgáltató révén érhető el, amelyek Németországban, Franciaországban, Ausztráliában és Indiában működnek. 2006-2007-ben jelentős hackertámadás érte a weblapot: az összehangoltak tűnő hadművelet számtalan más, politikai témákkal foglalkozó oldalra is lesújtott.

A MIA 2006 novemberében elérhetetlenné vált, majd 2007 első két hónapjában a szerver központi processzora is megbénult. A támadás kínai számítógépekből indult, illetve kínai intézmények szervereihez kötődött. Mindebből az üzemeltetők arra a következtetésre jutottak, hogy politikailag motivált támadással állnak szemben, ami mögött a Kínai Népköztársaság tevékenységét lehetett felfedezni. Brian Basgen, aki az 1990-es alapítás óta az archívum munkatársa, jelezte, hogy 2005-ben már történt hasonló próbálkozás kínai részről. A számítástechnikai trükk azon alapult, hogy a kínai szövegek letöltésére végtelen számú bejelentkezés irányult ugyanarról a szerverről, ami mások számára elérhetetlenné tett egy csomó tartalmat. A MIA vezetősége végül úgy döntött, hogy eltávolítja a kínai nyelvű szövegeket, hogy mások lehetőségeit ne korlátozza a megismétlődő hackertámadás sorozat. Basgen egyúttal felhívta a figyelmet, hogy Mao-ce Tung csak referenciaszerzőként van jelen az oldalon, nem tartják igazi marxistának, ez magyarázza a kínai részről megnyilvánuló rosszsallást.

.Brian Basgen, 1990-es alapítás óta az archívum munkatársa

2014-ben vita támadt a szerző jogok kapcsán, ti. Marx és Engles műveinek brit kiadója le akarta tiltani a két filozófus írásainak angol fordítását. A küzdelem elhúzódott, a MIA jogi képviselője szerint a források internetről való eltávolításával az átlagos érdeklődő oda jutna vissza, ahol 1975-ben járt, amikor Marx írásainak kritikai kiadása elkezdődött. A weblap magában foglal egy enciklopédia részt, amely a szerzőket katalogizálja, de külön foglalkozik egyes események – pl. Párizsi Kommün – történetével vagy a Szovjetunió történelmével.

Az oldalon a referenciaszerzők is megtalálhatók, pl. Adam Smith et al, akikből Marx merített, vagy akikkel életében vitatkozott. A MIA kiadói tevékenységet is folytat, forrásokat közöl, mind nyomtatott, mind e-book formájában. A legnagyobb erénye az, hogy a hosszas könyvtári keresgélés megtakarítható, a baloldali politikai gondolkodás történetének alapművei egy helyütt fellelhetők.

DROPPA GYÖRGY

A leálló homokórától a 2018-as Horányi Baloldali Sziget Fesztiválig

Idén hatodszor rendeztünk baloldali fesztivált. Az elsőre 2013-ban, Budapest közepén, a Hősök tere szomszédságában, a vörös gránitból készült, az Európai Unióhoz való csatlakozásra emlékeztető, majd hamarosan leálló homokóra tőszomszédságában került sor. Az első próbálkozás az akkor még **Ősszbaloldalinak** nevezett **Fesztiválon** még egynapos volt, és a városligeti majálisok hangulatát akarta visszahozni. A szervezők a parkoló területére U alakban 12 nagy sátrat állítottak fel kb. 100x150 méteres területen, így akarták visszahozni a Városligethez és környékéhez kötődő munkásmozgalmi hagyományt.

Az Európai Baloldal barátain kívül más pártok és társadalmi szervezetek is képviseltették magukat, de a Liget zajos konkurenciája nem segítette az eseményt. Az alapzajt a Dózsa György út hat sávja határozta meg, de nekünk a kör-

hintával, ugrálóvárral és a Liget lármás hétvégi eseményeivel is versenyeznünk kellett. Így is közel ezren töltöttek el hosszabb-rövidebb időt a sátraknál, és 25 szervezet jelezte, hogy tagsága képviseletében jelent meg: az MSZP, az Európai Baloldal, a Párbeszéd Magyarorszáért, a Zöld Baloldal, a Negyedik Köztársaság - 4K!, a Transform Magyarország, a Le Monde Diplomatique, a Feltétel Nélküli Alapjövedelem Egyesület, antifasiszta, feminista, környezetvédelmi egyesületek, a Latin-Amerika Társaság, a Magyar Egyesült Baloldal, a Marx Károly Társaság, a Magyar Szociális Fórum és az ATTAC Magyarország.

A központi sátorban három panelbeszélgetés zajlott.

1. Európa jövőjéről, és a szociális EU-vá alakításról Szigeti Péterrel, Hegyi Gyulával, Schering Gáborral és Istvánfi Ferencsel.
2. Magyarország szociális helyzetéről, Szöllösi Istvánnéval, Lang Mártával és Tóth Katával.
3. A neofasizmusról, a rasszizmusról, a populizmusról és a neo-Hortizmus terjedéséről, Hirschler Tamással, Noé Krisztinával, Balló Tiborral, és Jakab Attilával.

Külön sátruk volt az MSZP-nek, a feministáknak, a könyv- és folyóirat-terjesztőknek, a társadalmi szervezeteknek, valamint a gyerekeknek. A sátrakban előre meghirdetett program alapján folyamatos panelbeszélgetések zajlottak. Bőven hallhattunk tabutémákat is felhozó előadásokat. Ilyen volt a vita például 1956 és Kádár János huszadik századi szerepének megítéléséről.

A fentiekből tanulva a 2014-es évre a szervezők új helyszíneket kerestek. Felmerült a munkásmozgalmi hagyományokat őrző Gödi Fészek, a Vörös Meteor Szigetmonostori Erdei Telepe és a hűvösvölgyi Nagyrét is. A Gödi Fészek és az Erdei Telep kiesett, mert ma egyesületként üzemelnek, és jelenlegi törvények kizárják minden politikai tartalmat.

Az állandó meghívott beszélgetőtárs – Moldova György

A Szelidi Önkormányzati Kemping szervezés előkészületei jól haladtak, egy neves és több kezdő együttes is elfogadta a meghívást, a szerződések is megkötöttek, a kalocsai rádióban és tévében reklámok híresztelték az eseményt. Az együttesek azonban az utolsó napon –illetve az úgynevezett országos hírű együt-

tes – az utolsó órában lemondták a fellépést. Indoklásuk szerint nem tudták, hogy az Európai Baloldal barátai politikai tartalommal is bíró eseményt szerveznek.

A Baloldali Fesztivált megelőző két hétben gyanús volt, hogy egy erősen jobboldali kötődésű motoros banda is a tó mellé szervezte kétnapos túráját. Hangosan demonstratív agresszív döntésükkel tényleg zavartak minket, de tetteleges beavatkozás nem történt.

A mi politikai előadásaink, a panelek, a viták jól sikerültek. A szombat délutántól vissza-visszatérő viharok a baloldali csapatokat a nagysátor alá kényszerítették, a motorosokat és a bográcsosokat ellenben megfutamtították.

Főbb témacímek:

- Adj esélyt az európai baloldali gondolatnak, keressük együtt a megoldást,
- Beszélgetés az energiapolitikáról,
- Fórum a Feltétel Nélküli Alapjövedelemről,
- Beszámoló a Berlin mellett megrendezett az EBP Nyári egyeteméről,
- TTIP Hormonkezelt Magyarország?
- Fórum a jelenlévő pártokkal – együttműködés lehetősége a baloldalon,
- A baloldali sajtó helye a magyar médiában,
- Fórum az ukrán helyzetről.

Harsányi Iván – sok előadást tartott

Előadók voltak: Harsányi Iván, Székely Gábor, Kemény László történészek, Droppa György, Fidrich Róbert, Újszászi Györgyi környezetvédők, Vajnai Attila, Józsa István, Buzási Péter, Komjáthi Imre, Bassa Zoltán, Erőss Gábor, Tóth Andrásné, Kalmár Szilárd, Havranek Ferenc politikusok, Totyik Tamás, Morva Judit, Benyik Mátyás, Kupi László szakpolitikusok és sokan mások.

A zenei programokat pótolni, ezzel fiatalokat vonzani nem sikerült, de az Európai Baloldal egyik aktivistája kitűnő nosztalgikus karaoke-előadása sokakat kárpótolt és táncra perdített a szombati nagy vihar után.

A SZAB (Szervezők a Baloldalért) a szelidi fesztivál tanulságait a következők szerint fogalmazta meg.

- Az állampárt, ha teheti, a jövőben is próbálja megakadályozni a baloldali hagyományokra épülő, alulról jövő szervezkedéseket. Rendezvényeinket

ezért politikától független, üzleti alapon működő vendéglátóhelyekbe kell vinnünk.

- A baloldali politizálás Magyarországon beláthatatlan ideig nem lesz politikai szolgáltató. Tehát a benne részt vevőknek a szűken vett bekerülési összegeket fizetniük kell.
- Augusztus közepén sokan vannak szabadságon, ezért ajánlatos a fesztivált kitolni a hónap végére, egyeztetni kell a bécsi *Volkstimme Fest* időpontjával.
- A politika gyakorlása – hisz a legfontosabb döntéseket politikusok hozzák – túl fontos ahhoz, hogy az állandóan egymással is versengő, gyakran önértékelési problémákkal küszködő politikusokra bizzuk. Ezért a választásokon nem induló politikaformáló szervezeteket kell létrehozni.
- A politika elválaszthatatlan a kultúrától és a pozitív töltetű élményektől. A baloldali politikának és kultúrának számtalan kiváló személyisége volt és van. Az elhunytakat nem szabad elfelejteni, az élőket fel kell kutatni, őket támogatni kell.
- A másokkal együttműködni képtelen politikusokat nem érdemes élesen támadni, egyszerűen nem kell meghívni őket.
- A politikai családba tartozást nem a politikai pártok vagy azok platformjai stb. tagsági igazolványai határozzák meg, hanem a kiszolgáltatót rétegek iránti szociális józan elkötelezettség.
- Ne azzal foglalkozzuk, kik és mikor tévesztettek irányt, hanem azzal, miként és milyen szakpolitikai eszközökkel lehet az eltévelyedetteket, a közönyöseket kihozni az apátiából.
- A tudomány a kiváltságos képességűek kenyeré. Nélküle nehéz politizálni, de vele nehéz választást nyerni. A közérthetőség nem tudományos kategória. Ha nincs titkod, légy közérthető.
- Jelentős eseményt Budapesten vagy Budapest környékén tudunk szervezni.

A következő négy horányi, már Baloldali Szigetfesztivál néven futó eseményt a gödi és horányi munkásmozgalmi hagyományú telepekhez közel, a valamikori Ganz-Mávag-üdülőben, mai nevén a Regatta Szabadidőközpontban tartottunk. A jég megtört, a fesztiválon egyre több a fiatal, de e téren az igazi áttörés még várat magára. A szervezők döntő többsége aktív nyugdíjas, de ideje lenne, hogy munkájukba a szolidaritást felvállaló fiatalok csatlakozzanak.

Baloldali Szigetfesztivál – Horány, 2018

A szervezési és előkészítő munka dandárját ez évben is a **SZAB** vállalta magára. A legjelesebb finanszírozó idén is a nemzetközi háttérű Európai Baloldal volt. Új elem, hogy a szervezésben a Párbeszéd és az MSZP is megjelent.

A korábbi évek fesztiváljai csak péntek délután kezdődtek, '18-ban viszont már péntek reggel. 2018. augusztus 24. péntek 8 órától augusztus 26. vasárnap 16:30-ig tartott a rendezvény.

Balról: MSZP - Hegyi Gyula, Párbeszéd – Karácsony Gergely, levezető: Komjáthi Imre, a Közmunkás Szakszervezet alelnöke, Európai Baloldal – Vajnai Attila

A korábbi kezdés oka a *Latin-amerikai nap*, amelyen *Kuba és Venezuela* ellenáll címmel *Alicia Elvira Corredera Morales*, a *Kubai Köztársaság nagykövete*, és *Raúl José Betancourt Seelanddel*, a *Venezuelai Bolívari Köztársaság nagykövete* tartott tájékoztató előadást.

A levezető elnök Iván Orosa Paleo, a barcelonai Ellenállások Közgyűlésének szervezője volt. *Kupi László*, a Latin-Amerika Társaság elnöke emlékezett a kilencvenes Che Guevara örökségére. A 2018-as Salvador de Bahia-i Szociális Világfórumról *Iván Orosa Paleo*, *Mirek Prokes*, a Prágai Tavasz 2 Hálózat tagja számolt be. A mexikói, a braziliai és a nicaraguai választásokról *Leo Gabriel*, a Szociális Világfórum egyeztető tanácsának tagja, Latin-Amerika-szakértő, és *Iván Orosa Paleo* adott áttekintést.

Választások voltak *Szlovéniában* is, a közel 10 százalékot elért *Levica* (Baloldal) párt *Valentina Skafart*, a párt külügyi felelősét küldte az eredményük méltatására.

Aznap nyitotta meg Debreceni János SZAB-aktivista a *társadalomtudományi és baloldali könyvesboltot* – üzletvezetője Péntek Zoltán –, Halász Géza pedig a *politikaikarikatúra-kiállítást*, utóbbi Marabu (Népszava), és Pápai Gábor (Népszava) karikatúráiból adott ízelítőt.

Alicia Elvira Corredera Morales, a Kubai Köztársaság nagykövete asszonya *Hanti Vilmos* MEASZ- és FIR-elnöknek a kubai emberek életéről fotókiállítását nyitotta meg. *Droppa György* pedig Latin-amerikai kultúra az USA-ban címmel egy slideshow-t mutatott be utcai grafikákból kitérve *Frida Kahlo* és *Diego Rivera* művészetére.

Kubai tapasztalatokkal indult az *energiaszegénység leküzdéséről* panel *Droppa György*,

Ámon Ada, az Energiaklub elnöke, *Tordai Bence* közgazdász, szociológus, a Párbeszéd országgyűlési képviselője és *Vajnai Attila*, az Európai Baloldal elnöke előadásaival.

Az estét a kultúrának szántuk. Bemutattuk a *Sebestyén Eszter* szerkesztette József Attila Hazám című verse alapján készült videót. József Attila antikapitalizmusa címmel *Tverdota György* irodalomtörténész, egyetemi tanárral beszélgetett *Vámos Éva*, a MÚOSZ Kulturális Szakosztályának és a MagyarDipló Baráti Klub elnöke. Közreműködött *Rácz Ferenc* előadóművész.

A Duna-parti tábortüzet sajnos elmosta a szakadó eső. Nem így az Elhallgatott forradalom (La revolución no será transmitida) című, a 2002-es puccsról szóló, eredeti nyelven, de magyar felirattal vetített venezuelai dokumentumfilmet.

Pénteken párhuzamos programokból válogathattak a résztvevők. A Duna-teremben, orosz nyelven, a beszéd és a vallás szabadságáról *Ukrajnában Szvjatoszlav Visinszkij*, *Oleg Deniszov* ukrán emberi jogi aktivisták tartottak előadást, a levezető elnök Saadi Isakov politológus, német újságíró volt. A 2019-es demokratikus választások megakadályozása elleni tiltakozásról Ukrajnában *Vaszilij Volga*, az Ukrajna Baloldali Szövetsége párt vezetője, *Kemény László* politológus, egyetemi tanár, *Alekszander Kondrjakov*, *Anasztazia Marks* és *Szergej Marhel* ukrán emberi jogi aktivisták beszéltek. Aznap mutatták be *Oleg Muzika* Emlékezz Ogyesszára! című könyvét.

A nap filmvetítéssel zárult: *A maszki forradalom* című francia dokumentumfilmet vetítették francia nyelven, angol és német feliratokkal.

A film után lehetett beszélgetni az ukrán aktivistákkal.

A szombat az európai migrációról szóló pannellel, illetve rövidfilm-előzetessel indult. *A Libre* című dokumentumfilmben *Cédric Herrou* gazdát mutatták be, aki az olasz-francia határ közelében lévő otthonában három év alatt több mint ezer migránst támogatott szállással, élelemmel, a menedékkérelmi eljárásban nyújtott segítséggel – tudatosan szembeszegülve a törvénnyel. Az előadásokat *Szanyi Tibor*, az Európai Parlament képviselője, *Szlimán Ahmed*, az Európa Afrikáért Alapítvány elnöke és *Mihalik Angelika*, Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség jogásza tartotta.

Cédric Herrou – civil a migránsokért

Nagy várakozás és érdeklődés kísérte a Vajnai Attila vezette *beszélgetést Moldova Györggyel*. Az író az életéről adott számot, majd új, a nyugdíjasokról szóló könyvének harmadik kötetét dedikálta. Hasonlóan nagy érdeklődés övezte *Erdős Virágot*, aki saját verseit adta elő.

Délután, a Tükörteremben és a Nagyteremben külön programok futottak, a Tükörteremben mindkettő orosz, angol, magyar nyelven, szinkrontolmácsolással.

Szergej Marhel, a Békés Emberek Globális Joga nemzetközi platform elnöke volt a levezetője a Nemzeti kisebbségek jogainak sérelme Ukrajnában című panelnek *Vaszilij Volga*, az Ukrajna Baloldali Szövetsége párt vezetője, *Elena Glesinszkaja*, a fekete-tengeri régió népeinek kongresszusának elnöke, *Krausz Tamás* történész, *Saadi Isakov* német politológus, újságíró, *Mihail Tjaszko*, a Kárpátaljai Ruszinok Világtanácsának elnöke, *Oleg Muzika*, *Alekszander Todorov*, *Bozsescu Aurika*, *Denisz Vasziljev*, *Alekszander Kondrjakov*, *Szvjatoszlav Visinszkij*, *Anasztazia Marks*, *Oleg Deniszov* emberi jogi aktivisták előadásában.

Hasonlóan teltházas érdeklődés övezte a Fegyverkezés – a háború előszobája. Szíriai, ukrán, észak-afrikai háborús konfliktusok című panelt, ahol a levezető elnök *Balogh András* történész, diplomata, egyetemi tanár, az előadók *Krausz Tamás* történész, *Lugosi Győző* történész, *Székely Gábor* történész, *Vaszilij Volga*, *Oleg Muzika*, *Andrej Hunko*, a Die Linke német part külügyi szakértője, a Bundestag tagja voltak.

Ukrán béke és emberi jogi aktivisták a fórum végén a következő nyilatkozatot tették:

A szabadságjogok megsértéséről tartott fórum és a Horányban 2018-ban megrendezett Baloldali Sziget Fesztivál, figyelembe véve a bonyolult ukrainai politikai helyzetet, az alábbi nyilatkozattal fordulnak valamennyi nemzetközi jogvédő szervezethez és emberjogi demokratikus intézményhez. (Rövidítve):

1. Követeljük Ukrajna Legfelsőbb Tanácsától, hogy vonja vissza Ukrajna 7. sz. oktatási törvényét, amely sérti Ukrajna nemzetiségi kisebbségi jogait az anyanyelvi képzést illetően.

2. Követeljük, fordítsanak figyelmet arra, hogy Ukrajna sajtó- és tömegtájékoztatási törvényét szisztematikusan megsértik a jogszolgáltató szervek: akadályozzák a megbízható információhoz való hozzáférést Ukrajna területén.

3. Habár az EU, USA államaiban és Kanadában a ruszinokat nemzetiségként elismerik, eredeti hazájukban megtagadják a kárpátaljai ruszinok ezen jogát. Biztosítsák a ruszin nyelv iskolai oktatásának lehetőségét Kárpátalján. Hozzanak létre ruszinisztikai központot történelmük, etnológiájuk, irodalomtudományuk, nyelvtudományuk és népművészetük kutatására.

A Global Rights of Peaceful People konferenciája – Varsó, 2018. szeptember

vezetének volt elnöke, *Hrabák András* egyetemi oktató, *Erőss Gábor*, a Párbeszéd oktatási szakpolitikusa, *Finta Gábor* tanár és *Csabalik Zsuzsa* középiskolai tanár előadásával.

Sokan várták *A lázadó Baranyi Ferenc* című beszélgetést. Baranyi Ferencet munkatársa és barátja, Farkas László, a nemrég újraindított Új Írás szerkesztője jelenítette meg.

Szociális ellátás *Zuglóban és Angyalföldön* címmel két ellenzéki vezetésű kerület érzékenységet jelenítette meg *Karácsonyi Magdolna*, az angyalföldi szociális osztály vezetője és *Szabó Rebeka* Zugló szociális alpolgármestere.

In memoriam Harsányi Iván címmel, Székely Gábornak, az *Évkönyv, a nemzetközi munkásmozgalom történetéből* szerkesztőjének segítségével, Harsányi Iván családtagjaival, a Ságvári kórus fellépésével, Kemény András könyvkiadó versmondásával emlékeztünk az egyetemi tanárra, fesztiváljaink állandó előadójára.

4. Megbízuk a Global Rights of Peaceful People nemzetközi platformot a jelen nyilatkozat szövegének az érdekelt személyekhez és jogvédő szervezetekhez való eljuttatásával.

Párhuzamosan a Nagyteremben zajlott *Az oktatás végveszélyben* című panel. *Sebestyén Eszter* kommunikációs szakember irányításával, valamint *Szöllősi Istvánné*, a Pedagógusok Szakszer-

Az Évkönyv jubileumi száma

Nagyvárad *Szűcs Mihály*, a MEASZ alelnöke ezúttal is jelképesen felavatta Ságvári Endre emléktábláját, *Róna Judit*, a SZAB aktivistája emlékezett ma már fe-

ledésre ítélt antifasiszta mártírokra. A *Ságvári Kórus* – Hasznosi Judit karnagy vezetésével – a közönséget is megénekelte.

Az esti filmklub bemutatta a Magyarországon még nem vetített, Rekviem az amerikai álomért című amerikai dokumentumfilmet *Noam Chomsky*val, eredeti nyelven, magyar felirattal.

A vasárnap, a *világpolitikai, világgazdasági helyzet és hatásuk Magyarországra – marxista szemmel* panellel kezdődött Szász Gábor emeritus professzor vezetésével. Előadók voltak *Artner Annamária* közgazdász, valamint *Wiener György* társadalomtudós.

Önkormányzatiság, a baloldal esélyei az önkormányzati és az *európai parlamenti választásokon* címmel Tóth Zoltán és Avarkeszi Dezső választási szakértők tartottak előadást.

A *pártelnökök vitájára* – ahogy korábban is – minden hely „elkelt”. Karácsony Gergely, a Párbeszéd társelnöke, *Hegyí Gyula*, az MSZP Baloldali Tömörülés elnöke és *Vajnai Attila*, az Európai Baloldal elnöke vitatkozott *Komjáthi Imre*, a Közmunkás Szakszervezet társelnöke segítségével.

Ady és a proletariátus címmel *Vámos Éva*, a MÚOSZ Kulturális Szakosztályának elnöke beszélgetett *Payer Imre* költő, irodalomtörténésszel. Közreműködött *Kemény András*.

A *környezetvédelem felszámolásának* folyamata panelt rövid filmbemutató előzte meg. A *Számoljuk ki!* fő megállapítása, hogy a Föld átlaghőmérséklete nem 2, hanem legalább 5-6 fokkal emelkedik, ha az energiaipari vállalatok piacra dobják a készleteiket. A panelt *Droppa György*, a Duna Kör ügyvivője vezette, az előadók *Józsa István*, az MSZP Környezetvédelmi Tagozat elnöke és *V. Naszályi Márta* önkormányzati képviselő, környezetvédelmi tanácsos voltak.

A fesztivál résztvevőitől *Vajnai Attila*, az Európai Baloldal elnöke, *Komjáthi Imre*, a MSZP alelnöke, a Közmunkás Szakszervezet elnöke és *Droppa György* búcsúzott.

A programokat a SZAB TV rögzítette, megtekinthetők:

<https://www.youtube.com/channel/UCvGmh1eutX6YH6IZf1nSixg>,

<https://www.facebook.com/groups/320258234993014/>

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Bruno Groppo¹

Claudie Weill (1942 – 2018)

Claudie was a French historian. She worked on the history of the German working world. She was also a specialist on Rosa Luxemburg.

Born in 1942 in Lyon, she escaped the Nazi mass arrests thanks to the courage of Protestant families from Chambon-sur-Lignon, a village in the Haute Loire, that provided refuge to her and other Jewish children.

After having studied German and Russian – both languages that she spoke fluently – she specialized on the social and political history of socialist and student movements in Europe. She dedicated two theses to these topics: *Marxistes russes et social-démocratie allemande 1898-1904* [Russian Marxists and

German Social Democracy, 1898-1904] (Paris, Maspero, 1977) and *Étudiants russes en Allemagne: 1900-1914* [Russian students in Germany: 1900-1914] (Paris, L'Harmattan, 1996). Assistant to Georges Haupt at the École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) in Paris, she worked as a researcher in the team for contemporary history led by Michaël Werner.

She was particularly interested in the thought and political action of Rosa Luxemburg. Weill translated Luxemburg's political writings she drafted in the last two years of her life into French and made them known in France: *Œuvres II. Oeuvres politiques 1917-18* [Works II. Political Writings 1917-1918] (Paris, Maspero, 1971).

¹ Bruno Groppo historien, professeur (Université de Paris I / Centre National de la Recherche Scientifique)

Furthermore, Weill published Luxemburg's correspondence in French: *Vive la lutte! Correspondance 1891-1914* [Long live the struggle! Correspondence 1891-1914] (Paris, Maspero, 1975) and *J'étais, je suis, je serai! Correspondance 1914-1919* [I was, I am, I will be! Correspondence 1914-1919] (Paris, Maspero, 1977) and other less known writings: *La question nationale et l'autonomie* [National question and autonomy] (Paris, Le Temps des Cerises, 2001). Her last work on the German revolutionary was a collection of articles published under the title *Rosa Luxemburg: ombre et lumière* [Rosa Luxemburg: Shadow and light] (Paris, Le Temps des Cerises, 2009).

The national question and the debates it caused within Marxism and the socialist movement before 1914 in Europe constituted another central axis of her research: *Les marxistes et la question nationale, 1848-1914* [The Marxists and the national question, 1848-1914] (Paris, Maspero, 1974, in co-operation with Georges Haupt and Michael Löwy). Above all, Weill contributed to the diffusion of the works of Otto Bauer and other Austro-Marxist theoreticians on the national question in France.

In her research Claudie Weill also dedicated herself to the Bund [the General Jewish Labour Bund in Lithuania, Poland and Russia], the relationship between socialism and Judaism in Russia (*Les cosmopolites: socialisme et judéité en Russie, 1897-1917*) [The cosmopolitans: Socialism and Judaism in Russia, 1897-1917] (Paris, Syllepse, 2004), the inter-ethnic relations in the Second International: *L'Internationale et l'autre: les relations inter-ethniques dans la IIe Internationale: discussions et débats* [The International and the other: Inter-ethnic relations in the Second International: Discussions and debates] (Paris, Arcantère, 1987) and the student movements in Germany and the Russian Empire before 1914.

Thanks to her broad interests and her profound knowledge on the socialist movements in several European countries (Germany, Austria, Russia, Poland) Claudie Weill significantly distinguished herself from most French social historians. In this respect, she was closer to the actual "cosmopolitan" social historian Georges Haupt with whom she cooperated closely. As historian she was inspired by a militant passion that brought forth her interest in those heterodox and dissident personalities to whom she dedicated most of her research.

She inspired and actively collaborated with several scientific journals, in particular *L'Homme et la société* and *Matériaux pour l'histoire de notre temps*, and she frequently participated in the yearly conferences of the ITH (International Conference of Labour Historians, later International Conference of Labour and Social History) that embodied one of the rare meeting points and discussion forums in Europe of social historians from East and West during the Cold War

division. Claudie Weill developed a large network of contacts and friends among historians from Central and Eastern Europe as well as specialists on Rosa Luxemburg in Japan and other countries.

Many of us, in the ITH and elsewhere, can only agree to the words of Michael Löwy in his article in honour of Claudie Weill (Médiapart, 14 October 2018): “We have lost a beloved friend and the research community on international socialism has lost a committed researcher full of human sensitivity.”

Translated from German by *Lukas Neissl*

From: www.ith.or.at

György Széll²

Narihiko Ito (1931 – 2017)

On 29 November 2017, Narihiko Ito – long-standing, active participant in the ITH Conferences and member of the ITH International Scientific Committee until 2012 – died after a long and serious illness in Tokyo at the age of 86 years. Regarding his life’s work, I point to my congratulation for his 80th birthday in the ITH Newsletter 48 (1) from January 2012 (in German).

In the last years his creativeness had unfortunately declined considerably. Nonetheless, still in 2014, he published a Japanese volume with selected contributions to the conferences of the *International Rosa Luxemburg Society (IRLG)* in Tokyo, Berlin, Moscow and Paris (2007, 2009, 2011, 2013) under his sole editorship. On the occasion of his 85th birthday on 26 October 2016, the *International Rosa Luxemburg Society*, whose founding chairman he had been, presented him with a glass plaque that he still could accept with great pleasure.

Undoubtedly, the political developments of the last years in Japan, as well as in both Koreas had contributed to the deterioration of his health. Being a peace activist of the first hour, he considered his life’s work under threat. He was a

² Széll, György, *Prof. em. Dr.* School of Cultural Studies and Social Sciences Osnabrück University/Germany

personal friend of the South Korean president and Nobel Peace Prize Laureate Kim-Dae Jung, who died in 2009, and whose Sunshine Policy has only been taken up again by his former associate and current president Moon Jae-In in 2017. In Japan, Prime Minister Shinzo Abe, in the meantime, was re-elected with an overwhelming majority in October 2017 and is about to finally convert Japan into a military power and to abolish Article 9 of the Japanese Constitution that forbids Japan to have an army. In his book *Der Friedensartikel der japanischen Verfassung – Für eine Welt ohne Krieg und Militär [The Peace Article of the Japanese Constitution – for a World without War and Militarism]* (Münster, Agenda Verlag 2006) Narihiko Ito vehemently took a stand in support of this legal obligation. It is to be hoped that his numerous friends and students do not drop out of the struggle for peace and international solidarity, but that they are on the contrary inspired to keep up this struggle. In the meantime, the *International Rosa Luxemburg Society* has reconstituted itself and will continue and honour his legacy.

Translated from German by *Lukas Neissl*

Winfried R. Garscha³

Hans Hautmann (1943-2018)

During his work at the Johannes Kepler University Linz from 1969 until 2005, Hans Hautmann was one of the “pillars” of the ITH organizational team. Hans Hautmann was born into a Viennese working-class family. In April 1945, during the days of the liberation of Vienna, the Soviet military command appointed Hautmann’s father Rudolf as head of the “Auxiliary Police” (“Polizeilicher Hilfsdienst”) of the City of Vienna, de facto he was the first chief of police of Vienna. In the 1970’s and 1980’s, Hautmann’s mother Leopoldine

³ Winfried R. Garscha *historien*, 1988 - Archivist in Documentation Centre of Austrian Resistance (DÖW), 1994–2013 Kassier/Treasurer der International Conference of Labour and Social History / ITH).

was a volunteer co-worker in the Documentation Centre of Austrian Resistance (DÖW).

From 1966 to 1968 – while studying history and German philology at the University of Vienna – Hans Hautmann himself worked as a volunteer at the DÖW that had only been founded a few years earlier. He contributed to building up the library. Hautmann's dissertation on the beginnings of the radical left-wing movement and the Communist Party of German-Austria 1916-1919, completed in 1968, was published in 1971 under the title "Die verlorene Räterepublik" ["The Lost Council Republic"]. In 1969, Karl R. Stadler, university professor in Linz, appointed Hautmann as assistant to the newly founded Institute of Modern and Contemporary History of the Johannes Kepler

University. Besides his teaching position, he also worked at the Ludwig Boltzmann Institute for the History of the Labour Movement within the course of the following years. In the first one and a half decades of the ITH, this institute was responsible for the edition of the conference proceedings of the Linz Conferences that also comprised shortened and edited summaries of the oral discussions.

Hans Hautmann was likewise involved in this painstaking work as well as in the organisational realization of the conferences themselves. Despite attacks on Hautmann due to his affiliation with the Communist Party of Austria (KPÖ), his scientific career started at the University of Linz: After several publications, in particular on the history of the Austrian labour movement, he acquired his habilitation and *venia docendi* in 1982 with a work on the history of the council movement in Austria 1918-1924 (published in 1987 and until today a standard reference). In 1988, he became Assistant Professor and in 1997 he was awarded with the title of Associate Professor. From 1996-1998 and 2000-2005 he was department head of the Institute of Modern and Contemporary History of the University of Linz.

Hautmann was also active outside university. He was member of the Historical Commission at the Central Committee of the KPÖ as well as founding member of the Alfred Klahr Society dedicated to the scientific evaluation of the KPÖ archives. Hans Hautmann was president of the Alfred Klahr Society until 2005. In the same year, he retired at the University of Linz. Numerous contributions on contemporary history were to follow – primarily for the publications of the Alfred Klahr Society, but also for edited volumes of the DÖW. In accordance with Hautmann's research focuses, fellow colleagues and companions dedicated him

the Festschrift “Geschichtsschreibung als herrschaftskritische Aufgabe: Beiträge zur ArbeiterInnenbewegung, Justizgeschichte und österreichischen Geschichte im 20. Jahrhundert” [“Historiography as Critique of Domination: Contributions on the Labour Movement, Judicial History and Austrian History in the 20th Century”] on the occasion of his 70th birthday. The Festschrift was edited by his wife Claudia Kuretsidis-Haider and Manfred Mugrauer.

Translated from German by *Lukas Neiss*

Eine Botschaft von Heinz Fischer für die Gedenkfeier der civil Organisationen in Budapest anlässlich der Gründung der ersten Ungarischen Republik

(Oktober 31, 2018.)

Heinz Fischer, von 2004 bis
2016 Bundespräsident der Republik Österreich

Liebe Freundinnen und Freunde in Ungarn!

Zu Beginn schicke ich euch sehr herzliche Grüße aus Wien.

Ich habe schon immer die engen und guten Beziehungen zwischen Ungarn und Österreich geschätzt. Diese Beziehungen haben ja auch starke historische Wurzeln und haben — trotz mancher historischer Schwierigkeiten in dem halben Jahrhundert zwischen 1867 und 1918 — zu einer institutionellen, staatlichen Verbindung geführt. Mit dem

Ende der Monarchie nach dem 1. Weltkrieg haben sich unsere Wege getrennt und doch ist das Verhältnis zwischen unseren Staaten und den Menschen, die in diesen Staaten wohnen immer ein besonderes geblieben. In diesen Tagen blicken wir auf ein Jahrhundert unserer republikanischen Geschichte zurück. Der Weg durch dieses Jahrhundert war zeitweise mühsam und

schwierig. In beiden Ländern hatte der Faschismus einen großen —viel zu großen —Einfluss. Mit dem Einmarsch deutscher Truppen in Österreich im März 1938 verschwand Österreich von der Landkarte und wurde zu einem Teil von Hitlerdeutschland. Bald darauf begann der 2. Weltkrieg und damit wohl die bitterste Zeit für unsere beiden Völker in den hinter uns liegenden 100 Jahren. Mit dem Ende des 2. Weltkrieges wurde Österreich wieder ein selbständiger demokratischer Staat, hatte aber die Last einer vierfachen Besatzung durch die Sowjets, die Amerikaner, Engländer und Franzosen bis zum Staatsvertrag im Jahr 1955 zu tragen. Ungarn hatte zwar nur eine Besatzungsmacht, aber die herrschte autoritär und unterdrückte die Bestrebungen nach Freiheit und Unabhängigkeit. Zum Zeitpunkt der ungarischen Revolution im Jahr 1956 begann ich gerade mit dem Studium an der Universität Wien und hatte große Sympathien für Imre Nagy, Pal Maleter und andere Freiheitskämpfer. Es war eine Verpflichtung und Selbstverständlichkeit unseren Freundinnen und Freunden aus Ungarn zu helfen, schließlich hatte ich ja auch eine ungarische Grossmutter, die zu diesem Zeitpunkt allerdings schon verstorben war.

Den langen Weg Ungarns von 1956 bis zum Fall des Eisernen Vorhangs im Jahr 1989 kennt ihr selbst am besten. Mehrere Male habe ich Bundeskanzler Bruno Kreisky zu Gesprächen mit Janos Kadar begleitet und ich lernte Gyula Horn, Laszlo Kovacs, Vilmos Szabo und andere Freunde kennen und konnte beobachten wie Ungarn einen Weg zur Demokratie, zur Unabhängigkeit und nach Europa suchte und auch fand. Österreich trat mit 1. Jänner 1995 der EU bei und groß war der Jubel als wir 2004 auch Ungarn in der EU begrüßen konnten. Damit waren wir 86 Jahre nach 1918 wieder in einer gemeinsamen europäischen Familie.

Ich würde gerne an dieser Stelle mein Grußwort abschließen, aber die historische Wahrheit verlangt zusagen, dass in jüngster Zeit neue Probleme aufgetaucht sind. Die liberale, pluralistische Demokratie wird in Frage gestellt, ebenso die Unantastbarkeit der Verfassungsgerichtsbarkeit und die Unabhängigkeit und Vielfalt der Medien. Aber auch in Österreich gibt es manche Entwicklungen auf die ich nicht stolz sein kann. Somit ist der 100. Jahrestag der Beendigung des 1. Weltkrieges und der 100. Jahrestag der Gründung unserer beiden Staaten als selbstständige Republiken im Jahr 1918 nicht nur ein Anlass für ein stolzes historisches Jubiläum, sondern auch ein Anlass unsere Anstrengungen für ein friedliches, demokratisches, solidarisches Europa, in dem Menschenrechte und Menschenwürde hoch gehalten werden, zu erneuern und zu verstärken.

Mit freundschaftlichen Grüßen, Euer

Heinz Fischer

100 Years of the Communist International

Tatlin's Tower: The III. International

Interview with Aldo Agosti, professor emeritus of contemporary history at the Department of History of the University of Turin, a determinant researcher of the history of Komintern.

Editorial: Hundred years ago was born the Communist International in Moscow. The organization was a party of the world revolution. The headquarters of the Comintern were destined originally to Berlin, and the center of the Communist Youth International in Budapest. Did Lenin really count on the world revolution?

Aldo Agosti: Fin da subito dopo l'Ottobre russo, nella loro analisi della situazione mondiale, le forze che diedero vita al movimento comunista internazionale misero fortemente l'accento sulla natura internazionale del processo rivoluzionario che questo aveva aperto. Questa visione si basava su due presupposti, inizialmente di uguale importanza. Da un lato vi era la diagnosi dello stato di salute del capitalismo mondiale. Secondo questa diagnosi il suo sviluppo distruggeva la possibilità stessa di un mercato internazionale e generava conflitti

e distruzioni a catena, creando così le premesse per la guerra civile in Occidente e per la rivolta dei popoli oppressi delle colonie. Da qui nasceva la convinzione che solo la rivoluzione proletaria potesse far uscire l'umanità dal vicolo cieco in cui l'imperialismo l'aveva costretta. Tale rivoluzione, per raggiungere lo scopo di una liberazione universale degli sfruttati, doveva trascendere i confini degli stati nazionali e svilupparsi su scala planetaria. Doveva quindi saldare insieme la rivoluzione socialista nei paesi capitalistici avanzati, le lotte dei popoli oppressi dalla dominazione coloniale e la difesa del regime sovietico in Russia. I bolscevichi, e certamente anche Lenin, condividevano con tutte le correnti costitutive dell'Ic l'idea che la rivoluzione russa fosse il prologo di una rivoluzione sociale europea, e che la sua unica garanzia di salvezza stesse nel ricevere l'aiuto dal proletariato rivoluzionario vittorioso in almeno alcuni dei maggiori paesi capitalistici. Questa convinzione indusse spesso il movimento comunista a scambiare i suoi desideri con la realtà, sopravvalutando la maturità della rivoluzione in Occidente e nelle colonie, e sottovalutando nello stesso tempo la solidità dei regimi borghesi e la specificità delle tradizioni operaie in Europa e in America.

Editorial: The story of Komintern is divided into several stages. In your opinion, what are the most important turning points?

Aldo Agosti: A mio avviso, si possono individuare almeno tre momenti periodizzanti, coincidenti con altrettante svolte nella politica del Comintern. Il primo si colloca fra il 1921 e il 1923: già all'inizio del 1921 il riflusso dell'ondata rivoluzionaria era inconfutabile anche per i suoi dirigenti più ottimisti. Il fallimento del tentativo insurrezionale comunista in Germania (l'"azione di marzo") ne fu una prima conferma. D'altra parte la giovane Repubblica socialista sovietica, uscita vittoriosa ma stremata dalla guerra civile, avvertiva l'urgenza di una pausa di respiro: in politica interna, con la NEP, si sforzava di venire incontro alle esigenze dei contadini; in politica estera si adoperava per ristabilire rapporti commerciali e diplomatici con il mondo capitalistico. Gli ultimi tentativi di rovesciare l'ordine capitalistico attraverso un'insurrezione ebbero luogo nell'ottobre del 1923, in Bulgaria e in Germania: così, sul finire di quell'anno, si compiva una prima fase nella storia dell'Ic. Non solo il ciclo rivoluzionario apertosi con l'ottobre russo appariva provvisoriamente concluso con l'avvenuta stabilizzazione del capitalismo, ma lo stesso rapporto tra lo Stato sovietico e l'Internazionale risultava profondamente modificato. Via via che si constatavano da un lato i successi del regime sovietico e dall'altro il ritardo della rivoluzione in Occidente, compito essenziale del Comintern diventava la difesa e il rafforzamento del primo Stato proletario, e l'URSS e il suo partito comunista acquistavano un'importanza crescente nei determinarne gli orientamenti.

Il secondo momento di svolta si colloca tra il 1928 e il 1929: il bilancio nel complesso poco brillante della politica cosiddetta di fronte unico (su cui tonerò) e la radicalizzazione della situazione interna dell'URSS, con l'abbandono della NEP, contribuirono a favorire, nella maggioranza dei partiti comunisti, l'ascesa di gruppi dirigenti di sinistra. maturò in questo clima l'orientamento che fu definito "classe contro classe": nella nuova fase storica dello sviluppo del capitalismo, caratterizzata dalla fine della sua stabilizzazione, la socialdemocrazia, in quanto si opponeva alla rivoluzione e alla dittatura del proletariato, non poteva più essere considerata un'ala del movimento operaio, ma diventava una forza controrivoluzionaria al servizio del nemico di classe. A partire dal X Plenum (luglio-agosto 1929) l'Ic cominciò a definire sistematicamente la socialdemocrazia come socialfascismo e a equiparare senz'altro le forme democratiche e le forme dittatoriali del dominio borghese. Certamente Stalin stesso legittimò pienamente questa visione. La crisi economica mondiale del 1929-30 parve confermare le sue previsioni sui caratteri catastrofici del "terzo periodo" e portare acqua al mulino del radicalismo di sinistra.

Le condizioni per una nuova svolta, la terza, maturarono solo all'inizio del 1934. Forti spinte anche dal basso all'unità delle forze proletarie contro la minaccia del fascismo si manifestarono in diversi paesi europei, e soprattutto in Francia, in seguito ai fatti di febbraio. Ma non avrebbero potuto da sole determinare un cambiamento nella politica dei partiti comunisti e del Comintern senza l'evoluzione della politica estera sovietica, che culminò in un riavvicinamento alla Francia, seguito dal rientro dell'URSS nella Società delle Nazioni e poi da un accordo bilaterale di cooperazione anche militare con Parigi. Sulla base di questi sviluppi l'Ic assunse con maggiore convinzione il fascismo come "nemico principale", e di conseguenza si pose come obiettivo la difesa delle istituzioni democratico-borghesi dalle minacce eversive di destra: nel suo stesso gruppo dirigente si scontrarono due tendenze, l'una attestata sulla linea "classe contro classe", l'altra – che ebbe nel nuovo segretario Dimitrov il suo uomo di punta – aperta a una sia pur cauta revisione della tattica. Con l'appoggio non troppo convinto di Stalin, questa seconda linea finì per prevalere: ma non si esaurì in un semplice ritorno alla tattica del fronte unico. Riconosciuto nel fascismo tedesco il pericolo principale, diventava importante che si costituisse – soprattutto in alcuni paesi d'Europa – uno schieramento capace di impedirne la vittoria e di favorire invece una politica di amicizia con il primo Stato socialista. D'altra parte il fascismo incontrava effettivamente l'ostilità di un ampio arco di forze democratiche non socialiste disposte ad unirsi ai partiti operai in un'ampia alleanza contro la reazione e la guerra. Nacque così la politica dei fronti popolari che ebbe il suo laboratorio soprattutto in Francia.

Il VII Congresso dell'Ic (luglio-agosto 1935) ratificò solennemente questa linea, individuando per altro verso il compito fondamentale del movimento operaio mondiale nella lotta per la pace. Per la prima volta dalla sua fondazione l'IC considerava, sia pure con molte riserve mentali, la possibilità che una nuova guerra potesse essere evitata dalla costituzione di un blocco di forze che includesse anche la borghesia democratica e gli stessi stati imperialistici "non aggressivi" e fosse in grado di far indietreggiare "le forze fomentatrici di guerra". Le due parole d'ordine fondamentali del VII Congresso e della stagione dei fronti popolari – lotta contro il fascismo e lotta contro la guerra – segnarono per i partiti comunisti un' almeno parziale riconciliazione con le proprie radici nazionali e un passo avanti non indifferente in un processo di integrazione nei rispettivi paesi. Veicolo di questo processo fu l'affermazione come fatto di massa di un'idea-forza destinata a mobilitare milioni di uomini e di donne negli anni successivi: l'antifascismo come cemento di una nuova, più larga unità delle forze raccolte nello sforzo comune di difendere la democrazia e insieme di ripensarla in termini nuovi.

Vi furono poi ancora due momenti di svolta nella poitica del Comintern: uno nel 1939 e uno nel 1941. Ma essi sopravvennero quando ormai l'istituzione era svuotata di ogni anche minimo margine di autonomia dalla politica estera dello Stato sovietico: e in un certo senso furono ciascuno la ripetizione di una svolta precedente. Nel 1939, con il patto Ribbentrop-Molotov e lo scoppio della guerra, la posizione di equidistanza fra i due campi belligeranti (in realtà segnata da una trasparente parzialità filo-tedesca), tornarono alla ribalta le parole d'ordine del periodo «classe contro classe» e del socialfascismo. Nel 1941, dopo l'aggressione hitleriana all'URSS e l'alleanza di questa con la Gran Bretagna e gli USA, ripreso vigore i temi dell'antifascismo e dei fronti popolari.

Editorial: One of the key issues in the history of Comintern was the workers' united front and later the popular's front. The first step was made by Lenin in 1921 at the III. Comintern Congress with „Open Letter” - but he was defeated. The new line was accepted only after Hitler's came to power, on the VII. Congress. Many historien belives that this is related to Stalin's role, „Social Fascism” as well as the popular front. What is your opinion?

Aldo Agosti: Al III congresso del Comintern (giugno-luglio 1921) si riconobbe nelle tesi finali - ispirate soprattutto da Lenin e Trockij - che il successo della rivoluzione in Europa poteva essere questione non di mesi ma di anni, e che pertanto i partiti comunisti dovevano prepararsi a una lotta lunga, con l'obiettivo di conquistare la maggioranza della classe operaia e degli strati sfruttati della popolazione. Mutava quindi aspetto anche il problema dei rapporti con la socialdemocrazia: occorreva misurarsi con le organizzazioni socialdemocratiche sul loro stesso terreno,

per scalzarne l'influenza tra le masse nel corso di azioni comuni in cui emergesse la maggiore rispondenza del programma e della tattica comunista agli interessi del proletariato e, per contro, la connivenza con le classi dominanti o la sostanziale impotenza dei partiti riformisti. Le implicazioni strategiche di questo mutamento di prospettiva, che presupponeva anche la possibilità di considerare vie diverse di accesso al potere rispetto a quella sperimentata nell'Ottobre russo, furono però più proclamate che applicate almeno fino alla metà degli anni '30, tanto che il loro approfondimento più serio fu condotto da Gramsci nell'isolamento del carcere.

Del resto, le direttive del III Congresso non furono accettate senza resistenze dai partiti comunisti: la linea fu osteggiata da una forte minoranza di sinistra nel KPD, e anche da parte dell'Ic ebbe un appoggio contraddittorio e oscillante. Come si è visto, fu ripresa con maggiore decisione dopo il 1934, e a quel punto anche interpretata in modo più estensivo fino ad includere l'alleanza con forze politiche considerate espressione di interessi delle borghesie nazionali, essenzialmente perché questo serviva agli interessi della politica estera sovietica. A partire dall'estate del 1929, Stalin divenne l'arbitro incontrastato delle scelte della politicasovietica, sia di quella interna che di quella estera: perciò in larghissima misura fu lui a determinare anche gli orientamenti della politica del Comintern. Sia la scelta di assimilare la socialdemocrazia al fascismo (dal 1929 al 1933), sia quella di ricercare un'alleanza con la stessa socialdemocrazia e con i partiti democratici borghesi furono sicuramente ispirate da lui, e in ogni caso non avrebbero potuto essere compiute senza il suo consenso. Probabilmente la prima, quella del 1929, era maggiormente in sintonia con la sua cultura politica, che era stata fortemente influenzata dalla guerra civile; la seconda, quella del 1934, fu una scelta più tattica, che poteva essere revocata senza particolari problemi.

Editorial: Today, it seems that human society is facing a serious crisis. Do you think, especially after the current Italian elections, that it will finally recognize that only a socialist society could would solve the capitalist world crisis?

Aldo Agosti: Io non credo assolutamente che l'ideale di una società socialista sia ancora all'ordine del giorno, né in Italia, né in Europa, né in generale in altri continenti. Credo che si debba riconoscere che la sfida fra socialismo e capitalismo è finita con il XX secolo. Questa sfida l'ha vinta il capitalismo, grazie alla flessibilità delle ideologie che ne hanno accompagnato lo sviluppo, ma anche grazie dell' "imbarbarimento" delle sue forme a partire dagli anni '80 del XX secolo, alle quali né il comunismo né la stessa socialdemocrazia sono stati in grado di opporre nel mondo occidentale un'efficace resistenza. La vittoria, però, e la mancanza di un nemico in cui specchiarsi, non hanno giovato alla salute del capitalismo, che tra il primo e il secondo decennio del secolo XXI ha conosciuto

una delle crisi più devastanti della sua storia. E nemmeno hanno giovato alla salute del mondo in generale. Venuta meno la contrapposizione tra capitalismo e comunismo, carica di ideologia ma anche di impulsi di reciproca emulazione, riemergono sedimenti più profondi e stratificati, fatti di nude rivalità geopolitiche, di fratture culturali e “di civiltà”, di appartenenze etniche e religiose strumentalizzate a fini politici: sedimenti che il ‘900 delle ideologie aveva accantonato o ricoperto, che rispuntano prepotentemente con il suo tracollo. E, al momento, il venir meno di un equilibrio internazionale in cui la contrapposizione delle ideologie giocava un ruolo rilevante non ha certo immunizzato il mondo dal rischio di conflitti potenzialmente devastanti.

Di conseguenza, il problema è oggi quello di far emergere dalle dinamiche di società che si stanno trasformando in modo profondo alternative credibili – e non segnate dal fallimento storico che purtroppo è il marchio che porta su di sé il socialismo – a uno sviluppo economico e sociale che crea condizioni di vita insostenibili per una parte consistente della popolazione mondiale. E’ un problema la cui soluzione rischia di richiedere decenni, ma che in realtà è spaventosamente urgente.

Documents from Rosa Luxemburg, Lenin, Trotsky, Béla Kun

Rosa Luxemburg: Order Prevails in Berlin

“Order prevails in Warsaw!” declared Minister Sebastiani to the Paris Chamber of Deputies in 1831, when after having stormed the suburb of Praga, Paskevich’s marauding troops invaded the Polish capital to begin their butchery of the rebels.

“Order prevails in Berlin!” So proclaims the bourgeois press triumphantly, so proclaim Ebert and Noske, and the officers of the “victorious troops,” who are being cheered by the petty-bourgeois mob in Berlin waving handkerchiefs and shouting “Hurrah!” The glory and honor of

Rosa Luxemburg (1871-1919)
– in a little-known photo

German arms have been vindicated before world history. Those who were routed in Flanders and the Argonne have restored their reputation with a brilliant victory – over three hundred “Spartacists” in the *Vorwärts* building. The days when glorious German troops first crossed into Belgium, and the days of General von Emmich, the conqueror of Liege, pale before the exploits of Reinhardt and Co. in the streets of Berlin. The government’s rampaging troops massacred the mediators who had tried to negotiate the surrender of the *Vorwärts* building, using their rifle butts to beat them beyond recognition. Prisoners who were lined up against the wall and butchered so violently that skull and brain tissue splattered everywhere. In the sight of glorious deeds such as those, who would remember the ignominious defeat at the hands of the French, British, and Americans? Now “Spartacus” is the enemy, Berlin is the place where our officers can savor triumph, and Noske, “the worker,” is the general who can lead victories where Ludendorff failed.

Who is not reminded of that drunken celebration by the “law and order” mob in Paris, that Bacchanal of the bourgeoisie celebrated over the corpses of the Communards? That same bourgeoisie who had just shamefully capitulated to the Prussians and abandoned the capital to the invading enemy, taking to their heels like abject cowards. Oh, how the manly courage of those darling sons of the bourgeoisie, of the “golden youth,” and of the officer corps flared back to life against the poorly armed, starving Parisian proletariat and their defenseless women and children. How these courageous sons of Mars, who had buckled before the foreign enemy, raged with bestial cruelty against defenseless people, prisoners, and the fallen.

“Order prevails in Warsaw!” “Order prevails in Paris!” “Order prevails in Berlin!” Every half-century that is what the bulletins from the guardians of “order” proclaim from one center of the world-historic struggle to the next. And the jubilant “victors” fail to notice that any “order” that needs to be regularly maintained through bloody slaughter heads inexorably toward its historic destiny; its own demise.

What was this recent “Spartacus week” in Berlin? What has it brought? What does it teach us? While we are still in the midst of battle, while the counterrevolution is still howling about their victory, revolutionary proletarians must take stock of what happened and measure the events and their results against the great yardstick of history. The revolution has no time to lose, it continues to rush headlong over still-open graves, past “victories” and “defeats,” toward its great goal. The first duty of fighters for international socialism is to consciously follow the revolution’s principles and its path.

Was the ultimate victory of the revolutionary proletariat to be expected in this conflict? Could we have expected the overthrow Ebert-Scheidemann and the es-

tablishment of a socialist dictatorship? Certainly not, if we carefully consider all the variables that weigh upon the question. The weak link in the revolutionary cause is the political immaturity of the masses of soldiers, who still allow their officers to misuse them, against the people, for counterrevolutionary ends. This alone shows that no *lasting* revolutionary victory was possible at this juncture. On the other hand, the immaturity of the military is itself a symptom of the general immaturity of the German revolution.

The countryside, from which a large percentage of rank-and-file soldiers come, has hardly been touched by the revolution. So far, Berlin has remained virtually isolated from the rest of the country. The revolutionary centers in the provinces – the Rhineland, the northern coast, Brunswick, Saxony, Württemberg – have been heart and soul behind the Berlin workers, it is true. But for the time being they still do not march forward in lockstep with one another, there is still no unity of action, which would make the forward thrust and fighting will of the Berlin working class incomparably more effective. Furthermore, there is – and this is only the deeper cause of the political immaturity of the revolution – the economic struggle, the actual volcanic font that feeds the revolution, is only in its initial stage. And that is the underlying reason why the revolutionary class struggle, is in its infancy.

From all this that flows the fact a decisive, lasting victory could not be counted upon at this moment. Does that mean that the past week's struggle was an "error"? The answer is yes if we were talking about a premeditated "raid" or "putsch." But what triggered this week of combat? As in all previous cases, such as December 6 and December 24, it was a brutal provocation by the government. Like the bloodbath against defenseless demonstrators in Chausseestrasse, like the butchery of the sailors, this time the assault on the Berlin police headquarters was the cause of all the events that followed. The revolution does not develop evenly of its own volition, in a clear field of battle, according to a cunning plan devised by clever "strategists."

The revolution's enemies can *also* take the initiative, and indeed as a rule they exercise it more frequently than does the revolution. Faced with the brazen provocation by Ebert-Scheidemann, the revolutionary workers were *forced* to take up arms. Indeed, the *honor* of the revolution depended upon repelling the attack immediately, with full force in order to prevent the counter-revolution from being encouraged to press forward, and lest the revolutionary ranks of the proletariat and the moral credit of the German revolution in the International be shaken.

The immediate and spontaneous outpouring of resistance from the Berlin masses flowed with such energy and determination that in the first round the moral victory was won by the "streets."

Now, it is one of the fundamental, inner laws of revolution that it never stands still, it never becomes passive or docile at any stage, once the first step has been taken. The best defense is a strong blow. This is the elementary rule of any fight but it is especially true at each and every stage of the revolution. It is a demonstration of the healthy instinct and fresh inner strength of the Berlin proletariat that it was not appeased by the reinstatement of Eichorn (which it had demanded), rather the proletariat spontaneously occupied the command posts of the counter-revolution: the bourgeois press, the semi-official press agency, the *Vorwärts* office. All these measures were a result of the masses' instinctive realization that, for its part, the counter-revolution would not accept defeat but would carry on with a general demonstration of its strength.

Here again we stand before one of the great historical laws of the revolution against which are smashed to pieces all the sophistry and arrogance of the petty USPD variety "revolutionaries" who look for any pretext to retreat from struggle. As soon as the fundamental problem of the revolution has been clearly posed – and in *this* revolution it is the overthrow of the Ebert-Scheidemann government, the primary obstacle to the victory of socialism – then this basic problem will rise again and again in its entirety. With the inevitability of a natural law, every individual chapter in the struggle will unveil this problem to its full extent regardless of how unprepared the revolution is ready to solve it or how unripe the situation may be. "Down with Ebert-Scheidemann!" – this slogan springs forth inevitably in each revolutionary crisis as the only formula summing up all partial struggles. Thus automatically, by its own internal, objective logic, bringing each episode in the struggle to a boil, whether one wants it to or not.

Because of the contradiction in the early stages of the revolutionary process between the task being sharply posed and the absence of any preconditions to resolve it, individual battles of the revolution end in formal *defeat*. But revolution is the only form of "war" – and this is another peculiar law of history – in which the ultimate victory can be prepared only by a series of "defeats."

What does the entire history of socialism and of all modern revolutions show us? The first spark of class struggle in Europe, the revolt of the silk weavers in Lyon in 1831, ended with a heavy defeat; the Chartist movement in Britain ended in defeat; the uprising of the Parisian proletariat in the June days of 1848 ended with a crushing defeat; and the Paris commune ended with a terrible defeat. The whole road of socialism – so far as revolutionary struggles are concerned – is paved with nothing but thunderous defeats. Yet, at the same time, history marches inexorably, step by step, toward final victory! Where would we be today *without* those "defeats," from which we draw historical experience, understanding, power and idealism? Today, as we advance into the final battle of the proletarian

class war, we stand on the foundation of those very defeats; and we can do without *any* of them, because each one contributes to our strength and understanding.

The revolutionary struggle is the very antithesis of the parliamentary struggle. In Germany, for four decades we had nothing but parliamentary “victories.” We practically walked from victory to victory. And when faced with the great historical test of August 4, 1914, the result was the devastating political and moral defeat, an outrageous debacle and rot without parallel. To date, revolutions have given us nothing but defeats. Yet these unavoidable defeats pile up guarantee upon guarantee of the future final victory.

There is but *one* condition. The question of why each defeat occurred must be answered. Did it occur because the forward-storming combative energy of the masses collided with the barrier of unripe historical conditions, or was it that indecision, vacillation, and internal frailty crippled the revolutionary impulse itself?

Classic examples of both cases are the February revolution in France on the one hand and the March revolution in Germany on the other. The courage of the Parisian proletariat in the year 1848 has become a fountain of energy for the class struggle of the entire international proletariat. The deplorable events of the German March revolution of the same year have weighed down the whole development of modern Germany like a ball and chain. In the particular history of official German Social Democracy, they have reverberated right up into the most recent developments in the German revolution and on into the dramatic crisis we have just experienced.

How does the defeat of “Spartacus week” appear in the light of the above historical question? Was it a case of raging, uncontrollable revolutionary energy colliding with an insufficiently ripe situation, or was it a case of weak and indecisive action?

Both! The crisis had a dual nature. The contradiction between the powerful, decisive, aggressive offensive of the Berlin masses on the one hand and the indecisive, half-hearted vacillation of the Berlin leadership on the other is the mark of this latest episode. The leadership failed. But a new leadership can and must be created by the masses and from the masses. The masses are the crucial factor. They are the rock on which the ultimate victory of the revolution will be built. The masses were up to the challenge, and out of this “defeat” they have forged a link in the chain of historic defeats, which is the pride and strength of international socialism. That is why future victories will spring from this “defeat.”

“Order prevails in Berlin!” You foolish lackeys! Your “order” is built on sand. Tomorrow the revolution will “rise up again, clashing its weapons,” and to your horror it will proclaim with trumpets blazing: I was, I am, I shall be!

From: *Die Rote Fahne*, 14, January 1919.

Gesammelte Werke, Vol.4, Dietz Verlag, Berlin. Online Version: marxists.org 1999.

Two speeches by Vladimir Lenin

1. The Third, Communist International⁴

Vladimir Lenin (1870 – 1924) on rostrum steps is making notes during the meeting of the III Comintern Congress

In March of this year of 1919, an international congress of Communists was held in Moscow. This congress founded the Third, Communist International, an association of the workers of the whole world who are striving to establish Soviet power in all countries.

The First International, founded by Marx, existed from 1864 to 1872. The defeat of the heroic workers of Paris-of the celebrated Paris Commune-marked the end of this International. It is unforgettable, it will remain for ever in the history of the workers' struggle for their

emancipation. It laid the foundation of that edifice of the world socialist republic which it is now our good fortune to be building.

The Second International existed from 1889 to 1914, up to the war. This was the period of the most calm and peaceful development of capitalism, a period without great revolutions. During this period the working-class movement gained strength and matured in a number of countries. But the workers' leaders in most of the parties had become accustomed to peaceful conditions and had lost the ability to wage a revolutionary struggle. When, in 1914, there began the war, that drenched the earth with blood for four years, the war between the capitalists over the division of profits, the war for supremacy over small and weak nations, these leaders deserted to the side of their respective governments. They betrayed the workers, they helped to prolong the slaughter, they became enemies of socialism, they went over to the side of the capitalists.

The masses of workers turned their backs on these traitors to socialism. All over the world there was a turn towards the revolutionary struggle. The war

⁴ Published according to the gramophone records; Organization of these speeches was accomplished by *Tsentropechat* the central agency of the All-Russia Central Executive Committee for the Supply and Distribution of Periodicals between 1919 and 1921. 13 of Lenin's speeches were recorded. Source: Lenin's *Collected Works*, 4th English Edition, Progress Publishers, Moscow, 1972 Volume 29, pages 240-241.

proved that capitalism was doomed. A new system is coming to take its place. The old word socialism had been desecrated by the traitors to socialism.

Today, the workers who have remained loyal to the cause of throwing off the yoke of capital call themselves Communists. All over the world the association of Communists is growing. In a number of countries Soviet power has already triumphed. Soon we shall see the victory of communism throughout the world; we shall see the foundation of the World Federative Republic of Soviets.

2. V. I. Lenin speech at a joint meeting of the All-Russia Central Executive Committee, the Moscow Soviet, the Moscow Committee of the Russian Communist Party (Bolsheviks), the All-Russia Central Council of the Trade Unions, Moscow Trade Unions and Factory Committees to Mark the Founding of the Communist International, March 6, 1919

(Stormy ovation.) Comrades, at the First Congress of the Communist International we did not succeed in getting representatives from all countries where this organisation has most faithful friends and where there are workers whose sympathies are entirely with us. Allow me, therefore, to begin with a short quotation which will show you that in reality we have more friends than we can see, than we know and than we were able to assemble here, in Moscow, despite all persecution, despite the entire, seemingly omnipotent, union of the bourgeoisie of the whole world. This persecution has gone to such lengths as to attempt to surround us with a sort of Great Wall of China, and to deport Bolsheviks in dozens from the freest republics of the world. They seem to be scared stiff that ten or a dozen Bolsheviks will infect the whole world. But we, of course, know that this fear is ridiculous—because they have already infected the whole world, because the Russian workers' struggle has already convinced working people everywhere that the destiny of the world revolution is being decided here, in Russia.

Comrades, I have here a copy of *L'Humanité*, a French newspaper whose policy corresponds more to that of our Mensheviks or Right Socialist-Revolutionaries. During the war, this paper was utterly ruthless in its attacks on those who supported our viewpoint. Today it is defending those who during the war went along with their own bourgeoisie. This very newspaper reports in its issue of January 13, 1919, that a mammoth meeting (as the newspaper itself admits) took place in Paris of active party and trade union members of the Seine Federation, i.e., the district nearest to Paris, the centre of the proletarian movement, the centre of all

political life in France. The first speaker was Bracke, a socialist who throughout the war took the same line as our Mensheviks and Right-wing defence advocates. He was meek and mild now. Not a word about a single burning issue! He ended by saying that he was against his government's interference in the struggle of the proletariat of other countries. His words were drowned in applause. The next speaker was a supporter of his, a certain Pierre Laval. He spoke of demobilisation, the burning issue in France today—a country which has probably borne greater sacrifices than any other country in this criminal war. And this country now sees that demobilisation is being dragged out, held up, that there is no desire to carry it through, that preparations are being made for a new war that will obviously demand new sacrifices from the French workers for the sake of settling how much more of the spoils the French or British capitalists will get. The newspaper goes on to say that the crowd listened to the speaker, Pierre Laval, but when he started running down Bolshevism, the protests and excitement stopped the meeting. After that, citizen Pierre Renaudel was refused a hearing, and the meeting ended with a brief statement by citizen Pdricat. He is one of the few people in the French labour movement who in the main is in agreement with us. And so, the newspaper has to admit that the speaker who began to attack the Bolsheviks was immediately pulled up.

Comrades, we have not been able to get even one delegate here directly from France, and only one Frenchman, Comrade Guilbeaux, arrived here, and he with great difficulty. (*Stormy applause.*) He will speak here today. He spent months in the prisons of that free republic, Switzerland, being accused of having contact with Lenin and preparing a revolution in Switzerland. He was escorted through Germany by gendarmes and officers, for fear, evidently, that he might drop a match that would set Germany on fire. But Germany is ablaze without this match. In France, too, as we can see, there are sympathisers with the Bolshevik movement. The French people are probably among the most experienced, most politically conscious, most active and responsive. They will not allow a speaker at a public meeting to strike a false note: he is stopped. Considering the French temperament, he was lucky not to have been dragged down from the rostrum! Therefore, when a newspaper hostile to us admits what took place at this big meeting we can safely say the French proletariat is on our side.

I am going to read another short quotation, from an Italian newspaper. The attempts to isolate us from the rest of the world are so great that we very rarely receive socialist newspapers from abroad. It is a rare thing to receive a copy of the Italian newspaper *Avanti!*, the organ of the Italian Socialist Party, a party which participated in Zimmerwald, fought against the war and has now resolved not to attend the yellow congress in Berne, the congress of the old International,

which was to be attended by people who had helped their governments to prolong this criminal war. To this day, *Avanti!* is under strict censorship. But in this issue, which arrived here by chance, I read an item on party life in a small locality called Cavriago (probably a remote spot because it cannot be located on the map). It appears that the workers there adopted a resolution supporting their newspaper for its uncompromising stand and declared their approval of the German Spartacists. Then follow the words “*Sovietisti russi*” which, even though they are in Italian, can be understood all over the world. They sent greetings to the Russian “*Sovietisti*” and expressed the wish that the programme of the Russian and German revolutionaries should be adopted throughout the world and serve to carry the fight against the bourgeoisie and military domination to a conclusion. When you read a resolution like that, adopted in some Italian *Poshekhonye*,⁸² you have every right to say to yourself that the Italian people are on our side, the Italian people understand what the Russian “*Sovietisti*” are, what the programme of the Russian “*Sovietisti*” and the German Spartacists is. Yet at that time we had no such programme! We had no common programme with the German Spartacists, but the Italian workers rejected all they had seen in their bourgeois press, which, bribed as it is by the millionaires and multimillionaires, spreads slander about us in millions of copies. It failed to deceive the Italian workers, who grasped what the Spartacists and the “*Sovietisti*” were and declared that they sympathised with their programme, at a time when this programme did not exist. That is why we found our task so easy at this Congress. All we had to do was to record as a programme what had already been implanted in the minds and hearts of the workers, even those cast away in some remote spot and cut off from us by police and military cordons. That is why we have been able to reach concerted decisions on all the main issues with such ease and complete unanimity. And we are fully convinced that these decisions will meet with a powerful response among workers elsewhere.

The Soviet movement, comrades, is the form which has been won in Russia, which is now spreading throughout the world and the very name of which gives the workers a complete programme. I hope that we, having had the good fortune to develop the Soviet form to victory, will not become swelled-headed about it.

We know very well that the reason we were the first to take part in a Soviet proletarian revolution was not because we were as well or better prepared than other workers, but because we were worse prepared. This is why we were faced with the most savage and decrepit enemy, and it is this that accounted for the outward scale of the revolution. But we also know that the Soviets exist here to this day, that they are grappling with gigantic difficulties which originate from an inadequate cultural level and from the burden that has weighed down on us

for more than a year, on us who stand alone at our posts, at a time when we are surrounded on all sides by enemies, and when, as you know perfectly well, harrowing ordeals, the hardships of famine and terrible suffering have befallen us.

Those who directly or indirectly side with the bourgeoisie often try to appeal to the workers and provoke indignation among them by pointing to the severe sufferings of the workers today. And we tell them: yes, these sufferings are ever and we do not conceal them from you. We tell the workers that, and they know it well from their own experience. You can see we are fighting not only to win socialism for ourselves, not only to ensure that our children shall only recollect capitalists and landowners as prehistoric monsters; we are fighting to ensure that the workers of the whole world triumph together with us.

And this First Congress of the Communist International, which has made the point that throughout the world the Soviets are winning the sympathy of the workers, shows us that the victory of the world communist revolution is assured. (Applause.) The bourgeoisie will continue to vent their fury in a number of countries; the bourgeoisie there are just beginning to prepare the destruction of the best people, the best representatives of socialism, as is evident from the brutal murder of Rosa Luxemburg and Karl Liebknecht by the whiteguards. These sacrifices are inevitable. We seek no agreement with the bourgeoisie, we are marching to the final and decisive battle against them. But we know that after the ordeal, agony and distress of the war, when the people throughout the world are fighting for demobilisation, when they feel they have been betrayed and appreciate how incredibly heavy the burden of taxation is that has been placed upon them by the capitalists who killed tens of millions of people to decide who would receive more of the profits—we know that these brigands' rule is at an end!

Now that the meaning of the word "Soviet" is understood by everybody, the victory of the communist revolution is assured. The comrades present in this hall saw the founding of the first Soviet republic; now they see the founding of the Third, Communist International (applause), and they will all see the founding of the World Federative Republic of Soviets. (Applause.)

From: Brief report published in *Pravda* No. 52, March 7.

Leon Trotsky: The Main Lesson of the Third Congress

Leon Trotsky (1879–1940)

The bourgeoisie had become a parasitic and anti-social class even prior to the World War. The incompatibility of bourgeois rule with the further development of economy, and even with the further preservation of economy, has been disclosed on a grandiose scale during the war. Furthermore, the war has not only laid bare this incompatibility but has also reinforced it in the extreme, bringing it to the highest pitch of intensity. The war has shattered the economic foundation of bourgeois society. At the same time the war has extraordinarily disorganized, weakened, discredited and paralyzed the political organs of bourgeois rule: the state, the army,

the police, the parliament, the press, and so on. In the initial postwar period the bourgeoisie was in a state of extreme disorientation; it was fearful of the day of reckoning, had lost confidence in the old methods and usages of its rule, kept apprehensively probing the soil, kept wavering, and readily agreed to concessions. In the most critical year for the bourgeois the year 1919, The proletariat of Europe could have undoubtedly conquered state over with minimum sacrifices, had there been at its head a genuine revolutionary organization, setting forth clear aims and capably pursuing them, i.e., a strong Communist Party. But there was none. On the contrary, in seeking after the war to conquer new living conditions for itself and in assuming an offensive against bourgeois society, the working class had to drag on its back the parties and trade unions of the Second International, all of whose efforts, both conscious and instinctive, were essentially directed toward the preservation of capitalist society.

By employing this Social-Democratic shield, the bourgeoisie was able to take the best possible advantage of the breathing spell. It recovered from its panic, stabilized its state organs, supplemented them with counter-revolutionary armed gangs and started handpicking politicians who are specialists in applying combined methods in the struggle against the open revolutionary movement and who operate through intimidation, bribery, provocation, segregation, division, etc.,

etc. The basic task of these specialists, is to engage isolated detachments of the proletarian vanguard in a series of battles, bleed them white and thus undermine the faith of the working class in the possibility of success.

In the field of economic restoration, the bourgeoisie has achieved nothing essential during the three years that have elapsed since the war. On the contrary, it is only today that the economic consequences of the war are unfolding in their full scope in the form of a crisis unprecedented in capitalist history. We thus have here a very graphic illustration showing that the political conditions of rule, although they are in the last analysis dependent on the economic conditions, do not at all run parallel to these economic conditions nor flow from them automatically. Whereas in the field of production and exchange the world capitalist apparatus has today fallen into such a state of complete disorganization that the situation in 1919 appears as the height of well-being in comparison with the present one, in the field of politics the bourgeoisie has in this interval succeeded to a very large degree in strengthening the organs and vehicles of its rule. The leaders of the bourgeoisie see all too clearly the economic abyss which yawns before them. But they are prepared and they will fight to the end. They approach the existing situation in terms of political strategy. Coolly and calculatingly they watch every move of the proletariat, seeking too isolated bloody defeats.

During the last three years the workers have fought a great deal and have suffered many sacrifices. But they have not won power. As a result the working masses have become more cautious than they were in 1919-20. Throughout a series of spontaneous and semi-spontaneous offensives the workers have each time run up against resistance better and better organized and they were flung back. They have understood and sensed that the prerequisite of success is a firm leadership, that one must know how to calculate and plan, that revolutionary strategy is indispensable. If the working masses no longer respond today to revolutionary slogans so directly as they did in 1918-19, it is not because they have become less revolutionary but because they are less naive and more exacting. They want organizational guarantees of victory. Only that party will be able to lead them to decisive battles which reveals in practice, under all conditions and circumstances, not merely its readiness to fight, i.e., its courage, but also its ability to lead the masses in struggle, its capacity to maneuver in attack or in retreat, its skill in leading them out of the line of fire when a situation is unfavorable, its ability to combine all forces and means for a blow, and, in this way, systematically to enhance its influence and its authority over the masses. It is unquestionable that the parties of the Communist International have not by far given sufficient consideration to this task. Herein is the main source of tactical errors and internal crises among the various Communist parties.

A purely mechanical conception of the proletarian revolution – which proceeds from the fact that capitalist economy continues to decay – has led certain groups of comrades to construe theories which are false to the core: the false theory of an initiating minority which by its heroism shatters “the wall of universal passivity” of the proletariat. The false theory of uninterrupted offensives conducted by the proletarian vanguard, as a “new method” of struggle; the false theory of partial battles which are waged by applying the methods of armed insurrection. And so forth and so on. The clearest exponent of this tendency is the Vienna journal *Communism*. It is absolutely self-evident that tactical theories of this sort have nothing in common with Marxism. To apply them in practice is to play directly into the hands of the bourgeoisie’s military-political leaders and their strategy.

Undeniably these adventurist methods and theories arise as a reaction to the reformist and centrist tendencies within the labor movement, whose direct supplement they are. But while the reformist and centrist tendencies have been transformed into a force predominantly external and into an open enemy, the adventurist and subjective tendencies represent primarily an internal danger, whose gravity it would be completely inexcusable to underestimate. “The trouble with revolutionary subjectivism, as Herzen put it, is this, that it mistakes the second or fifth month of pregnancy for the ninth. No one has yet done so with impunity.

The Third Congress took note of the further falling apart of the economic foundations of bourgeois rule. But it has at the same time forcibly warned the advanced workers against any naive conceptions that from this flows automatically the death of the bourgeoisie through an uninterrupted offensive by the proletariat. Never before has the bourgeoisie’s class instinct of self-preservation been armed with such multiform methods of defense and attack as today. The economic preconditions for the victory of the working class are at hand. Failing this victory, and moreover unless this victory comes in the more or less near future, all civilization is menaced with decline and degeneration. But this victory can be gained only by the skilled conduct of battles and, above all, by first conquering the majority of the working class. This is the main lesson of the Third Congress.

From: Pravda, No.150, June 12, 1921

Béla Kun about the March Action on the Third Congress of the Comintern

Béla Kun was an Hungarian communist leader and a leader of the Comintern. Ont the III. congress he spoke immediately after Leon Trotsky. Kun, who was known for his “leftist” views, had come under criticism by Lenin and Trotsky for his role in the March Action called by the German Communist Party in March 1921.

Béla Kun (1886-1939)

Béla Kun: Comrades, first of all, an episode from the experiences of a Turkestaner⁵ (*Laughter*) that includes mention of a French comrade. It was during the March Action. The machine guns jumped into action. The Turkestaner was sitting in a room in Berlin with a friend from the German party, talking to a French comrade. The Turkestaner was not addressing the French comrade in the spirit of a Moscow diktat. He was not demanding that the revolution be carried out at once. He was merely asking quite unassumingly that if the Rhineland was occupied, could they please carry out a small amount of propaganda in the French army. The French comrade, a member of the party leadership, answered this quite unassuming question as follows: ‘Dear comrade

⁵ ‘Turkestaner’ was a term used mockingly by Paul Levi in his pamphlet *Unser Weg* to refer to Béla Kun, one of the ECCI’s envoys to Germany during the March Action. Later in the congress, Karl Radek uses the term ironically as a synonym for ECCI emissary (p. 654).

The origin of the term is unclear. According to some accounts, based on Victor Serge’s *Memoirs of a Revolutionary* (Victor Serge, *Memoirs of a Revolutionary*, 2012, p. 164), it refers to Lenin’s exile of Kun to Turkestan as punishment for atrocities committed by Kun during the Soviet conquest of Crimea in 1920. This explanation is effectively refuted by György Borsányi. Anti-Soviet exiles and the capitalist press did claim Kun to be responsible for reprisals in Crimea, but without convincing evidence. They habitually blamed ‘foreigners and Jews’ for alleged Soviet misdeeds, and Kun was the most prominent potential target, Borsányi notes. (Borsányi, *The Life of a Communist Revolutionary*, 1993).

Jean-François Fayet, who drew on the Serge account in his biography of Radek, now believes the epithet ‘Turkestanian’ was current in Comintern parties before the March

Action, as does David Fernbach (communications to the editor; compare Fayet, *Karl Radek*, 2004, p. 368 and Fernbach (ed.), *In the Steps of Rosa Luxemburg*, 2011, p. 18). Fayet recently wrote that ‘[i]n several parties, acerbic comments were [then] increasingly to be heard regarding “Turkestanis” or “Moscow’s leather boots”; shadowy figures allegedly conspiring behind the backs of national party leaderships in the executive’s name. (Fayet, in Norman Laporte et al, *Bolshevism Stalinism and the Comintern*, p. 113)

According to Stefan Weber, Levi, in using the epithet, based himself on Kun’s dark complexion (Weber, *Ein Kommunistischer Putsch*, 1991, p. 72).

Turkestaner, how do you imagine that we could carry out propaganda in the French army? Dear Turkestaner, that would be high treason.' (*Laughter*)

This statement typifies the outlook of the French so-called Communist Party. This incident shows that the revolutionary outlook of the French party after Tours is the same as before Tours. What you could call a mechanical division is made between the periods before and after Tours, but there is very little actual difference between the two periods. The state of the French party is best indicated by the fact that Serrati's statements in his defence have repeatedly referred to the stance of the French party. After the Livorno Congress he even declared that in the French party he would be part of the left wing. As for *L'Humanité*, the [USPD's] *Freiheit* is by comparison a revolutionary newspaper. Certainly no one can maintain that I cherish great sympathy for *Freiheit*, but *L'Humanité* is not even able to speak to the masses in as revolutionary a spirit as *Freiheit*. No one, not a single Communist, could claim in good conscience that *L'Humanité* is a revolutionary Communist newspaper.

The way that *L'Humanité* speaks to the French comrades is very important because, while we do not expect the French party to make the revolution instantly, we do ask that it carry out revolutionary propaganda. The politics of the party is a somewhat different matter. Perhaps the party's politics need not be as Communist as its propaganda. In reality, the party's politics are not revolutionary and not Communist. The proof of this is the party's conduct on the questions of reparations, sanctions, and the call-up into the army.

Reparations are just another way of demanding indemnities. Every pacifist writes and agitates against annexations and indemnities. Every pacifist takes a rather clear position on this. But what has the French party done? I'm not going to speculate here; I will simply refer to what Comrade Rappoport, a long-time Marxist and leader of the French party, wrote in an article in *Die Rote Fahne*. The French party has declared its policy on this awkward and important question. For the French party, and above all Comrade Cachin, reparations are viewed as a justified demand on the Germans, he said.

And when the military call-up took place, and the French bourgeoisie mobilised its troops to occupy the Rhineland, what did the French party do? *L'Humanité* said very little about the response of the working class and its prevailing mood. However, we can conclude from *L'Humanité* that the working class did not at all approve of the leadership's position on this question. Thus we read daily reports in *L'Humanité* from Tours, Nancy, Troyes, and other cities that the called-up soldiers sang the 'Internationale', demonstrated against the war, often threw away the [...], and so on. The party took no initiatives before and during this period of the call-up, although it knew very well from the outset that mobilisation was com-

ing and that new levies would be called up. Only on 4 May did the party publish a statement, which provides most convincing proof that the French party is not a Communist Party. This declaration reads:

The party will not delay a single day in raising its protest against the call-up decreed by the government. The present difficulties arise out of the Versailles Treaty, which the party condemns as imperialist, unworkable, and tending toward generalised war. They flow from the brutal policies of the National Bloc, which the party combats unrelentingly. The government's resort to violent measures will not resolve these difficulties but only aggravate them.

This passage reveals that there is no difference between the party's position and that of Longuet. Further on, we read:

The party reiterates that the government is being guided by sinister reaction and by heavy industry's thirst for annexations, while doing absolutely nothing regarding reconstruction of the devastated areas and *reparation*.⁶ The party regards this as a hoax perpetrated against the French nation. The party believes that the young men, torn from homes, jobs, and personal freedom, do not have any duty toward the handful of profiteers who compelled the government to decree the call-up.

Absent here is any serious argument against indemnities, against reparations. The appeal also speaks passionately of revolution, just as *Freiheit* does in addressing the masses.

Yesterday, Comrade Trotsky thoroughly pummelled the French youth.

Radek: In a fatherly manner.

Kun: Trotsky spoke of the youth with much irony and asserted that the young comrades had presented foolish demands to the party leadership. That may be true. But if they made foolish demands, that is simply a result of the French party leadership's immobility, impotence, and anti-Communist outlook. (*Hear! Hear!*) More could be said about the blunders of the French youth comrades, but they result from the opportunist conduct of the French party. However, Comrade Trotsky has thoroughly studied all the documentation concerning the French party. Yet he said not a word about the fact that the Communist municipal councillors in France, with two or three exceptions, all signed the call-up decree, and that the party said not a single word against that and did nothing to call these Communist municipal councillors to account. It stands to reason that in such circumstances the youth can only conclude that it is the vanguard and that it must absolutely advance and not go backward like the party. That is what causes the youth's

⁶ The German word used by Kun, *Reparation*, means 'reparations' or, less frequently, 'repairs'. The French text Kun is quoting probably used the same word, which in French means 'repairs' or, less frequently, 'compensation'.

blunders. The party has committed much greater blunders, opportunist blunders. This can be shown by a few quotations from *L'Humanité*. On 5 May, Comrade Frossard wrote an article entitled 'Sangfroid and Discipline', which reads:

There are times in the life of a party activist in which he cannot remain silent and bears a duty to speak out. We are now in such a situation. The party's sections in Paris are in a feverish condition, in which they impatiently desire to test their young forces in the hard battles of class struggles and urge us on to action. They know that the country is being led into war. Our rulers do not even take the trouble to conceal their imperialist policies.

And after this introduction, Frossard comes to the remarkable conclusion that the [call-up] orders should nonetheless be obeyed.

It is easy to comprehend why the youth under such conditions would commit blunders. When I consider the fact that the French party did nothing in this situation except to write pretty articles like that of Comrade Frossard, in his article 'Sangfroid and Discipline', I can easily grasp why the youth would not feel so bound by this discipline. No discipline can be maintained in a party that calls itself revolutionary but does not act in a revolutionary manner.

Lenin arrives in the meeting room.

Kun: All the regions and all party organisations took a clear position against indemnities; only the party itself failed to do so. Let me stress again that we are not expecting the French party to carry out a revolution, only revolutionary propaganda and revolutionary Communist agitation. If *L'Humanité* continues to be edited in this manner, if the French party continues to issue protests written with this kind of tone, not only will the French working class be repelled by communism, but it will also forget the revolutionary language of France. In that case, the French working class must recall the French Revolution of long ago in order to learn the French revolutionary language of old. I propose that the [Communist International] Executive Committee dispatch a commission to thoroughly investigate the situation in France and pose a series of conditions that must absolutely be fulfilled in a very brief time period, before the party is finally admitted by the world congress. (*Loud applause*)

Compiled by Gábor Székely, the documents from: <https://johnriddell.wordpress.com/2018/02/06/bela-kun-the-french-communists-are-guilty-of-opportunist-conduct/>

Gerd Callesen⁷

Søren Federspiel: "Jensen er valgt". Jens Jensen - en biografi.

(Knuths forlag, København 2018, 441 S.,
DKK 298.95, ISBN 87-90580-3-03)

Die Biographie von Federspiel über das frühe Mitglied der dänischen Maler-Gewerkschaft, danach Vorsitzenden des Kopenhagener Gewerkschaftskartells (1886-1898), des Gewerkschaftsbundes (1898-1903), ab 1903 bis 1924 dann Bürgermeister der Stadt Kopenhagen schließt eine Lücke in der Literatur zur Entwicklung der Arbeiterbewegung.

Federspiel hat eine Reihe zentraler Arbeiten zu dieser veröffentlicht und sich jetzt der Person Jens Jensens angenommen. Jensen spielte eine wichtige Rolle besonders in der Zeit nach etwa 1880; seit 1886 in langwieriger Auseinandersetzung mit dem Parteivorsitzenden, Peter Knudsen.⁸ Es ging dabei um die Frage, ob die Partei die Koordination der gesamten Bewegung behalten sollte, oder ob der Gewerkschaftsbund unabhängig agieren konnte. Das Ergebnis wurde 1898, dass der Gewerkschaftsbund und die Partei sich gegenseitig in den Hauptvorständen vertreten ließen. In Jensens Zeit bzw. den folgenden Jahrzehnten gab es kaum ernsthafte Widersprüche zwischen den Organisationen.

Gewiss gab es unterschiedliche Einschätzungen, häufig wegen lokaler Entwicklungen. In dieser frühen Periode entstanden in einigen Städten Gewerkschaftskartelle, in anderen wiederum Ansätzen zu Berufsgewerkschaften, die später in den Aufbau von landesweiten Gewerkschaften endeten.

Die auch vorhandenen Widersprüche entstanden im Wesentlichen innerhalb der Partei, so die Auseinandersetzung zwischen einer oppositionellen Gruppierung und dem Hauptvorstand der Partei. Die Richtung entstand 1888/1889 in Kopenhagen und einigen Provinzstädten und fand auch Unterstützung in einigen wenigen lokalen Gewerkschaften wie auch bei eingewanderten Arbeitern. Die Opposition erreichte, dass die Beschickung des internationalen Kongresses 1889 in Paris durch Vertreter der Opposition stattfand. Auch Engels unterstützte zeitweilig die Opposition, jedoch verdeutlichte er seine kritische Einschätzung dieser in einem Briefentwurf vom Dezember 1889 (MEGA² III/30 S.93/94). Im

⁷ Historien, librarian, from 1998 preparing and editing volumes of the Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGA).

⁸ Siehe Peter Knudsen: Der Versuch zur Einheit von Theorie und Praxis. Eine Biographie über Peter Knudsen von Gerd Callesen in: A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv 2000, S. 218-224. (Yearbook, 2000.)

Gewerkschaftsbund waren die verschiedenen politischen Richtungen in der Mitgliedschaft weiterhin vertreten.

Jensen nahm in den Jahren ab 1886 an den skandinavischen Arbeiterkongressen teil. 1888 besuchte er die internationale Gewerkschaftskonferenz in London, wie er sich in dem folgenden Jahrzehnt an den internationalen sozialistischen Konferenzen aktiv beteiligte. 1891 reagierte er positiv auf einen Vorschlag der englischen Gewerkschaft der Gasarbeiter eine internationale gewerkschaftliche Struktur aufzubauen, aber die Zeit war noch nicht reif für eine solche Aufgabe. Jensen befürwortete den Vorschlag und setzte sich ohne direkten Erfolg mit seinen Kontakten in Skandinavien, Deutschland, Österreich, Belgien und Großbritannien für ihn ein. Die Gewerkschaften waren in diesen Ländern gut organisiert und zu Kampfmaßnahmen bereit. Einige der Vorstellungen Jensens wurden zumindest teilweise durch die Berufsinternationalen, die seit Mitte der 1890er entstanden, aufgegriffen.

Den dänischen Gewerkschaften wurde 1899 eine breite Massenaussperrung aufgezwungen, in der sie umfassende Unterstützung von der internationalen Arbeiterbewegung fand. Ob dieser etwa vier Monate dauernde Konflikt mit einer Niederlage für die Gewerkschaften bzw. dem Arbeitgeberverband endete ist umstritten. Sowohl die Gewerkschaften wie die Arbeitgeberorganisation hatten einige ihrer unmittelbaren Ziele erreicht. Auf Dauer wurde der 1899 erreichte Kompromiss über das kommende Jahrhundert bestimmend für den Arbeitsmarkt.

International hatte der Konflikt jedoch Aufsehen erregt, der dänische Gewerkschaftsbund hatte in der internationalen Bewegung Anerkennung gefunden. 1901 wurde der 6. Skandinavische Arbeiterkongress einberufen. Jensen lud Vertreter von sechs ausländischen Gewerkschaftsbünden ein, diese beschlossen ein Internationales Sekretariat der Gewerkschaftsbünde zu gründen. Damit war auch die hervortretende Rolle des dänischen Gewerkschaftsbundes vorbei. Dänemark war gewiss auf Grund des gut überstandenen langwierigen Konflikts und der Stärke der Organisation ein Beispiel für die Gewerkschaften anderer Länder, aber Dänemark war ein Kleinstaat ohne grossen Einfluss.

Jens Jensen (1859-1928)

Die von Jensen begründete Richtung im Gewerkschaftsbund legte der 6. internationalen Konferenz der gewerkschaftlichen Landeszentralen 1909 Vorschläge vor, die auf die internationale Koordinierung der Organisationen in Konfliktsituationen abzielten. Jedoch fand der Vorstoß keinen Zuspruch besonders nicht bei der deutschen *Generalkommission*. Das Sekretariat begnügte sich weitgehend damit statistisches Material zu sammeln (was auch Jensens Intentionen entsprach). Der Vorschlag enthielt darüber hinaus mehrere wichtige Teilfragen, jedoch gingen die Überlegungen Jensens und seiner Nachfolger über diese Zielsetzung hinaus.

Nach dem internationalen sozialistischen Kongress 1907 legte die Parteiführung einen Abrüstungsvorschlag vor. Dieser enthielt mehrere Problemformulierungen, verblieb jedoch ohne Resonanz. Die beiden Vorschläge unterstrichen damit den starken Internationalismus der dänischen Arbeiterbewegung, der ein zentraler Bestandteil ihrer politischen Orientierung war und von der Mitgliedschaft.

Auf dieser Grundlage entwickelte sich ein Verständnis des Marxismus: die Bewegung suchte frühzeitig Texte von Marx und Engels zu veröffentlichen (und war die erste Arbeiterorganisation, die *Das Kapital* Band I und II veröffentlichte). Gleichzeitig gelang es ihre Massenbasis in der Arbeiterklasse zu festigen, u.a. weil sie auf die alltäglichen Probleme der Arbeiterklasse offensiv reagierte. Ihr Versuch theoretische Literatur zu verbreiten war nur bedingt erfolgreich. Die Herausgabe einer Tageszeitung ermöglichte ihr jedoch in den 1880er und 1890er Jahren u.a. die Stellung der konservativen Arbeitervereine als stärkste Exponenten der Arbeiterbevölkerung Kopenhagens zu überwinden.

Jensen war maßgeblich mit der Gruppe, die sich um den Vorsitzenden P. Knudsen bildete, verbunden. Grundlage war der Internationalismus. Die marxistische Methode, soweit diese vorlag, wurde angenommen, wie auch die Orientierung der täglichen Politik auf die Entwicklung zur Massenbewegung. Dies führte innerhalb eines Jahrzehnts dazu die Position der sozialistischen Arbeiterbewegung als führende Kraft in der Klasse zu befestigen. Theorie und Praxis wurde als Einheit verstanden und war so Bestandteil der politischen Orientierung. Jensen vertrat dieses politische Selbstverständnis u.a. in verschiedenen Arbeiten über den 8-Stunden-Tag, und bezog sich dabei ausdrücklich auf Marx.

Es war nicht zuletzt ihm zu verdanken, dass die Gewerkschaften schon vor der Jahrhundertwende beachtenswerte Strukturen entwickelten, die nicht nur Facharbeiter umfasste, sondern auch starke Organisationen der Fabrik-Arbeiter und Frauen. Jensen legte dabei großen Wert auf die Erfassung statistischer Daten, die u. A. zeigten, dass die dänischen Gewerkschaften in dieser Zeit eine ansonsten nirgends erreichte Stärke aufwiesen.

1903 wurde Jensen zu einem der Bürgermeister Kopenhagens gewählt. Die

Partei war 1917 stark genug den Posten des Finanzbürgermeisters zu erobern, und ermöglichte Jensen eine umfassende Reformpolitik. In einer etwas anderen Form entsprach die zeitlich spätere Politik des „Roten Wien“ seiner Arbeit in Kopenhagen. Diese Form des Gemeindesozialismus wurde von Jensen adaptiert. Ursprünglich sah er dies als Aufgabe einer Politik, die u.a. die jüngeren Sozialdemokraten in die Verwaltung des dänischen Staates einführen sollte. Der Umbau der Stadt sollte eine Aufgabe der Bewegung sein und so den Zusammenhang der verschiedenen Zweige der Bewegung zeigen. In diesem Zusammenhang legte Jensen auch grosses Gewicht auf die Arbeiterbildung. Für Jensen lag diese Aufgabe auf der Hand, die vielen Reformen in der Stadt sollten beweisen, dass es möglich sei auch den gesamten Staat zu reformieren. Für ihn war die bisherige sozialistische Zielsetzung der Bewegung eindeutig anwendbar und weiterführend.

Der Versuch konservativer Kräfte 1920 durch einen Putsch die politische Demokratie aufzuheben scheiterte an der Stärke der Sozialdemokratie, die durch Androhung eines Generalstreiks die unterschiedlichen antidemokratischen Kräfte isolieren konnte. Jensen verhalf der Arbeiterbewegung durch Demonstrationen der Stadt Kopenhagen, die Streikdrohung zu verstärken.

1924 trat Jensen als Oberbürgermeister zurück und nahm eine administrative Position ohne große politische Möglichkeiten ein. Er starb 1928.

Die Biographie ist umfassend, Federspiel hat die vorhandene Literatur ausgeschöpft und auch bisher wenig benutzte Archivalien einbezogen. Obgleich mehrere grundlegende Arbeiten vorliegen war das Fehlen einer Biographie Jensens ein ausgesprochenes Manko. Das trifft vor allem für die Betonung der internationalen Arbeit durch Federspiel zu. Die Biographie hat zahlreiche Illustrationen in den Text eingearbeitet und so mit dieser umfangreichen und lebendigen Arbeit eine zentrale Gestalt aus dem Dunkel hervorgeholt. Den Lesern hat er damit eine weitere Möglichkeit zu einem besseren Verständnis verholfen. Auch sprachlich hat man hier eine gut lesbare Arbeit vor sich.

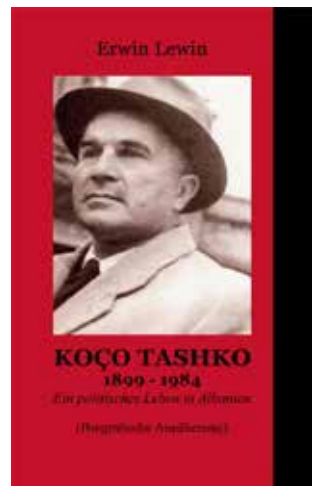

Erwin Lewin⁹

Koço Tashko in der Komintern und sein Anteil bei der Gründung der KP Albaniens

Koço Tashko, albanischer Intellektueller, Revolutionär und Kommunist verkörpert ein Stück albanischer Geschichte des 20. Jahrhunderts. Er steht wie viele Angehörigen seiner Generation für den Versuch, überholte vorkapitalistische Strukturen im Land aufzubrechen sowie demokratische und revolutionäre Veränderungen durchzusetzen. Mit seinem Namen verbinden sich in Albanien Erinnerungen an eine Familie mit großen Traditionen. Patriotisch gesinnte Vertreter wie Athanas Tashko (1863-1915), der Vater, wirkte aktiv in der nationalen Bewegung zur Befreiung des Landes von osmanischer Unterdrückung, die erst 1912 mit der Unabhängigkeit Albaniens erreicht wurde. Aus der Familie gingen namhafte Künstler und Intellektuelle, so die Brüder Anastas (Artur) (1901-1993) als Maler und Georges (Gaqo) (1905-1967) als Agrarwissenschaftler sowie seine jüngste Schwester Tefta Tashko (Koço) (1910-1947) als Sängerin hervor.

Die Identität des studierten Ökonomen ist nicht leicht zu fassen, seine Entwicklung aufgrund des umfangmäßig begrenzten Beitrages nicht lückenlos nachzuvollziehen.¹⁰ Es war ein Leben voller Kontraste: Kleinbürgerliche Herkunft und Mitglied der Kommunistischen Partei, deren Bildung er wesentlich beförderte, aktiver Teilnehmer am antifaschistischen Widerstand während des II. Weltkrieges, Partei- und Staatsfunktionär und als Verfolgter in den Bannfluch des Stalinismus geraten, lebte er in Gehorsam und Widerspruch. Als gebildeter, unbestechlicher, sozial engagierter und empfindsamer Intellektueller, der hohe Ansprüche an sich stellte, stieß er auf objektive Umstände, die durch Rückständigkeit, archaische Lebensformen, überholte gesellschaftliche Anschauungen und Fatalismus wie

⁹ historian, researcher of the international labor movement, Berlin.

¹⁰ Siehe ausführlicher Erwin Lewin, Koço Tashko (1899-1984). Ein politisches Leben in Albanien (Biografische Annäherung), NORA Berlin 2015, 324 S.

subjektives Unvermögen in seinem Umfeld, durch Intrigen, politische Engstirnigkeit, persönliches Machtstreben und Führungsstreit seiner Gegner in der Partei gekennzeichnet waren.

Tashkos Lebensweg begann am 14. Juli 1899. Als erstes von sechs Kindern erblickte er in Fayoum (Al Fayyūm) in Ägypten das Licht der Welt. Hineingeboren in das „Jahrhundert der Extreme“ wurde sein Lebenswerk maßgeblich von Krieg und Nachkriegszeit, von politischen und gesellschaftlichen Umbrüchen, aber auch von persönlichen Katastrophen bestimmt. Sein Leben spielte sich an verschiedenen Stationen ab. Der Vater hatte wie viele seiner Landsleute schon 1880 die heimatlichen Gefilde in Korça aufgrund von Armut und Zurückgebliebenheit verlassen, um den Lebensunterhalt in Ägypten zu ermöglichen. Er sicherte dem Sohn eine solide Schulbildung. Mit Unterstützung von Fan S. Noli (1882-1965) konnte Tashko seinen Bildungsweg nach Ausbruch des Ersten Weltkrieges in den USA fortsetzen.

Noli, im Jahre 1908 zum Priester geweiht, musste ebenfalls emigrieren und hatte 1912 in Boston aus verschiedenen Emigranten-Organisationen die gesamt-albanische Föderation „Vatra“ (Der Herd) gebildet. Diese entwickelte sich als kulturell-politische Gesellschaft zum geistigen Zentrum der in Nordamerika lebenden albanischen Emigranten. Der „rote“ Bischof, der zu einer zentralen Figur im Aufbruchs- und Modernisierungsprozess der albanischen Gesellschaft heranwuchs, schätzte den Einsatz von Tashkos Vater für die Beseitigung der osmanischen Herrschaft sehr hoch. Zugleich setzte er in den Sohn eines namhaften Patrioten große Erwartungen. So verließ der junge Koço bereits im Alter von 15 Jahren die Familie und musste allein auf sich gestellt seinen Lebensweg meistern.

In der „Neuen Welt“ standen ihm harte Lehrjahre bevor, umso mehr als er nur wenige Monate nach seiner Ankunft im Herbst 1915 die Nachricht vom Tod des Vaters erhielt. Im Juli 1918 bewarb er sich als Student an der Harvard-Universität in Boston. Für diese Stadt hatte er sich ganz bewusst entschieden, denn sie war, wie er in der Autobiography von 1937 schreibt, „das Zentrum der albanischen Nationalbewegung und der albanischen Emigranten in den USA.“¹¹ Noch im gleichen Monat erhielt er den Bescheid, dass er für das Herbstsemester als „unclassified student“ aufgenommen sei. Auf die Frage im Fragebogen, warum er an der Harvard-Universität studieren wolle, lautete die Antwort: „Aus zwei Gründen: Erstens: Das hohe Niveau der Lehre, das dazu führen wird, dass ich meinem Land (Albanien) aufs Beste nützen kann. Zweitens: Der gute Ruf von Harvard gibt mir die Hoffnung, meine Ambitionen zu verwirklichen, und dies wird meine

¹¹ Džordž Trevor, Autobiography. Handschriftlicher Lebenslauf (Englisch), in: Russkij Gosudarstvennyj Archiv Social'no-Političeskoj Istorii, Moskau, F. 495. Op. 188. D. 2, Bl. 48 (Im Folgenden: RGASPI/Autobiography).

Landsleute mehr als alles andere beeindruckten.“¹² Abschließend fügte er hinzu: „Mein Anliegen besteht darin, mich gut auf Verwaltung und Wirtschaft vorzubereiten und mich zu befähigen, verantwortungsvolle Aufgaben in der albanischen Regierung zu übernehmen.“¹³ Die Selbst- und Sinnsuche setzte bei dem jungen Studenten frühzeitig ein, widerspiegelten sich darin doch bereits ziemlich klare Vorstellungen über seinen Lebensentwurf.

Auf der Suche nach dem weltanschaulichen und politischen Standort

Neben dem Studium engagierte er sich aktiv in der Gesellschaft „Vatra“, um Aufklärungsarbeit über die Entwicklung in Albanien zu leisten und beim amerikanischen Publikum Unterstützung für die Verteidigung der während des Krieges und danach stark bedrohten Unabhängigkeit Albaniens zu gewinnen. Damit erwies er sich als „echter“ Albaner in der Fremde. Im Februar 1921 schloss Tashko das Studium als Bachelor of Science erfolgreich ab.¹⁴ Es verging nur wenig Zeit, bis der selbstbewusste Intellektuelle seine erste Bewährungsprobe erhielt. Fan S. Noli - inzwischen als Delegierter der Organisation „Vatra“ Abgeordneter im albanischen Parlament und albanischer Vertreter beim Völkerbund - berief ihn im März 1921 zu seinem persönlichen Sekretär. So kam er zurück in das Land seiner Vorfahren, das sich nach dem Ersten Weltkrieg durch eine starke Unabhängigkeitsbewegung zur Verteidigung der territorialen Integrität sehr verändert hatte. Als Sekretär Nolis verspürte Tashko sehr bald, dass die wirtschaftliche und gesellschaftliche Entwicklung nach dem Krieg und den Ereignissen, die der Russischen Revolution von 1917 folgten, aus den bisherigen Gleisen gerissen wurde. Nachdem mit der Aufnahme des Landes in den Völkerbund im Dezember 1920 ein außenpolitischer Prestigezuwachs erreicht werden konnte, verschärfte sich in der Folgezeit die Auseinandersetzung im Inneren. Konservative Grundbesitzer, verbürgerlichter Kleinadel, aufstrebende liberale bürgerliche Kräfte, letztere angeführt von Noli, stritten um die innere Stabilität ebenso wie über eine Landreform, mit der die Privilegien der Grundbesitzer angegriffen und die Rechte der landarmen und landlosen Bauern gestärkt werden sollten. Unter dem Eindruck der internationalen Ereignisse kam es zu einer politischen Radikalisierung im Land. Im Frühjahr 1924 erreichte die außerparlamentarische Bewegung mit ihren Forderungen nach freien und direkten Wahlen und nach Einführung demokratischer Verhältnisse einen Höhepunkt. Anfang Juni brach ein bewaffneter Aufstand aus, der zum Sturz der konservativen

¹² Efthim Dodona, Studimet e Koço Tashkos në universitetin e Harvardit, in: Gazeta Tema, Tirana, 6. September 2009, S. 14.

¹³ Ebenda.

¹⁴ Siehe ebenda, S. 15.

Regierung mit ihrem „starken Mann“ Ahmet Zogu (1895-1961) führte. Fan S. Noli von der Demokratischen Partei trat an die Spitze einer neuen Regierung.

Die Noli- Regierung stellte ein ehrgeiziges soziales Programm auf, in dem die Überwindung des Feudalismus und Befreiung des Volkes aus der Abhängigkeit, Sicherung der Grundrechte, eine Verwaltungsreform, Reformen der Justiz, im Gesundheits- sowie im Bildungswesen, Verringerung und Säuberung des Beamtenapparates, Änderung des Steuersystems zugunsten der Mehrheit, Verbesserung der Lage der Bauern, freundschaftliche Beziehungen mit allen Ländern und

besonders zu den Nachbarn vorgesehen waren.¹⁵ Tashko war in die Umsetzung der anspruchsvollen Ziele unmittelbar einbezogen, denn der neue Ministerpräsident Noli berief ihn im Juli 1924 zum Konsul Albaniens in New York. Die Zeit, die ihm dort zur Verfügung stand, war nur kurz. Zogu, der im Sommer außer Landes geflohen war, stürzte bereits im Dezember 1924 mit militärischer Hilfe aus Jugoslawien die vom Volk unterstützte Regierung. Er errichtete eine autoritäre Herrschaft, zunächst in Form eines Präsidialregimes und ab 1928 als König einer Erbmonarchie. Das Zogu-Regime sicherte die Restauration durch Verfolgung und Ausschaltung aller politischen Gegner. Ein Großteil der Teilnehmer an den Juniereignissen wie der oppositionellen politischen Führer, darunter der gestürzte Ministerpräsident, konnte sich nur durch Flucht ins Ausland retten. Zu denen, die in Österreich, in der Schweiz, in Frankreich, zeitweise in Deutschland und in der UdSSR als politische Emigranten wirkten und auch materielle Unterstützungen fanden, gehörten demokratisch orientierte bürgerliche und kleinbürgerliche Gegner des Regimes, Intellektuelle, Künstler und Schriftsteller, Lehrer, Beamte, Vertreter der Arbeiterschaft, Teile der Streitkräfte bis hinein in liberale feudale Kreise. So fanden sich am 25. März 1925 in Wien ehemalige Abgeordnete des demokratischen Parlaments sowie Funktionsträger und Aktivisten zusammen und bildeten das Komiteti Nacional-Revolucionar, KONARE (National-Revolutionäres Komitee). Wenngleich im KONARE Mitglieder verschiedener politischer Richtungen vertreten waren, prägten doch zunehmend Linksintellektuelle, die

¹⁵ Siehe Zeitung „Dajti“, Tirana, 24. Juni 1924; s. a. Michael Schmidt-Neke, Entstehung und Ausbau der Königsdiktatur in Albanien (1912-1939), München 1987, S. 123.

sich für die Revolution in Russland interessierten und sich für deren Ideen begeisterten, die Aktivitäten des Komitees. In seiner Zielstellung orientierte sich das KONARE am Programm der Junirevolution. Tatsächlich fand das Streben nach einer konsequenten Agrarreform und die Sympathien für den Sowjetstaat im konservativen Lager keine Unterstützung.

Koço Tashko, der mit den unterschiedlichen gesellschaftlichen Strömungen, die in Amerika und Europa aufkamen, in Berührung kam, entschloss sich im Juni 1925, nachdem er seinen Dienst als Konsul in New York aufgeben musste, nach Wien zu gehen, um sich, wie er im Lebenslauf schreibt, mit dem linken Flügel der politischen Emigranten, dem Komiteti i Çlirimit Nacional (KÇN), das sich im National-Revolutionären Komitee herausgebildet hatte, zu treffen und zu konsultieren.¹⁶ Bei aller Unterschiedlichkeit der Herkunft und Entwicklung spürte er wohl schon zu jener Zeit die geistige und später auch politische Übereinstimmung mit ihnen. Offenbar nutzte er die Reise nach Europa bis Ende des Jahres auch für einen Aufenthalt in Deutschland und Frankreich. In Wien und Berlin traf Tashko mit revolutionären Aktivisten wie Halim Xhelo (1894-1937) und Lazar Fundo (1898-1944) vom Komitee der Nationalen Befreiung zusammen. Im Ergebnis seines Aufenthaltes in Europa und der Gespräche im Komitee war man übereingekommen, dass er nach Amerika zurückgeht und dort versuchen sollte, eine neue Organisation für die „idealistisch“ gesinnten albanischen Emigranten zu bilden. Es handelte sich dabei um die Vereinigung „Bijtë e Shqipërisë“ (Die Söhne Albaniens) und die Zeitung „Idealisti“ (Der Idealist), die in den Jahren 1926 - 1927 kurzzeitig erschien.¹⁷ Im Juli 1926 konstituierte sich in Boston ein Organisationskomitee mit Christo D. Kirka als Vorsitzendem, während Tashko die Redaktion der Zeitung übernahm. Seinem Konzept lag die Überzeugung zugrunde, dass die Zukunft Albaniens, seine Unabhängigkeit und gesellschaftlicher Fortschritt wesentlich durch die Beseitigung der feudalen Rückständigkeit und deren Träger erreicht werden können. Wie er rückschauend einschätzte, habe ihn diese Zeit „für den Kommunismus vorbereitet.“¹⁸ Zunächst verlief die Entwicklung durchaus erfolgreich, doch im Frühjahr 1927 verurteilte ein regime-treues Gericht in Albanien Tashko in Abwesenheit wegen „kommunistischer“ Verschwörung gegen die Regierung zum Tode.

Fehlende materielle und soziale Sicherheit veranlassten ihn, bei einem jüdischen Studienkameraden in Harvard, der mit kommunistischen Ideen sympathisierte, Unterstützung zu suchen.¹⁹ Im Herbst 1927 bewarb er sich an der Universität in Boston als Lehrkraft für Französisch und Deutsch. Allerdings kam

¹⁶ Siehe RGASPI/Autobiography, Bl. 48a.

¹⁷ Siehe RGASPI/Autobiography, Bl. 49.

¹⁸ Ebenda.

¹⁹ Siehe RGASPI/Autobiography, ebenda.

seine Bewerbung zu spät, um noch für das neue bevorstehendes Studienjahr berücksichtigt zu werden. Beigefügt hatte er eine Empfehlung Fan S. Nolis, in der ihn der väterliche Freund wie folgt charakterisierte: „Ich kenne Herrn Kostandin Athanas Tashko, Vizekonsul der Republik Albanien in New York... Er ist ein Mann von Charakter, ehrlich, vertrauenswürdig, befähigt, so gut wie ein Christ. Wien, 20. Oktober 1927.“²⁰

Noch im gleichen Jahr wandte er sich direkt an Noli mit der Bitte, ihm dabei behilflich zu sein, zum Studium oder zur Arbeit in die Sowjetunion zu gelangen.²¹ Der liberale Noli, der sich später aus dem KONARE zurückziehen sollte, hielt ihn längere Zeit hin und warnte ihn, dass er sein Leben disziplinieren und sich unterordnen müsse. Tashko war dazu bereit. Im Juni 1928 fuhr er mit finanzieller Unterstützung des amerikanischen Kommunisten Eliot Saresohn nach Wien, wo er die Möglichkeit erhielt, als Redakteur an der albanischen Ausgabe der Zeitschrift „Die Balkan-Föderation“ (Federacioni Balkanik) mitzuwirken.

Die Zeitschrift erschien mit Unterstützung der Kommunistischen Balkan-Föderation in Französisch, Englisch und Deutsch sowie in fünf Balkansprachen als Organ der nationalen Minderheiten und der unterdrückten Völker des Balkans. Sein direkter Leiter war der Jugoslawe Dimiter Višov. Die „Balkan-Föderation“ verbreitete Materialien zur Lage in Albanien und nahm mit aktuellen politischen Kommentaren namhafter Emigranten auf das Zusammenwirken der verschiedenen oppositionellen Kräfte positiven Einfluss. Tashko selbst hat in „Federacioni Balkanik“ hauptsächlich Redaktionsarbeit geleistet. Die materiellen Mittel, die ihm zur Verfügung standen, reichten kaum für den Lebensunterhalt, sodass er weiter versuchte in die UdSSR zu gelangen. Die Redaktion von „Federacioni Balkanik“ verlegte wahrscheinlich im Herbst 1929 ihren Sitz nach Berlin, wo günstigere Arbeitsbedingungen bestanden. Hier nahm er Verbindung zu Vertretern der Komintern - möglicherweise des seinerzeit von Georgi Dimitrov geleiteten Westeuropäischen Büros - auf. Sein Ziel, in die UdSSR zu gehen, erreichte er auf Vermittlung des KÇN erst im Oktober 1930.²²

Tashko schätzte später ein, er wäre davon überzeugt gewesen, „dass die Ergebnisse - auch wenn sie noch so ungünstig ausfielen - nicht schlechter sein könnten, als wenn der Kampf der Gruppen gegeneinander weiter geführt oder ich im ZK zusammen mit den Leitern der anderen Gruppen sein würde, mit denen ich (ich gegen sie und sie gegen mich) scharfe persönliche Auseinandersetzungen gehabt habe.“²³ Wie er in den autobiografischen Aufzeichnungen 1951 schreibt, wurden

²⁰ Zitiert in: Dodona, Studimet e Koço Tashkos, S. 15.

²¹ Siehe RGASPI/Autobiography, Bl. 49.

²² Siehe ebenda. In seiner Autobiografia von 1951 (Autobiografische Aufzeichnungen- im Besitz des Sohnes Frederik Tashko) korrigierte er das Datum der Einreise auf den November 1929.

²³ AQSH, F 14, D 5, S. 2.

auf seinen Vorschlag zwei Festlegungen getroffen: 1. Die KP Jugoslawiens sollte zwei erfahrene Vertreter schicken, die als Vermittler bei der Herausbildung der Partei helfen und solange in Albanien bleiben, bis die albanischen Kommunisten erfolgreich auf den Weg gebracht sind. 2. Keiner der bisherigen Leiter der kommunistischen Gruppen dürfe in die neu zu wählende Parteiführung aufgenommen werden. Tashko bestand darauf, dass er selbst ebenfalls nicht für die neue Leitung kandidiert. Hintergrund dafür war, eine solide Führung - unbelastet von persönlichen Unstimmigkeiten und Streitereien der bisherigen Kader - zu sichern. Auf diese Weise hielt er an der großen zusammenführenden Idee fest und schmiedete mit an dem Plan, mit dem es womöglich gelingen konnte, die Gruppen endlich einander anzunähern und die einheitliche Partei zu bilden. Nach vier langen Jahren stand er vor dem Höhepunkt seiner Arbeit.

Vom 8.-14. November 1941 fand in Tirana illegal die Gründungsversammlung der KPA statt. Die Abgesandten der drei Gruppen - der Korça-, Shkodra- und der Jugendgruppe - fassten noch am ersten Tag den Beschluss, sich zu vereinigen und die Partei zu gründen.²⁴ Wie aus der Darstellung ersichtlich, bedurfte es mehrerer Anläufe, um das angestrebte Ziel zu verwirklichen. Die Wurzeln der Partei reichten zurück bis zu den radikalen linken Intellektuellen der zwanziger und den ersten kommunistischen Organisationen in der Emigration wie im Land in den dreißiger Jahren. Die herangereifte Gründung der KPA stellte einen Einschnitt für die gesellschaftliche Entwicklung dar. Mit der von der Gründungsversammlung angenommenen Resolution orientierte die KPA als erste politische Partei des Landes darauf, durch bewaffneten Kampf gegen die Eroberer das Land zu befreien, die nationale Unabhängigkeit wieder herzustellen und eine demokratische Volksregierung in einem freien Albanien mit einem Gesellschaftssystem, das auf sozialer Gleichheit fußte, zu schaffen.²⁵ Das prägte den historischen Standort der Partei maßgeblich.

Der Verlauf der Gründungsversammlung und die Diskussion können nicht im Einzelnen nachvollzogen werden, da das Protokoll während des Krieges verloren ging. Einiges lässt sich dennoch aus überlieferten Berichten erkennen. Für die albanische revolutionäre Bewegung war es durchaus motivierend, dass sie sich in enger Wechselwirkung mit internationalen Vorgängen und theoretischen Vorgaben formieren konnte. Aber damit waren auch Einschränkungen verbunden. So notwendig eine Partei war, die nicht in herkömmlichen Traditionen kleinlicher Auseinandersetzungen stand, so schwerwiegend negativ sollten sich die in der „Partei neuen Typus“ verankerten Organisations- und Leitungsprinzipien in der KPA auswirken. Das Prinzip der Unterordnung der Minderheit unter die

²⁴ Siehe Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë, S. 70.

²⁵ Siehe Dokumenta kryesore të PPSH, Vëll. I, Tirana 1960, S. 22ff.

Mehrheit unterlag - verstärkt durch fehlende demokratische Traditionen in der albanischen Gesellschaft wie das historische Erbe autoritärer Herrschaft - dem Missbrauch, weil es die Möglichkeit bot, dies für machtpolitische Interessen auszunutzen.

Das umso mehr, als mit der Übernahme des Stalinismus in Theorie und Politik Meinungsverschiedenheiten oder taktische Differenzen recht bald in „Sabotage, Spionage und Verrat“ an der Sache umgedeutet wurden. Ein Beispiel dafür hatte die Gründungsversammlung geliefert. Die in der Resolution geforderte „Aneignung der marxistisch-leninistischen Theorie durch Studium des `Kurzen Lehrgangs der Geschichte der KPdSU` in der UdSSR“²⁶ ist hauptsächlich unter dem Aspekt gesehen und betrieben worden, theoretische und politische Abweichungen zu bekämpfen. Auf diese Weise entstand ein Teufelskreis, der in der Folgezeit weiter gezogen wurde.

Tashkos Position war indessen ambivalent. Für sein Parteiverständnis sind auch andere Gesichtspunkte anzuführen. Er gehörte zu den wenigen führenden Parteimitgliedern, die bei der organisatorisch-politischen Festigung und der Festlegung der strategischen Linie der KPA versuchten, von der realen Situation auszugehen. In seinem Bericht, den er im Herbst 1942 für das EKKI verfasste, vertrat er die Auffassung, dass Offenheit, Toleranz und vor allem innerparteiliche Kritiken als Grundprinzipien der Parteientwicklung einzuhalten sind. Um die Partei zu konsolidieren, dürfe man nicht scheuen, begangene Fehler aufzudecken und sich nicht davor fürchten, dass dadurch persönliches Prestige herabgesetzt werde. Er widersetzte sich der in der Führung gängigen und insbesondere von dem jugoslawischen Berater Miladin Popović (1900-1945) gestützten Politik des „Teile und Herrsche“. Dadurch würden einzelne Mitglieder gegeneinander ausgespielt, sie bediene sich auch der Drohung mit Parteiausschluss, wenn prinzipielle Kritik geübt werde.²⁷ Das führe dazu, dass die Solidarität innerhalb der Partei sowie zwischen Mitgliedern und Anhängern zerstört werde und die KPA nicht aus sektiererischer Enge herauskomme: „Besser eine vom Volk getragene nationale Befreiungsbewegung, in der die Kommunisten eine Fraktion bilden, als eine Kommunistische Partei ohne Unterstützung der Massen und mit einer Linie, die die Massen nicht mobilisieren kann.“²⁸

Dass sein Herangehen an Grundfragen der Parteipolitik differenziert war, zeigte sich auch bei der Frage der Bündnisbeziehungen, einer geradezu existenziellen Voraussetzung für den erfolgreichen Kampf der rund 200 Gründungsmitglieder gegen die faschistische Okkupation. Die Haltung zu möglichen bürger-

²⁶ Ebenda, S. 20.

²⁷ Siehe AQSH, F 14, D 5, S. 15.

²⁸ Ebenda, S. 9.

lichen Verbündeten und anderen Vertretern der „alten“ Eliten gestalteten sich schwierig. In Übereinstimmung mit der antifaschistischen Volksfrontstrategie trat Tashko für eine umfassende von unterschiedlichen politischen Kräften getragene Widerstandsbewegung ein. Darin sollte auch die im Zuge der Angliederung eines großen Teiles von Kosova an das Mutterland 1941 dort ansässige albanisch stämmige Bevölkerung einbezogen werden. Er sprach damit ein Problem an, das viele Menschen außerhalb der jungen KP bewegte, nämlich die nationale Frage, die aus spezifischen historischen Bedingungen zur Zeit der Balkankriege entstanden war.

Die in der albanischen Führung vertretene „internationalistische“ Linie, die sich auf eine Zusammenarbeit mit der KP Jugoslawiens im Partisanenkampf stützte, sah vor, dass die Albaner in Kosova nach der Vertreibung der fremden Eroberer über ihre Zukunft in Wahrung des Selbstbestimmungsrechtes entscheiden sollten. In der Praxis traten jedoch erhebliche Probleme auf, weil es den kommunistisch geführten jugoslawischen wie albanischen Kämpfern nicht gelang, Fuß zu fassen. Und es zeigten sich Widersprüche, ging es doch darum, die albanische Bevölkerung zum Kampf gegen einen Besatzer zu mobilisieren, der sich als „Befreier“ von serbischer Unterdrückung präsentierte. Koço Tashko, der die historisch-politischen Gegebenheiten analysierte, deckte auf, welche Sprengkraft die „internationalistische“ Formel im Hinblick auf Kosova in sich barg. In seinem Bericht vom Herbst 1942 kritisierte er, dass die Führungsspitze der Albanischen KP viel zu lange dazu geschwiegen hatte, indem sie darauf verwies, „dass dies eine Angelegenheit der KP Jugoslawiens sei und wir uns nicht einzumischen hätten, und dass auch gar nicht zugelassen werden kann, dass wir uns einmischen.“²⁹

Offen bezeichnete er die Position der KPA-Führung als Fehler, weil die vorgesehene Lösung „der Idee der nationalen Befreiung Kosovas“ zu wenig Rechnung trug. Nach seiner Überzeugung müssten nationale Gefühle stärker berücksichtigt werden. Man dürfe objektiv vorhandenen nationalen Wünschen nicht mit einer abstrakten Orientierung auf den Internationalismus, den er gleichwohl verteidigte, begegnen, weil damit kein produktives Verhältnis zum Nationalen erreicht und den von faschistischen Demagogen entfachten nationalistischen Stimmungen kaum etwas entgegengesetzt werden könne. Daher forderte er im Interesse einer nationalen Formierung eine elastischere Politik, um handlungsfähig zu werden.

Diszipliniert der Kominternlinie folgend, erwies er sich als ein Funktionär, der kreativer als andere nationale Gegebenheiten stärker berücksichtigte. Das fand in der Führung der KPA nicht nur Unterstützung, sondern stieß teilweise auch auf Widerstand. Man bezichtigte ihn deshalb nationalistischer Auffassungen. Tashko, der angetreten war, gerechte gesellschaftliche Strukturen durchzusetzen, konnte

²⁹ Ebenda, S. 4.

nicht verhindern, dass in der KPA krankhafter Argwohn, heimliche Überprüfungen und der Kampf gegen Feinde und „Abweichler“ in den Vordergrund traten. Im September 1942 wurde er auf der Konferenz in Peza zur Gründung der Nationalen Befreiungsfront als Berichterstatter abgelöst und aus dem dort gebildeten Generalrat heraus gedrängt. Erst im Frühjahr/Sommer 1943 erfolgte eine Reaktivierung auf Führungsebene.

Im Juli 1943 nahm Tashko in Labinot an der Konferenz des Generalrates der Nationalen Befreiung zur Bildung des Generalstabes der Nationalen Befreiungsarmee teil und wurde - wohl nicht nur wegen seiner ausgezeichneten Englisch-Kenntnisse - als Vertreter zur Britischen Militärmission geschickt, die neben einer sowjetischen Vertretung im Land stationiert war. Nach Aussage des britischen Verbindungsoffiziers Reginald Hibbert beeindruckte er seine Gesprächspartner durch seinen hohen Bildungsstand.³⁰ Von der II. Nationalen Befreiungskonferenz im September 1943 in Labinot als Sekretär des Nationalen Befreiungsrates eingesetzt, wirkte er danach von November 1943 bis April 1944 im Bezirk Gjirokastra in Südalbanien.

Bis zum Frühjahr 1944 hatte sich der Widerstandskampf stark ausgeweitet. Die Nationale Befreiungsarmee war auf 35.000 Kämpfer angewachsen und fast das halbe Land, vor allem der Süden, von den deutschen Okkupanten, die im Herbst 1943 die italienischen Besatzer abgelöst hatten, befreit. Der weitere Verlauf und der abzusehende Erfolg warfen die Frage auf, wie sich Albanien Weg nach der Vertreibung der Eroberer gestalten sollte. Der Kongress der Nationalen Befreiungsfront im Mai 1944 in Përmet stellte sich diesem Anliegen. Er verband die Befreiung unter maßgeblichem Einfluss der KPA mit der Errichtung einer volksdemokratischen Ordnung auf neuer sozialer Basis im künftigen Albanien. Die Delegierten wählten den Antifaschistischen Nationalen Befreiungsrat (Këshilli Antifashist Nacional-Çlirimtar) als oberstes legislatives und ausführendes Organ.

In Përmet ist faktisch die parlamentarische Volksvertretung und der neue albanische Staat begründet worden. Tashko setzte sich mit aller Konsequenz dafür ein. In seiner Eigenschaft als Sekretär des Antifaschistischen Nationalen Befreiungsrates sowie als Delegierter war er persönlich an den vorbereitenden Arbeiten für die wichtigen Materialien und Kongress-Beschlüsse wie an der Koordinierung des gesamten Verlaufs beteiligt. Der Kongress bestätigte ihn in der Funktion als Sekretär des Rates und wählte ihn zum Mitglied des Befreiungsrates. Er übte diese Funktionen erfolgreich bis zur Vertreibung der faschistischen Okkupanten und der Wahl einer neuen Legislative aus.

³⁰ Siehe Reginald Hibbert, Fitorja e hidhur. Lufta Nacionalçlirimtare e Shqipërisë, Tirana 1993, S. 86.

Nach der Vertreibung der deutschen Wehrmacht im November 1944 standen die Signale vor dem Hintergrund der unter großen Opfern erreichten Befreiung Albaniens und angesichts extremer politischer und gesellschaftlicher Herausforderungen auf Aufbruch. Die Aufgaben waren umfassend. Der gute Wille allein reichte nicht aus, um sie erfolgreich anzugehen, denn es fehlte nicht nur an gut ausgebildeten und fähigen Fachleuten auf allen Ebenen. Koço Tashko gehörte zur Gründergeneration des neuen Albanien. Als Sekretär des Antifaschistischen Nationalen Befreiungsrates spielte er beim Übergang von der Besatzungs- und Kriegszeit zur Errichtung der zivilen Nachkriegsgesellschaft eine aktive Rolle und war an der Ausarbeitung und Durchsetzung grundlegender Beschlüsse beteiligt. Er übernahm wichtige Aufgaben bei der Durchsetzung der Agrarreform 1945 und wurde zum Leiter der Verfassungskommission 1946 berufen. Später war er in der Außenpolitik, unter anderem als Botschafter in Moskau und Sofia, sowie als Leiter der Partei-Kontroll- und Revisions-Kommission tätig. In den Führungsgremien verkörperte er aufgrund seines Alters und seiner Erfahrung wie wissenschaftlicher Kompetenz so etwas wie die Rolle eines Korrektivs. Der politischen Karriere in den 40er und fünfziger Jahren folgte der jähe Absturz nach 1960.

Als „Partei- und Volksfeind“ verfeimt

Der Bruch mit der Führungsgruppe der Partei der Arbeit Albaniens um Enver Hoxha (1908-1985) hatte mit dem 20. Parteitag der KPdSU 1956 eingesetzt, dessen Kurs in der PAA auf Ablehnung stieß. Er wurde offenkundig, als sich diese im sowjetisch-chinesischen Konflikt an die Seite der KP Chinas stellte. Damit war Tashko nicht einverstanden. Vorausgegangen waren dem im Sommer 1960 heftige Auseinandersetzungen zwischen ihm und der Hoxha-Gruppe über das Verhältnis zur UdSSR, über den spezifischen Nationalismus und über den karrieristischen Machtmissbrauch der Partei. Seinen Mut zur Wahrheit und den Willen nach Unabhängigkeit bezahlte er mit dem Verlust der Freiheit, und er bekam nun den ganzen Hass der Macht auf den Geist zu spüren.

Am 9. September 1960 fasste das Plenum des ZK der Partei der Arbeit Albaniens den Beschluss „Über einige organisatorische Fragen der Partei“ und zog den vorläufigen Schlussstrich unter Tashkos Schicksal. Er verlor seine Funktionen und wurde aus der PAA ausgeschlossen. Für die Öffentlichkeit erfolgte keine Begründung. Die Abgeordnetenimmunität wurde bereits einen Tag zuvor aufgehoben, und er musste mit seiner Familie die Wohnung in Tirana sofort verlassen. Fast zehn Jahre durchlebte Tashko die Wucht kaum aushaltbarer Grausamkeiten mit Internierung, Verhören, Verhaftung, Prozess und Verurteilung. Zu weiteren

zehn Jahren Haft wurde er in einem gegen ihn im Oktober/November 1969 inszenierten Prozess verurteilt, ohne sich verteidigen zu können. Neun Jahre verbrachte er im Hochsicherheitsgefängnis Burrel und ein Jahr in Tepelena, bevor er 1980 zur verbannten Familie nach Rrushkull, im Küstengebiet von Durrës zurückkehren durfte. Dort verstarb Tashko, von Krankheit gezeichnet und entkräftet nach nahezu einem Vierteljahrhundert politischer Verbannung und Gefängnishaft. Trotzdem blieb er bis zuletzt ein aufrechter Streiter von hoher, international geprägter Intelligenz.

Es war ein Leben voller Widerstände und Hindernisse, das ihn über Nordamerika quer durch Europa führte, bevor er in seinem Mutterland in einem schwierigen Zeitabschnitt aktiv auf den Verlauf der Entwicklung einwirken konnte. Zusammen mit vielen Gleichgesinnten seiner Generation hat er sich aufgemacht, ein gerechtes Gegenmodell zum kapitalistischen System zu errichten. Mit seinem Einsatz leistete er einen eigenständigen Beitrag, nach der Vertreibung der faschistischen Besatzer und der sozialen Revolution nach dem Zweiten Weltkrieg gesellschaftlichen Fortschritt in Albanien auf den Weg zu bringen.

Der Kommunist Tashko scheiterte an dem Widerspruch, der sein Wirken in zunehmendem Maße prägte. Nämlich an dem Widerspruch zwischen der Treue zur Bewegung, der zugleich Treue zur eigenen Biografie beinhaltete, und der Parteidisziplin, die spätestens mit dem 20. Parteitag der KPdSU nicht mehr vereinbar war mit den Fragen und der Überzeugung des kritischen Intellektuellen. Seine berechtigte Kritik an der fehlerhaften Politik der Führung der PAA kann am Ende nicht die Tragik seines Lebens verdecken, dass er die Hintergründe der stalinistisch deformierten sozialistischen Gesellschaft sowie des brutalen Vorgehens gegen viele Menschen im eigenen Land zu spät thematisierte und mit seiner Ehrlichkeit und Uneigennützigkeit die eigene Verbannung und den Tod provoziert hat. Der Reiz für heutige Leser, sich mit seiner Vita zu beschäftigen, ergibt sich nicht zuletzt aus seiner von kulturellen und politischen Einflüssen aus verschiedenen Weltregionen durchwobenen Biografie.

Louis Yungmayer³¹

The Hell's Angels have never Been Hippies

The 1969 Altamont Rock Festival has been called the event which signaled the end for the countercultural sixties area in America. The hippie (and the New Left) dream of creating a better world, supposedly, got shattered because of the havoc caused by the Hell's Angels motorcycle club while hired to guard the stage.³² The Angels beat up concertgoers throughout the day and stabbed to death one person who had a gun, this all at a gathering of thousands, who saw themselves "as harbingers of a new age based on peaceful coexistence".³³ Many historians seem to agree with author Todd Gitlin's statements, that Altamont "burst the bubble of youth culture's illusions about itself" and "had witnessed the famous collectivity of a generation cracking into thousands of shards".³⁴ The fact that young idealists emphasizing peace and love of one's brother, realizing that there were both good and bad in and around their movement (to change the world and liberate themselves) seemed like a startling new discovery.³⁵ Nonetheless, the notion that the sixties counterculture "really" ended at Altamont is a myth. While Altamont did signify, for some, a sort of awakening to the fact that their youth culture was not made of perfect people (and that there were severe differences of opinion) one could argue that this was nothing new and that there had been a continual awakening or disillusionment over the years for those involved.³⁶ As for the fragmentation of the sixties generation (leaving out the enormous fact that those who made up the counterculture were but a small part of their own generation) one must question if the term "counterculture" (as popularly used) was ever in reality meant to signify a unified entity in the first place. To state such an assertion, one would have to claim, for example, that the Hell's Angels (who caused most of the problems at Altamont) and the "hippies" in the audience were like-minded. This off course could not be further from the truth. While the Angels had indeed

³¹ Louis Yungmayer, PhD, historian in University Eötvös Loránd (Budapest), Department of Modern History.

³² PETER COYOTE: *Sleeping Where I Fall: A Chronicle* (Berkeley: Counterpoint, 1998), 124.

³³ TODD GITLIN: *The Sixties: Years Of Hope, Days Of Rage* (New York: Bantam Books, 1987), 406.

³⁴ *Ibid.*, 406.

³⁵ ROBERT SANTELLI: *Aquarius Rising: The Rock Festival Years* (New York: Dell Publishing Co., Inc., 1980), 182.

³⁶ Dialogic. <http://dialogic.blogspot.com/2006/03/bernardine-dohrn-four-myths-of-60s.html>. Download. March 3, 2011.

hung around the hippie scene for several years, and both groups were attracted to each other for various reasons, they represented very different worlds holding diametrically opposing views concerning: hierarchy, rules, discipline, Vietnam War, racism, sexism, and violence.³⁷ The hippie youth culture believed in creating a world of peace, love, and no war. This contrasted with the Hell's Angels belief in the necessity of physical, brutal, retaliation and confrontation to make right some supposed wrongs.³⁸ For the Hell's Angels beating people bloody was a frequent reality.³⁹ As a result, the Altamont rock festival can in no way symbolize the end of the sixties based on the Hell's Angels behavior on that day, because they who created the violence did not believe in the Age of Aquarian philosophy of peace.⁴⁰ The truth was that the Hell's Angels were not really part of the counterculture.

The Hell's Angels, to begin with, predated the sixties hippie counterculture by many years, first forming in Fontana and San Bernardino, California in 1948.⁴¹ The outlaw motorcyclist phenomena in general had existed on the American landscape for at least since the end of WW II, getting their first taste of national recognition in Hollister, California in 1947 with the 4th of July celebrations and motorcycle hill climb, that attracted cyclists and clubs from all over the state.⁴² The event turned into "40 hours of lawlessness and a drunken take-over of the town by rowdy motorcyclists", and which was the origin of the Marlon Brando/Lee Marvin film *The Wild One* (1953).⁴³ Unlike the later more docile hippies, throughout the 1950s and early 1960s, violent incidents in various California towns involved clashes between townspeople, law enforcement and the growing "outlaw" motorcycle club subculture.⁴⁴ The "1%er" patch worn by Hell's Angels (as legend has it) was inspired by the American Motorcycle Association (AMA) claims that 99% of motorcycle riders were law abiding citizens, and so they became the other 1%, who disregarded the law.⁴⁵ Eventually, the Federal Bureau

³⁷ National Geographic -/Inside Outlaw Bikers – Hell's Angels Documentary Part 1 of 5. <http://www.youtube.com/watch?v=r38OCWEeFnY>. Download: March 17, 2011.

³⁸ Hells Angels MC Baltimore. http://www.hellsangelsbaltimore.com/news/read_article.asp?Id=228&PageNo=1. Download: April 3, 2011.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Charlie Watts & Mick Jagger Listen to an Altamont Hells-Angel. <http://www.youtube.com/watch?v=a4OUEZSg8xY>. Download: March 10, 2011.

⁴¹ 10. The History of the Hells Angels: 60 Years of Raising Hell. http://www.associatedcontent.com/article/643217/the_history_of_the_hells_angels_60_pg2.html?cat=27. Download: March 2, 2011.

⁴² The Real "Wild Ones" The 1947 Hollister Motorcycle Riot. http://www.salinasmblersmc.org/History/Classic_Bike_Article.htm. Download: March 2, 2011.

⁴³ The 1% - Outlaw Riders – '60s Style. <http://www.badmags.com/bmoutlaws.html>. Download: March 2, 2011.

⁴⁴ HUNTER S. THOMPSON: Hell's Angels: A Strange and Terrible Saga (New York: The Modern Library, 1967), 31.

⁴⁵ Motorcycle Club Riding Club Education. <http://revsmc.net/id13.html>. Download: March 20, 2011.

of Investigation, and the Canadian Security Intelligence Services, classified the Angels as one of the „big four” motorcycle gangs, contending that members carry out widespread violence, drug dealing, trafficking in stolen goods, and extortion (and later murder).⁴⁶

The name “Hell’s Angels” (as opposed to the more positive hippie names such as heaven, bliss, love, beauty, earth, truth, etc.) was believed to of been inspired by the common historical use, in both world wars, to name squadrons or other fighting groups with death-defying names.⁴⁷ Born of war instead of peace, one America squadron of P-40s in Burma and China, in fact, did call themselves the “Hell’s Angels”.⁴⁸ While the notion that former pilots, bored with middle-class life, made up the original motorcycle club seems not to be true, some cite returning wartime bike riding veterans as the beginning of “outlaw motorcycle types” during the late 1940’s.⁴⁹ After WWII, both the aggressive spirit of war and combat and the look – leather bomber jackets, flight goggles, and long scarves remained.⁵⁰ Not surprisingly, the Hell’s Angels over the years (again contrary to the hippie anti-war counterculture) very much did support the military efforts of the United States government, including the Vietnam War.⁵¹

The two Hell’s Angels chapters most associated with the Altamont rock festival fiasco, started in the 1950’s in San Francisco and Oakland, California.⁵² Told by existing chapters in other cities about how a motorcycle club should and should not be. Procedures many borrowed from the Army were set-up: meetings, dues, rules and regulations.⁵³ Unlike hippies, the Hell’s Angels were not very inclusive of who could join them, nor very accepting of other motorcycle clubs in the area. One

⁴⁶ Outlaw Motorcycle Gangs. http://www.cisc.gc.ca/annual_reports/annual_report_2004/outlaw_2004_e.html. Download: March 22, 2011.

⁴⁷ Randy James, “A Brief History Of The Hell’s Angels,” Time (August 3, 2009), 12.

⁴⁸ Hell’s Angels. http://en.wikipedia.org/wiki/Hells_Angels. Download: March 2, 2011.

⁴⁹ RALPH „SONNY” BARGER: Hell’s Angel: The Life and Times of Sonny Barger and the Hell’s Angels Motorcycle Club (New York: Harper, 2001), 29.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Hell’s Angels – A Strange And Terrible Saga Of The Outlaw Motorcycle Gangs. <http://naderlibrary.com/huntert.hellsangels21.htm>. Download: March 4, 2011.

⁵² TOM CURRAN: Ralph “Sonny” Barger: An Outlaw’s Tale Of Harleys, Highways & Hell. <http://www.ignitionnation.com/profiles/blogs/ralph-sonny-barger-an-outlaws>. Download: March 23, 2011.

⁵³ BARGER: Hell’s Angel, 31.

group violently run out of California, after a nasty turf war, was a motorcycle club called the Gypsy Jokers.⁵⁴ Similarly, another motorcycle club, called the Diablos, disbanded after the Angels terrorized them in a series of stompings, beatings and chain-whippings.⁵⁵ The Hell's Angels showing no signs of brotherly love hunted them down one by one and "did them in".⁵⁶ In complete opposition to the hippie counterculture, they were young toughs loving a street-fight, swinging chains and big wrenches, using knives, and displaying no mercy.⁵⁷ The Hell's Angels motorcycle club gained mass notoriety by the mid-1960's due to their involvement in many highly publicized run-ins with the law and rival biker gangs. Sensational articles began to appear about motorcycle gangs over running California with names such as: Coffin Cheaters, Comancheros, Galloping Gooses, Gomorrah, Iron Horsemen, Nightriders, Presidents, Question Marks, Road Rats, Satan's Slaves, Stray Satans. No matter, according to town folk throughout the state, the most hard core and "rottenest motorcycle gang in the whole history of Christendom" were these Hell's Angels.⁵⁸ With almost all, its members having a long police record including offenses such as vehicle theft, assault and battery, burglary, rape, narcotics, and public cannilingus.⁵⁹

By late 1964, California Attorney General Thomas C. Lynch began an investigation concerning the Hell's Angels motorcycle gang, after public outcry following a notorious Monterey incident allegedly involving the rape of minors (described later).⁶⁰ A fifteen-page report released, in March 1965, profiled their activities over the previous ten years. From 104 California sheriffs, district attorneys and chiefs of police, Lynch amassed a mountain of evidence against the Hell's Angels, the thrust of which showed that the group had more than lived up to its "sinister moniker" of being angels from hell.⁶¹ The "bikers" described as being tough, mean, and "potentially as dangerous as a pack of wild boars."⁶² According to 1965 figures, the police counted 463 Hell's Angels: 205 around Los Angeles and 233 in the San Francisco-Oakland area. Among them, they boasted 874 felony arrests, 300 felony convictions, 1,682 misdemeanor arrests, and 1,023 misdemeanor convictions.⁶³

In the section of the Lynch report entitled Hoodlum Activities, the following

⁵⁴ Ibid., 35.

⁵⁵ Hell's Angels, http://www.enotes.com/topic/Hells_Angels#History. Download: April 3, 2011.

⁵⁶ THOMPSON: Hell's Angels, 10.

⁵⁷ Ibid., 106.

⁵⁸ Ibid., 5.

⁵⁹ Ibid., 7.

⁶⁰ BARGER. Hell's Angel, 101.

⁶¹ „California: The Wilder Ones,” Time Magazine, 26 March 1965, 10.

⁶² “The Motorcycle Gangs,” The Nation, 17 May, 1965, 26.

⁶³ Ibid.

occurrence provides just one example of how the Hell's Angel belief in total retaliation had made them both a terrifying law unto themselves, and a far cry from the spirit of peace and harmony of the hippies. As told, on November 4, 1961, "a San Francisco resident driving through the town of Rodeo, struck a motorcycle belonging to a Hell's Angel parked outside a bar. A group of Angels pursued the vehicle, pulled the driver from the car and attempted to demolish the rather expensive vehicle. The bartender claimed he had seen nothing, but a cocktail waitress in the bar furnished identification to the police concerning some of those responsible for the assault. The next day it was reported to officers that a member of the Hell's Angels gang had threatened the life of this waitress as well as another woman waitress. A male witness who definitely identified five participants in the assault including the president of Vallejo Hell's Angels and the Vallejo Road Rats told officers that because of his fear of retaliation by club members he would refuse to testify to the facts he had previously furnished."⁶⁴ While the Angels often claimed that they don't start trouble, their idea of provocation was dangerously broad, and their biggest problem was that nobody else seems to understand it, leading to incidences like at Altamont where they got into fistfights all day.⁶⁵ When anyone got into an argument with the Hell's Angels, one could generally count their chances of emerging unscathed to be small. In that 1961 incident, one of the Angels declared, „I smashed his face, he got wise. He called me a punk. He must have been stupid."⁶⁶ Even dealing with them personally, on the friendliest terms, wrote Hunter S. Thompson, you can "sense their hair-trigger readiness to retaliate."⁶⁷

According to the Lynch report, the favorite activity of the Hell's Angels seemed at times to include terrorizing whole towns.⁶⁸ One story in the report described what happened in the town of Porterville, California (pop. 7,991) in September of 1963 after the Hell's Angels roared in on their „chopped hogs" (customized Harley-Davidson machines). By Saturday evening they had assembled in the center of the city. Most of them started to drink in the local bars and became obnoxious and vulgar. They stood in the middle of the street, where they stopped vehicles, opened car doors and attempted to pet and paw female passengers in the automobiles. The women who accompanied the group lay in the middle of the street, where they went through suggestive motions. At about this time, some half-dozen motorcyclists invaded a bar and brutally beat an old man and attempted to abduct the barmaid. Shortly thereafter some dozen motorcyclists

⁶⁴ THOMPSON: Hell's Angels, 69.

⁶⁵ ROB KIRKPATRICK: 1969: *The Year Everything Changed* (New York: Skyhorse Publishing, 2009), 260.

⁶⁶ THOMPSON: Hell's Angels, 67.

⁶⁷ "The Motorcycle Gangs," *The Nation*, 67.

⁶⁸ "California: The Wilder Ones," *Time Magazine*, 10.

went to the local hospital, where they pushed in every door of the hospital looking for the victim of the beating.⁶⁹

While the sexually lewd conduct of the Hell's Angels might not seem that different from the hippies, the ethic of vengeance was diametrically opposite. For example, on September 19, 1964, a large group of Hell's Angels converged on a bar in the South Gate (Los Angeles County), "parking their motorcycles and cars

in the street in such a fashion as to block one-half of the roadway. They told police later that three members of the club had been recently asked to stay out of the bar and that they had come to tear it down.”⁷⁰ Upon their approach the bar owner locked the doors and turned off the lights, and while they did not enter, the Angels demolished a cement block fence

outside. After the police arrived, the Hell's Angels reluctantly left the city after ordered to do so. Nonetheless, as they were leaving, several threatened to come back and obliterate the bar. The ethic of total retaliation once again contrasted completely with the hippie countercultural ideals of peace, love, understanding, and forgiveness. One member of the Angels stated that, “If you're asked to stay out of a bar, you don't just punch the owner; you come back with your army and destroy the whole edifice.”⁷¹ Similar patterns of destructive behavior, along with rape complaints, and assaults on citizens who dare to talk back, made up the bulk of the Lynch report.⁷²

More than any event, however, it was the previously mentioned Monterey motorcycle run incident, during the 1964 Labor Day weekend, marred by violence and rape charges that transformed the Hell's Angels image to menacing savages, and made them known to a wider audience.⁷³ The Labor Day weekend newspapers all over California gave front-page reports of a “heinous gang rape in the moonlit sand dunes” near the town of Seaside on the Monterey Peninsula.⁷⁴ Two girls, aged 14 and 15, were allegedly taken (charges were dropped for lack of evidence) from their dates by a “gang of filthy, frenzied, boozed-up motorcycle

⁶⁹ THOMPSON: Hell's Angels, 23.

⁷⁰ Ibid., 69-70.

⁷¹ Ibid.

⁷² LEO E LITWALK, “Hell's Angels”, New York Times, 20.

⁷³ GARY LACHMAN: Turn Off Your Mind (New York: Disinformation, 2001), 307.

⁷⁴ BARGER: Hells Angel, 100.

hoodlums called Hell's Angels," and dragged off to be „repeatedly assaulted.”⁷⁵ A deputy sheriff, summoned by one of the dates, said he „arrived at the beach and saw a huge bonfire surrounded by cyclists of both sexes. Then the two sobbing, near-hysterical girls staggered out of the darkness, begging for help. One was completely nude and the other had on only a “torn sweater.”⁷⁶ What happened that weekend would make them notorious for being “rumbling barbarians looking for young woman to gang bang, and scores to settle?”⁷⁷ These stories exaggerated or not, got the Hell's Angels publicity, and put them into the limelight.

On March 15, 1965, the releasing of the Lynch report, marked the end to anonymity for the Hell's Angels and other outlaw clubs collectively.⁷⁸ The Attorney General's report became the basis of most of the initial information that the press had to go on concerning the clubs, as can be seen in many of the magazine articles released during that time, which quote and cite Lynch's report. The May 17, 1965 issue of *The Nation* in which Hunter S. Thompson's influential article called „The Motorcycle Gangs, Losers and Outsiders” appeared only two months later, and combined with the Lynch report, started the ball rolling as far as national attention.⁷⁹ Quickly, another incident kept the cyclists subculture in the news, the Weirs Beach riots in Laconia, New Hampshire. It took place on June 19 and 20th, 1965, during the 44th Annual New England Tour and Rally, and this too made the national headlines, including *Life* magazine.⁸⁰ On that occasion, arrested were thirty-four cyclists, while injured were 70 people fighting the police.⁸¹ Until then the outlaw motorcycle clubs had been a West Coast phenomenon, but by 1966, they had reached the peak of their media coverage, and had become rebel antiheroes to some all across the country.⁸² In effect, the onslaught of numerous magazine and newspaper articles put the images of outlaw motorcyclists like the Hell's Angels in the forefront of popular culture, and imagination of the then budding youth counterculture...

The Hell's Angels' massive publicity in 1964 and 1965 came right after the widely publicized student Free Speech rebellion at the University of California in Berkeley. The liberal-radical-intellectual circles mistakenly thought that there was a natural

⁷⁵ HUNTER S. THOMPSON, „Motorcycle Gangs: Losers and Outsiders,” *The Nation*, 17 May 1965, 1.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Hell's Angels. <http://www.bookrags.com/research/hells-angels-sjpc-02/>. Download: April 15, 2011.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ “10,000 in Beach riot In New Hampshire,” *New York Times*, 19 June 1965, 1.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² The 1%ers – Outlaw Riders – ‘60s Style. <http://www.badmags.com/bmoutlaws.html>. Download: April 17, 2011.

alliance between them and the bikers. The Angels' aggressive, antisocial stance, their perceived alienation, had a tremendous appeal for the more passive Berkeley temperament. "Students who could barely get up the nerve to sign a petition or to shoplift a candy bar were fascinated by tales of the Hell's Angels ripping up towns and taking whatever they wanted."⁸³ Most importantly, the Angels had a reputation for defying police, for successfully opposing authority, and to the frustrated student radicals this was a powerful image indeed.⁸⁴ "The Angels didn't masturbate, they raped. They didn't come on with theories and songs and quotations, but with noise and muscle and sheer balls."⁸⁵ In spite of that, what the counterculture came to realize was that Angels were not "some romantic leftover from the American individualist tradition," but perhaps the "first wave of a future of losers, dropouts, failures and malcontents."⁸⁶ With the vast majority of motorcycle outlaws being uneducated, unskilled men between 20 and 30, they came from a vastly different economic background than themselves. While the majority of the counterculture came from upper-middle class, or middle class environments, the door to financial prosperity was still open to them if needed.⁸⁷ The Hell's Angels, on the other hand, were mostly from working class families rendered useless in a highly technical economy. They were part of a fast growing group of young unemployables whose untapped energy was beginning to find some kind of destructive outlet (same types of youths joined the Punk movement just a few years later).⁸⁸

For the outlaw bikers it was more than a wistful yearning for acceptance in a world they never made it in; their real motivation was an instinctive certainty as to what the reality was. "They are out of the ball game and they know it - and that is their meaning; for unlike most losers in today's society, the Hell's Angels not only know but spitefully proclaim exactly where they stand."⁸⁹ The paradox for these outlaws was after a man blew all his options, he could not afford the luxury of changing his ways. However, instead of losing quietly, one by one, they banded together with a fierce loyalty creating strength in unity.⁹⁰ The Hell's Angels' view of humanity was completely different from those in the counterculture. Their feeling of society screwing them led to an ethic of total retaliation, or 'at least the kind of random revenge that comes with outraging the public decency.'⁹¹ They

⁸³ *Ibid.*, 235.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *Ibid.* 236.

⁸⁶ *Ibid.* 246.

⁸⁷ YABLONSKY: *The Hippie Trip*, 345.

⁸⁸ THOMPSON: *Hell's Angels*, 246.

⁸⁹ LEO E. LITWAK, "Hell's Angels," *New York Times* (January 29, 1967): 30.

⁹⁰ THOMPSON: *Hell's Angels*, 253.

⁹¹ *Ibid.*, 109.

were rejects looking for a way to get even with a world by causing problems, not by building a new and better one.

On the other hand, the Hell's Angels were not very political to the disappointment of the political Left. This was especially true before the Angels got all their publicity. As late as early 1965, they seemed to have had no interest in what was happening during the Free Speech movement on the Berkeley campus, CORE'S civil rights picket lines in Jack London Square, in the middle of downtown Oakland, nor the first Get Out of Vietnam demonstrations.⁹² However, the responsibilities of fame made the Hell's Angels very conscious of their image; and as they dealt more and more with the press, they commented on the issues of the day. "Tell me, Sonny, do the Hell's Angels have any position on the war in Vietnam?"⁹³ Other questions would include, "How do you feel about the civil rights movement, Tiny?"⁹⁴ As it turns out, the Hell's Angels supported social political positions in opposition to the counterculture. Most of them, or at least not enough of them, simply just did not care.⁹⁵ "But if Sonny had a beef with some pinko demonstrators, then by God, they all had a beef. And that was the way it went."⁹⁶ Group loyalty was one consistent, and it often got them in trouble as a fellow Angel was always right when dealing with outsiders.⁹⁷ This sort of reasoning made a group of offended Hell's Angels nearly impossible to deal with.

Finally, at Altamont, all the differences between the counterculture and the Hell's Angels became clear. Their behavior shocked even the most permissive supporters. Even those in the counterculture with the most liberal views of accommodating all types of behavior had to acknowledge the limits to their beliefs. While they seemed to pop up wherever anything significant was happening, the Hell's Angels instilled fear in anyone who crossed their path.⁹⁸ A black-sheep counterpoint to the hippie movement, they became increasingly less appealing after Altamont.⁹⁹ The disillusionment was surprising only because it took so long to occur. Disregarding the beards and long hair, the Hell's Angels were from the beginning a motorcycle gang. A group of criminals who progressively committed every more beatings, drug distributions, racketeering's, rapes, riots, stabbings,

⁹² BARGER: Hell's Angel, 119.

⁹³ THOMPSON: Hell's Angel, 249.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ COYOTE: *Sleeping Where I Fall*, 112.

⁹⁶ THOMPSON: Hell's Angels, 250.

⁹⁷ Hells Angels. <http://web.pdx.edu/~abanas/HELLS%20ANGELS.html>. Download: April 26, 2011.

⁹⁸ RUSSELL: *Let It Bleed*, 184.

⁹⁹ SKIP STONE: *Landmark Hippy Events*. <http://hippy.com/modules.php?name=News&file=article&sid=201>. Download: April 13, 2011.

eventually fatal shootings and fire bombings.¹⁰⁰ Instead of living in togetherness as the hippies believed, they escalated turf wars between themselves and their rivals such as the Pagans, Outlaws, Bandidos, and the Los Angeles-based Mongols.¹⁰¹ Even though, the counterculture graciously tried to create a role for the Hell's Angels, and other bikers, within their countercultural movement. That is why at Altamont, Grace Slick on stage with the Jefferson Airplane just a couple of minutes after the Angels had knocked out her band mate, could say, „People get weird, and you need people like the Angels to keep people in line. But the Angels also- you know, you don't bust people in the head for nothing. So both sides are fucking up temporarily. Let's not keep fucking up.”¹⁰²

To claim that the actions of the Hell's Angels biker gang had showed, at Altamont, that the counterculture did not work (and thus the Sixties had ended) would be like saying the same if the FBI, the U.S. Army, or the KKK had been entrusted in that same role. In other words, these groups were not, and never had been, part of the counterculture. Though the counterculture had embraced various biker gangs during the 1960's, put simply, the Hell's Angels were neither hippies nor student protesters. They were around the counterculture (as were criminal drug addicts, mainstream and religious cult groups, social scientists, and curious tourists) but not truly part of it.¹⁰³ Instead, they were an outlaw syndicate who, in numerous ways, mimicked many of the values of mainstream American society that they, the counterculture, had opposed: discipline, hierarchy, patriotism, rules, and violence.¹⁰⁴ As a result, it is contradictory to claim that the Sixties counterculture had ended because of the actions of some group who was not really a part of it in essence! The Altamont rock festival did not show the disintegration of the sixties hippie/ anti-war counterculture, instead, it once again showed the reality of how not all subcultural groups were the same, and thus not truly united to each other in the first place.

¹⁰⁰ RANDY JAMES, "A Brief History Of The Hell's Angels," *Time* (August 3, 2009), 12.

¹⁰¹ Biker Gangs Unite In Turf Wars Against Hells Angels. <http://www.highbeam.com/doc/1G1-157564185.html>. Download: May 30, 2011.

¹⁰² The Rolling Stones' Altamont Music Festival, December 6, 1969: The Anti-Woodstock – Page 5. <http://blogcritics.org/video/article/the-rolling-stones-altamont-music-festival/page-5>. Download: June 15, 2011.

¹⁰³ YABLONSKY: The Hippie Trip, 35.

¹⁰⁴ Hell's Angels – A Strange And Terrible Saga Of The Outlaw Motorcycle Gangs. <http://naderlibrary.com/hunterter.hellsangels21.htm> Download: March 12, 2011.

John Schwarzmantel¹⁰⁵

Jeremy Corbyn and the Labour Party today

Jeremy Corbyn was elected Leader of the Labour Party in September 2015, and since then his leadership has provoked huge discussion both in the Labour Party and outside it.

One recent analysis states that ‘this is the first time in Labour’s history that it has a radical socialist for a leader’, and calls the election of Corbyn ‘the most unlikely political comeback in history.’¹⁰⁶ It was indeed an unexpected victory for someone who until that time had remained a backbencher who had never held ministerial office nor ever been a ‘shadow minister’ while the Labour Party was in opposition. Indeed Corbyn had often been in opposition himself to the Labour leadership, refusing to support party policy on several issues, and definitely not in line with the policy orientation of ‘New Labour’. Corbyn has been an MP since 1983, and since then has represented the London constituency of Islington North. He has been a member of CND (the Campaign for Nuclear Disarmament) ever since his schooldays, and a member of the ‘Socialist Campaign Group’ within the Labour Party. This group was founded by the supporters of the left-wing Labour MP Tony Benn in December 1982. Indeed Corbyn has been seen as the political heir of Tony Benn. It has been said that ‘Jeremy won’t do anything that he doesn’t think Tony would have done.’¹⁰⁷ This loyalty to the legacy of Tony Benn may account for what some people see as Corbyn’s lack of enthusiasm for the European Union, which the so-called ‘hard left’ had always suspected of being a ‘capitalist club’. Membership of the EU was seen by Tony Benn and his followers as a restraint on the socialist policies which a radical Labour government might wish to adopt.

The political analyst Richard Seymour observes that Corbyn ‘has consistently opposed the government whichever party was in power.’¹⁰⁸ On issues of foreign policy, he was involved in movements expressing solidarity with the Palestinian cause, and also an active member of the Anti-Apartheid Movement, as well as having been the chair (from 2011 to 2015) of the protest movement ‘Stop the War Coalition’. On matters of domestic policy, he opposed privatisation and the

¹⁰⁵ John Schwarzmantel, historian, University of Leeds, Politics and International Studies.

¹⁰⁶ Richard Seymour, *Corbyn, the strange rebirth of radical politics*, 2nd edition, London: Verso, 2017, p. 2.

¹⁰⁷ George Eaton, ‘The rise of the radical left’, *New Statesman*, 2-8 March 2018, p. 23.

¹⁰⁸ Seymour, p. 5.

generally ‘neo-liberal’ orientation of ‘New Labour’. So it is hardly surprising that up to 2015 he was not selected for any ministerial or shadow ministerial role, and seemed to be stuck in the position of a permanent opposition backbencher, a critic as much of his own party leadership as of the Conservative government which followed the defeat of Labour in the 2010 general election.

His election to be Labour leader in 2015 did mark a radical transformation in Labour politics. It was only at the last moment that he got the support of enough Labour MPs to be a candidate for the leadership position. He needed the nomination of 15% of Labour MPs (35 MPs) to be able to stand, and on 15 June 2015 it was only at the very last moment before the deadline that he managed to get the necessary number of nominations.

Some of those who agreed to support his nomination were not in agreement with his policies or with his record of defying the party whip, but only proposed his candidature because, so they said, they wanted to ‘broaden the debate’ within the party during the contest for the leadership. There was certainly no expectation that he would win the election. Indeed some of those who had nominated him as a candidate in the certainty that he had no chance of winning came to regret publicly what they saw as their own stupidity once Corbyn had won the leadership election. Margaret Beckett, a former (though temporary) Labour

leader, was one of those who later called herself ‘a moron’ for having put her name to Corbyn’s candidacy, calling his nomination one of her biggest political mistakes.¹⁰⁹

The previous leader of the Labour Party, Ed Miliband, had resigned after Labour lost the general election of 2015, but in his time as leader he had in 2014 changed the rules for the leadership election, giving a vote not just to full party members but to those who could, for a very modest payment, become ‘registered supporters’ of the Labour Party. Up to then, the Leader of the Labour Party had been elected by an electoral college, of which the MPs formed a third, the trade unions another third, and the constituency parties the final third. This was changed to ‘OMOV, ‘one member one vote’, but it was not only the ‘full’ members but also

¹⁰⁹ Alex Nunns, *The Candidate. Jeremy Corbyn's Improbable Path to Power*, New York and London: OR Books, 2016, p. 116.

the ‘registered supporters’ who were given a vote in leadership elections. It was expected that such ‘supporters’ would be more inclined to support a ‘Blairite’ or ‘New Labour’ orientation of the party, but in the event it was younger people who joined as ‘registered supporters’ explicitly to be able to vote for Corbyn as leader. It seems clear that Corbyn’s victory in the leadership election owed much to those predominantly young people, who took advantage of the possibility of becoming ‘supporters’ in order to support a leadership candidate (Corbyn) who was different from the other candidates. Yet as well as those who joined as supporters, even more joined as full members once Corbyn was a candidate for Labour leader. 100,000 people signed up as registered supporters, but 183,658 became full members of the Labour Party.¹¹⁰ The other candidates seemed to be representative of ‘New Labour’, speaking from positions in the centre of the party, like Yvette Cooper and Andy Burnham, or indeed to the right of the party, like Liz Kendall. In contrast to them, Corbyn was attracting large numbers of people to his meetings because he was speaking a different language from the other candidates: he was offering something new, challenging the more centrist language of the other candidates who all seemed to be continuing the ‘New Labour’ perspective, which was not very inspiring. By contrast, as Richard Seymour writes, ‘Labour membership soared wherever Corbyn touched down’, for example in Colchester, in the south-east of England, ‘following a meeting of over a thousand people, the biggest local political meeting for decades, the Labour Party membership quadrupled.’¹¹¹ So Corbyn’s victory owed much to the lack of appeal of his ‘New Labour’ opponents. He benefited from a groundswell of support from new members and supporters, for whom Corbyn was offering something different, speaking a language of politics which had not been heard from Labour leaders for a very long time. Yet his support was not only from such new members and supporters, but also from the established institutions of the Labour Party. He had the largest number of constituency branches backing him (152 compared with his closest rival, Yvette Cooper who had 109), and also he was backed by the leadership of several of the largest trade unions, such as *Unison* and *Unite*, the postal workers union and other unions.

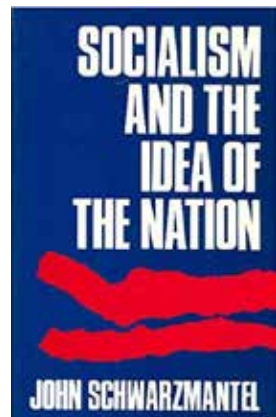
So in September 2015 Corbyn became Leader of the Labour Party, and the interesting thing is that this was the cause of much dismay among the PLP (Parliamentary Labour Party). In the months following Corbyn’s election, many MPs made no secret of the fact that they considered his election as leader to be a disaster, that with such a left-wing leader the Labour Party was ‘unelectable’, and that they were looking forward to the earliest opportunity to get rid of Jeremy

¹¹⁰ Seymour, p. 21.

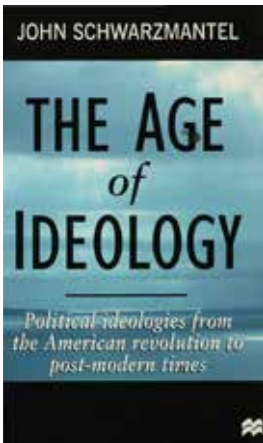
¹¹¹ Seymour, p. 21.

Corbyn as their leader. This raised an interesting problem, both in theory and in practice: to whom does the leader of a social-democratic party owe the primary loyalty, to the mass membership of the party, or to the members of parliament? Some commentators argued that if a party leader cannot command the loyalty of his own party's members of parliament, then he cannot do his job, since in a parliamentary democracy it is those members of parliament from whom a future government will be drawn and who have the task of taking the party's programme to the electorate in an electoral campaign. The argument was also put forward that it is the MPs who are more in touch with the electorate in general, as opposed to the members of the party who are more 'ideological' and less likely to be concerned with gaining the support of members of the public, a necessary condition for winning an election. It was clear that several Labour MPs were not only appalled at Corbyn's election as leader, but were waiting for the right moment to mount a coup against him and have him ousted as leader. Matters came to a head after the Brexit referendum in June 2016, when a majority of the PLP voted in favour of a motion of 'no confidence' in their own party leader, Corbyn, and this led to a new contest for the leadership. Several members of the party refused to serve as 'shadow' cabinet ministers under Corbyn, or resigned from the shadow cabinet if they were already in it. Senior members of the party called on Corbyn to resign since he no longer had the confidence of his own parliamentarians. Yet when it came to the contest for the Labour leadership (the second one within a year), the only rival candidate facing him was an MP from Wales, Owen Smith, who was not a well-known figure in the Labour Party and on the British political scene at large. Smith's campaign was very ineffective, and when it came to the vote in September 2016 Corbyn won 62% of the vote, after a campaign which mobilised large numbers of his supporters in big meetings throughout the country. Corbyn had defeated his opponents within the PLP for the second time, and his position as leader was assured.

However, even this second victory did not silence those MPs who confidently predicted defeat and disaster with a Labour Party led by Jeremy Corbyn. What changed the situation yet further was the general election of June 2017, called by the Prime Minister Theresa May, on the pretext that parliament was 'divided' and needed to be more united to give her a stronger hand in the negotiations over Britain leaving the European Union. That was the official justification, but no doubt she hoped to increase her

majority and inflict a big defeat on the supposedly extreme leadership of Jeremy Corbyn. Indeed, some Labour MPs were expecting a similar result. As Richard Seymour points out, ‘Many Labour MPs went home to their constituencies and prepared for defeat.’¹¹² The same commentator suggests that the Labour establishment held on to the idea ‘that the Tories were about to annihilate Labour, and the party’s job was to save as much as possible and try to survive long enough to depose Corbyn’.¹¹³ Yet despite these gloomy expectations, and in the face of a vicious press campaign that tried to portray Corbyn as an ‘enemy of Britain’, a friend of terrorists, a supporter of the IRA, the result of the election was to lose Theresa May her majority, and for Labour to have their best result for several years, gaining 40% of the vote. The Labour Party manifesto was popular, its proposals for renationalisation of the railways and the energy companies seemed to many voters to make sense in opposition to the privatisations undertaken by previous Conservative governments. So in the light of that good result for Labour and Corbyn’s two victories in the contest for the party leadership, his position as leader seems secure. Could this mean a fundamental change in British politics,

with a Labour Party for the first time committed to radical politics under a leader not afraid to invoke socialist policies and present a coherent alternative to the neo-liberalism which has dominated the politics of both major parties in British politics?

At the time of writing these lines, it is impossible to give a firm answer to these questions. The next British general election is not due until 2022, and by then further developments, especially in connection with Brexit, may well have altered the political situation. Two current issues affect the leadership of Jeremy Corbyn and the internal politics of the Labour Party. The first is Brexit. Many critics of Corbyn, and indeed some of those sympathetic to his politics in general,

remain dissatisfied by his position on the EU and by the position of the Labour Party on Brexit. Corbyn has certainly not been a very pro-EU politician. While he did call for voters to vote ‘Remain’ in the 2016 Brexit referendum, the impression he gave was that he was less than totally enthusiastic about the European Union, famously saying in an interview that he gave the European Union a ‘mark’ of ‘seven out of ten’. This ambivalence about the EU seems to stem from the position of Tony Benn, noted above, that the European Union was a capitalist institution,

¹¹² Seymour, p. 213.

¹¹³ Seymour, p. 214.

membership of which would rule out any socialist policies that a future Labour government might want to apply. This seems a dubious argument, since as one political journalist observes, 'Everything in Corbyn's 2017 manifesto could have been implemented within existing EU rules.'¹¹⁴ Corbyn had played his part in speaking up for the 'Remain' side in the 2016 referendum, but in the view of many members of the Labour Party he had not been whole-hearted enough in opposing Brexit, either during the referendum or since. The problem is that some of the 'traditional' Labour Party voters and supporters are strongly pro-Brexit, since they are hostile to more immigration and feel that membership of the EU has done nothing for them. On the other hand, an equally strong element of the Labour Party, especially its members and supporters in metropolitan and university areas, are strongly pro-EU and want a second referendum, or at the least would wish to remain in a customs union. Some would go further and prefer to remain in a single market which would involve freedom of movement and continued immigration. Up to now under Corbyn's leadership the Labour Party has held on to a rather ambiguous position, certainly not calling for a second referendum but hinting at continuing membership of some kind of customs union. The dilemma for Corbyn remains that if he commits the Labour Party to what is called a 'soft' Brexit, let alone a second referendum, that would alienate some of the traditional supporters of the Labour Party, and drive them back to the Conservative Party, now that the UKIP party seems in terminal decline. On the other hand, if the Labour Party remains muted or acquiescent in a 'hard' Brexit, that would disappoint those who are strongly pro-EU. These 'Remainers' are a majority among the younger and newer Labour Party members. They form the main body of 'Corbynistas', the supporters of Jeremy Corbyn. How Corbyn and his 'inner circle' tackle this issue could be decisive for the success of the Labour Party in the future, and indeed for the future of his own leadership.

Another issue is the question of anti-semitism and the charge that Corbyn did not, and still does not, do enough to combat anti-semitism in the Labour Party. This may be, as some of Corbyn's defenders assert, an issue which has been manipulated by the anti-Corbynistas in the Labour Party as a device to shaken or weaken his leadership. It is difficult to see what more Corbyn could do to satisfy his critics on this issue. Evidently his past and continuing support for the Palestinian cause does not go down well with those for whom any criticism of Israeli politics is equivalent to anti-semitism. On the other hand, there are plenty of Labour Party members who are appalled at the politics of the present Israeli government, especially after the recent shootings of protesters on the

¹¹⁴ Rafael Behr, 'It's becoming ever clearer that Corbyn wants a hard Brexit', *The Guardian*, 15 May 2018.

Gaza border, and who see Corbyn's position on the Israel/Palestinian question as entirely defensible and honourable. It may be that this issue is really a diversion used by opponents of Corbyn to mount an attack on him, and this issue may fade away and lose its significance.

To conclude, it seems safe to say that recent developments in the politics of the Labour Party are of great significance. The Labour Party under Corbyn's leadership seems to have defied the overall trend in European social-democratic and left of centre parties. Many of these have suffered what has been called the fate of 'Pasokification', named after the Greek party PASOK which declined from a governing party to become a shadow of its former self.¹¹⁵ Several centre-left or social-democratic parties in Europe acquiesced in the politics of austerity and accepted the parameters of neo-liberalism. The result was that they lost support and many of their voters turned to parties and movements of a more radical kind, such as Syriza in Greece, and Podemos in Spain. The Labour Party under Corbyn seems to have gone a different way, to have with its 500,000 members 'the highest membership of any left of centre European party' – though as the same source points out, that figure 'still represents only about 1 per cent of the UK electorate'.¹¹⁶ Whereas in several European countries the reaction against neo-liberalism and the politics of austerity led to the formation of new movements and parties, in Britain the protest found expression within the framework of an existing party with its own traditions and institutions, the Labour Party. The question remains whether this has fundamentally changed the nature of the Labour Party. Certainly the increased involvement in politics of young people is one aspect of 'Corbynism'. The formation of '*Momentum*', a movement designed to mobilise support for Corbyn, marks the appearance of a new kind of politics, much more dependent on social media, and different from the traditional forms of membership and involvement in a social-democratic party.

Does this therefore mean, as one commentator suggests, that 'Corbynism represents a breakthrough moment. It has changed politics because it represents the cutting edge of social change'?¹¹⁷ A note of scepticism may be in order, given

¹¹⁵ James Doran, 'An Antidote to Pasokification', in Mark Perryman (ed.), *The Corbyn Effect*, London: Lawrence & Wishart, 2017, pp. 214-226.

¹¹⁶ Sue Goss, 'A Progressive Majority', in Mark Perryman (ed.), *The Corbyn Effect*, London: Lawrence & Wishart, 2017, p. 155.

¹¹⁷ Phil Burton-Cartledge, 'Class Politics and the Revenge of the Future', Mark Perryman (ed.), *The Corbyn Effect*, London: Lawrence & Wishart, 2017, p. 175.

the volatile and unpredictable nature of politics in the contemporary age. To state the obvious: the Labour Party under Corbyn still has to win an election, and to achieve that end it may not be enough to mobilise the youth vote, even if that has been one of the most impressive successes, so far, of Labour under Corbyn's leadership. Some commentators see the Labour Party under Corbyn as a *populist* movement, a party which aspires to be more of a movement rather than anything resembling a traditional social-democratic party. Even if the Labour Party is now more closely linked to social movements and forms of community activism, it has to maintain the progress which led to its improved performance in the election of 2017. It has to offer a coherent programme of government which could attract support from those who are not traditional Labour voters. This will certainly involve giving a clearer signal on the 'Brexit' question. There is also the problem of bridging the gap between the membership of the party and the PLP, the parliamentary party, whose criticism of Corbyn was silenced by his two victories in the party leadership election and by his performance in the general election of 2017. Many of them remain sceptical about their leader, Jeremy Corbyn, and certainly many MPs are not at all convinced 'Corbynistas'. 'Corbynism' certainly represents a new phenomenon in the politics of the British Labour Party, but it is far from certain that it can maintain the radical impulse with enough unity and broad appeal to come to power. Even if a newly radicalised Labour Party did win a parliamentary election, it would face enormous pressures from those opposed to its politics. It is a question of whether the politics promised in its manifesto for the 2017 elections, 'For the Many Not the Few' can be sustained and made coherent enough to win the next election and face the problems which would confront it after having gained governmental office.

Sources used:

Rafael Behr, 'It's becoming ever clearer that Corbyn wants a hard Brexit', *The Guardian*, 15 May 2018.

George Eaton, 'The rise of the radical left', *New Statesman*, 2-8 March 2018.

Alex Nunns, *The Candidate. Jeremy Corbyn's Improbable Path to Power*, New York and London: OR Books, 2016.

Mark Perryman (ed.), *The Corbyn Effect*, London: Lawrence & Wishart, 2017.

Richard Seymour, *Corbyn, The Strange Rebirth of Radical Politics*, Second Edition, London and New York: Verso, 2017.

International Conference of Labour and Social History

Internationale Tagung der HistorikerInnen der Arbeiter- und anderer sozialer Bewegungen
Conférence internationale d'histoire ouvrière et sociale

Dietmar Lange¹¹⁸

Conference Report on the 54th ITH Conference
“Workplace Democracy Revisited: Labour and Practices of
Participation, Workers’ Control and Self-Management in
Global Perspective”
 Linz, 6-8 September 2018

Also this year, two anniversaries set the agenda for the yearly ITH Conference, the long-standing forum of labour historians. While it was the centennial anniversary of the Russian Revolution last year, *this year the anniversaries of the revolutions in Central Europe in 1918 and the movement of 1968* motivated the conference organisers to examine different forms of democratic participation and self-management at the workplace. Thereby, they built on last year’s conference on “Revolutions and Labour Relations”, as it often were revolutionary upheavals that paved the way for workplace democratization. In the end, it was the revolutions around 1918 that led to respective changes in the field of labour law, while the movements around 1968 also had impacts on industrial relations in many countries; today, a fact little known even among historians.

Above all, these historical movements involved a variety of specific attempts of self-management at the workplace, either by workers taking over existing capitalist enterprises or by workers establishing new companies. The range of research on this topic is vast. However, as the conference organisers outlined in their call for papers, most studies – usually oriented towards the political history of the labour movement or alternative company history – would overlook issues regarding labour relations and the inner workings of workplace democracy. Thus, the clarification and categorisation of terms and conceptualisations as well as the examination of actual practices of workers’ involvement and decisionmaking were defined as goals of the conference.

Dario Azzellini (ILR School, Cornell University, Ithaca), who become known for a range of studies and publications on the history of workers’ control and

¹¹⁸ Dietmar Lange, PhD student, Freie Universität Berlin, Friedrich-Meinecke-Institut

workers' self-management, delivered the keynote lecture. During his historical overview, he defined cooperation as an anthropological constant and foundation of society itself. Accordingly, early forms of associations of production and consumption already existed in antiquity and the Middle Ages. He also included forms of mutual help, as they existed in the guilds and extended into the early labour movement and, finally, constituted the basis of the modern welfare state in some industrialized countries. However, his lecture focussed on the 20th century, in which he identified several waves of emergence of self-managed enterprises and workplace democracy. He included the revolutions after World War I as well as the time after World War II, when workers took over enterprises. Initially, workers' control was mainly discussed as the control of workers over work process and working conditions, partially also over employment and the allocation of work. These characteristics were already present in the early labour movement and partly drew on older traditions of the craft guilds.

András Tóth (Institute of Political Sciences, Hungarian Academy of Sciences, Budapest) and *Eszter Bartha* (Eötvös Loránd University, Budapest) outlined how the first trade unions in Budapest exerted their control over the local labour market for skilled workers in the beginning of the 20th century. Thereby, they did not only boycott single companies that attempted to evade their control, but also workers that hired in boycotted companies and that were blacklisted for further employment. Unfortunately, both speakers did not enter into the role of trade unions during the Hungarian Council (Soviet) Republic anymore, although workers' control played a central role in the revolutions at the end of World War I. Initially understood as control over the plant management by workers' councils, in many places it consequently developed into the attempt that the enterprises are to be taken over by those councils.

As *Ralf Hoffrogge* (Institute for Social Movements, Ruhr-University Bochum) pointed out, in Germany also comprehensive models for the administration of the entire society by councils were drafted during this process. Also during the 1979 Revolution in Iran similar workplace-related movements emerged, as outlined by *Peyman Jafari* (University of Amsterdam / International Institute of Social History, Amsterdam) by the example of the Iranian oil industry. However, workers' control was also a concept of the trade-union representation of interests in enterprises that were still capitalist-run that was, for instance, demarcated against concepts of codetermination. The aim was oriented towards the control of the production process according to the needs of the workers, regardless of operational business considerations (*Dietmar Lange*, Freie Universität Berlin, on workers' control at FIAT Mirafiori and Stan de Spiegelaere, European Trade Union Institute, Brussels, on co-determination in the strategy discussions of

the Belgian trade unions). In turn, co-determination was discussed as a form of participation. Respective legal regulations achieved a breakthrough during the revolutions of 1918/19, as the contributions of *Holger Czitrich-Stahl* (Förderkreis Archive und Bibliotheken zur Geschichte der Arbeiterbewegung, Berlin) on the development of German labour law and *Brigitte Pellar* (Vienna) on the case of Austria revealed. A comparison of those two examples – unfortunately presented in different panels – would have been interesting, as the legal provisions in Austria reached beyond the scope in Germany. Also the Chambers of Labour represent a form of institutionalisation of the councils' movement that had an equivalent in the Weimar Constitution that was, however, not implemented anymore. Both speakers urgently appealed that the respective legal institutionalisations remain contested and can at any time be challenged, as the most recent attempts of the new government in Vienna show.

Regarding the specific practice of participation, *Sara Lafuente Hernández* (European Trade Union Institute, Brussels) emphasised during her presentation of co-determination in European enterprises that the involved trade unionists would rather not see its relevance in the participation in decisionmaking processes in supervisory boards, in which trade union representatives are always in a minority, but in informal conversations at the sidelines and the access to information. The respective approach, for instance, whether the representation of interests is strategically aligned with the employees in the enterprise or in terms of the competitive logics of social partnership that above all aim at mediating local interests, decisively depends on the respective trade union cultures and the training of trade union representatives. Forms of participation that were no concessions and achievements of the labour movement but introduced by the enterprises as alternative methods of personnel management were also discussed. Thereby, workers were generally granted greater autonomy in performing work activities and regarding their working hours, albeit without being able to determine targets and purpose of their work.

With Klöckner-Humboldt-Deutz in Cologne in the 1930's *Nikolas Lelle* (Humboldt-Universität zu Berlin) presented an example that also found its way into the Nazi discourse on the "Betriebsgemeinschaft". On the other hand, *Benjamin Ferschli* (Johannes Kepler University Linz / Vienna University of Economics and Business) examined contemporary examples in the IT industry and concluded that more autonomy does in no way automatically lead to more control but rather to employees putting pressure on each other and to increased stress at work, while the production indicators are still determined by management. Under the term of self-management different examples were discussed, in which workers partly or completely exercised control over the administration of enterprises. This included

companies that had been taken over by workers in conflictive processes as well as companies that had been founded by the employees themselves or cases in which existing institutions conferred them the company administration. The notion of self-management certainly is the youngest concept discussed at the conference and became particularly popular during the 1968 movement.

It was taken up by the New Left and the Catholic labour movement to conceptualize the vision of democratic socialism as alternative to dictatorships in Eastern Europe and social democratic reformism, as *Ettore Bucci* (Scuola Normale Superiore, Pisa) elaborated in his contribution on autogestion in the discussions in France and Italy. The term itself goes back to the model of self-managed socialism in Yugoslavia that had been conceptualized by a relatively small circle within the Communist Party in contrast to the Stalinist Soviet Union. The experiences in Yugoslavia can certainly be described as the most persistent and, in terms of size, largest experiences of workers' self-management and were, thus, present in several contributions in different panels during the conference. Despite frequent criticism on the limited specific scope of self-management – that above all reached its limits in the power of the Communist Party – also positive aspects were discussed.

Thus, *Jasmin Ramović* (University of Manchester) emphasized that despite all problems self-management did not only ensure a certain influence of workers on the administration of the companies, but also fostered the inter-ethnic cohesion, as it created different opportunities to get together in assemblies and leisure time facilities in the context of the enterprises. This is also reflected in the memory of many former workers and also is the basis for the widespread “Yugonostaliga” in the successor states.

Further research on selfmanaged companies and cooperatives in Central and Western Europe shows that a high degree of democratisation in the respective decision-making processes comes along with an increased degree of civic commitment, for instance, in social and environmental issues (*Wolfgang G. Weber* and *Christine Unterrainer*, University of Innsbruck, for Austria, Southern Germany and South Tyrol and *Cian McMahon*, National University of Ireland, Galway, for Ireland). The conference was closed by a roundtable. The discussants ascertained that the used terms cannot always be clearly distinguished from each other and are often used synonymously. Thus, what matters is to examine how and in which context these terms would be used.

Furthermore, it was distinguished between the passive involvement of employees, such as in authoritarian systems like fascism or in new management methods, in which employees would have greater autonomy in the performance of tasks but would still only have performing functions, and actual workplace

democracy also involving the democratization of decision-making processes. By contrast, the question of property was regarded to be less important, since also enterprises owned by employees could have similar structures as capitalist enterprises, with only the shareholders being different.

Moreover, it was clarified that self-managed companies would by no means be subject to an “iron law” of degeneration and adaption to a capitalist environment or would otherwise perish. Until today, many selfmanaged enterprises successfully stand their ground in central sectors of raw material extraction and industrial production. Likewise, it was emphasized that more workplace democracy does neither lead to a loss of efficiency, not even in capitalist companies. However, it would come along with a loss of power for the middle management, which is why such attempts would only be realized in exceptional cases. Thus, it must be underlined that the conference did not only contribute to clarifying the use of terminology and categories, but also reassessed and partly disproved some important propositions and wide-spread concepts on workplace democracy and workers’ self-management.

The absence of examples from Latin America, Asia and Africa and examples from field of agriculture remain a shortcoming. Maybe the ITH Conference 2019 on “Working on the Land” can field this gap.

Translated from German by *Lukas Neissl*

E SZÁMUNK SZERZŐI

Abrahamian, Atossa Araxia - amerikai újságíró, a *The Nation* vezető szerkesztője

Aldo Agosti – történész, professor emeritus, Jelenkori Történeti Tanszék, Torino

Antal Gábor (1983) - doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem program

Balogh András – professzor emeritus, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Balogh Péter - nyugdíjas középiskolai tanár. Kiss Z Géza, Kara György és Bütedijn Dasceveg tanítványa.

Bakó András (1989) – doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem program

Bebesi György – történész, habilitált egyetemi docens, PTE BTK Történettudományi Intézet, Úkortörténeti Tanszék

Callesen, Gerd – történész, Munkásmozgalmi Könyvtár és Levéltár (Kopenhága), majd a MEGA munkatársa (Bécs)

Droppa György (1947-) - közgazdász, környezetvédő, politikus

Ferwagner Péter Ákos (1973) - egyetemi docens, SZTE Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék

Garadnai Zoltán – történész, tanár, népművelő, Magyar Nemzeti Levéltár

Garscha, Winfried R. - történész, levéltáros az Osztrák Ellenállás Dokumentációs Központja (DÖW) munkatársa

Grosso, Bruno - történész, professor (Université de Paris I / Centre National de la Recherche Scientifique)

Hajdú Tibor – történész, az MTA doktora, MTA Történettudományi Intézetének munkatársa

J. Nagy László - történész, professor emeritus, Szegedi Tudomány Egyetem, BTK Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok tanszék

Jungmayer Louis – egyetemi oktató, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Vjacseszlav Kolomijec – történész, az Orosz Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének munkatársa

Koroncz Ágnes – hispanista, közíró

Kovács Gábor - újságíró, Latin-Amerika szakértő

Krajcsi Sándor Roland - egyetemi hallgató, ELTE BTK

Lange, Dietmar – doktorandusz, Freie Universität Berlin

Lewin, Erwin – német történész, professor emeritus, Berlin

Neissl, Lukas - történész, a Munkásmozgalom Történészek Nemzetközi Konferenciájának (ITH) főtitkára

Neuhaus, Manfred - történész, a lipcsei Karl Marx Egyetem MEGA-munkacsoportjának vezetője, a Nemzetközi Marx-Engels Alapítvány (Amszterdam) titkára

Pankovits József - történész, kandidátus, a Politikatörténeti Intézet munkatársa

Pál István – történész, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszékének adjunktusa.

Pálfi László - doktorandusz, ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem program

Politt, Holger – történész, a Rosa Luxemburg Társaság munkatársa

Schwarzmantel, John – történész, a leeds-i egyetem Politika és Nemzetközi Tanulmányok Tanszékének munkatársa

Székely Gábor – történész, professor emeritus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Szell György – történész, professor emeritus, Kulturális Tanulmányok és Társadalom Tudományok Tanszék, Osnabrück

Szilágyi Ágnes Judit - történész, habilitált egyetemi docens, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék

Younge, Gary - újságíró, a The Guardian és a The Nation kolumnistája

Zalai Anita – történész, főiskolai docens, Szegedi Tudomány Egyetem JGYPK

Zolcsák Attila - doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem program.

THANKS TO THE **LABOR MOVEMENT**

-
- The Weekend
 - Overtime Pay
 - 8-Hour Workday
 - Minimum Wage
 - Paid Vacation
 - Sick Days
 - Safety Standards
 - Child Labor Laws
 - Health Benefits
 - Retirement Security
 - Unemployment Insurance